منتظر
مناجات

جلد ۲-۱

بسم الله الرحمن الرحیم

مناجات منتظران

نویسنده:

محمد بنی هاشمی

ناشر چاپی:

منیر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ---- ۵

مناجات منتظران ---- ۱۸

مشخصات کتاب ---- ۱۸

جلد ۱ ---- ۱۸

اشاره ---- ۱۹

مقدمه ---- ۳۰

پیش گفتار ---- ۳۱

بخش اول: دعا در اعتقاد، عمل و اجابت ---- ۳۹

فصل ۱- جایگاه اعتقادی دعا ---- ۳۹

اشاره ---- ۳۹

معنای دقیق عبادت ---- ۳۹

دعا: برترین عبادت ---- ۴۲

سؤال به همراه دعا ---- ۴۳

محبوب ترین و مبغوض ترین عمل ---- ۴۴

فضل الهی در فتح باب دعا ---- ۴۶

اشاره ---- ۴۶

بالاترین تقرّب به خدا از طریق اهل دعا شدن ---- ۴۸

اشاره ---- ۴۸

انگیزه ی دعا: محتاج دیدن خود به خداوند ---- ۵۱

دعا: مغز عبادت ---- ۵۳

تعمیم دعا به امور کوچک و بزرگ ---- ۵۴

یکسان بودن حال بلا و عافیت در لزوم دعا ---- ۵۸

برتری دعا بر تلاوت قرآن ---- ۶۰

الهام و اعطای دعا ---- ۶۲

ترک دعا؛ معصیت و گناه ---- ۶۳
لزوم فراگیر شدن دعا در همه شؤون زندگی ---- ۶۴
منافات نداشتن دعا با کار و زندگی ---- ۶۵
فصل ۲- آثار و نتایج دعا ---- ۶۹
اشاره ---- ۶۹
۱- وسیله ی پیروزی و مایه ی دلگرمی (سلاح) ---- ۶۹
۲- سرازیر شدن روزی ---- ۷۲
اشاره ---- ۷۲
روزی مادّی و معنوی ---- ۷۲
دعا به همراه تلاش برای تحصیل روزی ---- ۷۴
۳- شفای همه ی دردها ---- ۷۸
رسیدن به موفقیّت و رستگاری ---- ۷۸
۵- رفع بلاهای نازل شده ---- ۸۰
اشاره ---- ۸۰
وجود و عدم دعا نشانه ی کوتاه یا بلند بودن مدّت بلا ---- ۸۲
۶- دفع بلای مقدّر ---- ۸۴
۷- دفع بلای غیر مقدّر ---- ۸۷
اشاره ---- ۸۷
گناه: منشأ بلا و مصیبت ---- ۹۰
طلب مغفرت و عافیت ---- ۹۲
دفع بلا از اهل دعا ---- ۹۵
فصل ۳- اجابت دعا ---- ۹۷
اشاره ---- ۹۷
معنای عامّ اجابت ---- ۹۷
انواع اجابت مثبت ---- ۹۹
اشاره ---- ۹۹

۱- برآوردن حاجت در دنیا ----- ۹۹
۲- عطای بهتر ----- ۱۰۰
۳- رفع بلا یا دفع شر ----- ۱۰۱
۴- کفّاره ی گناهان ----- ۱۰۲
۵- ذخیره ی آخرت ----- ۱۰۳
اجابت نکردن مثبت دعا ----- ۱۰۶
تعجیل منفی در اجابت دعا ----- ۱۰۸
تأخیر در اجابت دعا ----- ۱۰۸
اشاره ----- ۱۰۸
انواع تأخیر در اجابت ----- ۱۰۹
نهی از استعجال در اجابت دعا ----- ۱۱۱
باز بودن باب اجابت دعا ----- ۱۱۴
مخفی بودن اجابت در دعاها ----- ۱۱۷
شرایط اجابت ----- ۱۱۹
اشاره ----- ۱۱۹
معنای مشروط بودن اجابت ----- ۱۱۹
شرط اوّل دعاکننده: معرفت خداوند ----- ۱۲۰
شرط دوم دعاکننده: تقوی- وفا به عهد الهی ----- ۱۲۵
شرط سوم دعاکننده: کسب حلال ----- ۱۳۰
شرط چهارم دعاکننده: دعا در حال عافیت ----- ۱۳۳
شرط اوّل دعا: اقبال قلبی ----- ۱۳۶
شرط دوم دعا: رقّت قلب ----- ۱۳۹
موانع اجابت ----- ۱۴۲
اشاره ----- ۱۴۲
اوّلین مانع اجابت: پاک نبودن دل ----- ۱۴۲
دومین مانع اجابت: حقّ الناس ----- ۱۴۴

سومین مانع اجابت: گناه ---------- ۱۴۶
مانع چهارم اجابت: مخالفت با حکمت ---------- ۱۴۹
مانع پنجم اجابت: کوتاهی در ایجاد اسباب ---------- ۱۵۱
مانع ششم اجابت: ترک امر به معروف و نهی از منکر ---------- ۱۵۳
مانع هفتم اجابت: اهل شراب یا آلات موسیقی یا قمار بودن ---------- ۱۵۴
مانع شدن از اجابت در فرض عدل الهی ---------- ۱۵۴
اجابت شوندگان ---------- ۱۵۶
اشاره ---------- ۱۵۶
۱- دعا یا نفرین پدر در حقّ فرزند ---------- ۱۵۶
۲- دعا یا نفرین مظلوم ---------- ۱۵۷
۳- دعا یا نفرین مؤمن در مورد کسی که به او نیکی یا بدی نموده ---------- ۱۵۸
۴- دعای امام عادل در حقّ رعیّت ---------- ۱۵۹
۵- دعای فرزند نیکوکار در حقّ پدرش ---------- ۱۵۹
۶- دعای عمره گزار ---------- ۱۶۰
۷- دعای روزه دار ---------- ۱۶۰
۸- دعای حج گزار ---------- ۱۶۱
۹- دعای جهادکننده در راه خدا ---------- ۱۶۲
۱۰- دعای مریض ---------- ۱۶۲
۱۱- دعا پشت سر دیگران ---------- ۱۶۳
۱۲- دعای فقیر مؤمن ---------- ۱۶۵
۱۳- دعای کودکان امّت پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم ---------- ۱۶۵
۱۴- دعای مسافر ---------- ۱۶۶
۱۵- دعای قاری قرآن ---------- ۱۶۶
فصل ۴- آداب دعا ---------- ۱۶۷
اشاره ---------- ۱۶۷
۱- یأس از خلق ---------- ۱۶۷

۲- رضا به قضای الهی ---------- ۱۶۹
۳- یقین به اجابت ---------- ۱۷۰
۴- مقدّم نمودن نماز ---------- ۱۷۱
۵- شروع با بسم الله الرّحمن الرّحیم ---------- ۱۷۳
۶- مقدّم کردن حمد و ثنای الهی ---------- ۱۷۳
۷- یاد کردن از نعمت های الهی و شکر آنها ---------- ۱۷۴
۸- ذکر صلوات بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و آل او علیهم السّلام ---------- ۱۷۶
۹- توسّل به اهل بیت علیهم السّلام ---------- ۱۸۰
۱۰- اقرار به گناهان و استغفار از آنها ---------- ۱۸۳
۱۱- تعمیم دادن در دعا ---------- ۱۸۷
۱۲- دعا کردن پنهانی ---------- ۱۸۹
۱۳- جمعی دعا کردن ---------- ۱۹۰
۱۴- اصرار و الحاح در دعا ---------- ۱۹۲
۱۵- گریستن (بکاء) ---------- ۱۹۵
اشاره ---------- ۱۹۵
تباکی ---------- ۱۹۶
گریه از خوف خدا ---------- ۱۹۸
لرزیدن از خوف خدا ---------- ۲۰۰
ابتهال ---------- ۲۰۰
۱۶- اختیار زمان مناسب برای دعا ---------- ۲۰۱
۱۷- اختیار مکان مناسب برای دعا ---------- ۲۰۶
اشاره ---------- ۲۰۶
مسجد الحرام ---------- ۲۰۷
حائر حسینی ---------- ۲۱۰
۱۸- در دست داشتن انگشتر عقیق و فیروزه ---------- ۲۱۳
فصل ۵- عدم منافات دعا با رضا به قضای الهی ---------- ۲۱۵

اشاره ----- ۲۱۵
اهمیّت رضا و تسلیم به قضای خداوند ----- ۲۱۵
توهّم تعارض دعا با مقام رضا و تسلیم ----- ۲۱۶
دیدگاه صوفیانه: دعا نکردن نشانه ی تقرّب به خداوند! ----- ۲۱۹
عدم اختصاص اشکال صوفیان به دعا ----- ۲۲۰
راضی بودن به قضای تشریعی و تکوینی خداوند ----- ۲۲۱
دعا: لازمه ی راضی بودن به قضای تشریعی خداوند ----- ۲۲۲
معنای صحیح سپردن کامل خود به خدا ----- ۲۲۴
دعا: نشانه ی استقلال یا نیاز؟ ----- ۲۲۶
ملاک شناخت خیر و شر برای انسان ----- ۲۲۷
تأکید بر طلب عافیت از خدا در دعاها ----- ۲۲۸
مذمّت حضرت یوسف علیه السلام به خاطر نخواستن عافیت ----- ۲۳۰
رابطه ی عافیت طلبی با خیر و شرّ انسان ----- ۲۳۱
لزوم توجّه به نحوه ی صحیح دعا کردن ----- ۲۳۳
دعای شر به سبب عدم معرفت عمیق ----- ۲۳۵
محبوبیّت دعا برای رفع بلا نزد خداوند ----- ۲۳۷
نقد منطق صوفیان در دعا نکردن ----- ۲۴۲
عدم امکان تقرّب به خدا با اعراض از دعا ----- ۲۴۴
رابطه ی مهر یا قهر خداوند با وظیفه ی دعا کردن ----- ۲۴۷
جلد ۲ ----- ۲۵۱
بخش دوم: دعا در حقّ حضرت ولی عصر عجّل الله تعالی فرجه الشّریف ----- ۲۵۱
اشاره ----- ۲۵۱
فصل ۱- انگیزه ها و محتوای دعا برای امام زمان علیه السّلام ----- ۲۵۳
اشاره ----- ۲۵۳
انگیزه های دعا برای دیگری ----- ۲۵۳
۱- دعای شفقت و رحمت برای امام زمان علیه السلام ----- ۲۵۵

۲- دعا برای امام عصر علیه السلام به خاطر تلافی کردن احسان ایشان ----- ۲۶۰
۳- دعا در حقّ امام عصر علیه السلام از روی امید به احسان ایشان ----- ۲۶۵
۴- دعا برای امام زمان علیه السلام به انگیزه تعظیم و تجلیل ایشان ----- ۲۶۷
۵- دعا در حقّ ولیّ عصر علیه السلام در پاسخ به التماس دعای ایشان ----- ۲۶۹
برخی مضامین دعا برای امام عصر علیه السلام ----- ۲۷۱
اشاره ----- ۲۷۱
۱- دعا برای دفع شرور از امام زمان علیه السلام ----- ۲۷۱
۲- دعا در جهت حفظ امام علیه السلام ----- ۲۷۱
۳- دعا برای دوستان و علیه دشمنان امام علیه السلام ----- ۲۷۲
۴- دعا برای شادی امام علیه السلام به خاطر رعیّتش ----- ۲۷۳
۵- دعا برای تعجیل فرج امام علیه السلام ----- ۲۷۴
فصل ۲- ضرورت دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام ----- ۲۷۵
اشاره ----- ۲۷۵
الف- رفع بلای غیبت به وسیله دعا ----- ۲۷۵
تذکّر به بلا و مصیبت غیبت ----- ۲۷۵
احساس نیاز به دعا برای تعجیل فرج ----- ۲۷۶
سستی نکردن در مورد این دعا ----- ۲۷۷
اطمینان به نزدیک شدن ظهور ----- ۲۷۸
یقین به اجابت دعای تعجیل فرج ----- ۲۷۹
تأثیر اعتقاد به خدایی بودن امر ظهور در کیفیّت دعا برای آن ----- ۲۸۰
ب- امتثال امر امام علیه السلام به اکثار دعا ----- ۲۸۱
معنای دقیق عبارت توقیع امام علیه السلام ----- ۲۸۲
ضرورت اهتمام به امتثال امر امام علیه السلام ----- ۲۸۳
فصل ۳- آثار و فوائد دعا در حقّ حضرت ولی عصر علیه السلام ----- ۲۸۵
اشاره ----- ۲۸۵
الف- فوائد دعاهای ما برای امام عصر علیه السلام ----- ۲۸۵

عدم احتیاج امام زمان علیه السلام به دعاهای ما ----- ۲۸۵
فایده بخش بودن دعای ما در حقّ امام علیه السلام به برکت خود ایشان ----- ۲۸۶
اشاره ----- ۲۸۶
فایده اوّل: رفع و دفع بلایا از امام عصر علیه السلام به دعای ما ----- ۲۹۰
فایده دوم: بالا رفتن مقام امام زمان علیه السلام به دعای ما ----- ۲۹۲
فایده سوم: جلو افتادن ظهور امام علیه السلام به دعای ما ----- ۲۹۳
اشاره ----- ۲۹۳
مشروط بودن تعجیل فرج به انجام عمل بنی اسرائیل ----- ۲۹۴
گریه و ضجّه بنی اسرائیل برای تعجیل فرج ----- ۲۹۸
وجدان عذاب بودن غیبت امام عصر علیه السلام ----- ۲۹۹
حال گریه و ضجّه: نشانه عمق معرفت امام زمان علیه السلام ----- ۳۰۱
لزوم اهتمام بیشتر به تعمیق معرفت مؤمنان در زمان غیبت ----- ۳۰۳
آیا ممکن است جلو افتادن فرج امام زمان علیه السلام محبوب مؤمن نباشد؟ ----- ۳۰۵
تعجیل فرج یا تعجیل در آنچه خداوند به تأخیر انداخته است؟ ----- ۳۰۶
لزوم تفکیک دو جهت در مقتضای عدل الهی ----- ۳۱۰
تقاضای سطح بالا در دعای توقیع امام علیه السلام ----- ۳۱۲
نفی استعجال در مورد ظهور امام عصر علیه السلام ----- ۳۱۳
ب- آثار دعا در حقّ ولیّ عصر عجل الله تعالی فرجه الشّریف برای دعاکننده ----- ۳۱۵
۱۰۲ فایده دعا در حقّ امام زمان علیه السلام برای دعاکننده ----- ۳۱۵
فرج دعاکننده به سبب دعا و احسان امام عصر علیه السلام ----- ۳۱۷
فرج دعاکننده به خاطر یاری کردن امام زمان علیه السلام ----- ۳۲۰
فرج دعاکننده از طریق صبر بر دینداری در زمان غیبت ----- ۳۲۲
اکثار دعا بر تعجیل فرج: فرجی بزرگ برای دعاکننده ----- ۳۲۴
حصول تقوی: فرج دیگری برای دعاکننده ----- ۳۲۹
فصل ۴- چگونگی دعا برای امام مهدی علیه السلام ----- ۳۳۰
اشاره ----- ۳۳۰

۱- یأس کامل از خلق ----- ۳۳۰
۲- اقبال قلبی در دعا ----- ۳۳۳
اشاره ----- ۳۳۳
اوّلین عامل مؤثّر در اقبال قلبی: مهم بودن تعجیل فرج امام عصر علیه السلام برای دعاکننده ----- ۳۳۴
دومین عامل مؤثّر در اقبال قلبی: اعتقاد عمیق به تأثیر دعا در تعجیل فرج امام زمان علیه السلام ----- ۳۳۵
۳- رقّت قلب ----- ۳۳۷
اشاره ----- ۳۳۷
موانع پیدایش رقّت قلب در انسان ----- ۳۳۷
استفاده از حال رقّت قلب در دعا برای تعجیل فرج ----- ۳۳۹
۴- تحصیل تقوی و تهذیب نفس ----- ۳۴۱
اشاره ----- ۳۴۱
پرهیز از گناه به خاطر مستجاب شدن دعا در حقّ امام زمان علیه السلام ----- ۳۴۲
۵- برعهده نداشتن حقّ النّاس ----- ۳۴۵
۶- معرفت به امام عصر علیه السلام و شکر نعمت وجودی ایشان ----- ۳۴۸
۷- الحاح و اصرار و دوری از سستی ----- ۳۴۹
اشاره ----- ۳۴۹
عوامل مؤثّر در پیدایش حالت اصرار در دعا ----- ۳۵۰
نموده های مختلف اصرار در دعا ----- ۳۵۱
توسّل به اهل بیت علیهم السلام در دعای عبرات ----- ۳۵۳
۸- بکاء، ضجّه، تضرّع و ابتهال ----- ۳۵۸
اشاره ----- ۳۵۸
زمینه سازی برای ایجاد حال بکاء در دعا ----- ۳۵۹
چگونگی پیدایش حال ضجّه و تضرّع ----- ۳۶۰
بکاء و ابتهال امام عصر علیه السلام در دعای عبرات ----- ۳۶۲
۹- دعا در حالات مختلفی که وعده اجابتش داده شده ----- ۳۶۵
۱۰- نیابت از زندگان و مردگان ----- ۳۷۱

فصل ۵- دعای مأثور و غیرمأثور برای امام زمان علیه السلام ----- ۳۷۴
اشاره ----- ۳۷۴
الف- دعاهای غیر مأثور ----- ۳۷۴
اشاره ----- ۳۷۴
مقایسه دعای غیرمأثور همراه با حضور قلب با دعای مأثور بدون آن ----- ۳۷۶
ب- دعاهای مأثور ----- ۳۷۸
برتری دعاهای مأثور بر غیرمأثور ----- ۳۷۸
اهتمام ائمّه طاهرین علیهم السلام به دعا در حقّ امام عصر علیه السلام ----- ۳۸۰
دعای امام عصر علیه السلام برای تعجیل فرج خویش ----- ۳۸۲
دعای ارواح پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و ائمّه علیهم السلام در حقّ امام عصر علیه السلام ----- ۳۸۵
۱- دعا در قنوت نماز ----- ۳۸۸
اشاره ----- ۳۸۸
دعا در قنوت نماز وتر ----- ۳۸۹
دعای قنوت نماز جمعه ----- ۳۹۰
۲- دعا در حال سجده ----- ۳۹۱
۳- دعا در تعقیب نماز ----- ۳۹۲
اشاره ----- ۳۹۲
تعقیب اوّل برای نماز واجب ----- ۳۹۴
تعقیب دوم برای نماز واجب ----- ۳۹۵
تعقیب سوم در نمازهای واجب ----- ۳۹۸
تجدید عهد با امام عصر علیه السلام بعد از نماز واجب ----- ۳۹۸
تعقیب نماز ظهر ----- ۴۰۰
تعقیب نماز عصر ----- ۴۰۳
تعقیب نماز صبح و ظهر ----- ۴۰۹
تعقیب دو رکعت اوّل نماز شب ----- ۴۱۰
۴- دعا در زمان های مناسب ----- ۴۱۱

اشاره ----- ۴۱۱
دعا در صبح و شام ----- ۴۱۱
پیدا کردن فرصت برای دعا ----- ۴۱۳
دعای عهد روزانه ----- ۴۱۴
دعا در شب و روز جمعه ----- ۴۱۵
دعا در عصر روز دوشنبه و پنجشنبه ----- ۴۲۱
دعا در روز عید غدیر ----- ۴۲۶
اشاره ----- ۴۲۶
دعای ندبه در عید غدیر ----- ۴۳۰
دعا در عید فطر و قربان ----- ۴۳۲
اشاره ----- ۴۳۲
عدم توفیق کامل مسلمانان برای عید فطر و قربان ----- ۴۳۳
دو نمونه از دعاهای مأثور در روز عید ----- ۴۳۵
دعا در روز عرفه ----- ۴۳۷
دعا در ماه مبارک رمضان ----- ۴۴۱
دعا در شب و روز نیمه شعبان ----- ۴۴۸
دعای روز دحوالارض ----- ۴۵۰
دعا در روز عاشورا ----- ۴۵۱
خداوند: طالب خون حسین علیه السلام ----- ۴۵۲
امام عصر علیه السلام: خونخواه ابی عبدالله الحسین علیه السلام ----- ۴۵۳
مؤمنان: طلب کنندگان خون امام حسین علیه السلام ----- ۴۵۴
بهترین عمل در روز عاشورا ----- ۴۵۶
۵- دعا در مکان های مناسب ----- ۴۶۲
اشاره ----- ۴۶۲
دعا در مسجدالحرام ----- ۴۶۲
دعا در سرزمین عرفات ----- ۴۶۴

دعا در حرم مطهّر سامرّا و سرداب ----- ۴۶۸
دعا در حرم مطهّر رضوی ----- ۴۷۴
دعا در زیر قبّه سیّدالشّهداء علیه السلام ----- ۴۷۵
دعا در مشاهد مشرّفه ----- ۴۷۸
دعا در مساجد کوفه، سهله و ... ----- ۴۷۹
۶- دعاهای غیر مقیّد به زمان یا مکان خاص ----- ۴۸۱
اشاره ----- ۴۸۱
ذکر صلوات بر حضرت زهرا علیها السلام ----- ۴۸۱
دعای امام رضا علیه السلام در حقّ حضرت صاحب الزّمان علیه السلام ----- ۴۸۲
صلوات ابوالحسن ضرّاب اصفهانی ----- ۴۸۳
۷- دعای عهد با امام زمان علیه السلام ----- ۴۸۸
بخش سوم: برخی دعاهای مأثور برای امام عصر عجّل الله تعالی فرجه الشّریف ----- ۴۹۰
اشاره ----- ۴۹۰
۱- دعای عبرات ----- ۴۹۲
۲- دعای قنوت امام عصر علیه السلام ----- ۴۹۸
۳- دعای دیگر امام عصر علیه السلام در قنوت ----- ۴۹۹
۴- دعای قنوت نماز وتر ----- ۵۰۱
۵- دعای صبح و شام ----- ۵۰۲
۶- دعای «اللهمَّ عَرِّفنی نَفسَکَ...» ----- ۵۰۳
۷- دعای عید غدیر ----- ۵۰۷
۸- دعای عید فطر، قربان و جمعه ----- ۵۱۳
۹- دعای عید فطر ----- ۵۱۴
۱۰- دعای صبح روز بیست و یکم ماه رمضان ----- ۵۱۶
۱۱- دعای شب بیست و سوم ماه رمضان ----- ۵۱۷
۱۲- دعا در روز عاشورا ----- ۵۱۸
۱۳- دعای دیگر در روز عاشورا ----- ۵۲۱

۱۴- دعای امام رضا علیه السلام ---------- ۵۲۵

فهرست منابع ---------- ۵۳۰

دیگر آثار مؤلف ---------- ۵۳۵

درباره مرکز ---------- ۵۳۶

مناجات منتظران

مشخصات کتاب

سرشناسه : بنی هاشمی، سیدمحمد، ۱۳۳۹ -

عنوان و نام پدیدآور : مناجات منتظران/ محمد بنی هاشمی.

مشخصات نشر : تهران: منیر، ۱۳۸۷-

مشخصات ظاهری : ج۲.

شابک : ۷۰۰۰۰ ریال (دوره) ؛ ج. ۱ : ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۰۴۰-۰ ؛ ج. ۲، چاپ دوم ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۰۶۹-۱ :

وضعیت فهرست نویسی : برونسپاری (فاپا/ چاپ دوم)

یادداشت : چاپ دوم.

یادداشت : ج. ۲ (چاپ دوم: ۱۳۸۷).

یادداشت : کتابنامه.

مندرجات : ج.۱. پژوهشی درباره فرهنگ دعا.- ج. ۲. جایگاه دعا در باورداشت مهدویت

موضوع : محمدبن حسن (عج)، امام دوازدهم، ۲۵۵ق. - -- غیبت

موضوع : مهدویت-- انتظار

موضوع : دعاهای امام زمان(عج).

رده بندی کنگره : BP۲۲۴/۴/ب۹م۸ ۱۳۸۷

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۴۶۲

شماره کتابشناسی ملی : ۱۰۶۹۷۶۳

ص: ۱

جلد ۱

اشاره

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحیم

این کتاب را به نیابت از:

احیاگر فرهنگ دعا برای امام عصر علیه السّلام در عصر حاضر نویسنده ی کتاب «مکیال المکارم فی فوائد الدّعاء للقائم علیه السلام»

مرحوم سیّد محمدتقی فقیه احمدآبادی (اصفهانی)

به پدر بزرگوار و محبوب محبوبمان،

آن که حرم مطهّرش به دست ناپاکان ویران گردیده،

مولانا «حضرت امام ابی محمّد الحسن العسکری»

تقدیم می دارم.

مؤلف

ص: ۱۲

پیش گفتار

بر کسانی که اهل رجوع به احادیث اهل بیت علیهم السلام در موضوع غیبت امام عصر علیه السلام هستند مخفی نمی باشد که از دیدگاه پیشوایان گرانقدر ما مهم ترین خطر در این زمان، از دست رفتن ایمان و تباه شدن عقاید صحیح است. به همین جهت با تعابیر مختلف نسبت به لغزش اهل ایمان و لزوم توجّه به راه های نجات از این خطر هشدار داده اند. هیچ انسان غیر معصوم- اعم از درس خوانده و درس ناخوانده- نمی تواند خود را از وقوع در آنچه به «هلاکت در عصر غیبت» تعبیر فرموده اند، مصون و محفوظ بپندارد. از این رو انسان عاقل بیشترین همّ و غمّ خود را در راه شناسایی بیشتر این خطر و راه های نجات و مصونیّت از آن، صرف می نماید.

این خطر همان امری است که صدها سال پیش مولای دلسوز ما حضرت امام جعفر صادق علیه السلام را به گریه و اشک ماتم نشانده بود؛ آنجا که وقتی برخی از دوستان ایشان خدمتشان رسیدند و علّت ناراحتی شدید حضرتش را جویا شدند، به آنان فرمودند:

«غیبت قائم ما علیه السلام و دیرکرد او و گرفتار شدن مؤمنان در آن زمان و پدید آمدن شک وتردیدها به سبب طولانی شدن غیبت ایشان و برگشتن بیشتر آنان از دین خود (ارتداد اکثرِهم عَن دینِهم) علّت ناراحتی شدید و گریان شدن من بوده است».(۱) ۱.

۱- کمال الدّین، باب۳۳، ح۵۱.

آری اگر شیعیان زمان غیبت هم به عمق خطر توجه کافی نمایند، چه بسا به حال خویش گریان شده و دربه در دنبال راه چاره و طریق نجات از هلاکت بگردند. در این جا هم، مانند همه ی موارد، تنها سفینه های نجات ما کسی جز خود ائمّه علیهم السلام نیستند و ما باید بسیار سپاسگزار پیشوایانمان باشیم که اصلی ترین و مؤثّرترین راه های نجات را از پیش به ما آموخته اند.

با رجوع به رهنمودهای گرانقدر امامان علیهم السلام بر ما روشن می شود که ایشان در این خصوص به سه محور اصلی و اساسی اشاره کرده اند که بیشترین تأثیر را در حفظ و نگه داشت مؤمنان از خطرات زمان غیبت دارد. در میان این سه، یکی ریشه و مادر دوتای دیگر می باشد که همان «معرفت امام عصر علیه السلام» است به طوری که همه خیرات و برکات از آن ناشی و نتیجه می شود. اهمیّت این «معرفت» چنان است که فرموده اند:

کسی که با معرفت امامش بمیرد، از درک نکردن زمان ظهور ضرری نمی کند و کسی که با معرفت امامش بمیرد، مانند کسی است که به همراه حضرت قائم علیه السلام در خیمه ایشان (آماده دفاع و جانفشانی در رکاب حضرتش) بوده باشد.(۱)

همین معرفت است که هرقدر عمیق تر و صحیح تر باشد، آثار و لوازم ارزشمندتری از آن حاصل می گردد که هرکدام از آنها در حفظ و صیانت انسان مؤمن در زمان غیبت می تواند مؤثّر و مفید باشد.

از میان همه این نتایج و آثار، بر دو امر بیش از سایر امور تأکید شده است که نشانگر اهمیّت و جایگاه ویژه آن دو در موضوع مورد بحث می باشد. از این رو می توان ادّعا کرد که مهم ترین تکالیف مؤمنان در زمان غیبت، همین دو وظیفه است: انتظار و دعا.

در مورد اهمیّت وظیفه اول (انتظار) می توان به فرمایش امام زین العابدین علیه السلام۵.

۱- اصول کافی، ج۱، ص۳۷۱، کتاب الحجّه، باب أنّه من عرف امامه...، ح۵.

به ابوخالد کابلی اشاره کرد که فرمودند:

یا اَبا خالِدٍ، اِنّ اَهلَ زمانِ غَیبتِهِ القائلینَ بِاِمامَتِهِ وَ المُنتَظِرینَ لِظُهُوره اَفضَلُ مِن اَهلِ کُلِّ زَمانٍ... .(۱)

ای ابوخالد، همانا اهل زمان غیبت او (حضرت مهدی علیه السلام) که اعتقاد به امامتش دارند و در انتظار ظهورش هستند، از مردم همه زمان ها بهتر هستند... .

ملاحظه می شود که از دیدگاه امام سجّاد علیه السلام دارا بودن دو ویژگی اساسی است که شیعیان زمان غیبت را تا حدّ برتر از مؤمنان هر زمان دیگر، بالا ـ می برد: یکی اعتقاد به امامت حضرت که همان «معرفت» ایشان است و دیگر انتظار ظهور آن امام غایب. سایر صفات و خصوصیّات لازم، از این دو ویژگی به طور طبیعی ناشی خواهد شد. جالب این است که در برخی از احادیث «توفیق دعا بر تعجیل فرج امام عصر علیه السلام» در کنار «قول به امامت ایشان» قرار گرفته و این دو امر راه نجات از هلاکت در زمان غیبت دانسته شده اند. امام حسن عسکری علیه السلام به احمدبن اسحاق فرمودند:

وَاللهِ لَیَغیبَنَّ غَیبهً لایَنجو فیها مِنَ الهَلَکَهِ اِلّا مَن ثَبَّتَهُ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلی القَولِ بِاِمامَتِهِ وَ وَفَّقَهُ فیها لِلدُّعاءِ بِتَعجیلِ فَرَجِهِ.(۲)

قسم به خدا، (امام زمان علیه السلام) غیبتی خواهد داشت که در آن تنها کسانی از تباهی (در دین و ایمان) نجات می یابند که (اوّلاً) به لطف خداوند در اعتقاد به امامت ایشان ثابت قدم بمانند و (ثانیاً) در زمان غیبت حضرت به توفیق الهی، اهل دعا بر تعجیل فرج ایشان باشند.

در این دو حدیث شریف، «قول به امامت» مشترک است و در کنار آن یک بار «انتظار ظهور» و بار دیگر «دعا بر تعجیل فرج» مورد تأکید قرار گرفته است. از همین گونه اشارات می توان فهمید که پس از معرفت، «انتظار» و «دعا» کلیدی ترین نقش را۱۱.

۱- کمال الدّین، باب ۳۱، ح۲.

۲- همان، باب ۳۸، ح۱.

در حفظ ایمان مؤمن در زمان غیبت دارند.

نکته جالب تر در همین خصوص این است که از میان همه آثار و لوازم معرفت امام عصر علیه السلام(۱)، تنها برای این دو ویژگی تعبیر بسیار عمیق و جامعی به کار رفته که به سایر آنها نسبت داده نشده است. این تعبیر به صورت زیبایی از آثار و برکات ویژه این دو امر حکایت می کند: فرج.

چنان که در احادیث ائمّه علیهم السلام اشاره شده، انتظار فرج و دعا بر تعجیل فرج، هر کدام مصداق «فرج» برای شخص منتظر و دعاکننده دانسته شده اند. از حضرت صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

مَن عَرَفَ هذَا الاَمرَ فَقد فُرِّجَ عنهُ لِانتِظاره.(۲)

کسی که این امر (امامت و ظهور آن) را بشناسد، به سبب انتظار کشیدن آن، برایش فرج حاصل می شود.

در این فرمایش با بیان ارتباط زیبایی که بین معرفت امام و انتظار فرج ایشان است، خود انتظار را منشأ فرج منتظر دانسته اند. نظیر همین تعبیر در مورد دعا بر تعجیل فرج امام عصر علیه السلام نیز در فرمایشی از خود ایشان نقل شده است. این فرمایش در توقیعی توسّط نایب دوم جناب محمّدبن عثمان عمروی به عنوان اسحاق بن یعقوب صادر شده است:

اَکثِرُوا الدُّعاءَ بِتَعجِیلِ الفَرَجِ فَإنَّ ذلِکَ فَرَجُکُم.(۳)

برای تعجیل فرج زیاد دعا کنید که فرج شما در همین است.

با این ترتیب روشن می شود که فرج مؤمنان در زمان غیبت امامشان، بیش از هر چیز، در گرو عمل به دو وظیفه «انتظار فرج» و «دعا بر تعجیل فرج» (البتّه پس از ج.

۱- در کتاب «معرفت امام عصر علیه السلام» بخش چهارم به ده اثر از مهم ترین آثار این معرفت اشاره شده است.

۲- اصول کافی، کتاب الحجّه، باب أنّه من عرف امامه ...، ح۳.

۳- بحارالانوار، ج۵۲، ص۹۲، ح۷ به نقل از الاحتجاج.

اعتقاد به امامت و دارا بودن معرفت صحیح نسبت به امام علیه السلام) است. این «فرج» شامل خیرات و برکات بسیار زیادی می باشد که در رأس همه آنها حفظ و صیانت ایمان شخص منتظر و دعاکننده است.

خداوند را، بی نهایت شاکرم که به این بنده بی مقدار خود توفیقی عنایت فرمود که درباره دو موضوع «معرفت امام عصر علیه السلام» و «انتظار فرج» ایشان به صورت مستقل کتاب هایی را تقدیم دوستان آن حضرت نماید.(۱) در این دو کتاب نگارنده سعی نموده که با رجوع به آیات و روایات در حدّ بضاعت مزجات خویش این دو موضوع محوری را بشکافد و لوازم و آثار هریک را معرّفی نماید. اکنون خود را از شکر گزاری نسبت به اعطای این نعمت جدید عاجز و ناتوان می بینم که به توفیق الهی و عنایت امام عصر علیه السلام، گزیده ای از احادیث گرانقدر اهل بیت علیهم السلام را در موضوع دعا بر وجود مقدّس امام غایب علیه السلام با دسته بندی و توضیحات لازم، خدمت دوستان آن حضرت تقدیم می دارم. امیدوارم این خدمت ناچیز به دوستداران امام عصر علیه السلام با امضای پدر بزرگوار ایشان حضرت امام حسن عسکری علیه السلام مورد قبول و پذیرش آن عزیز پنهان از دیدگان قرار بگیرد و بنده بی مقدار خود را مشمول عنایت و بزرگواری خود قرار دهند تا از آثار فرج «دعای بر تعجیل فرج» محروم نماند.

کتاب حاضر در سه بخش تنظیم شده است. در بخش نخست به توضیح جایگاه اعتقادی دعا در فرهنگ دینی، آثار و نتایج آن، معنای اجابت دعا و شرایط و موانع آن، آداب دعا و رابطه آن با رضا به قضای الهی پرداخته ایم.

این بخش بحثی نسبتاً جامع در پنج فصل درباره دعا، صرف نظر از ارتباط آن با موضوع مهدویّت را مطرح می کند که مستقلاً قابل مطالعه و بررسی است.

بخش دوم، ارتباط بحث دعا را با دعا برای امام عصر علیه السلام بیان می کند. این بخش هم در پنج فصل منعقد شده که ابتدا انگیزه ها و محتواهای دعا برای امام زمان علیه السلام مطرح شده و سپس درباره ضرورت دعا برای تعجیل فرج آن».

۱- در موضوع اوّل کتاب «معرفت امام عصر علیه السلام» و در موضوع دوم «سلوک منتظران».

حضرت سخن گفته ایم.

فصل سوم این بخش مربوط به آثار و فوائد دعا در حق حضرت ولیّ عصر عجّل الله تعالی فرجه الشّریف می شود و در فصل چهارم ده ویژگی برای چگونگی دعا برای ایشان بیان شده است. آخرین فصل این بخش- که مفصّل ترین آنهاست - به بیان اهمیّت دعاهای غیر مأثور و معرّفی اهمّ دعاهای مأثور درباره آن حضرت اختصاص یافته است.

بخش سوم کتاب نسبت به دو بخش گذشته حجم بسیار کمتری دارد که در آن متون ۱۴ دعای مأثور از ائمّه طاهرین علیهم السلام را نقل کرده ایم. نوع این دعاها در کتابهای رایجی همچون مفاتیح الجنان نیامده است و به همین دلیل متون آنها را آورده ایم که برای بهره برداری خوانندگان امکان بهتری فراهم گردد.

ناگفته نماند که در تنظیم مطالب این کتاب بخصوص بخش دوم و سوم آن استفاده زیادی از کتاب ارزشمند «مکیال المکارم فی فوائد الدّعاء للقائم علیه السلام» شده است و به همین جهت کلّ کتاب را به نیابت از آن دلسوخته امام عصر علیه السلام به پیشگاه پدر بزرگوار حضرتش - امام عسکری علیه السلام - تقدیم نموده ایم. به این امید هستیم که مطالعه این کتاب همه ما را در بیشتر و بهتر دعا کردن در حقّ ولیّ نعمتمان - حضرت بقیّه الله ارواحنا فداه- کمک نماید.

الحمد لله ربّ العالمین و صلّی الله علی محمّدٍ و آله الطّاهرین و عجّل الله تعالی فرجَهم و فَرَجَنا بهم.

سیّد محمّد بنی هاشمی

اسفندماه ۱۳۸۵

صفرالمظفّر ۱۴۲۸

ص: ۱۸

بخش اول: دعا در اعتقاد، عمل و اجابت

فصل ۱ – جایگاه اعتقادی دعا

اشاره

اوّلین قدم در راه شناخت عمیق و صحیح «دعا»، روشن کردن جایگاه اعتقادی آن در فرهنگ قرآن و روایات است. یکی از بهترین معرّف های این جایگاه فرمایش امام باقر علیه السلام است که دعا را برترین دانسته و فرموده اند:

اَفضَلُ العِبادَهِ الدُّعاءُ.(۱)

معنای دقیق عبادت

ابتدا بایـد معنـای «عبـادت» به طور دقیق روشن شود تـا اینکه دعـا برترین عبادات است روشن گردد. برای روشن شـدن معنای «عبادت»، ابتدا به کتابهای لغت عربی مراجعه می کنیم. ابن منظور می نویسد:

اَصلُ العُبُودِیَّهِ الخُضُوعُ و التّذلُّلُ... ولا یقال: عَبَدَ یَعبُدُ عبادَهً إلّا لِمَن یَعبُدُ اللهَ تَعالی.(۲)

اصل عبودیّت عبارت از خضوع و خواری است ... و تعبیر «عَبَدَ یَعبُدُ عبادهً» فقط برای کسی که خدای متعال را عبادت می کند، به کار می رود.۱.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب فضل الدّعاء و الحثّ علیه، ح۱.

۲- لسان العرب، ج۹، ص۱۱.

تعبیر دیگر در معنای «عبادت» چنین است:

العبادةُ الطّاعَةُ وَ نِهایَةُ التّعظیمِ لِلّهِ تعالی.(۱)

عبادت عبارت است از اطاعت و بالاترین حدّ بزرگ داشت خدای متعال.

راغب اصفهان هم در توضیح عبادت چنین می گوید:

العبودیَّهُ اِظهارُ التّذلّلِ وَ العِبادَهُ اَبلَغُ منها لِأنّها غایَهُ التّذلّلِ ولا یَستَحِقُّها إلّا من له غایَهُ الاِفضالِ و هو اللهُ تعالی.(۲)

عبودیّت اظهار خواری است و عبادت رساتر از آن است چون نهایت و بالاترین حدّ خواری است و تنها شایسته کسی است که بالاترین فضیلت و برتری را دارد که همانا خدای متعال می باشد.

از این بیانات و تعابیر مشابهی که در کتب دیگر لغت و تفسیر وجود دارد(۳)، می توان چنین برداشت کرد که «عبادت» عبارت است از خضوع و خواری یا اظهار خضوع و کوچکی، امّا نه هر نوع خضوع و خواری، بلکه بالا-ترین مرتبه اظهار کوچکی و تعظیم در برابر کسی که بالاترین درجه فضیلت را داراست و به همین جهت تصریح کرده اند که این تعبیر فقط شایسته خدای متعال می باشد و در برابر هیچ مخلوقی چنین خضوع و اظهار کوچکی روا نمی باشد. ما می توانیم نسبت به برخی از مخلوقات خداوند اظهار کوچکی و تذلّل داشته باشیم و حتّی ایشان را به طور مطلق و بی قید و شرط اطاعت نماییم، امّا هیچکدام از اینها «عبادت» آن مخلوقات نمی باشد، چون تعبیر «غایه التّذلّل» و «نهایه التّعظیم» و امثال آن در حقّ ایشان صادق نیست. این مفهوم فقط شایسته کسی است که مستقلّاً به خاطر خودش (بذاته) مورد اطاعت و تعظیم قرار می گیرد، نه به خاطر فرمان و خواست دیگری.۳.

ص: ۲۲

۱- اقرب الموارد، ج۳، ص۴۶۱.

۲- المفردات ص ۳۳۰.

۳- به عنوان نمونه مراجعه شود به «معجم مقائیس اللّغه»، ج۲، ص۲۰۸ و نیز بیان زمخشری در تفسیر کشّاف، ج۱، ص۱۳.

توضیح مطلب این است که ما در برابر برخی از مخلوقات الهی، به حق اظهار کوچکی و تعظیم می کنیم که درجات خضوع در اینها با یکدیگر متفاوت است. مثلاً اظهار خضوع در برابر پدر و مادر با آنچه نسبت به پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم و عترت گرامی ایشان علیهم السلام باید داشته باشیم، کاملاً ـ متفاوت است. ما اهل بیت علیهم السلام را به طور مطلق اطاعت و تعظیم می کنیم در حالی که لزوم راضی نگه داشتن پدر و مادر مشروط و مقیّد به این است که آنها از ما انجام معصیتی را طلب نکنند. همچنین انسان به حکم عقل و نقل باید در برابر استاد و معلّم خویش اظهار کوچکی و تذلّل نماید، امّا همه این موارد در یک ویژگی مشترک هستند و آن اینکه ما هیچ یک از این مخلوقات را به خاطر خود ایشان و به صورت استقلالی تعظیم نمی کنیم و نباید بکنیم، بلکه همه ایشان - اعم از پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم، ائمّه علیهم السلام و والدین و ... - را تنها و تنها به خاطر امر الهی و رضای پروردگار، بزرگ می داریم و مورد احترام قرار می دهیم. همچنین در برابر هریک فقط در همان حد و قلمرویی که خدای متعال فرموده، اظهار کوچکی و تذلّل می کنیم. و دقیقاً به همین سبب است که خضوع و تذلّل در برابر هیچ یک از این مخلوقات، «غایه الخضوع» و «نهایه التّذلّل» نیست. «غایت» و «نهایت» تعابیری هستند که بالاترین حد و درجه را می رسانند و اظهار کوچکی در برابر هیچ مخلوقی از مخلوقات الهی، بالاترین مرتبه و درجه خضوع نیست؛ چون آنها را نه به خاطر خودشان بلکه صرفاً به جهت امر خداوند و رضای او مورد تعظیم قرار می دهیم. پس تنها کسی که به صورت مستقل و به خودش (بذاته)- و نه به سبب دیگری- باید مورد اطاعت باشد و در برابرش خضوع و تذلّل صورت پذیرد، همانا ذات مقدّس پروردگار است که در این امر شریکی نمی پذیرد. این حقیقت همان مفهوم «عبادت» است که تنها شایسته خدای متعال می باشد به طوری که می گوییم: معبودی جز او نیست و نباید باشد.

حال که مفهوم دقیق «عبادت» با رجوع به کتب لغت و تفسیر روشن گردید، مصادیق آن را می توانیم با استناد به کتاب (قرآن) و سنّت (احادیث پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و

عترت گرامی ایشان علیهم السلام) شناسایی کنیم. این مصادیق اعمالی هستند که هرکدام به نوعی می توانند نشانگر نهایت خضوع و منتهای کوچکی در برابر خدای متعال باشند، روح همه اینها همان معنایی است که حقیقت عبادت را بیان می کند و شکل و ظاهر آنها با هم تفاوت دارند. اعمالی چون نماز، روزه، حج، شکر منعم، احسان به والدین و ... همگی مصادیق عبادت می باشند. ما همه اینها را تحت عنوان «اعمال عبادی» می شناسیم.

دعا: برترین عبادت

یکی از همین اعمال عبادی «دعا» است که مورد بحث فعلی ما می باشد. دعا یکی از مظاهر «غایه الخضوع» به پیشگاه خداوند است که به همین جهت نوعی «عبادت» محسوب می شود. حال اگر به عمل «دعا» به عنوان یک عبادت توجّه کنیم و اظهار خضوع و تعظیمی را که در آن وجود دارد، مورد دقّت قرار دهیم، تصدیق می کنیم که دعا از جهتی بالا-ترین مظهر خضوع و اظهار کوچکی به پیشگاه الهی است. بنده در حال دعا کردن ناداری و ناچیزی خود را در برابر معبودش بهتر از حالات دیگر وجدان می کند و آن گاه که خدای خود را می خواند، با همه وجود، احتیاج خود را به خالقش اظهار می دارد. او در هنگام دعا هیچ تکیه گاه و پناه گاهی جز پروردگار برای خود نمی شناسد و به همین انگیزه دست نیاز به درگاه بی نیاز او بلند می کند.

باتوجّه به معنای «عبادت» می توان گفت که: هرچه انسان کوچکی و فقر خود را در برابر خداوند بیشتر وجدان نماید، روح عبادت که همان اظهار تذلّل و خضوع است، بیشتر و عمیق تر صدق می کند. حالِ دعا زمانی است که انسان ماهیّت فقیر و گدای خود را بهتر از هر وقت دیگری می یابد و به همین جهت است که در برابر کسی که او را بی نیاز محض می داند (خدای متعال) بیش از هر شرایط دیگری احساس کوچکی و خواری می نماید. این است که می توانیم یک پایه ی وجدانی برای فرمایش امام باقر علیه السلام که دعا را برترین عبادت دانسته اند، مطرح کنیم و آن را از صمیم جان بپذیریم.

نکته مهمّی که تذکّر آن، وجدان این مطلب را بهتر و عمیق تر می کند، این است که دعا در لغت به معنای «خواندن» می باشد و خوانـدن خداوند که نوعی عبادت به شـمار می آید، با خواندن مخلوقات متفاوت و بلکه متباین است. کسـی که خدای خود را می خواند، اعتقادش این است که او همه کاره مطلق است و هیچکس در کنار او (عرض او) کاره ای نیست. سر رشـته همه امور فقط به دست اوست و هیـچ چیز و هیچکس بـدون اذن او صاحب هیـچ قـدرت و مبـدأ هیچ اثری نمی باشد. همین اعتقاد است که خوانـدن خداونـد را مصـداق عبادت او می گردانـد و چون در مورد هیچ مخلوقی چنین اعتقادی روا نیست، پس نوع خوانـدن مخلوقات با خوانـدن خداوند، سـنخیّت ندارد. بنابراین خواندن مخلوقات نباید نظیر خواندن خدا باشد و اگر کسـی به این مطلب اساسی توجّه نکند و در مقام اعتقاد، مخلوقی را در عرض خداوند منشأ اثر بداند؛ در خواندن او به شرک در عبادت گرفتار می گردد. امّا اگر در اعتقادش خطا نکند، در دعا و خواندن مخلوقات گرفتار شرک نمی شود.

نتیجه اینکه صرف خوانـدن همراه بـا اظهار تـذلّل و خضوع در مقابل دیگری، عبادت او محسوب نمی شود. مهم نوع اعتقادی است که دعاکننـده در مورد کسـی که او را می خوانـد، در دل دارد. بنابراین خوانـدن غیر خـدا بدون اعتقاد به الوهیّت او هیچ گونه محـذوری نـدارد و لازمه اش شـرک در عبـادت خـدا نیست. بلکه اگر خوانـدن کسـانی (چون اهـل بیت علیهم السـلام) محبوب خداونـد و به دسـتور او باشد، خواندن ایشان- با اعتقاد صـحیح در حقّ آنان- مصداقی از عبادت خداوند محسوب می گردد.

سؤال به همراه دعا

نکته دیگری که توجّه به آن در شناخت عمیق تر دعا مؤثّر می باشد، این حقیقت است که دعای پروردگار معمولاً با «سؤال» از او همراه است. سؤال یعنی درخواست و تقاضـا. کسـی که خـدای خود را می خوانـد در اغلب موارد، خوانـدنش را بـا تقاضا و درخواسـتی از او قریـن می کنـد. سـؤال از پروردگـار هم بـا سـؤال از دیگران (مخلوقـات) متفـاوت است. سـؤال مـا از او یعنی درخواست کسی که از خود هیچ ندارد، از کسی که

همه چیز فقط به دست اوست. این گونه درخواست منحصر به ذات مقدس الهی است، چون نسبت به دیگران اعتقادی که بیان شد، روا نمی باشد.

به همین جهت سؤال از خدای متعال نوعی عبادت و بلکه افضل عبادات به شمار آمده، همان طور که دعا نیز «افضل العباده» دانسته شده است، سدیر می گوید از امام محمّد باقر علیه السلام پرسیدم:

اَیُّ العِبادَهِ أفضَلُ؟

ایشان فرمودند:

ما مِن شَییءٍ اَفضَلُ عِندَ اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِن اَن یُسأَلَ وَ یُطلَبَ مِمّا عِنَدَهُ.(۱)

هیچ چیز نزد خدای عزّ و جل با فضیلت تر از این نیست که از او سؤال شود و از آنچه نزد اوست، خواسته شود.

می بینیم که همان تعابیری که در فضیلت دعا بیان شده، درخصوص سؤال و درخواست از خداوند نیز به کار رفته است. این امر نشانگر همدوش بودن دعا و سؤال در عمل و در فضیلت می باشد.

به هر حال کلمه «دعا» بیشتر در مواردی به کار می رود که نوعی سؤال و درخواست از خدای متعال هم در ضمن آن وجود دارد، امّا گاهی هم دعا با سؤال همراه نیست و این هم خود مصداقی از عبادت به شمار می آید.

محبوب ترین و مبغوض ترین عمل

دعا (خواندن خداوند)- چه همراه با سؤال از او و چه بدون سؤال- بهترین نماد و شکل اظهار غایت و منتهای خضوع است و می توانیم آن را بافضیلت ترین و محبوب ترین عبادت بدانیم.

امام جعفر صادق علیه السلام به نقل از جدّ شریفشان حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند:۲.

ص: ۲۶

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب فضل الدّعاء ...، ح۲.

اَحَبُّ الاَعمالِ اِلی اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ فی الاَرضِ الدُّعاءُ.(۱)

محبوب ترین اعمال نزد خدای عزّ و جل در زمین، دعاست.

در مقابـل، کسـی که از انجـام این محبوب ترین عمل، اسـتکبار ورزد، مبغوض ترین خلق نزد خداونـد به حساب می آیـد. این گونه استکبار هم در برابر دعا و هم نسبت به سؤال از پروردگار متعال مورد مذمّت قرار گرفته است.

امام محمّد باقر علیه السلام فرمودند:

اِنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ یَقولُ: «اِنَّ الَّذینَ یَستَکبِرُونَ عَن عِبادَتی سَیَدخُلُونَ جَهَنَّمَ داخِرینَ».(۲) قال علیه السلام: هُوَ الدُّعاءُ.(۳)

خدای عزّ و جل می فرماید: «کسانی که از عبادت من استکبار می ورزند، به زودی با سرافکندگی داخل جهنّم می شوند». امام علیه السلام فرمودند: مقصود (از عبادت در آیه شریفه) دعاست.

همین امام بزرگوار علیه السلام در مورد استکبار ورزیدن از سؤال پروردگار فرمودند:

ما اَحَدٌ اَبغَضُ اِلی اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِمَّن یَستَکبِرُ عَن عِبادَتِهِ وَلا یَسأَلُ ما عِندَهُ.(۴)

هیچکس نزد خدای عزّ و جل مبغوض تر نیست از آنکه از عبادت او استکبار ورزد و از او چیزی طلب نکند.

تعبیر «اسـتکبار» که در آیه مبارکه و حدیث شریف به کار رفته، یک امر قلبی و اعتقادی است و به صرف اینکه کسی در عمل دعا و سؤال نکنـد، محقّق نمی گردد. مهم این است که انسان موحّد و عبد خداوند قلباً معتقد باشد که باید رفع نیازهایش را از پروردگارش طلب کند و خود را به طور کامل و از هر جهت محتاج او ببیند و حاضر۲.

۱- همان، ح۸.

۲- مؤمن/۶۰.

۳- اصول کافی، کتاب الدّعاء باب فضل الدّعاء ...، ح ۱.

۴- همان، ح۲.

باشد که در پیشگاه ذات مقدّس ربوبی تذلّل و کوچکی کند؛ در حقیقت خود را گدای پروردگارش بداند و به این گدایی با تمام وجود اعتراف و اقرار نمایـد. کسـی که چنین اعتقادی نـدارد و قلباً خود را در برابر خالق خویش گـدا و محتاج نمی بیند، طبیعتاً در برآورده شدن حاجاتش به درگاه ربوبی روی نمی آورد و همه امیدش به عطا و فیض الهی نیست. همین بی اعتقادی است که منشأ استکبار از عبادت و دعا یا سؤال می شود. استکبار به این است که بنـده خود را بزرگتر و بالاتر از این بداند که در خانه خداوند گدایی و کوچکی نموده و درخواستهایش را از او طلب نماید. این معنا دقیقاً نقطه مقابل روح و اساس بندگی خداوند است و به همین جهت مبغوض ترین عمل نزد او به حساب می آید.

در ادامه مباحث خواهیم گفت که مهم ترین ویژگی در کیفیّت صحیح و مطلوب دعا به پیشگاه الهی همانا ناامیدی از خلق و امید بستن محض به خدای متعال می باشد.(۱) این همان شرطی است که روح اصلی دعا را تشکیل می دهد و کسی که قلباً از این حالت سرباز زند و تسلیم نباشد، به ورطه استکبار از بندگی خدا در می غلتد. پس حالت استکبار از دعا کردن یک نوع انکـار قلبی نسبت به همه کـاره بودن خداونـد در رفع نیازهای انسان می باشـد که همین انکار علّت و سبب دعا نکردن او در مواقع احتیاجش است.

فضل الهی در فتح باب دعا

اشاره

بایـد توجّه داشت که کوچک دیـدن خود در برابر پروردگار متعال و اظهار خضوع کردن در پیشگاه با عظمت او که از آن به «گـدایی کردن» تعبیر می کنیم، موجب هیـچ گونه سرافکندگی و خواری برای انسان نیست. توفیق تـذلّل و اظهار کوچکی در مقابـل ذات مقـدّس الهی نعمت بزرگی است که به عنایت خاصّ او به بنـده عطا می شود و هرکس چنین عطایی یابـد، بایـد به داشتن آن افتخار نماید. در حقیقت خدای بی نیاز ازش.

۱- رجوع شود به فصل ۴ از همین بخش.

روی فضل و منّت خویش بر بندگان اجازه فرموده که او را بخوانند و بدون وجود مانع و حجابی با ربّ خود سخن بگویند. سپس با لطف عمیم خویش به آنان وعده اجابت هم داده است. امیرمؤمنان علیه السلام از همین فضل بزرگ الهی در نامه ای به فرزند خویش چنین پرده برداشته اند:

اِعلَم اَنَّ الّذی بِیَدِهِ خَزائِنُ السَّماواتِ وَ الاَرضِ قَد اَذِنَ لَکَ فی الدُّعاءِ وَ تَکَفَّلَ لَکَ بِالإجابَهِ و أَمَرَکَ اَن تَسأَلَهُ لِیُعطِیَکَ... وَ لَم یَجعَل بَینَکَ وَ بَینَهُ مَن یَحجُبُکَ عَنهُ... ثُمَّ جَعَلَ فی یَدَیکَ مَفاتِیحَ خَزائِنِهِ بِما اَذِنَ لَکَ فیهِ مین مَسأَلَتِهِ.(۱)

بدان همان کسی که گنجینه های آسمان ها و زمین به دستش است، به تو اجازه دعا داده و برایت اجابت را تضمین کرده و دستور فرموده از او بخواهی تا به تو عطا فرماید... و میان تو و خودش حاجب و مانعی قرار نداده است... پس با صدور اجازه سؤال به تو، کلیدهای گنجینه هایش را در دست تو گذاشته است.

توجّه به این حقیقت، بسیار مهم و درس آموز است که خداوند از روی فضل خویش اجازه دعا و سؤال از خود را به انسان عطا فرموده و این نعمت بدون هیچ استحقاقی نصیب ما شده است. به عبارت دیگر صدور این اجازه بر خدا واجب نبوده و انسان حقّی از این بابت بر پروردگارش نداشته است. حضرت زین العابدین علیه السلام در دعای سحر ماه مبارک رمضان به پیشگاه خدای متعال چنین عرضه می داشتند:

جَعَلتُ... بِدُعائِکَ تَوَسُّلی مِن غَیرِ اِستِحقاقٍ لِاستِماعِکَ مِنّی... بَل لِثِقَتی بِکَرَمِکَ... .(۲)

از طریق خواندن تو به تو توسّل نمودم بدون آنکه استحقاق شنیدن دعایم را از جانب تو داشته باشم... بلکه صرفاً از روی اعتمادم به کرم تو (چنین کردم).ل.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۰۱، به نقل از نهج البلاغه.

۲- بحارالانوار، ج۹۸، ص۸۳، به نقل از اقبال الاعمال.

بنـده حقیقی خداونـد خود را مسـتحقّ شـنیدن دعایش از جانب او نمی دانـد بلکه وعده پروردگار است که در او انگیزه دعا را ایجاد می کند و چنین شخصـی تنها متّکایش فضل و منّت خدایش است نه اینکه خود را در شنیده شدن دعایش صاحب حق و طلب کار بشمارد.

بالاترین تقرّب به خدا از طریق اهل دعا شدن

اشاره

اوّلین قدم در مسیر شناخت جایگاه حقیقی دعا، دانستن قدر و منزلت این فضل بزرگ الهی است. مطابق تعالیم اهل بیت علیهم السـلام، دعـا می توانـد انسـان را به مقام و منزلتی برسانـد که از غیر آن طریق رسـیدن به آن میسّـِر نمی باشـد. امام صادق علیه السلام در یکی از فرمایشات خود در این باره فرمودند:

اِنَّ عِندَ اللهِ عَزَّوَجَلَّ مَنزِلَهً لا تُنالُ اِلّا بِمَسأَلَهٍ وَلَو اَنَّ عَبداً سَدَّ فاهُ وَ لَم یَسأَل لَم یُعطَ شَیئاً فَسَل تُعطَ.(۱)

همانا نزد خـدای عزّ و جل منزلتی است که جز با سؤال و درخواست به دست نمی آیـد و اگر بنده ای دهانش را ببندد و چیزی نخواهد، چیزی به او داده نمی شود، پس درخواست کن تا به تو عطا شود.

نظیر همین بیان از همان امام بزرگوار در مورد دعا چنین نقل شده است:

عَلیکُم بِالدُّعاءِ فإنَّکُم لا تُقَرَّبُونَ بِمِثلِهِ.(۲)

بر شما باد به اینکه اهل دعا باشید زیرا از هیچ طریقی مانند آن تقرّب (به خداوند) پیدا نمی کنید.

شناخت همین حقیقت انسان را به توجّه بیشتر به این بهترین وسـیله تقرّب، تشویق و ترغیب می نمایـد و اگر اهل دعا شود، طبق وعـده امـام صادق علیه السـلام به بالاترین درجات تقرّب الهی نائل می گردد. اینکه گفتیم «اهل دعا» شود، به این جهت است که۶.

۱- اصول کافی، کتاب الدعاء، باب فضل الدعاء ...- ح۳.
۲- همان، ح۶.

آن حضرت در ادامه فرمایش خود، چنین فرمودند:

لا تَترُکُوا صَغیرَهً لِصِغَرِها اَن تَدعُوا بها اِنَّ صاحِبَ الصِّغارِ هو صاحِبُ الکِبار.(۱)

کوچک بودن یک چیز مانع دعا و درخواست آن نشود چون برآوردن نیازهای کوچک به دست همان کسی است که نیازهای بزرگ را برآورده می کند.

چگونه می توان به این حدیث گرانقدر عمل کرد؟ آیا ما چنین هستیم؟ آیا تاکنون غذای روزمان را از خداوند خواسته ایم؟ چند بار اتّفاق افتاده که در یک صبحی این گونه دعا کنیم: خدایا امروز ما را گرسنه نگذار؟!

عموماً چنین است که ما- با وجود اعتقادی که به اهمیّت دعا و تأثیر آن داریم - در اموری که خود آنها را بزرگ و سخت می شماریم. زیاد دعا می کنیم ولی درباره چیزهایی که از نظر ما کوچک هستند، اهمیّت زیادی به دعا کردن در مورد آنها نمی دهیم. مثلاً در بیماری های سخت و صعب العلاج دست به دعا و توسّل بلند می کنیم، اما در بیماری هایی همچون سرماخوردگی ساده به آن صورت خود را محتاج دعا کردن نمی بینیم. چرا چنین است؟ آیا یک بیماری عادی و معمولی بدون عنایت و لطف خداوند، رفع می شود؟ آیا شفابخشی برای خدا در بیماری های سخت در مقایسه با مرض های ساده، مشکل تر است؟!

جواب این سؤال ها از جهت نظری روشن و بدیهی است، امّا در عمل چنین نیست. ما چون دیده ایم که بیماری سرماخوردگی با خوردن چند قرص و رعایت پرهیز از برخی غذاها معمولاً رفع می شود، در هنگام ابتلای به آن زیاد به یاد خداوند و شفا دادن او نمی افتیم و ناخودآگاه به همان قرص و شربت و ... اعتماد می کنیم. ولی در مورد بیماری هایی چون سرطان چنین نیست بلکه بیش از هر چیز و پیش از هر کار به دعا و توسّل روی می آوریم و با اینکه به معالجات پزشکی می پردازیم، ولی امیدمان به شفابخشی خدای متعال است. البتّه این امر به طور اکثری چنین است وگرنه افراد خاصن.

ص: ۳۱

۱- همان.

و زبده ای هستند که حال دعای ایشان به پیشگاه خداوند در این دو حال تفاوتی نمی کند.

نکته ای که بایـد در این خصوص مورد توجّه قرار گیرد این است که از جهت اعتقـادی هیـچ فرقی میان تأثیر خواست الهی در رفع نیازهای به ظاهر کوچک و نیازهای بزرگ وجود ندارد. خدایی که سـرماخوردگی را شفا می دهد همان خدایی است که شفـای سـرطان هم به دست اوست و برای او این دو بیمـاری تفـاوتی از جهت شـفا دادن ندارنـد. همچنین است اگر نیاز به مال فراوانی داشـته باشـیم که به طور عادی امکان به دست آوردنش برایمان وجود نداشـته باشـد، بسـیار دعا می کنیم در حالی که برای به دست آوردن غـذای روزانه خود آنچنـان دست به دعـا برنمی داریم. امّا خـدایی که می توانـد پول هنگفت را در یک روز به ما برساند، همان خدایی است که هزینه غذای یک روز ما را تأمین می کند.

اگر کسـی همین اعتقاد را در خود زنـده و آشـکار و فراگیر نمایـد، حال دعا کردن در او تقویت می شود و عمومیّت می یابد. اگر مـا قبول نماییم که شـفای سـرما خوردگی همان قـدر مهم است که شـفای سـرطان اهمیّت دارد، همچنین اهمیّت به دسـت آوردن وعده غذای یک روز از تحصـیل هزینه مخارج یک عمر انسان کمتر نمی باشد و در هر دو حالت این خداست که اگر بخواهد، اسـباب و وسائلش را فراهم می کند تا نیاز انسان رفع شود و اگر هم نخواهد به هیچ وسـیله ای و از هیچ راهی خواسته انسان برآورده نمی شود؛ اگر کسـی خوب این نکته را دریابد و دائماً در قلب و فکر خود آن را تلقین و تثبیت نماید؛ آن وقت می تواند به فرمایش امام صادق علیه السلام عمل کند که فرمودند:

کوچک بودن یک چیز مانع دعا و درخواست آن از خدا نگردد.

تنها در این صورت است که فرهنگ دعا کردن در زندگی انسان عمومی و فراگیر می شود. ما چون به وقوع مکرّر یک سـری امور عـادت کرده ایم، انجـام شـدن آنهـا را عادی و معمولی می انگاریم و برای آنچه که به وقوعش عادت نکرده ایم، حساب دیگری باز

می کنیم. مثلاً چون همیشه غذای روزمان فراهم بوده و هیچ گاه گرسنه و بی غذا نمانده ایم، آن را عادی و معمولی می دانیم ولی چون همیشه در مسابقه ای که جایزه ارزشمندی را نصیب برنده آن می کند، برنده نبوده ایم؛ برای آن حساب دیگری باز می کنیم. به تعبیر دیگر به امور استثنایی در زندگی خود اهمیّتی می دهیم که برای امور عادی و متداول قائل نیستیم. این در حالی است که در حقیقت همه اینها به یک اندازه مهم هستند و عادی شدن برخی از آنها در زندگی روزمرّه ما چیزی از اهمیّت آنها نمی کاهد. فقط اگر یک روز همان چیزی را که برایمان عادی شده، به دست نیاوریم تازه اهمیّت آن برایمان روشن می شود.

پس هرچند که امور عادی و غیر عادی برای ما تفاوت دارند، امّا از دیدگاه مورد بحث ما در امر دعا باید همه آنها را به یک چشم بنگریم و برای رفع نیازهای عادی و روزمرّه خود به همان اندازه به دعا اهمیّت بدهیم که در امور خاص و استثنایی چنین می کنیم. این گونه انسان «اهل دعا» می گردد. چنین شخصی برای به دست آوردن غذای روزانه اش دعا می کند. برای اینکه وقتی از خانه بیرون می رود، وسیله نقلیه مناسبی پیدا کند، دعا می کند. برای اینکه فرزندش که به مدرسه رفته سالم به خانه برگردد، دعا می کند. برای اینکه در هنگام راه رفتن پایش نلغزد و به زمین نخورد دعا می کند ... . و به این صورت حال دعا برای انسان مؤمن و معتقد به خدا همواره وجود دارد و همه چیز - چه کوچک و چه بزرگ - برایش اهمیّت دارد و در مورد همه آنها معتقد است که باید خداوند لطف کند تا او به گرفتاری مادّی یا معنوی مبتلا نشود و همواره خود را محتاج دستگیری و عنایت الهی می بیند.

انگیزه ی دعا: محتاج دیدن خود به خداوند

اینکه انسان خود را همیشه و در همه چیز محتاج و نیازمند خدایش بداند، نعمت بسیار بزرگی است که اگر به لطف الهی حاصل شود، مهم ترین انگیزه برای دعا و سؤال از درگاه پروردگار در انسان به وجود می آید. پیامبر گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم در ضمن وصیّت خود به جناب ابوذر فرمودند:

ای ابوذر جبرئیل سوار بر استری خاکستری تمام گنجینه های دنیا را برای من آورد و به من گفت: ای محمّد! این گنجینه های دنیاست و گرفتن آنها چیزی از بهره و منزلت تو نزد پروردگارت نمی کاهد من گفتم:

حَبیبی جَبرئیلُ لا حاجَهَ لی فیها، اِذا شَبِعتُ شَکَرتُ رَبّی وَ اِذا جُعتُ سَأَلْتُهُ.(۱)

ای دوست من، جبرئیل، مرا به اینها نیازی نیست. هرگاه سیر شوم، پروردگارم را سپاس می گزارم و آنگاه که گرسنه شوم، از او درخواست و سؤال می کنم.

پاسخی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم به پیشنهاد جبرئیل داده اند، نشانگر یکی از حکمت های نپذیرفتن خواسته اوست. ایشان معتقد بودند که اگر گنجینه های دنیا را در اختیار می داشتند، چه بسا در هنگام گرسنگی دست نیاز به درگاه خداوند بلند نمی کردند و احتیاج خود را به ذات بی نیاز الهی چنان که باید، وجدان نمی کردند. به همین جهت ترجیح دادند که آن گنجینه ها را در اختیار نداشته باشند تا اینکه وقتی گرسنه می شوند، از خدا بخواهند تا نیازشان را رفع نماید.

این فرمایش پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم حاوی نکته تربیتی بسیار مهمّی است که همه انسان ها به خصوص اهل ایمان در تهذیب نفس خویش و تقرّب به خدای متعال به آن نیازمندند. آن نکته این است که انسان اگر همیشه خود را بی نیاز ببیند، آن طور که شایسته است، در خانه خداوند نمی رود و از او درخواست نمی کند. امّا اگر در موردی خود را محتاج ببیند، آن وقت اهل دعا و سؤال از پروردگار می گردد. بنابراین وجدان نیاز به خدای متعال آن بزرگ ترین نعمت های اوست که نصیب برخی می فرماید. به طور کلی اینکه انسان نیازهایش را از خداوند طلب کند و آنها را به زبان بیاورد عبادت او محسوب می شود و مورد پسند ذات پاکش می باشد. حضرت صادق علیه السلام فرمودند:۳.

۱- مکارم الاخلاق، ص۴۶۳.

إنّ اللّه تبارَکَ وَ تَعالی یَعلَمُ ما یُریدُ العبدُ اِذا دَعاهُ ولکِنّه یُحِبُّ أن تُبَثَّ الیهِ الحَوائِجُ فَإذا دَعَوتَ فَسَمِّ حاجَتَک.(۱)

خدای متعال حاجت بنده اش را- آنگاه که او را می خواند - می داند ولی دوست دارد که نیازها به درگاهش عرضه شود، پس هنگامی که دعا می کنی، نیازت را به زبان بیاور.

روشن است که دوست داشتن خداوند به جهت فایده ای که خود می برد نیست. او بی نیاز مطلق است. و بندگانش چه نیازهای خود را به زبان بیاورند یا در دل نگه دارند، به حال او تفاوتی نمی کند. امّا به زبان آوردن حاجات، نیاز انسان را به خداوند برای خود بنده وجدانی تر و ملموس تر می سازد و این همان حقیقتی است که روح بندگی خدا را تشکیل می دهد و لذا بسیار بسیار ارزشمند و قیمتی است.

دعا: مغز عبادت

یکی از حکمت های گرفتار شدن انسان به وسیله خداوند، این است که احتیاج و عجز او را برایش آشکار سازد و زمینه دعا و تضرّع را در او فراهم آورد. در قرآن کریم به این حقیقت مهم چنین اشاره شده است:

وَ لَقَد اَرسَلنا اِلی اُمَمٍ مِن قَبلِکَ فَأَخَذناهُم بِالبَأساءِ وَ الضَّراءِ لَعَلَّهُم یَتَضَرَّعُون.(۲)

و ما (رسولانی) به سوی امّت های پیش از تو فرستادیم، سپس آنها را به سختی و بیچارگی گرفتار ساختیم شاید به تضرّع افتند.

فَلَولا اِذا جاءَهُم بَأسُنا تَضَرَّعُوا ولکِن قَسَت قُلُوبُهم وَ زَیَّنَ لَهُم الشَّیطانُ ما کانُوا یَعمَلُونَ.(۳)۳.

ص: ۳۵

۱- اصول کافی، کتاب الدُّعاء، باب تسمیه الحاجه فی الدُّعاء، ح۱.

۲- انعام/۴۲.

۳- انعام/۴۳.

پس چرا آنها وقتی به سختی افتادند، تضرّع نکردند؟ ولیکن دلهایشان سخت شد و شیطان کارهای (زشت) آنها را برایشان زیبا جلوه داد.

در این آیات به روشنی بیان شده که یکی از حکمت های گرفتار ساختن بندگان به سختی و بیچارگی این است که آنها درمانده شده و در پیشگاه الهی به زاری و تضرّع بیفتند و آنان که چنین نکردند به این سبب بوده که فریب شیطان را خورده و دلهایشان را قساوت گرفته است.

فراموش نشود که هدف از خلقت انسان چیزی جز بندگی خدا نبوده است و روح این بندگی همانا یافتن عجز و بیچارگی و نیاز است که انسان را به در خانه خدا برده و دستش را به درگاه بی نیازش بلند می سازد. این جاست که جایگاه و منزلت دعا به خوبی روشن می گردد، چون روح دعا چیزی جز اظهار ناداری انسان و طلب رفع نیاز از خدای بی نیاز نیست. بنابراین صحّت فرمایش رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم برای ما وجدانی می شود که فرمودند:

الدُّعاءُ مُخُّ العِبادَه.(۱)

مغز هر چیز لبّ و حقیقت آن می باشد و دعا نیز مغز و لبّ عبادت خداوند است.

تعمیم دعا به امور کوچک و بزرگ

باتوجّه به این مطالب انسان مؤمن سعی می کند که حال دعا را در خود نسبت به همه نیازهایش - اعم از کوچک و بزرگ - تقویت نماید و در این مسیر فرمایش رسول مکرّم اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم را الگوی خویش سازد که فرمودند:

سَلُوا اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ ما بَدا لکم مِن حَوائِجِکُم حَتّی شِسعِ النَّعلِ فَإنَّه اِن لم یُیَسِّرهُ لَم یَتَیَسَّر.(۲)

هر نیازی که برایتان پیش می آید از خدای عزّ و جلّ (رفع آن را) درخواستق.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص ۳۰۰، ح۳۷، به نقل از الدعوات راوندی.
۲- همان، ص۲۹۵، ح۲۳، به نقل از مکارم الاخلاق.

کنید حتّی بند کفش (تابستانی) چرا که اگر (خداوند) آن را فراهم نسازد، درست نمی شود.

سفارش رسول اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم این است که رفع همه نیازهایتان را از خداوند طلب کنید. هرچند که بسیار ناچیز باشد، همچون بند کفش که در آن روزگار از لیف خرما و امثال آن نظیر کفش های تابستانی زمان ما می ساختند. اگر بندی که آن را به انگشتان پا متصل می کرد، پاره می شد و می خواستند آن را درست کنند شاید عموماً به یاد خدا نمی افتادند و برای درست شدن آن بند پاره، دست به دعا بلند نمی کردند. پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم دقیقاً همین امثال را مطرح کرده اند و توجّه داده اند که همین کار پیش پا افتاده اگر خداوند اسباب و شرایطش را فراهم نکند، عملی نخواهد شد (اِن لَم یُیَسِّرهُ لَم یَتَیَسَّر). کسی که برای درست شدن بند پاره کفش خود، دعا می کند، در واقع اعتقاد عمیق خویش را در باب توحید اظهار می نماید. چنین کسی به خوبی باور کرده است که سر رشته همه امور حتّی چیزهایی که از نظر ما پست و بی ارزش هستند، فقط و فقط در دست خداست و تا او شرایط تحقّقش را فراهم نکند، محال است که انجام پذیرد. همین عقیده عمق بندگی او را به پیشگاه خداوند آشکار می سازد که ارزشمندترین و محبوب ترین عمل نزد او محسوب می شود.

در بیان مشابهی که به صورت حدیث قدسی خطاب به حضرت موسی علیه السلام آمده، خداوند چنین فرموده است:

یا موسی سَلنی کُلَّ ما تَحتاجُ الیهِ حَتّی عَلَفَ شاتِکَ وَ مِلحَ عَجینِکَ.(۱)

ای موسی همه مایحتاج خود را از من طلب کن حتّی علف گوسفند و نمک غذایت را.

روشن است که این دستور اختصاص به حضرت موسی علیه السلام ندارد و قاعده کلّی بندگی خدا را بیان می کند.

بیان دیگری از همین مطلب شریف در فرمایش حضرت باقر علیه السلام چنین آمده است:ی.

۱- بحارالانوار، ص۳۰۳، ح۳۹، به نقل از عدّه الدّاعی.

لا تُحَقِّرُوا صَغیراً مِن حَوائِجِکَم فَإنَّ اَحَبَّ المُؤمِنینَ اِلی اللهِ تعالی أسأَلَهُم.(۱)

هیچ یک از نیازهای خود را کوچک مشمارید همانا محبوب ترین مؤمنان نزد خدای متعال درخواست کننده ترین آنهاست.

کوچک شمردن نیاز به این است که انسان آن را دست کم گرفته و دغدغه ای برای رفع آن نداشته باشد. امام باقر علیه السلام توجّه داده انـد که هیـچ نیازی را دست کم نگیریـد و تصوّر نکنید که چون یک امر به ظاهر ناچیز و کوچک است پس نیاز به دستگیری و لطف الهی ندارد. ما انسان ها گاهی به دلیل نادانی خود تصوّر می کنیم که فقط امور بزرگ و نیازهای قابل توجّه است که برای رفع آنها نیاز به لطف و عنایت خداوند داریم، لذا فقط در چنان مواردی دست دعا به درگاه الهی بلند می کنیم. این در حـالی است که بزرگی و کوچکی یک امر نسـبت به ما معنا دارد وگرنه برای خداونـد متعال کوچک و بزرگ تفاوتی ندارند، بنابراین احتیاج به کمک و مساعدت پروردگار در همه موارد یکسان است.

گاهی پیش می آید که خداوند برای آنکه بیچارگی و ناتوانی بشر را برایش روشن تر کند، در امری که به ظاهر ناچیز و پیش پـا افتـاده به نظر می رسـد، اسباب و وسائط آن را فراهم نمی کنـد. در این صورت انسان مشاهـده می کنـد کار بسـیار ساده و کوچکی که همیشه به راحتی انجام می شـد، اگر خـدا نخواهـد به یک معضل و مشـکل بزرگ تبـدیل می شود که گره آن به دست هیـچ کس باز شدنی نیست. فرد عاقل با ایمان هیچ گاه هیچ امری را کوچک نمی شـمارد چون می داند که اگر آن امر در گذشـته به راحتی انجام می شده، جز به این سـبب نبوده که خداوند اسباب آن را همیشه فراهم می کرده است؛ بنابراین اگر در یـک مورد چنین اراده ای از جـانب پروردگـار نباشـد، کـار سـخت و لاینحلّ می شود. پس نبایـد هیـچ گاه از سـبب سازی خدای متعال غفلت نمود و کاری را دست کم گرفت. برعکس گاهی هم کارهایی که همیشه سخت و مشکل بوده اند، درق.

۱- بحارالانوار، ص۳۴۶، ح۹، به نقل از مکارم الاخلاق.

مواردی به سادگی انجام می پذیرند که موجب تعجّب انسان می گردد.

این حالت هم به صورت دیگری نشانگر دخالت دست عنایت الهی در سبب سازی برای امور است. تذکّری که بیان آن در این بحث لازم است، این می باشد که در همه موارد – چه امور ناچیز و چه مطالب مهم- به حکم عقل و شرع انسان موظّف است که تلاش خود را از هر جهت برای رفع نیازهایش انجام دهد. توجّه به خداوند و دعا و سؤال از او به هیچ وجه جای کوشش و سعی انسان را نمی گیرد و نباید بگیرد. ما در ادامه مباحث به صورت مستدل و با ذکر ادلّه نقلی اثبات خواهیم نمود که یکی از موانع استجابت دعا این است که دعاکننده تلاش لازم خود را از طریق عادی برای رفع نیازش انجام ندهد.(۱) همین امر می تواند مانع اجابت دعایش از جانب خدای متعال گردد. بنابراین درخواست همه حوائج از درگاه ایزد یکتا باید در کنار کوشش و طلب انسان از راههای عادی رفع آنها باشد و این دو به هیچ وجه با هم تعارض ندارند و جای یکدیگر را نمی گیرند.

نتیجه ای که از کلّ این بحث گرفته می شود، این است که باید فرهنگ دعاکردن و سؤال از پروردگار در همه امور عام و فراگیر شود به طوری که همگان بر خود فرض بدانند که در رفع همه نیازهایشان دست به دامان الهی بزنند و در هیچ موردی از خداوند و سبب سازی اش غفلت نکنند. البتّه عمومی شدن فرهنگ دعا در هر فرد بر خاسته از فراگیر شدن اعتقاد او به توحید است. بنابراین راه صحیح رسیدن به آن نتیجه مطلوب، عمق بخشیدن به اعتقاد درباره همه کاره بودن منحصر به فرد خداوند در تمشیت امور عالم می باشد و هر عملی که این اعتقاد را قوی تر و محکم تر سازد، در این مسیر مطلوبیّت پیدا می کند. به هر حال دعا بهترین میوه و شیرین ترین ثمره درخت پربرکت توحید است و جز با تقویت خود درخت، ثمره آن پربارتر نمی شود.

یکسان بودن حال بلا و عافیت در لزوم دعا

یکی از زیباترین و باشکوه ترین آثار اعتقاد به توحید در امر دعا، این است که حال فرد مؤمن در دعا هنگام بلا در مقایسه با زمان عافیت یکسان است. از حضرت باقر العلوم علیه السلام نقل شده که فرمودند:

یَنبَغی لِلمُؤمِنِ اَن یَکُونَ دُعاؤُهُ فِی الرَّخاءِ نَحواً مِن دُعائِهِ فِی الشِّدَّهِ.(۱)

سزاوار است که دعای مؤمن در حال آسایش (عافیت) همچون دعای او در حال سختی (بلا) باشد.

در حال سختی و گرفتاری انسان به طور طبیعی به خدا پناه برده و رفع گرفتاری را از او طلب می نماید. معمولاً بیشترین و باتوجّه ترین و جدّی ترین دعاها در هنگام بلا و سختی صورت می پذیرد. علّت این امر آن است که انسان در حال گرفتاری و بلا نوعاً از اسباب و وسائط عادی قطع امید می کند و دل به مسبّب الاسباب می بندد. امّا با رفع گرفتاری و عادی شدن شرایط، بیشتر انسان ها از یاد خدا غافل شده و حال انقطاع خود را از دست می دهند. تفاوت فرد مؤمن با غیر مؤمن در همین نقطه است. مؤمن عمیقاً باور کرده که خدای در آسایش همان خدای در گرفتاری است و حال عافیت فقط به لطف و خواست او به وجود آمده و آنچه که ما آن را عادی می نامیم، خارج از مشیّت و تقدیر الهی نیست. بنابراین عقل حکم می کند که در شرایط مطبوع و خوشایند، همان اندازه به لطف و عنایت پروردگار توجّه داشته باشیم که در حال بلا و گرفتاری نوع مردم چنین هستند. چنین نباشد که با رفع سختی و بلا، خداوند و تأثیر مشیّت او در زندگی انسان ها به فراموشی سپرده شود. واقعیّت این است که انسان در حال عافیت همان اندازه نیازمند دعا به پیشگاه الهی است که در هنگام بلا و گرفتاری محتاج می باشد. امیرالمؤمنین علیه السلام از این حقیقت با زیباترین بیان، پرده برداشته اند:

مَا المُبتَلَی الّذی قَد اشتَدَّ به البَلاءُ بأحوَجَ الی الدُّعاءِ مِنَ المُعافَی الَّذی۸.

ص: ۴۰

۱- کافی، ج۲، ص۴۸۸.

لا یَأمَنُ البَلاءَ.(۱)

فرد گرفتاری که سخت به بلاـ گرفتار شده نیازمندتر نیست به دعا از کسی که در عافیت است، امّا از گرفتاری در امان نمی باشد.

در این حدیث شریف دو مطلب مهم بیان شده است:

اوّل این که انسان در حال عافیت همان اندازه محتاج دعاست که فرد مبتلا به یک گرفتاری سخت.

دوم علّت این امر بیان شده که همان تعبیر آخر حدیث است. فرموده اند: «الّذی لا یَأمَنُ البَلاءَ» یعنی هرچند اکنون در حال عافیت به سر می برد، امّا هیچ گاه از گرفتاری در امان نیست. انسان موجودی است که در هر لحظه در معرض همه خطرات و آفات قرار دارد و در هیچ شرایطی نمی تواند نفس راحت بکشد و مطمئن باشد که به گرفتاری مبتلا نخواهد شد. بالاتر از این، ممکن است در همان وقتی که خود را در عافیت و راحتی می بیند، مبتلاـ به یک یا چند بیماری باشد که در آینده برایش روشن شود. اگر در حال حاضر از آن مطّلع باشد، هرگز احساس خوشی و راحتی نمی کند؛ امّا چون از ناراحتی خود خبر ندارد، اظهار خوشحالی می نماید. مولا امیرمؤمنان علیه السلام در یکی از سخنان زیبای خویش، انسان را بیچاره خوانده و فرموده اند:

مِسکینٌ ابنُ آدَمَ: مَکتُومُ الاَجَلِ مَکنُونُ العِلَلِ... .(۲)

بیچاره انسان: اجل او پنهان و بیماری هایش پوشیده است... .

بسیاری از انسان ها هستند که از امراض و بیماری های خود بی خبرند، بعدها که بیماری شدّت می یابد و آثار و علائمش ظاهر می گردد. همچنین اجل انسان بر خودش مخفی است و از زمان پایان عمر خویش آگاه نمی باشد. چه بسا در حال خوشی و خوش گذرانی اجل خود یا یکی از عزیزانش فرا رسد و شادی او را تبدیل به غم و مصیبت نماید. این است که فرموده اند انسان در حال عافیت از هیچ بلا و مصیبتی در۹.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۸۲، ح۱۲، به نقل از نهج البلاغه.

۲- نهج البلاغه صبحی صالح، کلمه قصار ۴۱۹.

امان نیست و نباید از این واقعیّت غافل بماند. این گونه انسان همیشه نیازمند دعاست چه در گرفتاری باشد و چه در عافیت.

به طور کلّی می توان از آیات و احادیث چنین برداشت کرد که: خداونـد دوست دارد همیشه بندگانش را در حال دعا و توجّه به پیشگاه خود ببیند. در منطق قرآن، کسی که اهل دعا نیست، اصلاً مورد توجّه و عنایت پروردگارش قرار نمی گیرد:

قُل ما یَعبَؤُ بِکُم رَبّی لولا دُعاؤُکُم.(۱)

بگو (ای پیامبر): اگر دعای شما نباشد، پروردگارم توجّهی به شما نمی فرماید.

ملاحظه می شود که همه عنایات و توجّهات الهی موکول به دعای بندگان شده است. البتّه این آیه بیانگر قاعده و قانونی است که خداونـد آن را وضع فرموده ولی به قـدرت و مشیّت خود ممکن است گـاهی خـارج از این ضابطه کسـی را مورد لطف و عنایتش قرار دهد، امّا به هر حال ضابطه و ملاک عمل انسان ها باید مضمون همین آیه شریفه باشد.

برتری دعا بر تلاوت قرآن

در احادیث اهل بیت علیهم السـلام با اسـتناد به همین آیه کریمه، دعا از تلاوت قرآن برتر و با فضـیلت تر دانسـته شده است. از حضرت علیّ بن موسی الرّضا علیهما السلام نقل شده که فرمودند:

الدُّعاءُ اَفضَلُ مِن قِراءَهِ القُرآنِ لأنَّ اللهَ جَلَّ وَ عَزَّ یَقُول: ما یَعبَؤُکُم رَبّی لولا دُعاؤُکُم... .(۲)

دعا کردن از خواندن قرآن بافضیلت تر است چون خدای عزّ و جل می فرماید: ما یعبؤ بکم ربّی... .

در حدیث دیگری آمده است که معاویه بن عمّار به امام صادق علیه السلام عرض می کند:م.

۱- فرقان/۷۷.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۲۹۲، ح۱۸، به نقل از فقه الرّضا علیه السلام.

دو نفر در یک زمان مشغول نماز می شوند. یکی از آنها در نمازش بیش از دعا، قرآن می خواند و دیگری قرآن خواندنش بیشتر از دعا کردنش است. و هر دو با هم نمازشان را به پایان می برند. کدام یک از این دو با فضیلت ترند؟»(۱)

حضرت علیه السلام می فرمایند:

هر دو فضیلت دارند، هر دو خوب هستند.

معاویه بن عمّار عرض می کند:

می دانم که هر دو خوب و دارای فضیلت هستند.

آنگاه امام علیه السلام می فرمایند:

الدُّعاءُ اَفضَلُ أما سَمِعتَ قولَ اللهِ تَبارَکَ وَ تَعالی: «و قالَ رَبُّکُم ادعُونی أَستَجِب لَکُم إِنَّ الَّذین یَستَکبِرُونَ عَن عِبادَتی سَیَدخُلُونَ جَهَنَّمَ داخرینَ» هی وَاللهِ العِبادَةُ، هِی وَاللهِ العِبادَةَ؟ هی وَاللهِ العِبادَةُ، هی وَاللهِ العِبادَةُ أَلَیسَت هِیَ العِبادَةَ؟ هی وَاللهِ العِبادَةُ أَلَیسَت اَشَدَّهُنَّ؟ هی وَاللهِ اَشَدَّهُنَّ، هی وَاللهِ اَشَدُّهُنَّ، هیَ وَاللهِ اَشَدُّهُنَّ.(۲)

دعا بهتر است، آیا فرمایش خدای متعال را نشنیده ای که فرمود: «و پروردگارتان گفت: مرا بخوانید تا شما را اجابت نمایم. همانا کسی که زیر بار بندگی من نمی روند، با خواری داخل جهنّم خواهند شد». قسم به خدا، دعا عبارت است، قسم به خدا دعا عبادت است. آیا دعا عبادت نیست؟ قسم به خدا آن (دعا) عبادت است. قسم به خدا آن (دعا) عبادت است. آیا (دعا) سخت ترین عبادت ها نیست؟ قسم به خدا سخت ترین عبادت هاست. قسم به خدا سخت ترین عبادت هاست. قسم به خدا سخت ترین عبادت هاست.

این همه تأکید امام صادق علیه السلام درباره عبادت بودن دعا و سخت ترین عبادت بودنل.

ص: ۴۳

۱- مؤمن/۶۰.

۲- بحارالانوار ج۹۳ ص۲۹۸ ح۲۹ به نقل از فلاح السائل.

آن که هفت بار با لفظ جلاله در مورد آن قسم یاد کرده اند، جدّاً مایه حیرت است و نشانگر اوج عظمت این عبادت بی نظیر می باشد. اگر به لطف الهی گوشه ای از عظمت این عمل شریف برای انسان روشن شود، تغییر و تحوّلی شگفت در او پدید می آید.

الهام و اعطای دعا

ما در احادیث اهل بیت علیهم السلام تعابیری را می بینیم که ثابت می کند دعا فضل خاصّ الهی است که آن را به برخی از بندگان خاصّ خود از روی منّت و لطف عطا می فرماید. یکی از این تعابیر «الهام» است. امام موسی بن جعفر علیهما السلام در ضمن یکی از فرمایشات خود، چنین فرموده اند:

فَیُلهِمُهُ اللهُ عَزَّوَ جَلَّ الدُّعاءَ... .(۱)

... پس خدای عزّ و جل دعا را به او الهام می فرماید... .

تعبیر دیگری که در این مورد به کار رفته، «اعطاء» است. امام صادق علیه السلام فرموده اند:

مَن اُعطِیَ الدُّعاءَ... .(۲)

به کسی که دعا عطا شود...

الهام و اعطای دعا به بنده توسّط خداوند نشانه لطف خاص و عنایت ویژه پروردگار به کسی است که می خواهد او را مورد رحمت خود قرار دهد. خیلی اوقات انسان از دعا کردن غافل است و با اینکه برای رفع گرفتاری خود به هر راهی روی می آورد. امّا به یاد دعا نمی افتد. امّا گاهی هم با اینکه گرفتاری خاصّی ندارد، به قلبش الهام می شود که دعا کند و خدای خود را بخواند که او را از واقع شدن در بلایا و گرفتاری ها حفظ فرماید. اینکه در مواردی به یاد دعا کردن نیست و در شرایط دیگری به یاد آن نمی افتد، به خاطر شانس و اتّفاق نیست؛ بلکه سررشته امور به دست خداوند است و هر زمان و در هر موردی که بخواهد بنده اش را مورد لطف قرارر.

۱- اصول کافی، کتاب الدُّعاء، باب الهام الدُّعاء، ح ۲.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۶۳، ح ۲، به نقل از الخصال و معانی الاخبار.

می دهـد و یا او را در حال غفلت رها می سازد. البتّه اعمال اختیاری ما انسان ها – از جمله اهتمام ورزیـدن یا بی توجّهی به امر دعـا – در اینکه خـدای متعـال چه رفتـاری بـا مـا داشـته باشـد، مؤثّر است و کسانی که به فراموشـی دعا مبتلا می گردنـد، نوعاً عقوبت برخی اعمال زشت خود را می چشد.

ترک دعا؛ معصیت و گناه

آری، اگر انسـان خـود را مقیّـد و ملزم کنـد که در همه شـرایط- به خصـوص در وقت گرفتـاری- پیش از هرچیز و هر کـار به درگاه الهی روی آورد و حفظ و صـیانت خود را از او طلب نمایـد، آن گاه خود را بیشتر در معرض لطف خاصّ پروردگارش قرار می دهد که به او دعا را «الهام» و «اعطاء» نماید. امّا اگر چنین نکند، فراموشـی دعا خود معصیت و گناهی برایش محسوب می شود.

البتّه فراموش کردن یـک امر، اختیـاری نیست. امّـا مقـدّمات و زمینه هـای آن اختیاری است. ممکن است انسان در اثر ارتکاب برخی گناهان از این لطف خاصّ الهی محروم شود. یکی از همین گناهان ضعف و سستی در اعتقاد به توحید پروردگار متعال می باشد که آن هم به نوبه خود معلول کوتاهی های دیگر انسان در انجام وظیفه بندگی اش است.

به هر حـال کوتاهی کردن انسان از دعا به پیشـگاه الهی یا عمـدی و اختیاری است و یا از روی فراموشـی و غیراختیاری که این حالت دوم نیز به خاطر کوتاهی کردن در انجام دادن مقدّمات اختیاری آن است که نهایتاً به خود انسان برمی گردد. این اسـت که پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند:

تَرکُ الدُّعاءِ مَعصِیَةٌ.(۱)

دعا نکردن گناه است.

نتیجه این همه تأکید و اصرار بر امر دعا این است که انسان متوجّه شود باید در۰.

۱- تنبیه الخواطر و نزهه النواظر، ج۲، ص۱۲۰.

همه حالات و شرایط مختلف در زندگی خود از اهتمام و توجّه به دعا غافل نگردد و در کنار همه تلاش ها و کوشش هایی که از راه های طبیعی و عادی انجام می دهد، تکیه گاه و نقطه امیدش، تنها اجابت دعاهایی باشد که به پیشگاه خدای خود عرضه می دارد.

لزوم فراگیر شدن دعا در همه شؤون زندگی

با رجوع به متون حدیثی برای ما روشن می شود که ائمّه علیهم السلام شیعیان خود را در همه احوال و به همه مناسبت ها تشویق و ترغیب به دعا می کردند. نقل نمونه هایی از این احادیث در همه موارد موجب تطویل می گردد. به همین جهت به ارائه فهرستی از برخی عناوین آنها که مرحوم علّامه کلینی در کتاب شریف خود، «کافی»، نقل فرموده اکتفا می کنیم.

عناوین برخی از ابوابی که مرحوم کلینی در کتاب الدّعاء «کافی» ذکر فرموده با بیان تعداد احادیث هر باب از این قرار است:

بابُ القَولِ عند الِاصباح و الإمساء؛ دعاهای صبح و شام (۳۸ حدیث)

بابُ الدُّعاءِ عِندَ النَومِ و الإنتِباه؛ دعاهای هنگام خوابیدن و بیدار شدن (۱۸ حدیث)

بابُ الدُّعاءِ اِذا خَرَجَ الانسانُ مِن مَنزِلِه؛ دعاهای هنگام بیرون رفتن از منزل (۱۲ حدیث)

بابُ الدُّعاءِ قَبلَ الصَّلاهِ؛ دعاهای پیش از نماز (۳ حدیث)

بابُ الدُّعاءِ فی اَدبارِ الصَّلَوات؛ دعاهای بعد از نماز (۱۲ حدیث)

بابُ الدُّعاءِ لِلرِّزق؛ دعا برای طلب روزی (۱۳ حدیث)

بابُ الدُّعاءِ لِلدَّین؛ دعا برای ادای قرض (۴ حدیث)

بابُ الدُّعاءِ لِلکَربِ و الهَمِّ و الحُزنِ وَ الخَوفِ؛ دعا برای رفع گرفتاری و ناراحتی و اندوه و ترس (۲۳ حدیث)

بابُ الدُّعاءِ لِلعِلَلِ و الاَمراض؛ دعا برای رفع دردها و بیماری ها (۱۹ حدیث)

بابُ الحِرزِ و العَوذَهِ؛ دعا برای در امان ماندن از شرور (۱۴ حدیث)

بابُ الدُّعاءِ عندَ قِراءَهِ القرآن؛ دعا هنگام خواندن قرآن (۱ حدیث)

بابُ الدُّعاءِ فی حِفظِ القرآن؛ دعا برای حفظ کردن قرآن (۲ حدیث)

بـابُ دَعَواتٍ مُوجَزاتٍ لِجَمیعِ الحَوائِجِ لِلـدُّنیا وَ الآخِره؛ دعاهای مختصـر برای برآورده شـدن همه حوائـج دنیوی و اخروی (۳۵ حدیث)

اینهـا عنـاوین بخشـی از دعاهـایی است که تنهـا مرحوم کلینی در کتـاب بی نظیر خود، «کـافی»، نقـل فرموده که مجموعاً ۱۹۴ حـدیث را تشـکیل می دهـد. اگر بخـواهیم احـادیث دیگری را کـه در سـایر کتـب ادعیه در ابـواب مختلـف ذکر شـده بر اینها بیافزاییم، تعـداد احادیث به چنـدین برابر این تعـداد می رسـد. غرض از ذکر این عناوین توجّه دادن به این حقیقت است که در مکتب تربیتی اهـل بیت علیهم السـلام اهتمـام به امر دعا در همه حالات و شؤون مختلف زنـدگی یکی از محورهای اساسـی به شمار می آید و شیعیان ایشان نباید از آن غفلت نمایند.

منافات نداشتن دعا با کار و زندگی

این جا ممکن است کسی تصوّر کند که اگر انسان بخواهد این چنین به امر دعا در زندگی خود اهمیّت دهد باید وقت بسیاری را در عمر خود صـرف دعا کردن نماید و در این صورت از پرداختن به امور اصلی و واجب هم باز می ماند. بله فقط کسی که کار و زندگی درستی ندارد، می تواند چنین زمانی را در زندگی خود به دعاکردن اختصاص دهد!

در پاسـخ به این تصوّر بایـد گفت: چنین نیست و دعـا کردن مختصّ آدم های بیکار نیست. بلکه دقیقاً آنان که کار و زنـدگی سخت تر و پرمشـغله تری دارنـد، نیازشـان هم به دعا بیشتر است، هرچنـد که هیـچ کس از آن بی نیاز نمی باشـد. برای روشـن شدن مطلب

توجّه به چهار نکته لازم است:

(۱) ما انسان ها، با وجود همه کارها و مشغله های شخصی معمولاً اوقات زیادی را در زندگی به بطالت می گذرانیم که در آنها هیچ گونه غرض عقلایی وجود ندارد. هر کس اگر اوقات تلف شده خود را در شبانه روز یادداشت کند، آنگاه متوجّه می شود که چه فرصت هایی را از دست داده که می توانست از آنها بهره برداری بسیاری بکند.

(۲) نکته دیگر این است که دعا هیچ گاه جای کار و تلاش انسان را نمی گیرد، بنابراین مزاحم کار انسان نیست بلکه دقیقاً در راستای به ثمر رسیدن کار و کوشش انسان است. گاهی انسان تلاش می کند و وقت زیادی هم صرف می کند، امّا نتیجه مطلوبی از آن کار و وقت گذاری به دست نمی آورد یا اینکه نتیجه عکس می گیرد و اقدامی به ضرر خودش انجام می دهد. در حقیقت وقت خود را با کارهایش تلف می کند و در حالی که تصوّر می کند که سود برده، امّا در واقع ضرر کرده است. یکی از آثار و برکات دعا می تواند این باشد که کار و تلاش انسان در مسیرهای انحرافی نیفتد و از روی نادانی به جریانی گرفتار نشود که نتیجه ای جز خسران به بار نمی آورد. واقعیّت این است که بسیاری از اوقات انسان به خاطر ندانم کاری های بیهوده به هدر می رود، غافل از اینکه با توجّه به خدای متعال و دعا به درگاه او می تواند «توفیق» و «برکت» در عمر خود را طلب کند و این گونه از ضایع شدن تنها سرمایه گرانبهایش مصون و محفوظ بماند.

(۳) نکته سوم در این خصوص، توجّه به این حقیقت است که اگر انسان قدر و منزلت چیزی را به خوبی بداند و به اهمیّت تأثیر عمیق آن واقف باشد، هیچ گاه وقت برای انجام آن کم نمی آورد. معمولاً انسان برای انجام اموری که اهمیّت چندانی برایش ندارد، وقت کافی نمی گذارد. به تعبیر دیگر انسان عاقل همیشه در زندگی اش نظم و ترتیب دارد و در این نظم بندی، اولویّت را به کارهایی می دهد که برایش اهمیّت بیشتری دارند. لذا برای امور ضروری همچون غذا خوردن یا ادای نمازهای واجب یومیّه همیشه وقت دارد و هیچ گاه آنها را از دست نمی دهد. البتّه ممکن است گاهی در انجام امور ضروری هم به ضیق وقت گرفتار شود ولی بالأخره به انجام حدّاقلّ لازم از

آنهـا اکتفا می نمایـد. حال اگر کسـی به اهمیّت امر دعا چنان که در تعالیم قرآن و اهل بیت علیهم السـلام آمـده واقف شود و عمـق تـأثیر آن را در جلب عنایـات الهی بدانـد (به عنوان نمونه آیه کریمه: قُـل مـا یَعبَؤُ بِکم رَبّی لولاـ دُعـاءُکُم(۱)) آنگاه در مستحبّات بالاترین اولویّت را برای دعا کردن قائل می شود و حتّی انجام یک مرتبه حدّاقلّی از آن را بر خود واجب می سازد و راضـی به از دست دادن خیر و برکت آن نمی شـود. بنـابراین متنـاسب بـا نیازهـای خـود برنـامه منظّمی ترتیب می دهـد، تـا به حـدّاقلّی از این سـرمایه عظیم دست یابـد. طبق این قاعـده عقلانی که «ما لا یُـدرَکُ کُلُّه لا یُترَکُ کُلُّه» انسان اگر نتوانـد به کلّ یک گنـج گرانقـدر دست یابـد، خود را از همه آن محروم نمی کند بلکه به مصداق «اَلمَیسُور لا یُترَکُ بِالمَعسُور» به هر مقدار که برایش میسّر و ممکن باشد، خود را از نعمت دعا به پیشگاه الهی برخوردار می سازد.

(۴) چهـارمین نکتـه ای کـه بایـد در ایـن بحث مـورد تـوجّه قرار گیرد این است که لاـزمه اهمیّت دادن به دعـا شـؤون مختلف زنـدگی، زیـادی حجم و کثرت عـدد آن نمی باشـد. دعـا یـک عبـادت بزرگ الهی است و مهم ترین ویژگی در هر عبـادت، شرایط قبولی آن می باشـد. در مورد دعا هم بیشترین دغدغه، مسـموع بودن آن در درگاه الهی است که از آن به «اجابت دعا» تعبیر می شود. بنـابراین اهتمـام ورزیـدن به دعـا یعنی توجّه داشـتن و اهمیّت دادن به شـرایط اجابت آن. ممکن است کسـی از جهت تعـداد، دعاهای زیادی بخوانـد امّا شـرایط اجابت در آن فراهم نباشـد. برعکس فرد دیگری با دعای کمتر شـرایط بهتری برای اجابت آن فراهم سازد. در این صورت شـخص دوم را باید اهل دعا بشماریم نه اوّلی را. توضیح و تفصیل این مطلب مهم در ادامه مباحث خواهد آمد.(۲) بـا در نظر گرفتن این نکته روشن می شود که ملاک اهتمام در امر دعا، صـرف وقت زیاد در انجام آن نیست.ش.

۱- فرقان/۷۷.

۲- رجوع شود به فصل ۳ از همین بخش.

فصل ۲- آثار و نتایج دعا

اشاره

پس از آنکه دانستیم دعا یک عبادت و بلکه افضل آنهاست، اکنون مناسب است که به مهم ترین آثار و نتایج این عبادت بزرگ- مطابق آنچه در احادیث ائمّه علیهم السلام آمده- اشاره ای داشته باشیم. این آثار برخی دنیوی است و برخی دیگر اخروی و ما اهمّ آنها را در هفت عنوان کلّی دسته بندی می کنیم:

۱- وسیله ی پیروزی و مایه ی دلگرمی (سلاح)

اولین اثر مهمّی که بر دعا مترتّب دانسته اند، این است که آن را «سلاح» نامیده اند. از پیامبر گرامی اسلام نقل شده که فرمودند:

الدُّعاءُ سِلاحُ المؤمن.(۱)

دعا سلاح مؤمن است.

سلاح وسیله ای است که در نبرد با دشمنان اوّلاً باعث دلگرمی انسان می شود و ثانیاً ابزاری است برای غلبه و پیروزی. انسان برای پیروزی در معرکه هایی که در سراسر زندگی خود پیش رو دارد، احتیاج به ابزارهایی دارد که هم مایه قوّت قلبش گردد و هم او را بر دشمن پیروز گرداند. کسی که دست خالی می جنگد، خود را ناتوان و بدون۱.

ص: ۵۱

۱- اصول کافی، کتاب الدُّعاء، باب أنّ الدُّعاء، سلاح المؤمن، ح۱.

پشتوانه احساس می کند و به همین دلیل توانایی مقابله و رودررویی شجاعانه با دشمن را ندارد و به سرعت خود را می بازد. علاوه بر این در نبرد با دشمن، وجود سلاح قدرت رویارویی را در انسان بالا می برد و او را سریع تر و بهتر پیروز میدان می گرداند.

البتّه باید توجّه داشت که دعا کردن کار آدم های بی عرضه نیست یعنی چنین نیست که وقتی کسی کاری از دستش برنیامد به دعا متوسّل شود، بلکه دعا خود از بهترین وسایل و اسباب برای پیروزی و پیشرفت می باشد.

در حدیثی به نقل از امام رضا علیه السلام آمده است که ایشان به اصحاب خود فرمودند:

علیکُم بِسِلاحِ الَانبیاءِ.

بر شما باد به سلاح پیامبران.

از ایشان پرسیدند: سلاح پیامبران چیست؟ فرمودند: «الدُّعاء».(۱)

روشن است که پیامبران افراد بی عرضه و ناتوانی نبودند بلکه همگی برگزیدگان خدای متعال بودند و به فرموده امام هشتم علیه السلام دعا سلاح این برگزیدگان بوده است که اهداف بلند و الهی خود را با آن وسیله - البتّه همراه با انجام دیگر وظایف خویش - پیش می بردند. در حدیث قبلی هم پیامبر بزرگوار اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم دعا را سلاح مؤمنان دانسته بودند. این تأکیدها نشان می دهد که افراد با انگیزه های عالی و خدایی اگر اهل دعا نباشند، در میدان مبارزه با دشمنان الهی دست خالی خواهند ماند و توان مقابله را از دست می دهند.

بزرگترین دشمن اهل ایمان و انبیای الهی شیاطین هستند. شیطان چنان قوی و قدرتمند است که انسان به تنهایی توانایی رودررویی با کیدو مکر او را ندارد. خدای متعال به پیامر عظیم الشأن اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم دستور فرموده که از وساوس شیطان به خدا پناه ببرد:

و قُل رَبِّ اَعُوذُ بِکَ مِن هَمَزاتِ الشَّیاطینِ.(۲)

و (ای پیامبر) بگو: ای پروردگارم از تحریکات شیاطین به تو پناه می آورم.۷.

ص: ۵۲

۱- همان، ح۵.

۲- مؤمنون/۹۷.

این دستور الهی به این معناست که پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم به تنهایی حریف مبارزه با شیاطین نیست و باید خود را در پناه حمایت خداوند قرار دهد تا بتواند با این دشمنان خود و خدا مقابله کند و بر آنها پیروز گردد.

وقتی وضعیّت پیامبر بزرگ اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم در مبارزه با شیطان چنین باشد، حال دیگران به طریق اولی روشن است که آنها هم به خودی خود توان رویارویی با این دشمن خطرناک را ندارند. این جاست که ارزش سلاح انبیاء و سلاح مؤمنان معلوم می شود. امیرمؤمنان و مولای متّقیان علیه السلام در ضمن سفارشات خود فرمودند:

اَکثِرِ الدُّعاءَ تَسلَم مِن سَورَهِ الشَّیطانِ.(۱)

زیاد دعا کن تا از تند و تیزی (حملات) شیطان درامان بمانی.

انسان با سلاح دعا می تواند به جنگ شیطان برود و خود را از شرّ او سالم بدارد. در فرمایش دیگری از همان امام عزیز چنین آمده است:

الدُّعاءُ تُرسُ المُؤمِنِ.(۲)

دعا سپر مؤمن است.

سپر انسان را از شرّ حملات دشمن مصون و محفوظ می دارد و نقش دعا برای اهل ایمان چنین است.

در تعبیر دیگری امام ششم علیه السلام، دعا را از نیزه تیز، کاری تر دانسته اند:

الدُّعاءُ اَنفَذُ مِنَ السِّنانِ الحَدیدِ.(۳)

دعا از سر نیزه تیز، کاری تر و نافذتر است.

در گذشته یکی از سلاح های بسیار کاری و مؤثّر نیز بوده است. هر نیزه ای که سر آن تیزتر بوده، اثر برّندگی بیشتر و نافذتری داشته است. دعا- طبق فرمایش امام صادق علیه السلام - از سر نیزه تیز، کاری تر و مؤثّرتر می باشد و باید به طور صحیح به کار۷.

۱- بحارالانوار، ج۷۸، ص۹، ح۶۴، به نقل از مطالب السّؤول.
۲- اصول کافی، کتاب الدُّعاء، باب اَن الدُّعاء سلاح المؤمن، ح۴.
۳- همان، ح۷.

گرفته شود تا به جا و به مورد، اثر خودش را بگذارد. به هر حال انسان مؤمن در زندگی اش با دشمنان زیادی روبروست و برای اینکه گوهر ایمان خود را از شرّ دشمنان حفظ کند، باید در میدان های نبرد متعدّدی پیروز و سربلند شود. از شیاطین جنّی گرفته تا انسان هایی که خود از ایادی شیطان هستند، نمی خواهند هیچ مؤمنی با ایمان بماند و سعی در منحرف ساختن او از مسیر صحیح هدایت الهی دارند. مقابله با انواع این دشمنان جز با سلاح «دعا» ممکن نیست. البتّه در کنار دعا باید به سفارشات دیگری که اهل بیت علیهم السلام در این رابطه فرموده اند نیز عمل شود.

۲- سرازیر شدن روزی

اشاره

دومین اثر و برکت دعا به پیشگاه الهی، سرازیر شدن روزی به سوی انسان است. پیامبر گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند:

اَلا اَدُلُّکُم علی سِلاحٍ یُنجِیکُم مِن اَعداءِکُم وَ یُدِرُّ اَرزاقَکُم؟

آیا به شما سلاحی معرفی نکنم که شما را از شرّ دشمنانتان نجات بخشد و روزی های شما را سرازیر نماید؟

عرض کردند: بفرمایید. فرمودند:

تَدعُونَ رَبَّکُم بِاللَّیلِ وَ النَّهارِ.(۱)

پروردگارتان را شب و روز بخوانید.

روزی مادّی و معنوی

اوّلین نکته ای که در تبیین این اثر گرانقدر دعا باید مورد توجّه قرار گیرد، این است که مفهوم «رزق» تنها شامل پول و مال و خوراک و پوشاک و مسکن و نظایر اینها نمی شود بلکه در برگیرنده ارزاق معنوی انسان هم هست. به تعبیر دیگر «رزق» هم شامل رزق مادّی است و هم معنوی. در کلمات لغویّین تصریح به این معنا وجود دارد.۳.

۱- همان، ح۳.

به عنوان نمونه طریحی چنین آورده است:

الَارزاقُ نوعانِ: ظاهِرَهٌ لِلَابدانِ کالأَقواتِ و باطِنَهٌ لِلقلُوبِ کالمَعارِفِ و العُلُوم.(۱)

رزق ها دو نوع هستند؛ ظاهری برای ابدان مانند غذاها و باطنی برای قلوب مانند معارف و علوم.

بـا این ترتیب مفهوم «رزق» عام است و غیر از امور مادّی شامل امور معنوی چون علم، عقل، ادب، حـج، زیارت و ... می شود. امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه شریفه:

... و ممّا رَزَقناهُم یُنفِقُونَ.(۲)

فرمودند:

مِمّا عَلَّمناهُم یَبُثُّونَ و ممّا عَلَّمناهُم مِنَ القُرآنِ یَتلُونَ.(۳)

از آنچه به آنها آموخته ایم نشر می دهند و از آیات قرآن که به ایشان آموخته ایم، تلاوت می کنند.

در این حـدیث روشن است که رزق را شامل علم و قرآن هم دانسـته انـد. مصادیق دیگری از این رزق معنوی در دعای زیبایی منقول از امام زین العابدین علیه السلام آمده است که جزء تعقیبات نماز نافله صبح می باشد. قسمتی از آن چنین است:

اَللّهُمَّ ارزُقنی عَقلًا کامِلًا وَ عَزماً ثاقِباً و لُبّاً راجِحاً وَ قَلباً وَ عِلماً کثیراً وَ اَدَباً بارِعاً.(۴)

خدایا مرا روزی فرما: عقلی کامل و اراده ای نافذ و خردی برتر و دلی پاک و علمی فراوان و ادبی نیکو.

در این جا هم روزی شامل عقل، دل پاک، علم فراوان و ادب نیکو و امثال اینهاست.ن.

۱- مجمع البحرین، ج۵، ص۱۶۹، مادّه رزق.

۲- بقره/۳.

۳- بحارالانوار، ج۲، ص۱۷، ح۳۸، به نقل از معانی الاخبار.

۴- همان، ج۸۷، ص۳۲۵، ح۱۴، به نقل از جنّه الامان.

همچنین در دعای دیگری که از امام صادق علیه السلام در تعقیبات مختصّه نماز صبح نقل شده، چنین آمده است:

اللّهُمَّ... ارزُقنی حُبَّکَ وَ حُبَّ کُلِّ مَن اَحَبَّکَ وَ حُبَّ کُلِّ عَمَلٍ یُقَرِّبُنی الی حُبِّکَ.(۱)

خداوندا... روزی کن مرا محبّت خود و محبّت هرکس که تو را دوست دارد و محبّت هر کاری که مرا به محبّت تو نزدیک می سازد.

با این ترتیب محبّت خدا و دوستارانش و محبّت همه اعمالی که محبوب خدا هستند، از مصادیق روزی به شمار می آیند. پس آنگاه که پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم می فرمایند: دعا باعث سرازیر شدن روزی به شما می شود، باید تمام این مصادیق را در نظر گرفت و آن را منحصر در روزی مادّی ندانست.

دعا به همراه تلاش برای تحصیل روزی

نکته دیگر اینکه طلب روزی از خدای متعال به دو صورت است: یکی دعا و درخواست از او و دیگر تلاش و سعی از راه های متعارف و عادی. برای تحصیل رزق باید هر دو کار انجام شود و هیچ یک جای دیگری را نمی گیرد. مثلاً برای تحصیل علم و ادب هم باید از خداوند خواست و به پیشگاهش دعا کرد و هم باید سراغ درس و بحث و زانو زدن در محضر عالمان مهذّب و مؤدّب رفت. همچنین است طلب روزی مادّی و رزق حلال که هم نیاز به کسب و کار دارد و هم دعا و درخواست از خداوند. در ادامه مباحث به صورت مستدل بیان خواهد شد(۲) که به دعا بدون فراهم کردن اسباب و زمینه های عادی آن، وعده اجابت داده نشده و بلکه همین کوتاهی کردن از موانع استجابت دعا شمرده شده است.

اکنون فقط به یک حقیقت مهم توجّه می دهیم و آن اینکه: گاهی انسان از راه هایش.

۱- بحارالانوار، ج۸۶، ص۱۸۲، ح۴۶، به نقل از مصباح المتهجّد.

۲- فصل آینده از همین بخش.

متعارف به تلاش برای کسب روزی- چه مادّی و چه معنوی- می پردازد و سعی و کوشش زیادی هم به خرج می دهد. امّا به اندازه زحمتی که متحمّل شده سود نمی برد. گاهی حتّی تلاشش بی نتیجه بوده و دست خالی می ماند و از این بدتر آنکه ممکن است ضرر هم بکند. وجود این حالات مختلف نشان می دهد که انسان نمی داند خداوند متعال رسیدن روزی او را از چه طریقی مقدّر فرموده است. اینکه انسان از چه راهی و با مراجعه به چه کسانی می تواند رزق خود را به دست آورد، برای خودش روشن نیست. ممکن است به اسباب و وسائطی دل ببندد که از آنها هیچ چیز نصیبش نشود و برعکس از طریقی که اصلاً حسابی روی آن باز نکرده، روزی بدست آورد. این جاست که برای همگان واضح و آشکار می گردد که روزی رسان خداوند است و غیر او هرچه هست، اسباب و زمینه هایی است که خود او فراهم می آورد. اگر خداوند نخواسته باشد که از طریقی رزق انسان را برساند، هیچ سعی و تلاشی در آن مسیر به نتیجه نمی رسد. بنابراین یکی از آثار و خیرات دعا این است که خداوند در عمل، انسان را موفّق به یافتن مسیری نماید که راه رسیدن روزی اوست. همچنین با عنایت الهی در مسیری قرار نگیرد که با وجود سعی و تلاش چیزی از آن راه نصیبش نمی گردد. همین مطلب لطیف در دعایی که به عنوان یکی از تعقیبات نماز عشا وارد شده، آمده است. راوی می گوید:

خدمت امام صادق علیه السلام بودم که یکی از شیعیان از فقر و تنگدستی خود به حضرتش شکایت می نمود و اظهار می کرد که برای طلب روزی به سرزمین های مختلفی رفته، امّا تنها اثرش ازدیاد فقرش بوده است.

حضرت به او فرمودند:

پس از نماز عشا، این دعا را با تأنّی بخوان:

اللّهُمَّ إنَّه لیس لی عِلمٌ بِمَوضِعِ رِزقی و إنّما اَطلُبُهُ بِخَطَراتٍ تَخطُرُ علی قَلبی فَأجُولُ فی طَلَبِهِ البُلدانَ فَأنا فیما أنا طالِبٌ کَالحَیرانِ لا أدری أ فی سَهلٍ هو أم فی جَبَلٍ اَم فی اَرضٍ أم فی سَماءٍ اَم فی بَرٍّ اَم فی بَحرِ وَ

علی یَدَی مشن وَ مِن قِبَلِ مَن وَ قَد عَلِمتُ اَنَّ عِلمَهُ عِندَکَ وَ اَسبابَهُ بِیَدِکَ وَ أنتَ تَقسِمُه بِلُطفِکَ وَ تَسَبِّبُه بِرَحمَتِکَ. اللّهُمَّ فَصَلِّ عَلی مُحمّدٍ وَ آلِهِ واجعَل یا رَبِّ رِزقَکَ لی واسِعاً وَ مَطلَبُه سَهلاً و مَأخَذَهُ قریباً ولا تُعَتِّننی بِطَلَبِ ما لم تُقَدِّر لی فیه رِزقاً فانَّکَ غَنِیٌّ عَن عَذابی وَ أنا فقیرٌ اِلی رَحمَتِکَ فَصَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ جُد علی عَبدِکَ بِفَضلِکَ انَّکَ ذو فَضلٍ عَظیمٍ.(۱)

بارالها من به جایگاه روزی خود آگاهی ندارم و صرفاً مطابق افکاری که به قلبم خطور می کند، به دنبال طلب آن در سرزمین های مختلف هستم. بنابراین من همچون افراد سرگردان به دنبال مطلوب خود هستم؛ نمی دانم (آنچه طلب می کنم) در دشت است یا در کوه، در زمین است یا در آسمان، در خشکی است یا در دریا و به دست چه کسی و از طرف کیست. و در عین حال به خوبی آگاهم که علم آن (روزی من) نزد تو و اسبابش به دست توست و تو آن را به لطف خویش تقسیم می فرمایی و به سبب رحمت خود زمینه هایش را فراهم می نمایی.

(حال که چنین است) پس بارالها بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و آل او درود بفرست وروزی خود را برای من وسیع و راه طلب آن را آسان و محلّ به دست آوردن آن را نزدیک قرار ده و مرا در طلب کردن آنچه روزی ام در آن مقدّر نفرموده ای، به رنج و زحمت نینداز، همانا تو از عذاب کردن من بی نیازی و من به رحمت تو محتاجم. پس بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و خاندان ایشان درود فرست و با فضل خود بر بنده ات ببخش، که تو صاحب فضلی عظیم هستی.

مضامین این دعای زیبا به خوبی نقش بی بدیل فضل و عنایت الهی را در روزی رساندن به بندگانش نشان می دهد. کسی که از عمق دل خویش این نقش را باور کرده باشد، به راحتی تأثیر دعا را در سرازیر شدن روزی به انسان می پذیرد. البتّه باید توجّهل.

۱- بحارالانوار، ج۸۶، ص۱۲۴، ح۵، به نقل از فلاح السّائل.

داشت که مقصود از اینکه دعا در سرازیر شدن روزی به سوی انسان مؤثّر است. تنها این نیست که اگر انسان برای طلب روزی دعا کند، روزی اش بیشتر می شود. دعاهایی نظیر آنچه به عنوان تعقیب نماز عشا ذکر شد، قطعاً در این زمینه مؤثّر است، امّا به نظر می رسد مطلق دعا - چه برای طلب روزی و چه غیر آن - باعث سرازیر شدن روزی به انسان است. آنچه در همه دعاها وجود دارد توجّه قلبی عمیق به خدای متعال به عنوان مسبّب الاسباب می باشد و همین توجّه می تواند مؤثّر و کارساز باشد.
امام باقر علیه السلام در توضیح آیه شریفه:

وَ اسأَلُوا اللّهَ مِن فَضلِه.(۱)

و از فضل خداوند طلب کنید.

فرمودند:

لِلهِ فَضلٌ یُقَسِّمُهُ مِن طُلُوعِ الفَجرِ اِلی طُلُوعِ الشَّمسِ.

خدا دارای فضلی است که آن را بین طلوع فجر تا طلوع خورشید تقسیم می فرماید.

آنگاه اضافه فرمودند:

ذِکرُ اللهِ بَعدَ طُلُوعِ الفَجرِ اَبلَغُ فی طَلَبِ الرِّزقِ مِنَ الضَّربِ فی الَارضِ.(۲)

یاد کردن خداوند پس از طلوع فجر از دوندگی در زمین، برای طلب روزی مؤثّرتر می باشد.

این جا تعبیر «ذکر» را به کار برده اند که مقصود یاد کردن از خداست. خواندن خداوند - هرچند با سؤال و درخواست از او همراه نباشد - مصداق روشنی از «ذکر» است. بنابراین دعا حتّی بدون آنکه همراه با طلب روزی از خدا باشد، در سرازیری رزق انسان مؤثّر و کارساز است.۹.

۱- نساء/۳۲.

۲- تفسیر عیّاشی، ج۱، ص ۲۴۰، ح۱۱۹.

۳- شفای همه ی دردها

یکی دیگر از آثار و نتایج دعا شفابخش بودن آن از هر دردی است. این مطلب به صراحت در فرمایش امام صادق علیه السلام آمده است:

علیکَ بالدُّعاءِ فإنّه شِفاءٌ مِن کُلِّ داءٍ.(۱)

بر تو باد دعا کردن زیرا آن درمان هر دردی است.

شفا دادن در فرهنگ دین مانند روزی دادن است. همان طور که روزی تنها به دست خداست، شفا هم تنها در اختیار اوست. نقش اسباب و وسایط و تأثیر آنها در شفابخشی همچون نقش زمینه ها و شرایط عادی در رسیدن روزی به انسان می باشد. همان گونه که سررشته ی امور در امر روزی رساندن به دست خداوند است، در شفابخشی هم تأثیر معالجه و دارو و ... به خواست خدا و اذن او بستگی دارد. بنابراین با همان اعتقادی که انسان برای رسیدن روزی اش دعا می کند و همزمان دنبال اسباب و وسائط می رود، باید در کنار دعا برای شفا خواستن، در پی پیمودن راه های متعارف معالجه دردهایش هم باشد. در صورت وجود اعتقاد صحیح در این زمینه، انسان می تواند شاهد تأثیر دعا در شفای همه دردهای خود و دیگران باشد، حتّی اگر این دعاها صرف خواندن خدا و بدون درخواست شفا از او باشد.

رسیدن به موفقیّت و رستگاری

چهارمین اثر با برکت دعا چیزی است که از آن به کلید نجات و رستگاری تعبیر کرده اند. از امیرالمؤمنین علیه السلام منقول است که فرمودند:

الدُّعاءُ مَفاتیحُ النَّجاحِ و مَقالیدُ الفَلاحِ.(۲)

خواندن خداوند کلید به دست آوردن موفقیّت و رستگاری است. «مفاتیح» جمع «مفتاح» به معنای کلید است و «مقالید» هم جمع «مِقلاد» می باشد. «مقلاد» هم به۲.

۱- اصول کافی، کتاب الدُّعاء، باب اَن الدُّعاء شفاء من کل داء، ح۱.

۲- همان، باب انّ الدُّعاء سلاح المؤمن، ح۲.

معنـای کلیـد به کار رفته و هم به معنای گنجینه.(۱) بنابراین تعبیر «مقالیـد الفلاح» یا به معنای کلیدهای رسـتگاری و یا گنجینه هـای رسـتگاری است. پس حاصـل فرمـایش امـام امیرالمـؤمنین علیه السـلام این است که از طریـق دعـا می تـوان به کلیـدهای موفقیّت و گنجینه هـا (یـا کلیـدهای) رسـتگاری دست یـافت. موفقیّت و رسـتگاری برای یـک مؤمن فقـط در سـایه رضـایت و خشـنودی خدا از او حاصل می گردد. بنابراین بسـیاری از آنچه که در دیدگاه اهل دنیا مصداق موفقیّت محسوب می گردد، با معیارهای دینی عین شـکست و ناکامی شمرده می شود. به دست آوردن نعمت های دنیوی اگر وسیله ای برای سعادت اخروی انسان باشد، موفقیّت است وگرنه او را به بدبختی و بیچارگی مبتلا می کند.

دعا وسـیله ای است برای آنکه انسان را از آنچه در دنیا نصـیبش شـده به سـعادت واقعی که همان رضایت خدای او از اوست، برساند. اگر این کلید و این گنجینه در اختیار انسان نباشد، از رسیدن به آن محروم و ناکام خواهد ماند.

در حدیث دیگری که از امام صادق علیه السلام نقل شده، چنین می خوانیم:

... فَاَكثِر مِنَ الدُّعاءِ فَاِنّه مِفتاحُ كُلِّ رَحمَهٍ وَ نَجاحُ كُلِّ حاجَه.(۲)

... پس بسیار دعا کن که آن کلید هر رحمت و (سبب) موفقیّت در هر نیازی است.

طبق این فرمایش گرانقدر کلید هر رحمتی دعا به پیشـگاه خداست یعنی اگر کسی خواهان رحمت الهی در هر زمینه ای باشد، می توانـد از طریق دعا باب آن رحمت را بر خود بگشایـد. بنابراین تحصـیل سـعادت دنیا و آخرت از راه دعا میسّر است، البتّه بشرط اینکه انسان از انجام سعی و تلاش متعارف هم کوتاهی نکند.

همچنین براسـاس فرمـایش امـام صادق علیه السـلام هیـچ حاجتی نیست که به دست آوردن موفقیّت در آن از طریق دعا امکان پـذیر نباشد، موفقیّت و پیروزی همیشه در این نیست که انسان به خواسـته خود نایل شود، گاهی انسان به دنبال چیزی است که به دست۷.

۱- المِقلاد: الخزانه و المفتاح (المعجم الوسیط، ص۷۵۴).

۲- اصول کافی، کتاب الدُّعاء، باب أنّ الدُّعاء یَرُدُّ البلاء و القضاء، ح۷.

آوردنش به صلاح و نفع او نمی باشد. بنابراین در صورت وجود یک نیاز، نمی توان گفت که موفقیّت انسان لزوماً به رفع آن نیاز است. مثلاًـ کسی که به مال فراوانی از دنیا نیازمند است، چه بسا به دست آوردن آن به ضررش باشد و او را از درگاه خداوند دور سازد. موفقیّت (نَجاح) در این مورد این است که مال دنیا را به اندازه ای که به عاقبت حالش مفید است و برای ایمانش مضر نیست، به دست آوردن و دعا وسیله و سببی برای رسیدن به همین موفقیّت است. توضیح کامل تر این بحث در فصل مربوط به بیان شرایط و موانع اجابت دعا خواهد آمد.(۱)

۵- رفع بلاهای نازل شده

اشاره

یکی دیگر از آثار و نتایج دعا و مصیبت هاست. نوع بلاها در واقع سلب نعمت هایی است که مدّتی در اختیار انسان بوده است. مثلاًـ بیماری عبارت است از سلب نعمت سلامت یا زلزله و امثال آن مساوی است با از دست دادن نعمت امنیّت و ... . یکی از علّت های اساسی از دست دادن هر نعمت، ناشکری نمودن نسبت به آن به خاطر ارتکاب گناه است، چون هر گناهی در واقع مصداق ناشکری نعمت های الهی است. امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند:

ما زالَت نِعمَةٌ ولا نَضارَةُ عَیشٍ إلّا بِذُنُوبٍ اجتَرَحُوا اِنَّ اللهَ لَیسَ بِظَلّامٍ لِلعَبید.(۲)

هیچ نعمتی و هیچ خوشی و خرّمی در زندگی زائل نمی شود مگر به سبب گناهانی که (انسان ها) مرتکب می شوند، خداوند به بندگان ظلم نمی کند.

وقتی خداوند بعضی از نعمت های خود را از کسی می گیرد، در واقع مصیبت و بلا را بر او نازل می کند. این کار به مقتضای عدل الهی است و ریشه در اعمال زشت خود انسان دارد. به فرمایش مولا امیرالمؤمنین علیه السلام در همه این بلایا ردّ پای تقصیراتل.

۱- فصل آینده از همین بخش.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۲۸۹، ح۵، به نقل از الخصال.

انسان ها به چشم می خورد. ایشان در ادامه فرمایش خود، چنین آورده اند:

وَلَو أَنَّهُم إذا نَزَلَت بِهِم النِّقَمُ وَ زالَت عنهم النِّعَمُ فَزَعُوا اِلی اللهِ بِصِدقٍ مِن نِیّاتِهِم وَلَم یَهِنُوا وَ لَم یُسرِفُوا لَاَصلَحَ اللهُ لهم کُلِّ فاسدٍ وَ لَرَدَّ عَلیهم کُلَّ صالحٍ.(۱)

و اگر ایشان (گناهکاران) در هنگام فرود آمدن بلاها و از دست رفتن نعمت ها، با صدق نیّت به خدا پناه آورده و به او استغاثه می کردند و سستی به خرج نمی دادند و (در انجام گناه) زیاده روی نمی نمودند؛ خداوند هر فساد و تباهی را برای ایشان اصلاح می فرمود و هر امر شایسته را به ایشان باز می گرداند.

«فَزَعَ إلی...» در عربی به معنای «پناه آوردن و استغاثه کردن به ...» می باشد.(۲) مضمون فرمایش مولا این است که اگر انسان های گناهکار در وقت فرود آمدن بلا به درگاه خدا روی آورده و از او کمک می خواستند، گرفتاری هایشان رفع می شد و نعمت های از دست رفته به ایشان باز گردانده می شد. پس تداوم بلاها و مصیبت ها به خاطر کوتاهی کردن خود مردم در روی آوردن به دعا و ثنای الهی است.

امیرالمؤمنین علیه السلام در یکی دیگر از فرمایش های خود بر ضرورت دعا هنگام بلا تأکید صریح فرموده اند:

اِنَّ لِلّهِ سُبحانَه سَطَواتٍ وَ نَقِماتٍ فاذا نَزَلَت بکم فادفَعُوها بالدُّعاءِ فَاِنّه لا یَدفَعُ البَلاءَ اِلّا الدُّعاءُ.(۳)

همانا خدای سبحان قهرها و عقوبت ها دارد، پس در هنگام فرود آمدن آنها بر شما، به وسیله دعا آنها را دفع کنید، چرا که بلا را چیزی جز دعا دفع نمی نماید.۲.

۱- همان.

۲- المعجم الوسیط، ص۶۸۷.

۳- غُرَرالحکم و دُرَر الکلم، ج۲، ح۳۵۱۲.

نقمت ضدّ نعمت است و وقتی نعمتی سلب می شود، معمولاً ـ نقمت جای آن را می گیرد که چیزی جز گرفتاری و بلا نیست. در این حدیث شریف تصریح فرموده اند که بلا جز با دعا از بین نمی رود. بنابراین انسان مؤمن در وقت گرفتاری باید پیش از هر چیز بر روی آوردن به سوی خداوند تأکید و اصرار داشته باشد. روشن است که دعا در این شرایط شامل استغفار و توبه از آنچه سبب نزول بلا ـ بوده نیز خواهد شد. شاید بتوان چنین تعبیر کرد که انسان با اظهار پشیمانی از گناه و طلب مغفرت از خداوند، می خواهد علّت نزول بلا را محو نماید و یک بار دیگر خود را مشمول رحمت او قرار دهد.

در فرمایش دیگری که از امام زین العابدین علیه السلام منقول است، چنین فرموده اند:

الدُّعاءُ یَدفَعُ البَلاءَ النّازِلَ وَ مالَم یَنزِل.(۱)

دفع بلای نازل شده و (بلای) نازل شده را دفع می کند.

دفع بلای نازل شده بحث فعلی ماست و درباره دفع بلای نازل شده به وسیله دعا در ادامه بحث سخن خواهیم گفت.

وجود و عدم دعا نشانه ی کوتاه یا بلند بودن مدّت بلا

تأثیر دعا در رفع بلا چنان یقینی و روشن است که می بینیم ائمّه علیهم السلام طولانی شدن یا کوتاه بودن مدّت زمان بلا را به اینکه انسان ها در زمان گرفتاری به یاد دعا بیفتند یا خیر، منوط دانسته اند. هشام بن سالم می گوید: امام صادق علیه السلام فرمودند:

هل تَعرِفُونَ طُولَ البَلاءِ مِن قَصرِهِ؟

آیا می دانید مدّت زمان چه بلایی کوتاه و چه بلایی بلند است؟

عرض کردیم: خیر، فرمودند:

اِذا اُلهِمَ اَحَدُ [کُم] الدُّعاءَ عِندَ البَلاءِ فاعلَمُوا اَنَّ البلاءَ قصیرٌ.(۲)۱.

۱- اصول کافی، کتاب الدُّعاء، باب أنَّ الدُّعاء یردّ البلاء و القضاء، ح۵.

۲- همان، باب الهام الدُّعاء، ح۱.

هر گاه در هنگام بلا به کسی (از شما) الهام شد که دعا کند، بدانید که (زمان) آن بلا کوتاه است.

در فصل گذشته بر اینکه دعا به تفضّل الهی به برخی از بندگان الهام می شود، تأکید نمودیم. فرمایش منقول از امام صادق علیه السلام روشن می کند که الهام شدن دعا به انسان در هنگام نزول بلا، نشانگر این است که مدّت آن بلا طولانی نیست. در حقیقت خداوند با الهام نمودن دعا می خواهد بلای نازل شده را از گرفتاران رفع نماید. این بیان به خوبی تأثیر قطعی دعا را در رفع بلا می رساند. سخن دیگر در این موضوع از حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام نقل شده است:

ما مِن بَلاءٍ يَنزِلُ على عَبدٍ مُؤمِنٍ فَيُلهِمَهُ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ الدُّعاءَ إلّا كانَ كَشفُ ذلِكَ البَلاءِ وَشيكاً وَ ما مِن بَلاءٍ يَنزِلُ على عَبدٍ مُؤمِنٍ فَيُمسِكَ عَنِ الدُّعاءِ اِلّا كانَ ذلِكَ البلاءُ طويلاً فَإذا نَزَلَ البلاءُ فَعَلَيكُم بالدُّعاءِ و التَضَرُّعِ اِلَى اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ.(۱)

هیچ بلایی بر بنده ای با ایمان نازل نمی شود که خدای عزّ و جل به او دعا را الهام فرماید، مگر آنکه بر طرف شدن آن بلا نزدیک باشد. و هیچ بلایی بر بنده ای با ایمان نازل نمی شود که از دعا خودداری نماید مگر اینکه آن بلا طولانی باشد. پس هر گاه بلا نازل شد، بر شماست که به پیشگاه خدای عزّ و جلّ دعا و تضرّع کنید.

در این حدیث شریف علاوه بر آنچه در فرمایش قبلی مطرح شده بود، تأکید کرده اند که در هنگام نزول بلا، اگر انسان دعا نکند، باید بداند که آن بلا به زودی رفع نخواهد شد بلکه مدّتش طولانی خواهد بود. بنابراین هم دعا کردن نشانه زودگذر بودن بلا ـ و گرفتاری است و هم دعا نکردن علامت ماندنی بودن آن بلاست. پس نه تنها دعا در رفع بلاها و مصیبت ها مؤثّر است، بلکه عدم آن هم موجب رفع نشدن بلا می گردد. این جا اهمیّت دعا و اینکه انسان در هنگام گرفتاری باید به این سلاح مجهّز ۲.

ص: ۶۵

۱- همان، ح ۲.

شود، به خوبی روشن می شود.

نکته دیگری که امام هفتم علیه السلام بر آن تصریح فرموده اند این است که الهام کننده دعا به بنده مؤمن در هنگام نزول بلا خود خداونـد است و این چیزی جز لطف و تفضّل او نمی باشد، امّا گاهی انسان به این امر توجّه نـدارد و با آن ساده برخورد می کند. بسیاری اوقات در هنگام نزول بلا و مصیبت، انجام خیلی کارها به ذهن و قلب انسان خطور می کند ولی به فکر دعا کردن نمی افتـد. پس از اینکه مـدّتی از راه های مختلف تلاش کرد و راه به جایی نبرد، آنگاه یادش می افتـد که در خانه خدا برود و رفع مشکل را از او طلب کنـد. این در حالی است که اگر از ابتدا دعا می کرد و از خدا استمداد می طلبید، چه بسا راه هـایی به ذهنش می رسید که گرفتاری اش به سادگی رفع می شـد. از همین جهت است که تأکیـد می کنیم هنگـام نزول یا خوب است اوّلین چیزی که به فکر انسان خطور می کنـد دعا به پیشگاه خداوند باشد، چون همه راه های دیگر تنها به لطف و عنایت او می توانند در رفع بلا یا مؤثّر واقع شوند. البتّه در کنار دعا باید راه های متعارف و عادی حلّ مشکل نیز طی شوند، امّا راه گشا بودن هرکـدام از آنهـا به لطف و عنـایت الهی است. بنابراین کمال مطلوب برای بنـده مؤمن این است که خداونـد از همان ابتدای گرفتاری، دعا کردن را به او الهام فرماید و او به اینکار اقدام نماید.

۶- دفع بلای مقدّر

یکی از مهم ترین آثـار دعا، دفع بلای مقـدّری است که هنوز واقع نشـده است. در فرهنگ قرآن و سنّت، هیـچ امری در روی زمین یا در آسمان بدون تقدیر سابق از جانب خداوند، واقع نمی شود.(۱) در واقع هر امری اتّفاق می افتد پیش از وقوع، تقدیر آن صورت گرفته است. تقدیر یعنی اندازه گیری و مقصود از آن معیّن کردن زمان و مکان و۲.

۱- رجوع کنید به کتاب شریف اصول کافی، کتاب التّوحید، بابُ فی أنّه لا یکون شیء فی السّماء و الارض الّا بسبعه، ح ۱ و ۲.

سایر خصوصیّات چیزی است که تحقّق پیدا می کند. همه اینها پیش از وقوع شیء از جانب خداوند تعیین می گردد. بر این اساس هر بلایی بر هر کسی نازل می شود، زمان و مکان و شدّت و وسعت سایر خصوصیّات آن از قبل تعیین شده است. یکی از آثار و برکات دعا دفع بلایی است که تقدیر آن صورت گرفته ولی هنوز واقع نشده است.

بلای مقدّر خود دو نوع است: یا خداوند حکم به وقوع آن نموده و یا چنین نکرده است. حکم الهی به وقوع چیزی، قضای خدا نامیده می شود و مقصود صدور دستور و حکم از جانب خداوند به ایادی خود مانند فرشتگان است که آن امر مقدّر را به وقوع خارجی بیاورند. در این صورت شیء مقدّر یک درجه به وجود خارجی یافتن نزدیک می شود. بنابراین بلای مقدّر یا متعلّق قضای الهی واقع شده یا خیر. در صورت اوّل آن را مقدّر مَقضیّ می خوانند و در صورت دوم مقدّر غیر مقضیّ.

مطابق آنچه در احادیث اهل بیت علیهم السلام وارد شده، دعا به پیشگاه خداوند بلای تقدیر شده را دفع می کند هرچند که به مرحله قضا هم رسیده باشد. تا وقتی بلا واقع نشده، امکان دفع آن به وسیله دعا وجود دارد. امام هفتم علیه السلام فرمودند:

علیکم بالدُّعاءِ فإنّ الدُّعاءَ لِلّهِ و الطَّلَبَ الی اللهِ یَرُدُّ البلاءَ و قد قُدِّرَ و قُضِیَ و لم یَبقَ اِلّا امضاؤُه.(۱)

بر شماست دعا کردن زیرا دعا برای خدا و خواستن از خدا بلا را بر می گرداند در حالی که مقدّر شده و متعلّق قضا هم واقع شده و فقط امضای آن باقی مانده است.

امضا به مرحله وقوع خارجی اطلاق می شود و هر چیز تا وقتی در خارج محقّق نشده، به امضا نرسیده است. طبق این حدیث شریف انسان می تواند به وسیله دعا کردن و درخواست عافیت از خدای متعال، بلاهایی را که مورد تقدیر و قضای الهی واقع شده اند را دفع نماید. «دفع» در این جا به معنای جلوگیری کردن و ایجاد مانع در راه نزول بلاست. بنابراین از طریق دعا می توان جلوی نزول بلایا را گرفت. اصولاً نزول بلا۸.

۱- اصول کافی، کتاب الدُّعاء، باب أنّ الدُّعاء یردّ البلاء و القضاء، ح۸.

رابطه معکوس با دعا به پیشگاه خداونـد دارد؛ به این معنا که هرگاه دعا کم شود، بلایا فزونی می یابند. فرمایش زیبای رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم در این باره چنین است:

اِذا قَلَّ الدُّعاءُ نَزَلَ البلاءُ.(۱)

هرگاه دعا کم شود، بلا فرود می آید.

به همین جهت در ادامه سخن خود تأکید فرموده اند که برای مقابله با بلاها خود را به دعا مجهّز کنید:

اَعِدُّوا لِلبَلاءِ الدُّعاءَ فَإنَّه لا یَرُدُّ القَضاءَ اِلّا الدُّعاءُ.(۲)

برای (مقابله و جلوگیری از) بلا، دعا را آماده کنید زیرا قضا را چیزی جز دعا بر نمی گرداند.

این جاست که می توان فهمید هیچ مانعی در راه نزول بلایا به اندازه دعا مؤثّر و کاری نمی باشد.

نکته دیگری که در احادیث ائمّه علیهم السـلام مورد تأکید قرار گرفته این است که گاهی قضای الهی نسبت به امری تحکیم و تأییـد می گردد. یعنی حکم به اجرا و وقوع آن به صورت مؤکّـد یا مکرّر صورت می پـذیرد. تأکید و تکرار کردن از مصادیق «ابرام» قضا محسوب می گردد. طبق فرموده امامان علیهم السـلام دعا قضای مبرم را هم برمی گردانـد. زراره از امام محمّـد باقر علیه السلام نقل کرده که به او فرمودند:

اَلا اَدُلُّکَ علی شَیءٍ لم یَستَثنِ فیه رسولُ اللهِ صلّی الله علیه و آله و سلّم؟

آیا تو را راهنمایی نکنم به چیزی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم در مورد آن استثنایی قائل نشده اند؟

زراره عرض می کند: بفرمایید. حضرت فرمودند:

الدُّعاءُ یَرُدُّ القَضاءَ و قد اُبرِمَ اِبراماً.(و ضمّ اَصابِعَه.)(۳)۶.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص ۳۰۰، ح۳۷، به نقل از الدّعوات راوندی.

۲- همان.

۳- اصول کافی، کتاب الدُّعاء، باب اَنّ الدُّعاء یردّ البلاء و القضاء، ح۶.

دعا قضا را بر می گرداند در حالی که محکم و سخت شده باشد. (و انگشتان خویش را به هم چسباندند.)

به هم چسباندن انگشتان برای نشان دادن ابرام و تحکیم در قضای الهی است. دعا می توانـد چنین حکم مبرمی را برگرداند و در حقیقت مانع وقوع خارجی آن شود.

نتیجه ای که از مجموع بحث به دست می آیـد این است که دعـا می توانـد مـانع نزول بلا گردد. چه آن بلا متعلّق قضای الهی واقع شده باشد یا خیر و در صورت اوّل چه مورد ابرام و تأکید هم بوده باشد یا خیر.

۷- دفع بلای غیر مقدّر

اشاره

پیش از این تأثیر دعا را در رفع بلای نازل شـده و دفع بلای مقـدّر نازل نشده مورد بحث قرار دادیم. اکنون بجاست که از تأثیر خاصّ این عبادت بی نظیر (دعا) در دفع بلای غیر مقدّر سـخن بگوییم. گاهی بلایی هنوز به مرحله تقدیر الهی نرسـیده است و با دعا می توان جلوی این تقدیر را گرفت. از حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام منقول است که فرمودند:

اِنّ الدُّعاءَ یَرُدُّ ما قدر قُدِّرَ و ما لم یُقَدَّر.

همانا دعا (بلای) مقدّر و غیر مقدّر را برمی گرداند.

راوی می گوید:

مقدّر را فهمیدم، امّا غیر مقدّر را چگونه برمی گرداند؟

فرمودند:

حتّی لا یَکُونَ.(۱)

تا اینکه تقدیر نشود.

گـاهی انسـان به خاطر گناهی که مرتکب شـده یا برای اینکه خـدا می خواهـد او را بیازمایـد و یا به هر جهت دیگری مسـتحقّ نزول بلا و مصیبتی شده و خدای حکیم به۲.

ص: ۶۹

۱- اصول کافی، کتاب الدُّعاء، باب اَنّ الدُّعاء یردّ البلاء و القضاء، ح۲.

مقتضای عدل، مشیّت و اراده اش به فرو فرستادن بلایی بر او متعلّق گرفته است. امّا هنوز نسبت به زمان و مکان نزول آن و چه بسا نوع و شدّت آن تقدیری نفرموده است. یکی از آثار و برکات دعا به پیشگاه الهی این است که مانع از تقدیر بلا از جانب خداوند می گردد و به بیان ساده تر جلوی «مشیّت» و «اراده» پروردگار را می گیرد تا تقدیری نسبت به بلا صورت نپذیرد. به این ترتیب مراحل بعدی (قضا و امضا) نیز به طریق اولی منتفی شده و بلا به کلّی دفع می گردد.

به طور کلّی می توان گفت که دعا به پیشگاه خداوند می تواند، بلا و گرفتاری را در هر مرحله ای که باشد، دفع نماید، مطابق احادیث اهل بیت علیهم السلام هر چیزی که در آسمان یا زمین رخ می دهد، ابتدا متعلّق «مشیّت» و «اراده» حقّ متعال واقع می شود و سپس مرحله «تقدیر» و «قضا» نسبت به وقوع آن صورت می پذیرد.(۱) بنابراین هر بلایی که بر انسان نازل می گردد، وقوع آن مسبوق به این مراحل می باشد. دعا می تواند در هر مرحله ای مانع تحقّق مرحله بعد گردد. اگر خواست (مشیّت و اراده) خداوند به نزول بلا تعلّق گرفته باشد، دعا می تواند مانع تقدیر بر آن گردد و اگر به مرحله تقدیر رسیده باشد، دعا می تواند مانع قضای آن بشود و اگر قضای آن هم صورت گرفته باشد، دعا می تواند جلوی امضاء (وقوع) آن را بگیرد. به همین جهت است که امیرالمؤمنین علیه السلام در یکی از سفارشات خود فرمودند:

اِدفَعُوا امواجَ البَلاءِ عنکم بِالدُّعاءِ قَبلَ وُرودِ البَلاءِ فَوَ الَّذی فَلَقَ الحَبَّهَ وَ بَرَأ النَّسَمَهَ لَلبَلاءُ اَسرَعُ الی المُؤمِنِ مِن اِنحِدارِ السَّیلِ مِن اَعلَی التَّلعَهِ الی اَسفَلِها.(۲)

امواج بلا را به وسیله دعا پیش از فرود آمدن بلا از خود دور کنید. قسم به آن کس که دانه را شکافت و انسان را آفرید، هر آینه سرعت فرود آمدن بلا بر مؤمن از سرازیر شدن سیل از بالای بلندی به پایین آن بیشتر است.ل.

ص: ۷۰

۱- رجوع کنید به اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب فی أنّه لا یکون شیء فی السّماء والارض إلّا بسبعه.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۲۸۹، ح۵، به نقل از الخصال.

براساس معارف قرآن و عترت علیهم السلام اهل ایمان بیش از سایرین در معرض نزول بلایا هستند این امر حکمت هایی دارد که بحث تفصیلی درباره آنها در این مقال نمی گنجد.(۱) در این جا به تناسب بحث دعا یکی از این حکمت ها را در حدّ اشاره مطرح می کنیم. امام صادق علیه السلام فرمودند:

اِنَّ عظیمَ الأجر لَمَعَ عَظیمِ البَلاءِ و ما اَحَبَّ اللهُ قَوماً الّا ابتَلاهُم.(۲)

همانا اجر بزرگ با گرفتاری و بلای بزرگ همراه است و خدا هیچ گروهی را دوست نداشته مگر آنکه گرفتارشان ساخته است.

گرفتاری بزرگ موجبات اجر بزرگ را برای انسان فراهم می کند و چون مؤمن محبوب خداست، خداوند زمینه های نیل به اجر عظیم را برایش فراهم می سازد و به همین دلیل است که او را گرفتار می سازد. مؤمن در هنگام گرفتاری به عجز و فقر خود بیشتر و بهتر پی می برد و با همه وجود به خدا پناه می برد و دست به دعا بلند می کند. خواندن دعا و سؤال و درخواست از او در حال مسکنت و بیچارگی، خود از بزرگ ترین عبادات - بلکه طبق فرمایش امام باقر علیه السلام بالاترین عبادت - محسوب می شود. بر این اساس بلایا باعث می شود که اهل ایمان بیشتر به دعا روی آورند، امّا این یک طرف مطلب است؛ طرف دیگر مطلب این است که دعا مانع فرود آمدن بلا می گردد. در واقع انسان ها- و به ویژه اهل ایمان - اگر پیش از نزول بلایا دعا کنند می توانند جلوی آن را بگیرند. امیرالمؤمنین علیه السلام در ادامه فرمایش خود که امر به دفع امواج بلا به وسیله دعا فرموده بودند، به این حقیقت اشاره کرده اند که:

هیچ نعمتی و هیچ خوشی و خرّمی در زندگی زائل نمی شود مگر به سبب گناهانی که (انسان ها) مرتکب می شوند.(۳)م.

ص: ۷۱

۱- علاقمندان می توانند به کتاب شریف اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب ما اَخَذَه اللهُ علی المؤمن... و باب شدّه ابتلاء المؤمن مراجعه فرمایند.

۲- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب شدّه ابتلاءی المؤمن، ح۳.

۳- در صفحات گذشته متن فرمایش امیرالمؤمنین علیه السلام را نقل کردیم.

اما ایشان بلافاصله اضافه فرمودند:

ولَو أنّهم استَقبَلُوا ذلک بِالدُّعاءِ و الإنابَهِ لم تَنزِل.(۱)

و اگر آنان قبل از نزول بلا، دعا و انابهمی کردند، (این بلایا بر ایشان) نازل نمی شد.

از این تأکیدات استفاده می شود که اصل این است که انسان - و به خصوص مؤمنان - اهل دعا باشند. اگر پیش از نزول بلایا دعا کنند، همین کار جلوی نزول بلا را می گیرد وگرنه باید پس از فرود آمدن بلا برای رفع آن دست به دعا بلند کنند. با این ترتیب انسان عاقل ترجیح می دهد که پیش از گرفتار شدن به انواع مصیبت ها، خود را از اینکه در معرض آنها قرار بگیرد نجات بخشد. امام صادق علیه السلام وعده فرموده اند که:

مَن تَخَوَّفَ بَلاءً یُصِیبُه فَتَقَدَّمَ فی الدُّعاءِ لم یُرِهِ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ ذلِکَ البَلاءَ ابداً.(۲)

هرکس از اینکه بلایی بر سرش آید بترسد، پس پیش از وارد شدن آن، دعا کند، خدای عزّ و جلّ هیچ گاه آن بلا را به او نمی نمایاند.

گناه: منشأ بلا و مصیبت

مؤمنان همواره خود را مستحقّ بلا و گرفتاری در دنیا می بینند، علّت این امر ارتکاب گناهانی است که از انسان سر می زند و همین گناهان موجب نزول بلا و مصیبت بر مؤمنان می گردد. خدای متعال می فرماید:

وَ ما اَصابَکُم مِن مُصِیبَهٍ فَبِما کَسَبَت اَیدِیکُم وَ یَعفُوا عَن کثیرٍ.(۳)

و هر مصیبتی که به شما می رسد به سبب اعمال خودتان است و (در عین حال خداوند) از بسیاری (گناهان) در می گذرد.۰.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۲۸۹، ح۵، به نقل از الخصال.

۲- همان، ص۲۹۸، ح۲۳، به نقل از مکارم الاخلاق

۳- شوری/۳۰.

طبق این آیه کریمه هر مصیبتی که به مؤمنان می رسد، به خاطر گناهانی است که خود مرتکب شده اند و خدای متعال با فرستادن بلا برایشان، آنان را از آلودگی گناه پاک می فرماید تا هنگام مرگ یا در عالم برزخ و آخرت مورد عذاب الهی واقع نشوند.(۱) عبارت آخر آیه فوق بشارتی بزرگ به اهل ایمان است، چون بیانگر این حقیقت است که خداوند از بسیاری گناهان درمی گذرد و مؤمنان را از عواقب آن مصون و محفوظ نگه می دارد. امام صادق علیه السلام در توضیح قسمت اخیر آیه شریفه می فرمایند:

و ما یَعفُو اللهُ اکثَرُ مِمّا یُؤاخِذُ به.(۲)

و آن (گناهانی) که خداوند می بخشاید بیشتر از آن (گناهانی) است که به خاطر آن مؤاخذه می فرماید.

بنابراین همه بلایا و گرفتاری هایی که مؤمنان می چشند، نتیجه بخش کمتری از گناهانشان است. بیشتر گناهان مورد عفو خدا قرار گرفته و بلایی به خاطر آنها نازل نمی گردد.

ناگفته نماند که آیه شریفه مورد بحث شامل حال ائمّه معصومین علیهم السلام که از ارتکاب هر گناهی مبرّا هستند، نمی شود. وقتی حضرت زین العابدین علی بن الحسین علیهما السلام بر یزید – لعنه الله – وارد شدند، آن ملعون خطاب به امام سجّاد علیه السلام همین آیه را به زبان جاری کرد، کنایه از اینکه مصیبت های وارد بر شما به خاطر گناهان خودتان بوده است(!!) حضرت در پاسخ به او فرمودند:

کَلّا ما هذه فینا نَزَلَت.(۳)

چنین نیست، این آیه در شأن ما نازل نشده است.۵.

ص: ۷۳

۱- تفصیل این بحث را همراه با ذکر ادلّه آن می توانید در کتاب «معرفت امام عصر علیه السلام»، بخش ۲، فصل ۴ مطالعه فرمایید.

۲- تفسیر نور الثّقلین، ج۴، ص ۵۸۱، ح۹۶، به نقل از کافی.

۳- همان، ص ۵۸۰، ح۹۵.

همچنین از امام صادق علیه السلام پرسیدند: مصیبت هایی که بر امیرالمؤمنین علیه السلام و اهل بیت ایشان علیهم السلام وارد می شود با توجّه به اینکه همگی پاک و معصوم هستند، چگونه با آیه شریفه مورد بحث قابل توجیه است؟ حضرت در پاسخ فرمودند:

اِنَّ رَسولَ اللهِ صلّی الله علیه و آله و سلّم کانَ یَتُوبُ الی اللهِ وَ یَستَغفِرُ فی کُلِّ یَومٍ و لَیلَهٍ مأهَ مَرَّهٍ مِن غَیرِ ذَنبٍ اِنَّ اللهَ یَخُصُّ اَولیاءَهُ بِالمَصائِبِ لِیَأجُرَهُم عَلیها مِن غیر ذَنبٍ.(۱)

همانا رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم در هر شبانه روز صد مرتبه به پیشگاه خداوند توبه و طلب مغفرت می کرد بدون آنکه گناهی مرتکب شده باشد، چرا که خداوند مصیبت ها را به اولیای خود اختصاص داده تا به آنها - بدون آنکه گناهکار باشند - اجر و پاداش عنایت فرماید.

با این ترتیب اهل بیت عصمت و طهارت مشمول آیه مورد بحث نیستند، امّا دیگر مؤمنان طبق همین آیه نتیجه بخشی از گناهانشان را در همین دنیا از طریق بلاها و گرفتاری ها می بینند، مگر آنکه مشمول عفو و رحمت الهی واقع گردند.

طلب مغفرت و عافیت

یکی از بهترین اسباب و وسائط جلب رحمت و مغفرت الهی، دعاهایی است که مؤمنان در حقّ خود و دیگران می کنند. پیامبر خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم با اینکه هیچ گناهی مرتکب نمی شدند در شبانه روز هفتاد بار طلب مغفرت می کردند. در این صورت دیگران به طریق اولی باید از استغفار و طلب عافیت از خدای بزرگ کوتاهی نورزند. اگر انسان باور کرده باشد که مصائب و گرفتاری هایش معلول گناهان خودش می باشد، همواره از نزول بلا خوف دارد. در این صورت پیش از آنکه بلایی بر سرش آید، دعا را سپر خود قرار داده و از خدای رحیم مغفرتش را طلب می نماید. این جاست که عظمت «استغفار» و تأثیر عمیق آن در رفع بلا روشن می شود. پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم در بیان۸.

۱- تفسیر نور الثّقلین، ج۴، ص ۵۸۱، ح۹۸.

فضیلت این دعا فرموده اند:

خَیرُ الدُّعاءِ الاستغفارُ.(۱)

بهترین دعا استغفار است.

طلب مغفرت از خدای متعال سپر بلاهایی است که به خاطر ارتکاب گناهان استحقاق فرود آمدن آنها به وجود آمده است. البتّه «استغفار» به صرف بیان لفظ محقّق نمی شود، بلکه شرایطی دارد که در مجال مناسب خود بیان شده است.(۲) یکی از لوازم استغفار این است که انسان در عمل قصد تکرار گناه را نداشته باشد وگرنه مشمول این فرمایش حضرت رضا علیه السلام می گردد که فرمودند:

المُستَغفِرُ مِن ذَنبٍ وَ یَفعَلُه کالمُستَهزِئِ بِرَبِّهِ.(۳)

کسی که از گناهی استغفار کند ولی در عمل آن را کنار نگذارد مانند کسی است که پروردگارش را مسخره کند.

علاوه بر استغفار دعاهایی دیگری هم هست که در آنها طلب عافیت از خدای متعال می کنیم و همین دعاها می تواند پیش از نزول بلایا مانع از آنها گردد. اینها مصادیق «تقدّم در دعا» هستند که باید به دیده اهمیّت نگریسته شوند. یکی از این ادعیه دعای بیست و سوم صحیفه سجادیّه است که در آن به تعابیر مختلف از خداوند عافیت را طلب می کنیم. در قسمتی از این دعای مبارک چنین آمده است:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی محمّدٍ وَ آلِهِ و عافِنی عافِیَةً کافِیَةً شافِیَةً عالِیَةً نامِیَةً عافِیَةً تُوَلِّدُ فی بَدَنی العافِیَةَ عافِیَةَ الدّنیا و الآخِرَه.(۴)

بارالها بر محمّد و خاندان او درود فرست و به من عافیتی عطا فرما بی نیاز۴.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الاستغفار، ح۱.
۲- به عنوان نمونه می توانید به کتاب «پیمان غدیر، بیعت با مهدی علیه السلام» ص ۹۰ تا ۹۲ مراجعه نمایید.
۳- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الاستغفار، ح۳.
۴- صحیفه سجادیه دعای ۲۳ ص ۱۵۴.

کننده شفابخش. والا و رشد کننده؛ عافیتی که در بدنم عافیت بیاورد، عافیت دنیا و آخرت.

عافیت به معنای سلامت و امنیّت از گرفتاری ها و بلایای گوناگون - چه در دنیا و چه در آخرت - است. عافیت شامل سلامت در امور مادّی و معنوی، دنیوی و دینی و ... می شود و درخواست عافیت از بهترین دعاهای انسان به پیشگاه خدای متعال است. دعای دیگری که در همین زمینه بسیار زیبا و خواندنی است، دعای مختصر و جامعی است که مرحوم محدّث قمّی - اعلی الله مقامه الشریف - در کتاب شریف «مفاتیح الجنان» در ضمن بیان یکی از آداب مخصوصه زیارت امام حسین علیه السلام نقل فرموده است. ایشان بیست ادب برای حرم مطهّر آن حضرت بیان فرموده که ادب سیزدهم آن دعاست. می فرماید:

بدان که عمده اعمال در روضه مطهّره امام حسین علیه السلام دعا است، زیرا که اجابت دعا در تحت آن قبّه سامیه یکی از چیزهایی است که در عوض شهادت، حق تعالی به آن حضرت لطف فرموده و زائر باید آن را غنیمت دانسته در تضرّع و انابه و توبه و عرض حاجات کوتاهی نکند ... به جهت آنکه این محل را خالی نگذاریم. این دعای مختصر را که در ضمن یکی از زیارات نقل شده ذکر می کنیم و آن دعا این است که می گویی در آن حرم شریف در حالی که دست ها را به سوی آسمان بلند کرده باشی:

اللّهُمَّ قَد تَری مَکانی...

خداوندا جایگاه مرا می بینی ...

انتهای این دعای شریف چنین است:

واجعَلنی مِن عِبادِکَ الّذینَ صَرَفتَ عنهم البَلایا و الاَمراضَ و الفِتَنَ و الاَعراضَ مِنَ الّذینَ تُحییهِم فِی عافِیَهٍ وَ تُمیتُهم فی عافِیَهٍ و تُدخِلُهم الجَنَّهَ فی عافِیَهٍ و تُجیرُهُم مِنَ النّارِ فی عافِیَهٍ ...(۱)۷.

ص: ۷۶

۱- مفاتیح الجنان، ص۴۱۷.

و مرا از آن دسته از بندگانت قرار ده که بلاها و بیماری ها و فتنه ها و حوادث (بد) را از آنان دور داشته ای. در زمره کسانی که با عافیت زنده شان می داری و با عافیت می میرانی و با عافیت وارد بهشتشان می نمایی و با عافیت از آتش پناهشان می بخشی.

با این دعاها انسان مؤمن از خدا می خواهد که همه زندگی او را قرین عافیت قرار دهد و نه تنها در دنیا بلکه در آخرت هم بلا و مصیبت نبیند. اگر کسی اهل این گونه دعا کردن ها باشد می تواند امیدوار باشد که خداوند بلاهای بسیاری را که مستحق آنهاست در آینده از او دور گرداند.

دفع بلا از اهل دعا

به این حدیث بسیار زیبا از امام صادق علیه السلام توجّه فرمایید:

اِنّ اللهَ عَزَّ و جَلَّ لَیَدفَعُ بالدُّعاءِ الاَمرَ الّذی عَلِمَهُ اَن یُدعی لَهُ فَیَستَجیبُ وَلَو لا ما وُفِّقَ العَبدُ مِن ذلک الدُّعاءِ لَاَصابَهُ مِنهُ ما یَجُثُّهُ مِن جَدیدِ الاَرضِ.(۱)

خداوند به وسیله دعا دفع می فرماید آن چیزی را که می داند به خاطر (رفع) آن دعا می شود و او آن را اجابت می کند و اگر بنده موفّق به آن دعا نمی شد، قطعاً بلایی به او می رسید که او را از روی زمین بر می داشت.

در معنای این حدیث دو احتمال به نظر می رسد:

احتمال اوّل این است: خداوند پیش از آنکه بلایی به بنده اش برسد می داند که آن بنده در صورت نزول بلا، برای رفع آن دعا خواهد کرد، بر این اساس روی لطف و کرمش به سبب دعایی که بنده در آینده خواهد کرد، از پیش بلا را از او برمی گرداند. در این فرض سخن از دعایی که بنده قبلاً می کند، نیست.

احتمال دوم: خداوند می داند که بنده اش پس از نزول بلا برای رفع آن دعا خواهد۹.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب أنّ الدّعاء یردّ البلاء و القضاء، ح۹.

کرد، امّا این بنده اهل دعاست و به خاطر دعاهای قبلی اش، خداوند بلایی را که مستحقّ آن شده از او برمی گرداند. مثلاً بنده اهل استغفار و طلب عافیت و دعاهایی از این گونه است که سبب رفع بلاـ می گردند. به خاطر این دعاها بلا را نازل نمی فرماید.

تفاوت معنای اوّل و دوم این است که در معنای اوّل منظور از دعا در تعبیر «بالـدُّعاءِ» دعایی است که بنده در فرض نزول بلا خواهد کرد ولی چون هنوز بلاـیی نازل نشده، او هم فعلاًـ دعایی نکرده است. امّا در معنای دوم منظور دعاهایی است که تاکنون می کرده و پیش از نزول بلای خاص می باشد. در این فرض علّت نازل نشدن بلا، دعاهای گذشته بنده است در حالی که در فرض قبلی علّت، آن دعایی است که در صورت نزول بلا خواهد نمود.

حدّ مشترکی که در این دو احتمال وجود دارد این است که اگر کسی «اهل دعا» باشد، خداوند به لطف و کرمش بلاهای خانمان سوز را از او برمی گرداند. اهل دعا بودن مهم است، چنین کسی همیشه دعا می کند و صبر نمی کند که اگر بلایی بر سرش آمد، آنگاه دست به دعا بلند نماید و به همین دلیل خدای متعال بسیاری از مصیبت ها را اصلاً بر او فرود نمی فرستد. این مصیبت ها ممکن است مقدّر یا غیرمقدّر باشند و در فرض اوّل ممکن است متعلق قضای الهی هم واقع شده باشند یا خیر. در هر صورت خدای رحیم به برکت دعاهای مؤمن یکسری از بلاها را از او دفع می گرداند.

فصل ۳- اجابت دعا

اشاره

در دو فصل گذشته جایگاه اعتقادی دعا و نیز آثار و نتایج آن را تا حدّی شرح و بسط دادیم. اکنون به بیان مهم ترین جهت در مورد هر دعایی می پردازیم. آنچه از خود دعا مهم تر است اجابت آن توسّط خدای متعال می باشد.

معنای عامّ اجابت

دعا به معنای خواندن خداوند است که معمولاً ـ همراه با سؤال و درخواست از درگاه اوست. پاسخی که خداوند به دعای دعاکننده می دهد، «اجابت» آن نامیده می شود. امّا آیا هر دعایی اجابت می شود؟ به تعبیر دیگر آیا خداوند به هر دعایی پاسخ می دهد؟

از بعضی احادیث ائمّه علیهم السلام چنین برداشت می شود که: هر دعایی اجابتی دارد. این معنا از امام صادق علیه السلام به دو تعبیر نقل شده است:

مَن اُعطِیَ الدُّعاءَ اُعطِیَ الاِجابَهَ.(۱) و مَن اُعطِیَ الدُّعاءَ لشم یُحرَمِ الإجابَهَ.(۲)

به هرکس دعا داده شود، اجابت هم داده می شود. و به هرکس دعا داده شود از اجابت محروم نمی گردد.ر.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۶۲، ح۱، به نقل از الخصال.

۲- همان، ص۳۶۳، ح۲، به نقل از معانی الاخبار.

هر دو بیـان عام است و ظاهر آن شامل هر دعایی از هرکس می شود. اگر همین معنای عام مقصود امام علیه السـلام باشـد باید بگوییم: آری، هر دعـایی اجـابتی دارد به این معنا که هر دعایی از جانب خداونـد پاسخ داده می شود، امّا البتّه پاسـخ ها با هم متفاوت و گاهی متضاد هستند. با بیان دو مثال، مطلب را توضیح می دهیم.

مثال اوّل: امام باقر علیه السلام فرمودند:

اِنّ اللّه تبارَکَ وَ تَعالی اِذا اَحَبَّ عَبداً غَتَّهُ بِالبَلاءِ غَتّاً وَ ثَجَّهُ بِالبَلاءِ ثَجّاً فاذا دَعاهُ قال: لَبَّیکَ عَبدی...(۱)

هرگاه خـدای متعال بنده ای را دوست بدارد، او را در بلا غوطه ور می سازد و بلا را همچون سـیل بر او سـرازیر می کند. پس وقتی خدا را بخواند، می فرماید: لبّیک ای بنده من.

ادامه حـدیث را در همین فصـل نقـل خواهیم کرد، ولی بـا همین مقـداری که نقـل گردیـد معلوم می شود که خداونـد در این حـالت پاسخ مثبت به بنـده اش می دهـد. این پاسـخ مثبت به پنـج صورت ممکن است باشـد که در ادامه تفصـیل آنهـا را بیان خواهیم کرد. پس لبّیک گفتن خـدا به بنـده در این فرض در واقع ترتیب اثر مثبت دادن به خواسـته اوست. این گونه اجابت را «اجابت مثبت» می نامیم.

امّا گاهی عکس این حالت است، یعنی خداونـد پاسـخ می دهـد، امّا پاسـخی که به ضـرر دعاکننده می باشد. در واقع به دعای شخص ترتیب اثر منفی می دهد. مثال دوم همین حالت را بیان می کند. ائمّه اطهار علیهم السلام نقل کرده اند که خدای متعال پیامبر بزرگ خود عیسی علیه السلام را چنین موعظه فرمود:

یا عیسـی قُل لِظَلَمهِ بَنی اِسـرائیلَ: لاتَدعُونی و السُّحتُ تَحتَ اَقدامِکُم وَ الَاصـنامُ فی بُیُوتِکُم فإنّی آلَیتُ اَن اُجیبَ مَن دَعانی و اِنَّ اجابَتی إیّاهم لَعنٌ لَهُم حتّی یَتَفَرَّقُوا.(۲)ی.

ص: ۸۰

۱- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب شدّه ابتلاء المؤمن، ح۷.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۷۳، ح۱۶، به نقل از عدّه الدّاعی.

ای عیسی به ستمکاران از بنی اسرائیل بگو: در حالی که زیر پاهایتان مال حرام و داخل خانه هایتان بت ها هستند، مرا نخوانید، چون من قسم یاد کرده ام که: به هر که مرا می خواند پاسخ دهم و پاسخ من به آنها نفرین آنهاست تا وقتی که از گرد یکدیگر پراکنده شوند.

«لعن» در زبان عربی به معنای «دور کردن و طرد نمودن از خیر» است.(۱) در این حدیث قدسی خداوند به بنی اسرائیل خطاب فرموده که تا وقتی زیر پاهایشان فرش های حرام گسترده اند و در خانه هایشان بت ها را نگه می دارند، پاسخ دعاهایشان از جانب خداوند چیزی جز دور شدن از خیر و رحمت نیست. این هم نوعی ترتیب اثر دادن به دعاهاست که می توانیم آن را «اجابت منفی» بنامیم.

در این فصل و فصول آینده کتاب هرجا تعبیر «اجابت» یا «استجابت» را به کار می بریم، مقصودمان معنای مثبت آن است مگر اینکه بر خلافش تصریحی داشته باشیم. امّا اجابت مثبت نیز انواعی دارد.

انواع اجابت مثبت

اشاره

لبّیک گفتن خداوند به دعای بنده و پاسخ مثبت دادن به درخواست او به یکی از این پنج صورت می تواند باشد:

۱- برآوردن حاجت در دنیا

اوّلین پاسخ مثبت خداوند به دعای بنده این است که خواسته اش را در دنیا برآورده سازد. وعده پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم در این مورد چنین است:

ما مِن مُسلِمٍ یَدعُو بِدَعوَهٍ لَیسَ فیها اِثمٌ ولا قَطیعَهٌ رَحِمٍ إلّا أعطاهُ اللهُ بها اِحدی ثلاثٍ: إمّا اَن یُعَجِّلَ دَعوَتَه و إمّا اَن یَدَّخِرَها لَهُ فی الآخِرَه و ...(۲)ی.

ص: ۸۱

۱- اللعن: الإبعادُ و الطَّردُ مِنَ الخَیر (لسان العرب، ج۱۳، ص۲۰۸).

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۶۶، ح۱۶، به نقل از الدعوات راوندی.

هر مسلمانی که دعا بکند و گناهی یا قطع رابطه با خویشان نزدیک نسبی در آن نباشد، خداوند در پاسخ دعای او یکی از سه چیز را عطایش فرماید: یا زود خواسته اش را برآورده کند و یا آن را ذخیره آخرتش قرار دهد و ...

طبق وعده رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم پاسخ مثبت به دعای مسلمان یکی از سه چیز است که دو تای آن را بیان کردیم و سومی را در ادامه نقل خواهیم نمود. در این حدیث شقّ اوّل (تعجیل در برآوردن حاجت) را به قرینه حالت دوم (ذخیره در آخرت)، برآوردن حاجت در دنیا معنا کردیم.(۱)

همین مطلب در فرمایش دیگری از پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و نیز در یکی از مواعظ حضرت زین العابدین علیه السلام آمده است که در عناوین بعدی به آنها اشاره می گردد.

۲- عطای بهتر

دومین پاسخ مثبت خدای متعال به دعای بنده مؤمن خود ممکن است به این صورت باشد که چیزی بهتر از آنچه او درخواست نموده، عطایش کند. این عطای بهتر ممکن است زود یا دیر (حتّی در آخرت) نصیبش گردد. این مطلب در وصیّتی که امیرالمؤمنین علیه السلام به فرزند گرامی خود فرموده اند، به این تعبیر آمده است:

رُبَما سَأَلتَ الشَیءَ فلا تُؤتاهُ و اُوتِیتَ خیراً منه عاجِلاً أو آجِلاً.(۲)

چه بسا چیزی را درخواست کنی امّا به تو داده نشود و بهتر از آن را زود یا دیر (هرچند در آخرت) عطایت کنند.

گاهی انسان خواسته ای مادّی یا معنوی را به درگاه الهی عرضه می کند، امّا پروردگار منّان به جای آن، بهترش را به او می بخشد. در این صورت چه بسا خود شخص متوجّه لطف بزرگ خداوند نشود و حتّی در طلب درخواست خود اصرار هم۹.

ص: ۸۲

۱- معنای دیگر تعجیل در اجابت، زود برآوردن حاجت در مقابل تأخیر اجابت در دنیاست که در ادامه مباحث به بیان آن خواهیم پرداخت.

۲- نهج البلاغه صبحی صالح، نامه ۳۱، ص۳۹۹.

بکنـد، امّا این تـذکّر امیرالمؤمنین علیه السـلام انسان را هشـیار می کنـد که فقط به آنچه خود طبیده فکر نکند، چه بسا خداوند عطـای بهتری به او داده یـا خواهـد داد که اگر متوجّه باشـد، ممنون او خواهـد شـد. مثلاًـ ممکن است انسان روی یک حاجت دنیوی و مادّی اصـرار کنـد، امّا خدای مهربان به جای آن یک خیر اخروی و معنوی را به او عنایت فرماید؛ در این صورت باید سپاسگزار این لطف الهی باشد.

۳- رفع بلا یا دفع شر

سومین پاسخ مثبت خداوند به دعای بنده مسـلمان این است که بلا و شـرّی را از او باز دارد. این مطلب در ادامه حدیثی که در عنوان اوّل (برآوردن حاجت در دنیا) قسـمتی از آن را نقل کردیم، آمـده است. پیامبر اکرم صـلّی الله علیه و آله و سـلّم سومین عطای خداوند را جلوگیری از گرفتار شدن بنده اش به شر دانسته و فرموده اند:

و إمّا اَن یَکُفَّ عَنهُ مِنَ الشَّرِّ مِثلَها.(۱)

و یا اینکه امر ناپسندی نظیر آنچه خواسته است را از او باز دارد.

به عنوان مثال مؤمنی از خدا درخواست مقداری مال می کند، خداوند در پاسخ ممکن است آنچه او خواسـته را عطایش نکند، امّا به خاطر دعایش از یک ضـرر مالی که براساس مقدّرات الهی قرار بوده به او برسد، جلوگیری نماید. اگر آن ضـرر و بلا به او می رسـید به انـدازه همـان مـالی که درخواست نموده بود، بایـد می پرداخت. حـال در اثر اجابت دعایش به همان مقـدار از ضرر ایمن مانـده و در حقیقت همان سود نصـیبش شـده است. با این مثال منظور از تعبیر «مثلها» در بیان پیامبر صـلّی الله علیه و آله و سلّم روشن می گردد. حدیث دیگر در این زمینه به نقل از امام زین العابدین علیه السلام است:

المُؤمِنُ مِن دُعائِهِ علی ثَلاثٍ: إمّا اَن یُدَّخَرَ لَهُ و إمّا اَن یُعَجَّلَ لَهُ و إمّا اَن یُدفَعَ عَنهُ بلاءٌ یُریدُ اَن یُصیبَه.(۲)۸

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۶۶، ح۱۶، به نقل از الدعوات راوندی.

۲- بحارالانوار، ج۷۸، ص۱۳۸، ح۱۸.

مؤمن یکی از سه بهره را از دعای خود می برد: یا (در آخرت) برایش ذخیره می شود و یا به زودی (در دنیا) خواسته اش برآورده می گردد و یا بلایی که می خواست به او برسد، از او دفع می شود.

فرض اوّل را در ادامه بحث توضیح خواهیم داد. فرض دوم همان قسم اوّل است که بیان آن گذشت و فرض سوم اکنون محلّ بحث می باشد. چه بسا انسان خواسته ای را از خداوند طلب نماید امّا به جای رسیدن به آن، بلا و مصیبتی از او دفع می شود که مستحقّ آن بوده و طبق اراده خداوند قرار بده بر او نازل می شود.

۴- کفّاره ی گناهان

یکی دیگر از پاسخ های مثبت خداوند به دعای بنده مؤمن این است که آن دعا را کفّاره گناهانش قرار دهد و به جای برآوردن خواسته او، از آلودگی همه گناهان یا برخی از آنها پاکش کند. این مطلب در یکی از فرمایشات رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم به این صورت نقل شده است.

ما مِن مُسلِمٍ یَدعُو اللهَ بِدُعاءٍ اِلّا یَستَجیبُ له فإمّا اَن یُعَجّلَ فی الدّنیا و إمّا اَن یَدَّخِرَ لِلآخِرَهِ و إمّا اَن یُکَفِّرَ مِن ذُنُوبِه.(۱)

هر مسلمانی که خداوند را بخواند، (خدا) مستجابش می کند: یا آن را به زودی در دنیا برآورده می سازد و یا برای آخرت ذخیره می کند و یا کفّاره گناهان شخص قرار می دهد.

آمرزش گناهان از بزرگ ترین نعمت های الهی است که هیچ نعمت مادّی با آن برابری نمی کند. گناه، انسان را از نوع خیرات و برکات مادّی و معنوی محروم می کند. بنابراین لطف بزرگی است که خداوند پاسخ دعای انسان را آمرزش گناهانش قرار دهد.ر.

۱- همان، ج۹۳، ص۳۷۸، ح۲۲، به نقل از جامع الاخبار.

۵- ذخیره ی آخرت

آخرین صورت پاسخ مثبت دادن خداوند به دعای بنده - تا آنجا که نگارنده از احادیث اهل بیت علیهم السلام استفاده نموده - این است که آن را ذخیره آخرتش قرار دهد. این مطلب شواهد متعدّدی در روایات دارد که علاوه بر آنچه در گذشته بیان شد به برخی دیگر اشاره می کنیم. در حدیثی منقول از امام باقر علیه السلام که ابتدای آن را در اول همین فصل ذکر نمودیم، خداوند پس از آنکه به دعای بنده گرفتارش لبّیک می گوید، به او می فرماید:

لَإن عَجَّلتُ لَکَ ما سَأَلتَ إنّی علی ذلِکَ لَقادِرٌ وَ لَانِ ادَّخَرتُ لَکَ فَما ادَّخَرتُ لَکَ فَهُوَ خَیرٌ لَکَ.(۱)

اگر آنچه را درخواست نموده ای زود (در دنیا) برآورده سازم، قطعاً بر این کار توانا هستم ولی اگر برای تو (در آخرت) ذخیره سازم، آنچه برایت ذخیره می کنم، برای تو بهتر است.

بنده با ایمان خدا خوب می داند که نعمت های اخروی قابل مقایسه با نعمت های دنیا نیستند و بنابراین اگر پاسخ دعایش در آخرت داده شود، قطعاً برای او بهتر از این است که در دنیا خواسته اش برآورده گردد.

همین مطلب اساسی و مهم در فرمایش امام هشتم علیه السلام به این صورت آمده است:

وَاللهِ ما اَخَّرَ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنِ المُؤمِنینَ ما یَطلُبُونَ مِن هذهِ الدُّنیا خَیرٌ لَهُم مِمّا عَجَّلَ لَهُم فیها و أیُّ شَیءٍ الدُّنیا؟(۲)

قسم به خدا آنچه از درخواست های دنیوی مؤمنان که خدای عزّوجل اجابتش را به تأخیر می اندازد، برای آنها، بهتر از آن چیزهایی است که (در همین دنیا) به ایشان عطا می فرماید و دنیا چه ارزشی دارد؟!

ممکن است برخی از خواسته های دنیوی انسان در دنیا برآورده شود و برخی هم۱.

ص: ۸۵

۱- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب شدّه ابتلاء المؤمن، ح۷.

۲- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب مَن أُبطِأَت علیه الاِجابه، ح۱.

برای آخرت ذخیره گردد. امام رضا علیه السلام قسم یاد کرده اند که آنچه اجابتش به تأخیر می افتد، قطعاً از آنچه در دنیا برآورده می شود، بهتر است. امّا همین مطلب - که آنچه ذخیره آخرت می گردد از آنچه در دنیا داده می شود، بهتر است - خود در آخرت برای بسیاری ملموس و مشهود می گردد. اسحاق بن عمّار در حدیثی از امام صادق علیه السلام نقل می کند که فرمودند:

اِنَّ المؤمِنَ لَیَدعُو اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ فی حاجَتِه فَیَقُولُ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ: اَخِّرُوا اِجابَتَه شَوقاً الی صَوتِه وَ دُعائِهِ فَإذا کانَ یَومُ القِیامَهِ قالَ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ: عَبـدی دَعَوتَنی فَأَخَّرتُ اِجابَتَکَ وَ ثَوابُکَ کَذا وَ کَذا وَ دَعوتَنی فی کَذا وَ کَذا فَأَخَّرتُ اِجابَتَکَ وَ ثَوابُکَ کَذا وَ کَذا. قالَ علیه السلام: فَیَتَمَنَّی المُؤمِنُ أَنَّهُ لَم یُستَجب لَهُ دَعوَهٌ فی الدُّنیا مِمّا یَری مِن حُسنِ الثَّواب.(۱)

همانا مؤمنی برای رفع حاجتش خدای عزّ و جل را می خواند، پس خدای عزّ و جل می فرماید: اجابتش را (تا قیامت) به تأخیر بیندازید، چون به شنیدن صدا و دعای او اشتیاق دارم! پس چون روز قیامت شود، خدای عزّ و جل می فرماید: ای بنده من، تو مرا خواندی و من اجابت تو را به تأخیر انداختم، اکنون پاداش (دعای) تو چنین و چنان است و همچنین به خاطر (به دست آوردن) فلان چیز و فلان چیز مرا خواندی و من اجابت تو را به تأخیر انداختم، اکنون پاداش (دعای) تو چنین و چنان است.

امام فرمودند:

مؤمن وقتی چنین پاداش نیکو را می بیند آرزو می کند که ای کاش هیچ کدام از دعاهایش در دنیا مستجاب نمی شد!

آری تا وقتی انسان در دنیاست، عظمت و ارزش پاداش های اخروی برایش - چنان که باید - روشن نمی شود. وقتی در دنیا نیازی دارد و خدا را به خاطر آن می خواند، شاید همه همّ و غمّش رسیدن به خواسته دنیوی اش باشد و چه بسا از۹.

۱- همان، ح۹.

اینکه دعایش به نتیجه ای که می خواهد نمی رسد، ناراحت و دلسرد شود. امّا وقتی پاداش اخروی دعایش را - که در حقیقت پاسخ خداوند به دعای او در دنیاست - دید، آنگاه می فهمد که خداوند چه لطفی در حقّ او فرموده و آنجا آرزو می کند که: ای کاش سایر دعاها هم در دنیا مستجاب نمی شد! دنیا هرچه قدر هم که سخت بگذرد، بالاخره تمام شدنی است و خوشی هایش هم قابل مقایسه با لذّات اخروی نیست. بنابراین اگر به جای راحتی ها و خوشی های دنیوی، پاداش های اخروی نصیب شخص گردد، برای او بسیار مسرّت بخش تر خواهد بود. آنچه در همین موضوع موجبات خوشحالی بیشتر مؤمن را در آخرت فراهم می سازد، این است که او پیش از حسابرسی خدای متعال نمی داند که بابت دعاهایی که در دنیا مستجاب نشده مشمول چه پاداش هایی شده است.

راوی همان حدیث قبل (اسحاق بن عمّار) فرمایش دیگری را از امام صادق علیه السلام نقل کرده است:

اِنَّ الرَّبَّ لَیَلی حِسابَ المُؤمِنِ فَیَقُولُ: تَعرِفُ هـذا الحِسابَ؟ فَیَقُولُ: لا یا رَبِّ فَیَقُولُ: دَعَوتَنی فی لَیلَهِ کـذا و کـذا فی کـذا و کذا، فَذَخَرتُها لشکَ. قال علیه السلام: فمِمّا یَری مِن عَظَمَهِ ثوابِ اللهِ یَقُولُ: یا رَبِّ لَیتَ أنّکَ لَم تَکُن عَجَّلتَ لی شَیئاً وَ ادَّخرتَه لی.(۱)

همانـا پروردگـار به حسـاب مؤمن رسـیدگی می فرمایـد. پس به او خطـاب می کنـد: آیـا این حسـاب برایت روشن است؟ می گویـد: خیر، ای پروردگار من. پس (خداوند) می فرماید: در فلان شب به خاطر (به دست آوردن) فلان چیز مرا خواندی، پس من آن را برایت ذخیره ساختم. امـام علیه السـلام فرمودنـد: پس به خاطر بزرگی و عظمتی که از پاداش خداونـد می بینـد، می گوید: ای پروردگار من، ای کاش هیچ چیز را برایم در دنیا برآورده نکرده و برایم ذخیره می کردی!

با این ترتیب روشن می شود که در میان همه انواع اجابت دعای مؤمن همین پاسخص.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۷۱، ح۱۲، به نقل از التّمحیص.

پنجم برایش ارزشمندتر و شیرین تر است، امّا به شرطی که از آن باخبر باشد و تصوّر نکند که دعایش در پیشگاه الهی گم شده است. بسیاری از اهل ایمان هستند که به خاطر جهل و نادانی خود از انواع اجابت دعا، وقتی به حاجت خود نمی رسند، به خدای مهربان خود بدگمان شده و وعده هایی نظیر «اُدعُونی اَستَجِب لَکُم»(۱) را به دیده تردید می نگرند. اینها به انواع استجابت دعا - به خصوص ذخیره شدن آن در آخرت- آگاهی ندارند و فقط حاجت دنیوی خود را می بینند و چون زود به خواسته خود نمی رسند، نسبت به صحّت وعده اجابت دعا توسّط پروردگار به شک می افتند. اهل ایمان باید همه انواع اجابت دعا را بدانند و اجابت اخروی را از برآورده شدن حاجات دنیوی مهم تر بدانند.

اجابت نکردن مثبت دعا

نکته مهمّی که در مورد اجابت دعا باید در نظر داشت، این است که گاهی انسان خواسته ای را به پیشگاه خداوند عرضه می کند و چه بسا روی آن پافشاری هم بکند، امّا خدای حکیم به خاطر مصلحت خود فرد، خواسته اش را برآورده نمی سازد. امیرالمؤمنین علیه السلام در نامه ای که برای فرزند گرامی خویش مرقوم فرموده اند، پس از اشاره به اینکه گاهی خواسته انسان برآورده نمی شود ولی عطای بهتری به او می دهند، فرض دیگر را چنین مطرح می فرمایند:

أو صُرِفَ عَنکَ لِما هُوَ خَیرٌ لَکَ فَلَرُبَّ أمرٍ قد طَلَبَتَهُ فیه هَلاکُ دینِکَ لَو اُوتِیتَه، فَلتَکُن مَسأَلَتُکَ فیما یَبقی لَکَ جَمالُهُ وَ یُنفی عَنکَ وَبالُه فَالمالُ لا یَبقی لَکَ وَلا تَبقی لَه.(۲)

یا (خواسته ات) از تو بازداشته می شود به خاطر آنچه خیر تو در آن است. چه بسیارند اموری که تو آنها را طلب می کنی امّا اگر به تو بدهند تباهی دین تو٠.

۱- مؤمن/۶۰.

۲- نهج البلاغه صبحی صالح، نامه ۳۱، ص ۳۹۹ و ۴۰۰.

در آن است. (حال که چنین است) پس چیزی را (از خدا) بخواه که زیبایی اش برایت بماند و ضرر و زیانی برای تو نداشته باشد. امّا مال (دنیا) برایت باقی نمی ماند و تو نیز برای آن باقی نخواهی ماند.

در این عبارات امیرالمؤمنین علیه السلام به نکته بسیار مهمّی اشاره فرموده اند: گاهی انسان چیزی را از خدا طلب می کند که به دست آوردنش باعث تباهی دین او می شود. البتّه خودش به این امر توجّه ندارد و برای رسیدن به خواسته اش بی تابی می کند. به همین جهت است که توصیه فرموده اند باید انسان چیزی را از خدا طلب کند که وزر وبال آن گردنش را نگیرد، بلکه زینت او باشد و مایه سعادتش گردد.

امّا مال دنیا چنین نیست چون نه مال برای انسان باقی می ماند و نه انسان برای مال. بلکه هم مال از دست انسان می رود و هم انسان از مال جدا می شود.

به هر حال اگر دعایی مستجاب نشود و دعاکننده به خواسته خود نرسید، باید احتمال دهد که شاید خدای متعال مصلحت دین او را در نظر گرفته و به همین جهت دعایش را مستجاب نکرده است. البتّه بر خداوند لازم نیست که برای همگان این گونه مصلحت خواهی کند؛ این از باب لطف اوست که در حقّ کسانی چنین رفتار می کند. همچنین ممکن است برای همان افراد نیز در بعضی موارد چنین اراده کند نه همیشه. پس باید از خدا خواست که اگر انسان خودش مصلحتش را نمی داند و برداشتن چیزی که به ضرر دینش است، اصرار می ورزد؛ خدا او را به حال خود وانگذارد و برخلاف میلش خواسته اش را برآورده نسازد. این مایه کمال آدمی است که خداوند چنین رفتاری با او داشته باشد.

امّا اگر چنین لطفی از جانب خداوند در حقّ بنده ای اعمال نشود، ظلمی در حقّ او صورت نگرفته، بلکه از یک فضل و لطف محروم شده است. بنابراین ممکن است انسان چیزی را از خداوند طلب کند که به صلاح دینش نباشد و و خدا هم در اجابت آن تعجیل فرماید. این تعجیل در اجابت از طرف خداوند قبیح نیست، هرچند که به ضرر دعاکننده باشد. بنابراین برآورده شدن حاجت شخص نشانه این نیست که این کار به صلاح اوست.

ص: ۸۹

تعجیل منفی در اجابت دعا

نتیجه مهمّ دیگری که از این بحث حاصل می شود این است که تعجیل در اجابت دعای یک بنده علامت محبوب بودن او نزد خداوند نمی باشد. بلکه برعکس گاهی چون خدا بنده اش را دوست دارد، دعایش را زود مستجاب نمی فرماید و پاسخ او را به صورت های دیگری که بیان شد، می دهد. از آن طرف گاهی چون دعاکننده دشمن خداست، حاجتش زود برآورده می شود. به این فرمایش امام صادق علیه السلام توجّه فرمایید:

اِنَّ العَبدَ العَدُوَّ لِلّهِ لَیَدعُو اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ فی الأمرِ یَنُوبُهُ فَیُقالُ لِلمَلَکِ المُوَکَّلِ بِه: اِقضِ [لِعَبدی] حاجَتَه وَ عَجِّلها فَإنّی اَکرَهُ اَن اَسمَعَ نِدائَهُ وَ صَوتَه. قال علیه السلام: فَیَقُولُ النّاسُ: ما اُعطِیَ هذا اِلّا لِکَرامَتِهِ.(۱)

همانا بنده دشمن خدا، خدای عزّ و جل را در مورد پیشامدی که برایش رخ داده است، می خواند. پس به فرشته مُوکّل بر آن کار خطاب می شود: حاجت بنده مرا برآورده کن و در این امر تعجیل نما، زیرا من از شنیدن فریاد و صدای او کراهت دارم.

حضرت علیه السلام فرمودند:

در این حال مردم (چون از سرّ کار خبر ندارند) می گویند: حاجت او برآورده نشده است جز به دلیل گرامی بودنش (نزد خداوند)!

مردم از اسرار پشت پرده خبر ندارند، به همین جهت تصوّر می کنند که هرکس حاجت هایش زود برآورده می شود، محبوب خداوند است. این تصوّر یک گمان باطل می باشد و ملاک محبوبیّت نزد خدا این امر نیست.

تأخیر در اجابت دعا

اشاره

از همین جا می توان به برخی از حکمت های تأخیر در اجابت دعا پی برد. گاهی خداوند خواسته انسان را برآورده می کند ولی روی حکمت هایی آن را با مدّتی۷

ص: ۹۰

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب من اُبطِأت علیه الاجابه، ح۷.

تأخیر عطا می فرماید. امام صادق علیه السلام می فرمایند:

اِنَّ العَبدَ لَیَدعُو فَیَقُولُ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِلمَلَکَین: قد استَجَبتُ لَهُ ولکِن احبِسُوهُ بِحاجَتِهِ فإنّی اُحِبُّ اَن اَسمَعَ صَوتَه وَ إنّ العَبدَ لَیَدعُو فَیَقُولُ الله تَبارَکَ وَ تَعالی: عَجِّلُوا له حاجَتَه فإنّی اُبغِضُ صَوتَه.(۱)

همانا بنده ای دعا می کند، خدای عزّ و جل به آن دو فرشته می فرماید: من او را اجابت کردم ولی حاجت او را نگه دارید چون من شنیدن صدایش را دوست می دارم و بنده ای دعا می کند. خدای متعال می فرماید: زود حاجتش را بدهید چون صدایش مبغوض من است.

با این ترتیب تعجیل نشدن در اجابت دعا نشانه مبغوض بودن دعاکننده و صدایش نزد خداوند نیست؛ امّا چه بسا مردم چنین پندارند و برآورده نشدن حاجت کسی را به حساب بی آبرو بودنش در درگاه الهی بگذارند. امام صادق علیه السلام در پایان حدیث دیگری که در آن مطلب فوق را با تعبیر دیگری بیان فرموده اند، به همین نکته اشاره نموده اند:

فَیَقُولُ النّاسُ: ... لامُنِعَ هذا اِلّا لِهَوانِه.(۲)

پس مردم می گویند: ... او (از رسیدن به حاجتش) باز داشته نشده است مگر به علّت پستی و خواری اش(!)

امّا مردم از روی نادانی چنین قضاوت می کنند، واقعیّت مسأله غیر از این است.

انواع تأخیر در اجابت

علی ایّ حال، تأخیر در اجابت دعا به دو صورت ممکن است: یا این تأخیر در دنیاست و یا زمانش به آخرت کشیده می شود. فرض دوم همان است که در بحث از انواع اجابت گفته شد که گاهی خداوند دعای شخص را ذخیره آخرتش می گرداند و ۷.

۱- همان، ح۳.

۲- همان، انتهای ح۷.

در حقیقت به جای آنکه در دنیا حاجت او را برآورد، ثواب و پاداش آن را در آخرت عطایش می فرماید که این کار برای بنده خوشحال کننده تر از این است که در دنیا به خواسته اش برسد. در بسیاری از احادیث مقصود از تأخیر انداختن اجابت دعا، همین معناست که اثر آن را نه در دنیا بلکه در آخرت دریافت نماید. نمونه هایی از این احادیث را در بحث گذشته بیان نمودیم.(۱)

امّا فرض اوّل یعنی تأخیر اجابت دعا در دنیا نیز به صورت های مختلفی مطرح شده است. به عنوان نمونه اسحاق بن عمّار از حضرت صادق علیه السلام می پرسد:

آیا امکان دارد دعای شخص مستجاب گردد امّا برآورده شدن حاجتش به تأخیر افتد؟

حضرت در پاسخ فرمودند:

نَعَم عِشرینَ سَنَهً.(۲)

بله بیست سال.

همچنین مطابق احادیث ائمّه علیهم السلام از زمانی که دعای حضرت موسی علیه السلام و هارون علیه السلام مستجاب شد تا وقتی فرعون به جزای اعمالش رسید، چهل سال فاصله افتاد. امام صادق علیه السلام فرمودند:

کانَ بینَ قَولِ اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ: «قداُجیبَت دَعوَتُکما»(۳) و بَینَ اَخذِ فرعونَ اَربَعینَ عاماً.(۴)

از زمانی که خدای عزّ و جل فرمود: دعای شما دو نفر (موسی و هارون) مستجاب شد تا نابودی فرعون چهل سال فاصله بود.۵.

۱- به عنوان نمونه دیگر به حدیث امام صادق علیه السلام در اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب من أبطِأت علیه الاجابه، ح۹ رجوع فرمایید.
۲- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب من أبطأت علیه الاجابه، ح۴.
۳- یونس/۸۹.
۴- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب من أبطأت علیه الإجابه، ح۵.

مورد دیگری که در احادیث به آن اشاره شده، اجابت دعای حضرت نوح علیه السلام است. این پیامبر عظیم الشّأن خدا وقتی پس از نُهصد سال تحمّل رنج و تلاش در دعوت کردن قوم خود، از آنان ناامید شد؛ دست به دعا بلند کرد و فرج شیعیان خود را از خداوند درخواست نمود. جبرئیل برایشان نازل شد و گفت:

اِنّ اللّهَ تبارَکَ و تعالی اَجابَ دَعوَتَکَ.

همانا خدای متعال دعایت را مستجاب فرمود.

امّا فرجی به شیعیان نرسید مگر پس از آنکه به امر خداوند هسته های خرما را کاشتند تا درخت خرما رویید، سپس از آن خرماها خوردند و هسته هایش را کاشتند تا درختان دیگری رویید و برای بار سوم خرما خوردند و هسته هایش را کاشتند و این کار را شش بار تکرار کردند و هربار منتظر دیدن آثار اجابت دعای حضرت نوح بودند و در این مدّت به خاطر طول کشیدن انتظار فرج از آن جمع مختصر، دو سومشان لغزیدند و از گروه مؤمنان خارج شدند. تا اینکه بالاخره پس از پنجاه سال واقعه طوفان و سیل اتفاق افتاد. به فرمایش امام صادق علیه السلام:

کانَ بَینَ اِجابَهِ الدُّعاءِ وَ بَینَ الطُّوفانِ خَمسُونَ سَنَه.(۱)

فاصله میان اجابت دعا و وقوع طوفان (نوح) پنجاه سال بود.

با این ترتیب همیشه استجابت دعا به این نیست که به فاصله اندکی خواسته دعاکننده برآورده شود، بلکه گاهی تا پنجاه سال بین اجابت دعا و تحقّق مراد انسان فاصله می افتد. امّا همه این موارد از آن جهت که خواسته شخص در دنیا برآورده می شود، مصادیق تعجیل در اجابت هستند.

نهی از استعجال در اجابت دعا

با توجّه به اینکه تأخیر در اجابت دعا معلول حکمت هایی در افعال خداست، انسان مؤمن باید خود را از آفت «استعجال» در امر اجابت دعا به دور نگه دارد. یکی از۲.

۱- کمال الدّین، باب ۲، ح۲.

حربه های شیطان برای اینکه بنده خدا را از درگاه او براند این است که وقتی پس از مدّتی دعایش مستجاب نشد، او را از اجابت دعایش ناامید می سازد. این همان «استعجال» مذمومی است که در احادیث از آن تحذیر داده شده است. از مولا جعفربن محمّد علیهما السلام نقل است که فرمودند:

لا یَزالُ المُؤمِنُ بِخَیرٍ وَ رَخاءٍ وَ رَحمَهٍ مِنَ اللهِ مالَم یَستَعجِل فَیَقنُطَ فَیَترُکَ الدُّعاءَ.

مؤمن همواره در خیر و آسایش و رحمت از جانب خداوند است مادامیکه به استعجال مبتلا نشود و در نتیجه ناامید شده و دست از دعا کردن بکشد.

راوی خدمت حضرت عرض می کند:

کیفَ یَستَعجِلُ؟

استعجال چگونه است؟

امام علیه السلام فرمودند:

یَقُولُ: قد دَعَوتُ مُنذُ کذا و کذا و لا اَری اجابَهً.(۱)

بگوید: از فلان زمان دعا کرده ام و اجابتی ندیده ام.

این حدیث درباره فرد مؤمن است که اگر دست از دعا برندارد و از اجابت آن ناامید نشود، همیشه در خیر و خوبی است و هر وضعیّتی پیدا کند، زیر چتر رحمت الهی خواهد بود. مؤمن باید یقین داشته باشد که از وقتی دست به دعا بلند می کند، خداوند کار اجابت دعای او را به جریان می اندازد. امام صادق علیه السلام می فرمایند:

اِنَّ العَبدَ اِذا دَعا لم یَزَلِ اللهُ تَبارَکَ وَ تَعالی فی حاجَتِهِ مالَم یَستَعجِل.(۲)

همانا هرگاه بنده ای دعا کند، خدای متعال - تا وقتی او به استعجال نیفتاده - مشغول به کار اجابت خواسته اش می باشد.

مقصود این است که از هنگام شروع به دعا، خدای متعال از بنده اش غافل نیست و کار اجابت دعای او را به جریان می اندازد، امّا اینکه چه وقت پاسخ دهد و چه پاسخی دهد، برای دعاکننده روشن نیست؛ ولی باید بداند که خدای او به یکی از انواع اجابت دعا، پاسخش را خواهد داد. پس نباید به هیچ وجه از پروردگار ناامید شود. پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند:

یُستَجابُ لِلعَبدِ مالَم یُعَجِّل یَقُولُ: قد دَعَوتُ فَلَم یُستَجَب لی.(۱)

بنده- تا وقتی عجله نکند - دعایش مستجاب است، (عجله کردن به این است که) بگوید: من دعا کردم امّا مستجاب نشد.

طبق این فرمایش هر دعایی پاسخی دارد که اگر بنده خدا به عجله و شتاب نیفتد، آن را (در دنیا یا آخرت) دریافت خواهد کرد، امّا در صورت ناامیدی از اجابت دعا، تضمینی برای گرفتن پاسخ وجود ندارد. به تعبیر دیگر ناامید شدن از اجابت دعا خود علّت عدم اجابت است و اگر دعاکننده به این حالت مبتلا نشود، دست خالی نخواهد ماند. چه زیبا فرموده اند امام صادق علیه السلام:

ما اَبرَزَ عَبدٌ یَدَهُ اِلَی اللهِ العَزیزِ الجَبّارِ إلّا استَحیَا اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ اَن یَرُدَّها صِفراً حتّی یَجعَلَ فیها مِن فَضلِ رَحمَتِهِ ما یَشاءُ فَإذا دَعا اَحَدُکُم فلا یَرُدُّ یَدَهُ حتّی یَمسَحَ علی وَجهِهِ وَ رَأسِهِ.(۲)

هیچ بنده ای دست خود را به سوی خداوند عزیز و قاهر بلند نمی کند مگر آنکه خدای عزّ و جل حیا می کند از اینکه آن (دست) را تهی باز گرداند تا اینکه آنچه را بخواهد از زیادی رحمت خویش در آن می گذارد. پس هرگاه یکی از شما دعا کرد، دست خود را بر نگرداند مگر آنکه به سر و صورت خود بکشد.

باتوجّه به بحثی که درباره انواع اجابت مثبت دعا گذشت، طبق این وعده امام صادق علیه السلام می توانیم مطمئن باشیم که خداوند بنده دعاکننده را دست خالی بر۲.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۷۱، ح۹، به نقل از مکارم الاخلاق.

۲- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب اَنّ من دعا استجیب له، ح۲.

نمی گرداند. البتّه اجابت دعا شرایط و موانعی دارد که در همین فصل به بیان مهم ترین آنها خواهیم پرداخت. اگر دعایی حائز شرایط و فاقد موانع اجابت باشد، قطعاً مستجاب است و دعاکننده یقیناً یکی از پاسخ های مطرح شده در احادیث را از خدای خود دریافت خواهد نمود.

تعبیر «استحیا» به معنای «حیا کردن» که در حدیث به خدای متعال نسبت داده شده، نشانگر کمال لطف و منّت الهی بر بندگان است. مطابق قاعده ای که اهل بیت علیهم السلام تعلیم فرموده اند،(۱) اگر یکی از صفات مخلوقات - مانند حیا در انسان - به خداوند نسبت داده شود؛ ما باید آثار مترتّب بر آن صفت را به خدای متعال نسبت دهیم وگرنه خود آن صفت قابل اسناد به ذات مقدّس ربوبی نیست. در این جا هم نمی توانیم حیا را به معنای واقعی آن در انسان خداوند منسوب بدانیم و تنها معنای مقبول آن این است: از فضل و کرم الهی بسیار دور است که بنده اش او را بخواند - البتّه با حفظ شرایط و بدون وجود موانع - و دست خالی بماند. همان طور که انسان با حیا هیچ گاه دست کسی را که با امید و آرزو به سویش دراز شده، خالی نمی گذارد.

باز بودن باب اجابت دعا

یکی از نتایج و لوازم این دیدگاه آن است که انسان مؤمن همیشه باب اجابت خداوند را به روی خود و دعایش باز می بیند. این مقتضای وعده ای است که پیشوایان معصوم ما فرموده اند. امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند:

ما کانَ اللّهُ ... لِیَفتَحَ علی عَبدٍ بابَ الدُّعاءِ و یُغلِقَ عنه بابَ الإجابَهِ.(۲)

چنین نیست که خداوند ... باب دعا را بر بنده ای بگشاید امّا باب اجابت را بر او ببندد.۳.

ص: ۹۶

۱- اصول کافی، ج۱، ص۱۴۴، کتاب التوحید، باب النوادر، ح۶، ترجمه و توضیح این حدیث شریف در کتاب «معرفت امام عصر علیه السلام» ص ۲۰۶ تا ۲۰۸ آمده است.

۲- نهج البلاغه صبحی صالح، حکمت ۴۳۵، ص۵۵۳.

در فصل گذشته گشودن باب دعا را توسط خداوند بر بنده فضل بزرگی از جانب خالق مهربان دانستیم و اکنون طبق فرمایش امیرمؤمنان علیه السلام کمال این فضل را در باز نگه داشتن باب اجابت از جانب خداوند به روی بنده می دانیم. اگر پروردگار رحیم اجازه فرموده که او را بخوانیم، قطعاً باب اجابت را بر ما نبسته است.

همین معنا در عبارتی منقول از امام حسن مجتبی علیه السلام آمده است:

ما فَتَحَ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ علی اَحَدٍ بابَ مَسألَهٍ فَخَزَنَ عَنهُ بابَ الإجابَهِ.(۱)

خدای عزّ و جل بر هیچ کس باب درخواست کردن را نگشوده که باب اجابت را بر او مسدود نموده باشد.

در این جا تعبیر «مسأله» و در حدیث گذشته کلمه «دعا» آمده که هر دو تعبیر در کنار هم و به جای یکدیگر به کار می روند. از رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نیز همین معنا نقل شده با این تفاوت که به دنبال آن سفارش فرموده اند:

... فإذا فَتَحَ لِاَحَدِکُم بابَ دُعاءٍ فَلیَجهَد فانَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ لاَیَمَلُّ حتّی تَمَلُّوا.(۲)

... پس هرگاه (خداوند) برای یکی از شما باب دعایی را گشود، پس باید (در دعا) جدّ و جهد کند، زیرا خدای عزّ و جلّ خسته و ملول نمی شود، تا اینکه شما خود چنین شوید.

مقصود رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم این است که با گشودن باب دعا، باب اجابت نیز بر شما گشوده شده است. بنابراین با جدیّت تلاش کنید و از فرصتی که خداوند برایتان قرار داده استفاده کنید. از دعا و اصرار بر درخواست خود خسته و ملول نشوید، چون خدای متعال از دعای شما ملول نمی گردد، مگر اینکه خودتان چنین شوید؛ یعنی تنها وقتی باب اجابت بر شما بسته می شود که خودتان از دعا کردن دست بردارید یا چنانچه در ادامه همین فصل خواهیم گفت با ایجاد موانع اجابت یا فراهم نکردنی.

۱- بحارالانوار، ج۷۸، ص۱۱۳، ح۷، به نقل از العدد.

۲- همان، ج۹۳، ص۳۶۴، ح۸، به نقل از امالی طوسی.

در فصل گذشته گشودن باب دعا را توسط خداونـد بر بنده فضل بزرگی از جانب خالق مهربان دانستیم و اکنون طبق فرمایش امیرمؤمنان علیه السلام کمال این فضل را در باز نگه داشتن باب اجابت از جانب خداوند به روی بنده می دانیم. اگر پروردگار رحیم اجازه فرموده که او را بخوانیم، قطعاً باب اجابت را بر ما نبسته است.

همین معنا در عبارتی منقول از امام حسن مجتبی علیه السلام آمده است:

ما فَتَحَ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ علی اَحَدٍ بابَ مَسألَهٍ فَخَزَنَ عَنهُ بابَ الإجابَهِ.(۱)

خدای عزّ و جل بر هیچ کس باب درخواست کردن را نگشوده که باب اجابت را بر او مسدود نموده باشد.

در این جا تعبیر «مسأله» و در حدیث گذشـته کلمه «دعا» آمده که هر دو تعبیر در کنار هم و به جای یکدیگر به کار می روند. از رسول گرامی اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم نیز همین معنا نقل شده با این تفاوت که به دنبال آن سفارش فرموده اند:

...فإذا فَتَحَ لِاَحَدِکُم بابَ دعاءٍ فَلیَجهَد فانَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ لاَیَمَلُّ حتّی تَمَلُّوا.(۲)

... پس هرگاه (خداونـد) برای یکی از شـما باب دعایی را گشود، پس بایـد (در دعا) جـدّ و جهـد کند، زیرا خدای عزّ و جلّ خسته و ملول نمی شود، تا اینکه شما خود چنین شوید.

مقصود رسول گرامی اسـلام صـلّی الله علیه و آله و سـلّم این است که با گشودن باب دعا، باب اجابت نیز بر شـما گشوده شده است. بنابراین با جدیّت تلاش کنید و از فرصتی که خداوند برایتان قرار داده اسـتفاده کنید. از دعا و اصـرار بر درخواست خود خسـته و ملول نشویـد، چون خـدای متعال از دعای شـما ملول نمی گردد، مگر اینکه خودتان چنین شوید؛ یعنی تنها وقتی باب اجـابت بر شـما بسـته می شود که خودتـان از دعـا کردن دست برداریـد یـا چنانچه در ادامه همین فصل خواهیم گفت با ایجاد موانع اجابت را فراهم نکردنی.

ص: ۹۸

۱- بحارالانوار، ج۷۸، ص۱۱۳، ح۷، به نقل از العدد.
۲- همان، ج۹۳، ص۳۶۴، ح۸، به نقل از امالی طوسی.

شرایط آن، خودتان باب اجابت را بر خود ببندید. تعبیر دیگری که برای رساندن همین مفهوم در بعضی احادیث به کار رفته، شنیدنی است. این فرمایش از امام صادق علیه السلام می باشد:

الدُّعاءُ کَهفُ الإجابَهِ کما اَنَّ السَّحابَ کَهفُ المَطَرِ.(۱)

دعا مخزن و گنجینه اجابت است همان طور که ابر مخزن باران است.

تشبیه بسیار گویایی در این حدیث به کار رفته است. رابطه میان ابر و باران چنین است که همیشه باران از ابر به وجود می آید و هیچ گاه بدون وجود ابر، بارانی نمی بارد. از طرفی وجود ابر در آسمان نوید باران را می دهد و امید به بارش را در انسان به وجود می آورد، امّا در عین حال چنین نیست که همیشه از هر ابری باران ببارد. رابطه میان دعا و اجابت نیز عیناً همین طور است. سرچشمه اجابت، دعاهای انسان به پیشگاه خداوند است و الهام شدن دعا به انسان نوید اجابت می دهد، امّا البتّه هر دعایی از هر کس و در هر شرایط لزوماً اجابت نمی شود.

مخفی بودن اجابت در دعاها

موضوع دیگری که در امر اجابت دعا باید مورد توجّه باشد، این واقعیّت است که خداوند حکیم اجابتش را در میان دعاها مخفی نموده است. هیچکس به طور قطع نمی داند کدام دعایش در چه وقت به اجابت می رسد. این امر موجب می شود که انسان هیچ دعایی را ناچیز نشمرد و به همه دعاهای خود یا دیگران امید اجابت داشته باشد. حضرت باقرالعلوم علیه السلام از پدران خویش از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل فرموده اند:

اِنَّ اللّه تَبارَکَ وَ تَعالی... أخفی اِجابَتَهُ فی دَعوَتِهِ فلا تَستَصغِرَنَّ شَیئاً مِن دَعائِهِ فَرُبَما وافَقَ اِجابَتَه وَ أَنتَ لا تَعلَم.(۲)

همانا خدای متعال ... اجابت خود را در دعایی که به درگاه او می شود، مخفی۳.

ص: ۹۹

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب أنّ من دعا استجیب له، ح۱.

۲- معانی الاخبار، ص ۱۱۲ و ۱۱۳.

نموده است. پس هیچ یک از دعاهایی که به سوی او می شود را کوچک نشمار، چه بسا همان دعا - بدون آنکه بدانی - مورد اجابت واقع شود.

درست است که به مؤمن وعده اجابت همه دعاهایش داده شده است، امّا همان طور که قبلاً هم تذکّر داده ایم این امر مشروط به بودن شرایط اجابت و نبودن موانع آن است. البتّه اگر خدای منّان بخواهد با لطف و کرم خویش دعایی را که فاقد شرایط اجابت است به هدف اجابت برساند، هیچ یک از وعده هایش نقض نمی گردد و هیچ محذوری در بین نمی باشد. بنابراین حتّی به دعاهای فاقد شرایط هم می توان امید اجابت داشت. از طرف دیگر چون نمی دانیم که خداوند کجا و در چه موردی ممکن است با کرم خویش برخورد نماید، لذا هیچ اطمینانی به اجابت هیچ دعای خاصّی نداریم و به همین سبب است که فرموده اند: اجابت در دعا مخفی گردیده، پس هیچ دعایی را ناچیز مشمرید. ممکن است انسان روی اجابت برخی دعاهایش حساب بیشتری باز کند، امّا همان ها مستجاب نشوند و بالعکس دعایی که اهمیّتی به آن نداده به هدف اجابت برسد. خداوند با پنهان کردن اجابت دعا انسان را به همه دعاهای خیر خود و دیگران امیدوار ساخته و در مورد نفرین ها و دعاهای شرّ هم باب خوف و نگرانی را باز نگه داشته است. پس از همه دعاهایی که دیگران علیه انسان می کنند، باید ترسید و از اجابت آنها به خدای بخشاینده پناه برد.

امیرالمؤمنین علیه السلام در همین زمینه می فرمایند:

لا تَستَحقِرُوا دَعوَةَ اَحَدٍ فإنَّه یُستَجابُ لِلیَهُودِیَّ فیکُم ولا یُستَجابُ لَهُ فی نَفسِهِ.(۱)

دعای هیچکس را خوار و کوچک مشمرید زیرا دعای یک فرد یهودی در مورد شما (مؤمنان) مستجاب می شود در حالی که در حق خودش مستجاب نمی گردد.

در بحث از شرایط اجابت دعا خواهیم گفت که یکی از آنها «معرفت» دعاکنندهق.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۲۹۴، ح۲۳، به نقل از مکارم الاخلاق.

است که شامل معرفت او نسبت پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و امام علیه السلام نیز می شود. بر این اساس دعای یک فرد یهودی فاقد شرایط لازم برای اجابت است و اگر خداوند بخواهد طبق ضوابطی که معیّن فرموده عمل نماید، دعای او مستجاب نمی گردد. امّا همین فرد اگر برای یک مؤمن دعای خیر یا نفرین کند، خداوند چه بسا دعای او را مستجاب فرماید. بنابراین به اجابت همه دعاهای خیر دیگران - حتّی افراد ناصالح - باید امید بست و از اجابت همه دعاهایی که علیه انسان - هرچند از جانب کافر- می شود باید نگران و خائف بود.

شرایط اجابت

اشاره

خداوند متعال که وعده اجابت دعا را به بندگانش داده، شروطی را برای آن قرار داده است که بعضی از آنها به شخص دعاکننده و برخی دیگر به خود دعا مربوط می شود.

معنای مشروط بودن اجابت

شرط بودن این عوامل به این معناست که وعده الهی برای اجابت دعا منوط به فراهم بودن آنهاست. هرچند بسیاری از وعده ها به صورت ظاهراً مطلق و بی قید و شرط مطرح شده اند (مانند: اُدعُونی اَستَجِب لَکُم(۱)) امّا قیود و شروط آن ها به صورت منفصل از خودشان بیان گردیده اند. بسیاری از مُخَصِّصات و مُقَیِّدات آیات کریمه قرآن در احادیث اهل بیت علیهم السلام ذکر شده است. شرایط اجابت دعا را نیز باید در فرمایشات ائمّه علیهم السلام جستجو نمود. تا آنجا که نگارنده بررسی نموده تعداد مهم ترین این شروط به شش عدد می رسد. می توان گفت که اگر دعایی واجد این شش شرط باشد، اجابتش طبق وعده های الهی لازم است و اگر یکی از این شروط فراهم نباشد، نمی توان اجابت آن را - براساس وعده خداوند - واجب دانست.۰.

۱- غافر/۶۰.

اما هم چنین نمی توان ادّعا کرد که چنان دعایی قطعاً مستجاب نمی شود، زیرا چه بسا خدا به لطف و کرم خود اجابت فرماید نه براساس وعده و حق. بله اگر دعایی واجد شرایط مطرح شده باشد، این حقّ بنده دعاکننده است که خداوند اجابتش کند. این حق را خود خدا با وعده هایی که فرموده، برای چنان بنده ای ایجاد کرده است، بنابراین اجابت او – در فرض فراهم بودن شرایط – براساس عدل الهی واجب می شود. ولی در صورت نبودن یکی از این شرایط، اجابت دعای خیر منوط به اعمال فضل خدا به بنده اش است؛ کما اینکه عدم اجابت دعا علیه شخص (نفرین) نیز متوقّف بر اعمال لطف و فضل الهی در حق اوست. اکنون با توجّه به این مقدّمه به بیان این شش شرط می پردازیم. ابتدا شروطی را بیان می کنیم که مربوط به دعاکننده به طور کلّی می شود و سپس شرط هایی که به نحوه دعا کردن شخص برمی گردد. دسته اوّل را شرایط دعاکننده و دومی را شرایط دعا می نامیم.

شرط اوّل دعاکننده: معرفت خداوند

اوّلین و مهم ترین شرطی که برای اجابت دعا در مورد دعاکننده بیان شده، معرفت خدای متعال است. انسانی که دست دعا به درگاه پروردگارش بلند می کند، پیش از هر چیز باید بداند در خانه چه کسی رفته و از که طلب می نماید. البتّه معرفت خداوند درجات مختلف دارد و هرقدر عمیق تر باشد، امید به استجابت دعا بیشتر می شود. از حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام نقل شده که فرمودند:

قالَ قَومٌ لِلصّادِقِ علیه السلام: نَدعُو فلا يُستَجابُ لَنا. قالَ علیه السلام: لِأَنَّكُم تَدعُونَ مَن لا تَعرِفُونَه.(۱)

گروهی به حضرت صادق علیه السلام عرض کردند: ما دعا می کنیم امّا مستجاب نمی شود. ایشان فرمودند: چون شما کسی را می خوانید که معرفتی نسبت به او ندارید.۷.

۱- التّوحید، شیخ صدوق، ص ۲۸۹، باب ۴۱، ح۷.

روشن است که مقصود امام صادق علیه السلام از معرفت خداوند، معرفت صحیح نسبت به ذات باری تعالی است؛ معرفتی که منطبق بر واقع باشد. بنابراین اعتقاد نادرست درباره خداوند، مصداق عدم معرفت نسبت به او محسوب می گردد. به عنوان مثال کسی که به درگاه الهی دعا می کند، باید اعتقادش این باشد که خداوند قدرت برآوردن خواسته او را داراست. قرآن کریم می فرماید:

وَ اِذا سَأَلَکَ عِبادی عَنّی فإنّی قَریبٌ اُجیبُ دَعوَةَ الدّاعِ اِذا دَعانِ فَلیَستَجیبُوا لی و لیُؤمِنُوا بی لَعَلَّهُم یَرشُدون.(۱)

و هرگاه بندگانم از تو درباره من پرسیدند، پس (بگو) من (به آنها) نزدیک هستم و اگر دعا کننده ای مرا بخواند، به او پاسخ می دهم. بنابراین آنها هم مرا اجابت کنند و به من ایمان آورند، شاید به راه درست درآیند.

حضرت امام صادق علیه السلام در تفسیر قسمت آخر آیه شریفه - فَلیَستَجیبُوا...- فرموده اند:

یَعلَمُونَ أنّی اَقدِرُ عَلی اَن اُعطِیَهُم ما یَسأَلُونَ.(۲)

بدانند (و معتقد باشند) که من نسبت به برآوردن خواسته های ایشان، قادر و توانا هستم.

این اعتقاد یکی از لوازم معرفت خداوند است. با توجّه به توضیح امام صادق علیه السلام در مورد آیه ۱۸۶ سوره بقره می توان گفت که اگر کسی می خواهد خدای متعال را «قریب» و «مجیب الدّعوات» بیابد، باید به قدرت مطلقه او در رفع همه نیازها و برآوردن همه خواسته هایش، ایمان بیاورد و قلباً به آن معتقد باشد. به همین دلیل است که طبق وعده الهی هرکس خداوند را مالک نفع و ضرر بداند، دعایش مستجاب می گردد. از رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل شده که فرمودند:۳.

۱- بقره/۱۸۶.

۲- تفسیر عیّاشی، ج ۱، ص ۸۳.

يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ: مَن سَأَلَنی وَ هُوَ یَعلَمُ أَنّی اَضُرُّ وَ اَنفَعُ اَستَجیبُ لَهُ.(۱)

خدای عزّ و جل می فرماید: هرکس از من درخواستی بکند در حالی که مرا مالک و صاحب اختیار نفع و ضرر (خود و دیگران) بداند، من خواسته اش را اجابت می نمایم.

مالک دانستن خداوند در نفع و ضرر به این است که انسان معتقد باشد که هیچ چیز بدون اذن خدا به حال کسی نفع یا ضرر ندارد. البتّه مراد از «اذن» در این جا «اذن تکوینی» است. یعنی مانع شدن از تأثیر. به عنوان مثال وقتی بیماری از دارویی خاص استفاده می کند، تأثیر آن دارو به اذن خداوند بستگی دارد، اینکه این دارو در بهبودی حال بیمار مفید باشد، به خواست پروردگار مربوط است. همچنین است وقتی غذای مسمومی به حال انسان مضر می باشد، تأثیر آن غذا در ضرر زدن به شخص منوط به خواست تکوینی خداوند است. وقتی می گوییم این اذن تکوینی است، یعنی مانع نشدن خداوند از تأثیر صرفاً جنبه ایجادی در عالم تکوین دارد و از آن رضایت یا ناخشنودی خداوند استنباط نمی شود. ممکن است خدا به وقوع چیزی اذن تکوینی بدهد ولی به انجام آن راضی و خشنود نباشد. تمام گناهانی که انسان ها به سوء اختیارشان مرتکب می شوند، به اذن تکوینی خداوند واقع می شود؛ امّا او به انجام هیچ یک از آنها راضی نیست. این رضایت، رضایت تشریعی است و از امر خدا به انجام چیزی استنباط می گردد. امّا نسبت به گناهان، عدم رضایت تشریعی وجود دارد چون خداوند از ارتکاب آنها نهی فرموده است؛ با این وجود در عمل مانع تحقّق بسیاری از آنها نمی شود و این همان اذن تکوینی اوست. پس هرچند گناهان به اذن تکوینی (مانع نشدن) خداوند واقع می شوند ولی وجود این اذن به معنای رضایت پروردگار نسبت به انجام آن نیست.

با این توضیحات معنای مالک نفع و ضرر دانستن خداوند، روشن می شود. کسی که چنین اعتقادی دارد، می داند که تا ذات مقدّس پروردگار اذن تکوینی ندهد، هیچ چیز وی.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۰۵، ح۱ به نقل از عدّه الدّاعی.

هیچ کس نه به او نفع می رساند و نه ضرر. حال اگر با چنین عقیده ای خداوند را بخواند و از او درخواستی بکند، مشمول وعده استجابت او قرار می گیرد.

نکته دیگر درباره معرفت صحیح خداوند این است که قلمرو آن به شناخت و اعتقاد به خود خدا محدود نمی شود. در فرهنگ شیعی لازمه لاینفکّ خداشناسی، پیغمبرشناسی و امام شناسی است و معرفت خداوند فقط با قبول ولایت و امامت ائمّه علیهم السلام حاصل می گردد. این مطلب با صراحت تمام در احادیث اهل بیت علیهم السلام مطرح شده است. به عنوان نمونه وقتی ابوحمزه ثمالی از حضرت باقر علیه السلام پرسید:

ما مَعرِفَهُ اللهِ؟

معرفت خدا چیست؟

ایشان چنین پاسخ فرمودند:

تَصدیقُ اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ تَصدیقُ رَسُولِهِ صلَّ الله علیه و آله و سلّم و مُوالاهُ عَلیٍّ علیه السلام و الاِئتِمامُ بِهِ وَ بِأَئِمَّهِ الهُدی علیه السلام و البَراءَهُ اِلَی اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِن عَدُوِّهِم. هکَذا یُعرَفُ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ.(۱)

باور داشتن خدای عزّ و جل، و باور داشتن پیامبرش صلّی الله علیه و آله و سلّم و دوستی و همراهی با علی علیه السلام و پذیرفتن امامت او و ائمّه هدی علیهم السلام و بیزاری جستن از دشمنان ایشان به سوی خدای عزّ و جلّ؛ این است معرفت خدای عزّ و جلّ.

با این ترتیب پذیرفتن نبوّت نبیّ خاتم صلّی الله علیه و آله و سلّم و قبول ولایت و امامت ائمّه علیهم السلام جزء لوازم معرفت خداوند است به طوری که اگر کسی منکر امامت یک امام علیه السلام باشد یا حتّی در آن شک و تردید داشته باشد، اهل معرفت خدا نخواهد بود.

به همین جهت می توان گفت که وعده اجابت خداوند شامل دعای چنین کسی نمی شود، به این حدیث شریف توجّه فرمایید:

در بنی اسرائیل خانواده ای بودند که اگر هریک از آنها چهل شب به درگاه۱.

۱- کافی، ج۱، ص۱۹۳، کتاب الحجّه، باب معرفه الامام و الرّد الیه، ح۱.

خداوند دعا می کرد و حاجتی را طلب می نمود، هرگز دست خالی برنمی گشت تا آنکه یکی از ایشان برای رسیدن به خواسته اش، چهل شب تهجّد کرد و دعا نمود ولی حاجتش روا نشد. خدمت حضرت عیسی علیه السلام رسید و نزد ایشان از حال خود گلایه کرد و از او درخواست دعا نمود. حضرت عیسی علیه السلام هم کسب طهارت کرد و به نماز ایستاد، آن گاه به درگاه خداوند دعا کرد. خدا در پاسخ پیامبرش فرمود:

یا عیسی اِنَّ عَبدی اَتانی مِن غَیرِ البابِ الّذی اُوتی منه، إنّه دَعانی و فی قَلبِهِ شَکٌّ فَلَو دَعانی حتّی یَنقَطِعَ عُنُقُه و تَنتَثِرَ اَنامِلُه ما استَجَبتُ له.(۱)

ای عیسی، بنده من از غیر آن دری که می توان نزد من آمد، آمده است. او در حالی مرا خوانده که در قلبش نسبت به تو شک دارد. بنابراین اگر آن قدر مرا بخواند، تا گردنش قطع شود و انگشتانش بیفتد، من جواب او را نخواهم داد.

از این حدیث روشن می شود که اگر کسی می خواهد خدا را بخواند، باید از آن دری که خداوند معیّن فرموده وارد شود وگرنه اصلاً در درگاه او پذیرفته نمی شود تا اینکه دعایش مستجاب گردد. آن باب برای بنی اسرائیل در زمان حضرت عیسی علیه السلام، خود آن حضرت بودند و برای ما مسلمانان، وجود مقدّس ائمّه علیهم السلام که اوصیاء رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم هستند. به فرمایش امام صادق علیه السلام در این زمینه توجّه فرمایید:

الَاوصِیاءُ هُم اَبوابُ اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ الّتی یُؤتی مِنها.(۲)

اوصیای پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم هستند که درهای خدای عزّ و جل برای توجّه به سوی او می باشند.

با این تفاصیل روشن می شود که شرط اوّل استجابت دعا، معرفت خداوند به معنای۲.

۱- همان، ج۲، ص ۴۰۰، کتاب الایمان والکفر، باب الشّک، ح۹.

۲- همان ج۱، ص۱۹۳، کتاب الحجّه، باب أنّ الائمّه علیهم السلام خلفاء الله عزّ و جلّ...، ح۲.

کامل و صحیح آن است که شامل پذیرفتن ولایت و امامت ائمّه اطهار علیهم السلام و عدم تردید در آن هم می شود.

شرط دوم دعاکننده: تقوی– وفا به عهد الهی

پس از معرفت خداوند، دومین شرطی که برای استجابت دعا در مورد دعاکننده مطرح شده، تقوای الهی و وفا به عهد بندگی اوست. این عامل تأثیر بسیار مهمّی در اجابت دعا دارد که در احادیث ائمّه علیهم السلام با تعابیر مختلف به آن اشاره شده است. یک بار شخصی از امیرالمؤمنین علیه السلام پرسید:

ما از شما درباره فرمایش خدای متعال: «اُدعُونی اَستَجِب لَکُم»(۱) می پرسیم: چرا دعا می کنیم، امّا اجابت نمی شود؟

آن حضرت در پاسخ فرمودند:

اِنَّ قُلُوبَکُم خانَت بِثَمانِ خِصالٍ.

برای اینکه دلهای شما هشت نوع خیانت کرده است.

سپس یک یک آنها را به شرح زیر توضیح فرمودند:

(۱) اَوَّلُها اَنَّکُم عَرَفتُمُ اللهَ فلم تُؤَدُّوا حَقَّه کما اَوجَبَ عَلَیکُم فَما اَغنَت عنکم مَعرِفَتُکُم شیئاً.

اوّل اینکه شما به خداوند معرفت پیدا کردید، امّا حقّ او را – مطابق آنچه بر شما واجب فرموده – ادا ننمودید. به همین دلیل معرفت شما (به خداوند) سودی به حال شما نداشته است.

اگر انسان خدا را بشناسد، به حکم عقل باید حقّ بندگی او را – مطابق آنچه خود او معیّن فرموده است – ادا نماید. تنها در این صورت است که می توان او را خداشناس واقعی دانست. کسی که در ادای این حق کوتاهی کرده باشد، در حفظ بزرگ ترین نعمت خداوند به او خیانت نموده است.۰.

۱- غافر/۶۰.

{۲} والثانیهُ أنّکم آمَنتُم بِرَسُولِهِ ثُمَّ خالَفتُم سُنَّتَهُ و اَمَتُّم شَریعَتَه فَأینَ ثَمَرَهُ اِیمانِکَم؟

دوم اینکه شما به رسول او (خدا) ایمان آوردید، امّا با سنّت او مخالفت نمودید و شریعت او را میراندید، پس نتیجه ایمان شما (به رسول خدا) کجاست؟

کسی که به رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم ایمان آورده است، باید با عمل به سنّت و شریعت آن حضرت، دین او را زنده نگاه دارد وگرنه ایمانش بی فایده و بدون ثمر است. بنابراین عمل نکردن به سیره و سنّت پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم مصداق خیانت به آن حضرت می باشد.

{۳} والثّالِثَهُ: أَنَّکُم قَرَأتُم کتابَه المُنَزَّلُ علیکُم فَلَم تَعمَلُوا به و قُلتُم سَمِعنا وَ اَطَعنا ثُمَّ خالَفتُم.

سوم اینکه شما کتاب او (خدا) را که بر شما نازل شده، قرائت کردید امّا به آن عمل ننمودید و گفتید: شنیدیم و اطاعت کردیم، سپس مخالفت کردید!

یکی دیگر از حقوق خداوند بر مؤمنان این است که چون با کتاب او - که توسّط پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم بر آنان نازل شده - آشنا شدند، به قرائت آن اکتفا نکنند، بلکه آن را مبنای عمل و زندگی خویش قرار دهند. کسانی که در این امر عملاً کوتاهی کنند، به کتاب خداوند (قرآن) خیانت نموده اند.

{۴} والرّابِعَهُ أَنَّکُم قُلتُم أَنَّکُم تَخافُونَ مِنَ النّارِ وَ اَنتُم فی کُلِّ وَقتٍ تَقدِمُونَ اِلَیها بِمَعاصیکُم فَأَینَ خَوفُکُم؟

چهارم اینکه شما ادّعا کردید که از آتش (غضب الهی) می ترسید امّا در هر زمانی با ارتکاب گناهانتان به سوی آن (آتش) قدم برمی دارید، پس ترس شما (از آتش غضب الهی) کجاست؟

وجود هرچیز به نشانه اش شناخته می شود. نشانه ترس از یک چیز، فرار از آن است. انسانی که از آتش غضب الهی در قیامت می ترسد، به انجام معصیتی اقدام نمی کند

که عملاًـ او را به آن آتش نزدیک کند. پس کسی که عملاًـ از آتش جهنّم ترسی ندارد، حقّ وعید (تهدید) را در این خصوص ادا نکرده و به نوعی مرتکب خیانت در حقّ پروردگارش شده است.

{۵} وَ الخامِسَهُ: أنَّکُم قُلتُم أنَّکُم تَرغَبُونَ فی الجَنَّهِ وَ اَنتُم فی کُلِّ وَقتٍ تَفعَلُونَ ما یُباعِدُکُم مِنها فأینَ رَغبَتُکُم فیها؟

پنجم اینکه شما گفتید که به بهشت شوق و رغبت دارید در حالی که همواره مرتکب کارهایی می شوید که شما را از آن دور می سازد، پس شوق و رغبت شما (به بهشت) کجاست؟

اگر انسان حقیقتاً راغب و شائق به چیزی باشد، به دنبالش می رود و آن را - از راه های معمولش - طلب می کند؛ پس اگر کسی حقیقتاً شوق و رغبت به بهشت داشته باشد، کاری نمی کند که عملاً از آن دور شود. از این رو ارتکاب گناهان با وجود شوق به بهشت سازگار نیست و نوعی خیانت به خداوند درخصوص وعده هایش به شمار می آید.

{۶} و السّادِسَهُ أنَّکُم اَکَلتُم نِعمَهَ المَولی و لَم تَشکُرُوا عَلَیها.

ششم اینکه شما نعمت مولی (خداوند) را خوردید ولی شکر آن را بجا نیاوردید.

اعطای هر نعمتی از سوی خداوند به بنده، حقوقی را بر عهده فرد واجب می کند که تنها با شکر آن نعمت ادا می گردد. شکر هر نعمتی هم مراتب مختلف دارد: قلبی، زبانی و عملی.(۱)

کوتاهی در ادای شکر نعمت های پروردگار، خیانت در آنها محسوب می گردد.

{۷} و السابِعَهُ اَنَّ اللهَ اَمَرَکُم بِعَداوَهِ الشَّیطانِ و قالَ: «اِنَّ الشیطانَ لَکُم عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوّاً»(۲) فَعادَیتُمُوهُ بِالقَولِ وَ والَیتُمُوهُ بِالمُخالَفَهِ.(۳)د.

ص: ۱۰۹

۱- توضیح این مراتب همراه با ذکر ادلّه هرکدام در کتاب «آفتاب در غربت» آمده است.

۲- فاطر/۶.

۳- در نسخه چاپی بحارالانوار در متن چنین آمده است: «فعادَیتُمُوه بلا قول والَیتُمُوه بلا مخالفه» ولی چنانچه در پاورقی کتاب از دست خطّ مؤلّف گرانقدر نقل کرده اند، ظاهراً عبارت صحیح همان چیزی است که نقل شد.

هفتم اینکه خداوند به شما دستور دشمنی با شیطان را داد و گفت: «همانا شیطان دشمن شماست، پس او را دشمن بگیرید» امّا شما در حرف و سخن با او دشمنی کردید و به سبب مخالفت (با امر الهی) با او (شیطان) دوستی نمودید.

دشمن دانستن شیطان با حرف و سخن محقّق نمی شود. انسان باید در عمل خود نشان دهد که با شیطان دوستی نمی کند. کوتاهی کردن در این خصوص، نوعی خیانت به خداوند می باشد.

(۸) و الثّامِنَهُ اَنَّکُم جَعَلتُم عُیُوبَ النّاسِ نَصبَ عُیُونِکُم و عُیُوبَکُم وَراءَ ظُهُورِکُم تَلُومُونَ مَن اَنتُم اَحَقُّ بِاللُّؤمِ مِنهُ؟

هشتم اینکه شما عیب های مردم را جلوی چشمانتان و عیب های خودتان را پشت سرتان قرار دادید. کسانی را سرزنش می کنید که خودتان از آنها برای سرزنش شدن، سزاوارترید.

یکی از بزرگ ترین عیوب انسان این است که عیب های دیگران را بزرگ ببیند و از عیب های خودش غافل شود. آن وقت بی جهت کسانی را به خاطر عیب هایشان سرزنش می کند که خود به مراتب بیش از آنها شایسته سرزنش است. این هم خیانت در حقّ دیگران به حساب می آید. امیرالمؤمنین علیه السلام پس از بیان این هشت نوع خیانت، در مورد استجابت دعا فرمودند:

فَأَیُّ دُعاءٍ یُستَجابُ لَکُم مَعَ هذا وَ قَد سَدَدتُم اَبوابَهُ وَ طُرُقَه؟ فَاتَّقُوا اللهَ وَ اَصلِحُوا اَعمالَکُم وَ اَخلِصُوا سَرائِرَکُم وَ أمُرُوا بِالمَعرُوفِ وَ انهَوا عَنِ المُنکَرِ فَیَستَجیبُ اللهُ لَکُم دُعاءَکُم.(۱)ن.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۷۶، ح۱۷، به نقل از دعائم الدّین.

پس با وجود این (خیانت ها) کدام دعایتان مستجاب می شود، در حالی که خودتان ابواب و راه های اجابت را مسدود نمودید؟ پس از خداوند پروا کنید و اعمال خود را نیکو گردانید و باطن های خود را خالص کنید و امر به معروف و نهی از منکر نمایید. در این صورت است که خداوند دعایتان را مستجاب می فرماید.

آری، کسی که توقع اجابت دعا دارد، باید راه های آن را با انجام آنچه امیرالمؤمنین علیه السلام خیانت خوانده اند، مسدود نکند و با رعایت تقوا و نیکو گرداندن اعمال و پاک و خالص نمودن قلب خود، امید واقعی به استجابت دعا را در خود به وجود آورد. در غیر این صورت نمی تواند خود را مشمول وعده اجابت الهی در مورد دعاهایش بداند. همین مطلب را امام صادق علیه السلام به تعبیر دیگری بیان فرموده اند، وقتی کسی از ایشان پرسید:

فدایت گردم، خداوند می فرماید: «اَدعُونی اَستَجِب لَکُم»(۱) ما دعا می کنیم، امّا مستجاب نمی شود.

حضرت فرمودند:

لِأَنَّکُم لاتَفُونَ لِلهِ بِعَهدِهِ وَ اِنَّ اللهَ یَقُولُ: «اَوفُوا بِعَهدی اُوفِ بِعَهدِکُم»(۲) وَاللهِ لَو وَفَیتُم لِلهِ لَوَفَی اللهُ لَکُم.(۳)

چون شما به عهد خداوند وفا نمی کنید و خداوند می فرماید: «به عهد من وفا کنید تا به عهد شما وفا کنم». قسم به خدا اگر به (عهد) خدا وفا می کردید، خدا هم به (عهد) شما وفا می کرد.

عهد الهی چیزی جز آنچه به بیان رسول گرامی صلّی الله علیه و آله و سلّم و ائمّه طاهرین علیهم السلام بر ما تکلیف فرموده نیست و عمل به آنها یعنی شکر نعمت های خداوند که به حکم عقل بر ما واجب می باشد. کسی که می خواهد دعایش به هدف اجابت برسد، نباید در انجامی.

۱- غافر/۶۰.

۲- بقره/۴۰.

۳- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۶۸، ح۳، به نقل از تفسیر قمّی.

وظایف بندگی اش کوتاهی کند. تقصیر در این زمینه نقض عهد الهی است. وعده خداوند در مورد اجابت دعا تنها شامل کسانی می شود که عهد او را نقض نکرده اند. بنابراین کسی که با ارتکاب گناهان به عهد و پیمان الهی عمل نمی کند، چگونه خود را مستحقّ وعده استجابت دعا به وسیله خداوند می داند؟!

شرط سوم دعاکننده: کسب حلال

از مهم ترین شرایطی که برای استجابت دعا ذکر شده این است که درآمد دعا کننده از طریق حلال باشد و کسب حرام نداشته باشد. حضرت امام صادق علیه السلام در این زمینه می فرمایند:

مَن سَرَّهُ اَن یُستَجابَ لَهُ دَعوَتُه فَلیُطِب مَکسَبَهُ.(۱)

هرکس دوست دارد دعایش مستجاب گردد، باید درآمد خود را از راه حلال قرار دهد.

داشتن کسب حلال یکی از لوازم عمل به عهد و پیمان الهی است که رعایت آن بر بندگان واجب می باشد. خدای متعال این امر را یکی از شروط اجابت دعای بندگان قرار داده است. برای تأمین این شرط باید اوّلاً شغل انسان از مشاغل حرام نباشد. شغل حرام به کاری اطلاق می شود که انجام آن به خودی خود شرعاً جایز نیست و در نتیجه کسب درآمد از طریق آن نیز مشروع نمی باشد. پول هایی که از طریق قمار بازی یا استفاده از آلات حرام همچون آلات موسیقی به دست می آید، از این قبیل به شمار می آید.

ثانیاً ممکن است شغل انسان حرام نباشد امّا مال حرام به شکلی در درآمد انسان راه پیدا کند. مثلاً کسی که برای انجام یک کار اداری یا تدریس یا تألیف و ... به استخدام مؤسّسه ای درآمده، در حقیقت برای انجام آن کار اجیر شده است و حقوقی که باب کارش می گیرد، اجرت اوست. حال اگر در ساعاتی که موظّف به انجام آن کار شده، به۹.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الثّناء قبل الدّعاء، ح۹.

امور دیگری مشغول شود یا در کیفیّت انجام آن - چنان که می تواند و در قرارداد ملحوظ شده است - کوتاهی کند، حقوقی که دریافت می کند حلال مخلوط به حرام است. مثلاً اگر طبق قرارداد، ماهانه دویست تومان می گیرد، چون درصدی از کمّ و کیف کار گم گذاشته، مستحقّ صد و هشتاد هزار تومان می باشد و بیست هزار تومان از حقوق او مال حرام است. به این صورت ناخودآگاه مال حرام در زندگی اش راه پیدا می کند. همچنین اگر کسی اهل خمس دادن نباشد. خمس حقّی شرعی در اموال انسان است که متعلّق به امام معصوم علیه السلام و سادات فقیر می باشد. کسی که از پرداخت آن کوتاهی می کند یا مسائل شرعی آن را به طور صحیح نمی داند و در عمل آن را درست ادا نمی کند، اموالش مخلوط به مال حرام می گردد. در این گونه موارد گاهی انسان مدیون عدّه زیادی از مردم می شود که ممکن است بسیاری از آنها را اصولاً- نشناسد (مثلاً بسیاری از سادات فقیر) و بنابراین پرداخت دیون برای او بسیار دشوار - و حتّی گاهی ناممکن - می شود. لذاست که انسان باید مراقب باشد که به خاطر سهل انگاری در انجام وظیفه، مال حرام در زندگی اش راه پیدا نکند.

در همین خصوص هشدار امام بزرگوار حضرت صادق علیه السلام را به گوش جان می شنویم:

اِذا اَرادَ اَحَدُکُم اَن یُستَجابَ لَهُ فَلیُطَیِّب کَسبَهُ وَلیَخرُج مِن مَظالِمِ النّاسِ وَ اِنَّ اللهَ لا یُرفَعُ الیهِ دُعاءُ عَبدٍ وَ فی بَطنِهِ حَرامٌ أو عِندَهُ مَظلَمَهٌ لِاَحَدٍ مِن خَلقِهِ.(۱)

هرگاه یکی از شما (مؤمنان) بخواهد دعایش مستجاب شود، باید درآمد خود را از طریق حلال قرار دهد و چیزی از حقوق مردم بر عهده اش نباشد و دعای بنده به سوی خداوند بالا- نمی رود اگر در شکم او مال حرامی باشد، یا حقّی از دیگری برعهده او وجود داشته باشد.

در این حدیث، دو فرض مطرح شده، که هرکدام مانع استجابت دعا هستند. ابتدال.

ص: ۱۱۳

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۲۱، ح۳۱، به نقل از فلاح السّائل.

فرض دوم را توضیح می دهیم: در این حالت چه شغل انسان حرام باشد و چه حقّی از حقوق دیگران بر عهده انسان باشد، به هر حال دعا به سوی خداوند بالا نمی رود، یعنی از جانب خداوند پاسخی به آن داده نمی شود. «مظلمه» به حقّ دیگران گفته می شود که - هرچند به صورت ناخودآگاه - از جانب انسان پایمال شده است. کسی که این حق را پایمال نموده شرعاً مدیون صاحبان حق به شمار می آید و باید آنها را از خود راضی نماید. تا وقتی رضایت صاحبان حق جلب نشده، دعای انسان مستجاب نمی گردد. این در صورتی است که انسان حقّ دیگران را ضایع کرده امّا چیزی از آن غذای بدنش نشده باشد. یعنی فرض دومی که امام صادق علیه السلام در فرمایش خود به آن اشاره فرموده اند: (أو عِنـدَهُ مَظلَمَهٌ لِاَحَدٍ مِن خَلقِه). امّا اگر از آن مال غصبی لقمه حرامی به دست آورده باشد، فرض دیگری می شود که آن را در ابتدا فرموده اند.

فرض اوّل ایشان این بود که لقمه حرامی در شکم انسان باشد (و فی بَطنِهِ حَرامٌ)؛ مثلاً مالی از طریق ساختن موسیقی حرام یا از مال مردم کسب کرده و با آن غذایی تهیّه نموده و خورده باشد. در این جا ممکن است حتّی حقّ مردم را هم ضایع نکرده باشد امّا چون اصل مالش حرام بوده و در نتیجه غذایی هم که با آن به دست آورده، حلال نمی باشد، در این صورت تا وقتی اثر این لقمه حرام در او باقی باشد، دعایش مستجاب نمی گردد. طبق بعضی احادیث اثر لقمه حرام تا چهل روز در انسان باقی است و دعای او در این مدّت مستجاب نمی شود. پیامبر مکرّم اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم در این زمینه فرموده اند:

اَطِب کَسبَکَ تُستَجابُ دَعوَتُکَ فإنَّ الرَّجُلَ یَرفَعُ اللُّقمَهَ اِلی فیهِ حَراماً فما تُستَجابُ لَهُ اَربَعینَ یَوماً.(۱)

درآمد خود را از راه حلال قرار بده تا اینکه دعایت مستجاب شود. زیرا انسان لقمه ای را که خوردنش جایز نیست به دهانش می گذارد، در نتیجه تا چهل روز دعایش مستجاب نمی گردد.

طبق این حدیث اگر گذشتن لقمه ای به دهان جایز نباشد، خوردن آن تا چهل روزق.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۵۸، ح۱۶، به نقل از مکارم الاخلاق.

مانع اجابت دعاست. دقّت شود که گذشتن لقمه به دهان در دو صورت حرام می شود: یکی اینکه خود آن لقمه از راه حرام (مثلاً پول حرام) به دست آمده باشد. دوم اینکه چه بسا لقمه با پول حلال حاصل شده باشد، امّا خوردن آن شرعاً جایز نباشد؛ مثلاً شخص روزه دار بدون هیچ عذر شرعی آن را بخورد یا متعلّق به دیگری باشد و بدون اجازه مالک، آن را مصرف نماید.

شرط چهارم دعاکننده: دعا در حال عافیت

از دیگر شرایط لازم برای اجابت دعا این است که انسان در حال عافیت و قبل از آنکه مبتلا به مصیبت و گرفتاری شود، اهل دعا باشد. اگر چنین نباشد، وعده ای به استجابت دعای شخص داده نشده است. به اینکه انسان قبل از نزول بلا، اهل دعا باشد، «تَقَدُّم- پیش افتادن» در دعا گفته می شود. منظور این است که دعایش به وقتی مبتلا به بلایی می شود، اختصاص نداشته بلکه همیشه اهل دعا باشد. حضرت امام صادق علیه السلام در این خصوص می فرمایند:

مَن تَقَدَّمَ فی الدُّعاءِ اُستُجیبَ لَهُ اِذا نَزَلَ بِهِ البَلاءُ وَ قالَتِ المَلائِکَهُ: صَوتٌ مَعرُوفٌ و لم یُحجَب عَنِ السَّماءِ وَ مَن لَم یَتَقَدَّم فی الدُّعاءِ لَم یُستَجَب لَهُ اِذا نَزَلَ بِه البَلاءُ وَ قالتِ المَلائِکَهُ: اِنّ ذَا الصّوتَ لا نَعرِفُه.(۱)

هرکس در دعا کردن پیش افتد، در هنگام گرفتاری، دعایش مستجاب می شود و (در آن وقت) فرشتگان می گویند: صدای آشنایی است و از بالا رفتن به آسمان باز داشته نمی شود. و هرکس در دعا پیشی نگیرد، هنگام گرفتاری دعایش مستجاب نمی شود و فرشتگان می گویند: ما این صدا را نمی شناسیم!

آری فرشتگانی که مأمورند صدای دعاکنندگان را بشنوند و به آنان پاسخ دهند، از جانب پروردگارشان اجازه ندارند که صداهای ناآشنا را اجابت کنند و تنها به کسانی۱.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب التّقدّم فی الدّعاء، ح ۱.

پاسخ می دهند که در حال عافیت و عدم گرفتاری هم اهل دعا به پیشگاه الهی هستند، در فرمایش دیگری از همان امام گرامی علیه السلام چنین آمده است:

کانَ جَدّی یَقولُ: تَقَدَّمُوا فی الدُّعاءِ فَإنَّ العَبدَ اِذا کانَ دَعّاءً فَنَزَلَ بِهِ البَلاءُ فَدَعا، قیلَ: صَوتٌ مَعروفٌ و اِذا لَم یَکُن دَعّاءً فَنَزَلَ به بَلاءٌ فَدَعا، قیلَ: اَینَ کُنتَ قَبلَ الیَومِ؟!(۱)

جدّم می فرمود: در دعا کردن پیشی بگیرید زیرا اگر بنده ای زیاد اهل دعا باشد، وقتی بلایی به او می رسد و دعا می کند، گفته می شود: صدای آشنایی است. امّا اگر زیاد اهل دعا نباشد، وقتی در هنگام نزول بلا دعا می کند، می گویند: پیش از امروز کجا بودی؟!

خداوند هیچ نیازی به دعاهای بندگانش ندارد. این ما هستیم که نیازمند دعا به درگاه بی نیاز او - در هر روز و هر زمان - می باشیم. همان گونه که در نخستین فصل این بخش گذشت، کسی که مبتلا به بلایی شده احتیاجش به دعا از آنکه در حال عافیت به سر می برد، بیشتر نیست. اگر انسان این حقیقت را باور کرده باشد، خود را مقیّد می کند که همیشه اهل دعا باشد و بسیار دعا کند، به تعبیر امام علیه السلام، «دَعّاء» باشد. وجود این حال سبب می شود که در هنگام گرفتاری، دعای انسان مستجاب می گردد.

امّا کسی که فقط در هنگام مصیبت و بلا به درگاه خداوند روی می آورد و دست به دعا برمی دارد، باید منتظر باشد که در آن حال به او گفته شود: تا امروز کجا بودی؟ آیا صحیح است که انسان فقط در حال گرفتاری و مصیبت در خانه خدا را بزند و در غیر آن حال از او غافل باشد؟ آیا شکر نعمت های بیکران الهی اقتضا نمی کند که انسان همیشه خدا خدا کند و هیچ گاه از خواندن او غافل نباشد؟!

ما انسان ها اگر با کسی مواجه شویم که فقط در هنگامی که به کمک ما نیاز دارد، سراغمان می آید و هیچ وقت دیگری اصلاً احوالی از ما نمی پرسد، با او چگونه برخورد می کنیم؟ آیا با او مانند کسی که همیشه از ما سراغ می گیرد و وقتی هم که به ما نیازی۵.

۱- همان، ح۵.

نـدارد، بـا مـا تمـاس دارد؛ رفتار می کنیم؟ اگر انتظار ما از دیگران این است که فقط در هنگام نیازشان سـراغ ما نیاینـد، آیا از خودمان هم در برابر خدای مهربان و منّان چنین انتظاری دارید؟!

البتّه نمی خواهیم خداوند را – العیاذ بالله – با انسان مقایسه کنیم ولی سخن در این است که چرا چیزی را که در مورد خودمان نمی پسندیم، در حقّ پروردگار متعال روا می داریم؟!

از حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام نقل شده که فرمودند:

کانَ عَلِیُّ بنُ الحُسَینِ علیهما السلام یَقُولُ: الدُّعاءُ بَعدَ ما یَنزِلُ البلاءُ لا یُنتَفَعَ [بِهِ].(۱)

حضرت علی بن الحسین علیهما السلام مکرّر می فرمودند: دعا پس از رسیدن بلا فایده ندارد.

آری اگر خـدای متعال بخواهـد طبق وعیـدهایش با انسان ها رفتار کنـد، دعای کسـی را که اهل دعا نیست و پیش از نزول بلا دعا نمی کند، مستجاب نمی فرماید. البتّه این حدیث شریف هیچ منافاتی با احادیثی که فایده دعا را در رفع بلا – پس از نزول آن – بیان می کند (و در فصل دوم از همین بخش نقل شد) ندارد. در واقع اگر خدای متعال بخواهد طبق وعید خود – مبنی بر اینکه اگر کسـی اهـل دعـا نباشـد، دعـایش در هنگام نزول بلا مستجاب نمی شود – عمل کنـد، نبایـد پاسـخی به غیر اهل دعا بدهـد، امّـا از بـاب فضـل و منّت و لطفی که به بنـدگانش دارد، اگر هم اهـل دعـای زیـاد نباشـند، باز هم ممکن است آنان را اجابت فرمایـد. این چیزی جز کرم و جود خـدای متعال نیست و اگر از روی عدل خلاف آن عمل نماید، حقّی از کسـی ضایع نکرده است.

باز هم توصیه دیگری از امام صادق علیه السلام بشنویم که فرمودند:

مَن سَرَّهُ اَن یُستَجابَ لَهُ فی الشِدَّهِ فَلیُکثِرِ الدُّعاءَ فی الرَّخاءِ.(۲)۴.

۱– همان، ح۶.

۲– همان، ح۴.

هرکس خوشحال می شود از اینکه دعایش در حال سختی مستجاب شود، باید در حال آسایش و راحتی زیاد دعا کند.

راه متعارف و معمول برای آنکه انسان در سختی ها دعایش مستجاب شود، این است که در حال راحتی و آسایش زیاد دعا کند. البتّه همین وعده شیرین و گوارا نیز چیزی جز فضل و منّت خدای مهربان نیست. اگر چنین وعده ای نبود، برای اهل دعا هم چنین انتظاری وجود نداشت.

تا این جا چهار شرط مهم برای اجابت دعا که فرد دعاکننده، باید آنها را دارا باشد، بیان شد. این شرایط اوصافی هستند که اگر کسی به طور کلّی - نه تنها در هنگام دعا کردن - متّصف به آنها باشد، مشمول وعده اجابت دعا از جانب پروردگارش قرار می گیرد. در کنار این چهار شرط، دو شرط مهمّ دیگر وجود دارد که مربوط به حال دعا کردن شخص می شود. در واقع اینها اوصافی هستند که دعای انسان باید به آنها متّصف باشد تا مشمول وعده استجابت خداوند قرار بگیرد. ما برای تکمیل بحث این دو شرط را نیز تحت عنوان شرایط دعا در این جا توضیح می دهیم.

شرط اوّل دعا: اقبال قلبی

اوّلین شرط دعایی که وعده اجابت آن داده شده این است که دعاکننده در هنگام دعا کردن قلباً متوجّه خداوند و دعا به درگاه او باشد. در این صورت است که می تواند یقین به اجابت دعای خود پیدا کند. حضرت امام صادق علیه السلام می فرمایند:

اِنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ لایَستَجیبُ دُعاءً بِظَهرِ قَلبٍ ساهٍ فإذا دَعَوتَ فَاَقبِل بِقَلبِکَ ثُمَّ استَیقِن بالإجابَه.(۱)

همانا خدای عزّ و جلّ دعایی را که برخاسته از دل غافل و بی توجّه باشد، مستجاب نمی کند. بنابراین در وقت دعا کردن، با دل خود رو بیاور، آنگاه یقین به اجابت (دعا) داشته باش.۱.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الاقبال علی الدّعاء، ح۱.

روح دعا- چنان که در ابتدای فصل گذشته بیان شد - چیزی نیست جز اظهار کوچکی و خضوع در برابر عظمت بیکران الهی و گدایی کردن از بی نیاز مطلق. حقیقت این خضوع و گدایی یک امر قلبی است و آنچه به زبان دعاکننده جاری می شود، چیزی جز اعلام و اظهار آن حقیقت به زبان نمی باشد. بنابراین اگر برای دعا، جسمی و روحی قائل شویم، جسم آن الفاظی است که به زبان می آوریم و روح آن هم عبارت است از توجّه قلبی به ساحت قدس ربوبی.

کلمه «توجّه» از «وجه» به معنای روی و صورت گرفته شده و به معنای روی کردن به یک چیز است. این رو نمودن گاهی به ظاهر و لفظ است و گاهی هم به باطن و قلب. به تعبیر دیگر گاهی روی صورت و لفظ انسان با کسی است و گاهی روی دل و باطن انسان به او می باشد. ممکن است انسان کسی را با الفاظ و کلماتی بخواند و با بدن و صورت خود هم به او رو نماید، امّا دلش متوجّه او نباشد و با قلب خود به او روی نکرده باشد. در این جا می توان گفت که حقیقتاً به شخصی که او را می خواند، توجّه ندارد و صرفاً الفاظی را لقلقه زبانش قرار داده است. اصل و واقعیّت توجّه، توجّه قلبی است و وقتی قلب به چیزی رو کند، همه وجود انسان به آن رو کرده است. این همان حقیقتی است که از آن به اقبال قلبی تعبیر می کنیم.

با این توضیحات روشن می شود که اگر در دعا خواندن اقبال قلبی وجود نداشته باشد، دعا فاقد روح و معنای خود است و به یک معنا می توانیم بگوییم که شخص در حقیقت دعا نکرده است. آری «دعا خواندن» - به معنای جاری کردن الفاظ دعا به زبان - غیر از «دعا کردن»- یعنی خواندن خدا با توجّه و اقبال قلبی - می باشد. آنچه عبادت و افضل عبادات دانسته شده دومی است نه اوّلی.

بنابراین کسی که صرفاً با لفظ و به زبان خداوند را می خواند و قلبش متوجّه دعایش نیست، مانند کسی است که دیگری را صدا می زند و از او به زبان کمک می طلبد امّا دلش متوجّه او نیست و قلبش زبان او را همراهی نمی کند.

از طرفی خدای متعال تنها به ظاهر و لفظ نظر نمی فرماید بلکه به دلهای انسانها توجّه می فرماید. پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند:

اِنَّ اللّه تَبارَکَ وَ تَعالی لا یَنظُرُ الی صُوَرِکُم ... و اَقوالِکَم وَلکِن یَنظُرُ اِلی قُلُوبِکم... .(۱)

خدای متعال به ظواهر شما و سخنانتان نگاه نمی کند بلکه به دلهای شما نگاه می فرماید.

بر این اساس کسی که در هنگام دعا قلبش متوجّه خدایش نیست، مورد عنایت او قرار نمی گیرد و لذا نمی تواند امید به اجابت دعایش داشته باشد. امّا اگر اقبال قلبی دارد، باید یقین به اجابت داشته باشد، (استَیقِن بالإجابَه).

امید به اجابت و ناامیدی از آن در کیفیّت دعا کردن انسان کاملاً مؤثّر است. کسی که امید چندانی به اجابت دعایش ندارد، شور و حال و توجّه لازم را هم در حال دعا از دست می دهد. برعکس هرچه امید انسان به اجابت بیشتر شود با حال بهتری دست به دعا برمی دارد. با اعتماد به فرمایش امام صادق علیه السلام – که بودن اقبال قلبی را مقدّمه یقین کردن به اجابت دعا دانسته اند – می توان با توجّه قلبی داشتن به درگاه الهی امید به استجابت دعا را تا مرز یقین به آن بالا برد. آن حضرت در کلام دیگری چنین فرموده اند:

اِذا دَعَوتَ فَأقبِل بِقَلبِکَ وَ ظُنَّ حاجَتَکَ بِالبابِ.(۲)

هرگاه دعا می کنی، با دل خود (به خداوند) رو کن و یقین کن که نیازت دم در است.

«ظنّ» به معنای گمان به کار می رود و گاهی هم به معنای یقین است.(۳) در این جا به قرینه حدیث قبلی که فرموده بودند: «استَیقِن بِالإجابَه» می توان فهمید که ظنّ بهن.

۱- مکارم الاخلاق، ص۴۶۹.

۲- اصول کافی، کتاب الدُّعاء، باب الاقبال علی الدُّعاء، ح۳.

۳- ظَن الشیءِ ظنّاً؛ عَلِمَهُ بِغَیرِ یَقینٍ وَ قَد تَأتی بِمَعنی الیَقینِ وَ فِی التّنزیلِ العَزیزِ: قالَ الّذینَ یَظُنُّونَ أنَّهُم مُلاقُو اِلَیهِ. (المعجم الوسیط، ص۵۷۸) در آیه شریفه روشن است که مقصود کسانی هستند که یقین به لقای الهی و مبعوث شدن در پیشگاه او دارند و صرفاً ظنّ و گمان.

معنای یقین به کار رفته است. لذا در ترجمه چنین آوردیم که: یقین کن نیازت دشم در است. دَم در بودن حاجت کنایه از بسیار نزدیک بودن زمان برآورده شدن آن است. با اقبال قلبی در حال دعا امید به اجابت بسیار بسیار بالا می رود.

امام صادق علیه السلام تعبیر دیگری را در همین خصوص از جدّ شریف خویش حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام نقل فرموده اند:

لا يَقبَلُ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ دُعاءَ قَلبٍ لاهٍ.(۱)

خدای عزّ و جل دعای دل غافل را نمی پذیرد.

«لهو» به معنای مشغولیّت و سرگرمی قلبی است. کسی که خداوند را می خواند امّا دلش مشغول و قلبش سرگرم چیزی غیر خدا و آنچه به زبان می آورد باشد؛ دعایش فاقد روح عبادت - حضور قلب - است و بنابراین عملش در درگاه الهی پذیرفته نیست. چنین عملی از طرف خداوند پاسخ ندارد و لذا دعای بدون حضور قلب، مشمول وعده اجابت قرار نمی گیرد.

شرط دوم دعا: رقّت قلب

دومین شرطی که برای اجابت دعا ذکر شده، این است که شخص در حال دعا دارای دلی نرم باشد و به عبارت دیگر با حال قساوت قلب دعا نکند. به فرمایش امام صادق علیه السلام دعا از روی قساوت قلب مستجاب نمی گردد.

اِنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ لا يَستَجيبُ دُعاءً بِظَهرِ قَلبٍ قاسٍ.(۲)

همانا خدای عزّ و جل دعایی را که برخاسته از دل سخت باشد، مستجاب نمی فرماید.

قساوت به معنای سختی و عدم انعطاف است. قسیّ القلب به کسی گفته می شود که دلسوزی و شفقت در وجودش نیست و دلش به رحم نمی آید. نقطه مقابل این حالت،۴.

۱- همان، ح۲.

۲- اصول کافی، کتاب الدُّعاء، باب الاقبال علی الدُّعاء، ح۴.

رقّت قلب می باشد که به معنای دل رحمی و دل نرمی است. قلب هر انسانی می تواند حالات مختلف داشته باشد، گاهی سخت و گاهی هم نرم باشد. قساوت و رقّت قلب دو حالت ضدّ یکدیگرند که هرکدام ممکن است عارض قلب انسان شوند. نشانه قساوت قلب بی رحمی و سنگدلی است و علامت رقّت قلب دل نازکی و دلسوزی می باشد.

هرکدام از این دو حالت که غلبه بیشتری بر دل و جان انسان داشته باشد، شخصیّت روحی و روانی او را به همان صورت درمی آورد. اگر قساوت قلب بر کسی غالب باشد، از او یک فرد سنگدل و بی رحم می سازد و اگر رقّت قلب بر او حاکم و مسلّط گردد، یک شخص دلسوز و دل رحم ساخته می شود. امّا در هر دو حالت، قلب آدمی می تواند تحت تأثیر ضدّ آن حال قرار گیرد. هم انسان سنگدل ممکن است در موردی دلش به رحم آید و رقّت قلب پیدا کند و هم فرد دل نازک می تواند در شرایط خاصّی قسیّ القلب شود. به همین جهت است که می توان گفت قلب انسان همواره در حال انقلاب و زیر و رو شدن است و هیچگاه حالت ثابت و پایداری ندارد.

یکبار یکی از اصحاب امام باقر علیه السلام بنام «حُمران ابن اعین» وقتی می خواست از خدمت ایشان مرخّص شود، عرض کرد:

مطلبی را به عرض شما برسانم - خداوند وجود شما را مدّتهای طولانی برای ما نگه دارد و ما را به وجودتان بهره مند سازد - ما هرگاه خدمتتان می رسیم، از نزد شما بیرون نمی رویم مگر اینکه دلهایمان نرم شده، از دنیا کنده می شود و ... امّا وقتی نزد مردم و تجّار می رویم، به دنیا علاقمند می شویم.

حضرت در پاسخ فرمودند:

إنّما هِیَ القُلُوبُ مَرَّةً تَصعُبُ وَ مَرَّةً تَسهُلُ.(۱)

این چیزی جز دلها نیست که گاهی سخت و گاهی نرم می شود.

آری قلب هرکس، گاهی سخت و گاهی نرم می شود و طبق سفارش رسول گرامی۱.

ص: ۱۲۲

۱- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، بابٌ فی تنقّل احوال القلب، ح۱.

اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم در هنگام رقّت قلب باید فرصت را برای عا کردن مغتنم شمرد، فرمودند:

اِغتَنِمُوا الدُّعاءَ عِندَ الرِّقَّهِ فَاِنَّها رَحمَهٌ.(۱)

در هنگام رقّت (قلب) دعا کردن را مغتنم شمارید چون حالت رقّت رحمتی (از جانب خدا) است.

وقتی قلب انسان حالت رقّت و نرمی دارد، مشمول رحمت الهی قرار گرفته و به همین جهت دعا در آن حال مستجاب است. برعکس، قسیّ القلب از رحمت الهی دور است. به همین جهت دعایش اجابت نمی شود. در حدیث قدسی خدای متعال به حضرت موسی علیه السلام خطاب فرموده است:

یا مُوسی... القاسِیِ القَلبِ مِنّی بَعیدٌ.(۲)

ای موسی... فرد سنگدل از (رحمت) من دور است.

با این بیان سرّ عدم استجابت دعا در حال قساوت قلب روشن می شود. سفارش امام صادق علیه السلام نیز در این خصوص شنیدنی است. فرمودند:

اِذا رَقَّ اَحَدُکُم فَلیَدعُ فَإنَّ القَلبَ لا یَرِقُّ حَتّی یَخلُصَ.(۳)

هر گاه (دل) یکی از شما نرم شد، دعا کند زیرا دل تا خالص نگردد، نرم نمی شود.

نرم شدن دل نشانه خلوص آن است. مراد از خلوص، صفای دل و پاک شدن آن از اموری همچون نیرنگ، حسد، حرص و هر گناه دیگر می باشد. وقتی قلب انسان از این آلودگی ها پاک شود، بیشتر در معرض نزول رحمت الهی قرار می گیرد و به همین جهت است که فرموده اند در آن حال دعا کنند. پس در مجموع از احادیث ائمّه علیه السلام می توان نتیجه گرفت که وعده اجابت دعا از ناحیه خداوند فقط به کسانی که با رقّت قلب دعا می کنند، داده شده و دعا با حالت قساوت قلب مشمول این وعده نمی باشد.۵.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۱۳، ح۱۷، به نقل از الدّعوات راوندی.

۲- بحارالانوار، ج۷۳، ص۳۹۸، ح۳، به نقل از کافی.

۳- اصول کافی، کتاب الدُّعاء، باب الاوقات والحالات...، ح۵.

موانع اجابت

اشاره

تا این جا مهم ترین شرایط اجابت دعا را برشمردیم. اکنون بایدبه مهم ترین موانع آن هم اشاره ای داشته باشیم.

اوّلین مانع اجابت: پاک نبودن دل

اوّلین مانعی که بر سر راه اجابت دعا وجود دارد، پاك نبودن دل انسان از آلودگی های روحی و معنوی است. امام صادق علیه السلام می فرمایند:

یکی از بنی اسرائیل سه سال از خدا می خواست که به او فرزند پسری عطا فرماید. وقتی دید که خداوند او را اجابت نمی کند، عرض کرد: ای پروردگار من! آیا من از تو دور هستم که صدایم را نمی شنوی؟ یا تو به من نزدیک هستی، پس چرا جوابم نمی دهی؟

حضرت فرمودند:

کسی را در خواب دید که به او گفت:

إِنَّکَ تَدعُو اللهَ مُنذُ ثَلاثِ سِنینَ بِلِسانٍ بَذِیٍّ وَ قَلبٍ عاتٍ غَیرِ نَقِیٍّ و نِیَّهٍ غَیرِ صادِقَهٍ فَاقلَع عَن بَذائِکَ وَلیَتَّقِ اللهَ قَلبُکَ وَلتَحسُن نِیَّتُکَ.

تو سه سال است که خداوند را می خوانی با زبان بدگو و دل بی رحم و ناپاك و نیّت نادرست، پس (اگر می خواهی دعایت مستجاب شود) بد زبانیت را کنار بگذار و قلبت تقوای الهی پیشه سازد و نیّتت نیکو گردد.

امام علیه السلام اضافه فرمودند: آن مرد به این سفارشات عمل نمود، سپس به درگاه خداوند دعا کرد و پسری برای او به دنیا آمد.(۱)

خواندن خداوند با زبان آلوده به سخنان زشت و قلب ناپاك و با نیّت نادرست از بزرگ ترین موانع استجاب دعا به شمار می آید. بدزبانی امری ظاهری و ناپاکی دل امری باطنی است و این دو به یکدیگر مربوط هستند. دل انسان وقتی به افکار باطل و ل.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۷۷، ح۱۸، به نقل از فلاح السّائل.

خیالات حرام گرفتار باشد، آلوده و ناپاک می گردد. پاکی دل مشروط و منوط به پاکی چشم و گوش و زبان و دست و پاست، بدون تطهیر این اعضا، دل پاک نمی شود. همچنین نیّت درست شرط استجابت دعاست.

ممکن است کسی دعای خوبی بکند (مثلاً از خدا فرزند پسر بخواهد) امّا در دعایش نیّت صحیح نداشته باشد. مثلاً فرزند پسر را بخواهد برای اینکه او را در مسیر باطلی تربیت کند. همه اینها موانع استجابت دعا به شمار می آیند.

برای اینکه دعای انسان مشمول وعده اجابت قرار گیرد، باید همه این موانع برطرف گردد و قلب پاک شود. پاکی دل منشأ همه خیرات و برکات معنوی است و آنچه بیش از هر عامل دیگری ناپاکی ها را از دل می زداید، «خوف» از خداوند متعال است. مطابق احادیث ائمّه علیهم السلام چیزی جز خوف، انسان مؤمن را به صلاح و نیکی در نمی آورد. امام صادق علیه السلام می فرمایند:

المؤمِنُ... لا یُصلِحُهُ اِلّا الخَوفُ.(۱)

چیزی به جز خوف (ترس) مؤمن را به صلاح نمی آورد.

اثری که «خوف» بر قلب انسان با ایمان می گذارد از هر امر دیگری عمیق تر و سازنده تر است. البتّه نشانه خوف تنها گریستن و جاری شدن اشک انسان نیست، بلکه اصل آن «ورع» و تقوایی است که او را از ارتکاب گناهان باز دارد. آقا و سرور عبادت کنندگان حضرت علی بن الحسین علیهما السلام فرمودند:

لَیسَ الخَوفُ خَوفَ مَن بَکی و جَرَت دُمُوعُه مالَم یَکُن لَهُ وَرَعٌ یَحجُزُهُ عن مَعاصِی اللهِ و انَّما ذلِکَ خَوفٌ کاذِبٌ.(۲)

مقصود از «خوف» ترس آنکه می گرید و اشک هایش جاری می شود، نیست؛ اگر ورعی نداشته باشد که او را از ارتکاب گناهان باز دارد و این حالت (گریه و اشک بدون ورع) ترس دروغین است.ی.

۱- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب الخوف والرّجاء، ح۱۲.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۳۵، ح۲۵، به نقل از عدّه الدّاعی.

نشانه خوف از عدل خداوند این است که انسان از آنچه موجبات عقوبت او را فراهم می آورد، بپرهیزد. بنابراین اهل خوف کسانی هستند که نسبت به گناهان حالت ورع و پرهیز دارند. اگر ورع در انسان باشد، اصل و ریشه خوف وجود دارد. البتّه این حالت معمولاً ـ انسان را به گریه و اشک می آورد، امّا خود گریه به نشانه وجود خوف راستین نیست. ممکن است کسی اهل گریه باشد، امّا اهل ورع نباشد. امام سجّاد علیه السلام گریه بدون ورع را «خوف کاذب» نامیده اند.

در توضیح این نامگذاری امام علیه السلام می توان گفت که اگر فرد ناصالحی اهل گریه نباشد، خود را اهل خوف هم نمی داند. امّا همین شخص اگر در هنگام دعا یا نمازش اهل گریه باشد، با اینکه ورع ندارد؛ خود را اهل خوف می پندارد. یعنی همین گریه و اشک او را فریب می دهد و تصویر باطلی از او به خودش ارائه می دهد!

بلی اهل خوف واقعی، اهل گریه و اشک هم هستند؛ امّا عکس آن صحیح نیست یعنی هرکس اهل گریه باشد لزوماً اهل خوف واقعی نیست. خوف کاذب به حالتی از انسان گفته می شود که فقط یکی از نشانه های خوف واقعی - یعنی گریه و اشک - را دارد، امّا به دلیل نبودن ورع، حقیقت خوف و سایر نشانه های آن را ندارد.

نتیجه اینکه گریه و اشک ناشی از خوف خوب است به شرط آنکه همراه با ورع و تقوای الهی باشد وگرنه موجب فریب انسان می گردد. پس با حفظ خوف قلبی و گریه و اشکی که از آن ناشی می شود، باید کوشید بیش از هر چیز ورع را محقّق نمود. در این صورت است که موجبات پاکی دل فراهم آید و مهم ترین مانع اجابت دعا از بین می رود.

دومین مانع اجابت: حقّ الناس

یکی دیگر از موانع اجابت دعا، بودن حقّ الناس برعهده دعاکننده است. این حق ممکن است مالی یا غیر مالی باشد، مثلاً اگر با کار یا سخن خود آبروی مؤمنی را برده باشد، حقّی از او ضایع نموده است. هرکس از دیگران تضییع حقّی کرده باشد، به آنان

مـدیون است. این حقّ ضایع شده «مَظلَمه» نامیده می شود که یکی از موانع اسـتجابت دعا شـمرده شده است. امیرالمؤمنین علیه السلام از قول حضرت عیسی بن مریم علیهما السلام نقل فرموده اند که خداوند متعال به ایشان چنین وحی فرمود:

إنّی غیرُ مُستَجیبٍ لِاَحَدٍ منکم دَعوَهً وَلِاَحَدٍ مِن خَلقی قِبَلَهُ مَظلَمَهٌ.(۱)

من دعای هیچ یک از شما را اگر حقّی از دیگران برعهده اش باشد، مستجاب نمی کنم.

گاهی انسان بر اجابت دعایی به پیشگاه الهی اصرار زیاد می کند و به گمان خود تمام شرایط اجابت را هم فراهم نموده است، امّا اثری از اجابت دعا نمی بینـد. یکی از موانع جـدّی در این امر، حق یا حقوقی است که از دیگران برعهـده او می باشد و چه بسا سال های سال از آن گذشـته و او آن را فراموش کرده باشـد. در این صورت باید به جبران و ادای آن حق و «مظلمه» اقدام کند تا مانع اجابت رفع گردد.

تأثیر این مانع در مسیر اجابت دعا چنان است که می تواند حتی مانع اسـتجابت دعای مظلوم شود، در حالی که دعای مظلوم از دعاهایی است که خداوند وعده اجابت آن را عطا فرموده است. امام صادق علیه السلام فرمودند:

قالَ اللّهُ تبارَکَ وَ تعالی: و عِزَّتی وَ جَلالی لا اُجیبُ دَعوَهَ مَظلُومٍ ظُلمَها ولِاَحَدٍ عِندَهُ مِثلُ تِلکَ المَظلَمَهِ.(۲)

خـدای متعال می فرمایـد: قسم به عزّت و جلالم، دعای مظلوم را در مورد ظلمی که به او رفته است - اگر خود همان ظلم را به دیگری کرده باشد - مستجاب نمی کنم.

اگر کسـی مورد ظلم و سـتم دیگری واقع شود، مثلاًـ به اموال و دارایی اش تجاوز شـده یا آبروی او را به ناحق پرده باشـند، در این صورت خداوند دعای آن مظلوم را در مورد ظلمی که به او شده مسـتجاب می فرماید. این دعا ممکن است نفرینی در حقّ ظالم باشدل.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۱۹، ح۲۷، به نقل از فلاح السّائل.

۲- همان، ص۳۲۰، ح۳۰، به نقل از فلاح السّائل.

یا درخواست رفع ظلم از خود مظلوم. امّا اگر این مظلوم، ظلمی نظیر آنچه در حقّش روا شده، به دیگری کرده باشد، همین امر مانع استجابت دعایش در مورد ظلم به خود می شود. مثلاًـ کسی که آبرویش به ناحق توسّط دیگری رفته است؛ اگر خود آبروی دیگران را به ناحق برده باشد، هیچ یک از دعاهایش درخصوص حقّی که از او ضایع شده مستجاب نمی شود.

این امر نتیجه عدل الهی است که گریبان ظالم را می گیرد و در واقع یکی از عقوبت های ظلمی باشد که به دیگری روا داشته است.

سومین مانع اجابت: گناه

از مهم ترین موانع استجابت دعا گناه است که تأثیر بسزایی در این خصوص دارد. از امام باقر علیه السلام منقول است که فرمودند:

اِنَّ العَبدَ لَیَسأَلُ اللهَ حاجَةً مِن حَوائِجِ الدُّنیا فَیَکُونُ مِن شَأنِ اللهِ تَعالی قَضاؤُها اِلی اَجَلٍ قَریبٍ أو بَطیءٍ فَیُذنِبُ العَبدُ عِندَ ذلِکَ الوَقتِ ذَنباً فَیَقُولُ لِلمَلَکِ المُوَکَّلِ بِحاجَتِهِ لا تُنجِزها لَهُ فإنّه قَد تَعَرَّضَ لِسَخَطی استَوجَبَ الحِرمانَ منّی.(۱)

همانا بنده رفع یکی از نیازهای دنیوی خود را از خداوند درخواست می نماید. پس خدای متعال کار برآوردن آن را – در آینده نزدیک یا با اندکی تأخیر – به جریان می اندازد. در همین اثنا بنده گناهی مرتکب می شود. پس (خداوند) به فرشته ای که برای برآوردن نیاز آن بند گماشته شده می فرماید: خواسته اش را برآورده نکنید، زیرا او (با انجام گناه) خود را در معرض ناخشنودی من قرار داده از جانب من مستحقّ محرومیّت گردیده است.

آری گناه مسیر اجابت دعا را منحرف می کند و جریان آن را مسدود می سازد. کسی که امید به اجابت دعایش دارد باید پیش از دعا و پس از آن از ارتکاب عملی که موجبی.

۱– همان، ص۳۷۶، ح۱۶، به نقل از عدّه الدّاعی.

ناخشنودی خداونـد از او می گردد، اجتناب کند. لذا اگر به انجام گناهی عادت دارد و در مسیر معصـیت قدم برمی دارد، هر قدر اصـرار و پافشاری نماید باز هم مسـتحقّ رحمت الهی و اسـتجابت دعا نمی شود. پیامبر گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند:

حضـرت موسـی علیه السـلام از کنـار یکی از یارانش گـذشت که در حال سـجده (مشـغول دعا) بود و پس از انجام کارش از همـان مسیر بـازگشت و آن شـخص همچنـان در حـال سـجده بود. به او گفت: اگر رفع نیـاز تو به دست من بود، حتمـاً برایت برآورده می کردم. این جا بود که خداوند به او (موسی علیه السلام) وحی فرمود:

لَو سَجَدَ حَتّی یَنقَطِعَ عُنُقُه ما قَبِلتُه أو یَتَحَوَّلَ عمّا أکرَهُ اِلی ما اُحِبُّ.(۱)

اگر آنقـدر سـجده کنـد که گردنش قطع شود، من او را نمی پذیرم مگر اینکه از آنچه نمی پسـندم خارج و به آن صورتی که دوست دارم، درآید.

هر انسانی وضـعیّت خودش را بهتر از دیگران می داند. ممکن است نزدیکان او از باطنش خبر نداشـته باشـند و او را آدم بسیار خوب و پاکی بدانند، امّا خودش می داند که چگونه انسانی است. خدای متعال چون سـتّار العیوب است، آبروی انسان را حتّی گـاهی در نزد پیامبر خود حفظ می فرمایـد. ولی این مسـتور مانـدن نبایـد مانع اسـتغفار و رفع عامل محرومیّت او از لطف الهی گردد. در مورد دیگری شبیه این، چنین نقل شده است:

حضـرت موسـی علیه السـلام از کنـار مردی گـذشت که در حال گریسـتن بود. سـپس برگشت و او همچنان گریه می کرد. به خدای متعال عرضه داشت: بارالها بنده ات از خوف تو گریه می کند. (خداوند در پاسخ) فرمود:

یا مُوسی لَو نَزَلَ دِماغُهُ مَعَ دُمُوعِ عَینَیهِ لم اَغفِر لَهُ وَ هُوَ یُحِبُّ الدُّنیا.(۲)

ای موسی اگر مغز سرش همراه اشک های چشمانش بیرون آید، من او را - مادام که دنیا را دوست دارد - نمی آمرزم.

آری دوست داشتن دنیا (حبّ الدّنیا) سر منشأ همه گناهان است و کسی کهن.

ص: ۱۲۹

۱- همان، ص۳۴۱، ح۱۱، به نقل از عدّه الدّاعی.

۲- همان.

می خواهـد مورد مغفرت و رحمت خداونـد قرار گیرد، بایـد بیش از هرچیز با این علّت مبارزه کنـد. ائمّه علیهم السـلام فرموده اند:

حُبُّ الدُّنیا رَأسُ کُلِّ خَطیئَهٍ.(۱)

دوست داشتن دنیا رأس هر خطا و لغزشی است.

دنیا جلوه های مختلفی دارد و هرکس متناسب با موقعیّت زندگی و ایمانی اش در معرض جلوه گری های مختلف آن قرار می گیرد. دلبستگی به رفـاه و پـول و مقـام و عنـوان و ... و حـتّی توفیقـات معنـوی - اگر به عجب و کـبر منتهی شـود - همگی از مصادیق حبّ دنیا هستند.

یکی از اصحاب امام صادق علیه السلام می گوید:

خدمت آن حضرت رسیدم و عرض کردم: خداوند می فرماید: «اُدعُونی اَستَجِب لَکُم».(۲) امّا من دعا می کنم ولی اجابت نمی بینـم. حضـرت فرمودنـد: آیـا معتقـدی که خـدای متعـال خلـف وعـده می کنـد؟ گفتم: خیر. فرمودنـد: پس چه؟ (چرا دعـایت مستجاب نمی شود)، گفتم: نمی دانم. فرمودند: من به تو خبر می دهم:

أَما إنَّکُم لَو اَطَعتُمُوهُ فیما اَمَرَکُم به ثُمَّ دَعَوتُمُوهُ لَاَجابَکُم وَلکِن تُخالِفُونَه وَ تَعصُونَه فَلا یُجیبُکم.(۳)

بدانید که شما اگر خداوند را در مورد آنچه به شما امر فرموده اطاعت می نمودید، سپس او را می خواندید، شما را اجابت می فرمود، امّا شما با او مخالفت کرده و او را معصیت می کنید، پس او شما را اجابت نمی نماید.

روشن است که امام صادق علیه السـلام یکی از موانع جـدّی و مؤثّر اجابت دعا را گناهان دعا کننده می دانند. کسـی که با امر الهی مخالفت می کند، خداوند هم پاسخ او را نمی دهد.ل.

ص: ۱۳۰

۱- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب ذمّ الدّنیا و الزّهد فیها، ح۱۱.

۲- غافر/ ۶۰.

۳- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۱۹، ح۲۸، به نقل از فلاح السّائل.

مانع چهارم اجابت: مخالفت با حکمت

از دیگر موانعی که برای اجابت دعا ذکر شده این است که آنچه انسان از خدا درخواست می کند، مخالفت با حکمت او باشد. این مطلب در فرمایش امیرالمؤمنین علیه السلام به این صورت تصریح شده است:

اِنَّ كَرَمَ اللهِ سُبحانَهُ لا يَنقُضُ حِكمَتَهُ فَلِذلِكَ لايَقَعُ (لاتَقَعُ) الإجابَةُ فى كُلِّ دَعوَةٍ.(۱)

همانا کرم خدای سبحان حکمت او را نقض نمی کند و به همین دلیل هر دعایی اجابت نمی شود.

کارهای خداوند همیشه و برای هرکس حکیمانه است. این حکمت گاهی به صلاح و مصلحت خود دعاکننده مربوط می شود، مانند اینکه شخص در دعایش چیزی را بخواهد که اگر خدا آن را به او عطا نماید به ضرر دین یا دنیایش باشد. در این صورت چون خود فرد از آنچه به صلاحش است خبر ندارد، دعا می کند و چیزی را طلب می کند که به ضررش تمام می شود. امّا خداوند حکیم - اگر بخواهد به بنده اش خیر برساند - دعای او را مستجاب نمی فرماید.

امّا همیشه حکمت کارهای خدا به صلاح و مصلحت فرد دعاکننده مربوط نمی شود. در پس پرده آنچه در ظاهر دیده می شود حساب و کتاب های فراوانی در کار است که ما انسان ها از نوع آنها بی خبر هستیم. به عنوان مثال کسانی به خاطر منافع شخصی خود از خداوند طلب باران می کنند به خاطر اینکه محصول زراعیشان به موقع به ثمر بنشیند. در همان زمان و مکان کسان دیگری به جهت منافع شخصی خودشان از خدا می خواهند که باران نیاید، مثلاً می خواهند با اتومبیل به مسافرت بروند و بارندگی مانع آن می گردد. هیچ کدام از این دو گروه جز منفعت شخصی خود چیز دیگری نمی بینند و حکمت کار خدا را تنها به همان نفع و ضرر شخصی مربوط۴.

۱- غرر الحکم و درر الکلم، حدیث ۳۷۶۴.

می کنند. امّا کسی که افق دانایی و عملش وسیع تر و فراتر از آن دو دسته است، اموری را لحاظ می کند که در محدوده تنگ افکار آن دو گروه نمی گنجد. در مثال باران اگر قرار باشد که حکمت باران آمدن یا نیامدن، صرفاً به منافع و مضارّ محدود اشخاص برگردد، این کار به تناقض می انجامد؛ چون هر طرف که دعایشان مستجاب شود، گروه دیگر روی محاسبات ظاهری خود ضرر می کنند و اگر خدا بخواهد که حاجت هر دو گروه را روا کند، با محال روبرو می شود.

امّا واقعیّت این است که حکمت این فعل الهی (باریدن) تنها به نفع و ضرری که افراد تصوّر می کنند مربوط نمی شود و علاوه بر آنچه مردم با علم محدود خود می پندارند، حساب و کتاب های زیاد دیگری وجود دارد. حتّی می توان گفت هیچ دلیلی ندارد که همه این حساب ها فقط به عالم انسان ها مربوط شود، مخلوقات بسیاری در عالم هستند که شاید در محاسبات ما انسان ها هیچ گاه مدّنظر نباشند؛ مانند حیوانات یا فرشتگان یا اجنّه و یا حتّی جمادات. معمولاً ما انسان ها وقتی صحبت از مطلوب بودن یا نبودن باران در زمان و مکان خاصّی می شود، هیچ یک از دیگر مخلوقات - جز خودمان - را به حساب نمی آوریم. مثلاً هیچ گاه فکر نمی کنیم که بارش در فلان منطقه و فلان زمان برای مورچه ها خوب است یا بد. یا اینکه مصلحت فرشتگان الهی در چیست و یا ... این محدودیّت های فکری تنها از محدود بودن افق علم و دانش ما انسان ها حکایت می کند و اینکه همه امور عالم هستی را صرفاً با معیارهای تنگ و منفعت طلبانه ظاهری خود محک می زنیم. امّا حکمت خدای متعال ماورای همه این مرزهای محدود است. لذا هرچند که خداوند کریم است و به اقتضای کرمش به انسان ها لطف دارد، امّا به تعبیر امیرالمؤمنین علیه السلام اگر اقتضای کرم او با حکمتش در تعارض باشد، خداوند براساس حکمت عمل می کند و در نتیجه فرد دعاکننده به بسیاری از خواسته هایش - که برآورده شدن آنها مقتضای کرم الهی است - نائل نمی شود.

ص: ۱۳۲

مانع پنجم اجابت: کوتاهی در ایجاد اسباب

مانع بسیار مهمّ دیگر در مسیر استجابت دعا این است که دعاکننده به دعای تنها اکتفا کند و هیچ تلاشی در راه تهیّه اسباب و مقدّمات تحقّق خواسته اش انجام ندهد. در دو فصل گذشته به این حقیقت اشاره داشته ایم که دعای انسان باید در کنار تلاش در راه ایجاد زمینه ها و بسترهای عادی اجابت آن باشد و هرگز نه دعا جای کار و تلاش را می گیرد و نه کار و کوشش جای دعا را. در احادیث تأکید زیادی بر این امر صورت گرفته که ما نمونه هایی از آنها را نقل می کنیم. مرحوم کلینی روایات این موضوع را در بابی تحت عنوان «مَن لاـ تُستَجابُ دَعوَتُه» یعنی: کسانی که دعایشان مستجاب نمی شود، آورده است. دومین حدیث آن به نقل از امام صادق علیه السلام چنین است:

اَربَعَهً لا تُستَجابُ لَهُم دَعوَهٌ: رَجُلٌ جالِسٌ فی بَیتِهِ یَقُولُ: اللّهُمَّ ارزُقنی فَیُقالُ له: أَلَم آمُرکَ بالطَّلَبِ؟... وَ رَجُلٌ کانَ له مالٌ فَأَفسَدَهُ فَیَقُولُ: اللّهُمَّ ارزُقنی، فَیُقالُ لهُ: أَلَم آمُرکَ بِالاِقتِصادِ؟ أَلَم آمُرکَ بِالإصلاحِ؟... وَ رَجُلٌ کانَ لَهُ مالٌ فَأدانَهُ بِغَیرِ بَیِّنَهٍ فَیُقالُ لَهُ: أَلَم آمُرکَ بِالشَّهادَهِ؟(۱)

دعای چهار کس مستجاب نمی شود: فردی که در خانه اش نشسته (کار و تلاش نمی کند) می گوید: خدایا به من روزی برسان، پس به او (از جانب خداوند) گفته می شود: آیا تو را به طلب (روزی) امر نکردم؟ ... و کسی که دارایی داشته ولی آن را تباه کرده و می گوید: خدایا به من روزی برسان. پس (از جانب خدا) به او گفته می شود: آیا به تو دستور میانه روی و اعتدال ندادم؟ آیا تو را امر نکردم که اموال خود را در راه صحیح خرج کنی؟ ... و شخصی که دارایی داشته ولی آن را بدون اینکه شاهد بگیرد، به دیگری قرض داده است. به چنین شخص (از جانب خداوند) گفته می شود: آیا به تو دستور ندادم که (در هنگام قرض دادن) شاهد بگیری؟

امام صادق علیه السلام در چهار مورد فرموده اند که خدا وعده استجابت دعا به ایشان۲.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب من لا تُستجاب دعوته، ح۲.

نـداده است. سه مورد آن را در این جـا نقـل کردیم. وجه مشترک این موارد آن است که در کنار دعا، در انجام آن وظیفه ای که شـرعاً و عقلاً برعهده داشـته اند، کوتاهی کرده و آنگاه از خداوند انتظار دارند که به آنها رسـیدگی فرماید. اگر کسـی در راه طلب روزی تلاش نکنـد و آنگاه از خـدا روزی بخواهد، در انجام وظیفه شـرعی خویش کوتاهی نموده است. همچنین اگر خداونـد مـالی به انسان داده، حق نـدارد که در مصـرف آن اسـراف کنـد و آن را در راه های نادرست خرج نمایـد. اگر چنین کند، دیگر نباید انتظار داشـته باشد که دعایش برای طلب روزی مسـتجاب شود. در مورد سوم نیز وظیفه مستحّبی انسان هنگام قرض دادن این است که برای این کـار شاهـد و گـواه بگیرد، امّا اگر چنین نکرد و آنگـاه بـدهکار بـدهی خود را انکـار کرد، دیگر نباید از خداوند انتظار دسـتگیری داشـته باشد، چون خدای متعال شاهد گرفتن را وظیفه او - هرچند به صورت استحبابی - قرار داده بـود تـا جلـوی چنین مسـائلی گرفته شـود. حـال که او در انجـام این وظیفه کوتـاهی نموده، خودش مسؤول است و خداوند در این مورد وعده ای برای اجابت دعا نفرموده است.

از این حـدیث شـریف می توان نتیجه گرفت که خداونـد وعـده اسـتجابت دعا را تنها به کسانی داده که در انجام صـحیح و به موقع وظایف خود کوتاهی نمی کنند. در مقابل کسانی که چنین کنند مشمول وعده الهی واقع نمی شوند.

در حدیث دیگری «کُلَیب صیداوی» می گوید:

خـدمت امام صادق علیه السـلام عرض کردم: برای روزی من به پیشـگاه خداونـد دعا بفرماییـد، چون کارهایم بر من سـخت و دشوار شده است. ایشان فوراً به من پاسخ دادند:

لا، اُخرُج فَاطلُب.(۱)

خیر (دعا نمی کنم) برو طلب (روزی) کن.

امام علیه السلام که می دانستند این شخص به جای کار کردن در طلب روزی برای التماس۷.

۱- وسائل الشّیعه، ج۱۲، ص۱۱، ح۷.

دعا نزد ایشان آمـده، به او صـریحاً فرمودند که دعا نمی کنند و سـپس وظیفه او را کار و تلاش برای طلب روزی دانسـتند. این عمـل حضـرت به معنای بی فایـده دانسـتن دعا نیست، بلکه چون در این مورد خاص، آن فرد می خواست دعای حضـرت را به جای طلب روزی بنشانـد، چنین برخوردی با او انجام دادنـد. شاهد این مطلب احادیث دیگری است که در کنار تأکید بر طلب روزی تشویق به دعا کرده اند.

مانع ششم اجابت: ترک امر به معروف و نهی از منکر

عامل دیگری که به عنوان مانع اجابت دعا مطرح شـده، ترک کردن امر به معروف و نهی از منکر است. به صـریح روایات این گناه باعث می شود که دعای نیکان و اخیار نیز به هـدف اجابت نرسد. از پیامبر گرامی اسـلام صـلّی الله علیه و آله و سـلّم نقل شده که فرمودند:

لَتَأمُرُنَّ بِالمَعرُوفِ وَ لَتَنهُنَّ عَنِ المُنكَرِ أو لَيُسَلِّطَنَّ اللهُ شِرارَكُم على خِيارِكُم فَيَدعُو خِيارُكم فَلا يُستَجابُ لَهُم.(۱)

شما باید امر به معروف و نهی از منکر کنید وگرنه خداوند بدهای شـما را بر خوبانتان مسلّط می گرداند، آن وقت نیکان شـما دعا می کنند امّا مستجاب نمی شود.

خوبان کسـی هسـتند که خودشان اهل گناه و معصـیت نیستند، امّا اگر با امر به معروف و نهی از منکر، بدها را به راه نیاورند یا حـدّاقل وظیفه شـرعی خود را نسـبت به آنان انجام ندهنـد، مسـتحقّ وعیـد الهی می گردنـد. وعیـد خداوند این است که دعای ایشـان به پیشـگاه خداونـد اجابت نمی شود. این دعـا ممکن است در حقّ خودشـان یـا برای افراد گناهکار باشـد؛ هیـچ کـدام مستجاب نمی گردد. پس ممکن است دعـای افراد خوب برای خودشان به خاطر کوتاهی کردن ایشان در انجام وظیفه در قبال دیگران، به هـدف اجـابت نرسـد. بنـابراین هرچنـد که ترک امر به معروف و نهی از منکر خـود گنـاه محسـوب می شـود و هر گناهی ممکن است مانع اجابت دعا شود، ولی این گناه خاصل.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۷۸، ح۲۱، به نقل از فلاح السّائل.

تأثیر ویژه ای در عدم استجابت دعا دارد و به همین جهت به طور خاص بر این تأثیر تأکید شده است.

مانع هفتم اجابت: اهل شراب یا آلات موسیقی یا قمار بودن

از دیگر موانع اجابت دعا این است که دعاکننده با آلات موسیقی یا آلات قمار سر و کار داشته باشد. این گونه ادوات که به همه آنها تحت عنوان «آلات لهو» اشاره می شود، به قدری مبغوض خدای متعال هستند که وجود آنها در یک خانه، اهل آن را از همه برکات الهی محروم می سازد و مانع فرود آمدن فرشتگان الهی به آنجا می گردد. از پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل شده که فرمودند:

لا تَدخُلُ المَلائِکَهُ بَیتاً فیه خَمرٌ أو دَفٌّ أو طُنبُورٌ أو نَردٌ ولا یُستَجابُ دُعاؤُهم وَ یَرفَعُ اللهُ عَنهُم البَرَکَهَ.(۱)

فرشتگان به خانه ای که در آن شراب یا دایره زنگی یا سه یا نرد باشد، وارد نمی شوند و دعای آنها به اجابت نمی رسد و خداوند برکت را از آنان برمی دارد.

در این حدیث شریف به چند چیز که به شدّت نزد خدا پلید و خبیث شمرده می شوند، اشاره شده است. یکی شراب است و دیگری برخی از آلاتی که برای ساخت موسیقی به کار می رود و سوم یکی از آلات قمار که با آن نرد بازی می کنند. وجود یکی از این سه چیز در هر خانه ای، رحمت الهی را از آن دور می سازد و مانع اجابت دعای کسانی می شود که اهل یکی از این امور باشند.

مانع شدن از اجابت در فرض عدل الهی

در پایان بحث از موانع اجابت دعا باید به نکته ای شبیه آنچه در بحث از شرایط اجابت طرح شد، اشاره کنیم. در آنجا گفته شد که شروط استجابت دعا اموری هستند ۹.

ص: ۱۳۶

۱- مستدرک الوسائل، ج۵، ص۲۷۹.

که اگر دعایی واجد آنها باشد، طبق وعده های خداوند به هدف اجابت می رسد. به تعبیر دیگر فراهم بودن این شرایط به خاطر وعده های الهی نوعی استحقاق اجابت را برای فرد دعا کننده ایجاد می کند. امّا در عین حال نمی توان گفت که اگر دعایی یکی از این شروط را نداشته باشد، قطعاً مستجاب نمی گردد. چون اگر خداوند براساس فضل خود رفتار نماید، دعای بدون آن شرایط را هم ممکن است اجابت نماید.

در بحث از موانع اجابت هم، نظیر این معنا صادق است. در این جا هم باید گفت آن احادیثی که به این موضوع اشاره دارند، در حقیقت بیان کننده وعیدهای خداوند هستند.

وعید الهی به این معناست که اگر انسان در موردی مرتکب خطایی شد، استحقاق اینکه دعایش مستجاب نشود را پیدا می کند. بنابراین اگر در این حالت دعایش مستجاب نگردد، ظلمی به او صورت نگرفته است. مثلاً کسی که دل ناپاکی دارد، طبق وعید خداوند، مستحقّ این است که دعایش مردود شود، بنابراین اجابت نشدن دعای او از جانب خداوند ظلمی در حقّ او نیست.

نکته مهم در این جا این است که این حالت در فرضی است که خدای متعال بخواهد با عدل خود رفتار نماید. مقتضای عدل الهی این است که دعای برخاسته از دل ناپاک مستجاب نشود. امّا عمل کردن بر طبق عدل بر خداوند فرض و واجب نیست. ممکن است با وجود استحقاق شخص نسبت به عدم اجابت دعا، خداوند از روی فضل و کرم خویش، مانع یا موانع اجابت را نادیده بگیرد و دعای او را مستجاب فرماید. در این حالت خداوند به فضل خود رفتار نموده و از عقوبت دعاکننده چشم پوشی و گذشت کرده است.

البتّه این امر در شش مورد از موانع اجابت صدق می کند و درخصوص مانع چهارم - مخالت با حکمت الهی - چشم پوشی و گذشت معنا ندارد. مورد چهارم این بود که کرم خداوند، حکمت او را نقض نمی کند، بنابراین اعمال فضل الهی در جایی که خلاف و مناقض با حکمت اوست، مورد ندارد. امّا در غیر این مورد - چنانچه گفتیم - ممکن است با وجود یک یا چند مانع اجابت، خدای متعال برخلاف عدل خود رفتار نموده و

دعایی فرد خطاکار را براساس فضل و کرم خویش مستجاب فرماید.

نتیجه اینکه مانع شدن هر یک از موانع اجابت دعا - غیر از مورد چهارم که به کوتاهی کردن خود فرد مربوط نمی شود، ضروری و قطعی نیست و بستگی دارد به اینکه خداوند بخواهد با عدل خود با بنده اش رفتار کند یا با فضل. مانع شدن آن عوامل فقط در فرضی است که عدل الهی اجرا شود.

اجابت شوندگان

اشاره

آخرین مطلبی که در بحث از اجابت دعا باید مورد توجّه قرار گیرد، وعده خاصّی است که از جانب خداوند به برخی افراد به صورت مطلق یا در حالات خاصّی برای اجابت دعای ایشان داده شده است. تعداد مهم ترین این موارد به پانزده عدد می رسد که در این جا به همه آنها اشاره می کنیم:

۱- دعا یا نفرین پدر در حقّ فرزند

اوّلین موردی که مشمول وعده اجابت دعا به طور خاص قرار گرفته، دعا یا نفرین پدر در حقّ فرزندش است. دعای پدر در حقّ فرزند نیکوکار و نفرین او در حق فرزندی که مرتکب «عقوق» پدر شده است. امام صادق علیه السلام فرمودند:

ثَلاثُ دَعَواتٍ لا یُحجَبنَ عَنِ اللهِ تعالی: دُعاءُ الوالِدِ لِوَلَدِهِ اِذا بَرَّهُ و دَعوَتُهُ عَلَیهِ اِذا عَقَّهُ...(۱)

سه نوع دعا از خدای متعال محجوب و پوشیده نمی ماند: دعای پدر در حقّ فرزندش وقتی به او نیکی کرده و نفرین پدر در حقّ فرزند وقتی او را ناراحت نموده است...

فرزندی که به پدرش نیکی و احسان نماید و مورد دعای خیر او قرار گیرد و فرزندی که پدر خود را ناراحت و ایذاء نماید و مورد نفرین او واقع شود؛ این دعا وی.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۵۶، ح۶، به نقل از امالی طوسی.

نفرین هر دو مشمول وعده اجابت الهی هستند. در همین مورد حدیثی از حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام به نقل از پدران گرامی ایشان علیهم السلام از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل شده که فرمودند:

اِیّاکُم و دَعوَةَ الوالِدِ فانَّها اَحَدُّ مِنَ السَّیفِ.(۱)

از نفرین پدر بترسید زیرا از شمشیر تیزتر است.

شمشیر تیز اثر برّندگی شدید دارد و نفرین پدر از شمشیر تیزتر است، بنابراین تأثیر آن هم عمیق و هم سریع است. لذا فرموده اند که خود را از آن دور نگه دارید و بترسید. با توجّه به میزان حقوقی که پدر بر عهده فرزند دارد، چنین اثری از نفرین او طبیعی و مقبول به نظر می رسد. البتّه اگر خود پدر هم صالح و نیکوکار باشد، دعای خیرش در حقّ فرزندش مستجاب است. امیرالمؤمنین علیه السلام چنین دعایی را از دعاهای مستجاب شمرده اند:

اَربَعَةٌ لا تُرَدُّ لَهُم: ... الوالِدُ البارُّ لِوَلَدِهِ...(۲)

دعای چهار کس مردود نمی شود: ... (دعای) پدر نیکوکار در حقّ فرزندش...

۲- دعا یا نفرین مظلوم

یکی از کسانی که نسبت به دعایشان به طور خاص وعده اجابت داده شده، مظلوم است. کسی که حقّش پایمال شده و مورد تجاوز قرار گرفته مظلوم می باشد. دعای چنین کسی در دو مورد مستجاب است:

یکی در حقّ ظالمی که به او ستم نموده یعنی نفرین مظلوم در حقّ ظالم. دوم در حقّ کسی که انتقام او را از ظالم بگیرد. در حدیث امام صادق علیه السلام که سه دعا را مستجاب دانسته اند؛ پس از دعای پدر در حقّ فرزند، چنین آمده است:د.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب من تستجاب دعوته، ح۳ و بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۵۸، ح۱۷، به نقل از نوادر الرّاوندی.

۲- بحارالانوار، ج۷۷، ص۴۲۳، ح۴۰، به نقل از الارشاد مفید.

دُعاءُ المَظلُومِ علی ظالِمِهِ و دُعاؤُه لِمَنِ انتَصَرَ لَهُ مِنهُ.(۱)

نفرین مظلوم در حقّ ظالم به خود و دعای خیر مظلوم در حقّ کسی که انتقام او را از ظالم بگیرد.

خداوند برای کسی که مورد ستم قرار گرفته در دو مورد دعای مستجاب قرار داده است. این امر تجلّی عدل الهی در مورد ظالم و فضل او در حقّ مظلوم است. اینکه مظلوم چه کسی باشد و چگونه آدمی باشد، در تحقّق این وعده خداوند تأثیری ندارد. ممکن است مظلوم فرد فاسقی باشد و ظالم شخصی با ایمان. نفرین آن فاسق در حقّ این مؤمن طبق وعده خداوند مستجاب است.

۳- دعا یا نفرین مؤمن در مورد کسی که به او نیکی یا بدی نموده

در ادامه فرمایش امام صادق علیه السلام گروه سومی که وعده اجابت به دعایشان داده شده، معرّفی شده اند:

رَجُلٌ مُؤمِنٌ دَعا لِاَخٍ لَه مُؤمِنٍ واساهُ فینا و دُعاءُه عَلَیهِ اِذا لَم یُواسِهِ مَعَ القُدرَهِ علیه و اضطِرارِ أخیه الیه.(۲)

شخص مؤمنی که در حقّ برادر مؤمن خود دعا کند هنگامی که (آن برادر دینی) به خاطر ما (اهل بیت علیهم السلام) به او مساعدت و کمکی نموده است. همچنین نفرین آن مؤمن در حقّ مؤمن دیگر در صورتی که با وجود توان کمک و نیاز ضروری او، از مساعدت دریغ نموده است.

وظیفه هر مؤمنی نسبت به برادران و خواهران ایمانی اش این است که اگر امکاناتی دارد و از دستش کمکی برمی آید، از مساعدت به آنها کوتاهی نکند. حال اگر به این وظیفه عمل کرد، و دل مؤمنی را شاد نمود، دعای خیر آن مؤمن در حقّ او مستجاب است. امّا اگر با وجود نیاز ضروری و اضطرار یکی از مؤمنان، از کمک به او - با وجود توانایی و داشتن امکانات - دریغ کرد، آن وقت خداوند نفرین آن مؤمن را دری.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۵۶، ح۶، به نقل از امالی طوسی.

حقّ او مستجاب می فرماید. آن وعده و این وعید به خاطر اهمیّت ایمان و حفظ رابطه ایمانی بین مؤمنان است.

۴- دعای امام عادل در حقّ رعیّت

یکی دیگر از دعاهایی که وعده اجابت آن داده شده، دعای خیر امام عادل در حقّ رعیّت خویش می باشد. از مولا امیرالمؤمنین علیه السلام نقل شده که فرمودند:

اَربَعَهٌ لا تُرَدُّ لَهُم دَعوَهٌ: الإمامُ العادِلُ لِرَعِیَّتِهِ...(۱)

دعای چهار کس مردود نمی شود: (دعای) امام عادل در حقّ رعیّتش.

قطعی ترین مصداق این امر، دعای امام زمان علیه السلام در حقّ شیعیان خود است و این وعده از دلنشین ترین وعده های الهی است که امید زیادی را در دل های مؤمنان ایجاد می کند و این بشارت را به آنان می دهد که اگر از استجابت دعای خود و دیگران ناامید هستند، می توانند به دعای امام زمانشان در حقّ خود امید ببندند که خدا وعده اجابت آن را داده است.

۵- دعای فرزند نیکوکار در حقّ پدرش

دعای دیگر که وعده اجابت آن داده شده، دعای فرزند نیکوکار است در حقّ پدرش. این مورد در ادامه حدیثی که از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل شد، به این تعبیر ذکر شده است:

وَالوَلَدُ البارُّ لِوالِدِهِ.(۲)

و (دعای) فرزند نیکوکار در حقّ پدرش.

همان طور که دعای پدر در حقّ فرزند نیکوکارش مستجاب است (مورد اوّل)، دعای فرزند نیکوکار نیز در حقّ پدرش مستجاب می باشد. در این جا ملاک، نیکوکارن.

۱- بحارالانوار، ج۷۷، ص۴۲۳، ح ۴۰، به نقل از الارشاد مفید.

۲- همان.

(بارّ) بودن فرزند است، اعم از اینکه در مورد خاصّی به پدرش نیکی کرده باشد یا اینکه اصولاً فرد صالح و شایسته ای باشد. البتّه فرزند نیکوکار قطعاً بیش از دیگران به پدر خود نیکی می کند ولی وعده الهی در این مورد به خاطر نیکوکار بودن فرزند است، هرچند که این نیکی به افراد دیگر - غیر از پدرش - برسد.

۶- دعای عمره گزار

یکی از دعاهایی که وعده اجابت آن داده شده، دعای کسی است که عمره خانه خدا را به جا می آورد. از رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل شده است که فرمودند:

اَربَعَهٌ لا تُرَدُّ لَهُم دَعوَهٌ وَ تُفتَحُ لَها اَبوابُ السَّماءِ وَ تَصیرُ الی العَرشِ: دُعاءُ الوالِدِ لِوَلَدِهِ وَ المَظلُومِ عَلی مَن ظَلَمَهُ وَ المُعتَمَرِ حَتّی یَرجِعَ...(۱)

دعای چهار کس مردود نمی شود و درهای آسمان برای آن (دعا) باز شده و به عرش می رسد: دعای خیر پدر در حقّ فرزندش و نفرین مظلوم در حقّ کسی که به او ظلم نموده و دعای عمره گزار تا زمانی که (از عمره) برگردد.پ

هم کسانی که عمره مفرده (در غیر فصل حج) به جا می آورند و هم آنان که به عنوان بخشی از حجّ تمتّع، عمره تمتّع انجام می دهند، هر دو گروه معتمر (عمره گزار) هستند و تا زمانی که از خانه خدا مراجعت نکرده اند، دعاهایشان مستجاب می باشد.

۷- دعای روزه دار

دعای دیگری که وعده اجابتش داده شده، دعای روزه دار است پیش از آنکه افطار نماید. در حدیث گذشته چهارمین کسی که دعایش مردود نمی شود و به عرش الهی می رسد، همین مورد معرّفی شده است:

و الصّائِمِ حتّی یُفطِرَ.(۲)ت.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۵۴، ح۱، به نقل از امالی صدوق.

۲- همان، این حدیث در کتاب شریف اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب من تستجاب دعوته، ح۶ نیزآمده است.

و (دعای) روزه دار پیش از آنکه افطار کند.

خداوند به کسی که در طول روز، روزه داشته و هیچ یک از مفطرات را انجام نداده، وعده فرموده که پیش از افطار دعایش را مستجاب فرماید. از حضرت امام موسی بن جعفر علیهما السلام نیز نقل شده که فرمودند:

اِنَّ لِلصّائِمِ عِندَ اِفطارِهِ دَعوَةً لا تُرَدُّ.(۱)

همانا برای روزه دار در هنگام افطار کردنش دعایی است که مردود نمی شود.

از این حدیث شریف چنین استفاده می شود که دعای روزه دار در هنگامی که می خواهد افطار نماید، انشاءالله مستجاب است.

۸- دعای حج گزار

از دعاهایی که وعده استجابت آن داده شده، دعای کسی است که به حج خانه خدا مشرّف می گردد. از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

ثَلاثَةٌ دَعوَتُهُم مُستَجابَةٌ: الحاجُّ فَانظُرُوا کَیفَ تَخلُفُونَه...(۲)

سه گروه دعاهایشان مستجاب است: حج گزار، پس بنگرید که چگونه جای او را می گیرید...

می فرمایند خدا دعای حج گزار را مستجاب می فرماید، حال شما بنگرید که چگونه جای او را در میان خانواده و بازماندگانش می گیرید.

مقصود این است که وقتی کسی به حج مشرّف می شود، دیگران وظیفه دارند جای خالی او را در خانواده اش از جهت رسیدگی و رفع مشکلات آنها، پر کنند. باید نزدیکان و آشنایان او جوری رفتار کنند که خانواده حاجی و کسانی که تحت سرپرستی او بوده اند، حتّی الامکان احساس خلأ و نیاز ننمایند.۱.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص ۳۶۰، ح۲۱، به نقل از الدّعوات راوندی.

۲- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب من تستجاب دعوته، ح۱.

۹- دعای جهادکننده در راه خدا

مورد دیگری که به دعـایش وعـده اجابت داده شـده، کسـی است که در راه خـدا به جنگ با دشـمنان دین می رود. در ادامه حدیث گذشته، این گروه چنین معرفی شده اند:

الغازی فی سَبیلِ اللهِ فَانظُرُوا کَیفَ تَخلُفُونَه.(۱)

کسی که در راه خدا جهاد می کند، پس بنگرید که چگونه جای او را پر می کنید.

در این مورد هم سایرین وظیفه دارنـد جای خالی آن مجاهـد در راه خـدا را در میان اهل و خانواده اش پر کنند، تا آنان غیر از دوری آن جنگجو و رنج هایی که از این بابت متحمّل می شوند، درد دیگری نداشته باشند.

۱۰- دعای مریض

یکی دیگر از دعاهای مستجاب، دعای فرد بیمار است. در ادامه حدیث گذشته، گروه سوم همین گروه هستند:

المَریضُ فَلا تَغیظُوهُ وَلا تُضجِرُوه.(۲)

بیمار (دعایش مستجاب است) پس او را خشمناک نکنید و به ستوه در نیاورید.

وظیفه نزدیکـان بیمار و کسانی که با او تماس دارنـد این است که ملاحظه حال او را بکننـد و با کارها یا سـخنان خود او را به رنـج وغضب نیاورنـد. معمولاًـ انسان در حال بیماری - به خصوص اگر شدیـد باشـد - حوصـله و تحمّل حال سـلامت خود را نـدارد، لـذا ممکن است زودتر از حـدّ معمول از کوره در برود یـا از امور پیش پـا افتـاده دلتنـگ و رنجور شود. وظیفه دیگران است که ظرفیّت و ضـعف بیمار را ملاحظه کنند و در عوض می توانند با خوش رفتاری با او زمینه دعای خیر او را برای خود و دیگرانن.

۱- همان.

۲- همان.

فراهم آورند. امام صادق علیه السلام در مورد دعای بیمار در حقّ عیادت کننده اش فرموده اند:

مَن عادَ مَریضاً فِی اللهِ لَم یَسأَلِ المریضُ لِلعایِدِ شَیئاً اِلّا استَجابَ اللهُ له.(۱)

هرکس برای خدا به عیادت بیماری برود، هرچه آن بیمار برای عیادت کننده اش درخواست کند، خداوند برای او اجابت می فرماید.

ارزش اعمال انسان به نیّت او بستگی دارد. بنابراین یک عمل را می توان با نیّت های مختلف انجام داد که در این صورت ارزش هرکدام با دیگری متفاوت می شود. عیادت کردن از بیمار از بزرگ ترین عبادات است که اگر با نیّت الهی انجام پذیرد، فوق العاده گرانبها و ارزشمند است. یکی از آثار مهم آن این است که هرچه بیمار برای عیادت کننده اش از خدا بخواهد، مستجاب می شود. از این رو کسانی که به خاطر خدا به عیادت بیماری می روند، باید موقعیّت را مغتنم شمرده و از آن بیمار تقاضا کنند که برای آنها دعا کند و حاجت هایشان را از خدا بخواهد.

۱۱- دعا پشت سر دیگران

از جمله دعاهایی که وعده استجابت آن داده شده، دعای مؤمن در حقّ برادران دینی اش پشت سر آنهاست. امام باقر علیه السلام پنج دسته دعا را نزد خداوند مقبول دانسته اند:

خَمسُ دَعَواتٍ لا یُحجَبنَ عَنِ الرَّبِّ تَبارَکَ وَ تَعالی: دَعوَةُ الإمامِ المُقسِطِ وَ دَعوَةُ المَظلُومِ یَقُولُ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ: لَأنتَقِمَنَّ لَکَ وَ لَو بَعدَ حینٍ وَ دَعوَةُ الوَلَدِ الصّالِحِ لِوالِدَیهِ وَ دَعوَةُ الوالِدِ الصّالِحِ لِوَلَدِهِ وَ دَعوَةُ المُؤمِنِ لِأخیهِ بِظَهرِ الغَیبِ فَیَقُولُ: وَ لَکَ مِثلُه.(۲)

پنج دعا از پروردگار متعال پوشیده نمی ماند (مقبول و مستجاب می گردد): دعای امام عادل و نفرین مظلوم. خدای عزّ و جل می فرماید: انتقام تو را۲۱.

۱- بحارالانوار، ج۸۱، ص۲۱۷، ح۱۰، به نقل از ثواب الاعمال.

۲- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب من تستجاب دعوته، ح۲.

می گیرم گرچه پس از مدّتی باشد و دعای فرزند صالح در حقّ پدر و مادرش و دعای پدر صالح در حقّ فرزندش و دعای مؤمن برای برادرش در پشت سر او، (خداوند) می فرماید: و مانند آنچه خواسته ای برای خودت است.

از این پنج گروه که در این حدیث شریف ذکر شده اند، درباره چهار گروه اوّل در گذشته مباحثی مطرح کردیم. گروه پنجم مؤمنانی هستند که در غیاب و پشت سر دیگران برایشان دعای خیر می کنند. خداوند وعده فرموده که چنین دعایی را اجابت فرماید. علاوه بر این بشارت، به مؤمن مژده داده اند که نظیر همان چیزی که پشت سر برادر دینی اش برای او درخواست نموده به خودش هم عطا می گردد. مثلاً اگر مؤمنی برای دیگری در غیاب او طلب مغفرت نموده باشد، خداوند وعده فرموده که هم دعا کنند را مورد غفران قرار دهد و هم کسی را که برایش طلب آمرزش نموده است.

پیامبر گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم اجابت دعای غایب را برای غایب از هر دعای دیگری سریعتر دانسته و فرموده اند:

لَیسَ شَیءٌ اَسرَعَ اِجابَةً مِن دَعوَهِ غائِبٍ لِغائِبٍ.(۱)

هیچ چیزی (دعایی) از دعای فرد غایب برای غایب زودتر به اجابت نمی رسد.

انسان مؤمن با اعتقاد عمیق به این فرمایشات، دعای برای دیگران را بر دعای برای خیر ترجیح می دهد چون هم اجابت سریع آن تضمین شده و هم نظیر آنچه برای دیگری خواسته، به خودش هم عطا می گردد. چه خوب است که مؤمن نه برای خود و به خاطر نفع شخصی اش بلکه چون خدای متعال این گونه می پسندد، با سوز دل برای برادران ایمانی اش دعا کند، آنگاه از خیرات و برکات این دعا نیز بهره مند گردد.

تعبیر زیبایی در همین خصوص به عنوان حدیث قدسی از جانب خدای متعال به حضرت موسی علیه السلام وحی شده است، فرمود:

اُدعُنی علی لِسانٍ لَم تَعصِنی به، فَقالَ: یا رَبِّ أنّی لی بِذلِکَ، فقالَ: اُدعُنِ علی لِسانِ غَیرِکَ.(۲)ی.

ص: ۱۴۶

۱- همان، ح۷.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص ۳۶۰، ح۲۳، به نقل از عدّه الدّاعی.

(ای موسی) مرا با زبانی بخوان که معصیت مرا با آن نکرده باشی. حضرت موسی علیه السلام عرض کرد: ای پروردگار من چگونه می توانم چنین کنم؟ فرمود: مرا با زبان غیر خودت بخوان.

خواندن خداوند به زبان غیر خود، به این است که دیگری برای انسان دعا کند. هیچ گاه کسی به زبان دیگری خدا را معصیت نمی کند، به همین جهت امر به چنین دعایی شده است. تحقّق این امر الهی به آن است که مؤمنان در حقّ یکدیگر دعا کنند تا خداوند همه آنها را رحمت فرموده و دعاها را برای همه ایشان اجابت فرماید. البتّه در این حدیث شریف که تعبیر معصیت برای حضرت موسی علیه السلام به کار رفته، با توجّه به مقام عصمت ایشان باید حمل بر اموری چون «ترک اولی» شود که نزد خداوند با گناه اصطلاحی - که ما انسان ها انجام می دهیم - تفاوت دارد.

۱۲- دعای فقیر مؤمن

علاوه بر مواردی که بیان شد، دعای فقیری که مورد کمک قرار گرفته نیز طبق وعده خداوند مستجاب است. ائمّه هدی علیهم السلام این مورد را چنین معرّفی فرموده اند:

الفَقیرُ المُنعَمُ عَلَیهِ اِذا کانَ مُؤمِناً.(۱)

فقیری که نعمتی به او داده شده، در صورتی که مؤمن باشد.

اگر کسی به شیعه نیازمندی کمک کند، می تواند از دعای خیر او که وعده استجابت آن داده شده، بهره مند گردد.

۱۳- دعای کودکان امّت پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم

از دعاهایی که وعده اجابت آن داده شده، دعای کودکان است که هنوز به سنّ تکلیف نرسیده اند و لذا گناهی هم مرتکب نشده اند. حضرت امام رضا علیه السلام از پدران گرامی خود از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم این مطلب را نقل فرموده اند:ی.

۱- همان، ح۲۰، به نقل از الجواهر کراجکی.

دُعاءُ اَطفالِ اُمَّتی مُستَجابٌ مالَم یُقارِفُوا الذَّنُوبَ.(۱)

دعای کودکان امّت من - که مرتکب گناهان نشده اند - مستجاب است.

در بحث از موانع اجابت دعا گفته شد که مانع عمده در این امر گناهان و کوتاهی های انسان هاست. از این رو کودکانی که هنوز به سنّ بلوغ نرسیده اند، چنین مانعی در مسیر اجابت دعاهایشان وجود ندارد. پس خوب است که بزرگ ترها کوچک ترها را در دعا کردن مقدّم کنند تا به آبروی آنها خداوند سایرین را هم مورد رحمت خویش قرار دهد.

۱۴- دعای مسافر

دعای دیگری که وعده اجابت آن داده شده، دعای شخص مسافر می باشد که از خانه و وطنش دور افتاده است. از رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل شده که فرمودند:

ثَلاثُ دَعواتٍ مُستَجاباتٌ لا شَکَّ فیهِنَّ: دَعوَةُ المَظلُومِ وَ دَعوَةُ المُسافِرِ وَ دَعوَةُ الوالِدِ عَلی وَلَدِه.(۲)

سه دعا بدون شک مستجاب است: دعای مظلوم و دعای مسافر و نفرین پدر در حقّ فرزندش.

۱۵- دعای قاری قرآن

یکی از دعاهایی که وعده استجابت آن داده شده، دعای قاری قرآن است. از حضرت حسن بن علی علیهما السلام نقل شده که فرمودند:

مَن قَرَأَ القُرآنَ کانَت لَهُ دَعوَةٌ مُجابَةٌ إمّا مُعَجَّلَةٌ و إمّا مُؤَجَّلَةٌ.(۳)

کسی که قرآن را تلاوت کند، دعای مستجاب دارد یا فوری و زود یا در آینده.ی.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۵۷، ح۱۴، به نقل از صحیفه الرّضا علیه السلام.

۲- همان، ص۳۵۸، ح۱۷، به نقل از نوادر الرّاوندی.

۳- همان، ص۳۱۳، ح۱۷، به نقل از الدّعوات راوندی.

خداوند به خاطر حرمت قرآن به قاری قرآن وعده فرموده که دعایش را مستجاب کند، حال ممکن است دعای عاجل او باشد یـا دعـای آجلش. یعنی دعـایی که از او اجـابت می گردد، سـریع و فوری باشـدیا مربوط به آینـده اش. به هر حـال طبق وعـده خداوند حدّاقل یک دعای مستجاب برای هر قاری قرآن هست.

این پانزده مورد دعاهایی هسـتند که مطابق احادیث، وعده استجابت آنها داده شده است. البتّه مواردی که تحت عنوان «شرایط اجابت» مطرح شد نیز باید در این جا مدّنظر باشد. گاهی فقدان یکی از آنها باعث ردّ دعای شـخص می گردد. همچنین وجود یکی از موانع اجابت هم ممکن است در پـذیرفته نشدن دعای انسان مؤثّر باشد. پس توجّه به «شـرایط» و «موانع» اجابت در این بحث لازم به نظر می رسـد. در مجموع عوامـل دخیـل در اجـابت یـا عـدم اجابت دعا چنان متعـدّد و مختلف هسـتند که تعیین مصداق دعای مستجاب را به طور قطعی برای انسان های عادی (غیرمعصوم) چیزی در حدّ غیر ممکن می سازد.

فصل ۴- آداب دعا

اشاره

مطالب لازم در مورد جایگاه اعتقادی دعا و آثار و نتایج آن، همچنین مهم ترین مسائل مربوط به اجابت دعا را دانستیم. اکنون لازم است در خصوص کیفیّت و چگونگی دعا کردن مواردی را تـذکّر دهیم. اینها در واقع آداب دعا هسـتند که در این جا به هجده مورد از آنها اشاره می کنیم. برخی از این آداب امور قلبی و برخی دیگر جوارحی هستند.

۱- یأس از خلق

اوّلین ادب قلبی دعا این است که دعاکننده با قطع کامل امید از غیر خدا دست به دعا بلند کند. انسانی که در رفع حاجت خود از خلق خـدا مأیوس است، حالش با کسـی که هنوز امیـدش از غیر خـدا قطع نشـده متفاوت است. اگر انسان بتواند در دعاهای خود همیشه حال یأس از غیر خدا را داشته باشد، می تواند به اجابت آنها بسیار امیدوار گردد. از امام صادق علیه السلام در این خصوص چنین نقل شده است:

إذا اَرادَ اَحَدُکُم اَن لا یَسأَلَ رَبَّه شَیئاً اِلّا اَعطاهُ فَلییَأَس مِنَ النّاسِ کُلِّهِم ولا یَکونَ لَهُ رَجاءٌ إلّا مِن عِندِ اللهِ فَإذا عَلِمَ اللهُ ذلِکَ مِن قَلبِهِ لَم یَسأَلهُ

شَیئاً اِلّا اَعطاهُ.(۱)

هر گاه یکی از شما بخواهد که هر درخواستی از پروردگارش می کند، به او عطا فرماید؛ پس باید از همه مردم ناامید شود و امیدی جز از جانب خداوند نداشته باشد. اگر خداوند این حالت قلبی را در او ببیند، هرچه درخواست نماید، به او عطا می فرماید.

انسان عاقل هیچ گاه به زمینه ها و شرایطی که به حساب ظاهر برای اجابت دعا فراهم است امید نمی بندد. همچنین موانع و مشکلاتی که در طریق اجابت دعا وجود دارد، او را ناامید نمی سازد. علّت این امر، ایمان عمیق اوست به اینکه سررشته امور به دست خدای متعال می باشد و یقین دارد که اگر او نخواهد هیچ یک از مقدّمات و زمینه های آماده، منتهی به اجابت نمی شود. همچنین موانع و مشکلات هم تا وقتی خدا نخواهد تأثیری در عدم اجابت دعا نمی گذارند. با توجّه به این نکته مهم مؤمن همیشه و در هر حال از غیر خدا ناامید است و به غیر او دل نمی بندد، چه شرایط ظاهری را برای اجابت دعا مناسب ببیند و چه به حساب ظاهر از آن ناامید و مأیوس باشد.

تعبیر جالبی که در این خصوص به کار رفته، به خوبی بیانگر حالی است که یک انسان مؤمن باید در هنگام دعا کردن داشته باشد. این تعبیر در یک حدیث قدسی از پروردگار متعال خطاب به حضرت عیسی علیه السلام آمده است که به او فرمود:

یا عیسی اُدعُنی دُعاءَ الغَریقَ الحَزینِ الّذی لَیسَ له مُغیثٌ.(۲)

ای عیسی، مرا همچون فرد در حال غرق شدن و اندوهناکی که هیچ فریادرسی ندارد، بخوان.

کسی که در حال غرق شدن در دریاست و هیچ کس را ندارد که به فریادش برسد، چگونه خدا را می خواند؟ اگر انسان بتواند همیشه با چنین حالی دعا کند، خداوند او را اجابت می فرماید. با توضیحات گذشته روشن شد که انسان مؤمن هیچ گاه بر بودنی.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۱۴، ح۱۹، به نقل از عدّه الدّاعی.
۲- همان، ص۳۴۱، ح۱۱، به نقل از عدّه الدّاعی.

زمینه ها و اسباب ظاهری اعتماد نمی کند، همچنین بخاطر بودن بعضی موانع ظاهری در راه اجابت خواسته اش از آن ناامید نمی گردد. بلکه همیشه تنها بر خدای متعال تکیه می کند و با وجود اینکه سراغ فراهم نمودن اسباب و شرایط عادی تحقّق خواسته اش می رود و در رفع موانع می کوشد؛ امّا همه امیدش فقط به خداست و از غیر او قطع امید می کند. کسی که چنین اعتقادی دارد، همیشه حال غریقی را دارد که فریادرسی برای خود نمی بیند و می تواند این ادب مهم دعا کردن را در خود پیاده کند.

۲- رضا به قضای الهی

دومین ادب قلبی دعا آن است که انسان به خاطر عدم رضایت از قضای الهی دعا نکند، بلکه در هر حال - چه خوشایند و چه ناخوشایند - قلباً به آنچه خداوند برایش مقدّر فرموده، راضی و خشنود باشد. در این صورت خداوند وعده فرموده که دعایش را مستجاب می فرماید. از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

کَیفَ یَکُونُ المُؤمِنُ مُؤمِناً و هو یَسخَطُ قِسمَه ... وَ أَنَا الضّامِنُ لِمَن لم یَهجُس فی قَلبِهِ الّا الرِّضا اَن یَدعُوَ اللهَ فَیُستَجابُ له.(۱)

چگونه مؤمنی، مؤمن است در حالی که از قسمت (مقدّر) خود ناراضی باشد ... و من ضامنم برای کسی که چیزی جز خشنودی (از قضای الهی) در دلش نباشد که دعای او به درگاه خداوند مستجاب شود.

انسان مؤمن ممکن است گاهی از وضعیّتی که برایش پیش آمده ناراحت باشد مثلاً از بیماری یا فقر و ... این ناراحتی به معنای ناملایم بودن درد و رنج و مصیبت است. ولی لازمه آن ناخشنودی از تقدیر الهی در حقّ او نیست. البتّه احتمال می دهد که این بیماری یا وفقر و ... به علّت ناشکری و ارتکاب گناهان باشد و در این فرض از کوتاهی و تقصیر خودش ناراضی است؛ امّا از عدل خداوند که او را به عقوبت گناهانش گرفتار ساخته ناخشنود نمی باشد.۱.

۱- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب الرّضا بالقضاء، ح ۱۱.

این اعتقـاد به درجات بالای ایمان اختصاص دارد و مراتب پایین تر از آن محروم هسـتند. کسانی که به این درجه والا از ایمان ارتقا یابنـد، وقتی از خداونـد طلب عافیت و شـفا می کننـد، به خاطر ناخشـنودی از تقـدیر الهی در حق آنان نیست و این همان دعایی است که امام صادق علیه السلام اجابتش را تضمین فرموده اند.

۳- یقین به اجابت

سومین ادب قلبی در دعا این است که انسان با یقین به اجابت، خدای خود را بخواند. در فصل گذشـته به مناسبت بحث درباره شرایط اجابت توضیح دادیم که یکی از مهم ترین آنها «اقبال قلبی» است و به همین مناسبت احادیثی را نقل کردیم که در آنها پس از سـفارش به اقبال قلبی، یقین به اجابت را از دعاکننده خواسـته بودند. آن احادیث شواهدی هستند بر نکته ای که اکنون در مقـام بیـان آن هستیم؛ یعنی دعاکردن با حال یقین به اجابت. وجود چنین حالی در هنگام دعا شور و حرارت فوق العاده ای در انسان ایجاد می کنـد که اگر به جای یقین، گمان یا شک و یا احتمال باشـد، هرگز آن شور و شوق در هنگام دعا به وجود نخواهد آمد. ما ملاحظه می کنیم که ائمّه علیهم السـلام سفارشات متعدّدی در این زمینه فرموده اند. از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

اِذا دَعَوتَ فَظُنَّ اَنَّ حاجَتَکَ بِالباب.(۱)

هرگاه دعا می کنی، یقین داشته باش که حاجتت دَمِ در است.

قبلاًـ دربـاره اینکـه کلمه «ظن» در مـواردی به معنـای یقین به کـار می رود، دلائـل و شواهـدی را ارائه کرده ایم. دَمِ در دیـدن حاجت کنایه از یقین داشـتن به اجابت دعاست. همین مطلب با تعبیر «یقین» از رسول گرامی اسـلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل شده است:

اُدعُو اللهَ وَ اَنتُم مُوقِنُونَ بِالاِجابَه.(۲)

در حالی که یقین به اجابت دارید، دعا کنید.ی.

۱- همان، کتاب الدّعاء، باب الیقین فی الدّعاء، ح۱.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۰۵، ح۱، به نقل از عدّه الدّاعی.

یقین به اجابت در حال دعا به معنای پیشگویی و دارا بودن علم غیب در مورد اجابت دعا نیست. چه بسا دعایی که انسان با حال یقین به اجابت می کند، مستجاب نشود. امّا وجود این حال در نوع و چگونگی دعا کردن انسان بسیار مؤثّر می باشد و در اقبال قلبی او تأثیر زیادی دارد. این یکی از آداب دعا به شمار می آید.

۴- مقدّم نمودن نماز

یکی دیگر از آداب مهم دعا کردن، مقدّم نمودن نماز بر آن است؛ این امر دعا را به استجابت نزدیک می سازد. از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

مَن تَوَضَّأَ فَأَحسَنَ الوُضُوءَ ثُمَّ صَلّی رَکعَتَینِ فَأَتَمَّ رُکُوعَهُما و سُجُودَهُما ثُمَّ سَلَّمَ وَ اَثنی عَلَی اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ علی رَسُولِ اللهِ صلّی الله علیه و آله و سلّم ثُمَّ سَأَلَ حاجَتَهُ فَقَد طَلَبَ فی مَظانِّهِ مَن طَلَبَ الخَیرَ فی مَظانِّهِ لَم یَخِب.(۱)

هرکس وضوی نیکو و کامل بگیرد سپس دو رکعت نماز بگزارد و رکوع و سجود آن را کامل و خوب ادا نماید آنگاه سلام داده و حمد و ثنای خدای عزّ و جل و رسول او را بکند، سپس حاجت خود را بخواهد، چنین کسی دعایش در مظنّه استجابت است و هرکس در موقعیّتی که گمان اجابت می رود، طلب خیر کند، ناکام نمی ماند.

در این جا یکی از آداب نیکوی دعا را نماز کامل با وضوی واجد شرایط صحّت و کمال دانسته اند. این نماز ممکن است نماز مستحبّی باشد که با نیّت های مختلف ادا می شود. یکی از این نیّت ها می تواند، نیّت نماز حاجت باشد. امّا بهتر از هر نمازی که انسان مقدّمه دعایش قرار می دهد، نماز واجب است. مطابق فرمایش ائمّه اطهار علیهم السلام هر نماز واجب یک دعای مستجاب دارد و به همین دلیل می توان به اجابت دعا پس از ادای نماز واجب امیدوار بود. امام هشتم حضرت علیّ بن موسی الرّضا علیهما السلام از پدران گرامی خود از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل کرده اند که ایشان فرمودند:ق.

ص: ۱۵۳

۱- همان، ص۳۱۴، ح ۲۰، به نقل از مکارم الاخلاق.

مَن اَدّی فَریضَهً فَلَهُ عِندَ اللهِ دَعوَهٌ مُستَجابَهٌ.(۱)

هرکس یک نماز واجب را ادا نماید، برای او نزد خداوند یک دعای مستجاب می باشد.

ادای هر نماز واجب می تواند وسیله تقرّب انسان به پیشگاه خداوند باشد و یکی از آثار آن استجابت دعای آن نمازگزار است.

در حدیث دیگری که قبلاً صدر آن را نقل کردیم،(۲) امام صادق علیه السلام مانع اساسی برای اجابت دعا را گناهان انسان دانسته اند. امّا در ادامه فرمایش خود تأکید کرده اند که فرد گناهکار نباید از استجابت دعایش ناامید گردد، لذا با وجود اینکه گناهکار است، اگر به گونه ای که شایسته است، دعا کند، خداوند پاسخ او را می دهد. فرمودند:

لَو دَعَوتُمُوه مِن جِهَهِ الدُّعاءِ لَأَجابَکُم و إن کُنتُم عاصینَ.

اگر آن گونه که شایسته دعا است، او (خدا) را می خواندید، شما را اجابت می کرد هرچند که گناهکار بودید.

سپس در توضیح «جهه الدّعاء» رعایت آدابی را ذکر فرمودند که اوّلین مورد آن، دعا کردن پس از ادای نماز واجب است. فرمودند:

اِذا اَدَّیتَ الفَریضَهَ...(۳)

هرگاه نماز واجب را ادا نمودی...

سپس به آدابی اشاره فرموده اند که در ادامه بحث به یک یک آنها اشاره خواهیم نمود.ل.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۴۴، ح۸ به نقل از مجالس مفید و بحارالانوار، ج۸۵ ص۳۲۱، ح۷، به نقل از عیون اخبار الرّضا علیه السلام.

۲- فصل گذشته در توضیح سومین مانع اجابت دعا: گناه.

۳- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۲۰، ح۲۸، به نقل از فلاح السّائل.

۵- شروع با بسم الله الرّحمن الرّحیم

یکی از زیباترین آداب دعا، شروع کردن آن با آیه شریفه «بسم الله الرّحمن الرّحیم» است. از رسول مکرّم اسلام نقل شده که فرمودند:

لا یُرَدُّ دُعاءٌ اَوَّلُه بِسمِ اللهِ الَّرحمنِ الرّحیمِ.(۱)

دعایی که ابتدای آن «بسم الله الرّحمن الرّحیم» باشد، مردود نمی گردد.

چه خوب است که دعا با نام مقدّس «الله» متّصف به صفات «رحمان» و «رحیم» آغاز شود تا مقبول درگاه حق افتد و مردود نگردد.

۶- مقدّم کردن حمد و ثنای الهی

پس از ادای نماز و شروع کردن دعا با آیه «بسم الله الرّحمن الرّحیم» بهترین عمل، حمد و ثنای پروردگار است که باید زینت بخش هر دعایی به پیشگاه او باشد. در حدیثی که ابتدای آن را از امام صادق علیه السلام نقل کردیم، ایشان پس از ادای فریضه (نماز واجب) اوّلین ادب دعا را تمجید و تعظیم خداوند دانسته و فرموده اند:

اِذا اَدَّیتَ الفَریضَةَ مَجَّدتَ اللهَ و عَظَّمتَهُ وَ تَمدَحُهُ بِکُلِّ ما تَقدِرُ علیه.(۲)

وقتی نماز واجب را ادا نمودی، خداوند را تمجید و تعظیم می کنی و او را با همه آنچه در توان داری، مدح می گویی.

یاد کردن خداوند به عظمت، نشانگر عمق معرفت دعاکننده نسبت به ذات مقدّس ربوبی است و هرچه این معرفت بالاتر و عمیق تر باشد، دعای برخاسته از آن قدر و ارزش بیشتری پیدا می کند. به همین جهت است که زیباترین و بهترین حمد و ثناها را در دعاهای مأثور از ائمّه طاهرین علیهم السلام مشاهده می کنیم. در بسیاری از این دعاها حجم تمجید و تعظیم خداوند به مراتب بیش از درخواست ها و تقاضایی است که به پیشگاه او عرضه می شود. به عنوان نمونه می توانیم به دعای «مشلول» و دعای «جوشنل.

۱- همان، ص۳۱۳، ح۱۷، به نقل از الدّعوات راوندی.

۲- همان، ص ۳۲۰، ح۲۸، به نقل از فلاح السّائل.

کبیر» در این زمینه اشاره کنیم.

حدیث جالبی از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

اِنَّ فِی کِتابِ اَمیرالمُؤمِنینَ صَلَواتُ اللهِ عَلَیهِ: اَنَّ المِدحَهَ قَبلَ المَسأَلَهِ فإذا دَعَوتَ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَمَجِّدهُ.

همانا در نوشته امیرالمؤمنین علیه السلام است که ستایش (خداوند) پیش از درخواست است. پس هرگاه خدای عزّ و جل را می خوانی، او را تمجید کن.

راوی می گوید: خدمت امام صادق علیه السلام عرض کردم: چگونه خداوند را تمجید کنم؟ فرمودند:

تَقُولُ: یا مَن هُوَ اَقرَبُ اِلَیَّ مِن حَبلِ الوَریدِ، یا فَعّالاً لِما یُریدُ، یا مَن یَحُولُ بَینَ المَرءِ وَ قَلبِهِ یا مَن هُوَ بِالمَنظَرِ الاَعلی، یا مَن هُوَ لَیسَ کَمِثلِهِ شَیءٌ.(۱)

می گویی: ای آنکه به من از رگ گردن نزدیک تری، ای آنکه هرچه اراده کنی، انجام می دهی، ای کسی که میان انسان و قلبش حائل می شوی، ای کسی که در منظر اعلی هستی، ای که مانند نداری.

این عبارات نمونه ای از حمد و ثنای الهی است که می توان پیش از دعا و درخواست از خداوند به زبان آورد. رعایت این ادب از مهم ترین اموری است که باید برای توجّه کردن خداوند به انسان به عمل درآید.

۷- یاد کردن از نعمت های الهی و شکر آنها

پس از حمد و ثنای الهی ادب دیگری که باید در دعا کردن رعایت شود، یاد کردن از نعمت های الهی و شکرگزاری نسبت به آنهاست. امام صادق علیه السلام در ضمن حدیثی نحوه صحیح دعا کردن را چنین آموزش می دهند، می فرمایند:۲.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء باب الثّناء قبل الدّعاء، ح۲.

تَبدَأ فَتحَمَدُ اللهَ وَ تَذكُرُ نِعَمَهُ عِندَکَ ثُمَّ تَشکُرُه...(۱)

شروع می کنی، پس حمـد خداوند را بجا می آوری و نعمت های او را که به تو ارزانی داشـته، یاد می کنی سـپس او را شـکر می گزاری ...

یـاد کردن از نعمت هـایی که خداونـد به انسان ارزانی داشـته، خود از مصادیق شـکر زبانی است. البتّه شـکر زبانی برخاسـته از شکر قلبی می باشد و مرحله سوم شـکر گزاری شکر عملی است. حدّاقل انتظاری که در این جا می رود آن است که دعا کننده پس از حمـد و ثنای الهی، نعمت های خداونـد را به زبان شـکر بگوید در حالیکه قلباً از منعم خویش سپاسـگزار است. به زبان آوردن نعمت هـایی که خداونـد در اختیار انسان قرار داده، از مصادیق شـکر او به شـمار می آیـد و همچنین اقرار و اعتراف به عجز از شکر گزاری - مطابق فرمایش ائمّه علیهم السلام - ادای حقّ شکر خداوند محسوب می گردد.(۲)

گاهی بیان نعمت های خداونـد و شـکر گزاری نسـبت به آنها، پس از ذکر صـلوات بر پیامبر صـلّی الله علیه و آله و سـلّم و اهل بیت او علیهم السـلام آمده است که یکی دیگر از آداب نیکوی دعا کردن به شمار می آید. امام صادق علیه السلام در حدیثی که بیان تمجید و تعظیم خداوند را پس از ادای فریضه مورد تأکید قرار داده اند، می فرمایند:

ثُمَّ تَذکُرُ بَعدَ التَّحمیدِ لِلّهِ و الثَّناءِ عَلَیهِ و الصَّلاهِ عَلَی النَّبِیِّ صـلّی الله علیه و آله و سلّم ما اَبلاکَ و أَولاکَ وَ تَذکُرُ نِعَمَهُ عِندَکَ وَ عَلَیکَ وَ ما صَنَعَ بِکَ فَتَحمَدُهُ وَ تَشکُرُهُ علی ذلِکَ...(۳)

سپس بعد از حمد و ثنای خداوند و صلوات فرستادن بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم، یاد می کنی از آنچه (خداوند) وسیله آزمـایش تـو قرار داده و آن نیکی هـایی که به تـو نمـوده است و یـاد می کنی از نعمت هـایی که به تو ارزانی داشـته و در نزد توست و الطافی که به تو نموده است، آنگاه او را به خاطر همه اینها می ستایی و سپاس می گزاری.ل.

۱- همان، ح۸.
۲- مراتب مختلف شکر گزاری و بیان تفصیلی هر یک در کتاب «آفتاب در غربت» آمده است.
۳- بحارالانوار، ج۹۳، ص ۳۲۰، ح۲۸، به نقل از فلاح السّائل.

وقتی انسان حاجتی از خدا می خواهد و او را می خواند، بسیار شایسته است که پیش از مطرح نمودن خواسته اش، از الطاف بیکران الهی که تا آن وقت به او ارزانی داشته یاد کند و مراتب شکرگزاری خود را به پیشگاه منعم خود عرضه بدارد. با این کار نشان می دهد که بنده قدرشناسی است و از وجود نعمت های فراوان خداوند در نزد خود غافل نیست. قاعده و قانون الهی این است که هرچه بنده بیشتر و بهتر شکرگزار نعمت های او باشد، بر لطف خود نسبت به او می افزاید.

۸- ذکر صلوات بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و آل او علیهم السّلام

از دیگر آداب دعا کردن که باید حتماً رعایت شود، صلوات فرستادن بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و اهل بیت گرامی ایشان علیهم السلام است که منشأ و سرچشمه همه خیرات و برکات الهی برای انسان هستند. از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

اِیّاکُم اِذا اَرادَ اَحَدُکُم اَن یَسأَلَ مِن رَبِّهِ شَیئاً مِن حَوائِجِ الدُّنیا و الآخِرَهِ حَتّی یَبدَأَ بالثَّناءِ عَلَی اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ و المَدحِ لَهُ و الصَّلاهِ عَلَی النَّبِیِّ صلّی الله علیه و آله و سلّم ثُمَّ یَسأَلُ اللهَ حَوائِجَه.(۱)

مبادا یکی از شما بخواهد از خدای خود حاجتی دنیوی یا اخروی را درخواست کند مگر آنکه (دعای خود را) با حمد و ثنای خدای عزّ و جل و درود بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم آغاز نماید، سپس حاجت هایش را از خداوند درخواست نماید.

از نهی امام علیه السلام با به کار بردن کلمه «ایّاکم» می توان به اهمیّت رعایت این آداب در دعا پی برد. البتّه روشن است که صلوات بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم بدون صلوات بر اهل بیت ایشان علیهم السلام محقّق نمی شود. بنابراین اگر در موردی به لزوم صلوات بر آل پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم تصریح نشده، با توجّه به ادّله صریحی که در این باره وجود دارد، وظیفه کاملاً روشن است. یکی از این ادلّه فرمایش امام صادق علیه السلام است که فرمودند:۱.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الثّناء، قبل الدّعاء، ح ۱.

پدرم شنیدند که مردی در حالی که به خانه کعبه درآویخته بود می گفت:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ، پدرم به او فرمودند:

یا عَبدَ اللهِ لا تَبتُرها لا تَظلِمنا حَقَّنا قُل: اللّهُمَّ صَلِّ علی مُحمَّدٍ وَ اَهلِ بَیتِهِ.(۱)

ای بنده خدا، (صلوات را) ناقصش نکن، درباره حقّ ما به ما ستم مکن، بگو: خدایا، بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و اهل بیت او درود فرست.

در حدیثی که امام صادق علیه السلام نحوه صحیح دعا کردن را آموزش داده اند، پس از اینکه بر لزوم تمجید و تعظیم و مدح پروردگار تأکید کرده اند، می فرمایند:

و تُصَلّی علی النَّبیّ صلّی الله علیه و آله و سلّم و تَجتَهِدُ فی الصَّلاهِ علیه و تَشهَدُ لَهُ بِتَبلیغِ الرِّسالَهِ و تُصَلّی علی اَئِمَّهِ الهُدی علیهم السلام.(۲)

و بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم صلوات می فرستی و در صلوات فرستادن بر ایشان می کوشی و در حقّ ایشان به تبلیغ رسالت شهادت می دهی و بر ائمّه هدی (صلوات الله علیهم اجمعین) صلوات می فرستی.

نکته جالب توجّه در این فرمایش تأکید حضرت بر «اجتهاد» یعنی اعمال تلاش و کوشش در صلوات فرستادن بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم می باشد و اینکه بر صلوات بر ائمّه علیهم السلام به طور مستقل تصریح کرده اند. تعبیر دیگر در این زمینه از امام جعفربن محمّد الصّادق علیهما السلام چنین است.

اِذا اَرَدتَ اَن تَدعُوَ فَمَجِّدِ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ واحمَدهُ و سَبِّحهُ وَ هَلِّلهُ و اَثنِ عَلَیهِ وَ صَلِّ علی مُحَمَّدٍ النَّبیِّ و آلِهِ علیهم السلام ثُمَّ سَل تُعطَ.(۳)

هرگاه خواستی دعا کنی، پس خدای عزّ و جل را تمجید کن و او را حمد و ستایش کن (الحمد لله بگو) و او را تسبیح کن (سبحان الله بگو) و لا اله الاّ۵.

۱- همان، باب الصّلاه علی النّبیّ محمّد و اهل بیته علیهم السلام، ح۲۱.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص ۳۲۰، ح۲۸، به نقل از فلاح السّائل.

۳- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الثّناء قبل الدّعاء، ح۵.

الله بگو و ثنایش کن و بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و آل او علیهم السلام صلوات فرست سپس درخواست کن تا به تو عطا شود.

پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و اهل بیت گرامی ایشان علیهم السلام منبع همه خیرات و کمالاتی هستند که خداوند به انسان عطا می فرماید. همان طور که هر خیری از طریق ایشان و به طفیل وجود ایشان به ما می رسد، دعاهای ما هم صدقه سر ایشان مستجاب می گردد. از این رو خدای متعال چنین مقدّر فرموده که هیچ دعایی بدون صلوات بر اهل بیت علیهم السلام اجابت نشود.

حضرت صادق علیه السلام در این باره فرمودند:

لا یَزالُ الدُّعاءَ مَحجُوباً حتّی یُصَلّی علی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ.(۱)

همواره دعا (از اجابت) محجوب است تا وقتی که بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و آل ایشان علیهم السلام صلوات فرستاده شود.

محجوب بودن دعا به معنای باز داشته شدنش از اجابت است که تا وقتی صلوات بر اهل بیت علیهم السلام فرستاده نشده چنین است. در تعبیر دیگری از همان امام بزرگوار چنین آمده است:

مَن دَعا وَ لَم یَذکُرِ النَّبِیَّ صلّی الله علیه و آله و سلّم رَفرَفَ الدُّعاءُ عَلی رَأسِهِ فَإذا ذَکَرَ النَّبِیَّ صلّی الله علیه و آله و سلّم رُفِعَ الدُّعاءُ.(۲)

هرکس دعا کند و پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم را یاد نکند، آن دعا بالای سرش (همچون پرنده) بال بال می زند، پس آنگاه که از پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم یاد کند، دعا بالا برده می شود.

بال بال زدن دعا کنایه از این است که بالا برده نمی شود یعنی مقبول درگاه الهی نمی افتد و مستجاب نمی شود و آنگاه که صلوات بر اهل بیت علیهم السلام فرستد، مورد اجابت قرار می گیرد.۲.

۱- همان، باب الصّلاه علی النّبیّ محمّد و اهل بیته علیهم السلام، ح ۱.

۲- همان، ح ۲.

اگر انسان به تأثیر فوق العاده مهمّ صلوات بر اهل بیت علیهم السلام در استجابت دعا توجّه کند، آن را یک امر حاشیه ای و زائد در دعایش قرار نمی دهد، بلکه در متن دعا آن هم در ابتدا و انتها و وسط جای می دهد. امام صادق علیه السلام از قول رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل فرموده اند:

لا تَجعَلُونی کَقَدَحِ الرّاکِبِ فإنَّ الرّاکِبَ یَملَأُ قَدَحَهُ فَیَشرَبُهُ اِذا شاءَ اجعَلُونی فی اَوَّلِ الُدعاءِ و فی آخِرِهِ و فی وَسَطِهِ.(۱)

مرا همچون قدح سوارکار قرار ندهید، زیرا سوارکار قدح خود را پر می کند تا هر زمان که بخواهد، آن را می نوشد. مرا در ابتدا و انتها و وسط دعا قرار دهید.

در تشبیهی که پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم فرموده اند کسی که سوار بر مرکب می شود، قدحی از آب برمی دارد تا هر وقت نیاز به آن احساس کرد، از آن بنوشد. حال ممکن است تشنه نشود یا به ندرت احساس تشنگی کند و گاهی به یاد قدح بیفتد، در سایر اوقات هم از آن غافل باشد. سخن پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم این است که شما نباید همچون سوارکاری که گاهی به یاد قدح آبش می افتد، گاه و بیگاه از من یاد کنید. بلکه باید همیشه و در رأس همه کارهایتان به یاد من باشید، لذا باید دعای خود را با صلوات بر من آغاز کنید و با صلوات پایان دهید و در ضمن آن هم مرا یاد کنید و بر من صلوات بفرستید. نمونه عمل به این سفارش رسول گرامی صلّی الله علیه و آله و سلّم را در بسیاری از دعاهای صحیفه سجّادیّه (دعاهای امام سجّاد علیه السلام) می توان مشاهده کرد.

اگر کسی اوّل و آخر دعایش صلوات بر اهل بیت علیهم السلام باشد، چون دعای صلوات همیشه مستجاب است، می تواند امیدوار باشد که آنچه در بین دو صلوات از خدا می خواهد نیز - به برکت صلوات - مستجاب شود. امام صادق علیه السلام در همین خصوص چنین فرموده اند:

مَن کانَت له اِلَی اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ حاجَهٌ فَلیَبدَأ بِالصَّلاهِ علی مُحَمَّدٍ و آلِهِ ثُمَّ۵.

ص: ۱۶۱

۱- همان، ح۵.

يَسأَلُ حاجَتَهُ ثُمَّ يَختِمُ بِالصَّلاهِ على مُحَمَّدٍ و آلِ مُحَمَّدٍ فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ اَكرَمُ مِن اَن يَقبَلَ الطَّرَفَينِ وَ يَدَعَ الوَسَطَ اِذ كانَتِ الصَّلاهُ على مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لا تُحجَبُ عَنهُ.(۱)

هركس حاجتى به درگاه خداى عزّ و جل دارد، پس بايد با صلوات فرستادن بر پيامبر صلّى الله عليه و آله و سلّم و آلش آغاز كند، سپس حاجت خود را بخواهد. آنگاه دعاى خود را با صلوات فرستادن بر پيامبر صلّى الله عليه و آله و سلّم و آل ايشان خاتمه دهد. خداى عزّ و جلّ كريم تر از آن است كه دو طرف دعا را بپذيرد و وسط آن را واگذارد زيرا صلوات بر پيامبر صلّى الله عليه و آله و سلّم و آل ايشان از خداوند محجوب نمى ماند.

به اين ترتيب صلوات فرستادن در ابتدا و انتها و وسط دعا اميد به اجابت همه دعاها را بسيار بالا مى برد.

۹- توسّل به اهل بيت عليهم السّلام

از ديگر آداب بسيار مؤثّر در اجابت دعا، توسّل و طلب شفاعت (استشفاع) از اهل بيت عليهم السلام براى اجابت دعاست. در واقع انسان، پيامبر صلّى الله عليه و آله و سلّم و آل او عليهم السلام را كه آبرومندترين خلايق نزد خدا هستند، وسيله قرار دهد تا خداوند به خاطر آنها، دعاى او را مستجاب فرمايد. اين همان چيزى است كه به «توسّل» يا «استشفاع» به اهل بيت عليهم السلام تعبير مى شود. ريشه اين عمل بسيار نيكو در قرآن كريم مطرح است، مى فرمايد:

و لِلّهِ الاَسماءُ الحُسنى فَادعُوهُ بِها.(۲)

و اسماء نيكوتر از آن خداوند است، پس او را به آنها بخوانيد.

بايد ديد منظور از اسماء نيكو و خواندن خداوند به آنها چيست. تفسير اين آيه شريفه در لسان ائمّه اطهار عليهم السلام آمده است. امام هشتم عليه السلام فرمودند:٠.

۱- همان، ح۱۶.

۲- اعراف/۱۸۰.

اِذا نَزَلَت بِکَم شِدَّهٌ فَاستَعینُوا بِنا عَلَی اللهِ و هو قَولُ اللهِ: «وَ لِلّهِ الاَسماءُ الحُسنی فَادعُوهُ بِها».

هرگاه مشکل سختی برای شما پدید آمد، به واسطه ما از خداوند کمک بخواهید و این مطلب مستند به فرمایش خداوند است که فرمود: اسماء نیکوتر از آن خداست پس او را به آنها بخوانید.

امام رضا علیه السلام در ادامه فرمایش خود به حدیثی از جدّ گرامی شان امام صادق علیه السلام استناد فرمودند که ایشان در ذیل آیه شریفه چنین فرموده اند:

نَحنُ وَاللهِ الاَسماءُ الحُسنی الّذی لا یُقبَلُ مِن اَحَدٍ اِلّا بِمَعرِفَتِنا... فَادعُوهُ بِها.(۱)

قسم به خدا ما هستیم اسماء حُسنی که (چیزی) از کسی جز به سبب معرفت ما پذیرفته نمی شود... پس به اینها (اسماء حسنی) او را بخوانید.

خدای متعال دو گونه اسماء دارد: اسماء لفظی و اسماء تکوینی و ائمّه علیهم السلام نیکوترین اسامی تکوینی او هستند. طبق آیه شریفه سوره اعراف باتوجّه به تفسیر صحیح آن باید خداوند را به واسطه ائمّه علیهم السلام خواند تا دعا مورد توجّه درگاهش قرار گیرد. نکته ای که در ضمن فرمایش امام صادق علیه السلام مورد اشاره قرار گرفته این است که خداوند هیچ عبادتی را از هیچ کسی جز به سبب معرفت شأن و مقام ائمّه علیهم السلام نمی پذیرد. این از مسلّمات اعتقاد شیعه است که شرط قبولی همه اعمال و عبادات معرفت ائمّه علیهم السلام می باشد که در محلّ خود به تفصیل مورد بحث قرار گرفته است.(۲)

ائمّه علیهم السلام در مقام تعلیم نحوه دعا کردن به لزوم توسّل به پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و امیرالمؤمنین علیه السلام تذکّر می دادند. از امام موسی بن جعفر علیهما السلام منقول است که فرمودند:

اِذا کانَت لَکَ حاجَهٌ اِلَی اللهِ فَقُل: اللّهُمَّ اِنّی اَسأَلُکَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ فَاِنَّ لَهُما عِندَکَ شَأناً مِنَ الشَّأنِ وَ قَدراً مِنَ القَدرِ فَبِحَقِّ ذلِکَ الشَّأنِ وَ بِحَقِّ».

۱- بحارالانوار، ج۹۴، ص۵ و ۶، ح۷، به نقل از تفسیر عیّاشی.

۲- رجوع شود به کتاب «معرفت امام عصر علیه السلام».

ذلِکَ القَدرِ اَن تُصَلِّیَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اَن تَفعَلَ بی کَذا وَ کَذا.(۱)

هرگاه حاجتی به درگاه الهی داشتی، پس بگو: خدایا از تو به حقّ محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم و علیّ علیه السلام درخواست می کنم، زیرا ایشان نزد تو دارای شأن و منزلت بزرگ هستند. پس تو را به حقّ آن شأن و منزلت قسم که بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و آل ایشان درود فرستی و بامن چنین و چنان رفتار نمایی.

این گونه دعا کردن مطابق با آن الگویی است که خدای متعال در توسّل به اهل بیت علیهم السلام خواسته و به آن خشنود است. عمل به این الگو اجابت دعا را آسان تر و نزدیک تر می سازد.

حدیث بسیار زیبایی را حضرت امام باقر علیه السلام از جابربن عبدالله انصاری در همین زمینه نقل فرموده اند. جابر می گوید:

به رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم عرض کردم: درباره علیّ بن ابی طالب علیه السلام چه می فرمایید؟

پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند:

ذاکَ نَفسی.

او جان من است.

عرض کردم:

درباره حسن علیه السلام و حسین علیه السلام چه می فرمایید؟

پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند:

هُما رُوحی و فاطِمَهُ اُمُّهُما ابنَتی یَسُوؤُنی ما ساءَها وَ یَسُرُّنی ما سَرَّها اُشهِدُ اللهَ أنّی حَربٌ لِمَن حارَبَهُم، سِلمٌ لِمَن سالَمَهُم. یا جابِرُ اِذا اَرَدتَ اَن تَدعُوَ اللهَ فَیَستَجیبَ لَکَ فَادعُهُ بِأَسمائِهِم فَإِنَّها اَحَبُّ الاَسماءِ اِلَی اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ.(۲)ص.

۱- بحارالانوار، ج۹۴، ص۲۲، ح۱۹، به نقل از الدّعوات راوندی.

۲- همان، ص۲۱، ح۱۶، به نقل از اختصاص.

آن دو روح من هستند و فاطمه علیها السلام مادرشان دختر من است، آنچه او را ناراحت کند مرا ناراحت می کند و آنچه او را شاد گرداند، مرا شاد می کند. خدا را شاهد می گیرم که من با هرکس که با ایشان (امیرالمؤمنین و فاطمه زهرا و حسن و حسین علیهم السلام) جنگ داشته باشد، جنگ دارم و با هرکس که با ایشان از در آشتی درآید، آشتی هستم. ای جابر هرگاه خواستی خدا را بخوانی که دعایت را مستجاب نماید، او را به نام های ایشان بخوان، زیرا این نام ها محبوب ترین نام ها نزد خدای عزّ و جل هستند.

۱۰- اقرار به گناهان و استغفار از آنها

یکی دیگر از زیباترین آداب دعا، اعتراف به گناهان و استغفار از آنهاست. می دانیم که از مهم ترین موانع اجابت دعا گناهان انسان است. از این رو اگر با توبه و استغفار از آنها، این مانع جدّی مرتفع گردد، زمینه برای استجابت دعاها به خوبی فراهم می شود. امّا پاک شدن از گناهان جز با اقرار و اعتراف به آنها امکان ندارد، لذا این امر جزء آداب دعا قرار داده شده است. از امام جعفر صادق علیه السلام منقول است که فرمودند:

إنَّما هِيَ المِدحَهُ ثُمَّ الثَّناءُ ثُمَّ الاِقرارُ بِالذَّنبِ ثُمَّ المَسأَلَهُ إنَّهُ وَاللهِ ما خَرَجَ عَبدٌ مِن ذَنبٍ إلّا بِالإقرارِ.(۱)

جز این نیست که آداب دعا عبارتند از: مدح و ستایش (پروردگار) سپس ثنا گفتن (او)، سپس اعتراف به گناه، سپس درخواست (از خداوند). قسم به خدا هیچ بنده ای جز با اعتراف (به گناهان) از گناه خارج نشده است.

در این حدیث شریف سه تا از آداب دعا بیان شده که عبارتند از: مدح، ثنا و اقرار به گناه. چنانچه علّامه بزرگوار مرحوم مجلسی - رضوان الله تعالی علیه - احتمال داده اند،(۲) مراد از مدح، ستایش پروردگار به طور کلّی است صرف نظر از نعمت هایی که به بندگان ارزانی داشته است و مقصود از ثنا، ستایش خداوند به خاطر نعمت هایش۳.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الثناء قبل الدّعاء، ح۳.

۲- مرآه العقول، ج۱۲، ص۶۳.

است که این کار خود نوعی شکرگزاری به پیشگاه اوست. قدم بعدی در رعایت آداب دعا، اقرار به گناهان است که خود این اقرار مقدّمه ای لازم برای پاک شدن شخص شمرده می شود. همان گونه که تصریح فرموده اند، قاعده و ضابطه الهی اقتضا می کند که هیچکس جز با اقرار به گناهانش از آلودگی به آنها، پاک نگردد. پس این اعتراف شرط لازم برای استغفار واقعی از گناهان است.

در فرمایش دیگری از امام صادق علیه السلام که در آن نحوه صحیح دعا کردن را آموزش داده اند، پس از تمجید و تعظیم پروردگار و فرستادن صلوات بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و ائمّه علیهم السلام و یادآوری و شکر نعمت های خداوند، در مرحله چهارم به امر اعتراف به گناهان و استغفار از آنها اشاره فرموده اند. عین عبارت ایشان چنین است:

ثُمَّ تَعتَرِفُ بِذُنُوبِکَ ذَنبٍ ذَنبٍ وَ تُقِرُّ بِها أو بِما ذَکَرتَ مِنها وَ تُجمِلُ ما خَفِیَ عَلَیکَ مِنها فَتَتُوبُ اِلَی اللهِ مِن جَمیعِ مَعاصیکَ و أَنتَ تَنوی اَلّا تَعُودَ و تَستَغفِرُ اللهَ مِنها بِنَدامَةٍ وَ صِدقِ نِیَّةٍ وَ خَوفٍ وَ رَجاءٍ...(۱)

سپس به گناهانت یکی یکی اعتراف می کنی و به انجام آنها اقرار می نمایی یا فقط به گناهانی که یادت می آید و نسبت به آنچه یادت نمی آید، به صورت اجمالی و سربسته اعتراف و اقرار می کنی. آنگاه از همه گناهانت به پیشگاه الهی توبه می نمایی در حالی که تصمیم داری به (انجام) آنها بر نگردی و از خداوند به خاطر آنها طلب مغفرت می نمایی همراه با حال پشیمانی و نیّت صادق و ترس (از عدل) و امید (به فضل الهی).

در همین عبارات مختصر مطالب ژرف و مهمّی را به صورت اشاره ذکر فرموده اند که ما به اجمال به آنها اشاره می کنیم:

اوّل: خوب است انسان سعی کند یک یک گناهانش را به یاد آورد و به ذکر اجمالی آنها اکتفا نکند. هر گناهی که انسان به یاد می آورد و به انجام آن اعتراف می کند، یک درجه او را در پیشگاه خداوند خاضع تر و خوارتر می سازد. وقتی به یکی یکی آنهال.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص ۳۲۰، ح۲۸، به نقل از فلاح السّائل.

اعتراف کرد، آنگـاه در برابر خـدایش می شـکند و با همه وجودش احساس تقصـیر و شـرمندگی می نمایـد. این حالت روحی زمینه ساز خوبی برای جلب رحمت پروردگار و استجابت دعایش می شود.

دوم: یـاد کردن از گناهـان به دو صورت است: قلبی و زبـانی. اگر انسان هم در دل و هم به زبان گناهانش را یادآوری نمایـد، اثر فوق العاده ای در ایجاد حالت شرمندگی و حیای نیکو در پیشگاه خدایش دارد.

سوم: هر مقـدار از گناهـان که به یـاد انسـان نیامـد، به صورت اجمالی و سربسـته نسـبت به آنها اعتراف و سـپس از آنها توبه و استغفار نماید.

چهارم: توبه از گناهان باید همراه با نیّت جدّی نسبت به عدم بازگشت به انجام آنها باشد وگرنه توبه واقعی نیست.

پنجم: طلب مغفرت از گناهان بـدون پشـیمانی واقعی از انجام آنها امکان نـدارد، پس باید با این حال از معاصـی خود اسـتغفار نماید.

ششم: چنین انسانی باید در استغفار و توبه خود نیّت صادق داشته باشد و با همه وجودش به درگاه الهی اعتذار نماید.

هفتم: در این امر دو حالت خوف و رجاء باید همواره وجود داشـته باشـند. خوف از این جهت که اگر خداوند بخواهد با عدل خویش رفتار کنـد، هرگز انسان گناهکار را نمی بخشـد و می تواند چنین کند. یعنی هیچکس با تکیه بر اعمال خود اسـتحقاق این را که مشـمول مغفرت الهی واقع شود، پیـدا نمی کنـد. پس با وجود همه اعتراف ها و اسـتغفارها این ترس و نگرانی وجود دارد که خداوند انسان را نبخشاید. این خوف باید همیشه و در همه حال در انسان پایدار بماند و نباید سعی در محو کردن آن داشت.

امّا نکته مهم این است که این خوف: نبایـد انسان را از فضل و رحمت خـدا ناامیـد کنـد. آری بایـد او را از «خود» ناامید سازد ولی از «خـدا» خیر. سرّ مطلب در این است که خداونـد همـان طور که ممکن است با «عـدل» رفتار کنـد، این امکان هم وجود دارد که با «فضل» خویش در موردی عمل نمایـد. انسان بایـد همان قـدر که از عدل خدا می ترسد، به فضل او امیدوار باشد و همین امیدواری باعث می شود که هرچقدر گناهانی که

انجام داده سنگین و سخت باشد، باز هم از مغفرت الهی ناامید نباشد. البتّه در این فرض باید علاوه بر نیّت عدم بازگشت به گناهان گذشته و طلب مغفرت راستین از خداوند، آن مقدار از حقوق دیگران و حقّ خدا را که ضایع نموده جبران کند. تنها در این صورت است که صدق نیّت در استغفار و توبه محقّق می گردد.(۱)

امام صادق علیه السلام در ادامه فرمایش خود برای استغفار از گناهان و توبه به پیشگاه خداوند، دعایی را تعلیم داده اند که مضامین بسیار جالبی دارد. پس از ایراد این استغفار برای روا شدن حاجت مخاطب اظهار امیدواری فرموده اند. ما در این جا ادامه حدیث را به طور کامل نقل می کنیم:

و یَکونُ مِن قَولِکَ: «اللّهُمَّ إنّی اَعتَذِرُ اِلَیکَ مِن ذُنُوبی وَاستَغفِرُکَ وَ اَتُوبُ اِلَیکَ فَأعِنّی علی طاعَتِکَ وَ وَفِّقنِی لِما اَوجَبتَ عَلَیَّ مِن کُلِّ ما یُرضیکَ فإنّی لَم اَرَ اَحَداً بَلَغَ شَیئاً مِن طاعَتِکَ الّا بِنِعمَتِکَ عَلیه قَبلَ طاعَتِکَ فَأَنعِم عَلَیَّ بِنِعمَهٍ أنالُ بِها رِضوانَکَ و الجَنَّه» ثُمَّ تَسأَلُ بَعدَ ذلِکَ حاجَتَکَ فَإنّی أرجُو اَن لا یُخَیِّبَکَ اِنشاءَ اللهُ تعالی.(۲)

و گفتارت چنین باشد: «خدایا من از تو به خاطر گناهانم پوزش می طلبم و از تو (به خاطر آنها) طلب مغفرت و به سویت توبه می کنم. پس مرا بر انجام طاعت خود یاری فرما و به انجام واجباتی که موجب خشنودی توست، موفّق بدار. زیرا من کسی را ندیدم که به انجام یکی از طاعات تو توفیق یافته باشد، مگر آنکه پیش از آن، نعمتت را (در زمینه توفیق طاعت) به او ارزانی داشته ای. پس به من هم نعمتی عنایت فرما که به سبب آن به خشنودی تو و به بهشت نائل گردم».

سپس حاجت خود را می خواهی، پس من امید دارم که خداوند - انشاءالله تعالی - تو را ناکام نکند.ل.

۱- توضیح استغفار راستین را می توانید در کتاب «پیمان غدیر، بیعت با مهدی علیه السلام» ص ۹۰ تا ۹۲ ملاحظه فرمایید.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۲۰، ح۲۸، به نقل از فلاح السّائل.

۱۱– تعمیم دادن در دعا

یکی از نیکوترین آداب دعا این است که انسان وقتی خیری را از خداوند طلب می کند، آن را فقط برای خودش نخواهد بلکه دیگران را نیز در خواسته خود شریک گرداند. مقصود از تعمیم دادن در دعا همین است که انسان برای سایرین هم بخواهد آنچه را که برای خود می خواهد. این خصلت دعا را به اجابت نزدیک تر می کند. حضرت امام صادق علیه السلام این حقیقت را از رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل فرمودند:

اِذا دَعا اَحَدُکُم فَلیَعُمَّ فَإِنَّهُ اَوجَبُ لِلدُّعاءِ.(۱)

هرگاه یکی از شما دعا می کند، آن را تعمیم دهد زیرا این کار باعث اجابت بهتر دعا می شود.

برای اینکه این حالت به طور طبیعی و با انگیزه درونی انجام پذیرد، لازم است که صفت زیبای خیرخواهی برای دیگران در انسان تحقّق یابد. کسی که این حالت روحی را دارد، سهیم کردن دیگران در دعا برایش شیرین و گوارا است. او از این که سایر مؤمنان در خیر او شریک باشند، لذّت می برد و البتّه همان طور که وعده فرموده اند، این کار موجب استجابت سریع تر دعایش می شود. همین فرمایش پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم ادامه ای دارد که مرحوم راوندی آن را در کتاب «الدّعوات» ذکر فرموده است. ادامه آن چنین است:

وَ مَن قَدَّمَ اَربَعینَ رَجُلاً مِن اِخوانِهِ قَبلَ اَن یَدعُوَ لِنَفسِهِ اُستُجیبَ لَهُ فیهِم وَ فِی نَفسِهِ.(۲)

و هرکس پیش از آنکه برای خود دعا کند، چهل نفر از برادران دینی اش را مقدّم نماید، دعای او در حقّ خودش و دیگران مستجاب می شود.

ملاحظه می شود که مقدّم کردن چهل نفر از مؤمنان در دعا باعث جلب خیر و منفعت برای خود دعاکننده است، علاوه بر آنکه چون برای آنها پشت سرشان دعای.

۱– اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب العموم فی الدّعاء، ح۱.

۲– بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۱۳، ح۱۷، به نقل از الدعوات راوندی.

می کند، دعایش در حقّ آنان هم مستجاب می گردد.

یکی از زیباترین مصادیق عمومیّت دادن در دعا، عمل به سفارش رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم در تعقیب نمازهای واجب ماه مبارک رمضان است. متن قسمتی از فرمایش ایشان در این باره چنین است:

مَن دَعا بِهذا الدُّعاءِ فی شَهرِ رَمَضانَ بَعدَ المَکتُوبَهِ غَفَرَ اللهُ لَهُ ذُنُوبَه اِلی یَوم القِیامَهِ وَ هُوَ: اَللّهُمَّ اَدخِل علی اَهلِ القُبُورِ السُّرُورَ اللّهُمَّ اَغنِ کُلَّ فَقیرٍ اللّهُمَّ اَشبع کُلَّ جائِعٍ اللّهُمَّ اکسُ کُلَّ عُریانٍ اللّهُمَّ اقضِ دَینَ کُلِّ مَدینٍ اللّهُمَّ فَرِّج عَن کُلِّ مَکرُوبٍ اللّهُمَّ رُدَّ کُلَّ غَریبٍ اللّهُمَّ فُکَّ کُلَّ اَسیرٍ اللّهُمَّ أَصلِح کُلَّ فاسِدٍ مِن اُمُورِ المُسلِمینَ اللّهُمَّ اشفِ کُلَّ مَریضٍ...(۱)

هرکس در ماه رمضان پس از (ادای) نماز واجب، این دعا را بخواند؛ خداوند گناهان او را تا روز قیامت می بخشاید و آن (دعا) اینست: خدایا بر مردگان شادی و سرور را داخل کن، بارالها همه نیازمندان را بی نیاز فرما، خداوندا همه گرسنگان را سیر گردان، خدایا همه برهنگان را بپوشان، بارالها قرض همه بدهکاران را ادا کن، خداوندا گره از کار همه گرفتاران بگشا، خدایا همه غریبان را (به وطن هایشان) باز گردان، بارالها همه اُسَرا را آزاد گردان، خداوندا هر فسادی را در کارهای مسلمانان به صلاح تبدیل فرما، خدایا همه بیماران را شفا مرحمت کن...

در این دعا همه خیرات و خوبی ها برای همه گرفتاران و نیازمندان درخواست شده است. پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم همین دعای عمومی را موجب آمرزش گناهان دعاکننده تا روز قیامت دانسته اند. چنین ثوابی نشانگر فضیلت خاصّ این گونه دعا نمودن است. ممکن است کسی گمان کند که یک چنین درخواست هایی از خداوند در عمل تحقّق پذیر نیست. مگر به طور عادی امکان دارد که همه گرسنگان سیر شوند و۲.

۱- مستدرک الوسائل، ج۷، ص۴۴۷، ح۲.

همه نیازمندان بی نیاز گردند و همه بیماران شفا پیدا کنند؟

در پاسخ به این توهّم عرض می شود که اوّلاً چه اشکال عقلی برای تحقّق این مقصود وجود دارد؟ اگر خداوند اراده فرماید، کدام مانع در برابر خواست خداوند مقاومت می کند؟

ثانیاً با توضیحات مبسوطی که در اشکال مختلف اجابت دعا داده شد، می توان گفت که مستجاب شدن این دعاها در حقّ هرکس می تواند به یکی از آن اشکال باشد. بنابراین استجابت دعا لزوماً به تحقّق خواسته های دعاکننده - مطابق میل او- نیست.

ثالثاً- به عنوان مکمّل پاسخ اوّل - شاید بتوان گفت که تحقّق همه این خواسته ها تنها در زمان ظهور امام عصر علیه السلام و به دست پربرکت ایشان صورت می پذیرد. لذا این دعا در واقع دعا برای تعجیل در فرج آن امام عزیز علیه السلام است که بهترین دعاها به شمار می آید.

۱۲- دعا کردن پنهانی

یکی از آدابی که در برخی از احادیث به انجام آن سفارش شده، پنهانی و سرّی دعا کردن است. از حضرت امام رضا علیه السلام نقل است که فرمودند:

دَعوَةُ العَبدِ سِرّاً دَعوَةً واحِدَةً تَعدِلُ سَبعینَ دَعوَةً عَلانِیَةً.(۱)

یک دعای بنده به صورت پنهانی با هفتاد دعای آشکار او برابری می کند.

در روایت دیگری یک دعای پنهانی را از هفتاد دعای آشکار، افضل دانسته اند:

دَعوَةٌ تُخفیها اَفضَلُ عِندَ اللهِ مِن سَبعینَ دَعوَةً تُظهِرُها.(۲)

یک دعایی که پنهانش کنی نزد خدا از هفتاد دعایی که آن را آشکار نمایی برتر می باشد.

به طور کلّی هر کار خیری را اگر انسان به صورت پنهان و دور از چشم دیگرانن.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، با اخفاء الدّعاءف ح ۱.

۲- همان.

انجام دهد در مقایسه با زمانی که همان را علنی و آشکار نماید، فضیلت بیشتری دارد. دعا نیز از این قاعده کلّی مستثنا نیست و لذا دعای پنهان از دعای اشکار با فضیلت تر می باشد.

۱۳- جمعی دعا کردن

برعکس آنچه در مورد قبلی گذشت، در برخی از احادیث به جمعی دعا کردن سفارش شده است. امام صادق علیه السلام فرمودند:

ما مِن رَهطٍ اَربَعینَ رَجُلًا اجتَمَعُوا فَدَعَوُ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ فی اَمرٍ اِلّا استَجابَ اللهُ لَهُم: فإن لم یَکُونُوا اَربَعینَ فَأَربَعَهٌ یَدعُونَ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ عَشرَ مَرّاتٍ اِلّا استَجابَ اللهُ لَهُم فإن لَم یَکُونُوا اَربَعَهً فَواحِدٌ یَدعُو اللهَ اَربَعینَ مَرَّهً فَیَستَجیبُ اللهُ العَزیزُ الجَبّارُ لَهُ.(۱)

هیچ گروه چهل نفری جمع نمی شوند که خدای عزّ و جلّ را در موردی بخوانند، مگر آنکه خداوند دعایشان را مستجاب فرماید. حال اگر چهل نفر نبودند تغییر نمی کند چهار نفر باشند که هر یک خدای عزّ و جل را ده بار بخوانند، خداوند دعایشان را مستجاب نماید. امّا اگر چهار نفر نبودند، پس یک نفر باشد که خدا را چهل بار بخواند، خداوند عزیز جبّار دعایش را مستجاب می کند.

از این حدیث شریف معلوم می شود که خداوند عنایت خاصّی به جمع مؤمنان دارد، به خصوص اگر تعدادشان به چهل نفر برسد. در درجه اوّل اگر چهل نفر برای دعا کردن اجتماع کنند، دعایشان به اجابت نزدیک تر است. در درجه بعد - اگر چهل نفر نبودند - هرچه تعداد کمتر می شود، دعاهایشان را به پیشگاه خداوند بیشتر کنند. هرچه خدا خدا گفتن بندگان بیشتر شود، موجبات نزول رحمت الهی بیشتر فراهم می گردد.

احادیث متعدّدی از ائمّه اطهار علیهم السلام در فضیلت ده بار خواندن خداوند توسّط ۱.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الاجتماع فی الدّعاء، ح ۱.

مؤمنان وارد شده است. از امام صادق علیه السلام منقول است که پدر بزرگوارشان به یکی از فرزندانشان فرمودند:

قُل عَشرَ مَرّاتٍ: یا اللهُ یا اللهُ فإنّه لم یَقُلها اَحَدٌ مِنَ المُؤمِنینَ قَطُّ اِلّا قالَ لَهُ الرَّبُّ تَبارَکَ وَ تَعالی: لَبَّیکَ عَبدی سَل حاجَتَکَ.(۱)

ده بـار «یا الله» بگو، همانا هرگز هیـچ مؤمنی نیست که چنین بگویـد مگر آنکه پروردگار متعال به او بفرمایـد: لبّیک بنـده من! حاجت خود را بخواه.

همچنین است اگر ده بار «یا ربِّ» بگوید، از همان امام (حضرت باقر علیه السلام) منقول است که فرمودند:

مَن قالَ عَشرَ مَرّاتٍ: یا رَبِّ یا رَبِّ قیلَ لَهُ: لَبَّیکَ ما حاجَتُکَ.(۲)

هرکس ده بار بگوید: یا ربّ (ای پروردگار من)، به او (از جانب پروردگار) خطاب می شود: لبّیک حاجتت چیست؟

این در صورتی است که یک فرد مؤمن خـدا را با لفظ «یا الله» یا «یا ربّ» ده بار بخواند، اگر چهار نفر هرکدام ده بار خدایشان را بخواننـد، به همه آنهـا گفته می شود: لبّیـک. حـال اگر یک مؤمن خـدا را چهل بار بخوانـد، یا آن چهار نفر هرکـدام ده بار بخوانند، به هر حال چهل بار خداوند خوانده شده است و این عدد (چهل) آثار ویژه ای دارد که کمتر از آن ندارد.

سیره امام باقر علیه السلام در دعا کردن هم الگوی خوبی در این زمینه است. فرزند بزرگوارشان می فرمایند:

کانَ اَبی اِذا حَزَنَهُ اَمرٌ جَمَعَ النِساءَ و الصِّبیانَ ثُمّ دَعا وَ اَمَّنُوا.(۳)

هرگـاه امری بـاعث غم و انـدوه پـدرم می شـد، زنـان و بچّه هـا را جمع می کردنـد، سـپس دعـا می فرمودنـد و آنها آمین می گفتند.۳.

ص: ۱۷۳

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۲۳۳، ح۱، به نقل از قرب الاسناد.

۲- همان، ص۲۳۵، ح۷، به نقل از الدّعوات راوندی.

۳- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الاجتماع فی الدّعاء، ح۳.

یکی از آن انحاء دعای جمعی این است که انسان زنان و کودکان را برای دعا کردن جمع کند و خودش دعا نموده و آنان آمین بگویند. آمین گفتن دیگری به دعای شخص مانند این است که او هم، همان دعا را تکرار نماید. لذا امام صادق علیه السلام فرمودند:

الدّاعی وَ المُؤَمِّنُ فی الاَجرِ شَریکانِ.(۱)

دعاکننده و آمین گو در پاداش (دعا) شریک هستند.

اکنون سؤالی که مطرح می شود این است که اگر دعای جمعی فضیلت بیشتری نسبت به دعای فردی دارد، پس چطور دعای پنهانی بهتر از دعای آشکار دانسته شده است؟ مگر لازمه جمعی دعاکردن آشکار شدن آن نیست؟

علّامه بزرگوار مرحوم مجلسی - رضوان الله تعالی علیه - در پاسخ به این پرسش دو وجه را مطرح کرده اند:

اوّل: جمع شدن افراد برای دعا تأثیر بیشتری در اجابت آن دارد، هرچند که ثواب آن نسبت به دعای فردی به صورت پنهان کمتر است. احادیثی که در توضیح ادب دوازدهم بیان شد دعای پنهانی را افضل دانسته اند نه اینکه به اجابت هم نزدیک تر باشد.

دوم: دعای جمعی در صورتی بهتر از دعای فردی است که آن جمع از ریا و خودنمایی در دعایشان مصون و محفوظ باشند، در غیر این صورت دعای فردی به صورت پنهانی بهتر است چون احتمال ریا در آن راه ندارد.(۲)

۱۴- اصرار و الحاح در دعا

یکی از مهم ترین آداب دعا که تأثیر بسیاری بر اجابت آن دارد، اصرار ورزیدن بر خواسته خود در دعاست. اصرار انسان بر خواسته خود اگر در برابر مردم دیگر باشد، به هیچ وجه مطلوب خدای متعال نیست ولی نسبت به ذات مقدّس ربوبی این امر۶.

۱- همان، ح۴.

۲- مرآه العقول، ج۱۲، ص۷۶.

محبوب و پسندیده است. امام صادق علیه السلام می فرمایند:

اِنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ کَرِهَ اِلحاحَ النّاسِ بَعضِهِم عَلی بَعضٍ فی المَسأَلَهِ وَ اَحبَّ ذلِکَ لِنَفسِهِ.(۱)

خدای عزّ و جل اصرار مردم را به یکدیگر در مورد درخواست هایشان نمی پسندد امّا این امر را نسبت به خود دوست می دارد.

کسی که بر انجام خواسته اش در برابر فرد دیگری مانند خود اصرار می ورزد، عزّت و آبروی خود را در معرض فروش می گذارد؛ در حالی که معلوم نیست در مقابلش چیزی به دست می آورد یا خیر و اگر به دست می آورد به قیمت آبرو و اعتباری که برای آن صرف کرده، می ارزد یا خیر. به هر حال خداوند نمی پسندد که مردم در انجام خواسته هایشان به یکدیگر اصرار بورزند. امّا نسبت به خودش این امر را دوست دارد. انسان هرچه در برابر خدای بزرگ بر انجام خواسته اش بیشتر اصرار کند، نه تنها کوچک و خوار نمی گردد، بلکه ذلّت و کوچکی در برابر خالق هستی عین عظمت و بزرگی است.

به طور کلّی یکی از چیزهایی که باید در دعا کردن مورد توجّه و عمل انسان باشد، «عزیمت در سؤال» است. عزیمت یعنی عزم و قصد جدّی و اساسی، و کسی که خواسته ای را به پیشگاه خالق منّان عرضه می دارد باید به صورت قاطع و بدون قید و شرط بر رسیدن به آن مصمّم باشد. از این رو پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند:

لا یَقُل اَحَدُکُم: اللّهُمَّ اغفِر لی اِن شِئتَ، اللّهُمَّ ارحَمنی اِن شِئتَ وَلیَعزِمِ المَسأَلَهَ.(۲)

هیچ یک از شما نباید (در مقام دعا کردن) بگوید: خدایا اگر می خواهی از من درگذر، خداوندا اگر می خواهی به من رحم کن، بلکه باید نسبت به درخواست خود عزم و جدّیت داشته باشد.ق.

ص: ۱۷۵

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الالحاح فی الدّعاء والتّلبّث، ح۴.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص ۳۷۰، ح۹، به نقل از مکارم الاخلاق.

انسان هیـچ گاه در مقام دعا کردن نباید بگوید: خداوند انشاءالله به شـما سـلامتی دهد یا شـما را بی نیاز گرداند. گفتن عبارت «انشـاءالله» در ضـمن جملاـتی که برای دعـا و عرض حـاجت به پیشـگاه الهی عرضه می شود، بی مورد است. ایراد این عبارت برای کارهـایی که خود انسـان با دیگری در آینـده می خواهـد انجام دهـد، خوب و بجاست ولی وقتی انسان چیزی را از خـدا طلب می کند، نباید بگوید: اگر خدا بخواهد (انشاءالله). در واقع دعا و سؤال برای این است که انسان مشیّت و اراده خاصّی را از خداونـد می طلبـد، پس گفتن آن جمله شـرطیه در چنین مقامی مناسـبت ندارد. به همین جهت پیامبر صـلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودنـد که هیـچ گاه نگویید: خدایا اگر می خواهی از من درگذر، قید «اگر می خواهی» در مقام دعا نه تنها لازم نیسـت بلکه به قصـد جـدّی و عزیمت انسان لطمه می زند و نباید در دعا به کار برود. عزیمت در سؤال اوّلین مرحله جدّیّت و تصـمیم قـاطع داشـتن در درخواست از خداونـد است. مرحله بعـد این است که انسـان از دعا کردن خسـته و ملول نشود. رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم سفارش فرمودند:

...فإذا فَتَحَ لِاَحَدِکُم بابَ دُعاءٍ فَلیَجهَد فإنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ لا یَمَلُّ حَتّی تَمَلُّوا.(۱)

...پس هرگاه (خداونـد) برای یکی از شـما باب دعایی را گشود، باید (در دعا) جدّ و جهد کند، زیرا خدای عزّ و جل خسـته و ملول نمی شود تا اینکه شما خود خسته و ملول شوید.

روشن است که خـدای متعـال هیـچ گـاه و در هیـچ صورتی خسـته و ملول نمی شود. این مـا هستیم که از ادامه دادن و اصـرار ورزیدن بر یک امر خسته و ملول می شویم. مقصود پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم این است که اگر شما از دعا کردن خسته شوید و آن را رها کنید، خدا هم خواسـته شـما را رها می کند و دیگر کاری به کارتان ندارد و اگر شما خسته نشوید، خداوند خسته نمی شود و کماکان در کار استجابت دعای شماست تا آنکه با اصرارتان به خواسته خود برسید.ی.

۱- همان، ص۳۶۴، ح۸، به نقل از امالی طوسی.

البتّه در فصل آینده خواهیم گفت که اصرار ورزیدن بر برخی از خواسته های مادّی و دنیوی به هیچ وجه معقول و به صلاح آدمی نیست. لذا فرمایش پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم باید حمل بر مواردی شود که اصرار کردن در آن موارد قبیح نیست، مانند امور معنوی از قبیل آمرزش گناهان. در چنین مواردی است که امام باقر علیه السلام قسم یاد کرده اند که خدای متعال قطعاً حاجت دعاکننده را برآورده می سازد. فرمودند:

وَاللهِ لا یُلِحُّ عَبدٌ مُؤمِنٌ عَلَی اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ فی حاجَتِهِ إلّا قَضاها له.(۱)

قسم به خدا هیچ بنده با ایمانی در برآورده شدن حاجتش به درگاه خدای عزّ و جل اصرار نمی ورزد مگر آنکه (خداوند) خواسته اش را برآورده می کند.

آری اگر انسان دری را بکوبد و بر باز شدن آن اصرار ورزد، بالاخره در به رویش باز شده و او وارد می گردد. به فرمایش امیرمؤمنان علیه السلام:

مَن اِستَدامَ قَرعَ البابِ وَ لَجَّ وَلَجَ.(۲)

هرکس کوبیدن در را ادامه دهد و در آن لجاجت به خرج دهد، بالاخره (در باز شده و) وارد می شود.

گفت پیغمبر که گر کوبی دریعاقبت زان در برون آید سری

۱۵- گریستن (بکاء)

اشاره

یکی دیگر از آداب نیکوی دعا کردن - اگر برای انسان حاصل شود - گریه کردن در هنگام دعاست. گریه هرچند که به چشم نسبت داده می شود و می گویند: چشم گریان، امّا در حقیقت کار دل است و به طور معمول و طبیعی تا دل نشکند، اشک از چشم سرازیر نمی گردد. این دل گریان نزد خدا بسیار قیمتی و ارزشمند است. از حضرت صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

ما مِن شَیءٍ اِلّا ولَهُ کَیلٌ و وَزنٌ اِلّا الدُّمُوعَ فَإنَّ القَطرَةَ تُطفِیءُ بِحاراً مِن٨.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الالحاح فی الدّعاء و التّلبّث، ح۳.

۲- غررالحکم و دررالکلم، باب اجابه الدّعاء و موجباتها، ص۱۹۳، ح۳۷۵۸.

نارٍ فإذا اغرَورَقَتِ العَینُ بِمائِها لم یَرهَق وَجهاً قَتَرٌ وَلا ذِلَّهٌ فإذا فاضَت حَرَّمَهُ اللهُ عَلَی النّارِ وَلَو اَنَّ باکِیاً بَکی فِی اُمَّهٍ لَرُحِمُوا.(۱)

هرچیزی انـدازه و وزنی دارد مگر اشـک کـه یـک قطره آن دریاهـایی از آتش را خـاموش می سـازد. پس آنگـاه که چشم از اشک پر شود (بدون آنکه سرازیر گردد) گرد پریشان حالی و ذلّت بر آن صورت ننشیند و چون (اشک از دیده) سرازیر شود، خداونـد آن (صورت) را از اینکه بر آتش دوزخ بیفتـد، حرام گردانـد و اگر یـک نفر در بین امّتی گریان شود، همه آنها مورد رحمت (پروردگار) قرار می گیرند.

گریه ای که برای خدا باشد و اشـکی که برای او ریخته شود، بالاتر از این است که ارزشـی برای آن تعیین کنند و کافی اسـت که یک نفر در بین یک امّت چنین حالی داشته باشد تا همه آنها مورد عنایت و رحمت حق واقع شوند.

تباکی

امّا گریه چون از دل برمی آید، ممکن است کسی در هنگام دعا حال مناسب آن را نداشته باشد. در این صورت باید چه کند؟ آیا می توان به صورت تصنّعی گریه کرد و اشک ریخت؟

قطعاً گریستن چیزی نیست که برای عموم افراد به صورت تصنّعی ممکن باشد و اگر هم کسانی بتوانند به طور ساختگی اشک بریزنـد، این کـار هیـچ ارزشـی نـدارد. و هیـچ یک از فضایل «بکاء» که در احادیث مطرح شـده، بر آن مترتّب نمی گردد. این جـاست که می بینیم ائمّه علیهم السـلام در جـایی که کسـی حـال بکاء و اشک نـدارد، او را به «تباکی» توصـیه فرموده انـد. به فرمایش امام صادق علیه السلام در این زمینه توجّه کنید:

اِن لَم تَکُن بِکَ بُکاءٌ فَتَباکَ.(۲)

اگر گریه نداری، خود را به گریه وادار کن.۸.

ص: ۱۷۸

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب البکاء، ح۱.

۲- همان، ح۸.

کلمه ای که امام علیه السلام به کار برده اند، «تباکی» است. تباکی در لغت به معنای «تَکَلَّفَ البکاء» آمده است.(۱) تعبیر «تکلّف» در جایی به کار می رود که انسان با مشقّت و زحمت خود را به کاری وادار کند که به آن عادت ندارد.(۲)

ملاحظه می شود که با این توضیح، تباکی به معنای تظاهر کردن به بکاء نیست. بله، اگر انسان خود را با تکلّف و زحمت به گریه وادارد، خواه ناخواه ظاهر او نشان می دهد که می خواهد گریه کند و هرکس او را ببیند، چنین برداشتی می کند. امّا این معنا غیر از آن است که گفته شود شخص ادای گریه کردن را درمی آورد یا صرفاً به گریه تظاهر می کند.

در برخی از روایاتی که توصیه به «تباکی» کرده اند، قرینه ای وجود دارد که همین معنای مورد نظر را تأیید می کند. یکی از این احادیث، فرمایشی است که امام صادق علیه السلام به ابوبصیر فرموده اند؛ قسمتی از آن چنین است:

... سَلِ حاجَتَکَ و تَباکَ و لَو مِثلَ رَأسِ الذُّبابِ اِنَّ أبی کانَ یَقُولُ: اِنَّ اَقرَبَ ما یَکُونُ العَبدُ مِنَ الرَّبِّ عَزَّ وَ جَلَّ و هو ساجِدٌ باکٍ.(۳)

... حاجت خود را بخواه و خود را به گریه وادار اگرچه به اندازه سر مگس باشد، همانا پدرم می فرمود: نزدیک ترین حالت بنده نسبت به پروردگار عزّ و جلّ زمانی است که با حال گریه در سجده باشد.

اینکه فرموده اند: هرچند به اندازه سر مگس باشد، یعنی اینکه انسان خود را به گریه وادارد و سعی کند هرطور شده از چشمش اشک بیاید اگرچه این اشک به اندازه سر مگس مختصر باشد، یعنی فقط به اندازه ای باشد که پلک انسان مرطوب گردد. این معنای تباکی است. پس نمی توانیم تباکی را صرف تظاهر به گریه بدانیم به این معنا که کسی ادای گریه کنندگان را از خود درآورد. این برداشت نوعی سوء استنباط از ۰.

ص: ۱۷۹

۱- تَکَلَّفَ الأمرَ: تَجَشَّمَهُ علی مَشَقَّةٍ و تَکَلَّفَ الشیءَ: حَمَلَهُ عَلی نَفسِهِ وَ لَیسَ مِن عادَتِهِ (المعجم الوسیط ص ۷۹۵).

۲- لسان العرب، ج۲، ص۱۳۵ و ۱۳۶.

۳- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب البکاء، ح۱۰.

معنای تباکی است.

حال برای اینکه انسان خود را به گریه وادارد، باید چه کند؟ یکی از راه هایی که مورد تأیید ائمّه اطهار علیهم السلام قرار گرفته این است که انسان مصیبت های وارد بر خود و نزدیکانش را به یاد آورد تا از این طریق متأثّر شده و رقّت قلب پیدا کند، همین رقّت قلب می تواند سبب گریه و مقدّمه ای برای دعای همراه با اشک او شود. اسحاق بن عمّار می گوید:

خدمت امام صادق علیه السلام عرض کردم: در حال دعا دوست دارم گریه کنم ولی گریه ام نمی آید و گاهی برخی از خانواده ام را که فوت کرده اند، به یاد می آورم، آنگاه دلم می سوزد و می گریم، آیا چنین کاری جایز است؟ حضرت فرمودند: بله، یاد آنها بکن، وقتی دلت سوخت، گریه کن و خدای خود را بخوان.(۱)

با اجازه ای که حضرت داده اند می توانیم از طریق یاد کردن مصیبت های وارده بر عزیزان خود، حال گریه و بکاء را در خود به وجود آوریم. حال اگر کسی طبق همین اجازه در ضمن دعا یا به عنوان مقدّمه ای بر دعا یاد مصائب اهل بیت علیهم السلام را در خود و دیگران زنده کند و آنگاه که چشمش بر مصیبت های سیّدالشّهداء علیه السلام یا حضرت صدّیقه علیها السلام و یا دیگر انوار مقدّس الهی گریان شد، دعا کند در این صورت عملش هیچ اشکالی ندارد و خلوص نیّت را در دعایش از دست نداده است. همین طور است اگر در دعا به مصیبت فراق امام عصر علیه السلام و غم دوری از ایشان بیندیشد و به خاطر این امر گریان شده و سپس دعا کند.

گریه از خوف خدا

با همه اینها اگر کسی بتواند به خاطر خوف از خدا به گریه آید و اشکش جاری شود، یکی از بهترین شرایط اجابت دعا برایش فراهم شده و باید قدر این حال را بداند. همه کس چنین توفیقی ندارند. ممکن است کسی در از دست دادن عزیزانش گریان شود امّا هیچ گاه به خاطر خوف الهی به گریه نیاید. همچنین هستند مؤمنانی که با سوز دل۷.

۱- همان، ح۷.

در مصیبت اهل بیت علیهم السلام اشک می ریزند، امّا بخشی از این حال را در مصیبت بیچارگی خود و ترس از اعدل خداوند ندارند. همه ما باید بکوشیم با تأسّی به اهل بیت علیهم السلام و توسّل به ایشان، حال خوف واقعی از خداوند را در خود به وجود آوریم و اشک چشمی از ترس اینکه مبادا خدا با عدلش با ما رفتار کند، بریزیم و از این طریق قدمی به پیشوایان خود نزدیک شویم.

حضرت ابراهیم علیه السلام از خدای متعال پرسید:

اِلهی ما لِمَن بَلَّ وَجهَهُ بِالدُّمُوعِ مِن مَخافَتِکَ؟

خدایا، آن کس که صورتش را با اشک به خاطر ترس از تو مرطوب کند، چه پاداشی دارد؟

خداوند پاسخ فرمود:

جَزاؤُهُ مَغفَرتی وَ رِضوانی.(۱)

پاداش او مغفرت و خشنودی من (از او) است.

امّا اگر چنین توفیقی نصیب انسان شد، نباید تصوّر کند که صرف اشک ریختن نشانه خوف واقعی از خداوند است. معیاری که ائمّه علیهم السلام مطرح کرده اند، گریه نیست، بلکه ورع از گناهان است. سخن امام سجّاد علیه السلام را در این خصوص در بحث از اولین مانع اجابت دعا نقل کردیم(۲) براساس فرمایش ایشان می توان گفت که ممکن است کسی با یادآوری گناهانش از ترس عذاب خداوند به گریه بیفتد و در حال دعا به این سبب اشک بریزد، امّا پس از اتمام دعا و از بین رفتن این حال، به راحتی مبادرت به انجام گناه کند و هیچ گونه مانع درونی برای ارتکاب معصیت نداشته باشد. چنین کسی به فرموده امام زین العابدین علیه السلام اهل خوف واقعی نیست. بلکه خوفش دروغین است. ملاک خوف واقعی گریه ای است که برخاسته از ورع باشد وگرنه صرف گریستن نشانه خوف واقعی نیست.ت.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۳۶، ح ۳۰، به نقل از مکارم الاخلاق.
۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۳۵ ح۲۵ به نقل از عدّه الدّاعی، متن و ترجمه حدیث در فصل سوم همین بخش آمده است.

لرزیدن از خوف خدا

گاهی ترس از خدا چنان شدید می شود که لرزه بر تن انسان می افکند. یکی از حالاتی که امید اجابت دعا در آن زیاد است، وقتی است که چنین حالتی در انسان پیدا می شود. از امام باقر علیه السلام نقل شده که فرمودند:

اُطلُبِ الإجابَهَ عِندَ اقشِعرارِ الجِلدِ و عِندَ اِفاضَهِ العِبرَه.(۱)

وقتی بدن (از ترس) می لرزد و هنگامی که اشک جاری می شود، اجابت (دعا) را طلب کن.

خوشا به حال کسی که به خاطر انجام گناهانش چنین ترسی از عدل الهی پیدا کند، در آن صورت دعایش مستجاب می گردد. در فرمایش دیگری از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

اِذَا اقشَعَرَّ جِلدُکَ وَ دَمَعَت عَیناکَ فَدُونَکَ دُونَکَ فَقَد قُصِدَ قَصدُکَ.(۲)

هنگامی که بدنت می لرزد و چشمانت می گرید، پس، بگیر! بگیر! زیرا مقصود تو قصد شده است.

«بگیر» یعنی خواسته ات را بگیر چون در این حال آنچه می خواهی مورد قصد و اراده خدای متعالی قرار گرفته، دعایت مستجاب می گردد. انسان باید چنین حالتی را مغتنم شمرده و حاجت هایش را در این حال از خداوند طلب نماید.

ابتهال

عمل دیگری که همراه با گریستن جزء آداب نیکوی دعا به پیشگاه الهی بهشمار می آید، «ابتهال» است. ابتهال در لغت به معنای لابه و التماس کردن می باشد(۳) و در جایی به کارمی رود که انسان با اظهار نهایت خواری و تذلّل به پیشگاه خداوند، کمال۹.

۱- همان، ص۳۴۶، ح۹، به نقل از مکارم الاخلاق.
۲- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الاوقات والحالات...، ح۸.
۳- فرهنگ نوین، ص۷۹.

نیاز خود را به آنچه از او درخواست می کند با اصرار و الحاح می رساند. یکی از رساترین حرکاتی که چنین حالتی را در انسان نشان می دهد، بالابردن دستها به نشانه گدایی و التماس از خداوند است. در فرمایشات ائمّه علیهم السلام همین حالت را «ابتهال» نامیده اند. امام صادق علیه السلام فرمودند:

اَلإبتِهالُ رَفعُ الیَدَینِ وَ تَمُدُّهُما و ذلِکَ عِندَ الدَّمعَهِ ثُمَّ ادعُ.(۱)

ابتهال بالا بردن دستها و کشیدن آنها (رو به آسمان) است و این در هنگام اشک ریختن است سپس دعا کن.

کشیدن دست ها و بالا بردن آنها همراه با گریه و اشک، حال ابتهال است که زمینه ساز خوبی برای اجابت دعا می باشد. در تعبیر دیگری همان امام بزرگوار علیه السلام می فرمایند:

وَ هکَذا الاِبتِهالُ: وَ مَدَّ یَدَهُ تِلقاءَ وَجهِهِ اِلَی القِبلَهِ ولا یَبتَهِلُ حَتّی تَجرِیَ الدَّمعَهُ.(۲)

و اینچنین است ابتهال؛ و دست خود را رو به روی صورتشان به سوی قبله کشیدند (بالا بردند) و حال ابتهال واقع نمی شود، مگر آنکه اشک جاری گردد.

بنابراین برای تحقّق ابتهال باید دست ها را رو به صورت به طرف قبله به بالا کشید و همزمان اشک ریخت.

۱۶- اختیار زمان مناسب برای دعا

از آدابی که رعایت آن تأثیر مهمّی بر اجابت دعا دارد، اختیار زمان مناسب برای دعا کردن است. بعضی از این زمان ها به اوقات شبانه روز مربوط می شود و بعضی دیگر به سایر مناسبت های زمانی. ائمّه علیهم السلام در هر دو قسمت مطالب ارزشمندی فرموده اند که ما به نمونه هایی از هریک اشاره می کنیم.۳.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الرّغبه والرّهبه...، ح۱.

۲- همان، ح۳.

امام صادق علیه السلام در حدیثی به چهار زمان مناسب دعا اشاره فرموده اند:

یُستَجابُ الدُّعاءُ فی اَربَعَهِ مَواطِنَ: فِی الوَترِ وَ بَعدَ الفَجرِ وَ بَعدَ الظُّهرِ وَ بَعدَ المَغرِبِ.(۱)

دعا در چهار جا مستجاب می گردد: در نماز وتر و پس از طلوع فجر و بعد از ظهر و پس از مغرب.

نماز وتر، آخرین رکعت از یازده رکعت است که مجموعاً نماز شب (صلاه اللیل) نامیده می شوند. سفارش های زیادی در خصوص مغتنم شمردن دعا در نماز وتر به خصوص در قنوت آن از ائمّه اطهار علیهم السلام وارد شده است. مقصود از طلوع فجر هم هنگام اذان صبح است. حال ممکن است مراد از سه مورد اخیر از این چهار مورد، پس از ادای نمازهای واجب در این اوقات باشد، (چنان که مرحوم علّامه مجلسی - رضوان الله تعالی علیه - اظهار کرده اند(۲)) یا اینکه مقصود خود این اوقات باشد.

زمان مناسب دیگر را امام باقر علیه السلام معیّن فرموده اند:

کانَ اَبی اِذا کانَت لَهُ اِلَی اللهِ حاجَهٌ طَلَبَها فی هذِهِ السّاعَهِ یَعنی زَوالَ الشَّمسِ.(۳)

هرگاه پدرم به درگاه الهی حاجتی داشت، در این ساعت (یعنی وقت ظهر) آن را طلب می نمود.

نظیر همین سیره را خود امام باقر علیه السلام داشتند که فرزندشان نقل کرده اند:

هرگاه پدرم حاجتی داشت، آن را در هنگام ظهر طلب می کرد، برای این کار ابتدا صدقه می داد و سپس مقدار کمی عطر می زد و به مسجد می رفت و برای برآورده شدن حاجتش دعا می کرد.(۴)

بنابراین موقع ظهر نیز وقتی است که دعا در آن وقت مستجاب می گردد. امّا در بین۷.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الاوقات والحالات...، ح۲.

۲- مرآه العقول، ج۱۲ ص۳۴.

۳- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الاوقات والحالات...، ح۴.

۴- همان، ح۷.

همه اوقات شبانه روز کدام وقت برای دعا کردن بهترین زمان است؟ رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم به این سؤال پاسخ فرموده اند؛ امام صادق علیه السلام از قول ایشان نقل کرده اند:

خَیرُ وَقتٍ دَعَوتُمُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ فیه الَاسحارُ.

بهترین زمان برای آنکه خدای عزّ و جل را در آن بخوانید، سحرها است.

آنگاه به این آیه شریفه که از زبان حضرت یعقوب علیه السلام بیان شده است، استناد فرمودند:

«سَوفَ اَستَغفِرُ لَکُم رَبّی».(۱)

به زودی برای شما از پروردگارم طلب مغفرت می کنم.

و در تفسیر آن فرمودند:

اَخَّرَهُم اِلَی السَّحَر.(۲)

طلب مغفرت برای ایشان را تا وقت سحر به تأخیر انداخت.

یعنی وقتی که برادران یوسف از پدر خواستند برای آنها طلب مغفرت نماید، ایشان پذیرفتند، امّا دعای خود را موکول به وقت سحر کردند. معلوم می شود در این وقت احتمال اجابت دعا بیشتر از اوقات دیگر است.

حضرت باقر علیه السلام در فضیلت وقت سحر تا زمان طلوع خورشید چنین فرمودند:

اِنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ یُحِبُّ مِن عِبادِهِ المُؤمِنینَ کُلَّ (عَبدٍ) دَعّاءٍ فَعَلَیکُم بِالدُّعاءِ فی السَّحَرِ اِلی طُلُوعِ الشَّمسِ فَإِنَّها ساعَةٌ تُفتَحُ فیها اَبوابُ السَّماءِ وَ تُقسَمُ فیها الَارزاقُ و تَقضی فیها الحَوائِجُ العِظامُ.(۳)

خدای عزّ و جلّ از میان بندگان مؤمنش آن بنده ای را که زیاد دعا می کند، دوست دارد. پس بر شما باد دعا کردن از هنگام سحر تا زمان طلوع خورشید زیرا در این زمان درهای آسمان گشوده می شود و روزی ها تقسیم می گردد و حاجت های بزرگ برآورده می شود.۹.

ص: ۱۸۵

۱- یوسف/۹۸.

۲- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الاوقات والحالات...، ح۶.

۳- همان، ح۹.

بنابراین بهترین اوقات دعا از زمان سحر قبل از طلوع فجر آغاز و تا هنگام طلوع خورشید ادامه می یابد. این امر در هر شب و روزی جاری و ساری است، امّا در شب و روز جمعه امتیاز ویژه ای پیدا می کند. حضرت امام رضا علیه السلام از جدّ بزرگوار خویش رسول مکرّم اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل فرموده اند:

اِنَّ اللهَ تَعالی یُنَزِّلُ مَلَکاً اِلَی السَّماءِ الدُّنیا کُلَّ لَیلَهٍ فِی الثُّلثِ الأَخیرِ وَ لَیلَهَ الجُمعَهِ فی اَوَّلِ اللَّیلِ فَیَأمُرُهُ فَیُنادی هَل مِن سائِلٍ فَأُعطِیَه؟ هَل مِن تائِبٍ فَأَتُوبَ عَلَیه؟ هَل مِن مُستَغفِرٍ فَأَغفِرَ لَهُ؟ یا طالِبَ الخَیرِ اَقبِل و یا طالِبَ الشَّرِّ أقصِر، فَلا یَزالُ یُنادی بِهذا حَتّی یَطلُعَ الفَجرُ فَإذا طَلَعَ الفَجرُ عادَ اِلی مَحَلِّهِ مِن مَلَکُوتِ السَّماءِ.(۱)

همانا خدای متعال در ثلث آخر هر شب و شب جمعه در اوّل شب فرشته ای را به سوی نزدیک ترین آسمان (آسمان دنیا) می فرستد، پس به او امر می کند و او ندا می دهد: آیا درخواست کننده ای هست که به او عطا کنم؟ آیا توبه کننده ای هست که توبه اش را بپذیرم؟ آیا استغفار کننده ای هست که از او درگذرم؟ ای طلب کننده خیر، (به سوی خدا) روی بیاور و ای طلب کننده بدی، بس کن. آن فرشته تا هنگام طلوع فجر (اذان صبح) این نداها را ادامه می دهد، هنگامی که سپیده دمید به جایگاه خود در ملکوت آسمان باز می گردد.

تفاوت شب جمعه با شب های دیگر روشن شد، که در شب جمعه از اوّل شب برخی از فضایلی که در سحرهای شب های دیگر هست، وجود دارد. در این صورت فضیلت سحر شب جمعه از سحرهای دیگر بسیار بالاتر و بیشتر خواهد بود. در برخی روایات آمده است که وقتی برادران حضرت یوسف علیه السلام از پدر خواستند تا برایشان استغفار کند، حضرت یعقوب علیه السلام طلب مغفرت خود را تا سحر شب جمعه به تأخیر انداختند.(۲)۹.

۱- عیون اخبار الرّضا علیه السلام، ج ۱، ص ۱۲۶، ح ۲۱.

۲- تفسیر برهان، ج ۲، ص ۲۷۰، ح ۹.

امّا روز جمعه هم در مقایسه با روزهای دیگر هفته مانند شب جمعه ممتاز است.

در احادیث روز جمعه از روز عید فطر و قربان نیز بزرگ تر دانسته شده است. از حضرت امام صادق علیه السلام منقول است که فرمودند:

اِنَّ العَبدَ لَیَدعُو فَیُؤَخِّرُ حاجَتُه اِلی یَوم الجَمُعَه... اِنَّ یَومَ الجُمُعَهِ سَیِّدُ الاَیّامِ وَ اَعظَمُ عِندَ اللهِ مِن یَومِ الفِطرِ وَ یَومِ الأضحی وَ فیهِ ساعَهٌ لَم یَسأَلِ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ فیها اَحَدٌ شَیئاً اِلّا اَعطاهُ مالَم یَسأَل حَراماً.(۱)

بنده ای دعا می کند امّا برآورده شدن حاجتش تا روز جمعه به تأخیر می افتد... همانا روز جمعه آقا و سرور روزهاست و نزد خدا از روز (عید) فطر و (عید) قربان بزرگ تر است و در آن زمانی است که هیچ کس از خدای عزّ و جل چیزی را در آن وقت درخواست نمی کند مگر آنکه به او عطا می فرماید به شرطی که درخواست امر حرامی نکرده باشد.

بی جهت نیست که روز جمعه را عید دانسته اند و این عید از عید فطر و قربان که رسمی ترین اعیاد مسلمین هستند بزرگ تر می باشد.(۲)

امّا زمانی در روز جمعه هست که از اوقات دیگر آن روز از جهت استجابت دعا، مناسب تر می باشد. در حدیث فوق این زمان را معیّن نکرده اند. امّا از برخی روایات دیگر استفاده می شود که آن زمان، آخرین دقایق روز جمعه قبل از غروب خورشید می باشد که حضرت زهرای مرضیّه علیها السلام آن وقت را به دعا کردن اختصاص داده بودند.(۳)

علاوه بر زمان هایی که در شبانه روز برای دعا کردن اوقات مناسبی هستند، برخی مناسبت های زمانی دیگر معرّفی شده اند که به اجابت دعا در آنها امید بیشتری نسبت به سایر اوقات می توان داشت. در احادیث موارد متعدّدی از این مناسبت ها مطرح).

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۴۷ و ۳۴۸، ح۱۴، به نقل از الدّعوات راوندی.
۲- البتّه حساب عید غدیر جداست چون به فرمایش امام صادق علیه السلام آن (عید) بزرگ ترین عید خداوند است. (تهذیب الاحکام، ج۳، ص۱۴۳).
۳- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۴۸، ح۱۴، به نقل از الدّعوات راوندی. (توضیح بیشتر در این خصوص در فصل ۵ از بخش ۲ آمده است).

شده اند که ما از میان همه آنها فقط به یکی اشاره می کنیم. پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند:

یُفتَحُ اَبوابُ السَّماءِ بِالرَّحمَهِ فی اَربَعِ مَواضِعَ: عِنـدَ نُزُولِ المَطَرِ و عِنـدَ نَظَرِ الوَلَدِ فی وَجهِ الوالِدَینِ وَ عِنـدَ فَتحِ بابِ الکَعبَهِ وَ عِندَ النِّکاحِ.(۱)

درهای آسـمان در چهار زمان به رحمت باز می شود: موقع نزول باران، زمانی که فرزنـد (با محبّت) به صورت پدر و مادر می نگرد و هنگام باز شدن در کعبه و آنگاه که صیغه نکاح جاری می گردد.

اینها مناسـبت هایی هسـتند که اگر انسان در آن شـرایط غفلت نکنـد می تواند از زمینه آماده ای که برای اسـتجابت دعا فراهم شـده، کمال اسـتفاده را بنمایـد. تحقّق برخی از اینها به اختیار انسان هست و برخی هم نیست. مثلاً باریدن باران به اختیار انسان نیست ولی نگاه مهرآمیز به صورت پـدر و مادر (برای کسـی که هنوز پـدر و مادرش زنده هسـتند) هرگاه که انسان اراده کند، برایش مهیّاست. باز شـدن در کعبه هم در حال حاضـر به اختیار ما نیست.(۲) حضور در مجلس اجرای صـیغه نکاح هم گاهی برای انسان پیش می آید که اگر شیطان انسان را به غفلت نیندازد، زمان خوبی برای اجابت دعاست.

۱۷- اختیار مکان مناسب برای دعا

اشاره

علاوه بر زمان، انتخاب مکان مناسب برای دعا نیز جزء آداب نیکوی آن به شـمار می آید. مکان هایی که نزد خداوند شـرافت و عظمت دارند، برای دعا مناسب تر از دیگر مکان ها هسـتند. لذا مساجد و حرم های مطهّر پیامبر صـلّی الله علیه و آله و سلّم و حضرت صدّیقه علیها السلام و ائمّه اطهار علیهم السلام از این جهت بر سایر مکان ها امتیاز و برتری دارند. ما در این جا فقطن.

۱- بحارالانوار، ج۱۰۳، ص۲۲۱، ح۲۶ به نقل از جامع الاخبار.

۲- تـا آنجـا که نگارنـده اطّلاع دارد در حال حاضـر (سال ۱۴۲۷ هجری قمری) در سـال ۲ بـار در کعبه بـاز می شود: روز ۲۵ ذیقعده و روز اوّل شعبان.

به دو نمونه از این مکان ها اشاره می کنیم که با فضیلت ترین بقاع روی زمین هستند. و معرّفی سایر مکان های مناسب برای دعا را به مجال مناسب تری موکول می کنیم.

مسجد الحرام

اوّلین مورد مسجدالحرام است که با فضیلت ترین مسجد روی کره زمین می باشد. در این مسجد شریف - که هر نقطه آن با فضیلت است - بعضی قسمت ها دارای شرافت و فضیلت ویژه ای برای عبادت، از جمله دعا هستند. مطابق برخی روایات با فضیلت ترین قسمت خانه خدا (مسجدالحرام) مسافت میان رکن حجرالاسود و در کعبه است. این قسمت همان است که در احادیث «حطیم»(۱) نامیده شده و امام رضا علیه السلام درباره آن فرمودند:

اِن تَهَیَّأَ لَکَ اَن تُصَلِّیَ صَلَواتِکَ کُلَّها عِندَ الحَطیمِ فَافعَل فإنّه اَفضَلُ بُقعَهٍ علی وَجهِ الاَرضِ و الحَطیمُ ما بَینَ البابِ و الحَجَرِ الاَسوَدِ وَ هُوَ المَوضِعُ الَّذی تابَ اللهُ علی آدَمَ علیه السلام.(۲)

اگر برایت امکان پذیر بود که همه نمازهایت را نزد حطیم بخوانی، چنین کن زیرا که آن بافضیلت ترین مکان بر روی زمین است و حطیم مسافت بین در (کعبه) و حجرالاسود است و آن همان جایی است که خداوند توبه حضرت آدم علیه السلام را پذیرفت.

طبیعی است که این مکان مقدّس (حطیم) برای دعا نیز بسیار مناسب است و دعا در آن نزدیک تر به اجابت می باشد.

دومین قسمت مسجدالحرام که فضیلت فوق العاده ای دارد، حِجر اسماعیل است. از امام هشتم علیه السلام درباره آن چنین آمده است:م.

۱- علّت «حطیم» نامیدن آن مطابق آنچه امام ششم علیه السلام فرموده اند این است که مردم در آنجا یکدیگر را خُرد می کنند (از شلوغی و ازدحام)، بحارالانوار، ج۹۹، ص۲۲۹، ح۲، به نقل از علل الشّرایع.

۲- بحارالانوار، ج۹۹، ص ۲۳۰، ح۴، به نقل از فقه الرّضا علیه السلام.

اَکثِرِ الصَّلاهَ فِی الحِجرِ وَ تَعَمَّد تَحتَ المیزابِ وَ ادعُ عِندَهُ کَثیراً.(۱)

در حجر (اسماعیل) زیاد نماز بگزار و زیر ناودان را قصد کن و آنجا زیاد دعا کن.

ائمّه علیهم السلام خود به این سفارشات عمل می کردند. به عنوان نمونه امام زین العابدین علیه السلام را دیدند که در حجر اسماعیل به نماز ایستاده و این دعا را زمزمه می کنند:

عُبَیدُکَ بِفِنائِکَ اَسیرُکَ بِفِنائِکَ مِسکینُکَ بِفِنائِکَ سائِلُکَ بِبابِکَ یَشکُو اِلَیکَ مالا یَخفی عَلَیکَ.(۲)

بنده کوچک تو به درگاهت آمده، اسیر تو به درگاهت آمده، بیچاره تو به درگاهت آمده، گدای تو به در خانه ات آمده، از آنچه بر تو پنهان نیست به تو شکایت می برد.

سومین قسمت مسجدالحرام که محلّ استجابت دعا دانسته شده، در کنار قسمتی از کعبه است که آن را «مستجار» می گویند. این قسمت در کنار رکن یمانی و درست قرینه در کعبه و روبروی آن است. همان جایی که برای مادر بزرگوار امیرالمؤمنین علیه السلام، حضرت فاطمه بنت اسد علیها السلام در هنگام ولادت فرزندش شکافته شد و ایشان با معجزه الهی داخل کعبه شدند. تا سه روز هیچکس از داخل خانه خدا خبر نداشت تا اینکه خود ایشان در حالی که امیرمؤمنان علیه السلام را در آغوش داشتند از همان قسمت که دوباره شکافته شد خارج گردیدند. مستحب است که در دور (شوط) هفتم طواف وقتی انسان مقابل مستجار می رسد، بایستد و خود را به پرده کعبه بیاویزد و دعا کند. از حضرت امام رضا علیه السلام در این خصوص چنین نقل شده است:

فَإذا کُنتَ فی الشَّوطِ السّابعِ فَقِف عِندَ المُستَجارِ و تَعَلَّق بِأَستارِ الکَعبَهِ وَادعُ اللهَ کَثیراً و اَلِحَّ عَلَیهِ وَ سَل حَوائِجَ الدُّنیا و الآخِرَهِ فَإنَّهُ قَریبٌ مُجیب.(۳)م.

۱- همان.

۲- بحارالانوار، ج۹۹، ص۱۹۶، ح۱۰، به نقل از مناقب.

۳- همان، ح۸، به نقل از فقه الرّضا علیه السلام.

در دور هفتم طواف نزد مستجار بایست و خود را به پرده های کعبه بیاویز و بسیار خدا را بخوان و بر دعای خود اصرار کن و نیازهای دنیا و آخرت را طلب کن که او (خداوند) نزدیک و اجابت کننده است.

ائمّه علیهم السلام وقتی در دور آخر طواف خود به مستجار می رسیدند، مقیّد بودند که آنجا بایستند و بدن شریف و صورت خود را در حالی که دست هایشان را باز و بلند کرده بودند، به پرده کعبه بچسبانند و مدّت مدیدی به دعا مشغول باشند. ایشان همین سفارش را به شیعیان خود می کردند.(۱) به همین جهت مستجار را «مُلتَزَم» نامیده اند.

التزام به معنای چسبیدن به چیزی است و در این جا چون مستحب است که انسان بدن و دست ها و صورت خود را به طور کامل به مستجار بچسباند، آن قسمت را «مُلتَزَم» (محلّ چسبیدن) نامیده اند.(۲)

عمل مستحبّی که به خصوص در این مکان بسیار مورد تأکید قرار گرفته، اقرار و اعتراف به گناهان و طلب مغفرت از خدای غفّار است. از امام امیرالمؤمنین علیه السلام نقل شده که فرمودند:

اَقِرُّوا عِندَ المُلتَزَم بِما حَفِظتُم مِن ذُنُوبِکم وَ مالشم تَحفَظُوا فَقُولُوا: «وَ ما حَفِظَتهُ عَلَینا حَفَظَتُک وَ نَسیناهُ فَاغفِرهُ لَنا» فإنّه مَن اَقَرَّ بِذَنبِهِ فی ذلِکَ المَوضِعِ وَ عَدَّهُ وَ ذَکَرَهُ واستَغفَرَ اللّه مِنهُ کانَ حَقّاً علی اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ اَن یَغفِرَ لَهُ.(۳)

نزد ملتزم (مستجار) به گناهانتان که یادتان هست، اقرار کنید و در مورد آنچه از یادتان رفته بگویید: «و آنچه فرشتگان حافظ تو علیه ما ثبت نموده اند و ما آنها را فراموش کرده ایم، بر ما ببخشای» پس هرکس در آن مکان بهل.

۱- رجوع کنید به «وسائل الشّیعه» ج۹، ص۴۲۳، باب۲۶، تحت عنوان: «استحباب التزام المستجار فی الشّوط السّابع و الصاق البطن و الیدین و الخدّ و الاقرار بالذّنوب و الدّعاء بالمأثور و غیره».

۲- بسیاری از روی اشتباه، ملتزم را با حطیم یکی دانسته اند، امّا با مراجعه به احادیث ائمّه علیهم السلام روشن می شود که ملتزم همان مستجار است.

۳- بحارالانوار، ج۹۹، ص۱۹۴، ح۳، به نقل از الخصال.

گناهش اقرار کند و آن را بر شمرد و از آن یاد کند و از خداوند به خاطر آن طلب مغفرت نماید، خدای عزّ و جل بر خود فرض نموده که از آن گناه او درگذرد.

با این ترتیب کسانی که توفیق تشرّف به بیت الله الحرام را پیدا می کنند، باید قدر دانسته و کمال بهره برداری را از آن مکان مقدّس به ویژه مستجار (ملتزم) بنمایند تا با حاجت های روا شده به وطن های خود باز گردند.

حائر حسینی

دومین مکانی که برای استجابت دعا بسیار بسیار مکان مناسبی است، حائر حسینی علیه السلام می باشد. البتّه همه مشاهد مشرّفه ائمّه اطهار علیهم السلام برای دعا کردن مناسب هستند ولی حساب حرم مطهّر سیّدالشّهداء علیه السلام چیز دیگری است. محمّدبن مسلم از حضرت امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام نقل کرده که فرمودند:

اِنَّ اللهَ تَعالی عَوَّضَ الحُسَینَ علیه السلام مِن قَتلِهِ اَن جَعَلَ الإمامَهَ فی ذُرِّیَّتِهِ و الشِّفاءَ فی تُربَتِهِ وَ اِجابَهَ الدُّعاءِ عِندَ قَبرِهِ ولا تُعَدُّ ایّامُ زائِریهِ جائِیاً و راجِعاً.(۱)

خدای متعال در عوض کشته شدن (امام) حسین علیه السلام (چهار چیز برای ایشان) قرار داده است: امامت را در فرزندان ایشان، شفا را در تربت (قبر) آن حضرت و اجابت دعا را نزد قبر ایشان قرار داده است و روزهایی که زوّار ایشان برای زیارت آن حضرت در رفت و آمدند (جزء عمر آنها) شمرده نمی شود.

این موارد جزء خصائص حسینی علیه السلام به شمار می آیند. به عنوان مثال خوردن خاک قبر هیچ یک از ائمّه (مگر سیّدالشّهداء علیه السلام) جایز نیست و استجابت دعا نیز آن گونه که در کنار قبر امام حسین علیه السلام تأکید و تضمین شده، در سایر حرم های مطهّر ائمّه علیهم السلام چنین نیست. درخصوص اجابت دعا در حائر حسینی علیه السلام شخصی به نام شعیب از امامی.

۱- همان، ج۱۰۱، ص۶۹، ح۲، به نقل از امالی طوسی.

صادق علیه السلام می پرسد:

فدایت گردم، زیارت قبر حسین علیه السلام چه ثواب و اجری دارد؟

حضرت می فرمایند:

یا شُعَیبُ ما صَلّی عِندَهُ اَحَدٌ الصَلاهَ اِلّا قَبِلَهَا اللهُ مِنهُ ولا دَعا عِندَهُ اَحَدٌ دَعوَهً اِلّا استُجیبَت لَهُ عاجِلَهً وَ آجِلَهً...(۱)

ای شعیب هیچ کس نزد قبر حسین علیه السلام نماز نمی خواند مگر آنکه خداوند آن نماز را از او می پذیرد و هیچکس نزد قبر آن حضرت دعایی نمی کند مگر آنکه دیر یا زود برایش مستجاب می شود.

باید توجّه داشت که از فرمایش امام صادق علیه السلام نمی توان استنباط کرد که قبول شدن نماز در کنار قبر سیّدالشّهداء علیه السلام و نیز استجابت دعا در آن مکان مقدّس مشروط به هیچ شرط دیگری نیست و به طور مطلق (بی هیچ قید و شرطی) شامل همه زوّار آن حضرت می شود. مثلاً کسی که اهل ولایت آن امام علیه السلام (شیعه) نیست، طبق ضوابط الهی نمازش مقبول نمی باشد هرچند که آن را در حرم امام حسین علیه السلام ادا کند. برخی موانع دیگر هم برای قبولی نماز یا استجابت دعا در حائر حسینی علیه السلام وجود دارد که در حدیث فوق ذکری از آن نشده و در احادیث دیگر مطرح شده است. تفصیل این مطلب موکول به محلّ مناسب خود می باشد.(۲) این جا در حدّ اشاره تذکّر می دهیم که اگر کسی زیارتش مقبول نباشد نمی توان مطمئن بود که وعده قبولی نماز و استجاب دعا شامل حالش گردد!

در حدیث دیگری ابن عبّاس از رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل کرده که پس از اخبار از شهادت امام حسین علیه السلام فرمودند:

اَلا و اِنَّ الاِجابَهَ تَحتَ قُبَّتِهِ و الشِّفاءَ فی تُربَتِهِ و الاَئِمَّهَ مِن وُلدِهِ.(۳)۶.

ص: ۱۹۳

۱- کامل الزّیارات، باب ۸۳، ح۵.
۲- رجوع کنید به کتاب «در ضیافت ضریح» از همین نویسنده.
۳- وسائل الشّیعه، ج ۱۰، ص۳۵۲، ح۱۶.

آگـاه باشـید که اجـابت (دعا) زیر گنبـد آن حضـرت و شـفا در خاک قبر ایشان و امامان علیهم السـلام از فرزنـدان حضـرتش هستند.

زیر گنبد آن حضرت به فضای دور قبر ایشان که اصطلاحاً «حائر» نام دارد، اطلاق می شود. شعاع این حائر بنا بر برخی روایات ۲۵ ذراع از هر طرف بدن مطهّر سیدالشـهداء علیه السلام در قبر است.(۱) برخی از مراجع معظّم تقلیـد هم در تعیین حدّ حائر به همین حدّ فتوا داده اند.(۲)

از نکـات آموزنـده در سیره ائمّه اطهـار علیهم السـلام این است که گـاهی در هنگـام بیمـاری فردی را با مال شخصـی خود به کربلای معلّی برای زیارت سیّدالشّـهداء علیه السـلام می فرسـتادند تا برای شـفای ایشان در حائر حسـینی علیه السـلام دعا کند. یکی از این موارد مربوط به زمانی است که امام صادق علیه السلام بیمار شده بودند. ایشان دسـتور فرمودند که کسـی را اجیر کننـد تا برای شـفای حضـرت در کنار قبر سیّدالشّـهداء علیه السـلام دعا کند. وقتی داوطلب این عمل را پیدا کردند، گفت: من می روم امّا همان طور که حسـین علیه السـلام امام مفترض الطّاعه هسـتند، خود امام صادق علیه السـلام نیز امام مفترض الطّاعه می باشـند (پس چه نیـازی به رفتن کنـار قبر سیّدالشّـهداء علیه السـلام؟) این سـخنان را به امـام صادق علیه السـلام خبر دادنـد، حضرت فرمودند:

هُوَ کما قالَ وَلکِن ما عَرَفَ اَنَّ لِلّهِ تَعالی بِقاعاً یُستَجابُ فِیها الدُّعاءُ فَتِلکَ البُقعَهُ مِن تِلکَ البِقاعِ.(۳)

مطلب همین طور است که می گوید امّا او ندانسته است که برای خدای متعال مکان هایی است که دعا در آنها مستجاب است و آن سرزمین (کربلا و حرم حسینی علیه السلام) از همان مکان هاست.

آری کنار قبر سیّدالشّهداء علیه السلام از بهترین مکان هایی است که امید استجابت دعا در۲.

۱- کامل الزّیارات، باب ۸۹، ح۴: هر ذراع بین ۴۰ تا ۵۰ سانتی متر است.

۲- منهاج الصّالحین، ج۱، آیه الله سیستانی، مسأله ۹۵۲.

۳- وسائل الشّیعه، ج۱۰، ص۴۲۱ و ۴۲۲، ح۲.

آنها می رود تا آنجا که خود ائمّه علیهم السلام هم از این فرصت برای دعاهایشان استفاده می کردند.

۱۸- در دست داشتن انگشتر عقیق و فیروزه

یکی دیگر از آداب ظاهری دعا این است که دعاکننده در هنگام دعا کردن انگشتر عقیق و فیروزه در دست داشته باشد. از امام صادق علیه السلام منقول است که فرمودند:

ما رُفِعَت کَفٌّ اِلَی اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ اَحَبُّ الیه مِن کَفٍّ فیها خاتَمُ عَقیقٍ.(۱)

هیچ کف دستی به سوی خدا عزّ و جل بالا نرفته که نزد او محبوب تر باشد از دستی که در آن انگشتر عقیق است.

همان امام بزرگوار علیه السلام از رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل فرموده که خدای متعال به آن حضرت فرمود:

إنّی لَأَستحیِی مِن عَبدٍ یَرفَعُ یَدَهُ و فیها خاتَمٌ فَصُّهُ فیروزجٌ فَأَرُدُّها خائِبَةً.(۲)

من (خداوند) از بنده ای که دستش را در حالی که انگشتری با نگین فیروزه دارد، (به دعا) بلند می کند حیا می کنم که آن (دست) را ناکام برگردانم.

بنابراین احادیث، برای آنکه امید استجابت دعا بیشتر شود، خوب است علاوه بر رعایت آداب باطنی و قلبی به این گونه آداب ظاهری نیز توجّه شود.

تا این جا مهم ترین آداب دعا کردن را با توضیح مختصری نسبت به هریك برشمردیم. همان طور که روشن است برخی از این آداب جنبه قلبی (و حتّی اعتقادی) دارند مانند سه ادب اوّل. برخی دیگر هم جنبه قلبی و هم جوارحی دارند مانند ادب پنجم تا دهم. و برخی هم بیشتر جنبه ظاهری دارند هرچند که به لحاظ انگیزه از دل و قلب دعاکننده ناشی می شوند مانند ادب شانزدهم تا هجدهم. به هر حال رعایتن.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۵۳، به نقل از مهج الدّعوات.

۲- همان.

همه این آداب در اینکه احتمال استجابت دعا بیشتر شود، مؤثّر است.

بایـد توجّه داشت که این آداب به یکـدیگر وابسـته نیسـتند، به این معنا که اگر انسان نتوانست یکی از آنها را رعایت کند، می توانـد به بقیّه عمل نمایـد حتّی اگر یکی از آنها را جامه عمل بپوشانـد بهتر از آن است که به هیـچ یک عمل نکند. بنابراین هر تعـداد را که بیشتر رعایت کنـد، به خدای متعال نزدیک تر و در نتیجه احتمال اجابت دعایش بالاتر می رود. غیر از این موارد، اعمـال دیگری هم هست که می توان آنهـا را هم جزء آداب دعـا کردن به شـمار آورد. علاقمنـدان را به مطالعه کتب مرجع و تفصیلی در این موضوع ارجاع می دهیم.

ص: ۱۹۶

فصل ۵- عدم منافات دعا با رضا به قضای الهی

اشاره

در آخرین فصل از بخش اوّل کتاب به بحث درباره چگونگی سازگار بودن دعا با رضا به قضای خداونـد می پردازیم. آیا دعا کردن برای تغییر مقـدّرات الهی با مقام رضا و تسـلیم نسـبت به قضای او سازگار است؟ چگونه؟ خوب است ابتـدا اشاره ای به اهمیّت جایگاه اعتقادی رضا و تسلیم داشته باشیم.

اهمیّت رضا و تسلیم به قضای خداوند

در حدیثی از حضرت موسی علیه السلام پیامبر اولوالعزم الهی نقل شده که به پیشگاه خداوند، عرضه داشت:

یا رَبِّ دُلَّنی علی عَمَلٍ اِذا أنا عَمِلتُه نِلتُ به رِضاکَ.

ای پروردگار من مرا به عملی راهنمایی کن که با انجام آن به خشنودی تو نائل گردم.

پاسخی که در نهایت از جانب خداوند به ایشان وحی شد، چنین بود:

اِنَّ رِضایَ فی رِضاکَ بِقَضائی.(۱)

خشنودی من در خشنود بودن تو از قضای من است.ی.

۱- بحارالانوار، ج۸۲، ص۱۳۴، به نقل از الدّعوات راوندی.

از این حدیث قدسی فهمیده می شود که در صورتی خداوند از بنده اش راضی است که او از حکم و قضای خدایش راضی باشد. بنابراین اگر بنده ای نسبت به حکمی از احکام الهی قلباً ناخشنود باشد، نمی تواند به رضایت خداوند از خود اطمینان پیدا کند. در بیان دیگری از زبان امام صادق علیه السلام، نشانه ایمان مؤمن رضا و تسلیم او دانسته شده است. سؤالی که از ایشان پرسیده شد، چنین بود: به چه چیز ایمان مؤمن معلوم می شود؟ حضرت فرمودند:

بِالتّسلیمِ لِلّهِ وَ الرِّضا فیما وَرَدَ علیه مِن سرورٍ أو سَخَطٍ.(۱)

به تسلیم و رضایت از خداوند در خوشحالی یا ناخرسندی.

نشانه ایمان مؤمن رضایت او به آن چیزی است که خداوند برایش تقدیر می فرماید، چه مطابق میل و خواسته اش باشد و چه نباشد؛ در هر حال به قضای الهی راضی و خشنود باشد.

توهّم تعارض دعا با مقام رضا و تسلیم

با توجّه به جایگاه بلند مقام رضا و تسلیم، برخی از اندیشمندان بشری تصوّر کرده اند که لازمه نیل به چنین مقامی، دست کشیدن از دعا برای تغییر مقدّرات الهی است. گمان ایشان این است که اگر کسی چیزی را از خداوند طلب کند، معلوم می شود که به وضع موجود خود - که خداوند برایش تقدیر و حکم نموده - راضی و خشنود نمی باشد. این تفکّر تا آنجا پیش رفته که دعا نکردن را بالاترین مقام برای انسان شمرده است.

جلال الدّین بلخی یکی از مروّجین اصلی این طرز تفکّر است که در مثنوی خویش چنین می سراید:

قوم دیگر می شناسم ز اولیاکه دهانشان بسته باشد از دعا

از رضا که هست رام آن کرامجستن دفع قضاشان شد حرام۲.

ص: ۱۹۸

۱- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب الرّضا بالقضاءف ح۱۲.

در قضا ذوقی همی بینند خاصکفرشان آید طلب کردن خلاص

حسن ظنّی بر دل ایشان گشودکه نپوشند از غمی جامه کبود(۱)

توضیحی که برخی از ارادتمندان مولوی در مورد این اشعار داده اند، چنین است:

این دسته از اولیا دعا نمی کنند زیرا راضی به قضای الهی شده اند و برای آنها سختی و راحتی و داشتن و نداشتن مطرح نیست. آنها چنان هستی را پیچیده می بینند که نمی دانند اصلاً چه چیز برایشان نیکو و چه چیز بد است تا با دعا دفع آن را بخواهند؛ خود را کاملاً به خدا سپرده اند و در قضای الهی ذوقی و لذّتی برتر از خواست و اراده خود می بینند و بلکه خواست و اراده ای ندارند و خود اصلاً در میان نیستند. به تعبیر غزالی آنها در مرتبه سوم توکّل هستند.(۲)

در این عبارات چهار دلیل برای دعا نکردن گروهی که در دیدگاه نویسنده، اولیا خوانده شده اند، بیان گردیده است:

(۱) چون به مقام رضا نائل شده اند، تغییر قضای الهی را طلب نمی کنند.

(۲) چون خیر و شرّ خود را نمی شناسند، چیزی را بد نمی دانند تا برای دفع آن دعا کنند.

(۳) تن دادن به قضای الهی برایشان لذّت بخش تر از رسیدن به خواسته خودشان است.

(۴) چون خود را نمی بینند، اصلاً خواست و اراده ای ندارند که بخواهند براساس آن از خداوند چیزی را طلب کنند.

نویسنده وجه چهارم را تفسیر مرتبه سوم توکّل از دیدگاه غزّالی می داند و در مقام توضیح می گوید:

توکّل از نظر غزّالی سه مرتبه دارد: مرتبه اوّل توکّل چنان است که کسی بر وکیل خود اعتماد کند. مرتبه دوم، توکّل طفل بر مادر خویش است که جز .

۱- مثنوی، دفتر سوم، ابیات ۱۸۸۳- ۱۸۸۰.

۲- عبدالکریم سروش، حدیث بندگی و دلبردگی، ص ۲۳۰.

او کسی را نمی شناسد و پناهی به غیر او ندارد و مرتبه سوم توکّل، مرده وار خود را به مرده شو سپردن است و یا قلم وار در دست نویسنده نشستن است.

خفته از احوال دنیا روز و شبچون قلم در پنجه تقلیب ربّ

چنین افرادی دعا نمی کنند چون در دعا کردن رایحه ای از استقلال و استغناست که منافی با مقام فناست. البتّه غزّالی این حالت را گذرا می داند زیرا اعتقاد دارد اگر این حال ادامه پیدا کند، شخص قادر به زندگی نخواهد بود و دوام آن حالت به اندازه دوام زردی از ترس یا سرخی از خشم است. ولی از سخنان مولوی پیداست که آن حال را مقام می داند و چنان توکّلی را پایدار می شمارد.(۱)

مشربی که اساس و پایه سخنان مولوی و غزّالی و شارحان آنهاست، یک دیدگاه صوفیانه است که در آثار سایر ایشان هم به چشم می خورد. یکی از عبارات ابن عربی در این خصوص چنین است:

إنّما یَمنَعُ هؤلاءِ مِنَ السُّؤالِ عِلمُهُم بِأنَّ لِلّهِ فِیهِم سابِقَةَ قَضاءٍ فَهُم قَد هَیَّؤُوا مَحَلَّهُم لِقَبُولِ ما یَرِدُ مِنه.(۲)

آنچه آنان را از دعا و درخواست (از خدا) باز داشته چیزی نیست جز علم و آگاهی آنها از اینکه خداوند از قبل در مورد آنان حکم فرموده، پس آنها محلّ خود را برای پذیرفتن آنچه از جانب او (خدا) می رسد، آماده کرده اند.

در ادامه این بحث، ابن عربی تصریح می کند که خداوند در مورد هرکس براساس اقتضای عین ثابتش حکم می کند که آن هم به علم ذاتی حق برمی گردد و قابل تغییر نیست. بسط و شرح این بحث ما را از مقصود اصلی کتاب دور می کند. علاقمندان می توانند به کتاب هایی که این موضوع را مطرح کرده اند، رجوع نمایند.(۳)ی.

۱- همان، ص ۲۳۰ و ۲۳۱.

۲- شرح فصوص قیصری، ص ۱۰۱.

۳- نظیر فصوص الحکم ابن عربی و شرح قیصری بر آن، فصّ شیثی.

دیدگاه صوفیانه: دعا نکردن نشانه ی تقرّب به خداوند!

پیش از آنکه به تحلیل و نقد این دیدگاه صوفیانه بپردازیم، شرح داستانی را که مولوی در دفتر سوم مثنوی در همین خصوص آورده را از زبان یکی از شیفتگانش نقل می کنیم:

مولانا در دفتر سوم مثنوی ملاقات عارفی به نام دقوقی را با چنین افرادی شرح می دهد و می گوید که وقتی دقوقی به امامت بر این جماعت از اولیای خدا ایستاد، در حین نماز صدای ناله و افغان کشتی شکستگان را شنید که غرق می شدند، دقوقی بر آنان رحمت آورد و دعا کرد و آن کشتی شکستگان نجات یافتند.

... امّا اولیایی که با دقوقی بودند، وقتی دریافتند که به دعای دقوقی آن مردم نجات یافتند، بلافاصله او را رها کردند و از چشم او غایب شدند، زیرا این دعا را فضولی در کار حق می دانستند و دقوقی را بدین جهت شایسته همنشینی با خود ندانستند.

مولانا در باب سرّ اعتراض آن اولیا بر دقوقی توضیح می دهد که رحم اولیای خدا از جنس رحمی که مردم دارند نیست و به طور کلّی عاطفه شان با عواطف آدمیان عادی فرق دارد. آنها مهربان هستند ولی نه از آن مهربانی ها که ما داریم؛ و به واسطه تشبّه و تقرّبی که به خدا حاصل کرده اند، همان بی پروایی و لااُبالی گری که در حق است، در آنان که مقرّبان درگاه اویند نیز یافت می شود... پس دعا نکردنشان به دلیل نزدیک تر شدنشان به خداست نه به دلیل دوری و مغضوبیّتشان و نه به دلیل غفلت یا استکبار ورزیدنشان. بلکه بدان دلیل است که مهر و قهرشان مانند خدا شده است و خداوند از سر تمکین، غرقه شدن آدمیان را می بیند و آنها را وا می گذارد و به آنان رقّت نمی کند و این ذرّه ای از مهربان بودنش نمی کاهد. همین وصف در مقرّبانش هم حاکم و جاری می شود و آن فانیان که به قرب نوافلی و فرایضی رسیده اند، نه اینکه جرأت و جواز دعا ندارند، بلکه وجهی برای دعا کردن نمی بینند.(۱)۳.

ص: ۲۰۱

۱- حدیث بندگی و دلبردگی، ص۲۳۱ تا ۲۳۳.

ملاحظه می شود که در دیدگاه این افراد، دعا نکردن نه تنها نقص نیست بلکه نشانه کمال تقرّب به خداوند دانسته شده و لازمه این ادّعا آن است که اهل دعا هنوز به مرتبه اعلای قرب الهی نائل نشده اند که اگر می شدند، لب به دعا نمی گشودند.

غرض از نقل این مطالب روشن شدن موضع اعتقادی کسانی است که دعا به پیشگاه خداوند را منافی با مقام رضا و تسلیم می دانند. ما در این فصل می خواهیم با بررسی و نقد یک یک ادّعاهای مطرح شده، این حقیقت روشن شود که دعا هیچ گونه تعارضی با رضا به قضای الهی ندارد بلکه خود از لوازم مقام تسلیم است و هرچه تقرّب بندگان به خداوند بیشتر شود در دعا و درخواست از او جدّی تر و مصرّتر خواهند شد. در ضمن این نقد و بررسی به برخی اشکالات واهی و سستی که در اقوال نقل شده وجود دارد، نیز پاسخ داده می شود.

عدم اختصاص اشکال صوفیان به دعا

اوّلین نکته ای که در پاسخ به این دیدگاه نادرست می توان گفت این است که اگر چنین سؤال یا اشکالی وارد باشد، اختصاص به دعا ندارد و شامل هر تلاش دیگری که برای تغییر وضعیّت انسان صورت گیرد، خواهد شد. مطابق دیدگاه صوفیان، دعا از آن جهت مذموم است که با رضایت به قضای الهی ناسازگار می باشد. اگر چنین منطقی پذیرفتنی باشد، هر اقدامی که در جهت تغییر حالت و موقعیّت انسان باشد نیز با خشنودی نسبت به قضای خداوند در تعارض خواهد بود. بنابراین طبق این منطق باید گفت که مراجعه بیمار به پزشک و خوردن دارو برای رفع بیماری با رضا به قضای الهی ناسازگار است یا حتّی خوردن غذا برای رفع گرسنگی هم باید عملی مخالف با مقام رضا و تسلیم تلقّی گردد. این جاست که بطلان این نگرش و غیر عاقلانه بودن آن کاملاً واضح و روشن می گردد. به طور کلّی راضی بودن به قضای خداوند نباید به گونه ای تفسیر شود که لازمه آن نفی هرگونه فعالیّتی در جهت تغییر مقدّرات شخص باشد، بلکه باید گفت که هر اقدامی در مسیر رضای خداوند، خود مصداقی از تسلیم و

رضایت به قضای خداوند است.

راضی بودن به قضای تشریعی و تکوینی خداوند

برای روشن شدن این نکته لطیف، بیان مقدّمه ای ضروری است:

قضـا به معنای حکم است و قضای خداونـد یعنی حکم او. قضای الهی دو نوع است: تشـریعی و تکوینی. قضای تشـریعی همان احکـامی است که خداونـد برای عاقل مختار تشـریع فرموده و شامل اوامر و نواهی او می گردد. به عنوان مثال حکم به وجوب اقامه نماز از مصادیق قضای تشـریعی خـداست و لذا قبول این حکم و تسـلیم شدن به آن لازمه راضـی بودن به قضای تشـریعی خداوند است. همین طور است حکم خداوند بر انسان به حفظ جان خود از خطرات.

این حکم هم عقلی است و هم نقلی و شـرع هم از مجمـوع احکـام عقلی و نقلی تشـکیل می شـود. لـذا وجـوب حفـظ جـان از خطرات، مصداق حکم تشـریعی خداوند می باشد. بنابراین لزوم خوردن غذا برای حفظ سـلامت بدن و نیز ضرورت مراجعه به پزشک و اسـتفاده از دارو برای معالجه و درمان از احکام تشـریعی الهی به شـمار می آیند. لذا می توان گفت که لازمه تسـلیم بودن به قضای تشریعی خداوند، وجوب خوردن غذا و درمان بیماری است.

نوع دیگری قضای الهی، قضای تکوینی است که عبارت است از آنچه خداوند در عالم به وجود می آورد. قضای تکوینی خدا همان ایجاد اوست. بنابراین کسی که بیمار می شود، این بیماری از مصادیق قضای تکوینی خداوند است. لازمه راضی بودن به این قضا آن است که شخص بیمار از آنچه خداوند برایش تقدیر فرموده، قلباً ناخشنود نباشد.

بـا این ترتیب هم بیمار شـدن انسان به قضای الهی برمی گردد و هم وجوب درمان آن بیماری. اوّلی مصـداق قضای تکوینی و دومی مصداق قضای تشریعی خداوند است. تسلیم شدن به قضای خداوند ایجاب می کند که انسان هم به اوّلی و هم به دومی قلباً رضایت داشته باشد. راضی بودن به قضای تکوینی (در مورد بیماری) اقتضا می کند که

انسان بیمار از بیماری خود اظهار ناخشنودی نکند و رضایت به قضای تشریعی هم لازمه اش این است که شخص برای معالجه و درمان بیماری اش اقدامات لازم را انجام دهد. پس اگر بیماری از آنچه خداوند برایش خواسته، ناراضی باشد، راضی به قضای الهی نیست و همین طور است اگر بیماری در پی درمان بیماری اش نباشد، هر دو اینها از قلمرو تسلیم و رضایت به قضای خداوند خارج شده اند.

دعا: لازمه ی راضی بودن به قضای تشریعی خداوند

با این توضیحات ارتباط مسأله دعا و جواب آن با رضا به قضای الهی روشن می شود. همان بیانی که درباره لزوم درمان بیماری گفته شد را می توانیم در مورد وجوب دعا مطرح نماییم. خداوند برای رفع بلا و گرفتاری (همچون بیماری) راه های مختلفی قرار داده است. یکی از آن راه ها دنبال دارو و معالجه پزشکی رفتن است و راه دیگر آن توسّل به دعا و سایر اسباب معنوی است. خداوند، عالم هستی را عالم اسباب و مسبّبات قرار داده و چنین مقرّر فرموده که امور از طریق اسباب و علل آنها انجام پذیرد. اسبابی هم که خداوند قرار داده، گونه های مختلف هستند، برخی جنبه مادّی دارند و برخی معنوی. شفا دادن کار خود خداست، امّا اسبابی که به خواست خداوند مؤثّر در شفا قرار داده شده اند، دو گونه هستند: برخی همچون دارو مادّی هستند و برخی نظیر دعا معنوی. این دو گونه سبب - که به خواست خداوند سبب شده اند - از جهت اینکه هریک وسیله و مجرای شفای بیماری می توانند باشند، تفاوتی با یکدیگر ندارند. پس اگر بیماری بخواهد به امر تشریعی خداوند که همان قضای اوست، تسلیم گردد؛ باید برای حفظ سلامت خویش آنچه را که خداوند وسیله شفای او قرار داده محقّق گرداند، یعنی هم باید به معالجه پزشکی بپردازد و هم دست به دعا بلند کند و اگر در انجام این امور کوتاهی نماید به قضای تشریعی خداوند تن نداده است.

ملاحظه می شود که نه تنها راضی و تسلیم شدن به قضای خداوند با دعا به پیشگاه او منافات ندارد، بلکه لازمه تسلیم شدن به معنای صحیح و دقیق آن، روی آوردن به

سوی دعاست که مورد تأکید پروردگار می باشد. به عبارت روشن تر می توان گفت که اگر کسی گمان کند که چون قضای تکوینی خداوند به بیماری فردی تعلّق گرفته نباید برای علاج آن اقدامی کند تا به خیال خود مخالفتی با قضای الهی نکرده باشد، باید بداند که همین فکر و عمل او خود مصداق مخالفت با قضای الهی است. خود خداوند چنین قرار داده که:

الدُّعاءُ یَرُدُّ القَضاءَ.(۱)

یعنی اینکه دعا سبب برگشت قضای الهی است، خود یکی از مصادیق قضای تکوینی پروردگار است و چون اوامر متعدّدی درخصوص دعا به پیشگاه الهی صادر شده، معلوم می شود که رضای پروردگار در این است که انسان ها وقتی گرفتار می شوند (مانند حال بیماری)، برای رفع گرفتاری در کنار ایجاد علل و اسباب عادی آن، دست به دعا بلند کرده و از خداوند بخواهند تا گرفتاریشان را برطرف گرداند. اگر در انجام این امر کوتاهی ورزند، در آن صورت با آن همه سفارشی که درخصوص روی آوردن به دعا صورت گرفته، مخالفت کرده اند و بنابراین دعا نکردن ایشان عملی مخالف با رضای الهی است. پس هرگز از اینکه خداوند برای کسی بیماری را مقدّر نموده، نمی توان نتیجه گرفت که رضایت او به این است که آن بیمار هیچ اقدامی در جهت درمان خود انجام ندهد (دقّت شود)، یعنی از قضای تکوینی پروردگار نمی توان رضایت یا عدم رضایت او را کشف کرد، بلکه خشنودی یا ناخشنودی خداوند صرفاً از قضای تشریعی او (که همان اوامر و نواهی اوست) کشف می گردد.

با این توضیحات روشن شد که دفع قضای الهی به وسیله دعا نه تنها حرام نیست بلکه چون رجوع به این وسیله مورد امر و سفارش اکید خداوند می باشد، متوسّل شدن به آن برای دفع رضا (البتّه در مواردی که نسبت به آن نهیی وارد نشده(۲)) واجب و مصداق رضایت به قضای تشریعی خداوند است.د.

۱- مدرک این حدیث و مشابه آن در فصل دوم از همین بخش همراه با توضیحات لازم گذشت.

۲- مانند اینکه کسی برای تحقّق یک امر حرام دعا کند.

معنای صحیح سپردن کامل خود به خدا

نکته دیگری که با همین بیانات روشن می شود این است که اگر معنای توکّل یا لازمه مرتبه ای از آن این باشد که انسان مرده وار خود را به مرده شور بسپرد یـا قلم وار در دست نویسـنده بنشیند، معنای صـحیح این تعابیر دقیقاً خلاف آن چیزی است که غزّالی و تابعانش گفته انـد. آنها می گوینـد لازمه اینکه بنده ای «کَالمَیِّتِ بَینَ یَدَیِ الغَسّال» باشد، این است که هیچ اقدامی در جهت تغییر وضـعیّت موجود خود ندهـد. در حـالی که این عقیـده خود مخـالف با تسـلیم بودن بنـده وار در برابر خـدای متعال است. کسی که خود را در برابر خدایش کاملاً بی اراده و همچون مرده ای در دستان مرده شور می داند، از جانب خود چیزی را برای خود برنمی گزیند. همّ و غمّ او خلاصه می شود در اینکه بفهمد خدایش چه دسـتوری به او داده و در مرحله بعد برای تحقّق آن بکوشد.

بنابراین بنـده ای که اراده و خواستی جز خواست پروردگارش نـدارد، وقتی بداند که دعاکردنش متعلّق مشیّت مولایش است، در انجام دعا کاهلی نمی کنـد و به بهانه رضا به قضای او از دعا شانه خالی نمی کنـد. چنین بنده ای چون می داند که خداوند از او دعـا را طلب نموده و آن را وسـیله ردّ و دفع قضـای خویش ساخته است، لازمه سپردن خود به خداونـد را روی آوردن به سوی دعـا می دانـد و سـستی در این امر را مخـالف بـا عبودیّت محض خود می شـمارد. پس می بینیم که آنچه بهـانه غزّالی و مقلّدانش برای کنار گذاشتن دعا بوده، نتیجه اش دقیقاً خلاف مدّعای ایشان است.

متأسّفانه برخی با قلم پردازی های ماهرانه مـدّعای خود را جوری ارائه می دهنـد که خواننـده اصـلاً متوجّه اشـکالات آن نمی شود. به این عبارات توجّه کنید:

خود را کاملاً به خـدا سپرده انـد و در قضای الهی ذوقی و لـذّتی برتر از خواست و اراده خود می بیننـد و بلکه خواست و اراده ای ندارند و خود اصلاً در میان نیستند.(۱).

۱- حدیث بندگی و دلبردگی، ص ۲۳۰.

درباره معنای صحیح «خود را کاملاً به خدا سپردن» توضیح لازم بیان شد. امّا اینکه می گوید: چون خود را نمی بینند، اصلاً خواست و اراده ای ندارند که از خدا طلب کنند. باید پرسید: خواست و اراده ندارند، یعنی چه؟ آیا لازمه سپردن کامل خود به خداوند این است که انسان هیچ نوع خواست و اراده ای نداشته باشد؟ عبارت جوری ادا شده که خواننده تصوّر می کند داشتن هر خواست و اراده ای با مقام رضا و تسلیم محض منافات دارد. امّا آیا واقعاً چنین است؟ اگر بنده بداند که خدایش در حال بیماری از او خواسته که برای سلامت و عافیت خود دعا کند، باز هم می توان گفت که لازمه تسلیم طلب نکردن عافیت است؟ روشن است که لازمه سپردن خود به خدا این نیست که انسان هیچ گونه خواست و اراده ای نداشته باشد، بلکه باید گفت لازمه اش این است که انسان خواست و اراده ای غیر از خواست و اراده خدای خود نداشته باشد. روشن نکردن این نکته به ظاهر ساده مقصود گوینده را صد در صد تغییر می دهد و خواننده کم اطّلاع هم چه بسا متوجّه این اشکال در عبارت نویسنده نشود. اگر فرد بیماری بخواهد خود را نبیند و اراده و خواستی از خود نداشته باشد، باید چه کند؟ اگر گفته شود که باید هیچ اراده و خواستی نداشته باشد، نتیجه گرفته می شود که پس نباید برای خود طلب عافیت کند. امّا اگر گفته شود که باید خواست و اراده ای غیر از آنچه خدا خواسته نداشته باشد، در این صورت باید برای خود عافیت بخواهد، چون خواست خدا برای بیمار چنین است.(۱)

ملاحظه می شود که نتیجه بحث در دو فرض، کاملاً نقیض یکدیگر درمی آید، در یک فرض دعا نکردن و در فرض دیگر دعا کردن وظیفه بنده ای است که به مقام رضا و تسلیم نائل شده است.

حال روشن است که کدام نتیجه صحیح و کدام یک باطل است و چه ابهامی در عباراتی که نقل کردیم وجود دارد که سخن را کاملاً دو پهلو می نماید. بنابراین لازمه اینکه انسان برای خودش در برابر خدایش استقلالی قائل نشود، این نیست که «هیچ چیز از خدا نخواهد» بلکه این است که «چیزی جز آنچه خدایش خواسته است،م.

۱- در ادامه بحث این موضوع را با ذکر ادّله اش روشن می سازیم.

نخواهد» و این دو مطلب تفاوت زیادی با هم دارند.

دعا: نشانه ی استقلال یا نیاز؟

با این توضیح مغالطه ای که در این عبارات است، کاملاً روشن می گردد:

چنین افرادی دعا نمی کنند، چون در دعا کردن رایحه ای از استقلال و استغناست که منافی با مقام فناست.(۱)

آیا واقعاً در دعا کردن رایحه استقلال و استغنا وجود دارد یا در دعا نکردن؟ آیا در مجموعه عبادات، عملی هست که بیش از دعا کردن به پیشگاه خداوند، نشانگر عجز و فقر انسان به سوی او باشد؟ آیا انسان در حال دعا، کمال احتیاج و نیاز خود را به خالق بی نیازش ابزار نمی کند؟ پس چه غرض یا مرضی وجود دارد که آنچه بیانگر کمال فقر و نیاز انسان است را دارای شائبه استقلال و استغنا بدانیم؟

علاوه بر این، مقصود از «فنا» چیست؟ اگر معنای صحیحی داشته باشد، چیزی جز این نیست که خواست بنده در خواست خدایش گُم گردد و بنده اراده ای جز اراده مولایش نداشته باشد. اگر چنین است همان خلطی که پیش از این گفته شد، در عبارات نقل شده وجود دارد. آیا فنا به این است که بنده هیچ خواستی نداشته باشد یا اینکه خواستی جز خواست خدایش نداشته باشد؟ این دو معنا تفاوت زیادی با یکدیگر دارند، اوّلی نادرست و دومی کاملاً صحیح است.

البتّه می دانیم که صوفی مسلکان از فنای مخلوق در خالق، معنای دیگری غیر از آنچه گفته شد را قصد می کنند که همان فنای وجودی و تکوینی است، امّا این معنا عقلاً و نقلاً نمی تواند صحیح باشد که در این مقال، مجال پرداختن به آن نیست. به هر حال روشن است که بیشترین چیزی که بوی استغنا و استقلال بنده از خدایش می دهد، این است که انسان رفع نیازش را از خالقش نخواهد و در پیشگاه او دست به دعا بلند نکند و از او حاجت نخواهد. این همان چیزی است که در بیان امام باقر علیه السلام به «استکبار از عبادت خدا» تعبیر شده و مصداق آیه:۱.

۱- حدیث بندگی و دلبردگی، ص ۲۳۱.

اِنَّ الّذینَ یَستَکبِرُونَ عَن عِبادَتی سَیَدخُلُونَ جَهَنَّمَ داخِرین.(۱)

همانا کسانی که از عبادت من سرباز زنند، با خواری وارد جهنّم خواهند شد.

دانسته شده است.(۲) یعنی از بدترین انواع استکبار و سرباز زدن از چتر بندگی خداوند، این است که انسان خود را محتاج دعا نبیند، هرچند که بهانه و مستمسک آن را، رایحه استقلال دعاکننده از خداوند بداند! فاعتَبِرُوا یا اُولِی الأبصار!

ملاک شناخت خیر و شر برای انسان

بهانه دیگری که برای شانه خالی کردن از دعا مطرح شده، این است که ادّعا می شود: اولیای الهی خیر و شرّی برای خود نمی شناسند که بخواهند برای دفع آن شر دعا کنند. عبارت این بود:

آنها چنان هستی را پیچیده می بینند که نمی دانند اصلاً چه چیز برایشان نیکو و چه چیز بد است تا با دعا دفع آن را بخواهند.(۳)

این عبارت چنین القا می کند که انسان ها در درجات بالای تقرّب به خداوند به جایی می رسند که به خاطر فانی شدن در او، اصلاً خوب و بدی برای خود نمی شناسند. ما برای قضاوت صحیح در این مورد باید به تحلیل مسأله بپردازیم. آیا بندگان به طور کلّی از خیر و شرّ خود آگاه هستند یا خیر؟ و آیا با تقرّب بیشتر به خداوند در این امر تغییری حاصل می شود؟

در پاسخ به این پرسش ها باید به ملاک خیر و شر برای انسان توجّه کنیم. در یک کلام می توانیم بگوییم که آنچه خداوند برای انسان می پسندد، خیر او و آنچه نمی پسندد شرّ اوست و تنها معیار خیر و شر همین است. در دیدگاه الهی هر معیار دیگری که مطرح شود باید در نهایت به همین ملاک برگردد. و هیچ امری جز رضا و سخط پروردگار نمی تواند خیر و شر را برای انسان معیّن کند. بر این اساس بندگان خدا٠.

۱- غافر/۶۰.
۲- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب فضل الدّعاء و الحثّ علیه، ح۲.
۳- حدیث بندگی و دلبردگی، ص ۲۳۰.

می توانند خیر و شرّشان را به صورت کلّی تشخیص دهند ولی البتّه در تعیین برخی مصادیق آنها جاهل می مانند.

تأکید بر طلب عافیت از خدا در دعاها

به عنوان مثال از ادلّه نقلی متعدّد برمی آید که طلب عافیت از خدا مورد رضای او و بلکه متعلّق امر اوست، بنابراین قطعاً دعا برای طلب عافیت برای انسان خیر است و دعای مخالف آن شر. یکی از دعاهای صحیفه مبارکه سجّادیّه اختصاص به عافیت طلبی از خدای متعال دارد و چنین آغاز می شود:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحمّدٍ وَ آلِهِ و اَلبِسنی عافِیَتَکَ وَ جَلِّلنی عافِیَتَکَ وَ حَصِّنّی بِعافِیَتِکَ وَ اَکرِمنی بِعافِیَتِکَ وَ اَغنِنی بِعافِیَتِکَ وَ تَصَدَّق عَلَیَّ بِعافِیَتِکَ وَ هَب لی عافِیَتَکَ وَ اَفرِشنی عافِیَتَکَ... ولا تُفَرِّق بَینی وَ بَینَ عافِیَتَکَ فِی الدُّنیا وَ الآخِرَه.

خدایا بر محمّد و آل او درود فرست و لباس عافیت خود را بر من بپوشان و مرا در عافیت خود فرو ببر و در حسن عافیتت قرارم ده و با عافیت خود گرامی ام بدار و با عافیت خود بی نیازم فرما و عافیتت را بر من تصدّق کن و عافیت خود را به من ببخش و عافیتت را برایم بگستران... و میان من و عافیتت در دنیا و آخرت جدایی میناز.

در ادامه دعا، امام سجّاد علیه السلام باز هم تأکید بر عافیت طلبی را با این عبارات بیان داشته اند:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحمَّدٍ وَ آلِهِ و عافِنی عافِیَةً کافِیَةً شافِیَةً عالِیَةً نامِیَةً عافِیَةً تُوَلِّدُ فی بَدَنِیَ العافِیَةَ عافِیَةَ الدُّنیا وَ الآخِرَه.(۱)

خدایا بر محمّد و آل او درود فرست و مرا عافیتی عطا کن کفایت کننده، شفابخش، برتر و رشد کننده، عافیتی که در بدن من عافیت بیاورد، عافیت دنیا و آخرت را.۳.

۱- صحیفه سجّادیّه، دعای ۲۳.

می بینیم که کامل تر، زیباتر و رساتر از این عبارت نمی توان از خداوند طلب عافیت نمود و این دعاها که از زبان حجّت معصوم پروردگار صادر شده، نشانگر رضایت الهی به چنین درخواست هایی است و ملاک خیریّت، چیزی جز خشنودی خداوند نیست، پس قطعاً عافیت خواهی خیری است که انسان باید آن را از خدایش بخواهد. در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام به صراحت به درخواست عافیت از خداوند امر شده ایم:

سَلُوا رَبَّکُم العَفوَ وَ العافِیَهَ.(۱)

از پروردگار خود عفو و عافیت را درخواست کنید.

در این حدیث بر درخواست دو چیز از خداوند تأکید شده: عفو و عافیت. از امام موسی بن جعفر علیهما السلام هم نقل کرده اند که خداوند را چنین می خواندند:

اللّهُمَّ إنّی أسألُکَ العافِیَهَ وَ أَسألُکَ جمیلَ العافِیَهِ وَ أَسألُکَ شُکرَ العافِیَهِ وَ اَسأَلُکَ شُکرَ شُکرِ العافِیَهِ.(۲)

خدایا از تو درخواست می کنم عافیت را و درخواست می کنم عافیت زیبا را و درخواست می کنم شکر بر عافیت را و درخواست می کنم شکر کردن بر شکر نسبت به عافیت را.

آری انسان هم باید از خدا عافیت بخواهد و هم توفیق شکرگزاری نسبت به عافیت عطا شده از جانب خدا و هم اینکه به خاطر شکر بر عافیت، بتواند خداوند را سپاس بگزارد.

عافیت در زبان عربی به معنای سلامت کامل است.(۳) این سلامت هم شامل سلامت بدن می شود و هم سلامت روح. بنابراین قطعاً درخواست صحّت و سلامت بدن از مصادیق عافیت می باشد. علاوه بر این عافیت شامل صحّت و سلامت از هر نوع بلا و گرفتاری مادّی و معنوی هم می شود، گرفتاری مادّی همچون فقر و گرفتاری).

۱- بحارالانوار، ج ۷۰، ص۱۷۸، ح ۴۰، به نقل از المحاسن.

۲- همان، ج۹۵، ص۳۶۲، ح ۲۰، به نقل از الدّعوات راوندی.

۳- العافیه: الصّحه التامّه (المعجم الوسیط ص ۶۱۲).

معنوی همچون قساوت قلب. همچنین عافیت شامل عافیت دنیا و آخرت می باشد که در دعای منقول از صحیفه سجّادیّه دو بار بر آن تأکید شده است. عافیت دنیوی مقصود دور بودن از بلایا و گرفتاری های دنیوی مانند بیماری، فقر، عدم امنیّت مالی و ... می باشد و عافیت اخروی هم منظور سلامت از بیچارگی و بدبختی در آخرت است که منشأ آن گناهان خود انسان می باشد. پس مفهوم عافیت بسیار عامّ و فراگیر است و مصادیق فراوانی را در بر می گیرد که با درخواست عافیت از خدای متعال همه آنها را یکجا از او طلب می کنیم.

یکی دیگر از دعاهای طلب عافیت در ضمن زیارتی مربوط به سیّدالشّهداء علیه السلام آمده است، به خدای متعال عرضه می داریم:

وَاجعَلنی مِن عِبادِکَ الّذینَ صَرَفتَ عَنهُم البَلایا و الأمراضَ و الفِتَنَ و الأعراضَ مِنَ الَّذینَ تُحییهُم فی عافِیَهٍ وَ تُمیتُهم فی عافِیَهٍ وَ تُدخِلُهُم الجَنَّهَ فی عافِیَهٍ وَ تُجیرُهُم مِنَ النّارِ فِی عافِیَهٍ.(۱)

و (خدایا) مرا از جمله آن بندگانت قرار ده که بلاها و بیماری ها و فتنه ها و حوادث را از آنها باز گردانده ای، در زمره کسانی که آنها را در عافیت زنده نگه می داری و در عافیت می میرانی و در عافیت وارد بهشتشان می کنی و در عافیت از آتش (جهنّم) پناهشان می دهی.

همه انواع عافیت در حیات و ممات و در دنیا و آخرت در این دعای زیبا مورد درخواست قرار گرفته، آن هم در کنار مزار پاک سیّدالشّهداء علیه السلام که احتمال استجابت دعا در آن مکان مقدّس از هر جای دیگری بیشتر است. وارد شدن این گونه دعاها لزوم اهتمام نسبت به دعا برای طلب عافیت را به خوبی نشان می دهد.

مذمّت حضرت یوسف علیه السلام به خاطر نخواستن عافیت

در داستان به زندان افتادن حضرت یوسف علیه السلام از امام هشتم علیه السلام نقل شده که فرمودند:۲.

ص: ۲۱۲

۱- بحارالانوار، ج۱۰۱، ص۲۱۲.

شَکی فی السِّجنِ اِلَی اللهِ فقالَ: یا رَبِّ بِمَا استَحَقَقتُ السِّجنَ؟ فَأوحی اللهُ اِلَیهِ: أنتَ اختَرتَهُ حینَ قُلتَ: «رَبِّ السِّجنُ اَحَبُّ اِلَیَّ مِمّا یَدعُونَنی اِلَیهِ»(۱) هَلّا قُلتَ: العافِیَهُ اَحَبُّ اِلَیَّ ممّا یَدعُونَنی اِلیه؟(۲)

(حضرت یوسف علیه السلام) در زندان به خداوند شکایت آورد و گفت: ای پروردگار من! به چه علّت مستحقّ زندان شدم؟ خداوند به او وحی فرمود: خودت زندان را اختیار کردی وقتی گفتی: پروردگار من زندان برای من از آنچه آنها مرا به سویش می خوانند، محبوب تر است. چرا نگفتی: عافیت برای من از آنچه آنها مرا به سویش می خوانند، محبوب تر است؟

می بینیم حضرت یوسف علیه السلام آنجا که می توانست از خداوند عافیت بخواهد، نخواست و همین امر ایشان را مستحقّ ماندن در زندان نمود. قطعاً جناب یوسف علیه السلام از اولیای مقرّب الهی بود که مقام عصمت الهی را هم داشت، امّا ترک اولی ای که مرتکب شد، این بود که در طلب عافیت از خداوند متعال کمی تقصیر نمود و همین کوتاهی کردن، ایشان را از عافیت در مدّت زندانی بودنش محروم کرد. این جا روشن می شود که بنده واقعی و مقرّب خدا هیچ گاه نباید دعا برای طلب عافیت را از یاد ببرد.

رابطه ی عافیت طلبی با خیر و شرّ انسان

ممکن است گفته شود که بحث در خیر و شرّ انسان بود، آیا می توان ادّعا نمود که همیشه خیر هرکس در عافیت اوست؟ مثلاً آیا همیشه تندرستی بدن به صلاح انسان است یا احتمال دارد گاهی بیماری برای انسان خیر باشد و تندرستی شر؟ و اگر چنین احتمالی هست، پس معلوم نیست که طلب عافیت همیشه به خیر و صلاح انسان باشد. بنابراین چون ما خیر و شر خود را نمی دانیم، نباید اصرار بر عافیت طلبی داشته باشیم، چه بسا چیزی را از خدا بخواهیم که به ضرر ما باشد.

در پاسخ باید گفت: درست است که گاهی در شرایطی تندرستی بدن به صلاح انسانی.

۱- یوسف/۳۳.

۲- تفسیر نور الثّقلین، ج۲، ص۴۲۴، ح۵۹، به نقل از تفسیر قمّی.

نیست. (مثلاً وقتی که این امر زمینه انجام گناهی می شود که اگر تندرست نبود، مرتکب آن نمی شد) و در آن حالت، بیماری برای انسان خیر و سلامت بدن شرّ محسوب می شود. امّا آیا به این دلیل می توان گفت که انسان نباید همیشه از خدا برای خود یا عزیزانش طلب عافیت کند؟

حقیقت این است که این امر به نحوه دعا کردن انسان برمی گردد. در همین مورد عافیت طلبی، دعای انسان به دو شکل ممکن است باشد. اوّل اینکه عافیت را به صورت همه جانبه، مطلق و کامل از خداوند بخواهد، مانند دعاهای امام سجّاد علیه السلام در صحیفه سجّادیّه (عافیه کافیه شافیه... عافیه الدُّنیا والآخره) و برخی ادعیّه دیگر از سایر ائمّه علیهم السلام. در این صورت عافیت خواسته شده هم شامل تندرستی بدن می شود و هم عافیت در دین دعاکننده را در بر می گیرد. در واقع کسی که همه مصادیق عافیت را از خداوند طلب می کند، معنای دعایش این است که: خدایا به من تندرستی بده و در کنار آن هم توفیقی عطایم فرما که از این تندرستی در مسیر خیر و صلاح استفاده نیکو ببرم و مرا به خودم وامگذار تا این سلامت به ضررم تمام شود و در حقیقت مرا از لغزیدن به ورطه ناشکری نسبت به نعمت تندرستی مصون بدار. روشن است که اگر این دعا در حقّ کسی مستجاب شود، هیچ گاه تندرستی به او ضرر نخواهد زد و همواره به خیر و صلاحش خواهد بود. پس در این فرض عافیت طلبی هیچ گونه شرّی برای دعاکننده ندارد.

صورت دوم دعا کردن این است که انسان برخی از مصادیق عافیت را به طور خاص از خداوند درخواست نماید. مثلاً بگوید: خدایا مرا از گرفتاری ها و بیماری ها دور بدار (واجعَلنِی مِن عِبادِکَ الَّذینَ صَرَفتَ عَنهُم البَلایا و الامراض...(۱)) در این صورت هم می توان گفت که دعاکننده از خدا خیر خود را طلب نموده است. نکته ای که در این فرض باید مورد توجّه قرار گیرد، این است که هرچند صحّت و تندرستی ممکن است زمینه ساز انحراف کسی گردد و در آن صورت تندرستی برایش شر بشود، امّا این شرم.

۱- دعای ضمن زیارت سیّدالشّهداء علیه السلام.

لازمه ضروری تندرستی او نیست. یعنی نمی توان گفت که این امر لایتغیّر و جبری است.

توضیح مطلب این است که به طور کلّی نظام عالم جبری و ضروری نیست به طوری که دست خداوند از اعمال تغییر در آن بسته باشد. اینکه چه چیزی برای چه کسی خیر و برای چه کسی شر باشد، ضروری ولا یتغیّر نیست. همه اینها به دست خداست و او خود می تواند در آنها تغییر ایجاد نماید. برای مثال ممکن است در شرایطی فقر و بیماری برای کسی خیر باشد به خاطر اینکه این امر او را از دست زدن به معصیتی که لازمه ارتکاب آن صحّت و سلامت بدنی است، باز می دارد. ولی در این خصوص دست خداوند بسته نیست، می تواند به همان بنده اش سلامتی بدهد و در همان حال قلب او را چنان متذکّر یاد پروردگارش نماید که با اختیار خود از انجام گناه منصرف شود یا حتّی فکر آن را هم نکند. آنچه زمینه و مقدّمه به فکر گناه افتادن و سپس ارتکاب آن می شود، فراموش کردن یاد خداست نه سلامت بدن. بنابراین اگر کسی بدنش سالم باشد ولی از یاد پروردگارش غافل نشود، با انتخاب و اختیار خودش سراغ گناه نخواهد رفت.

مثال دیگر: ممکن است در شرایط خاصّی فقر و نیازمندی به صلاح کسی باشد، چون ایمانش ضعیف است و اگر به پول و ثروت و مُکنت برسد، همه اینها وبال گردنش شده و او را از مسیر بندگی خدا خارج می کند. در همین حال خداوند قادر است که به همان شخص معرفت و عقل و بصیرتی عنایت فرماید که ایمان او قوی گردد و نیز زهد و بی رغبتی نسبت به مال دنیا در قلبش به وجود آید.

لزوم توجّه به نحوه ی صحیح دعا کردن

این دو صورتی که بیان شد هر دو مصداق طلب عافیت از خداوند است و در هیچ یک از آن دو، فرض اینکه دعاکننده شر خود را بخواهد، راه پیدا نمی کند. بله اگر کسی به خاطر جهل خود چیزی را از خدا بخواهد که می تواند مصداق عافیت باشد، امّا او به طور مطلق و نامشروط بر خواسته خود اصرار بورزد، این دعا ممکن است

ناخواسته مصداق طلب شر گردد.

به عنوان مثال اگر کسی از خداوند پول و ثروت بخواهد ولی عافیت خود را نخواهد، ممکن است استجابت دعایش به ضررش تمام شود و مال دنیا او را از مسیر دین خارجش نماید. اگر کسی می خواهد دعای خیر برای خود بکند، باید بفهمد چگونه دعا کند. یعنی بداند که اصل و اساس سعادت، عافیت در دین است که گاهی به عافیت در آخرت تعبیر می شود. پس اگر چیزی از نعمت های دنیا – مثلاً پول – را می خواهد، نباید چنین بیندیشد که: من پول می خواهم و کاری به اینکه داشتن پول به دین و آخرت من لطمه می زند یا خیر، ندارم. این طرز تفکّر صد در صد غلط است و همین باعث می شود که در دعایش ناخودآگاه به اینکه شرّ خود را طلب کند، مبتلا گردد. برای مصون ماندن از این خطر باید به طور مطلق و نامشروط بر هیچ خواسته دنیوی – هرچند که می تواند مصداق عافیت باشد – اصرار نورزد. منظور از نامشروط بودن همین است که کاری به عافیت دینی و اخروی اش نداشته باشد. بنابراین باید به یکی از دو صورتی که بیان شد، دعا نماید یعنی یا عافیت کامل و جامع در دنیا و آخرت را بخواهد و یا اگر مصداقی از عافیت در دنیا را می خواهد، در کنارش این را هم بخواهد که آن مصداق، او را از عافیت در دینش خارج نسازد. مثلاً اگر از خدا ثروت و بی نیازی می خواهد، دعا کند که هیچ گاه مال دنیا او را از مسیر بندگی خداوند خارج نسازد و حبّ دنیا در دلش به وجود نیاورد. این گونه دعا کردن خوب و لازم است و نتیجه اش مصون ماندن از هرگونه طلب شرّ احتمالی است.

نتیجه ای که از این بحث گرفته می شود این است که ما انسان ها براساس معیارهایی که در دین – قرآن و حدیث – آمده خیر و شرّ خود را می شناسیم. مثلاً ـ از این همه تأکیدی که بر حُسن و بلکه لزوم طلب عافیت شده، می توانیم با قطع و یقین تشخیص دهیم که خیر ما در عافیت ماست. این عافیت شامل عافیت دنیا و آخرت می شود و مصادیق عافیت در دنیا را هم می شناسیم و می دانیم که هرکدام از آنها را در دعاهایمان از خدا بخواهیم، خوب است. امّا توجّه داریم که این مصادیق وقتی برای ما خیر هستند که به عافیت دینی ما لطمه نزنند. لذا در دعاهایمان به این نکته توجّه می کنیم که یا عافیت را به طور مطلق و همه جانبه از خداوند بخواهیم و به مصادیق آن کاری

نداشته باشیم یا اگر مصداقی از آن برایمان مطلوب است برای به دست آوردن آن مطلق و نامشروط دعا نکنیم؛ بلکه مشروط به سلامت دین خود درباره آن دعا نماییم. روشن است که این توجّه و تأکید در مورد امور دنیوی مطرح می شود. مسائل معنوی که سعادت اخروی بودن آن همیشه ملحوظ است، از این بحث خارج هستند. مثلاً ما هیچ گاه «عفو» و «مغفرت» الهی را به طور مشروط طلب نمی کنیم. همچنین «دل کندن از دنیا» و «تقوی» را به طور مطلق و با اصرار از خداوند می خواهیم و اطمینان داریم که این امور هیچ گونه شرّی برای ما ندارند. پس آن دغدغه ای که در امور دنیوی مطرح است، در این گونه امور که مطلوبیّتشان محرز است، وجود ندارد.

دعای شر به سبب عدم معرفت عمیق

به طور کلّی هرچه انسان تفقّه و معرفتش در دین بیشتر و عمیق تر باشد، از خطای در دعا کردن مصون تر خواهد ماند. گاهی انسان چیزی را طلب می کند که فکر می کند صلاحش در آن است ولی در واقع به خاطر عدم معرفت عمیق، به ضرر خودش دعا می کند. به عنوان مثال در حدیثی از امام رضا علیه السلام منقول است که فرمودند:

علی بن الحسین علیهما السلام مردی را دیدند که خانه کعبه را طواف می کرد و در آن حال چنین می گفت:

اللّهُمَّ إنّی اَسأَلُکَ الصَّبرَ.

خدایا من از تو درخواست صبر می کنم.

علیّ بن الحسین علیهما السلام به شانه او زدند و فرمودند:

سَأَلتَ البَلاءَ قُل: اللّهُمَّ إنّی اَسأَلُکَ العافِیَهَ و الشُّکرَ علی العافِیَهِ.(۱)

بلا و گرفتاری را درخواست نمودی، بگو: خدایا من از تو عافیت و شکر بر عافیت را برخواست می کنم.ی.

۱- بحارالانوار، ج۹۵، ص۲۸۵، ح۱، به نقل از الدّعوات راوندی.

بسیاری از ما اگر بشنویم که کسی از خدا طلب صبر می کند، فکر می کنیم که چه دعای خوبی می کند و چه بسا متوجّه نشویم که دعایش، دعای برای گرفتار شدن است. با تذکّر امام زین العابدین علیه السلام روشن می شود که درخواست صبر یعنی درخواست بلا- و گرفتاری. چون صبر حالتی است که در هنگام بلا- پیش می آید و در حال رخاء (آسایش و عافیت) مصیبتی نیست تا صبر بر آن معنا داشته باشد. آنگاه می فهمیم که باید به جای طلب صبر از خداوند، عافیت را بخواهیم و به دنبالش توفیق شکرگزاری بر آن را. چون اگر کسی عافیت داشته باشد ولی شکر آن را ادا نکند، نعمت عافیت برای او تبدیل به نقمت می شود. لذا هرکس عافیت می خواهد، باید توفیق شکر آن را هم بخواهد تا گرفتار نقمت نشود.

حدیث دیگری که آن هم دعا کردن صحیح را آموزش می دهد، منقول از پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم است. ایشان به عیادت بیماری رفتند و از او درباره حالش سؤال کردند. او گفت:

با شما نماز مغرب را (به جماعت) خواندیم، پس شما سوره قارعه را قرائت فرمودید. من در همان حال دعا کردم و گفتم: «خدایا اگر نزد تو گناهی دارم که می خواهی بابت آن در آخرت، عذابم کنی، پس این عذاب را در دنیا تعجیل کن». پس از این دعا به این حالی که می بینی درآمدم!

پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند:

بِئسَما قُلتَ، اَلّا قُلتَ: «رَبَّنا آتِنا فی الدُّنیا حَسَنَهً وَ فِی الآخِرَهِ حَسَنَهً وَقِنا عَذابَ النّارِ».

چه بد گفتی! چرا چنین نگفتی: «ای پروردگار ما، در دنیا به ما نیکی و در آخرت هم نیکی عطا فرما و ما را از عذاب آتش مصون بدار».

سپس برای او دعا کردند تا حالش خوب شد.(۱)

در این حدیث هم روشن است که آن بیمار به حساب خودش، دعای خیر برای خودن.

ص: ۲۱۸

۱- همان.

کرده بود؛ ولی چون نحوه صحیح دعا کردن را بلد نبود عملاً بلا و گرفتاری اش را از خدا خواسته بود. پس گاهی انسان چوبِ نادانی اش رامی خورد و به خاطر جهلش شرّ خود را از خدا می خواهد. بنابراین تشخیص مصادیق خیر و شر برای هر انسانی با هر معرفتی به سادگی امکان پذیر نیست.

محبوبیّت دعا برای رفع بلا نزد خداوند

باتوجّه به بحثی که درباره تشخیص خیر و شر و رابطه آن با وظیفه دعا و چگونگی آن مطرح شد، اکنون نوبت طرح این پرسش است که: بالاخره وقتی گرفتار می شویم، آیا یکی از وظایف ما این است که برای رفع گرفتاری خود دعا کنیم یا اینکه بگوییم چون خداوند برایمان گرفتاری را مقدّر فرموده باید به آن راضی باشیم و برای رفع آن هیچ تلاشی - از جمله دعا - انجام ندهیم؟

ماجرایی که برای حضرت باقرالعلوم علیه السلام در ارتباط با فرزندشان اتّفاق افتاده، می تواند راهگشای خوبی برای حلّ این مسأله باشد. گروهی از اصحاب خدمت امام باقر علیه السلام می رسند و مشاهده می کنند که ایشان به خاطر بیماری فرزند کوچکشان ناراحت و گرفته هستند و آرام و قرار ندارند. به یکدیگر می گویند: قسم به خدا اگر حادثه ای برای این کودک اتّفاق بیفتد (در این بیماری فوت کند)، می ترسیم که برای امام علیه السلام اتّفاق ناگواری بیفتد (در اثر فوت فرزند بلایی بر سر خود امام علیه السلام بیاید). امّا طولی نمی کشد که صدای ناله و فریاد بر آن کودک بلند می شود (او از دنیا می رود). آنها مشاهده می کنند که امام علیه السلام با روی باز و گشاده و کاملاً متفاوت با حال قبلی (که ناراحت و نگران بودند) برایشان ظاهر می شوند. اینها به امام علیه السلام عرض می کنند:

خداوند ما را فدایتان گرداند! ما با آن حالی که از شما دیدیم می ترسیدیم که اگر حادثه ای اتّفاق بیفتد (فرزندتان فوت کند)، در مورد خود شما چیزی که ناراحتمان کند، مشاهده کنیم.

حضرت در پاسخ فرمودند:

إنّا لَنُحِبُّ اَن تُعافى فيمَن نُحِبُّ فَإذا جاءَ اَمرُ اللهِ سَلَّمنا فيما يُحِبُّ.(۱)

ما يقيناً دوست داريم كه در مورد عزيزان خود در عافيت باشيم (بلايى بر سر عزيزانمان نيايد كه عافيت ما را از بين ببرد) ولى آنگاه كه امر الهى واقع شود، نسبت به آنچه او (خداوند) دوست دارد، تسليم خواهيم بود.

امام عليه السلام نكته بسيار آموزنده اى را تذكّر فرموده اند و آن اين است كه اهل بيت عليهم السلام عافيت را دوست دارند و به دنبال بلاـ و گرفتارى نيستند. يعنى به طور كلّى عافيت محبوب ايشان است و آنچه محبوب اهل بيت عليهم السلام است، محبوب خدا هم هست. پس، از اينكه حكم خداوند نسبت به فرزند ايشان در آن وقت بيمارى بوده است، نمى توان نتيجه گرفت كه طلب سلامت و صحّت فرزند محبوب خداوند نيست. برعكس با اينكه در آن حال، خداوند بيمارى فرزند ايشان را خواسته است، امّا رضاى خدا در اين است كه رفع بلاـ را از او طلب كنند. از طرف ديگر نگرانى و همّ و غمّ امام باقر عليه السلام هم تنها يک حال تأثّر عادى و طبيعى بشرى نبود، بلكه چون رضاى ايشان رضاى خدا و ناخشنودى ايشان، ناخشنودى خداست. بنابراين مطلوب آن حضرت قطعاً محبوب خداى متعال بوده و خود تصريح فرموده اند كه در حال بيمارى فرزندشان، عافيت مطلوبشان بوده كه تحقّق آن به سلامت فرزندشان بوده است.

امّا از آنجا كه امام باقر عليه السلام بالاترين درجه ايمان به خدا را داشتند، بنابراين در بالاترين مرتبه رضا و تسليم بودند. لذا وقتى حكم تكوينى خداوند به مرگ فرزندشان تعلّق گرفت، وظيفه بندگى و تسليم اقتضا مى كرد كه امام عليه السلام از آنچه خداوند مقدّر فرمود، ناراضى نباشند. به همين دليل وقتى چنين شد، اصحاب حال ايشان را متفاوت با زمان بيمارى فرزندشان ديدند، علّت وجود اين دو حالت متفاوت، اين است كه در حال بيمارى فرزند، عافيت طلبى محبوب خدا بود ولى وقتى خدا مرگ فرزند را خواست، راضى بودن به اين امر محبوب خداوند بود. يعنى تا وقتيى.

۱- بحارالانوار، ج۴۶، ص۳۰۱، ح۴۴، به نقل از كافى.

که بلاـ و گرفتاری هست، می توانیم مطمئن باشیم که دعا برای طلب عافیت محبوب خداوند و لازمه راضی بودن به قضای اوست.

این نکته برای ما انسان های بی اطّلاع از مقدّرات الهی، بسیار درس آموز است. ما نمی دانیم که حکم خدا در مورد ما چیست، امّا از آنجا که به طلب عافیت – در هر حال – امر شده ایم، وظیفه مان این است که در حال بلا و گرفتاری، رفع آن را از خدا بخواهیم. امّا اگر بلا رفع نشد و باقی ماند و حتّی شدیدتر شد، مثلاً بیمارمان فوت شد، آن وقت به حکم الهی در مورد خودمان راضی باشیم و از صبوری کردن کوتاهی نکنیم. نظیر این ماجرا برای امام جعفر صادق علیه السلام نسبت به فرزندشان اتّفاق افتاد که نحوه برخورد ایشان و فرمایش های حضرت در آن حادثه بسیار آموزنده است. یکی از اصحاب ایشان به نام قُتَیبَه أعشی می گوید:

برای عیادت پسر امام صادق علیه السلام خدمت ایشان رسیدم و در ابتدای ورود حضرت را گرفته و ناراحت دیدم. من احوال بچّه را پرسیدم؛ ایشان پاسخ دادند و سپس به داخل رفتند. پس از ساعتی بیرون آمدند در حالی که صورتشان باز و درخشان بود و نگرانی و اندوه از ایشان رفع شده بود. امیدوار شدم که بچّه حالش بهبود یافته باشد. از امام علیه السلام حال کودک را پرسیدم؛ فرمودند: از دست رفت (فوت شد)، عرض کردم: فدای شما شوم، وقتی بچّه زنده بود شما گرفته و ناراحت بودید و اکنون که از دنیا رفته، حال شما تغییر یافته است، این چگونه است؟ فرمودند:

إنّا اَهلَ البَیتِ إنّما نَجزَعُ قَبلَ المُصیبَهِ فإذا وَقَعَ اَمرُ اللهِ رَضینا بِقَضائِه وَ سَلَّمنا لِاَمرِه.(۱)

همانا ناراحتی و جزع ما اهل بیت علیهم السلام فقط پیش از وقوع مصیبت است، پس آنگاه که امر خداوند واقع شد، به قضای او راضی شده و تسلیم امر او می شویم.۱.

ص: ۲۲۱

۱- کافی، ج۳، ص۲۲۵، ح۱۱.

از توضیح امام صادق علیه السلام می توان فهمید که در هنگام بلا و گرفتاری ناراحتی و جزع بجا و پسندیده است. امّا وقتی بلا رفع نشد و تبدیل به مصیبت شد - مثلاً بیماری شخص به فوت او منتهی شد - آن وقت دیگر باید به قضای الهی تسلیم و راضی بود. یعنی تا وقتی هنوز امکان رفع بلا هست، نگرانی به خاطر آن، خود مصداق رضایت به امر خداست. در حدیث دیگری همان امام بزرگوار علیه السلام در مورد علّت ناراحتی و جزع خود توضیح بیشتری داده اند، علا بن کامل می گوید:

خدمت امام صادق علیه السلام نشسته بودم که فریادی از داخل خانه (ایشان) بلند شد، حضرت ایستادند، سپس نشستند و «إنا لِلّهِ و إنا الیه راجِعون» به زبان مبارکشان جاری شد و فرمایش خود را ادامه دادند تا اینکه کلامشان به پایان رسید، آنگاه فرمودند:

إنّا لَنُحِبُّ اَن نُعافی فی اَنفُسِنا و أَولادِنا و أموالِنا فإذا وَقَعَ القَضاءُ فَلَیسَ لَنا اَن نُحِبَّ ما لَم یُحِبَّ اللهُ لنا.(۱)

ما (اهل بیت) دوست داریم که خودمان و فرزندان و اموالمان در عافیت باشند، امّا وقتی قضا(ی الهی) واقع شد، این اجازه را به خود نمی دهیم که آنچه خداوند برایمان دوست ندارد، دوست بداریم.

از این فرمایش به صراحت استفاده می شود که به طور کلّی عافیت طلبی محبوب اهل بیت علیهم السلام است، هم نسبت به خودشان و هم فرزندان و اموالشان. بنابراین در هنگام نزول بلا این طور نبوده که بلا و گرفتاری محبوب ایشان باشد، بلکه در همان حال که فرزندشان بیمار بوده، قبل از فوت او، سلامت او را دوست داشته اند. یعنی در واقع رفع بلا و بیماری محبوب ایشان بوده است. امّا اگر آن بلا رفع نشد و حکم تکوینی خداوند به بقای آن و بلکه تشدید آن تعلّق گرفت، آنگاه محبوب اهل بیت علیهم السلام تغییر می کرده و همان چیزی که خداوند برایشان تقدیر می کرده را دوست می داشتند و در فرض مورد بحث، پس از مرگ فرزند، همان مرگ، محبوبشان بوده نه چیز دیگر.۳.

۱- همان، ص۲۲۶، ح۱۳.

حدیث دیگری در همین موضوع وارد شده که نه تنها محبوبیّت عافیت برای اهل بیت علیهم السلام در هنگام بلا از آن استفاده می شود بلکه طبق آن درخواست عافیت هم در آن حال، مستحسن و محبوب تلقّی شده است.

امام صادق علیه السلام پسری داشتند که در مقابل چشمان ایشان از دنیا رفت، حضرت گریستند و پس از دفن او چنین فرمودند:

إنّا قَومٌ نَسأَلُ اللهَ ما نُحِبُّ فیمَن نُحِبُّ فَیُعطینا، فإذا اَحَبَّ ما نَکرَهُ فیمَن نُحِبُّ رَضینا.(۱)

ما گروهی هستیم که از خدا آنچه را که دوست داریم برای کسانی که دوستشان داریم، درخواست می کنیم و به ما عطا می فرماید، پس وقتی (خداوند) برای عزیزانمان آنچه را نمی پسندیم، دوست بدارد (اختیار کند)، ما (به آنچه خداوند برای آنها دوست داشته) راضی می شویم.

روشن است که مقصود حضرت از درخواست آنچه محبوبشان بوده، درخواست عافیت می باشد. هم چنین تصریح فرموده اند که آنچه خدا برای عزیزانشان خواسته، مکروه ایشان بوده است (فَإذا اَحَبَّ ما نَکرَهُ). یعنی مرگ فرزندشان - پیش از آنکه بمیرد - محبوب ایشان نبوده بلکه آن را ناپسند می دانستند.

پس این طور نبوده که چون پسرشان بیمار بوده، همان بیماری محبوب ایشان بوده باشد، بلکه چون خداوند عافیت طلبی را دوست دارد، در وقت بیماری فرزند، عافیت و سلامت او محبوبشان بوده و همان را از خدا درخواست می کردند. امّا پس از آنکه قضای الهی به عدم عافیت فرزند تعلّق گرفت، دیگر همان چیزی که خداوند خواسته، مرضیّ اهل بیت علیهم السلام می شود. عصاره و نتیجه کلّی بحث این است که اهل بیت علیهم السلام در هنگام بلاـ و گرفتاری، سلامت و عافیت را دوست داشته و همان را از خداوند طلب می کردند، پس راضی بودن به قضای الهی سبب نمی شود که انسان برای رفع بلاـ دعا نکند.ی.

۱- بحارالانوار، ج۴۷، ص۱۸، ح۸، به نقل از الدّعوات راوندی.

نقد منطق صوفیان در دعا نکردن

نکته ای که تـذکارش مفید است، اینکه در هر چهار حدیث گذشـته (یکی از امام باقر علیه السـلام و سه تا از امام جعفر صادق علیه السلام)، سخن از وصف اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام به میان آمده است و ما می دانیم که در تقرّب به درگاه خـدای متعال هیچکس از این خانـدان سـبقت نگرفته، و نخواهـد گرفت. بنابراین برترین و بالاترین کسانی که عنوان «اولیاءالله» شایسته و زیبنده ایشان است، کسـی جز وجود مقدّس این بزرگواران نیست. نتیجه اینکه بر خلاف ادّعای صوفی مسـلکان نمی توانیم کسـی را ولیّ واقعی و مقرّب خـدا بـدانیم و در عین حـال بسـته بودن دهـانش را از دعا نشانه فضل و کمال او بینگاریم. برعکس از نشانه های ولیّ خدا بودن، باز بودن بیشتر دهان برای دعا به پیشگاه الهی است.

نیز آنچه از ابن عربی نقل کردیم که:

آنچه آنان (گروهی از اولیای خدا) را از دعا و درخواست باز داشـته، چیزی نیست جز علم و آگاهی آن ها به اینکه خداوند از قبل در مورد آنان حکم فرموده، پس آنها محلّ خود را برای پذیرفتن آنچه از جانب او (خدا) می رسد، آماده کرده اند.(۱)

حدّاقل دو اشکال منطقی و اساسی دارد:

{۱} علم و آگاهی انسان از اینکه خداونـد، قضای سابق تکوینی دارد، به هیچ وجه دلیل موجّه برای دعا نکردن او نیست. مگر اهل بیت علیهم السـلام چنین علمی نداشـتند؟ پس چرا این علم آنها را از دعا کردن باز نمی داشت و چرا تأکید می کردند که در هنگام بلا و گرفتاری (که قضای تکوینی خداوند برای ایشان بود)، از خدا همواره عافیت می خواستند؟

همان طور که در توضیحات پیشین گذشت، دعا کردن یا دعا نکردن ارتباطی با قضای تکوینی خداوند ندارد، بلکه این قضای تشریعی (امر و نهی) اوست که تکلیف دعا۱.

۱- شرح فصوص قیصری، ص۱۰۱.

یا عدم آن را روشن می کند. خداوند در حال بلا و گرفتاری تکویناً بلا را مقدّر فرموده ولی از بنده اش دعا برای رفع بلا را خواسته است و این خواست تشریعی خداست که تکلیف ولیّ واقعی او را روشن می کند نه قضای تکوینی او.

(۲) اینکه گفته است: اولیای خداوند وجود خود را محلّ قبول آنچه از جانب اوست قرارداده اند؛ منظورش چیست؟

تنها معنای صحیح و مقبول این عبارت این است که آنها به مقام رضا و تسلیم رسیده اند و خواست و اراده ای جز خواست خدای خود ندارند. اگر چنین است، پس لازمه درک چنین مقامی آن است که ببینند خداوند در هر حالی چه وظیفه ای برای ایشان معیّن کرده، همان را انجام دهند. در این صورت می توان به صراحت ادّعا کرد که خداوند می خواهد (خواست تشریعی) که بندگان مقرّبش در حال بلا و گرفتاری، برای طلب عافیت خود دعا کنند و از دعا روی گردان نشوند. بنابراین نتیجه مقام رضا و تسلیم، دعا کردن است نه پشت کردن به دعا.

ملاحظه می شود که عبارت منقول از ابن عربی برخلاف ادّعای پیروانش، بسیار سطحی و عامیانه و فاقد هرگونه استدلال منطقی است. منطق عقل و دین کاملاً خلاف آن را بیان می دارد.

امّا آخرین موضوعی که در این بحث باید به نقد و تحلیل آن بپردازیم، داستان دقوقی است که جلال الدّین بلخی آن را در مثنوی اش ساخته و پرداخته و مستمسکی به دست مریدانش داده است که برای دعا نکردن دلیل و منطق بتراشند.

خلاصه آنچه یکی از سر سپردگان مولوی در داستان ملاقات دقوقی با کسانی که آنها را اولیای خدا نامیده، آورده این است:

«آن اولیای حق چون به خدا تقرّب و تشبّه حاصل کرده بودند، مهر و قهرشان شبیه خدا شده بود و همان طور که خداوند از سر قدرت و توانایی غرقه شدن آدمیان را در دریا می دید و آنها را وا می گذارد ... آن اولیا (!) هم چنین می کردند و این امر ذرّه ای از مهربان بودن اینان بر خلق نمی کاهد، زیرا مهربانی این اولیا همچون مهربانی خود حقّ است. پس دعا برای نجات آن کشتی شکستگان را فضولی در کار حق می دانستند لذا

وجهی برای این کار نمی دیدند نه اینکه جرأت و جواز آن را نداشتند».

برای آنکه مغالطه های موجود در این بیانات به ظاهر استدلالی، روشن شود، به دو مطلب اشاره می کنیم:

عدم امکان تقرّب به خدا با اعراض از دعا

مطلب اوّل: ملاـك و نشانه تقرّب به خـدای متعال چیست؟ در بحث توحیـد و معرفت خداونـد توضـیح داده می شود که هرکه معرفتش به خداونـد بیشتر و عمیق تر باشـد، به او نزدیـک تر است. یعنی ملاـک تقرّب به خـدا، معرفت شدیـدتر به اوست. این معرفت نشـانه هـایی دارد که هرچه عمیق تر باشـد، آن نشانه ها در فرد دارای معرفت بیشتر ظاهر می شود. در صـدر نشانه های معرفت خـدا، خوف از اوست که توضـیح آن محتاج مقال مناسب خود می باشد. از همین اشاره اجمالی روشن می شود که در بحث تقرّب به خداوند، اصـلاً موضوع تشـبّه به او مطرح نیست. تشـبّه به خداوند یعنی چه؟ مگر مخلوق می تواند تشبّه به خالق پیدا کند؟! این چه مغالطه ای است که با کنار هم گذاشتن دو کلمه «تشبّه» و «تقرّب» صورت گرفته و بسیاری از افراد ناآگاه را به اشتباه می انـدازد؟ اگر نشانه تقرّب به خـدا، تشـبّه به او باشـد؛ بایـد بتوان گفت: همان طور که خداونـد کسانی را در دنیا و آخرت به خاطر گناهانشان عـذاب و عقاب می نمایـد، بنـدگان مقرّب او هم برای تشبّه به او بایـد چنین کنند! آیا از این طریق تقرّب به خداوند حاصل می شود یا دوری از او؟!

آیـا می توانیم ادّعا کنیم که بنـدگان مقرّب خداونـد چون در بی پروایی و لاأُبالی گری شبیه او شـده انـد، پس اگر بنـده ای از بنـدگان خـدا را ببینیـد که گرفتـار آتش سوزی شـده، نبایـد او را نجـات دهنـد؟! یا اگر غریقی را در حال غرق شـدن در دریا مشاهده کنند، وظیفه ای برای نجات دادن او ندارند؟

این چه سخنان پوچ و بی محتوایی است که تحت عنوان نشانه تقرّب به خدا مطرح می شود؟ اگر بگوییم دعا برای نجات دادن غریق فضولی در کار حق است، پس هرگونه کمک و دستگیری کردن از بیچارگان و درماندگان و نجات دادن کسانی که به

خطری گرفتار آمده اند نیز، باید فضولی در کار خداوند محسوب شود! آیا هیچ عاقلی این یاوه گویی ها را می پذیرد؟ اگر بخواهیم سخن به حق بگوییم، باید دست از ادّعای تشبّه به خدا برداریم و بگوییم: ملاک تقرّب به خداوند، تنها و تنها بندگی کردن اوست و بندگی خدا به این است که آنچه او می خواهد در ظاهر و باطن عبد محقّق گردد. فنای در حق هم اگر معنای صحیحی داشته باشد، جز این نیست که بنده هیچ میل و اراده ای جز آنچه خدایش می خواهد و می پسندد، نداشته باشد.

بنابراین نشانه تقرّب به خداوند در حال گرفتاری این است که بنده دست به دعا بلند کند و از درگاه ایزد یکتا، رفع گرفتاری خود و دیگران را طلب نماید. با توجّه به آیات و روایات متعدّد و صریحی که در این خصوص وارد شده، جای هیچ گونه تأمّل و تردیدی باقی نمی ماند که آنچه در حال بلا، مطلوب و محبوب حق متعال می باشد، دعا و تضرّع به پیشگاه اوست.

این کلام خود خداست که در قرآن می فرماید:

وَ لَقَد اَرسَلنا اِلی اُمَمٍ مِن قَبلِکَ فَأَخَذناهُم بِالبَأساءِ و الضَّرّاءِ لَعَلَّهُم یَتَضَرَّعُونَ* فَلَولا إذ جاءَهُم بَأسُنا تَضَرَّعُوا وَلکِن قَسَت قُلُوبُهُم وَ زَیَّنَ لَهُمُ الشَّیطانُ ما کانُوا یَعمَلُونَ.(۱)

و به تحقیق پیش از تو به سوی امّت هایی (رسولانی) فرستادیم، پس آنها را به مشقّت و ضرر مبتلا ساختیم شاید به تضرّع افتند. پس چرا وقتی گرفتار مشقّت ما شدند، تضرّع نکردند؟ ولیکن دلهایشان سخت شد و شیطان آنچه را عمل می کردند برایشان آراست (زیبا جلوه داد تا آنها را بفرمایید).

دو نکته اساسی در این دو آیه شریفه مطرح شده است: اوّل اینکه اصولاً یکی از حکمت های گرفتاری ها و بلایا این است که انسان ها به این وسیله به تضرّع و زاری کردن در پیشگاه خدا روی آورند (أخذناهم ... لعلّهم یتضرّعون) معلوم می شود که خداوند عمداً بندگانش را به سختی ها و گرفتاری ها مبتلا می سازد تا آنها به سوی۳.

۱- انعام/ ۴۲ و ۴۳.

پروردگار خویش دست نیاز بلند کرده و تضرّع نمایند. دوم اینکه خداوند بندگان را به خاطر عدم تضرّع در حال بلا مورد توبیخ و سرزنش قرار داده و علّت آن را قساوت قلب و بازیچه شیطان شدن آنها دانسته است.

همچنین در قرآن کریم می خوانیم که خدای متعال خطاب به رسول گرامی اش صلّی الله علیه و آله و سلّم می فرماید:

قُل ما یَعبَؤُ بِکُم رَبّی لَولا دُعاؤُکُم.(۱)

بگو اگر دعای شما نباشد پروردگارم به شما اعتنایی نمی کند.

این آیه شریفه اهمیّت و جایگاه منحصر به فرد دعا را در دستگاه الهی به صراحت آشکار می سازد. علاوه بر آیات قرآنی، در احادیث هم دعا نکردن مورد مذمّت واقع شده است. به عنوان نمونه از رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل شده که فرمودند:

تَرکُ الدُّعاءِ مَعصِیَةٌ.(۲)

دعا نکردن معصیت و گناه است.

به نظر می رسد بهتر و رساتر از آنچه در قرآن و احادیث آمده است، نمی توان بر ارجحیّت دعا و مذمّت ترک آن تأکید نمود. حال این منطق را با آنچه اولیای ساختگی مولوی مدّعی اش بوده اند مقایسه کنید تا بطلان ادّعای او بیش از پیش روشن شود. خوب است یک بار دیگر فرمایش زیبای امام صادق علیه السلام را در مورد جایگاه منحصر به فرد دعا مورد تأکید قرار دهیم که فرمودند:

عَلَیکُم بِالدُّعاءِ فإنَّکُم لا تَقَرَّبُونَ بِمِثلِهِ.(۳)

بر شماست دعا کردن زیرا از هیچ طریقی مانند آن تقرّب (به خداوند) پیدا نمی کنید.۳.

۱- فرقان/۷۷.

۲- تنبیه الخواطر و نزهه النواظر، ج۲، ص۱۱۹.

۳- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب فضل الدّعاء، ح۳.

با عنایت به این حدیث شریف به خوبی تصدیق می کنیم که آنچه در عبارات نقل شده پیشین «تشبّه و تقرّب اولیا»! خوانده شده چقدر با حقیقت تقرّب به خداوند فاصله دارد، فاعتبروا یا اولی الابصار!

رابطه ی مهر یا قهر خداوند با وظیفه ی دعا کردن

مطلب دوم: مغالطه مهمّ دیگری که در کلام نقل شده گذشته وجود دارد، خلطی است که در معنای مهربانی خدا و اولیای ساختگی مولوی صورت گرفته است. می گوید:

رحم اولیای خدا از جنس رحمی که مردم دارند نیست ... آنها مهربان هستند ولی نه از آن مهربانی ها که ما داریم.

سپس ادّعا کرده است که مهربانی آن اولیای خدا(!) از سنخ مهربانی های خداست که:

خداوند از سر تمکین، غرقه شدن آدمیان را می بیند و آنها را وا می گذارد و بر آنان رقّت نمی کند و این ذرّه ای از مهربان بودنش نمی کاهد.

سؤال ما این است که معنای «مهربانی» چیست؟ و در چه صورت می توان گفت که مهربانی وجود ندارد؟ اگر خداوند کسانی را به عذاب گرفتار سازد و رحمت خود را از آنان دریغ بدارد، آیا نسبت به آنان مهربانی روا داشته است؟! مهربانی خدا همان رحمت است که ممکن است در موردی باشد و در جایی هم نباشد. هیچ ضرورت عقلی و نقلی وجود ندارد که خدای متعال با همه بندگانش در همه حال مهربانی کند، بلکه خداوند هم رحمت دارد و هم غضب و کسی که گرفتار غضب الهی می شود دیگر مورد رحمت او نیست. بنابراین فرض اینکه خداوند کسانی را از روی غضب خویش (که البتّه نتیجه اعمال خودشان است) به بلاـ مبتلاـ سازد، کاملاً معقول و شدنی است. این وقتی است که خدای متعال بخواهد با عدل خویش با آنان رفتار نماید، در این صورت با آنها مهربانی نکرده است. مهربانی او وقتی است که با فضل خود با آنان برخورد نماید و عذاب و گرفتاری را از ایشان دور نماید یا حدّاقل از شدّت آن بکاهد و تخفیف دهد.

آری ممکن است گاهی مهربانی کردن تلخی و سختی داشته باشد. همچون طبیبی که داروی تلخی را برای بیمارش تجویز می کنـد، او در حقّ بیمـار مهربـانی می کنـد هرچنـد که لازمه اش، ناراحتی و رنـج کشـیدن بیمار باشـد. پس فرض اینکه مهربانی کردن به کسی همراه با رنج و ناراحتی او باشد، فرض معقولی است.

در مورد آنچه خداونـد با خلق خویش رفتار می کنـد، دو حالت امکان پذیر است: اول اینکه آنها را مورد رحمت خویش قرار دهد (فضل) و دوم اینکه براساس عدل خود بر آنها غضب کرده و از رحمت خود دورشان سازد.

هر دو حالت می توانـد با رنـج و ناراحتی همراه باشد یا با خوشـی و راحتی. بنابراین هرکدام از این دو حالت، خود دو صورت دارد که مجموعاً چهار صورت پیدا می کند.

در حـالت اوّل که خداونـد کسانی را مورد رحمت خود قرار دهـد، ممکن است وضـعیّتشان جوری باشـد که برایشان مطبوع و خوشایند باشد و ممکن است عکس این باشد و رحمت خدا همچون داروی تلخ در کام بیمار برایشان رنج آور باشد.

در حالت دوم نیز که کسانی به غضب الهی گرفتار می شوند، چه بسا در وضـعیتی باشـند که مطابق میل و موافق طبعشان اسـت ماننـد اینکه غرق گناه باشـند و از انجام آن لذّت ببرند امّا خدا آنها را به حال خودشان رها کرده باشد. در این صورت با لذّتی که از گنـاه می برنـد از خـدا و رضـای او دورتر می شونـد. همچنین ممکن است چنین نباشـد و تحمّل عـدل برایشان سـخت و ناراحت کننده باشد.

با این ترتیب ناراحتی یا خوشـی انسان ها، نشانگر غضب یا رحمت خـدا بر ایشان نمی باشـد و ما بایـد بدانیم که همه آن چهار صورت امکـان پـذیر است. حال نکته مهم در بحث فعلی این است که به هیـچ دلیلی نمی توان ادّعا کرد که خداونـد همیشه با انسان ها از سـر مهر و رحمت برخورد می کنـد و هیـچ گاه بر آنان غضب نمی فرمایـد. چنین نیست، بلکه هر دو حالت شـدنی است و ناراحتی یا خوشـی هم ملاکی برای تشخیص یکی از دو حالت نیست. بنابراین اگر کسانی در حال غرق شدن باشند، به صرف اینکه این حال برایشان ناراحت کننـده است، نمی توان حکم کرد که مورد غضب خـدا واقع شده اند و درست به همین دلیل هم نمی توان فهمید که مورد مهر خدای متعال

هستند. اینکه مورد مهر یا قهر خدایند، دلیل دیگری می خواهد و صرف حال ایشان نشانه ای برای هیچ یک نیست.

با این توضیحات مغالطه ای که در داستان مولوی وجود دارد، روشن می شود. در این داستان فرض مسلّم دانسته شده که خداوند با آدمیان همیشه سر مهر و رحمت دارد و هیچ گاه بر آنان غضب نمی کند. لذاست که وقتی کسانی در حال غرق شدن مشاهده می شوند، حکم قطعی شده که غرق شدنشان مقتضای مهربانی خدا با ایشان است و رقّت نکردن خدا به حال آنان ذرّه ای از مهربانی او نمی کاهد. دلیل این فرض چیست؟ آیا امکان ندارد که غرق شدن، عذاب خدا و مقتضای غضب او بر آنان باشد؟ اگر صرف ناراحتی آنان دلیل بر مغضوب بودنشان نیست، دلیل بر مرحوم بودنشان هم نیست. پس به چه دلیل مسلّم فرض شده که خدا در حقّ آنانی که غرق می شوند، مهربانی می کند؟ بله می توان فرض کرد که کسانی مورد مهر الهی قرار بگیرند ولی تحمّل آن برایشان سخت و ناگوار باشد، امّا این فرض در عالم ما انسانها هم وجود دارد (مثال طبیب و تجویز داروی تلخ برای بیمار از روی مهربانی). در این صورت رحم و مهر خدا با بندگان معنای متباینی با آنچه در میان انسان هاست پیدا نمی کند (البتّه از این سخن به هیچ وجه تشبیه خدا با خلق لازم نمی آید). بنابراین به چه دلیل ادّعا شده است که: رحم اولیای خدا از جنس رحمی که مردم دارند نیست... بلکه... مهر و قهرشان مانند خدا شده است!

گوینده این سخن هیچ تلقّی صحیحی از عدل، فضل، مهر و قهر الهی ندارد. اگر معانی درست این اصطلاحات را از کتاب خدا و سنّت معصومان علیهم السلام دریافته بود، در تحلیل داستان ساختگی مولوی، اوّلاً مهربانی خدا را در حقّ آن غرق شدگان مسلّم نمی پنداشت و ثانیاً در فرض مورد مهر قرار گرفتن آنان، مهربانی اولیای خدا را چیزی متفاوت از مهر انسانها به یکدیگر نمی دانست.

نتیجه همه مباحث گذشته - که با ذکر آیات و روایات اثبات شد - این است که ما بندگان به امر خداوند موظّفیم که در هنگام بلا و گرفتاری برای عافیت خود و

عزیزانمـان دعـا کنیم و رفع بلاـ را از خداونـد طلب نماییم. روشن است که با توجّه به رعایت نحوه صـحیح دعا کردن – که از احادیث اهل بیت علیهم السـلام اسـتفاده می شود – می توانیم مطمئن باشـیم که دعای ما برای رفع بلا به ضـرر و شـرّ ما نیست. بنـابراین اگر بـدانیم که چگونه بایـد برای عـافیت خود دعا کنیم، هیـچ گاه با دعایمان خود را در معرض غضب الهی قرار نمی دهیم و در نتیجه همیشه دعا باعث تقرّب ما به خداوند می شود، نه دوری از او و رفتن به سوی غضب او (دقّت شود).

علّت و راز مطلب در ایـن اسـت کـه ملاـک تقرّب به خداونـد، عمـل کردن به رضـای او و معیـار دوری از خـدا، مخـالفت با خشنودی اوست. حال ممکن است عمل به آنچه مورد رضای خداست، برای ما رنج و ناراحتی داشته یا اینکه خوشایند و موافق میل ما باشـد. در مورد مخالفت با امر خـدا نیز چنین است، ممکن است ناراحت کننـده باشد یا باعث خوشـی گردد. پس آنچه ملاک تقرّب به سوی خـداست، نه خوشـی است و نه ناراحتی، بلکه فقط و فقط عمل مطابق رضای خداوند معیار است و بس. بـا این ترتیب اگر برای مـا روشن شود که دعـا کردن برای عـافیت در حـال بلاـ و گرفتـاری مطابق رضای خـداست، می توانیم مطمئن شویم که همواره این دعـا موجب تقرّب مـا به خداونـد می شود و هیـچ گـاه با این کار مورد غضب خـدا قرار نخواهیم گرفت و از او دور نمی شویم. بنـابراین اگر خود یا دیگران را در حال بلا و سـختی ببینیم، وظیفه مورد رضای خداونـد برای ما اینست که برای «عافیت» خود یا آنها دعا کنیم، دیگر فرقی نمی کنـد که آن بلا و سـختی نتیجه مهر خـدا باشـد یا قهر او. ما به طور عـادی نمی توانیم پشت پرده را ببینیم، لـذا از عـدل یـا فضـل خـدا در مورد بلا دیـدگان مطّلع نیستیم. با این همه وظیفه ما درخواست عـافیت است که این دعـا در حقیقت درخواست رحمت از خـداست. کـاری هم به نـتیجه دعـا نـداریم، چون به هر شکل که دعایمان مستجاب شود، گرفتار قهر و غضب خداوند نخواهیم شد.

جلد ۲

بخش دوم: دعا در حقّ حضرت ولی عصر عجّل الله تعالی فرجه الشّریف

اشاره

ص: ۱

پس از بیـان کلّیّاتی درباره دعا (جایگاه اعتقادی- آثار و نتایـج - اجابت و کیفیّت آن) و نیز عـدم منافات آن با رضا به قضای الهی اکنون در بخش دوم کتاب می خواهیم در خصوص دعا برای وجود مقـدّس امام زمان علیه السـلام مباحثی را طرح کنیم. البتّه هدف اصلی کتاب همین موضوع بوده است و آنچه در بخش اول گذشت نیز به همین بهانه طرح گردید.

ص: ۲

فصل ۱- انگیزه ها و محتوای دعا برای امام زمان علیه السّلام

اشاره

اوّلین بحثی که درباره دعا در حقّ امام زمان علیه السلام مطرح می شود، انگیزه های این دعاست. ابتدا انگیزه های مختلفی که برای دعـا در حقّ دیگری وجود دارد را معرّفی می کنیم و سپس یـک یـک آنهـا را در مورد مولای از یاد رفته مان تطبیق می دهیم.(۱)

به طور معمول دعای انسان در حقّ دیگری ۵ انگیزه می تواند داشته باشد:

انگیزه های دعا برای دیگری

۱- شـفقت و رحمت: دعا از روی دلسوزی و ترحّم مثل دعای پـدر و مادر در حقّ فرزنـد و دعای برادر در حقّ برادر می باشد. همچنین است دعای فرشتگان برای زائران قبر سیّدالشّهداء علیه السلام.

۲- تلافی کردن احسـان: دعـا برای کسـی که به انسان نیکی نموده یا یک بـدی را از او دفع کرده، از این قبیل است. همچنین دعـای شاگرد در حقّ معلّم و امثال آن. به طور کلّی وقتی کسـی به انسان احسانی می کنـد، یکی از مراتب شـکرگزاری از آن احسان کننده، دعای خیر در حقّ اوست. نیز اگر کسی انسان را از یک گرفتاری نجات دهد یا از ۱.

۱- در این قسـمت از مطالبی که در کتاب گرانقدر «مکیال المکارم فی فوائد الدّعاء للقائم علیه السـلام» آمده کمال اسـتفاده را می نماییم، ج ۱، ص۴۴۹ تا ۴۵۱.

رسیدن شرّی به او جلوگیری نماید، آن فرد عاقل فطرتاً خود را مدیون او دانسته و برایش دعا می کند. معلّم هم چون به شاگردانش احسان کرده، آنها برای تلافی کردن خیر او برایش دعا می نمایند.

۳- چشم دوختن به احسان: گاهی انسان به امید اینکه خیری از دیگری به او برسد، برایش دعا می کند. انگیزه دوم این بود که احسانی صورت گرفته و انسان برای تلافی آن برای احسان کننده دعا می کند، ولی سومی این است که هنوز احسانی صورت نگرفته و دعا به انگیزه چشم دوختن به احسان دیگری است. مثال این قسم دعایی است که فقرا و مستمندان برای جلب کمک دیگران در حقّ آنان می کنند. گاهی فقیر وقتی می خواهد کسی را به صدقه دادن تحریک و ترغیب نماید، درباره او دعاهای خیر می کند، مثلاً «خدا خیرت بدهد، خدا سایه ات را از سر خانواده ات کم نکند، خدا عمرت بدهد و ...» اینها دعاهای رجا است، یعنی چون امید دارد که به او احسانی شود، چنین دعاهایی می کند. اگر امید نداشت، دعا هم نمی کرد. این دعاها را می کند تا مورد ترحّم کسی که در حقّش دعا کرده، قرار بگیرد.

۴- بزرگداشت و اظهار تواضع: دعایی که در حقّ بزرگان و اشراف و علمای بزرگ می شود، می تواند به این انگیزه باشد. خود دعا کردن در این موارد مصداق تعظیم و بزرگداشت کسانی است که در حقّشان دعا می شود. حتّی در مواردی که چنین بزرگداشتی توقّع می رود، کوتاهی کردن در دعا می تواند موجب هتک حرمت و توهین به آن بزرگان شود. به عنوان مثال در مجلسی که برخی از علمای بزرگ حاضر هستند، تعظیم و تکریم ایشان به وسیله سخنران بجا و بلکه لازم است. کوتاهی کردن در این امر مصداق بی احترامی و بی اعتنایی به ایشان می باشد.

این چهار انگیزه را مرحوم صاحب مکیال المکارم به مناسبت بحثی که درباره «تواضع» داشته اند، طرح کرده اند. ما می توانیم یک انگیزه دیگر را به اینها اضافه کنیم:

۵- پاسخ به التماس دعا: گاهی انگیزه انسان برای دعا در حقّ دیگری التماس

دعـای او به انسـان است. وقـتی مـؤمنی از انسـان می خواهـد که برایش دعـا کنـد، وظیفه برادری ایمـانی حکم می کنـد که به درخواست او پاسخ مثبت داده شود. لذا اگر هیچ یک از انگیزه های قبلی هم نباشد، التماس دعای شـخص برای اینکه دیگران دعایش کنند، کافی است.

این پنـج انگیزه ممکن است به تنهایی یا با هم، مؤثّر در دعای انسان باشـند. گاهی فقط یکی از آنها هست و گاهی بیشتر. مثلاً اگر فرزنـدی به پـدر یـا مـادرش احسـان نمایـد، دعـای آنها در حقّ او هم به انگیزه اوّل است و هم دوم. هم از روی شـفقت و رحمت است و هم تلافی کردن احسان. اگر فرزنـد به والدین خود التماس دعا گفته باشد، انگیزه پنجم هم در دعای آنها مؤثّر خواهـد بـود. به همین ترتیب ممکن است دو انگیزه دیگر هم در همین مـورد وجود داشـته باشـد و به این ترتیب جمع بین همه آنها یا برخی از آنها در یک مورد خاص امکان پـذیر است. البتّه ناگفته نماند که ما دلیلی برای منحصـر کردن انگیزه های دعا در این پنـج عنوان نـداریم. ممکن است برخی انگیزه های دیگر هم در دعای انسان مؤثّر باشـد ولی شایـد بتوان گفت که مهم ترین انگیزه هـای دعاها همین ها هسـتند. حال که اهمّ این انگیزه ها بیان شـد، بایـد ببینیم کـدام یک از آنها بر دعای انسان در حقّ امام زمانش تطبیق می نماید.

۱– دعای شفقت و رحمت برای امام زمان علیه السلام

اوّلین انگیزه، شـفقت و رحمت دعاکننده است که در مورد دعا در حقّ امام زمان علیه السلام هم مصداق پیدا می کند. به تعبیر مؤلّف کتاب مکیال المکارم همه موجبات رحمت و شـفقت نسبت به حضرت مهدی (عجّل الله تعالی فرجه الشّریف) در وجود مقـدّس ایشـان جمع شـده است. آنگاه برخی از آنها را که هرکـدام می توانـد مسـتقلّاً انگیزه دعا برای ایشان باشـد، را ذکر می فرماید که مجموع آنها دوازده عنوان می شود:

۱– پـدر حقیقی بودن برای اهـل ایمـان: انسان برای پـدرش از سر شـفقت و رحمت دعای خیر می کنـد. اگر پـدری خود اهل دلسوزی و شـفقت بر فرزنـدانش باشـد، این انگیزه برای فرزنـد قوی تر و شدیـدتر می شود. به فرموده امـام هشـتم علیه السـلام وجود مقدّس امام

زمان علیه السلام «الوالد الشّفیق»(۱) برای همه اهل ایمان هستند. پس این انگیزه در خصوص دعای مؤمنان برای پدر حقیقی خود، بسیار قوی و عمیق است.

۲- برادر واقعی بودن برای اهل ایمان: هر انسانی هرچند بی ایمان به طور طبیعی و فطری برای برادرش از سر شفقت و حمایت کننده از او، این انگیزه برای دعا در حقّ او پررنگ تر خواهد شد. امام رضا علیه السلام در ادامه فرمایش خود که امام علیه السلام را معرّفی می کنند، فرموده اند: «و الأخ الشّقیق»(۲). «شقیق» یعنی نصف شده و منظور برادری است که گویی نیمه دیگر برادرش است. دو برادری که چنان به فکر یکدیگر و دلسوز هم هستند که هیچ گاه چیزی را منحصراً برای خود نمی خواهند، بلکه در همه امور مساوی اند؛ گویی دو نیمه از یک چیز هستند. آری امام عصر علیه السلام چنین برادری برای اهل ایمان هستند، پس جا دارد که مؤمنان برای ایشان از روی شفقت و رحمت به صورت جدّی دعا نمایند.

۳- غربت و کم بودن یاران: اگر کسی غریب و بی کس باشد و چنانچه شایسته اوست، مورد توجّه و مراجعه و یاد کردن و ... قرار نگیرد، انسان در حقّش دلسوزی و ترحّم می کند و برایش دعا می نماید. به نظر می رسد که اگر به معانی «غربت» آگاه باشیم، کسی را در روی زمین غریب تر از امام زمانمان پیدا نمی کنیم.(۳)

۴- غیبت و دوری از دوستان و سرزمین: امام عصر علیه السلام در زمان غیبت از جمع دوستان و سرزمین مورد علاقه خود دور هستند. کسی که جایگاهش در همه عالم منحصر به فرد است، از اینکه در میان دوستداران خود حاضر باشد و چون دیگران در خانه و سرزمین محبوب خویش آشکارا زندگی نماید، محروم است و به خاطر رضای خداوند این عزلت و تنهایی را تحمّل می فرماید. آیا این شرایط شفقت و رحمت انساند.

۱- اصول کافی، کتاب الحجّه، بابٌ نادرٌ جامعٌ فی فضل الامام و صفاته، ح ۱.

۲- همان.

۳- معانی مختلف «غربت» و اثبات غربت امام عصر علیه السلام به همه معانی آن را می توانید در کتاب «آفتاب در غربت» مطالعه فرمایید.

را برنمی انگیزد که برای چنین بزرگواری به پیشگاه الهی دعا کند؟

۵- مظلوم بودن به خاطر غصب شدن حقوقش: حقوق امام عصر علیه السلام همچون اجداد بزرگوارشان غصب شده و ستمگران عالم، ایشان را از بسیاری از حقوقشان محروم داشته اند. این ویژگی هم موجب شفقت انسان بر ایشان می شود که دست به دعا بلند کند و از خدای منّان یاری این بزرگ ترین مظلوم عالم را طلب نماید.

۶- مظلوم بودن به علّت اینکه پدر و اجداد و ارحام و نزدیکانش به شهادت رسیده و ایشان خونخواه همه آنها هستند: این جهت دیگری از مظلومیّت مولا و سرور ماست که پدرانشان و نزدیکانشان توسّط ظالمان به ناحق کشته شده اند و منتقم خون های همه آنها، امام زمان علیه السلام ما هستند، ولی هنوز زمان آن فرا نرسیده و اجازه این خونخواهی به ایشان داده نشده است. همین امر موجب دلسوزی و رقّت بر حال این بزرگوار است که می تواند انگیزه دعا در حقّ ایشان باشد.

۷- ایمان: مؤمن بودن امام زمان علیه السلام کفایت می کندکه انسان بر حال ایشان شفقت و رحمت آورد و هر مؤمنی بر سایر اهل ایمان این حق را دارد که برایش دلسوزی کنند و به فکر حال و وضع او باشند. هرچه درجه ایمانی شخص بالاتر باشد، حقّ او بر دیگران بیشتر خواهد بود. آیا کسی را در رتبه ایمانی امام علیه السلام سراغ داریم؟

۸- زیادی دشمنان و ناتوانی دوستان ایشان: همه ستمگران عالم و پیروان آنها اعمّ از مسلمان و غیر مسلمان به خصوص کسانی که به نام اسلام و قرآن با اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام و شخص امام زمان علیه اسلام دشمن هستند، متأسّفانه همیشه تعداد زیادی داشته اند و در مقابل، دوستان حضرت و کسانی که با حقوق ایشان به خوبی آشنا هستند، نسبت به گروه اوّل تعدادشان بسیار کمتر بوده است. آیا حال کسی که دشمنانش زیاد و دوستانش کم و ناتوان هستند موجب شفقت و رحمت نیست؟

۹- گرفتاری و همّ و غمّ زیاد ایشان به خاطر آنچه در زمان غیبت بر دوستان و شیعیان ایشان وارد می شود: از چند جهت می توان یقین کرد که امام زمان علیه السلام به خاطر مصیبت های شیعیان خود، زیاد غم و غصّه می خورند: یکی از جهات، ایمان ایشان

است. هرکس ایمانش بالاتر باشد، غم و غصّه اش به خاطر وقوع معصیت بیشتر است، به خصوص اگر دوستان و پیروان خود را مبتلا به گناه ببینـد. جهت دیگر، پـدر بودن ایشان است که وقتی فرزنـدان خود را گرفتار می بینـد، نمی تواند بی تفاوت باشـد بلکه بیش از خود فرزند ناراحت و غمناک می شود. جهت دیگر، امام بودن ایشان است که خود را مسئول هدایت و دستگیری خلق می دانـد و وقتی مشاهـده می کنـد که همین خلق محتاج و گرفتار چگونه از سـفینه نجات و باب هدایت الهی اعراض می کننـد، چقـدر انـدوهگین می شود؟ و بسـیاری جهات دیگر در این امر مـدخلیّت دارد که این جا مجال طرح آنها نیست ولی با کمال تأسّف بایـد بگوییم اگر همه غم و غصّه های اهل ایمان را که به خاطر ایمان و غیرت دینی خود متحمّل می شوند، روی هم بریزیم، به انـدازه نـاراحتی و غم مولایمـان نمی شود. حـال در نظر بگیریـد که این یگانه دوران و نادره روزگار، چنـدین و چنـد سال و بلکه چندین قرن است که چنین غم هایی را در سـینه دارد. قطعاً کمّ و کیف آن برای هیچ یک از ما قابل درک و تصوّر هم نیست.(۱) امّا همین قدر هست که دل های ما را به درد آورد و رحمت و شـفقت ما را برانگیزد که برای رفع این غم و غصّه ها به پیشگاه خداوند دعا کنیم. اگر دعای ما ذرّه ای از ناراحتی های ایشان بکاهد، عبادت بسیار بزرگی انجام داده ایم.

نویسـنده رو سـیاه این سطور واقعاً در خود احساس خجالت و شرمندگی می کند که مبادا اعمال و رفتارش موجب ازدیاد غم و غصّه های امام عصر علیه السـلام بوده باشـد. و اگر چنین بوده است، بایـد ابتـدا از وجود مقـدّس آن عزیز به خاطر ایذاء ایشان عـذرخواهی کند و با توبه واقعی خود، موجبات رفع همّ و غمّ ایشان را فراهم آورد. آنگاه از دیگران بخواهد که برای تسـکین آلام و غم های آن سرور دعا کنند.

۱۰- طولانی بودن زمان گرفتاری ایشان: هرچه مـدّت زمان گرفتاری مؤمنی بیشتر باشد، دلسوزی و رقّت انسان بر حال او بیشتر می شود. آیا با توجّه به حجم عظیمد.

ص: ۸

۱- گوشه ای از گرفتـاری هـای امام عصـر علیه السـلام به خاطر شـیعیانشان را می توانیـد در کتاب «سـلوک منتظران» بخش ۲، فصل ۲ ملاحظه فرمایید.

گرفتاری های حضرت، کس دیگری را سراغ داریم که تاکنون نزدیک به دوازده قرن متحمّل اینها بوده باشد؟

۱۱- ناشناخته بودن منزلت ایشان بین مردم و منحرف بودن آنها از مسیر آن حضرت: یکی از وجوه غربت عزیز و سرور ما این است که قدر و منزلت ایشان حتّی در میان دوستانش ناشناخته مانده است. متأسّفانه انحرافات عقیدتی زیادی در شناخت صحیح امام علیه السلام در میان شیعیان وجود دارد که همین انسان مؤمن را به حال شفقت و ترحّم بر حال امام ناشناخته اش درمی آورد.

۱۲- کوتاهی کردن مؤمنان به ایشان در پیروی و خدمتگزاری به آن حضرت: قطعاً انتظاری که حضرت بقیّه الله ارواحنا فداه از معتقدین به خود دارند، این است که فقط در ایّام نیمه شعبان به شرکت در جشن میلاد یا پخش گل و شیرینی اکتفا نکنند، بلکه باید اعمال و رفتارشان گویای اقتدا به آن حضرت باشد. متأسّفانه همان درصد بسیار کمی از مسلمانان که با امام زمان خود آشنا هستند و حدّاقلّ لازم از معرفت ایشان را دارند، در عمل، بسیار بسیار از آنچه باید باشند دورند و گاهی حتّی در مراسم جشن مربوط به امام زمان علیه السلام، کارهایی می کنند که قطعاً و یقیناً دل مقدّس ایشان را به درد می آورد. چه رسد به اینکه در خدمت به آن حضرت بخواهند حقّ ایشان را ادا نمایند. نویسنده خود را بیش از هرکس در این زمینه شرمنده و مقصّر می بیند و از آن مولای عزیز می خواهد که با بزرگواری از سر تقصیراتش بگذرد و اجازه خدمت خالصانه به محضرش را برای او و سایر دوستان خود صادر فرماید.

این دوازده عنوان را نویسنده فقیه مکیال المکارم در توضیح موجبات شفقت و رحمت بر امام عصر علیه السلام مطرح کرده و سپس افزوده اند که اگر کسی در احوال آن امام بزرگوار تأمّل کافی کند، بسیاری جهات دیگر از همین قبیل را پیدا می کند که باید بر این وجوه بیفزاید. ما عرض می کنیم که توجّه و تفطّن به این امور شایستگی و لیاقت و معرفت عمیقی لازم دارد که در میان عالمان هم به ندرت پیدا می شود، چه رسد به افراد جاهلی چون حقیر که اگر تذکّرات امثال صاحب مکیال نبود، هرگز به این امر توجّه نداشتم و حالا هم که نوشته هایش هست یا به آنها مراجعه نمی کنم و یا اگر هم

می خوانم و می فهمم، چنان که بایـد حقّش را ادا نمی کنم. خداونـد می توانـد بـا کسـانی همچون مرحوم میرزا محمّـد تقی اصفهانی (نویسنده مکیال المکارم) بر ما احتجاج نماید و راه هرگونه عذر آوردن در تقسیر را بر ما ببندد.

در پایان این قسـمت فرموده انـد که اگر مؤمنی با هر یک از این انگیزه ها، برای امامش با اخلاص دعا کند، فوائدی که در هر یـک از این دوازده عنـوان اشـاره شـد را درک خواهـد کرد. مثلاًـ اگر به انگیزه جهت اوّل (پـدر حقیقی بودن امـام زمـان علیه السـلام) برای ایشان دعا کنـد، ثواب نیکی کردن به پدر را می برد. اگر جهت دوم (برادر واقعی بودن امام علیه السـلام) انگیزه دعا را در او به وجود آورد، ثواب رعایت حقّ برادر را در راه خـدا می برد و همچنین ثواب یاری رسانـدن به غریب و مظلوم و نصرت مؤمن واقعی و رفع گرفتاری از گرفتار و غمگین و ... .

تـذکّر این نکته هم لازم است که دعـا به انگیزه هرکـدام از این وجوه، فوائـد و آثار ارزنـده زیادی دارد و اگر همه اینها با هم جمع شوند، برکات فوق العاده ای خواهند داشت که قلم، توان بیان آنها را ندارد؛ فقط باید از خدا خواست که معرفت شایسته برای ایجاد همه این انگیزه ها را به انسان عنایت کند که در این صورت حال و هوا و فکر و ذکر انسان در همه لحظات زندگی اش بودن امام زمان علیه السلام را می گیرد. رزقنا الله بفضله و کرمه.

۲- دعا برای امام عصر علیه السلام به خاطر تلافی کردن احسان ایشان

دومین انگیزه دعا در حقّ دیگری، تلافی کردن احسان او به دعا کننده است. از این جهت هم می توان ضـرورت دعا برای امام عصـر علیه السـلام را اثبـات نمود. در این بحث هم از تـذکّرات سازنـده و ارزشـمند صاحب کتاب مکیال المکارم اسـتفاده می کنیم. اوّلین تـذکّر این است که بـدانیم همه نعمت هایی که در اختیارمان بوده است، هست و خواهـد بود، به وساطت و برکت وجود آن امـام همام علیه السـلام است.(۱) علاوه بر این ایشـان انواع و اقسـام احسـان ها را در حقّ ما انجام می دهنـد. یکی از مصادیق آن، دعایی است که در حقّد.

۱- توضیح این مطلب را می توانید در کتاب «آفتاب در غربت»، بخش دوم مطالعه فرمایید.

دوستان خود می کنند. خود ایشان در ضمن توقیعی که به مرحوم شیخ مفید - اعلی الله مقامه الشّریف - مرقوم فرموده اند، چنین آورده اند:

... یَعمِدُ بِکَیدِهِ اَهلَ الایمانِ ولا یَبلُغُ بِذلِکَ غَرَضَه مِنَ الظُّلمِ وَ العُدوانِ، لِأنّنا مِن وَراءِ حِفظِهِم بالدُّعاءِ الّذی لا یُحجَبُ عَن مَلِکِ الأرضِ و السَّماءِ فَلیَطمَئِنَّ بِذلِکَ مِن اَولیاءِنا القُلُوبُ.(۱)

... (آن منافق) با نیرنگ خود اهل ایمان را قصد می کند ولی به هدفش که ظلم و تجاوز است نمی رسد، زیرا ما در پی محافظت از آنانیم با دعایی که از پادشاه زمین و آسمان پوشیده نمی ماند، پس دل های دوستان ما بر این امر مطمئن باشد.

ایشان در نامه خود به جناب شیخ مفید از منافق پلیدی سخن گفته اند که از راه مکر و نیرنگ خواسته است که اهل ایمان را مورد ظلم و تجاوز خویش قرار دهد ولی امام علیه السلام اطمینان داده اند که او به هدفش نمی رسد و علّت ناکامی او را دعای خود در حقّ مؤمنان دانسته اند. همان دعایی که از خداوند آسمان و زمین پوشیده نمی ماند و قطعاً به هدف اجابت می رسد و سپس تأکید فرموده اند که مؤمنان باید به این امر اطمینان کامل داشته باشند.

حقیقتاً اگر دعاهای خیر آن عزیز غایب از نظر نبود، مؤمنان مورد تجاوز انواع دشمنان اعمّ از انس و جن قرار گرفته و نمی توانستند در دین و دنیای خود در عافیت به سر برند. البتّه این سخن معنایش این نیست که هیچ درد و بلا و مصیبتی گریبان گیر هیچ مؤمنی در هیچ زمانی نمی شود. این ادّعا قطعاً صحیح نیست و ما هم چنین ادّعایی نداریم. سنّت خدای متعال بر امتحان و ابتلای خلائق است به خصوص اهل ایمان که مطابق قرآن و احادیث بیشتر از هرکس مورد بلا و آزمایش الهی قرار می گیرند. این جا سخن در این است که اگر می بینیم بحمدالله مؤمنانی هستند که با وجود اینکه ناشکری و معصیت در بین ایشان کم نیست، می توانند ایمان و معرفت خود را حفظ کنند و به۵.

۱- احتجاج طبرسی، ج۲، ص۳۲۴ و ۳۲۵.

طور نسبی در امنیّت و عافیت خوبی به سر ببرند، همین نعمت را به برکت دعاهای حضرت ولیّ عصر علیه السلام دارا هستند وگرنه، اگر قرار بود اهل ایمان به تناسب کوتاهی های خود، به گرفتاری و مصیبت مبتلا می شدند، آن وقت درصد زیادی از ایشان به بدبختی و فلاکت و بیچارگی دینی و دنیوی دچار می شدند. این عبارت از سخنان خود امام زمان علیه السلام است که در یکی از توقیعات شریف خود فرموده اند:

إنّا غَیرِ مُهمِلینَ لِمُراعاتِکُم وَلا ناسینَ لِذِکرِکُم وَلَولا ذلِکَ لَنَزَلَ بِکُم اللّأواءُ أو اصطَلَکُمُ الاَعداءُ.(۱)

همانا ما در محافظت و توجّه به شما اهمال نمی کنیم و یاد (کردن) شما را فراموش نمی کنیم و اگر چنین نبود، بلاهای سخت بر سر شما فرود می آمد یا دشمنان شما را ریشه کن می کردند.

این جا به طور کلّی فرموده اند که اگر مراقبت و محافظت و توجّه این پدر عزیز امّت نبود، یا شیعیان به سختی های بزرگ گرفتار می شدند و یا دشمنان ریشه آنها برمی کندند. آری همین قدر امنیّت و سلامت و عافیت که برای شیعیان در زمان غیبت آقایشان در سطح دنیا وجود دارد، به برکت عنایات و توجّهات مولایشان می باشد. پس به امر خود آقا و امام علیه السلام باید مطمئن باشیم که دعاهای مستجاب ایشان بدرقه راهمان هست و این تنها یکی از احسان های آن عزیز در حقّ دوستانشان است.

یکی دیگر از مصادیق احسان ایشان، «حلم» آن حضرت نسبت به مؤمنان است. ما با خطاها و گناهان خود، اینقدر بی معرفتی و ناشکری می کنیم که جا دارد امام علیه السلام با ما قهر و بی اعتنایی کنند؛ امّا حلم و بردباری می ورزند و باز هم ما را تحویل می گیرند و از خودشان طردمان نمی کنند.

احسان دیگر آن بزرگوار، افاضات علمی به مؤمنان است. هم نعمت های مادّی و هم معنوی افاضه امام علیه السلام بر ماست و یکی از بزرگ ترین این نعمت ها، الطاف علمی ایشان است. باید یقین داشته باشیم که اگر علوم و معارف الهی و صحیحی به ما می رسد،۳.

ص: ۱۲

۱- همان، ص۳۲۳.

لطف امام عصر علیه السلام در حقّ ماست که جدّ شریفشان حضرت زین العابدین علیه السلام در تشریح این مطلب به ابوحمزه فرمودند:

... اِنَّ اللّه یُقَسِّمُ فی ذلِکَ الوَقتِ اَرزاقَ العِبادِ وَ علی أیدینا یُجریها.(۱)

... همانا خداوند در آن وقت (بین الطّلوعین) روزی های بندگان را تقسیم می کند و آنها را به دست ما جاری می سازد.

روزی هایی که به دست امام علیه السلام جاری می شود، هم مادّی است و هم معنوی و علوم و معارف نیز یکی از همین روزی هاست.

از دیگر مصادیق احسان امام علیه السلام به ما، شفاعت ایشان در حقّ ماست. این شفاعت فقط در قیامت نیست بلکه در دنیا هم وجود دارد و ما ایشان را برای حوائج مادّی و معنوی خود واسطه قرار می دهیم و به وساطت ایشان حاجت هایمان برآورده می شود.

این پنج مصداق احسان حضرت به ما (دعا، دفع دشمنان، حلم، افاضات علمی و شفاعت) فقط از باب نمونه ذکر شده وگرنه به تعبیر نویسنده کتاب مکیال المکارم، زبان از بیان همه احسان های ایشان عاجز و قلم از نوشتن آن قاصر می باشد. پس از تذکّر این الطاف باید به این دو آیه کریمه قرآن توجّه کنیم که:

هَل جَزاءُ الِاحسانِ الّا الِاحسانُ، فَبِأَیِّ آلاءِ رَبِّکُما تُکَذِّبانِ.(۲)

آیا احسان جز با احسان تلافی می شود؟ پس کدام یک از نعمت های پروردگارتان را تکذیب می کنید؟!

در کتاب مکیال المکارم پس از ذکر این آیات شریفه، تذکّرات بجایی آمده است که ما ترجمه آن را عیناً نقل می کنیم:

پس ای کسی که قدرت تلافی کردن نعمت های مولایت را - که آنچه آرزویت بوده به تو احسان فرموده - نداری، آیا قدرت این را هم نداری که لحظاتی از ساعات شب یا روزت را - که بدون اختیار تو می گذرد - به دعا برای۱.

۱- بصائر الدّرجات، جزء۷، باب۱۴، ح۹.

۲- الرّحمن/۶۰ و ۶۱.

صاحب الزّمان علیه السلام اختصاص بدهی؟ به همان کسی که انواع نعمت ها را عطایت کرده و به صورت های مختلفی که قابل شمارش و توصیف نیست، احسانت نموده است. بلکه در تمام عمرت آنچه به دست می آوری، نعمتی است از نعمت های خداوند که به واسطه ایشان به تو داده است.

این عبارات نشانگر کمال توجّه و قدرشناسی نویسنده آن است که این طور دلسوزانه فرد غافل از امام عصر علیه السلام را خطاب می کند و به او توجّه می دهد که بدان: اولاً توان تلافی کردن احسان های امامت را نداری، ثانیاً فراموشت نشود که روزی تمنّا می کردی که جزء دوستان و دلسوختگان آن حضرت باشی و در زمره دلدادگان به ایشان قرار بگیری، حال ببین که به لطف و عنایت خود آن بزرگوار لذّت محبّت و انس با ایشان را حس کرده ای و اگر قدر نعمت بدانی، معرفت و محبّت ایشان را با هیچ یک از نعمت های دنیوی تعویض نمی کنی. آیا این کم نعمتی است که همه آرزویت پذیرفته شدن خدمتگزاریت در درگاه ایشان است؟ آیا در خود لیاقت این همه نعمت را می دیدی؟ آیا عقلت به این گونه الطاف معنوی که اکنون نصیبت شده، می رسید؟ اینها و امثال اینها همه و همه به برکت مولایت به تو عطا شده است، آیا تلافی احسان های آن بزرگوار اقتضا نمی کند که در شبانه روز لحظاتی را به دعا کردن در حقّ این ولیّ نعمت هایت اختصاص دهی؟ آیا این مقدار قدرشناسی هم در وجودت نیست؟ این جاست که آن عارف واقعی به امام علیه السلام، از این همه ناسپاسی دوستانش به ستوه می آید و بر من غافل نهیب می زند و می فرماید:

پس چقدر جفاکاری! باز هم چقدر جفاکاری! اگر قلبت از آنچه به گوشت رساندیم، تکان نخورد و زبانت برای دعا در حقّ مولایت به حرکت درنیامد! از خواب لهو (سرگرمی) بیدار شو و بایست و آرزوهای طولانی واهی را از مقابل دیدگانت دور کن و بدان که پیشوا (آنکه جلوتر می رود) به اهل خود دروغ نمی گوید و وظیفه ما جز ابلاغ نیست.(۱)

سفارشات مهمّی است از زبان کسی که به قول خودش جلو می رود و خاضعانه۱.

ص: ۱۴

۱- ترجمه مکیال المکارم، ج۱، ص۴۵۱.

می گوید: آنکه پیشاپیش می رود، به اهل خود دروغ نمی گوید. یعنی آنها که خالصانه این نصیحت ها را می کنند، جز خیر اهل خود را نمی خواهند. ما هم باید باور کنیم که آنها که راه را بلد هستند با ما دروغ نمی گویند و صادقانه سخن می گویند.

۳- دعا در حقّ امام عصر علیه السلام از روی امید به احسان ایشان

یکی از انگیزه های دعا در حقّ دیگری این است که به این وسیله توجّه و احسان او را به سوی خود جلب کنیم. مثالی که برای این نوع دعا بیان شد، فقیری است که به خاطر جلب صدقه دیگری در حقّش دعا می کند. واقعیّت این است که ما نسبت به امام عصر علیه السلام از هر گدایی محتاج تر هستیم. بنابراین کسی که ذرّه ای از الطاف بیکران حضرت را به دوستانش چشیده باشد، دیگر در خانه ایشان را رها نمی کند و با هر وسیله ای از جمله دعا در حقّ ایشان، خواهان جلب توجّه و تصدّق ایشان می گردد.

نکته لطیفی را مؤلّف کتاب ارزشمند «مکیال المکارم» در این باب تذکّر داده اند که شنیدنی است. می فرمایند:

دعای ما در حقّ امام عصر علیه السلام از باب هدیه ای است که یک شخص حقیر فقیر به یک پادشاه بزرگ گرانقدر تقدیم می کند و بدون شک این کار نشانگر نیاز این فقیر به عطا و پاداش آن سلطان بزرگ است و این عادتی است که بردگان نسبت به ارباب خود و هر فرد دانی نسبت به عالی دارد.(۱)

در مقام تمثیل می توانیم موری را ذکر کنیم که در روز عید، ران ملخی را به حضرت سلیمان علیه السلام تقدیم کرد، سپس چون خودش می دانست که هدیه اش در مقایسه با سایر هدایا بی ارزش است، این عبارت را بر لب زمزمه می کرد:

اِنَّ الهَدایا عَلی مِقدارِ مُهدیها.(۲)

همانا هدیه ها به قدر و منزلت هدیه کننده اش بستگی دارد.ن.

۱- همان، ص۲۹۹.

۲- همان.

این جمله از جملات حکیمانه ای است که بنا به نقل، به زبان مورچه ای جاری شده و درس بزرگی است برای کسانی که می خواهند به طریقی ارادت و محبّت خود را به مولایشان عرضه بدارند.

آری دعا در حقّ امام زمان علیه السلام توفیقی است برای شخص دعاکننده و نشانه احتیاج اوست به کرم و لطف مولایش. کسی که چشم به احسان آن کریم دوخته است، با دعاهای خود در حقّ آن بزرگورا می خواهد به ایشان عرض کند که: من هم جزء دوستداران و ارادتمندان شما هستم، بنابراین بی لیاقتی من باعث نشود تا از لطف و کرم خویش دورم کنید. می گویند وقتی حضرت یوسف صدّیق علیه السلام را برای فروختن به بازار بردگان آوردند، هرکس به اندازه وسع و توانایی خود طالب خرید ایشان بود. پیرزنی را دیدند که با یک کلاف نخ در آنجا حضور دارد. از او پرسیدند که برای چه آمده ای، گفت: برای خرید یوسف! گفتند: با چه چیزی می خواهی او را بخری؟ گفت: با این کلاف نخ! گفتند: مگر با این کلاف یوسف را به تو می دهند؟ گفت: می دانم نمی دهند امّا می خواهم وقتی خریداران یوسف را می شمرند، مرا هم جزء آنان به حساب آورند!!

این داستان هرچند که مدرک و منبعی موثّقی ندارد ولی آموزه خوبی برای دوستداران مهدی عالم (عجّل الله تعالی فرجه الشّریف) می باشد. چه درس زیبایی آن پیرزن به همه ما داده است. حقیقت این است که ما چیزی نداریم که بتوانیم به خاطر آن لیاقت دوستی و خدمتگزاری امام عصر علیه السلام را داشته باشیم. دست ما از آن کلاف نخ هم تهی است. حسن آن پیرزن در این بود که خود و بضاعت مزجاتش را کمتر از این می دید که در خور آقایی همچون یوسف علیه السلام باشد، ما هم باید باور داشته باشیم که هرچند گاه گاهی به عرض خدمتی به محضر مولایمان سعادتمند شده ایم، امّا اینها لیاقت و استحقاق نمی آورد که مورد توجّه آن بزرگ قرار گیریم، هرچه هست لطف و کرم ایشان است و از جانب ما جز کوتاهی و عرض تقصیر، هیچ نه!

امّا دعای ما در حق آن بزرگوار به هیچ وجه قابل ایشان نیست و به قدر و اندازه ناچیز خودمان است. ما با دعای خود در حقّ امامان می خواهیم بگوییم: در زمانی که بسیاری از مسلمانان و حتّی شیعیان ولیّ نعمت خود را فراموش کردند و با پنهانی اش،

خودش را هم کنار گذاشتند و از یاد بردند، ما جزء کسانی نبودیم که به این مقدار کفران نعمت کنیم ولذا چشم به کرم و احسان مولایمان دوخته ایم تا با لطفش - نه به خاطر استحقاق ما که استحقاقی در کار نیست - ما را جزء خریدارانش بپذیرد و از درگاهش مردودمان نکند.

۴- دعا برای امام زمان علیه السلام به انگیزه تعظیم و تجلیل ایشان

اگر هیچ یک از انگیزه های قبلی برای دعا در حقّ امام زمان علیه السلام نباشد، صرف تعظیم و بزرگداشت ایشان ایجاب می کند که برایشان دعا کنیم. قطعاً تجلیل از این بزرگوار از بهترین مصادیق عبادت و بندگی خدا شمرده می شود. در این جا هم مرحوم صاحب مکیال تذکّرات مفید و سازنده ای داده اند، می فرمایند:

آیا کسی را می شناسی که قدر و منزلتش از ایشان بالاتر و بلند مرتبه تر و کریم النّفس تر و بزرگوارتر و آبرومندتر و مسن تر و نَسَبَش شریف تر و مرتبه اش رفیع تر و برهان حقّانیّتش واضح تر و احسانش بیشتر و علمش برتر و حلمش عظیم تر و کمالاتش بیشتر و جلال و هیمنه اش بالاتر و زیباتر از مولایت صاحب الزّمان (عجّل الله تعالی فرجه و ظهوره) باشد؟

اگر کسی در پاسخ بگوید: آری (می شناسم)، می گویم: تو گمراه و احمق هستی و اگر بگوید: نه (نمی شناسم)، می گوید: «مالَکُم لا تَرجُونَ لِلّهِ وَقاراً»(۱). چرا حرمت خداوند را نگه نمی دارید؟ مگر فرمایش پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم را نشنیده ای که فرمود: از مصادیق بزرگداشت خدا، احترام گذاشتن به مسلمان سپید موست... پس اگر تجلیل بزرگترها و سنّ و سال داراهای مسلمان چنین فضیلتی دارد، پس چه کسی می تواند فضیلت عملی را بیان کند که با انجام آن تجلیل از بهترین مشایخ مسلمان و آقا و امام و عالم ترین ایشان حاصل می شود؟ همان بزرگواری که قلم از توصیف ایشان عاجز است و خداوند هر زمان بخواهد او را برای آشکار کردن عدل خود، ظاهر می فرماید.(۲)۱.

۱- نوح/۱۳.

۲- ترجمه مکیال المکارم، ج۱، ص۴۵۱.

پس از بیان این تذکّرات، بحث زیبایی در کتاب «مکیال المکارم» مطرح شده که ما خلاصه و عصاره آن را در این جا می آوریم. محور بحث ایشان این است که همه عالم هستی محضر امام عصر علیه السلام است و همان طور که دعا برای بزرگان وقتی در محضر ایشان باشیم، مصداق بزرگداشت و اظهار فروتنی نسبت به آنان است، پس دعا در حقّ امام علیه السلام نیز از مصادیق تعظیم و تجلیل ایشان است. بنابراین مؤمن در هر مکان و موقعیّتی باید در انجام این امر مقدّس بکوشد.

ایشان برای اثبات اینکه همه اقطار عالم محضر امام زمان علیه السلام می باشد، احادیث متعدّدی را ذکر کرده اند تا اثبات کنند که هرچند ایشان از دیدگان مردم در ظاهر پنهان هستند ولی در دلهای ایشان حضور دارند و بر همه خلایق در هر جای عالم که باشند، شاهد و ناظر هستند. این مسأله در اعتقادات شیعه مسلّم و قطعی است و ما در این جا به ذکر دو حدیث اکتفا می کنیم.(۱) حدیث اوّل از امام جعفر صادق علیه السلام است که فرمودند:

اِنَّ الدُّنیا تَمَثَّلَ لِلإمامِ فی فِلقَهِ الجَوزِ فما تَعَرَّضَ لِشَیءٍ مِنها وَ إنَّه لَیَتَناوَلُها مِن أَطرافِها کما یَتَناوَلُ اَحَدُکُم مِن فَوقِ مائِدَتِهِ ما یَشاءُ فلا یَعزُبُ عنه منها شَیءٌ.(۲)

همانا دنیا برای امام علیه السلام در نصف گردو تمثّل یافت ولی متعرّض چیزی از آن نشد و او از این طرف و آن طرف دنیا برمی دارد، همان طور که یکی از شما از روی سفره اش آنچه را می خواهد، برمی گیرد. پس چیزی از آن (دنیا) از امام علیه السلام پوشیده نیست.

احاطه امام علیه السلام بر همه اطراف دنیا چنان است که از آن - همچون ما که از سفره غذا برمی داریم - هرچه می خواهد به سادگی برمی دارد و استفاده می کند.۳.

ص: ۱۸

۱- دو حدیث دیگر در این باب در کتاب «معرفت امام عصر علیه السلام»، ص ۴۱۴ و کتاب «سلوک منتظران»، ص ۹۰ آمده است.

۲- بصائر الدّرجات، جزء۸، باب۱۴، ح۳.

حدیث دوم از امام موسی بن جعفر علیهما السلام است که فرمودند:

إنَّما مَنزِلَهُ الِامامِ فی الَارضِ بِمَنزِلَهِ القَمَرِ فی السَّماءِ و فی مَوضِعِهِ هو مُطَّلِعٌ علی جَمیعِ الَاشیاءی کُلِّها.(۱)

جز این نیست که جایگاه امام علیه السلام در زمین به منزله ماه در آسمان و او در جایگاه خود از همه اشیا مطلّع و آگاه است.

همان طور که ماه در آسمان در جایگاه بلندی است که بر همه زمین اشراف و آگاهی دارد، جایگاه امام علیه السلام نیز چنین است و از منظری بالاـ بر همه زمین می نگرد و احاطه دارد. با این ترتیب می توان پذیرفت که شرق و غرب عالم محضر امام عصر علیه السلام است و احاطه ایشان بر انسان ها و اعمالشان مسلّم و قطعی است. اگر کسی به این واقعیت یقین پیدا کند و با لطف و عنایت حضرت، وجدانی اش شود؛ آن گاه در او انگیزه تجلیل و بزرگداشت ایشان برای دعا در حقّشان ایجاد می شود و در حالی که خود را در محضر آن امام علیه السلام احساس می کند، در حقّش دعا می نماید.

انصافاً اگر انسان در حال زیارت امام زمان علیه السلام و دعای برای ایشان به این حقیقت توجّه کند که در حضور ایشان ایستاده و مشغول زیارت یا دعاست، معنویت و لذّت خاصّی در قلب خود احساس می کند و حال بهتری در دعا خواهد داشت. دعایی که در حضور یک بزرگی به قصد تجلیل و تعظیم از ایشان می شود، بسیار شیرین و دلنشین است و اگر این انگیزه با انگیزه های قبلی جمع شود، اتّصال روحی قوی تری در حال دعا پیدا می شود که خود زمینه استجابت آن را بیشتر فراهم می سازد.

۵- دعا در حقّ ولیّ عصر علیه السلام در پاسخ به التماس دعای ایشان

یکی از انگیزه های دعا برای دیگری می تواند درخواست خود او باشد و این امر در مورد دعا برای حضرت ولیّ عصر علیه السلام صادق است. یکی از شواهد نقلی بر این مطلب را مرحوم شیخ صدوق به این صورت نقل فرموده که کسی از امام صادق علیه السلام سئوال می کند:۸.

۱- همان، جزء۹، باب۱۲، ح۸.

شخصی در نماز واجب، خود را با تکلّف به گریه می آورد تا اینکه گریه اش می گیرد.

حضرت می فرمایند:

قُرَّهُ عَینٍ وَاللهِ وَ قال: اذا کانَ ذلِکَ فَاذکُرنی عِندَه.(۱)

قسم به خدا چشم روشنایی است ... اگر چنین حالی پیدا شد، مرا در آن حالت یاد کن.

در بخش اوّل کتاب یکی از آداب دعا را «تباکی» دانستیم یعنی وقتی انسان به طور معمول گریه اش نمی گیرد با زحمت و تکلّف خود را به حال گریه درمی آورد، مثلاً با یاد کردن از مصیبت های شخصی خود. این کار نه تنها اشکالی ندارد بلکه مورد تأیید و تأکید اهل بیت علیهم السلام نیز هست. حال اگر این کار در ضمن خواندن نماز واجب باشد، به فرموده امام صادق علیه السلام باعث چشم روشنی است. شاهد بحث ما در حدیث فوق این است که امام علیه السلام پس از تأیید و تصویب کلّی «تباکی» در حال نماز واجب، به سئوال کننده فرمودند که اگر چنین حالی پیدا شد، در همان وقت ایشان را یاد کند و قطعاً یکی از آثار و نشانه های یاد کردن از امام علیه السلام دعا در حقّ ایشان می باشد. نتیجه ای که از حدیث شریف می گیریم این است که به قول مرحوم میرزا محمّد تقی اصفهانی، امر امام صادق علیه السلام به آن شخص به این جهت بوده که ایشان امام زمان او و صاحب حق بر او بودند، پس خوب است که هر مرد و زن مؤمنی به این امر نسبت به امام زمان خویش عمل نماید تا حقّ آن حضرت را با قلب و زبان خود ادا کرده باشد.(۲)

ملاحظه می کنیم که امام معصوم علیه السلام خود از شیعه اش می خواهد که در حالات معنوی اش به یاد ایشان باشد. بنابراین خوب است که همه دوستان امام عصر علیه السلام به خواسته ایشان ترتیب اثر داده و در حالات خویش معنوی خود - به خصوص در ضمن نماز و بعد از آن- امامشان را یاد کنند و برای وجود مبارکشان دعا نمایند.۸.

ص: ۲۰

۱- وسائل الشّیعه، ج۴، ص ۱۲۵۰، باب۵، ح۱.

۲- مکیال المکارم، ج۲، ص۴۷، ذیل حدیث ۱۰۹۸.

برخی مضامین دعا برای امام عصر علیه السلام

اشاره

حال که اهمّ انگیزه های دعا برای امام عصر علیه السلام را شناختیم، خوب است در حدّ اشاره به محتوای دعا برای ایشان هم بپردازیم. آنچه در دعاهای مأثور (صادر شده از معصومین علیهم السلام) درباره امام زمان علیه السلام آمده، نشان می دهد که انواع دعا در حقّ ایشان با مضامین متنوّع و مختلف، مطلوب و محبوب خداوند است.

۱- دعا برای دفع شرور از امام زمان علیه السلام

به عنوان نمونه می توانیم به دعایی که حضرت امام رضا علیه السلام به یونس بن عبدالرّحمن تعلیم کرده، اشاره کنیم. ایشان امر فرموده اند که این دعا در حق حضرت ولیّ عصر علیه السلام خوانده شود. ابتدای دعا با جمله «اللّهمَّ ادفَع عَن وَلیِّکَ وَ خَلیفَتِکَ...» آغاز می شود و مضامین آن متنوّع و متعدّد است. اوّلین درخواست، دفع شرور از وجود مقدّس آن امام عزیز است. «دفع» به این است که شرّی به ایشان نرسد و حضرتش از انواع و اقسام بلایا مصون و محفوظ بمانند.

۲- دعا در جهت حفظ امام علیه السلام

در ادامه دعا به زبان دیگری برای ایشان طلب عافیت شده است. عبارت دعا این است:

وَاحفَظهُ مِن بَینِ یَدَیهِ وَ مِن خَلفِهِ وَ عَن یَمینِهِ وَ عَن شِمالِهِ وَ مِن فَوقِهِ وَ مِن تَحتِهِ... .

معنای این عبارت این است که خداوند امام علیه السلام را از پیش رو و پشت سر و راست و چپ و بالا و پایین حفظ فرماید. وقتی دعا می کنیم که ایشان از شش جانب در پناه خداوند حفظ شوند، در واقع سلامت و عافیت کامل حضرت را از گزند هر آفتی طلب می کنیم. این محافظت فقط شامل حفظ جسمانی و مادّی نیست بلکه شامل حفظ شئون معنوی و مقامات الهی ایشان هم می گردد. لذا چنین دعا می کنیم:

وَحفَظ فیه رَسُولَکَ وَ آباءَهُ أَئِمَّتَکَ وَ دَعائِمَ دینِکَ... .

مقصود از حفظ رسول گرامی صلّی الله علیه و آله و سلّم در وجود مقدّس امام عصر علیه السلام این است که ایشان وارث حقیقی و جامع همه کمالات پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و جانشینانش علیهم السلام هستند، بنابراین از خدا می خواهیم که شئون آن بزرگواران را در این تنها باقیمانده خاندان عصمت و طهارت حفظ فرماید. حفظ ایشان حفظ همه آنها و مقامات و کمالاتشان می باشد.

جنبه دیگری که در دعا برای حفظ آن حضرت می تواند مدّنظر باشد این است که خداوند وجود مقدّس حضرت بقیّه الله ارواحنا فداه را برای انجام رسالت بی نظیری که بر عهده اش گذاشته شده، حفظ فرماید. آنچه این آخرین وصیّ حضرت خاتم الانبیاء صلّی الله علیه و آله و سلّم متحمّل شده و قرار است که با ظهور خود به طور کامل ادا نماید، مسئولیّت و رسالت بسیار بسیار بزرگی است که برای حسن انجام آن، عنایت خاصّ و ویژه الهی لازم است. از ما خداوند می خواهیم ایشان را برای تحمّل این بار سنگین در حال غیبت و ظهور حفظ فرماید. به دوش کشیدن ودایع بزرگ امامت، هم در زمان غیبت - که به امر خداوند بدون آشکار شدن علنی برای مردم است - بسیار سنگین می باشد و هم در هنگامه ظهور که امیدها و آرزوهای همه انبیا و اولیای الهی را از ابتدای خلقت حضرت آدم علیه السلام بر روی زمین محقّق خواهد فرمود و هر دوی اینها نیاز به حفظ و مراقبت ویژه خداوند از این تنها ولیّ حیّ خود دارد.

۳- دعا برای دوستان و علیه دشمنان امام علیه السلام

فراز بعدی دعا مربوط به دوستان و دشمنان ایشان است. عرضه می داریم:

«وَ والِ مَن والاهُ وَ عادِ مَن عاداهُ».

از خدا می خواهیم که با دوستان امام زمان علیه السلام دوستی و با دشمنان ایشان دشمنی کند. این درخواست، دعا در حقّ خود امام عصر علیه السلام هم هست. وقتی خداوند دوستان حضرت را دوست بدارد و آنها را در جهت پیشبرد اهداف مقدّس ولیّش یاری فرماید،

در حقیقت خود امام علیه السلام را یاری فرموده است و همچنین وقتی دشمنان حضرت را دشمن بدارد و آنان را خوار و ذلیل نماید، در واقع شرّ آنان را از وجود امام علیه السلام دور ساخته است.

۴- دعا برای شادی امام علیه السلام به خاطر رعیّتش

یکی دیگر از فرازهای این دعای مبارک، عبارت زیبای ذیل است:

«اللّهُمَّ اَعطِهِ فی نَفسِهِ وَ اَهلِهِ و وُلدِهِ وَ ذُرِّیَّتِهِ وَ اُمَّتِهِ وَ جَمیعِ رَعِیَّتِهِ ما تُقِرُّ بِهِ عَینَه وَ تَسُرُّ بِهِ نَفسَه».

یعنی خدایا در مورد خود وجود مقدّس امام علیه السلام و نزدیکان و فرزندان و نسل و امّت ایشان و نیز همه کسانی که رعیّت آن حضرت هستند، آن چیزهایی را که باعث چشم روشنی و شادمانی ایشان می گردد؛ به حضرتش عطا بفرما. انصافاً دعای جامع و زیبایی است؛ هم بهترین دعا در حقّ نزدیکان و فرزندان و امّت امام علیه السلام است و هم طلب یکی از بهترین خیرات برای خود آن عزیز. مانند این است که برای یک پدر دعا کنیم که خداوند در مورد فرزندش چیزی را که باعث خوشحالی او می شود، به او عطا نماید. البتّه یک پدر معمولی ممکن است به چیزی برای فرزندش خوشحال شود که به صلاح او نباشد، ولی در مورد امام عصر علیه السلام چنین فرضی منتفی است. اگر ایشان به چیزی در مورد یکی از فرزندان و رعیّتش خوشحال شود، قطعاً آن چیز به خیر و صلاح فرزند هم هست. پس بهترین دعاها در حقّ امّت امام زمان علیه السلام همین دعاست که هم طلب خیر و صلاح برای آحاد امّت است و هم اجابت آن موجب خوشحالی و سرور امام علیه السلام می گردد.

در این گونه دعا کردن، مشخّص نمی کنیم که چه چیزی را برای امّت آن حضرت می خواهیم و چه بسا همین مشخّص نکردن، برای خودمان بهتر باشد، گاهی ممکن است از روی جهل و نادانی بر درخواست چیزی تأکید و اصرار بورزیم که به صلاح خودمان یا دیگران نباشد. ولی وقتی به طور مبهم و کلّی می خواهیم که خداوند آنچه

باعث سرور و شادمانی امام علیه السلام می شود، به امّت ایشان و با واسطه به خود ایشان عطا فرماید، در حقیقت از شرّ آنچه به صلاحمان نیست، در امان می مانیم.

۵- دعا برای تعجیل فرج امام علیه السلام

در همین دعـای شـریف علاوه بر چهار عنوان گذشـته، عبارات متعـدّدی وجود دارد. که در هرکـدام به زبانی تعجیل فرج امام عصر علیه السلام درخواست شده است. به عنوان نمونه:

اللّهمَّ... اَمِت بِهِ الجَورَ وَ اَظهِر بِهِ العَدلَ... وَ اَبِر بِهِ الکافِرینَ وَ جَمیعَ المُلحِدینَ فی مَشارِقِ الاَرضِ وَ مَغارِبِها وَ بَرِّها وَ بَحرِها وَ سَهلِها وَ جَبَلِها حَتّی لا تَدَعَ مِنهُم دَیّاراً ولا تُبقِیَ لَهُم آثاراً.(۱)

وقتی از خداوند می خواهیم که به دست ایشان ظلم را بمیراند و عدل را آشـکار فرماید یا اینکه کافران و ملحدان را در سراسر گیتی - اعم از خشـکی و دریا و دشت و کوه - نابود و هلاک گردانـد و اثری از هیـچ یک از آنان باقی نگذارد، در واقع فرج نهـایی و کامـل امـام زمـان علیه السـلام را درخواست کرده ایم. این دعا بالاترین و کامل ترین تقاضایی است که می توانیم در حقّ امام علیه السـلام به درگاه ایزد منّان عرضه بـداریم. اگر خداونـد این دعا را مستجاب فرماید، همه دعاهای قبلی و بالاتر از آن، هم در حقّ خود ایشان و هم دوسـتانشان برآورده خواهـد شد. بنابراین می توانیم جامع ترین و کامل ترین دعا را برای امام عصـر علیه السـلام، دعا برای تعجیل فرج ایشان بـدانیم و به همین جهت بیشترین بحث خود را در فصول آینـده کتاب بر محور همین دعا قرار دهیم.۹.

ص: ۲۴

۱- جمال الاسبوع، ص۳۰۷ تا ۳۰۹.

فصل ۲- ضرورت دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام

اشاره

اوّلین بحث درباره دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام توجّه به ضرورت آن است. این ضرورت را از دو جهت می توانیم اثبات کنیم: یکی برای رفع بلای غیبت امام علیه السلام، دوم از جهت امتثال امر ایشان به اکثار دعا برای تعجیل فرج.

الف- رفع بلای غیبت به وسیله دعا

تذکّر به بلا و مصیبت غیبت

در درجه اوّل باید به این واقعیّت تلخ اذعان کنیم که غیبت امام زمان علیه السلام از بلاها و گرفتاری هایی است که خداوند به وسیله آن مردم زمان غیبت را می آزماید. اگر بخواهیم از این امتحان موفّق و سربلند خارج شویم، قدم اوّل این است که درد و رنج این بلا و مصیبت را وجدان کنیم. کسی که به مصیبتی گرفتار می شود، اگر درد آن را احساس نکند، به فکر چاره نمی افتد و به دنبال یافتن راه نجات از آن نمی گردد. امّا هر قدر عمق مصیبت را بیشتر حسّ کند، تلاش بیشتری برای خلاصی از آن انجام می دهد و به هر وسیله ای که امید بخش رهایی از آن بلاست، متوسّل می شود. یکی از کارسازترین وسایل برای رفع گرفتاری ها دعاست و بنابراین قدم دوم - پس از وجدان درد غیبت امام عصر علیه السلام - روی آوردن به دعا برای رفع آن است.

در فصل پایانی از بخش گذشته هشدار نهیب گونه قرآن را نقل کردیم که فرمود:

قُل ما یَعبَؤُ بِکَم ربّی لَولا دُعاؤُکم.(۱)

و فهمیـدیم که تا دست به دعا بلند نکنیم و پایان غیبت امام عصـر علیه السـلام را از خداوند نخواهیم، مورد اعتنای او قرار نمی گیریم. همچنین دانستیم که یکی از حکمت های خداوند در گرفتار کردن بندگانش به بلاها و سـختی ها این است که آنان به زاری و تضرّع در پیشـگاه خـدا بیفتنـد و اگر چنیـن نکننـد، مـورد مؤاخـذه او قرار خواهنـد گرفـت. کلاـم حقّ الهی را در این خصوص بار دیگر به گوش جان بشنویم که فرمود:

... فَأَخَذناهُم بِالبَأساءِ و الضَّرّاءِ لَعَلَّهُم یَتَضَرَّعُونَ* فَلَولا إذ جاءَهُم بَأسُنا تَضَرَّعُوا وَلکِن قَسَت قُلُوبُهم و زَیَّنَ لَهُمُ الشَّیطانُ ما کانُوا یَعمَلُونَ.(۲)

می بینیم با لحن بسیار شدید و تندی تضرّع نکردن امّت را در هنگام نزول بلا و گرفتاری مذمّت فرموده و آن را معلول قساوت قلب آنهـا و بازیچه شـیطان شـدنشان دانسـته است. بنابراین جا دارد که به خود بگوییم: تاکنون برای رفع بلای غیبت امام زمان علیه السـلام چقـدر به پیشـگاه خداونـد تضـرّع کرده ایم؟ آیا اصـلاً چنین فکری به خاطرمان خطور کرده است؟ نکنـد مبتلا به سنگدلی و بازیچه شـیطان شده باشـیم؟ آیا باور کرده ایم که در صورت دعا نکردن برای تعجیل فرج امام علیه السـلام خداوند هیچ اعتنایی به ما نخواهد فرمود؟

احساس نیاز به دعا برای تعجیل فرج

انسـان اگر احسـاس نیاز به کاری نکنـد به آن روی نمی آورد و دعا کردن هم از این قاعـده مسـتثنا نیست. اگر احساس نیاز به دعـا نکنیم، یـا اصـلاً دعـا نمی کنیم و یا به صورت تصـنّعی و با تکلّف به آن رو می آوریم. احساس نیاز به دعا وقتی پیـدا می شود که انسان سختی و شدّت بلا را بیشتر حس کند و این احساس هر قدر قوی تر شود، کمّ و کیف۳.

ص: ۲۶

۱- فرقان/۷۷.

۲- انعام/۴۲ و ۴۳.

دعای انسان هم بهتر می شود، البتّه به شرطی که عقیده به کارگشایی و تأثیر دعا برای رفع بلا داشته باشد. پس اگر می خواهیم اهـل دعـا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السـلام شویم، بایـد اوّلاً درد غیبت ایشان را بچشـیم و ثانیاً در تلاش برای رفع آن از طریق دعا احساس سـستی نکنیم، به عبارت دیگر یقین داشته باشیم که با دعا به پیشگاه خدا و اهتمام و اصرار داشتن بر آن می توانیم افق طلوع فرج امامان را مشاهده نماییم.

سستی نکردن در مورد این دعا

این جاست که باید هشدار و تذکّر امام هشـتم علیه السـلام را برای خود زنده کنیم که از قول جدّشان امام باقر علیه السلام نقل فرمودند:

لَیسَ اِذا ابتُلِیَ فَتَرَ.(۱)

(مؤمن) وقتی گرفتار می شود، سست نمی گردد.

ایمان مؤمن اجازه نمی دهـد که در وقت گرفتاری، سـستی نشان دهـد و برای رفع آن تلاش نکنـد. او می داند که گرفتاری ها زمینه امتحـان الهی است و برای موفّقیّت در این امتحان بایـد به دعا روی آورد. این را هم می دانـد که نبایـد از دعا به پیشـگاه خدا خسـته و ملول شود، چون از رسول گرامی اسـلام صـلّی الله علیه و آله و سـلّم شـنیده است که خداوند خسـته و ملول نمی گردد مگر آنکه بنده اش چنین شود:

... فإذا فَتَحَ لِاَحَدِکُم بابَ دُعاءٍ فَلیَجهَد فإنّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ لا یَمَلُّ حَتّی تَمَلُّوا.(۲)

به همین خـاطر است که مؤمن در دعـایش جـدّ و جهـد می کنـد تـا حاجتش را که فرج مولایش امام عصـر علیه السـلام است، محقّق ببینید. پس تا وقتی به مطلوب خود نرسیده از دعا کردن و اعمال جهد در راه تحقّق آن کوتاهی نمی کند.ی.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۶۷، ح۱، به نقل از قرب الاسناد.

۲- همان، ص۳۶۴، ح۸، به نقل از امالی طوسی.

اطمینان به نزدیک شدن ظهور

نکته دیگر اینکه: مطابق احادیثی که برخی از آنها در بخش اوّل کتاب گـذشت، اگر انسان در هنگام بلا به فکر دعا بیفتـد می توانـد مطمئن شود که باب اجابت باز شـده و رفع بلا نزدیک است و برعکس اگر از دعا کردن کوتاهی نماید، باید از طولانی شدن بلا بترسد. کلام نورانی امام هفتم علیه السلام در این باب چنین بود:

ما مِن بَلاءٍ یَنزِلُ علی عَبدٍ مُؤمِنٍ فَیُلهِمُهُ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ الدُّعاءَ الّا کان کَشفُ ذلکَ البَلاءِ وَشیکاً وَ ما مِن بَلاءٍ یَنزِلُ عَلی عَبدٍ مُؤمِنٍ فَیُمسِکَ عَنِ الدُّعاءِ اِلّا کانَ ذلِکَ البَلاءُ طَویلاً فإذا نَزَلَ البَلاءُ فَعَلَیکُم بِالدُّعاءِ وَ التَّضَرُّعِ اِلَی اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ.(۱)

طبق این فرمـایش و امثـال آن می توانیم از وضـعیّت مؤمنان در ارتباط با بلای غیبت امام عصـر علیه السـلام به طولانی یا کوتاه بودن مـدّت زمـان آن پی ببریم. اگر دیـدیم که اهـل ایمـان برای رفع آن به تکـاپو افتاده و از جان و دل دست به دعا بلنـد می کننـد، می توانیم به نزدیک بودن ظهور امام زمان علیه السـلام دلگرم شویم و اگر مشاهده کردیم که عنایت کافی به دعا برای تعجیل فرج نمی شود، بایـد خود را برای طولانی تر شـدن غیبت امامـان آماده نماییم. شایـد در احادیث هیچ معیار دیگری که به این روشـنی، طولانی یا کوتاه بودن زمان غیبت را مشـخّص کنـد، به دست نـداده باشـند. خود امام صادق علیه السـلام وقتی خواسـته انـد برای اصـحاب خـود این نکته را روشن نماینـد، آن را به عنـوان نشـانه طولاـنی یـا کوتـاه بودن مـدّت بلاـ معرّفی فرمودند. ابتدا پرسیدند:

هَل تَعرِفُونَ طُولَ البَلاءِ مِن قَصرِهِ؟

و آنگاه در پاسخ به پرسش خود فرمودند:

هرگاه در هنگام بلا به کسی (از شما) الهام شد که دعا کند، بدانید که زمان آن بلا کوتاه است.(۲)۱.

ص: ۲۸

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الهام الدّعاء، ح۲.

۲- همان، ح۱.

پس ما از میزان اهتمام یا عدم اهتمام مؤمنان در دعا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام می توانیم به زود یا دیر بودن آن پی ببریم. البتّه کاملاً توجّه داریم که مقصود در این جا دعا با حفظ همه شرایط اجابت و رفع همه موانع آن است وگرنه کثرت دعاهایی که به اجابت نمی رسند، ملاک قضاوت نیست.

یقین به اجابت دعای تعجیل فرج

یکی از مهم ترین شرایط برای اجابت دعا این است که انسان به تأثیر عمیق دعا در رفع بلا یقین داشته باشد و آن را به تعبیر امام صادق علیه السلام از سر نیزه تیزکاری تر بداند:

الدُّعاءُ اَنفَذُ مِنَ السِّنانِ الحَدیدِ.(۱)

نیز از آن به عنوان سلاح انبیاء و سپر مؤمن یاد کرده اند.(۲)

آیا ما در زمان غیبت مولایمان با چنین اعتقادی برای تعجیل فرج دعا می کنیم؟ آیا باور کرده ایم که دعاهای ما در جلو انداختن ظهور امام عصر علیه السلام از هر سلاح برنده ای کارسازتر است؟ اگر واقعاً چنین باوری وجود داشته باشد، نوع اهتمام و کمّ و کیف دعاهایمان با آنچه اکنون شاهد هستیم تفاوت جدّی خواهد کرد.

اعتقاد دیگری که تأثیر عمیقی در روی آوردن ما به دعای واقعی با همه شرایط لازمش دارد، این است که بدانیم با شروع و استمرار در دعا، خداوند جریان اجابت آن را به راه می اندازد و ما نباید از دعا کردن خسته و ملول شویم یا دچار «استعجال» گردیم. فراموش نکنیم فرمایش امام صادق علیه السلام را که فرمودند:

اِنَّ العَبدَ اِذا دَعا لَم یَزَلِ اللهُ تَبارَکَ وَ تَعالی فی حاجَتِهِ مالَم یَستَعجِل.(۳)

اگر این حدیث شریف و امثال آن را باور کرده باشیم، وقتی برای تعجیل فرج مولایمان دعا می کنیم، از صمیم جان معتقد می شویم که خداوند در کار اجابت۱.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب أنّ الدّعاءَ سلاح المؤمن، ح۷.

۲- همان، ح۴و۵.

۳- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الالحاح فی الدّعاء و التّلبّث، ح۱.

دعایمان است و وقتی چنین باشد حال و هوا و جدّیت دیگری برای دعا در انسان پیدا می شود.

احتمال دیگری که در اجابت همه دعاها وجود دارد، تأخیر آن از زمان مورد انتظار است. گاهی انسان دعایش مستجاب می شود ولی اثر آن را سال ها بعد می بیند. در بخش اوّل کتاب بیان کردیم که طبق احادیث، وقتی دعای حضرت نوح علیه السلام مستجاب شد، پنجاه سال بعد طوفان واقع گردید.(۱) بنابراین ممکن است دعایی که الآن برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام می شود، مستجاب باشد ولی اثر اجابت آن سال ها بعد دیده شود. اگر انسان دعایش را مستجاب ببیند، با اعتقاد و عمق بیشتری به دعا کردن می پردازد.

یکی از آداب دعا - مطابق آنچه در احادیث آمده- یقین دعاکننده به اجابت آن است. رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند:

اُدعُوا اللهَ وَ اَنتُم مُوقِنُونَ بِالإجابَه.(۲)

اگر انسان با علم و یقین به اجابت دعا کند، قطعاً طرز دعا کردنش با وقتی که امیدی یا اطمینانی به اجابت ندارد، تفاوت می کند. روشن است که یقین به اجابت خود عامل مؤثّری در اجابت دعاست. حال از خود بپرسیم: چند درصد از دعاهایی که برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام می شود، با یقین به اجابت آن است؟

تأثیر اعتقاد به خدایی بودن امر ظهور در کیفیّت دعا برای آن

متأسّفانه شاهدیم که بسیاری از شیعیان و دوستان امام عصر علیه السلام نه تنها یقین به اجابت دعا برای تعجیل فرج ایشان ندارند، بلکه در ذهن خود برای ظهور حضرت پیش شرط هایی را فرض گرفته اند که براساس آنها احتمال اجابت فوری دعای خود و دیگران را هم نمی دهند، چه رسد به اطمینان و یقین به اجابت. بنابراین لازم است بهی.

۱- کمال الدّین، باب۲، ح۲.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۰۵، ح۱، به نقل از عدّه الدّاعی.

این حقیقت با همه وجود معتقد شده باشیم که فرج کلّی و نهایی امام زمان علیه السلام هیچ گونه پیش شرط بشری ندارد و زمینه و مقدّمه ای که ایجاد آن به دست بشر باشد، لازم ندارد. یعنی امر ظهور ایشان بیش از هر کار دیگری «خدایی» است نه «بشری». توضیح و اثبات این موضوع مهم در محلّ مناسب خود آمده است.(۱)

ما انسان ها هرچه کاری خدایی تر باشد، برای تحقّق آن بیشتر روی دعا حساب می کنیم و از آنجا که ظهور امام زمان علیه السلام هیچ مقدّمه و پیش نیاز ضروری ندارد، بنابراین هیچ عاملی امید انسان را از اجابت دعا برای تعجیل فرج کمرنگ نمی کند. پس در این دعای خاص حال «انقطاع الی الله» می تواند بسیار زیاد باشد. این سخن هرگز به معنای کم اهمّیّت دانستن سایر وظایف دوستداران حضرت در زمان غیبت نیست، بلکه صرفاً برای بالا بردن اهتمام ایشان در وظیفه دعا برای تعجیل فرج است. تا این جا اشاره ای داشتیم به ضرورت دعا برای تعجیل فرج از جهت وظیفه ای که برای رفع بلا به طور کلّی به خصوص برای رفع بلا و مصیبت غیبت امام عصر علیه السلام داریم. امّا از جهت دیگری هم می توانیم این ضرورت را اثبات نماییم.

ب- امتثال امر امام علیه السلام به اکثار دعا

حضرت ائمّه اطهار علیهم السلام با لحن اکیدی به دعا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام سفارش فرموده اند. ما در این جا صرفاً دستور خود امام عصر علیه السلام را نقل می کنیم و از آنچه پدران بزرگوار ایشان فرموده اند فعلاً صرف نظر می نماییم. عبارتی که در توقیع شریف ایشان آمده این است:

اَکثِرُوا الدُّعاءَ بِتَعجیلِ الفَرَجِ فإنّ ذلِکَ فَرَجُکُم.(۲)

برای تعجیل فرج زیاد دعا کنید زیرا آن فرج شماست.

این عبارتدر ضمن توقیع مفصّلی خطاب به اسحاق بن یعقوب صادر شده که۴.

۱- رجوع کنید به کتاب «راز پنهانی و رمز پیدایی» بخش سوم، فصل سوم.

۲- کمال الدّین، باب ۴۵، ح۴ و احتجاج، ج۲، ص۲۸۴.

مرحوم شیخ صدوق با دو واسطه از او نقل فرموده است. واسطه اوّل جناب محمّدبن یعقوب کلینی است که اعتماد ایشان و سایر مشایخ امامیّه به اسحاق بن یعقوب خود دلیل جلالت قدر و وثاقت آن بزرگوار می باشد. علاوه بر اینکه در انتهای همین توقیع امام زمان علیه السلام بر او سلام داده اند.

معنای دقیق عبارت توقیع امام علیه السلام

عبارات خود توقیع نشان می دهد که منظور از کلمه «الفرج» در کلام حضرت، فرج نهایی و پایان یافتن غیبت ایشان است. امّا در اینکه مشارٌالیه کلمه «ذلك» چیست، سه احتمال وجود دارد:

احتمال اوّل: مراد از «ذلک»، فرج امام زمان علیه السلام باشد، یعنی کلمه «الفرج» در عبارت توقیع مشارٌالیه باشد. در این صورت معنای عبارت «فانّ ذلک فرجکم» چنین است: فرج امام عصر علیه السلام فرج شماست. این مطلب به عنوان علّت امر امام به دعا کردن (یاد زیاد دعا کردن) برای فرج ایشان ذکر شده و مُفاد آن این است که: برای تعجیل فرج زیاد دعا کنید چون با فرج ایشان، فرج شما حاصل می شود. منظور این است که فرج همه اهل ایمان به فرج امام زمان علیه السلام محقّق و عملی خواهد شد و این مطلب حق و صحیحی است که احادیث متعدّدی آن را تأیید می کند.(۱)

در این فرض دو احتمال در معنای کلّ عبارت وجود دارد: یکی اینکه جمله «فانّ ذلک فرجکم» علّت برای امر به اصل دعا کردن برای تعجیل فرج باشد و دوم آنکه این جمله علّت امر به زیاد دعا کردن برای تعجیل فرج باشد. در هر دو صورت مشارٌالیه کلمه «ذلک» فرج امام عصر علیه السلام است، هرچند که معنای کلّ عبارت با این دو احتمال متفاوت می شود.

احتمال دوم: مراد از «ذلک» دعا کردن باشد، یعنی کلمه «الدّعاء» در عبارت توقیعت.

۱- به عنوان نمونه رجوع کنید به بحارالانوار، ج۹۸، ص۱۵۸ و ۱۵۹، به نقل از اقبال الاعمال، توضیح این حدیث شریف در کتاب «معرفت امام عصر علیه السلام» ص۴۰۲ آمده است.

مشارٌالیه باشد. در این صورت معنای جمله «فانّ ذلک فرجکم» این است: دعا کردن برای تعجیل فرج، فرج شماست.

احتمـال سوم: مراد از «ذلـک» زیـاد دعـا کردن باشـد، یعنی معنـای اکثار در دعا که از جمله «اکثر و الـدّعاء» فهمیـده می شود، مشارٌالیه باشـد. در این فرض مرجع اسم اشاره، معنوی است نه لفظی و معنای جمله «فانّ ذلک فرجکم» چنین خواهـد بود: زیاد دعا کردن برای تعجیل فرج، فرج شماست.

تفاوت سه احتمال با یکـدیگر کاملاً روشن است و به نظر قاصر حقیر احتمال سوم ترجیح دارد چون «ذلک» اسم اشاره به بعید است و مرجع دورتر در این سه احتمـال، همـان معنای «اکثار دعا» است که در احتمال سوم مطرح می شود. البتّه احتمال دوم را ردّ نمی کنیم، همـان طور که مرحوم صـاحب مکیـال المکـارم هر دو احتمال را با هم پـذیرفته انـد؛(۱) ولی شایـد احتمال سوم ارجـح باشـد. بنـابراین از کـلّ عبـارت چنین برداشت می شود که زیاد دعا کردن برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام فرج دعاکننده خواهد بود.

ضرورت اهتمام به امتثال امر امام علیه السلام

به هر حال مهم این است که امام علیه السـلام در این توقیع شـریف امر به زیاد دعا کردن فرموده اند و این نشانگر کمال عنایت ایشان به لزوم اهتمام اهل ایمان به دعا برای تعجیل فرج امامشان است. حضـرت در این عبارت به دعای کم رضایت نـداده و به اکثار آن دسـتور فرموده انـد. وقتی کثرت کاری محبوب و مأمورٌ به باشد، قطعاً آن کار عبادت بسـیار بزرگ و بابرکتی است و اگر کسی از زیاد انجام دادن آن معذور یا محروم است، نباید از اصل و مقدار کم آن دریغ ورزد.

اگر بخواهیم درباره مفاد این امر (اکثار دعا) از دیدگاه فقهی بحث کنیم، علی القاعده نظر مرحوم صاحب مکیال را ترجیح می دهیم که آن را امر استحبابی دانسته اند نه وجوبی.(۲) امّا صرفنظر از جنبه فقهی، وقتی به انجام عملی با قید «اکثار»۹.

۱- مکیال المکارم، ج۱، ص۳۰۸.

۲- همان، ص۳۰۹.

امر می شود، روشن است که آن عمل به طور مؤکّد مطلوب و محبوب خداست. بنابراین کوتاهی کردن در آن به هیچ وجه پذیرفتنی نیست. در اوامر استحبابی هم اگر کسی حالت بی اعتنایی و بی توجّهی و خدای ناکرده اعراض از یکی از آنها داشته باشد، قطعاً کار صحیحی انجام نداده است هرچند که به لحاظ فقهی مرتکب معصیت نشده باشد. از این رو با این همه تأکیدی که بر دعا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام صورت گرفته، حدّاقل این است که فرد مؤمن نسبت به آن حالت بی تفاوتی و بی اعتنایی نداشته باشد و آن را یکی از برنامه های جدّی زندگی اش قرار دهد. کم یا زیاد آن به میزان معرفت و درجه ایمانش مربوط می شود.

فصل ۳- آثار و فوائد دعا در حقّ حضرت ولی عصر علیه السلام

اشاره

دعاهـایی که ما در حقّ امام زمانمان به پیشـگاه خـدای متعال عرضه می داریم، دارای دوگونه فایـده و نتیجه است. یکی آثار و نتایجی که به مولایمان می رسد و دیگر آنچه نصیب خودمان می شود. ما هریک از این دو را جداگانه بسط و شرح می دهیم.

الف- فوائد دعاهای ما برای امام عصر علیه السلام

قبل از بیان برخی از فوائدی که از طریق دعاهای ما ممکن است به مولایمان امام عصر علیه السلام برسد، خوب است به این دو پرسش پاسخ دهیم:

۱-اگر همه خیرات و برکات به خاطر وجود مقدّس امام علیه السلام به ما می رسد، ایشان چه نیازی به دعاهای امثال ما دارند؟

۲- مگر ممکن است ما که در همه کمالاتمان نیاز به امام علیه السلام داریم، واسطه حصول فایده و کمالی برای ایشان باشیم؟

ما این دو سئوال را به صورت جداگانه پاسخ می دهیم.

عدم احتیاج امام زمان علیه السلام به دعاهای ما

۱-اگر بگوییم که دعای ما می تواند مفید فایده و اثری برای امام زمان علیه السـلام باشد، این مطلب به هیچ وجه نیاز ایشان را به دعاهای ما ثابت نمی کند. خدای متعال می تواند

ص: ۳۵

همه آثار و نتایج دعاهای ما را بدون آنکه دعای ما را واسطه تحقّق آنها قرار دهد، برای اماممان حاصل فرماید. بنابراین اگر بنا به حکمت و مصلحتی بخواهد دعاهای ما را مقدّمه و زمینه آنها قرار دهد، این امر نیاز امام علیه السلام را به ما نمی رساند.

به تعبیر دیگر می توانیم بگوییم: امام عصر علیه السلام برای رسیدن به کمالات خود نیازمند خدا هستند نه ما و خداوند می تواند از راه های مختلفی حجّت خود را به کمال برساند. یکی از این راه ها این است که دعا و درخواست امثال ما را مقدّمه و زمینه اعطای آن کمال به امام علیه السلام قرار دهد و اگر چنین کند، حضرت محتاج ما نمی شوند. احتیاج وقتی است که فردی بدون کمک «محتاجٌ الیه» (کسی که نیاز به او هست) به کمالی نائل نشود، امّا در این جا چنین چیزی اتّفاق نمی افتد. ما نمی توانیم ادّعا کنیم که اگر دعای ما نباشد، امام علیه السلام به فلان کمال نائل نمی شوند، چه بسا خداوند – در فرض دعا نکردن ما – همان کمال یا بالاترش را به بهانه دیگری به امام علیه السلام اعطا فرماید. در واقع دعاهای ما بهانه ای است که خداوند از طریق آن حجّت حیّ خویش را به مراتب بالاتری از کمالات می رساند. وجود این بهانه عمدتاً برای خودمان مفید است، هرچند که به لطف و فضل الهی زمینه ساز عنایت بیشتر پروردگار به امام زمان علیه السلام هم می شود.

فایده بخش بودن دعای ما در حقّ امام علیه السلام به برکت خود ایشان

اشاره

۲- مفید بودن دعاهای ما برای امام زمان علیه السلام منافاتی با واسطه بودن حضرت در همه فیوضات الهی برای ما ندارد. ما بنا بر ادلّه متعدّد نقلی – اعمّ از کتاب و سنّت – معتقدیم که همه کمالات برای ما به واسطه حضرت بقیّه الله ارواحنا فداه حاصل می گردد و همه خلایق روزی مادّی و معنوی خود را از داستان با برکت آن حضرت دریافت می کنند.(۱)

حتی دعاهای ما در حقّ ایشان هم به برکت خودشان مستجاب می شود. این یک اصل مسلّمی است که هیچ شیعه متفقّه در دین شکّی نسبت به آن روا نمی دارد. حال۹)

ص: ۳۶

۱- اشاره به فرمایش امام سجّاد علیه السلامبه ابوحمزه: اِنَّ اللهَ يُقَسِّمُ... اَرزاقَ العِبادِ وَ عَلی اَیدینا یُجریها. (بصائر الدرجات، جزء۷، باب۱۴، ح۹)

اگر خداونـد خواسته باشد که دعاهای ما برای امام زمان علیه السـلام را به خاطر خود ایشان مسـتجاب فرماید، آیا وساطت آن حضرت در اعطای کمالات به ما نقض می شود؟ هرگز. بهترین مثالی که برای روشن شدن این موضوع می توانیم مطرح کنیم، مثال «صـلوات» است. مطابق آنچه در روایات آمده، دعای صلوات همیشه مستجاب است.(۱) یعنی هرکس – چه مسلمان و چه کافر – در هر شـرایطی و به هر نیّتی صـلوات بفرستد، خدا دعایش را به اجابت می رساند. محتوای صلوات، درخواست رحمت از خداوند برای پیامبر صـلّی الله علیه و آله و سـلّم و عترت ایشان علیهم السـلام است. خداوند این درخواست را به خاطر لطفی که به خود اهل بیت علیهم السلام دارد مستجاب می فرماید و به دعاکننده کاری ندارد. استجابت همین دعا هم به وساطت این انوار مقدّسه صورت می گیرد. اهل بیت علیهم السـلام محبوب های بالذّات خدای متعال هسـتند، چنانچه در زیارت آل یس از زبان امام عصر علیه السلام می خوانیم:

لا حَبیبَ إلّا هُوَ و اَهلُه.(۲)

یعنی محوب های خداوند کسـی جز پیامبر صـلّی الله علیه و آله و سـلّم و عترت ایشان علیهم السلام نیستند و هر کس دیگر هم اگر محبوب خداونـد باشـد، به دلیـل اتّصـال و ارتباط با این انوار پاک خواهـد بود. بنابراین خداونـد به هر بهانه ای می خواهد خیر و رحمت بیشتری به آنان برساند. در واقع چه من دعا بکنم و چه نکنم، خدای متعال مقام ایشان را بالاتر می برد؛ حال اگر من بخواهم فایده ای ببرم و بهره ای نصیبم شود، با فرستادن صلوات، خود را در طریق بهره بردن از جریان رحمت بیکران الهی که به سوی اهل بیت علیهم السلام سرازیر است، قرار می دهم.

همـان طور که گـذشت مقام و منزلت کسـی که صـلوات می فرسـتد، در اصل اجابت آن تأثیری نـدارد، هرچنـد در زود یا دیر شدن آن می تواند مؤثّر باشد. اگر یک شـخص فاسق و فاجر یا حتّی کافر صـلوات بفرستد، خدای متعال به خاطر محبّتی که به اهل بیت علیهم السلام۷.

ص: ۳۷

۱- رجوع شود به بخش اوّل کتاب، فصل ۵، عنوان۸.

۲- احتجاج طبرسی، ج۲، ص۳۱۷.

دارد، دعای او را در حقّ ایشان مستجاب می فرماید. همان طور که در بخش اوّل کتاب بیان شد، خداوند ممکن است دعای یک یهودی را در حقّ مؤمنان مستجاب کند، در حالی که دعای او را در حقّ خودش مستجاب نکند.(۱) اهل بیت علیهم السلام در صدر اهل ایمان هستند و خداوند دعای کافران را هم در حق پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و عترت ایشان علیهم السلام به اجابت می رساند. این منافاتی با واسطه فیض بودن آنان در مورد همه کمالات به خلایق ندارد.

همینیانی که در مورد دعای صلوات و استجابت آن گفتیم، در مورد هر دعای دیگری هم که در حقّ اهل بیت علیهم السلام و بالأخص وجود مقدّس امام عصر علیه السلام بشود، می توانیم مطرح کنیم. خداوند دعاهای ما در حقّ آن بزرگوار را به خاطر محبّتی که به خود آن حضرت دارد، مستجاب می فرماید و ما - هرچند که شرایط لازم برای اینکه دعایمان به هدف اجابت برسد را نداشته باشیم امّا - نباید از اجابت آن ناامید باشیم. به همین جهت با دعا در حقّ امام زمان علیه السلام سعی می کنیم که خود را در مسیر ریزش رحمت بیکران الهی بر وجود مقدّس ایشان قرار دهیم. در واقع می خواهیم خودمان فایده ای ببریم و بهانه برای عنایت خدای متعال به حجّت بی نظیر خود شویم.

جالب این جاست که همین بهانه شدن هم لطف و عنایتی است که به برکت و وساطت امام زمان علیه السلام نصیب ما می شود. خداوند می تواند از غیر این مسیر و بدون آنکه دعای ما را بهانه لطف بیشتر خود به اماممان کند، کمالات بیکرانی به آن حضرت عطا فرماید. امّا اگر خدا خیر کسی را بخواهد، توفیق دعا برای امام عصر علیه السلام را نصیبش می کند تا از این طریق، به آثار و نتایج این عبادت بزرگ نائل شود. پس با اینکه دعاهای ما می تواند در حقّ امام علیه السلام مفید باشد، امّا همین مفید بودن هم به خاطر خود حضرت است. چون خداوند دعای هرکس را که برای ایشان دعا کند، به سبب محبّتی که به آن حضرت دارد، مستجاب می فرماید. لذا مفید بودن دعای ما برای ایشان۴.

۱- رجوع شود به بخش ۱، فصل ۳، در توضیح فرمایش امیرالمؤمنین علیه السلام در بحارالانوار، ج۹۳، ص۲۹۴.

منافاتی بـا وساطت فیض آن بزرگوار در همه نعمت های الهی نـدارد. به همین دلیل می توانیم بگوییم که هرچنـد با دعای در حقّ امام علیه السـلام خـدمتی و کاری برای ایشان انجام می دهیم، امّا در حقیقت خود حضـرت بر ما منّت دارنـد که اجازه این خـدمتگزاری را به ما می دهنـد. اگر لطف ایشان بر ما نبود، اصـلاً اهل چنین دعاهایی نمی شدیم. این حکم در هر نوع خدمت دیگری - غیر از دعـا کردن - کـه در حقّ امامـان انجـام دهیم نیز جـاری و سـاری می باشـد. از اصـل معرفت و محبّت به آن بزرگوار گرفته تا عرض ارادت به ایشان به اشکال مختلف، همه و همه الطاف خود حضرت است که در حقّ دوستانشان مبذول می فرماینـد. با این ترتیب هیچکس واسـطه فیض خداونـد - به معنای واقعی کلمه - به امام زمان علیه السـلام نمی تواند باشد و اصولاً در نظام جاری عالم که هر فیضـی از ناحیه خداونـد به سـبب امام علیه السـلام به ما می رسد، اصـلاً امکان ندارد که کار برعکس شود و نعمتی به خاطر دیگری به آن حضرت برسد.

پس اگر می گوییم دعای ما می تواند برای امام عصـر علیه السـلام مفید باشد، منظور نوع فایده رساندنی که نسـبت به دیگران داریم نیست. ایشـان بـا هرکس دیگری در عـالم، تفاوت دارنـد. تنها معنای صـحیح آن همان است که بیان شـد: خـدای متعال دعای ما را بهانه رسانـدن حضـرت به کمالات بالاتر قرار می دهـد و این کار خدا حکمت ها و فوائدی دارد از جمله اینکه می خواهد از این طریق خیری به دعاکننده برسد.

تا این جا پاسخ دو پرسـش مقـدّماتی را بیان کردیم. اکنون با توجّه به نکات مطرح شـده، می خواهیم برخی از فوائد دعای در حقّ امام عصـر علیه السـلام را برای ایشان برشـمریم؛ در عین حال اذعان می کنیم که اینها اموری است که با الهام از روایات به عقل ناقص ما می رسـد و هرگز مدّعی نمی شویم که این فوائد جامع همه خیراتی است که می تواند بر دعای ما در حقّ ایشان مـترتّب شـود. بـا تـوجّه به این نکته و بـا اسـتمداد از بحثی که در کتـاب شـریف «مکیـال المکـارم» در همین خصـوص مطرح شده(۱)، به سه فایده دعاهایمان برای امام زمان علیه السلام در این جا اشاره می کنیم.۲.

ص: ۳۹

۱- مکیال المکارم، ج ۱، ص۲۹۹ تا ۳۰۲.

فایده اوّل: رفع و دفع بلایا از امام عصر علیه السلام به دعای ما

ائمّه علیهم السلام چون بشر هستند، برخی از بلایا و مصائبی که در دیگران هست، برای آنها هم اتّفاق می افتد. مثلاً ایشان مریض می شوند، غم و غصّه پیدا می کنند و به خاطر عواطفی که در وجودشان هست ناراحتی هایی برایشان بوجود می آید. امیرالمؤمنین علیه السلام - چنانچه معروف است - در روزهای اوّل جنگ خیبر چشم درد سختی داشتند. به طوری که نمی توانستند از جای خود حرکت نمایند. هم ایشان وقتی در شب نوزدهم ماه مبارک رمضان با شمشیر زهرآلود ابن ملجم فرق مبارکشان شکافته شد، در محراب مسجد افتادند و با کمک دیگران به خانه آمدند، آنگاه طبیبی آوردند تا ایشان را معالجه نماید.

به طور کلّی امامان علیهم السلام به مقتضای بشر بودنشان یک سری ناراحتی ها و رنج ها و غصّه را متحمّل می شوند و از این بابت گرفتاری پیدا می کنند. خداوند برای رفع انواع گرفتاری ها اسباب و وسائطی قرار داده که ائمّه علیهم السلام هم خودشان به آنها متوسّل می شدند و هم برای دیگران رجوع به اسباب را توصیه می فرمودند. به عنوان مثال برای رفع بیماری هم معالجات پزشکی مؤثّر و مفید است و هم دعا، و ائمّه علیهم السلام هر دو کار را تجویز می فرمودند؛ خودشان هم بر همین روال عمل می کردند. بنابراین اگر انسان خودش یا نزدیکانش بیمار شوند، برای رفع آن می تواند - بلکه باید - به اسبابی که خداوند آنها را مؤثّر در رفع بیماری قرار داده، متوسّل شود. یعنی هم به پزشک رجوع نماید و هم دست به دعا بلند کند. چنانچه در بخش اوّل کتاب گذشت یک بار وقتی حضرت صادق علیه السلام بیمار شده بودند، کسی را به حرم حسینی علیه السلام روانه کردند تا برای رفع بیماری آن حضرت در آن مکان مقدّس دعا کند. با توضیحی که خود امام صادق علیه السلام دادند، معلوم می شود که ایشان دعای آن فرد عادی را زیر قبّه سیّدالشّهداء علیه السلام برای رفع بیماری خود مؤثّر می دانستند.(۱)

با این بیان روشن می شود که دعاهای ما می تواند در رفع بلایا و گرفتاری های امام۷.

۱- رجوع شود به بخش اوّل کتاب، فصل ۴، عنوان ۱۷.

زمـان علیه السـلام مؤثر باشـد. قطعاً امامی که نزدیک به هزار و صـد و هفتاد سال از امامتش می گـذرد، در این مـدّت طولانی گرفتـاری هـای زیـادی داشـته و غم و غصّه هـای فراوانی متحمّـِل شـده و می شود. هر مؤمنی به انـدازه عشق و علاقه ای که به مولاـیش دارد، از ناراحتی ایشان ناراحت می شود. حتّی اگر احتمال بدهـد که مولایش به خاطر ناملایمات زمان غیبت در رنج و غصّه و نگرانی می باشد، از هر طریقی که فکر می کند مؤثّر باشد، برای رفع آلام امام علیه السلام یا حدّاقل تسکین و کاستن از آنها تلاش می کند. مسلّماً یکی از بهترین راه ها برای رسیدن به این مقصود، دعا در حقّ ایشان است.

بـا تـوجّه به آنچه در بخش اوّل گـذشت، دعـا به اذن پروردگـار در رفـع بلاـی نـازل شـده و تغییر مقـدّرات بسیار مـؤثّر است. همچنین بـا دعـا می توانیم بلاهای مقـدّر و غیر مقـدّر را که هنوز نازل نشـده انـد، دفع کنیم. پس چه خوب است که برای رفع بلاهای وارد شـده به امام عصر علیه السـلام یا دفع مصـیبت های وارد نشده، برای ایشان دعا کنیم و امیدوار باشـیم که خداوند دعاهایمان را به خاطر خود آن حضـرت - نه لیاقت و شایسـتگی ما - در حقّ ایشان مسـتجاب می فرمایـد. ضـمناً همان طور که اگر پدرمان یک گرفتاری خاصّـِی داشته باشد و غصّه و رنجی ایشان را ناراحت کرده باشد، با سوز دل برای او دعا می کنیم و با اصـرار و الحاح از خداونـد رفع گرفتاری او را درخواست می کنیم، اگر امامـمان را بیشتر از پـدرمان - یا حـدّاقل همانقـدر - دوست داریم، باید همان جدّ و جهد را در دعا برای حضـرت هم به خرج دهیم و به طور طبیعی - نه تصنّعی - هنگام دعا برای ایشان بسوزیم و بگرییم و از خدا راحتی و آسایش ایشان را طلب کنیم.

البتّه خوب می دانیم که آنچه همه دردهـا و رنجهـای امامـان را یکجا برطرف می کنـد، چیزی جز مژده ظهور ایشان از جانب خداوند نمی باشد. بنابراین بهترین دعایی که برای رفع همه گرفتاری های حضرتش می توانیم بکنیم، دعا برای تعجیل فرج آن بزرگوار است. لـذا در صدر همه دعاها و بیش از آنها، برای تعجیل فرج ایشان دعا می کنیم و می دانیم اگر این دعا مسـتجاب شود، همه خواسته های دیگر هم در ضمن آن محقّق می گردد.

فایده دوم: بالا رفتن مقام امام زمان علیه السلام به دعای ما

فایده دیگری که دعاهای ما می تواند برای امام عصر علیه السلام داشته باشد، بالا رفتن مرتبه ایشان نزد خداوند و تقرّب بیشتر به ذات مقدّس ربوبی است. برای اینکه حصول این فایده را به خوبی تصدیق نماییم، لازم است به این حقیقت توجّه کنیم که: اوّلاً فضل و رحمت خداوند به امام علیه السلام حدّ و سقف معیّنی جز خواست خود خدا ندارد؛ یعنی از جهت افاضه کمالات از طرف خدا به امام علیه السلام محدودیّتی نیست. هر درجه ای از علم، قدرت، معرفت نسبت به پروردگار و ... که خدا به امام عصر علیه السلام عنایت کند، می تواند آنها را بالاتر ببرد و کمالات بیشتری به ایشان ارزانی بدارد.

ثانیاً از جانب امام علیه السلام نیز محدودیّتی برای پذیرش کمالات خدادادی وجود ندارد. چنین نیست که قبول امام علیه السلام نسبت به کمالات سقف معیّنی داشته باشد و اگر ایشان تا آن درجه بالا رفت، دیگر نتواند ترقّی کند. پس نه از جهت افاضه خداوند حدّ و سقفی وجود دارد و نه از جهت قبول این افاضه از طرف امام علیه السلام.

با توجّه به این دو نکته می توانیم بگوییم مقام امام عصر علیه السلام نزد خداوند هرقدر بالا برود، باز هم می تواند بالاتر برود و مرتبه تقرّب ایشان نزد پروردگار به هیچ چیز جز مشیّت و اراده خود خدا منوط نمی باشد. با این ترتیب ما چون امامان را دوست داریم، تقرّب بیشتر ایشان را در پیشگاه الهی طلب می کنیم و به همین دلیل برای ایشان دعا می کنیم. دعاهای ما در حقّ امام زمان علیه السلام مقام ایشان را نزد خداوند بالا و بالاتر می برد. صلوات های ما هم دقیقاً همین اثر را دارد. وقتی از خدا می خواهیم تا بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و آل او علیهم السلام درود و رحمت نازل فرماید، معنایش این است که خدا رحمت خود را بر آنان افزون فرماید و در هر مقامی که دارند، بالاتر بروند. همچنین وقتی در تشهّد نماز برای پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم دعا می کنیم که:

وَ تَقَبَّل شَفاعَتَهُ وَ ارفَع دَرَجَته.(۱)۴.

ص: ۴۲

۱- گفتن این دعا در تشهّد مستحب است: العروه الوقی، ج۱، ص۶۹۱، مسأله ۴.

به صراحت از خداوند می خواهیم شفاعت رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم را در حقّ کسانی که مورد شفاعت آن حضرت قرار می گیرند، قبول فرماید و درجه و مقام ایشان را نزد خود بالا ببرد. بالا بردن درجه اهل بیت علیهم السلام به صورت های مختلفی می تواند باشد که بسیاری از آنها ممکن است برای ما قابل تصوّر هم نباشد.

به طور کلّی درجه و رتبه هرکس در پیشگاه خداوند به درجه معرفت او به خدا بستگی دارد و هرقدر معرفت کسی به پروردگارش بیشتر شود، درجه بندگی اش بالاتر می رود و همین، معیار حدّ تقرّب او به خداست. قرب به خداوند، نزدیکی مکانی و امثال آن نیست، بلکه به رتبه معرفتی بنده نسبت خدا بستگی دارد. پس می توان گفت که تقرّب هرکس به خداوند به اندازه درجه معرفت او نسبت به خداست. بنابراین هر عاملی که باعث ازدیاد معرفت انسان به خدایش شود، درجه او را در پیشگاه خدا بالاتر می برد.

بر این اساس می توانیم بگوییم که معرفت امام عصر علیه السلام به پیشگاه خداوند می تواند با استجابت دعاهای ما در حقّ ایشان بالاتر برود و عمیق تر شود. نتیجه معرفت بیشتر این است که مقام بندگی آن بزرگوار به درگاه الهی بالا می رود. به عنوان مثال خوف و رجای ایشان به خدای بزرگ بیشتر و بیشتر می شود. خوف از خدا و امید به او از مهم ترین نشانه های معرفت به اوست و ما وقتی در حقّ امامِمان دعا می کنیم یکی از آثارش می تواند بالا رفتن معرفت ایشان باشد که نتیجه اش ازدیاد خوف و رجای آن بزرگوار به خداوند است.

تقرّب بیشتر امام علیه السلام به خداوند آثار و جلوه های دیگری هم می تواند داشته باشد که ما نه می توانیم و نه می خواهیم به بیان و توضیح همه آنها بپردازیم. آنچه بیان کردیم صرفاً مثالی بود تا حقیقت مطلب برایمان تا حدّ امکان روشن شود.

فایده سوم: جلو افتادن ظهور امام علیه السلام به دعای ما

اشاره

فایده بسیار مهمّ دیگری که دعاهای ما در حقّ امام عصر علیه السلام می تواند داشته باشد، جلو افتادن ظهور آن حضرت به اذن خدای متعال است. این فایده می تواند بر انواع

دعاهـایی که در حقّ ایشـان می شود، مترتّب گردد. مثلاًـ دعاهـایی که برای رفع غم و غصّه هـای امـام علیه السـلام یـا کـاهش مصائب ایشان می شود، استجابت کاملشان به ظهور حضرت است. قطعاً مژده ظهور بیش از هر چیز دیگری، ایشان را خوشحال می سازد و در این خصوص دعاهایی که مستقیماً درخواست تعجیل فرج امام علیه السـلام را از خـدای متعال مطرح می سازد، صریح تر و روشن تر است.

نکته مهمّی که بایـد در این جا مورد توجّه قرار گیرد این است که وقت ظهور امام عصـر علیه السـلام مطابق روایات متعـدّد، از امور «بدایی» است، یعنی امکان تقدیم و تأخیر آن از طرف خداوند وجود دارد. اموری که قابل «بداء» هسـتند، وقوعشان حتمی و ضـروری نیست. بـدائیّات به طور کلّی دو دسـته هسـتند: یا تقـدیری در مورد وقوعشان صورت گرفته که قابل تغییر است و یا قبـل از وقوع، هیـچ تقـدیری در موردشـان وجود نـدارد. وجه مشـترک این دو نوع این است که پیش از واقع شـدن امر بـدائی، تقـدیر حتمی ولا یتخلّف نسـبت به آن وجود نـدارد. در مورد وقت ظهور امام زمان علیه السـلام نیز چه احتمال اوّل را بدهیم و چه احتمال دوم، حدّ مشترک هر دو این است که پیش از وقوع آن، تقدیر حتمی و غیر قابل بداء نسـبت به آن وجود ندارد.(۱) بر این اسـاس می توان گفت که چون یکی از آثـار دعـا، تغییر مقـدّرات الهی است، پس وقت ظهور نیز ممکن است بـا دعـای منتظران، جلو بیفتد و با عدم دعای آنان به تأخیر افتد.

مشروط بودن تعجیل فرج به انجام عمل بنی اسرائیل

امّـا مطلب بالاـتر از این است: علاـوه بر اینکه وقت ظهور امام زمان علیه السـلام از امور بـدایی است که دعا بر تعجیل فرج می توانـد آن را جلو بینـدازد، از برخی احـادیث اسـتفاده می شود که تعجیـل فرج امام علیه السـلام منوط و مشـروط به اهتمام اهل ایمان و جدّ و جهد ایشان در دعا نسبت به این امر می باشد.ت.

۱- بیان ادلّه نقلی این بحث همراه با توضیحات آن در کتاب «سلوک منتظران»، فصل یکم از بخش سوم آمده است.

صریح ترین دلیل در این خصوص حدیث منقول از امام صادق علیه السلام است که مطابق آن می توان گفت: خداوند برای فرزندان حضرت ابراهیم از همسرش ساره (بنی اسرائیل) چنین مقدّر فرموده بود که مدّت چهارصد سال در رنج و عذاب باشند. امّا بنی اسرائیل با ضجّه زدن و گریستن به پیشگاه خداوند توانستند، ظهور منجی خود (حضرت موسی علیه السلام) را صد و هفتاد سال به جلو اندازند. عین عبارت امام صادق علیه السلام چنین است:

فلمّا طالَ علی بَنی اسرائیلَ العَذابُ ضَجُّوا وَ بَکَوا اِلَی اللهِ اَربعینَ صباحاً فأوحَی اللهُ اِلی موسی وَ هارُونَ اَن یُخَلِّصَهُم مِن فِرعَونَ فَحَطَّ عَنهُم سَبعینَ وَ مِأَةَ سَنَهٍ.

پس وقتی مدّت عذاب بر بنی اسرائیل طولانی شد، چهل صباح به پیشگاه الهی ضجّه و گریه کردند تا اینکه خداوند به موسی و هارون وحی فرمود که آنها را از (شرّ) فرعون خلاص کند. به این ترتیب صد و هفتاد سال از (عذاب) ایشان کم کرد.

امام صادق علیه السلام پس از نقل این ماجرای بنی اسرائیل، اضافه فرمودند:

هکَذا أنتُم لَو فَعَلتُم لَفَرَّجَ اللهُ عنّا فَأَمّا اِذا لَم تَکُونُوا فإنّ الأمرَ یَنتَهی إلی مُنتهاه.(۱)

وضع شما نیز همین طور است؛ اگر چنین کنید (می کردید)، خداوند فرج ما را می رساند (می رساند)، امّا اگر چنین نباشید، کار به آخرین حدّ خود خواهد رسید.

در عبارات اخیر حدیث، قضیّه شرطیّه اوّل، با کلمه «لو» به کار رفته است. این کلمه در اصل بر وقوع شرط و جواب آن در زمان گذشته دلالت می کند؛ ولی با وجود قرینه، بر تحقّق شرط و جزا در آینده نیز می تواند دلالت داشته باشد.

در این عبارات وجود کلمه «إذا» در جمله دوم - که بر وقوع شرط در آینده۹.

۱- تفسیر عیّاشی، ج۲، ص۱۵۴، ح۴۹.

دلالت می کند - می تواند قرینه ای باشد برای اینکه جمله شرطیّه اوّل را بر معنای آینده حمل کنیم. البتّه احتمال تحقّق شرط و جزا در گذشته را با قطعیّت رد نمی کنیم، چون اگر یک جمله معنای گذشته بدهد و جمله بعد معنای آینده، عبارت نادرست نخواهد بود. ولی این احتمال نسبت به احتمال اوّل مرجوح است. بنابراین بهتر است همه عبارت را از اوّل تا آخر با یک سیاق واحد معنا کنیم.

به هر تقدیر آنچه در بحث فعلی مهم است، آخرین جمله امام صادق علیه السلام است که یک قضیّه شرطیّه مربوط به زمان آینده می باشد. فرمودند: اگر این گونه نباشید، کار به آخرین حدّ خود می رسد. توجّه به تعبیر «عنّا» هم در حدیث، آموزنده است. این تعبیر نشان می دهد که دعای مؤمنان می تواند در تعجیل فرج امام عصر علیه السلام مؤثّر باشد. آنچه در مجموع از فرمایش امام صادق علیه السلام استفاده می شود این است که شیعیان باید از عمل بنی اسرائیل الگو بگیرند و به همان کاری که آنان برای رفع زودتر عذاب از خود انجام دادند، اقدام نمایند و اگر نکنند، به بیشترین زمان عذابی که خدا برایشان مقدّر فرموده، مبتلا خواهند شد.

این مطالب به دو جمله تحلیل می شود: یکی اینکه اگر مؤمنان کار بنی اسرائیل را انجام دهند، فرج مولایشان محقّق می گردد، دوم اینکه اگر چنین نکنند، غیبت امام علیه السلام یا عذاب مؤمنان به آخرین حدّ خود می رسد؛ به عبارت دیگر در فرج مولایشان تعجیل صورت نمی پذیرد. پس خلاصه فرمایش امام صادق علیه السلام این است که: اگر مؤمنان کار بنی اسرائیل را انجام دهند، در فرج امام عصر علیه السلام تعجیل می شود و اگر نکنند، نمی شود. پس این جا یک قضیّه دو شرطی به کار رفته است و معنای آن به زبان منطق گزاره ها این است: فرج امام عصر علیه السلام به این شرط و فقط به این شرط تعجیل می شود که مؤمنان در مورد آن دعا کنند.(۱)ت.

۱- اگر بخواهیم مطالب را با نماد ریاضی بیان کنیم، در صورتی که جمله «مؤمنان کار بنی اسرائیل را انجام دهند» را p و جمله در «در فرج امام عصر علیه السلام تعجیل می شود» را Q فرض کنیم، آنگاه فرمایش امام صادق علیه السلام را باید P-Q بدانیم، چون جمله اوّل این است: P-Q و جمله دوم. P-Q و اگر عکس نقیض جمله دوم را که هم ارز آن است در نظر بگیریم، می شود: Q-P و مجموع دو قضیه شرطیّه P-Q و Q-P معادل یک قضیّه دو شرطی P-Q است.

این جاست که تأثیر ژرف دعا در تعجیل فرج امام عصر علیه السلام به خوبی برجسته می شود. در حقیقت جلو افتادن ظهور حضرت دائر مدار دعای مؤمنان برای تعجیل فرج ایشان خواهد بود. باید توجّه داشت که مقتضای حدیث مورد بحث همین است، امّا در کنار این مطلب، بدایی بودن ظهور امام زمان علیه السلام را هم نباید از نظر دور بداریم و با عنایت به این امر باید بگوییم: اگر خداوند بخواهد طبق ضابطه ای که خود به زبان حجّتش امام صادق علیه السلام فرموده، عمل نماید؛ در صورتی که مؤمنان مطابق عمل بنی اسرائیل به ضجّه و بکاء نپردازند، ظهور امام عصر علیه السلام را به جلو نمی اندازد. امّا خدا برای خود حقّ بداء در زمان این امر قائل شده و بنابراین دست او برای آنکه زمان ظهور حضرت را محدود و مشروط به عمل مؤمنان نکند (یعنی خلاف ضابطه ای که خود قرار داده، عمل کند) کاملاً باز است.(۱) پس احتمال دارد که خدا به خاطر دعای یک فرد فاسق و یا حتّی بدون هیچ گونه دعایی از جانب مؤمنان در وقت ظهور، بداء فرماید و آن را به جلو بیندازد. روح اعتقاد به حقّ بداء برای خداوند، این باور را لازم می آورد. بنابراین در مجموع باید گفت که تعجیل در فرج امام زمان علیه السلام در واقع مشروط به هیچ شرط لازمی نیست و ما در صورت کوتاهی کردن مؤمنان در دعا برای تعجیل فرج مولایشان، باز هم نمی توانیم در هیچ لحظه ای از تحقّق آن ناامید و مأیوس باشیم.د.

۱- توجّه شود که ضابطه اعلام شده دو قسمت دارد: یکی اینکه اگر مؤمنان عمل بنی اسرائیل را انجام دهند، در فرج امام زمان علیه السلام تعجیل می شود و دوم آنکه اگر چنین نکنند، در فرج مولا تعجیل صورت نمی پذیرد. قسمت اوّل «وعده» خدا و قسمت دوم «وعید» اوست. خُلف وعده از جانب هرکس (حتّی خدا) عقلاً قبیح است امّا خلف وعید قبیح نیست. آنچه در متن مورد تأکید قرار گرفته مربوط به قسمت دوم است نه اوّل. یعنی اگر خداوند با وجود دعا نکردن مؤمنان، فرج امام زمان علیه السلام را به جلو اندازد، خلف وعید شده نه خلف وعده، بنابراین در فرض عمل بر خلاف قسمت دوم ضابطه اعلام شده، قبحی در فعل خداوند لازم نمی آید.

گریه و ضجّه بنی اسرائیل برای تعجیل فرج

حال با توجّه به اهمیّت منحصر به فرد عمل بنی اسرائیل خوب است با دقّت بیشتری در آن تأمّل نماییم. آنها چه کردند که خداوند عذاب خود را با تعجیل فرج حضرت موسی علیه السلام بر آنان خاتمه داد؟ طبق فرمایش امام صادق علیه السلام چهل صباح به بکاء و ضجّه پرداختند. آیا اصل گریه و ضجّه آنان در این جا مورد تأکید است یا چهل روز بودن آن هم در این امر مؤثّر است؟ پاسخ را ما به طور دقیق نمی توانیم معیّن کنیم. قدر مسلّم این است که گریه و ضجّه در تعجیل فرج مؤثّر است امّا چه بسا چهل روز بودن آن، همچنین صبح دعا کردن هم در تأثیر آن مدخلیّت داشته باشد. بنابراین بهتر است برای عمل به این حدیث شریف حدّاقل چهل صبح به گریه و ضجّه اختصاص داده شود، امّا اگر کسی توفیق عمل به این مقدار را نداشت؛ هر تعداد روزی که می تواند را از دست ندهد.

امّا صرف نظر از مدّت گریه و ضجّه، خوب است در معانی و ملزومات این دو واژه دقّت کنیم. بکاء یا گریه چیزی نیست که به طور مصنوعی از انسان سرزند. اگر به فرض هم کسی بتواند به صورت تصنّعی گریه کند، این کار او هیچ ارزشی ندارد و قطعاً مراد امام صادق علیه السلام چنین گریه ای نبوده است. امّا چه موقع انسان به طور طبیعی گریه اش می گیرد؟

عوامل مختلفی در بروز این حال مؤثّر است که در این جا با توجّه به سیاق حدیث می توانیم بگوییم: درک و وجدان شدّت عذاب قطعاً عامل مؤثّری در گریه انسان است. چه بسا عذاب بزرگی نازل شود ولی انسان به گریه نیفتد. یکی از علّت هایش این است که عمق و شدّت آن را وجدان نکرده است. چنین نیست که هرکس به عمق هر عذابی، دقیقاً پی ببرد. اگر فهم انسان از شدّت و عمق عذاب وجدانی شود، آنگاه تحمّل آن برایش سخت و سنگین شده و چه بسا به گریه بیفتد. آستانه تحمّل افراد هم با یکدیگر متفاوت است ولی هر قدر هم تحمّل کسی زیاد باشد، باز شدّت عذاب می تواند بالاتر از آن حد برود. پس بالاخره نوع افراد وقتی سختی و عمق عذاب از یک حدّی - که برای هرکس ممکن است با دیگری متفاوت باشد - بیشتر شود، معمولاً به

گریه درمی آیند.

امّا ضـجّه یعنی چه و در چه صورت اتّفـاق می افتـد؟ ضـجّه در زبان عرب به معنای داد و فریاد زدن است. داد و فریادی که به خـاطر شـدّت نـاراحتی و مصـیبت باشـد. یکی از واکنش های معمولی و طبیعی افراد در وقتی که به مصـیبتی گرفتار می آینـد، گریسـتن است. امّـا گـاهی انسـان مصـیبت زده علاـوه بر گریه، جیغ و فریاد هم می زنـد. برای تجسّم این حالت مثالی ذکر می کنیم: فرض کنید در یک مجلس ترحیمی شـرکت می کنیم، صاحبان عزا را مشاهده می کنیم که برای ادای احترام به شـرکت کنندگان – که برای عرض تسلیت آمده اند – تشـکّر و قدردانی می کنند. ناگهان صدای جیغ و فریادی در مجلس توجّه ما را جلب می کند، می فهمیم که یک نفر حالش عادی و طبیعی نیست و شدّت مصـیبت او را از خود بی خود کرده، کنترلش را از دست داده و مرتّب داد و فریاد می زنـد. این جا احتمال زیاد می دهیم که او هم جزء صاحب عزاها باشد ولی حالش مانند بقیّه نیست که بتوانـد کنار در بایسـتد و به شـرکت کننـدگان خوشامد بگوید. اصـلاً توجّه چندانی هم به مجلس ندارد. اگر او را از قبل نشناسیم، حدس می زنیم که باید یکی از نزدیک ترین افراد به مرحوم از دست رفته باشد که مصیبت فوت عزیزش او را به ضجّه آورده است. اگر متوفّی جوان باشـد و مـادر آن جوان چنین حـالی داشـته باشـد، تعجّب نمی کنیم، می گوییم کسـی که جوان از دست بدهـد، این گونه می شود. یا اگر متوفّی پـدر بوده باشـد و این ضـجّه زننـده فرزنـد او باشد، باز هم تعجّب نمی کنیم، می گوییم پـدرش را از دست داده که به این حـال افتـاده است. این مثـال تـا حـدّی شـرایطی که حال ضـجّه را در انسان ایجاد می کند، روشن می سازد. وابسـتگی شدید صاحب عزا به شـخص فوت شده از یک طرف و عمق تأثّر او از این مصـیبت از طرف دیگر، موجب پیدایش ضجّه در آن فرد صاحب عزا شده استم.

وجدان عذاب بودن غیبت امام عصر علیه السلام

حال از خود بپرسـیم؛ چگونه ممکن است کسـی در فراق امام زمانش و به سـبب غیبت ایشان به حال گریه و ضـجّه بیفتـد؟ آیا چنین چیزی امکان دارد؟ باز هم تأکید

می کنیم که منظور حالتی است که نه گریه اش تصنّعی باشد و نه ضجّه اش. آیا اوّلین شرط پیدایش این احوال آن نیست که انسان غیبت امام زمانش را «عذاب» بداند و این عذاب بودن را «وجدان» کند. وقتی می گوییم عذاب بداند یعنی به محرومیّت ها، دردها و مصیبت هایی که به خاطر غیبت امامش، دامنگیر خودش و دیگران شده توجّه داشته باشد. خوشی ها و لذّت های زندگی روزمرّه، او را از وجود آن بلاها غافل نسازد. فراموش نکند که خشنودی خداوند ابتداء در این نبوده که گل سر سبد عالم خلقت و گمشده همه اولیای الهی، بیش از یازده قرن در پس پرده غیبت باشد و نسل های متوالی از مردمان – اعم از مسلمان و غیر مسلمان و شیعه و غیر شیعه – از دیدار آن یگانه و دُردانه هستی محروم باشند. از این بالاتر بداند که خود آن مولای پرده نشین و حتّی پدران گرامی ایشان و نیز مادر بی نظیرش در عالم حضرت امّ الائمّه علیها السلام از غیبت آن عزیز و طولانی شدن آن در رنج و ناراحتی هستند و چه عذابی برای یک شیعه دوستدار اهل بیت علیهم السلام بالاتر از اینکه موالی خود را به خاطر وقوع چیزی در عذاب و رنج ببیند. تصدیق می کنید که عذاب دانستند غیبت امام عصر علیه السلام چیزی نیست که در همه دوستان ایشان وجود داشته باشد، معرفت و محبّتی شایسته و درخور می باید تا چنان درکی حاصل شود.

امّا وقتی می گوییم عذاب بودن را، «وجدان» کنیم یعنی اینکه به خاطر غیبت مولایمان آب خوش از گلویمان پایین نرود. لااقل در ساعاتی و بلکه دقائقی، عذاب محرومیّت از ایشان را «حس» کنیم. آری حس کردن غیر از مطلق دانستن است. انسان خیلی چیزها را می داند ولی آنها را وجدان نمی کند. یکی از مراتب وجدان، حس کردن است. حس کردن یک مصیبت یعنی چشیدن تلخی آن و سوختن و آب شدن از شدّت آن. این چیزی نیست که به طور عادی و معمولی برای انسان حادث شود. آیا ما مؤمنان در مورد پنهانی امام عصر علیه السلام چنین حالی داریم؟ شما را به خدا تاکنون چند روز در طول زندگی، مصیبت غیبت ایشان را حس کرده ایم؟ نمی گویم چند روز! چند ساعت این حال را داشته ایم یا حتّی چند دقیقه؟!

ص: ۵۰

نویسنده شرمنده این سطور از طرح این پرسش ها احساس خجالت می کند که خود را بیش از دیگران از این احوال دور می بیند و آرزوی دیدار کسانی را دارد که چنین اوصافی داشته باشند. کسی که برای فهم عذاب بودن غیبت مولایش نیاز به استدلال و برهان دارد، چگونه می تواند آن را حس نماید؟! حس نمودن این عذاب از آن کسانی است که هم معرفت و محبّتشان به مولایشان عمیق است و هم اهل تقوی و مراقبت در اعمال خود هستند. اگر هیچ یک از این شرایط نباشد، به طور معمول چنان حالی پیدا نمی شود، مگر لطف خاصّ الهی شامل حال کسی بشود. بگذریم؛ این تنها شرط اوّل برای پیدایش حال ضجّه در انسان است.

حال گریه و ضجّه: نشانه عمق معرفت امام زمان علیه السلام

گریه و ضجّه درخصوص غیبت امام عصر علیه السلام تنها وقتی بروز می کند که حال انسان به خاطر وجدان شدّت این مصیبت، نظیر حال آن عزاداری باشد که عزیزترین عزیزان خود را از دست داده است. آیا می شود چنین بود؟ آیا ممکن است دوری از امام عصر علیه السلام کسی را چنان بی تاب کند که به طور طبیعی به جیغ و فریاد افتد و از سویدای دل در عذاب غیبت امامش بسوزد؟

پاسخ این است که: آری، بوده اند و هستند مؤمنانی که چنین حالی را داشته اند، امّا انصافاً باید تصدیق کرد که به سادگی این حال پیدا نمی شود. البتّه نمی گوییم که باید از هر راهی تلاش کنیم تا به حال گریه و ضجّه بیفتیم. خیر، هرگز چنین توصیه ای نمی کنیم و پیدایش این حال از هر طریقی مطلوب نیست. بلکه معتقدیم که اگر انسان از راه های انحرافی و نادرست بکوشد تا به این گونه احوال دست یابد، خطرات خاصّی تهدیدش می کند که چه بسا او را به طور کامل و برای همیشه از راه امام زمان علیه السلام دور کند و جدا سازد.(۱)د.

۱- توضیح بیشتر را در مورد این گونه خطرات می توانید در کتاب «راز پنهانی و رمز پیدایی»، ص ۱۱۱ تا ۱۱۴ مطالعه فرمایید.

راه صحیح برای اینکه انسانی به این درجه از ارادت و محبّت نسبت به امام زمانش نائل شود، این است که مو به مو به انجام وظایف و تکالیف شرعی خود ملتزم باشد. علاوه بر این همه آنچه را که معرفت او را نسبت به امامش عمیق تر می سازد، بجوید و سعی نماید تا به همه آنها عامل باشد. آنچه محور همه خیرات و برکات الهی در این خصوص و در سایر زمینه هاست، چیزی جز اکسیر معرفت امام عصر علیه السلام نیست. محبّت، انتظار فرج، دعا ... و تمامی اوصافی که یک منتظر واقعی آن حضرت باید داشته باشد، به برکت همین معرفت برای او حاصل می شود. باید توجّه داشت که تأکید بر حال گریه و ضجّه در مورد امام زمان علیه السلام و غیبت ایشان، به هیچ وجه نباید به نحوه تفسیر شود که توجّه به انجام وظایف فردی و اجتماعی و مسئولیّت هایی که یک منتظر واقعی امام علیه السلام در ابعاد مختلف زندگی اش - اعم از همسر و فرزند و ارحام و برادران ایمانی و حتّی غیر مؤمنان - دارد، کم رنگ شود. چنین چیزی قطعاً مطلوب خدا و امام زمان علیه السلام نیست و هرگز کنار گذاشتن حتّی یک واجب شرعی (مثلاً اهتمام به امر تربیت فرزند) به بهانه رسیدن به حال گریه و ضجّه مجاز نمی باشد (توجّه فرمایید)؛ آنچه مهم است اینکه دغدغه انسان فقط و فقط انجام تکالیف دینی اش (اعم از واجب و مستحب) باشد و به شدّت از محرّمات الهی پرهیز نماید. چنین کسی اگر به انجام وظایف خود در قبال امام زمانش توجّه خاص و ویژه نماید، به لطف الهی به حال گریه و ضجّه نزدیک می شود و خودش وجدان می کند که به طور طبیعی به آن سمت و سو کشیده می شود.

بر همه این مطالب، یک نکته را هم می افزاییم و آن اینکه پیدایش حال گریه و ضجّه برای مصیبت غیبت امام عصر علیه السلام با اینکه مطلوب است و محبوب، امّا هدف اصلی و نهایی نیست. چنین نیست که همه فعالیّت ها و انجام وظایف در ارتباط با امام علیه السلام باید به پیدایش چنین حالی ختم شود تا نزد خدا ارزش داشته باشد، هرگز!

این حال صرفاً نشانه و علامت عمق معرفت کسی است که در انجام مسئولیّت های فردی و اجتماعی عش در قبال دین و امام زمان علیه السلام کوتاهی نمی کند. آن

معرفت است که هدف اصلی و نهایی محسوب می شود و سایر ویژگی ها نسبت به آن، میوه و محصول به شمار می آیند. برخی از آثار و نشانه های معرفت امام علیه السلام نسبت به سایر آنها اصلی تر و کلیدی تر به شمار می آیند، همچون انتظار فرج و رسیدگی به حوائج مؤمنان و دعا و ... آنوقت در مسیر دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام برخی از علائم نشانه اوج اتصال روحی دعاکننده با آن حضرت شمرده می شود که گریه و ضجّه از این نوع هستند.

لزوم اهتمام بیشتر به تعمیق معرفت مؤمنان در زمان غیبت

نتیجه کلّی بحث این است که مطالب حدیث شریف امام صادق علیه السلام اگر مؤمنان در زمان غیبت امام دوازدهم علیه السلام چنان معرفتی به ایشان پیدا کنند که در اثر تحمّل عذاب غیبت مولایشان به حال گریه و ضجّه بیفتند، می توانیم به تعجیل فرج آن حضرت بسیار بسیار امیدوار باشیم و اگر چنین احوالی در شیعیان نباشد - اعم از اینکه معرفتشان صحیح و عمیق نباشد یا به دعا برای تعجیل فرج اهمیّتی ندهند و یا اهل گریه و ضجّه در این امر نباشند - این امیدواری کاهش می یابد. هرچند طبق سفارشات متعدّد خود اهل بیت علیهم السلام انسان مؤمن هیچ گاه در هیچ شرایطی - هرچند بسیار اسفبار و دردآور باشد - از تعجیل فرج مولا-یش ناامید نمی شود، امّا به هر حال فرق است بین اینکه انسان نشانه ای از نزدیک شدن فرج امام علیه السلام را - طبق وعده امام صادق علیه السلام - ببیند با وقتی که چنین چیزی مشاهده نکند. در حالت اوّل به طور طبیعی امیدش به تعجیل فرج مولایش بسیار بیش از حالت دوم خواهد بود. درس مهمّی که از این بحث می گیریم اینکه ماباید به تعمیق معرفت امام زمان علیه السلام در میان اهل ایمان اهمیّت خاصّی بدهیم.

در درجه اوّل از خودمان آغاز نموده و سعی کنیم در مسیر آنچه به این تعمیق می انجامد، برای خود و دیگران تلاش نماییم. کثرت جمعیّت مؤمنان در زمان غیبت برای تحقّق آنچه در حدیث امام صادق علیه السلام آمده کافی نیست. ممکن است در میان تعداد زیادی از اهل ایمان، تنها عدّه کمی یافت شوند که عمق معرفتشان به امام

عصر علیه السلام آنها را به حال دعا، گریه و ضجّه درآورد. بنابراین باید در کنار اهتمام به تبلیغ تشیّع و رواج دادن آن برای ازدیاد جمعیّت مؤمنان، برای عمیق تر کردن معرفت آنان به امامشان نیز به طور خاص برنامه ریزی و تلاش کنیم تا بر تعداد اهل معرفت عمیق، روز به روز افزوده گردد و فرهنگ دعا و گریه و ضجّه - در کنار اهتمام به انجام مسئولیّت های فردی و اجتماعی - در آنان نهادینه شود.

اگر یک نفر اهل معرفت عمیق به امام عصر علیه السلام تربیت شود که به خاطر عذاب غیبت ایشان بسوزد و با سوختنش، خود و دیگران را به حال دعای همراه با گریه و ضجّه درآورد، ارزشش بیش از آن است که عدّه زیادی صرفاً به صورت صوری و شعاری - بدون تفقّه و معرفت لازم - به اظهار محبّت و انجام کارهای سطحی در مورد امام زمان علیه السلام روی آورند. گاهی عدم تفقّه و نداشتن بصیرت کافی در دین باعث می شود مؤمنی با وجود اعتقاد به امام زمان علیه السلام، در اظهار محبّت به ایشان (مثلاً در ایّام نیمه شعبان) کارهایی را انجام دهد که نه تنها محبوب و مرضیّ آن حضرت نیست، بلکه بعضاً به دلیل حرمت آن، مبغوض ایشان است. چنین کسی اگر هم با زبان «اللّهُمَّ عَجِّل لِوَلِیِّکَ الفَرَج» بگوید، دعایش فاقد شرایط استجابت است و معرفت درستی هم ندارد که عذاب غیبت مولایش را وجدان کند و بنابراین حال گریه و ضجّه هم ندارد. این فاصله زیادی دارد با آنچه امام صادق علیه السلام در مورد عمل بنی اسرائیل تأکید فرموده اند. بنابراین دعای یک مؤمن متّقی و با معرفت عمیق در مورد تعجیل فرج امام زمان علیه السلام که اهل گریه و ضجّه هم هست، تأثیرش بیش از دعاهای جمعی است که چنین اوصافی ندارند. البتّه به سفارش خود ائمّه علیهم السلام ما دعای هیچکس را نباید کم اهمیّت و کوچک بشماریم، امّا آنچه به عنوان وظیفه و ایجاد شرایط مطلوب برای تأثیر دعا بر تعجیل فرج از مجموع احادیث برداشت می شود، چنین چیزی است. ما دنبال تشخیص وظیفه و تکلیف خود هستیم و صلاحیّت تشخیص دعاهای مستجاب را از غیر مستجاب نداریم. در مقام تعیین وظیفه - البتّه در بحث دعا برای تعجیل فرج - باید بدانیم که بیشتر روی چه عواملی باید تأکید کنیم تا امید بیشتری به استجابت

دعاهایمان داشته باشیم. حال اگر خداوند به فضل خود بخواهد دعاهای فاسقان در تعجیل فرج را هم اجابت فرماید، ما نه تنها ناراحت نمی شویم، بلکه بسیار خوشحال هم می گردیم. بنابراین بحث فعلی ما ناظر به تشخیص اهمّ تکالیف و وظایفمان برای ایجاد امید بیشتر به استجابت دعاها (در تعجیل فرج) است نه تعیین اینکه چه دعایی مستجاب می شود، و چه دعایی نمی شود.

آیا ممکن است جلو افتادن فرج امام زمان علیه السلام محبوب مؤمن نباشد؟

اکنون که مسیر بحث به این جا رسید که یکی از فوائد دعاهای ما می تواند تعجیل فرج مولایمان باشد و عذاب بودن غیبت امام علیه السلام برای اهل ایمان روشن شد، باید به پاسخ سئوالی که در همین خصوص مطرح می شود بپردازیم. این سئوال گاهی صورت اشکال و ایراد پیدا می کند. در دعای معروفی که از ناحیه مقدّسه خود امام زمان علیه السلام به دست نایب اوّل ایشان جناب شیخ عمری صادر شده، چنین می خوانیم:

فَصَبِّرنی علی ذلِکَ حَتّی لا اُحِبُّ تَعجیلَ ما اَخَّرتَ ولا تَأخیرَ ما عَجَّلتَ.(۱)

پس به من برای تحمّل غیبت امام زمان علیه السلام صبر بده تا جلو انداختن آنچه به تأخیر انداخته ای و نیز به عقب انداختن آنچه جلو انداخته ای را دوست نداشته باشم.

مضمون دعا طلب صبر از خداوند بر غیبت امام عصر علیه السلام است. صبر در هنگام مصیبت معنا دارد و این جا هم چون غیبت امام علیه السلام نوعی عذاب و مصیبت است. خواستن صبر از خداوند در مورد آن بجا و مناسب می باشد. امّا ادامه دعا سئوال انگیز است. از خداوند می خواهیم به ما صبر بدهد تا اینکه تعجیل آنچه را که به تأخیر انداخته، دوست نداشته باشیم. خوب مگر ما تعجیل فرج را از خداوند طلب نمی کنیم؟ پس قطعاً تعجیل فرج محبوب ماست، اگر محبوب نبود که آن را از خداوند۳.

۱- کمال الدّین، باب ۴۵، ح۴۳.

نمی خواستیم. حال چگونه می شود از طرفی تعجیل فرج امام عصر علیه السلام محبوب ما باشد، که آن را از خداوند درخواست می کنیم و از طرف دیگر از خدا بخواهیم که تعجیل آنچه به تأخیر انداخته، محبوب ما نباشد، مگر فرج امام علیه السلام از چیزهایی نیست که خداوند آن را به تأخیر انداخته است؟ اگر نبوده پس چرا تاکنون فرج ایشان محقّق نشده است و اگر هست پس دوست نداشتن تعجیل آن با دعا برای تعجیل فرج چگونه سازگار است؟ در واقع اشکال این است که چگونه می شود چیزی هم محبوب انسان باشد و هم نباشد. اگر تعجیل فرج امام عصر علیه السلام محبوب ما هست که هست، عبارت دعای مورد بحث چه معنایی دارد؟

اشکال را از جانب دیگر مسأله هم می توانیم مطرح کنیم و آن اینکه اگر غیبت امام زمان علیه السلام مصداق عذاب خدا و نوعی مصیبت است که هست، بنابراین باید برای ما تلخ و ناگوار باشد و اگر چنین است، پس چرا تعجیل آنچه را که خداوند به تأخیر انداخته را دوست نداشته باشیم؟ مگر تعجیل در این امر، باعث رفع غیبت - که برای مؤمنان ناخوشایند است- نمی شود؟ پس چه وجهی برای دوست نداشتن این تعجیل می توانیم قائل شویم؟

تعجیل فرج یا تعجیل در آنچه خداوند به تأخیر انداخته است؟

پاسخ به این سئوال یا اشکال بسیار ساده است. کافی است توجّه کنیم که در عبارت منقول از دعای امام عصر علیه السلام، گفته اند که ما تعجیل در آنچه خداوند به تأخیر انداخته را دوست نداشته باشیم و نگفته اند که تعجیل در فرج امام علیه السلام را دوست نداشته باشیم. برای اینکه تفاوت ظریف بین این دو روشن شود، مثالی ذکر می کنیم.

فرض کنید فرزندمان بیمار شده یعنی قضای تکوینی خداوند به بیماری او تعلّق گرفته است. در این صورت وظیفه ما به عنوان یک بنده متعبّد خدا چیست؟ همان طور که در بخش اوّل کتاب به تفصیل بیان شد، خداوند طلب عافیت را برای بندگانش می پسندد و یکی از حکمت های مبتلا شدن آنان به بلاهایی چون بیماری این است که به درگاه خدا تضرّع کنند. بنابراین دعا کردن برای رفع بیماری قطعاً مطلوب و

محبوب خداوند است. به بیان دیگر انسان بیمار برای حفظ سلامت خود باید به اسباب و وسائط آن متوسّل شود که یکی از این اسباب دعا کردن است. در واقع لازمه تسلیم به قضای تشریعی پروردگار، روی آوردن به دعا برای طلب عافیت می باشد. چنانچه قبلاً گذشت لزوم تسلیم به قضای الهی اقتضا می کند که هم به قضای تکوینی و هم به قضای تشریعی او راضی باشیم و طبق آنها عمل کنیم. قضای تکوینی خدا همان چیزی است که در عالم تکوین واقع می شود و قضای تشریعی اش عبارت است از امر و نهی او. چون می دانیم که خداوند در هنگام نزول بلا (مانند بیماری) به دعا برای رفع بلا امر فرموده است، پس لازمه تسلیم شدن به قضای تشریعی او، امتثال این امر می باشد.

امّا تسلیم شدن به قضای تکوینی خداوند چگونه می شود؟ اگر خواست تکوینی او به وقوع چیزی تعلّق بگیرد، باید به آن راضی و خشنود بود. لذا اکنون که فرزندمان بیمار شده، راضی بودن به قضای الهی این است که به بیماری فرزند تاکنون راضی باشیم، امّا نسبت به آینده چطور؟ چون مقدّرات الهی در مورد آینده را نمی دانیم، باید به مقتضای اراده تشریعی خداوند، برای شفای فرزندمان دعا کنیم، آنگاه اگر او شفا پیدا کرد، به سلامتش راضی باشیم و اگر شفا نیافت به بیماری اش رضایت بدهیم. بنابراین اگر کسی یک هفته پس از شروع بیماری فرزندش برای سلامت او دعا کند ولی اثری از شفا نبیند، باید به بیماری فرزندش در این یک هفته راضی و خشنود باشد و از تقدیرات الهی در این یک هفته گذشته ناخشنود نباشد؛ امّا نباید از دعا برای عافیت فرزندش دست بردارد، باید به دعاهایش ادامه دهد، اگر باز هم قضای تکوینی خداوند به بیماری فرزند تعلّق گرفت، باز هم به آن راضی باشد.

نکته مورد توجّه در این مثال این است که راضی بودن به قضای تکوینی خدا معنایش این نیست که اگر فعلاً بلایی نازل شده، برای رفع آن بلا دعا نکنیم. بلکه باید به آنچه تا الآن خدا اراده (تکوینی) فرموده، راضی بود امّا نسبت به از این به بعد باید طبق اراده تشریعی خداوند برای رفع بلای نازل شده تلاش کرد و دعا هم یکی از همین تلاش هاست. حال پس از دعا کردن، هرچه تکویناً مقدّر شد باید به آن راضی و

خشنود بود. اگر بلا رفع شد به رفع بلا و اگر باقی ماند به بقای آن باید راضی شد. البتّه بلا و گرفتاری برای انسان عموماً تلخ و ناخوشایند است. امّا مؤمنی که راضی به قضای الهی است، هرچه ایمانش قوی تر و معرفتش به خداوند عمیق تر باشد، صبر بر بلاـ برایش راحت تر و تلخی آن برایش قابل تحمّل تر می شود. ممکن است ایمان شخص به درجه ای برسد که خواست تکوینی خدا برایش محبوب گردد و در نتیجه تلخی بلاـیی که بر او نازل شده در کامش از بین برود. این درجه هرچند به سادگی حاصل نمی شود، امّا رسیدن به آن محال نیست و کسی که به این مرتبه نائل نشده، نمی تواند وقوع آن را نفی نماید. در مثال مورد بحث هرچند که بیماری فرزند برای انسان تلخ و ناگوار است، امّا انسان با ازدیاد درجه ایمانش می تواند به رتبه ای برسد که این تلخی در کامش کمتر و کمتر شود و در نهایت، به خاطر اینکه می فهمد خداوند برایش چنین پسندیده، چون محو در رضای اوست، تحمّل بیماری فرزند برایش آسان می گردد و همان را برای خود می پسندد. این جاست که می توانیم ادّعا کنیم که آن بلا و مصیبت (از جهت اینکه یقین کرده خدا برایش آن حال را می خواهد نه از جهت بلا و مصیبت بودنش) برایش محبوب شده است.

این حالت وقتی اتّفاق می افتد که انسان مؤمن یقین پیدا کند که خداوند برای او بلا و مصیبت را پسندیده است و این تنها نسبت به گذشته پیش می آید نه آینده. یعنی وقتی شخص برای رفع بلای نازل شده دعا می کند، نمی داند که خدا دعایش را مستجاب می کند یا خیر و نمی داند که آن بلا رفع می شود یا نه. اگر بلا رفع نشد، آن وقت یقین می کند که خدا – فقط در مدّت زمانی که آن بلا رفع نشد– برایش حال بلا را پسندیده است، امّا نسبت به آینده باز هم نمی داندکه تقدیر الهی و قضای او چیست و راضی بودن به قضای تکوینی او چه اقتضایی دارد. با این ترتیب همیشه صرفاً نسبت به آنچه تا هنگام دعا کردن واقع شده، می توانیم – از جهت لزوم رضایت به قضای الهی – راضی و خشنود باشیم، امّا نسبت به آینده نمی توانیم چنین قضاوت کنیم چون قضای خدا را در آینده نمی دانیم. فقط به صورت مبهم و کلّی می توانیم بگوییم که هرچه خداوند

برایمان بخواهد، به آن راضی هستیم. امّا آن چیز بلاست یا رفع بلا، از قبل نمی دانیم. در هر حال وظیفه ما – از جهت تسلیم به قضای تشریعی خداوند – تا وقتی که بلا هست، دعا کردن برای رفع آن است.

این مطلب را عیناً می توانیم در مورد غیبت امام عصر علیه السلام نیز ساری و جاری بدانیم. امّا نکته این است که این غیبت نوعی عذاب الهی است که ما به مقتضای عدل او گرفتارش شده ایم. پس این امر – از جهت مصیبت بودنش – خوشایند ما نیست و نباید باشد. حال که به چنین بلایی گرفتار شده ایم، چه وظیفه ای داریم؟ نمی توانیم بگوییم که چون باید به قضای تکوینی خداوند راضی باشیم، پس دست روی دست بگذاریم و برای رفع این بلا اقدامی نکنیم، این برداشت قطعاً نادرست است. ما وظیفه داریم که برای جلب رحمت الهی و اینکه از سر تقصیرات ما بگذرد، تلاش کنیم و یکی از تلاش ها این است که برای خاتمه یافتن غیبت مولایمان دست به دعا بلند کنیم. این عمل مقتضای تسلیم شدن به قضای تشریعی خداست که اوامر متعدّدی درباره دعا برای رفع بلا- و به طور خاصّ برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام فرموده است. بنابراین ما باید برای رفع بلای غیبت امامان دعا کنیم، نتیجه آن هرچه می خواهد باشد. اگر خدا در امر فرج امام علیه السلام تعجیل فرمود، به آن راضی باشیم و اگر نفرمود، باز هم راضی باشیم. پس اگر به فرض یک سال دعا کردیم ولی در این مدّت تعجیل فرج صورت نگرفت و خدا آن را از یک سال به تأخیر انداخت، ما باید به این تأخیر انداختن راضی باشیم.

دعایی که در توقیع شریف امام عصر علیه السلام آمده، ناظر به همین فرض است. عرضه می داریم:

حَتّی لا اُحِبَّ تَعجیلَ ما اَخَّرتَ.

«تَعجیلَ ما اخَّرتَ» یعنی اینکه اگر چیزی مصداق «ما اَخَّرتَ» شد، آن وقت تعجیل در آن را دوست نداشته باشیم. چه موقع این فرض اتّفاق می افتد؟ وقتی یک سال بگذرد و در این مدّت فرج امام عصر علیه السلام واقع نشود یا به تعبیر دیگر فرج از این یک سال به

تأخیر افتد. اگر چنین شد، مقتضای تسلیم بودن به قضای تکوینی الهی این است که جلو افتادن آن را دوست نداشته باشیم. به زبان ساده تر اگر تا یک سال که ما دعا کردیم، فرج امام زمان علیه السلام واقع نشد، به واقع نشدن ظهور در این یک سال گذشته راضی و خشنود باشیم و در دل نگوییم: چرا حضرت ظهور نکردند؟ در این صورت اگر ایمان ما در درجه بالایی باشد، نه تنها می توانیم تلخی طولانی شدن غیبت را در این یک سال تحمّل کنیم بلکه همان چیزی که خداوند تکویناً خواسته است، محبوب ما می شود. یعنی با وجود آنکه غیبت امام علیه السلام یک امر دوست داشتنی نیست امّا چون خدا آن را خواسته است، می تواند محبوب انسان شود به اعتبار اینکه خدا خواسته نه اینکه فی نفسه محبوب باشد. ممکن است در چیزی دو جهت وجود داشته باشد که از یک جهت محبوب باشد و از یک جهت نباشد. غیبت امام عصر علیه السلام از جهت اینکه مصداق عذاب الهی است، دوست داشتنی نمی باشد، امّا در مدت زمانی که خداوند وقوع آن را بخواهد، به دلیل اینکه او خواسته، می تواند محبوب باشد.

لزوم تفکیک دو جهت در مقتضای عدل الهی

برای روشن تر شدن این نکته به صورت کلّی، عرض می کنیم که اگر خداوند کسی را تنبیه کند، به مقتضای عدلش با او رفتار کرده است. تنبیه و عقوبت الهی فضل او نیست بلکه مصداق عدل خداست. در این جا دو جنبه وجود دارد: یک جنبه آن این است که شخص گناهی کرده که مستحقّ تنبیه الهی شده است و جنبه دیگرش کاری است که خدا در حقّ او انجام می دهد. حال، این فرد گناهکار اگر بخواهد راضی به قضای خدا باشد، باید چگونه عمل کند؟ از هر یک از این دو جهت یک وظیفه خاص دارد: از جهت اوّل نباید به آنچه اتّفاق افتاده راضی باشد، چون منشأ تنبیه شدنش گناه خودش است و نباید به گناهی که نتیجه اش عقوبت الهی بوده، راضی باشد. به تعبیر دیگر باید از گناهی که انجام داده و در نتیجه به بلای خداوند گرفتار آمده، ناراضی و ناراحت باشد. امّا از جهت دوم باید به آنچه اتّفاق افتاده راضی باشد.

جنبه دوم، کار خدا و تنبیه اوست. بنده خدا باید به آنچه خدا می خواهد و

انجام می دهـد، راضـی باشـد. یعنی اگر بخواهد با عدلش با بنده ای رفتار کند، به عدل او راضـی باشد و اگر هم با فضل خود رفتار نمود، به فضـلش راضـی باشـد. پس اکنون که بنده گرفتار عدل الهی شده، باید به اینکه خداوند با عدلش با او رفتار می کند، راضـی و خشـنود باشد. البتّه تحمّل عقوبت و تنبیه، سخت و ناگوار است ولی هرچه ایمان می چشد، بلکه ممکن است به درجه ای برسـد که تحمّل آن برایش محبوب شود به خاطر آنکه مورد رضای خداست نه اینکه فی نفسه امر مطلوب و محبوبی است.

غیبت امام عصـر علیه السـلام هم یک نوع تنبیه و عقوبت برای ما به شمار می آید: همان دو جنبه ای که به صورت کلّی در هر تنبیهی مطرح کردیم، این جا هم مصداق پیدامی کند. جنبه اوّل به تقصـیرات ما برمی گردد که ما را مسـتحقّ این عقوبت کرده و جنبه دوم به اینکه خداوند خواسـته با عدل خود با ما رفتار نماید. از جنبه اوّل نباید به این عذاب و تنبیه الهی راضـی باشـیم و از جنبه دوم بایـد به آن رضا دهیم. جهت اوّل به خودمان برمی گردد که می دانیم اگر شـکر نعمت های الهی را - به خصوص در مورد نعمت وجود امام زمان علیه السـلام - چنانچه بایـد ادا می کردیم، قطعاً گرفتار عـذاب غیبت امامـان نمی شدیم و این بلای بزرگ بر ما نازل نمی شد. بنابراین از این جهت به آنچه پیش آمده (غیبت امام عصـر علیه السـلام) راضـی نیستیم و نباید باشیم. در واقع از اینکه به خاطر ناشکری هایمان مستحقّ این عقوبت شده ایم، راضی و خشنود نیستیم.

امّا از طرف دیگر از تنبیه خدا و چوب زدن او نمی توانیم ناراضی باشیم. چون می دانیم که این عقوبت مقتضای عدل خداست باید به عدل او هم راضـی باشـیم، همان طور که به فضل او راضـی هستیم و این جا هم چنین است. ما می دانیم که به قهر الهی گرفتار آمده ایم و ایمان ما اجازه نمی دهد که از قهر خداوند ناخشـنود باشیم. در واقع ما باید به عدل خدا راضی باشیم صرف نظر از مقتضای آن. پس در مورد غیبت امام زمان علیه السـلام چون می دانیم که عدل الهی چنین اقتضایی داشته، به آن راضی هستیم. بنابراین غیبت مولایمان فی نفسه برای ما محبوب نمی شود، بلکه اگر مقتضای عـدل و قهر خـدا چنین شد، به آن اعتبار محبوب می شود. بنابراین آنچه محبوب می گردد،

قضای الهی است نه پنهانی امام عصر علیه السلام. عبارت دعا هم بر چیزی بیش از این دلالت نمی کند.

البتّه همان طور که گفتیم این مربوط به وقتی است که کار از کار گذشته و ما یقین کرده باشیم که خداوند دوست دارد ما را مبتلا به غیبت امام زمان علیه السلام ببیند. یقین ما نسبت به این امر مربوط به چه زمانی می شود؟ فقط گذشته تا حال را شامل می شود و آینده را در بر نمی گیرد. ما در حال حاضر نمی دانیم که آیا از این به بعد هم خداوند، مبتلا بودن ما به غیبت مولایمان را می پسندد یا خیر. چون نمی دانیم پس نمی توانیم از جهت راضی بودن به قضای الهی به تأخیر افتادن فرج امام علیه السلام در آینده هم راضی باشیم، بلکه - به خاطر سفارشات متعدّدی که در مورد لزوم دعا برای تعجیل فرج وارد شده - باید تعجیل فرج را دوست داشته باشیم و در واقع به تأخیر نیفتادن فرج را در آینده دوست بداریم. بنابراین آنچه در دعای امام عصر علیه السلام آمده این است که ما جلو انداختن آنچه خداوند به تأخیر انداخته (در گذشته) را دوست نداشته باشیم، امّا تعجیل در فرج را (در آینده) باید دوست داشته باشیم و این دو با یکدیگر هیچ تعارضی ندارند.

تقاضای سطح بالا در دعای توقیع امام علیه السلام

البتّه این عبارت دعا که مورد بحث ماست، یک تقاضای سطح بالا می باشد که نصیب هرکسی نمی شود. بسیاری از مؤمنان ممکن است به مقام رضا به قضای الهی برسند، امّا آن امر برایشان محبوب نشود.

لازمه راضی شدن به چیزی این نیست که آن چیز برای انسان محبوب هم بشود. بلا و مصیبت محبوب آدمی نیست ولی انسان مؤمن به آن راضی می شود. راضی شدن می تواند در این حد باشد که اعتراض و ناخشنودی نسبت به آن نداشته باشد. حدّ بالای رضایت این است که آنچه خدا برایش پسندیده را دوست بدارد، به این دلیل که خدا پسندیده است. ما در دعای منقول از توقیع امام عصر علیه السلام چنین سطحی از رضایت به قضای الهی را از خداوند طلب می کنیم که می گوییم: حتّی لا اُحِبَّ. اگر کسی این دعا

برایش مستجاب شود، آن وقت به بالاترین مرتبه رضا و تسلیم به حکم پروردگار رسیده است. امّا اگر به این حد هم نرسد، ممکن است مرتبه پایین آن را به دست آورده باشد که از آنچه خداوند خواسته، ناراضی نباشد. این رتبه برای حفظ ایمان هم کافی است و هم لازم چون ولی اگر به این حد هم نرسد، به ایمانش لطمه وارد می شود، زیرا نشانه ایمان - چنانچه در بخش اوّل کتاب گذشت - رضا و تسلیم به خواست خداوند است.

نفی استعجال در مورد ظهور امام عصر علیه السلام

برای تکمیل بحث درباره عبارت توقیع امام عصر علیه السلام و نتیجه گیری نهایی از آن باید به جملات قبل و بعد آن هم یک نگاه مجموعی بیندازیم:

أنتَ العالِمُ غَیرُ المُعَلَّم بِالوَقتِ الَّذی فیه صَلاحُ اَمرِ وَلِیِّکَ فی الإذنِ لَه بِإظهارِ أمرِهِ وَ کَشفِ سِترِهِ فَصَبِّرنی علی ذلِکَ حَتّی لااُحِبَّ تَعجیلَ ما اَخَّرتَ ولا تَأخِیرَ ما عَجَّلتَ ولا اَکشِفَ عَمّا سَتَرتَهُ وَلا أبحَثَ عَمّا کَتَمتَهُ وَلا اُنازِعَکَ فی تَدبیرِکَ ولا اَقُولَ: لِمَ وَ کَیفَ وَما بالُ وَلیِّ الأمرِ لا یَظهَرُ وَقَد امتَلَأَتِ الأَرضُ مِنَ الجَورِ؟ وَ اُفَوِّضُ اُمُوری کُلَّها اِلَیکَ.(۱)

تو دانای بدون (نیاز به) تعلّم هستی به آن زمانی که اجازه دادن به ولیّت برای آشکار کردن امرش و پرده برداری از رازش، به مصلت کار اوست. پس به من برای تحمّل آن صبر بده تا جلو انداختن آنچه به تأخیر انداخته ای و نیز به عقب انداختن آنچه جلو انداخته ای را دوست نداشته باشم و از آنچه پوشانده ای، پرده بر ندارم و از آنچه کتمان کرده ای، جستجو نکنم و در تدبیرت با تو به نزاع در نیایم و نگویم: چرا و چگونه و چه شده که ولیّ امر ظاهر نمی شود در حالی که زمین از ستم پر شده است؟! و همه کارهایم را به تو واگذار نمایم.۳.

ص: ۶۳

۱- کمال الدّین، باب ۴۵، ح۴۳.

در این عبارات عرضه می داریم: خدایا ما تو را به آن زمانی که مصلحت ظهور امام زمان علیه السلام هست، دانا و عالم می دانیم. یعنی ما هرچند که از غیبت ایشان ناراحتیم و تعجیل در فرجشان را می خواهیم، امّا به زمانی که ظهور ایشان مصلحت خودشان هست، آگاه نیستیم. چون چنین است، پس به ما صبر بده تا جلو انداختن آنچه را که تو (خدا) به تأخیر انداخته ای را دوست نداشته باشیم. منظور این است که اگر غیبت مولایمان طولانی شد و آن طور که ما می خواستیم و برای تحقّقش دعا می کردیم، در زمان آن تعجیل نشد؛ بی تابی نکنیم، صبر خود را از دست ندهیم، از آنچه علمش را از ما پوشانده ای جستجو و کاوش نکنیم، در چگونگی اراده و تدبیرت با توبه نزاع در نیاییم و خلاصه هیچ گونه اعتراضی به کار تو و رضای تو نداشته باشیم، بلکه همه امور خود را به تو (خدا) واگذار نماییم.

آنچه در این عبارات ظهور و بلکه صراحت دارد این است که ما به دلیل اینکه نمی دانیم چه موقع ظهور امام عصر علیه السلام به مصلحت ایشان است و اسرار پشت پرده الهی را مطّلع نیستیم، نباید در ظهور آن حضرت به «استعجال» بیفتیم. این استعجال ایمان انسان را تباه می کند چون او را از اصل ایمان که همان تسلیم به مقدّرات الهی است، خارج می سازد. راه نجات در زمان غیبت کبری امام عصر علیه السلام، تسلیم بودن است، چنانچه امام جواد علیه السلام فرمودند:

یَهلِکُ فیها المُستَعجِلُونَ وَ یَنجُو فیها المُسَلِّمُونَ.(۱)

(در زمان غیبت کبری) شتاب کنندگان هلاک می شوند و تسلیم شوندگان نجات می یابند.

با این ترتیب روشن است که شتاب ورزیدن در وقت ظهور امام زمان علیه السلام امر مذمومی است و دعا برای تعجیل فرج ربطی به این استعجال مذموم ندارد. این بحث را با نقل مطلبی از کتاب شریف «مکیال المکارم» به پایان می بریم. مؤلّف گرانقدر آن فرموده اند: استعجال دو نوع است، یکی مذموم و دیگری ممدوح. مذموم آن است که۳.

۱- همان، باب ۳۶، ح۳.

پیش از رسیدن وقت چیزی، وقوع آن را طلب کنیم که این عقلاً و نقلاً قبیح است. استعجال ممدوح آن است که چیزی را در اوّلین وقتی که امکان وقوع دارد، طلب نماییم. از آنجا که ظهور حضرت صاحب الامر علیه السلام از اموری است که امکان جلو افتادن زمانش به اراده خداوند، وجود دارد (به اصلاح از امور بداءپذیر است) و ضمناً منافع بی شماری هم بر آن مترتّب می باشد، ایمان مؤمن ایجاب می کند که به دعا برای تعجیل ظهور اهتمام ورزد تا در اوّلین زمانی که مصلحت هست، واقع شود و تا رسیدن این زمان صبر و تسلیم را پیشه خود قرار دهد.(۱)

ب– آثار دعا در حقّ ولیّ عصر عجل الله تعالی فرجه الشّریف برای دعاکننده

دعا در حقّ امام عصر علیه السلام علاوه بر فوائدی که برای خود آن حضرت دارد، برای دعا کننده نیز آثار و نتایجی دارد که اکنون به بیان این بحث می پردازیم.

۱۰۲ فایده دعا در حقّ امام زمان علیه السلام برای دعاکننده

در کتاب گرانقدر «مکیال المکارم فی فوائد الدّعاء للقائم علیه السلام» چنانچه از عنوانش پیداست، ۱۰۲ فایده دعا در حقّ امام زمان علیه السلام برای دعا کننده با استناد با ادّله نقلی معتبر بیان شده است.(۲) چون توضیح کافی برای هریک در این کتاب شریف ذکر شده، ما از نقل و شرح آنها در این جا خودداری می کنیم و تنها به بیان یکی از این فوائد که تحت عنوان «المکرمه الاولی» آمده است با ذکر توضیحات اضافی می پردازیم.(۳)

امّا پیش از بیان این فایده، خوب است اشکال و پاسخی را که مؤلّف کتاب «مکیال المکارم» در همین خصوص آورده اند، عیناً از کتاب دیگر ایشان نقل نماییم تا ارزش دعا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام بیش از پیش روشن گردد:۹.

ص: ۶۵

۱– مکیال المکارم، ج۱، ص ۳۰۲ و ۳۰۳.

۲– مکیال المکارم، ج۱، ص ۳۰۳ تا ۵۱۴: ابتدا ۹۰ مکرمه و در انتها ۱۲ مکرمه ذکر شده است.

۳– همان، ص ۳۰۹.

بسا هست که بعضی از کوته نظران استبعاد کنند، و بگویند: چگونه به ازای عمل کوچک مختصری، این همه مثوبات و منافع داده می شود، و جواب از این شبهه از سه راه است:

اوّل: آنکه این عمل شریف(۱) کوچک نیست در نزد اهل بصیرت تا آنکه جای این استبعاد باشد، بلکه در نهایت بزرگی و کمال عظمت شأن است، و کوچکی و بزرگی هر چیزی را عارف و عالم به آن می داند، مثل آنکه یک دانه جواهر کوچک، بسا می شود پنج هزار تومان قیمت دارد، لکن اهل خبره آن می داند، و شخص ناشی را نمی رسد که به آن دانا اعتراض کند که چرا این دانه را این قدر زیاد قیمت کردی، و عالم به شأن و قیمت این دعا، خلّاق عالمیان و خاتم پیغمبران و ائمّه طاهرین علیهم السلام می باشند. و مَثَل دعای به امام زمان روحی و ارواح العالمین فداه، مَثَل کَلِمَتَین شهادتین است، هرچند کوچک و مختصر است، لکن به محض گفتن، شخص کافر، مسلم و پاک و محترم و بهشتی می شود، و هکذا سایر آثاری که دارد و کسی را نمی رسد که برای اختصار کلمه و آسانی آن، انکار آثار آن را نماید.

جواب دوم: آنکه ثواب هایی که حق تعالی به ازای هر عملی عطا می فرماید، از راه تفضّل است نه استحقاق شخص و مَثَل این دعا و سایر عبادات، مَثَل هدیه ای است که شخص محتاج به خدمت شخص کریم می برد، یقین است آن کریم ملاحظه قیمت هدیه را نمی کند، بلکه به مقتضای کرم خود انعام می فرماید؛ بسا هست یک گل به او تعارف می کنند، صد تومان انعام می دهد و همه کس او را تحسین می کند. در حدیث است که کنیزی از کنیزان حضرت امام حسین علیه السلام یک دانه گل به آن حضرت تعارف کرد، آن جناب او را آزاد نمودند.

جواب سوم: آنکه، تمام این عطاها و مثوبات که به دعاکننده در حقّ امام زمان علیه السلام عطا می شود، فی الحقیقه عطیّه خداوند جلّ شأنه است به خود آن حضرت، و اکرام آن حضرت است، و واضح است که آن جناب استحقاقم.

ص: ۶۶

۱- یعنی دعا به جهت تعجیل در ظهور و فرج امام زمان علیه السلام.

این مراتب و ما فوق آنها را دارند. مثلاً هرگاه شخص بزرگی، شخص بزرگ دیگری را ضیافت نمود، نسبت به هر یک از خادمان و اتباع و غلامان او احسان ها و انعام هایی می کند که آنها به خودی خود، لیاقت آن گونه تجلیلات را ندارند، لکن به جهت انتساب و تعلّقشان به آن شخص بزرگ مورد آن الطاف می شوند و اینها در حقیقت تجلیل و احترام صاحب آنهاست ولهذا اگر اندکی کوتاهی در احترامات هریک از آنها، علی حَسَبِ مراتِبِهم بشود، باعث تکدّر خاطر و گله آن شخص بزرگ می شود، چنانچه کثرت ثوابها و عطاهایی هم که به زیارت کنندگان و گریه کنندگان حضرت سیّدالشّهداء علیه السلام عنایت می شود، از جهت انتساب و تعلّق ایشان است به آن حضرت نه از جهت استحقاق خودشان.

نثار حسن جمال حبیب اگر آرنددو عالمی ز کریمان عجب نپندارند(۱)

با عنایت به اهمیّت این عبادت بزرگ (دعا برای تعجیل فرج) اکنون اوّلین فایده آن برای دعا کننده را توضیح می دهیم که عبارت است از: فرج دعا کننده. این فایده از صریح عبارت توقیع امام عصر علیه السلام استفاده می شود که فرمودند:

اَکثِرُوا الدُّعاءَ بِتَعجیلِ الفَرَجِ فَإِنَّ ذلِکَ فَرَجُکُم.

در این فرمایش دعا کردن برای تعجیل فرج یا بنابر احتمال ارجح زیاد دعا کردن برای آن، خود به عنوان فرج دعاکننده مطرح شده است. این فرج به پنج صورت می تواند محقّق شود:(۲)

فرج دعاکننده به سبب دعا و احسان امام عصر علیه السلام

۱- دعایی که انسان در حقّ امامش می کند، وسیله و بهانه جلب توجّه و عنایت آن حضرت به سوی اوست. این دعا نوعی احسان و هدیه به پیشگاه آقایی کریم و بزرگوارت.

۱- کنز الغنائم فی فوائد الدّعاء للقائم علیه السلام، ص ۱۰۰ تا ۱۰۲.

۲- سه صورت اوّل با الهام از مطالب «مکیال المکارم فی فوائد الدّعاء للقائم علیه السلام»، ج ۱، ص ۳۰۹ مطرح شده است.

است که آن احسان را به بهتر از خودش تلافی می کند. ما در معرّفی ائمّه علیهم السلام آنها را به صفت کریم می خوانیم. در زیارت روز جمعه که متعلّق به مولایمان امام زمان علیه السلام است، به ایشان چنین خطاب می کنیم:

أنتَ یا مَولایَ کریمٌ مِن اَولادِ الکِرام.(۱)

همچنین در زیارت جامعه کبیره خطاب به همه امامان علیهم السلام عرضه می داریم:

عادَتُکُم الاِحسانُ و سَجِیَّتُکُمُ الکَرَم.(۲)

شخص کریم اگر از جانب کسی مورد احسان قرار بگیرد نمی تواند احسان او را پاسخ بگوید، بلکه چون آقا و بزرگوار است آن را به لطف و احسانی برتر از آنچه در حقّش صورت گرفته، تلافی خواهد کرد. در فرمایش امیرالمؤمنین علیه السلام در معرّفی کریم می خوانیم:

الکریمُ یَری مَکارِمَ اَفعالِهِ دَیناً علیه یَقضیه.(۳)

شخص کریم نیکی های اعمال خود را بدهی خود تلقّی می کند که باید آن را ادا نماید.

افراد عادی عمل به نیکی ها و مکارم اخلاق را وظیفه و دین خود نمی شمارند و انتظار دیگران هم از هرکسی چنین نیست، ولی افراد کریم و بزرگوار چنین هستند که نیکی کردن را بر خود فرض و لازم می شمارند. چنین کسی اگر مورد محبّت و احسان دیگری قرار بگیرد به طریق اولی خود را موظّف می داند که آن احسان را به بهترین صورت تلافی کند و این تلافی کردن را بر خود دین و بدهی حساب می کند. لذاست که می توانیم بگوییم: اگر کسی در حقّ امام زمان علیه السلام دعا کند، با عرضه کردن این هدیه ناقابل خواسته است در حدّ توانش به مولای خود احسان و نیکی نماید و از همین جهت می تواند امیدوار باشد که به نحوی امام عصر علیه السلام را مدیون خود نموده است.۶.

۱- جمال الاسبوع، ص۴۲.
۲- من لا یحضره الفقیه، ج۲، ص۶۱۶.
۳- غرر الحکم و درر الکلم، حدیث ۸۸۸۶.

البتّه می دانیم که هیچکس با انجام هیچ کار خیری در حقّ امامش، بر عهده ایشان حقّی پیدا نمی کند، زیرا توفیق هر عمل خیری به یُمن وجود آن حضرت نصیب انسان می گردد. ولی از آنجا که ایشان کریم و بزرگوار هستند، طبق فرموده جدّشان امیرالمؤمنین علیه السلام پاسخ دادن به احسان یکی از دوستان خود را بر خود لازم می شمارند و بنابراین کار خیر او را با خیر بهتری تلافی خواهند فرمود. از این جهت دعاکننده در حقّ ایشان می تواند امیدوار باشد که امام علیه السلام پاسخ دعای او را با دعای بهتر و کامل تری خواهند داد تا به آرزوهایش در دنیا و آخرت برسد و گرفتاری هایش رفع شود یا اینکه خود آن حضرت مستقیماً از او دستگیری فرموده و حاجاتش را برآورده سازند.

البتّه ناگفته نماند که چنین رفتاری از جانب امام عصر علیه السلام بر ایشان ضرورت ندارد، یعنی لزومی ندارد که آن حضرت بر طبق کرم و آقایی خود با دعاکننده در حقّ خویش رفتار نمایند. کرم نمودن لطف و فضل است و لطف کردن بر ایشان واجب نیست. ما آنقدر در ادای حقوق مولایمان کوتاهی کرده ایم که اگر ایشان به کلّی به ما بی اعتنایی فرموده و پاسخ سلام ما را هم ندهند، استحقاقش را داریم. اگر کسی در خود لیاقت اینکه آقا و مولا جواب سلام و احسانش را بدهند، می بیند، بسیار بسیار در اشتباه است. چنین کسی باید ابتدا با حقوق امام زمان علیه السلام بر خود آشنا شود و سپس بررسی کند و ببیند آیا در ادای آنها یا بخشی از آنها موفّق بوده است یا خیر. با این بررسی خواهد فهمید که آنچه در حقّ امامش انجام داده در مقایسه با آنچه می بایست انجام می داده، اصلاً قابل ذکر و توجّه نیست. این جاست که تصدیق می کند مورد لطف امام علیه السلام قرار گرفتن از جهت لیاقت و استحقاق نیست، بلکه صرفاً به آقایی و کرم خود ایشان مربوط می شود که از سر تقصیرات دعاکننده بگذرند و به روی او نیاورند و پاسخ احسان او را بدهند. پس اگر هم در موردی با او از در اکرام و احسان وارد نشدند، هیچ حقّی را از او ضایع نکرده اند و چیزی بر عهده ایشان باقی نمی ماند. به هر حال اولین حالت فرج دعاکننده این است که به خاطر دعایش، احسان و کرم مولایش را - از طریق دعای آن حضرت یا هر نوع لطف دیگری - به سوی خود جلب نماید.

فرج دعاکننده به خاطر یاری کردن امام زمان علیه السلام

۲- صورت دیگری که برای فرج دعاکننده در حقّ امام زمان علیه السلام فرض می شود این است که خداوند به جای برآوردن حاجت او، به شکل دیگری دعایش را مستجاب فرماید. ما در بخش اوّل کتاب (فصل سوم) معنای عامّ اجابت دعا و انواع اجابت مثبت را با استناد به احادیث ائمّه علیهم السلام برشمردیم. در آن بحث روشن شد که اجابت دعا فقط به این نیست که حاجت دعاکننده، مطابق آنچه خودش خواسته، محقّق شود. بلکه گاهی عطایی بهتر از آنچه او طلبیده، نصیبش می گردد یا شرّ و بلایی از او دفع می شود، یا آن دعا باعث آمرزش گناهانش می گردد یا ذخیره آخرت او خواهد شد و یا ... به هر حال دعا اگر با شرایطش واقع شود، بدون اجابت نمی ماند.

با این ترتیب اگر کسی برای تعجیل فرج مولایش دست به دعا بلند کند و با سوز دل خلاصی آن حضرت را از رنج ها و مصائب زمان غیبت طلب نماید، از دو حال خارج نیست: یا خداوند به دعای او فرج امام عصر علیه السلام را جلو می اندازد که در این صورت دعا کننده سهمی در تعجیل فرج آن حضرت پیدا می کند که این خود توفیق بسیار بزرگی برای اوست. یا اینکه خداوند دعای او را به صورت دیگری اجابت می فرماید، مثلاً بلا و مصیبتی را از او دفع می نماید، خود دعاکننده متوجّه نمی شود که در پس پرده چه گذشت و چه بسا اصلاً نفهمد که چه بلا-یی برایش مقدّر شده بود، ولی در واقع از بسیاری شرور و بدبختی ها در امان می ماند، به خاطر دعاهایی که خالصانه در حقّ امام زمانش کرده بود. نکته لطیفی را مرحوم صاحب مکیال در این فرض تذکر داده اند که بیان آن برایمان بسیار مفید است. ایشان می فرماید: دعا برای مولای مظلوممان مصداق یاری کردن مظلوم است و یاری رساندن به مظلوم سبب یاری شدن شخص از ناحیه خداوند می باشد.

این بحث مستقلاً به عنوان چهل و پنجمین فایده دعا در حقّ امام زمان علیه السلام در کتاب شریف مکیال المکارم مطرح شده و ضمن آن توضیحات کافی هم آمده است.(۱)۲.

ص: ۷۰

۱- مکیال المکارم، ج ۱، ص۴۳۹ تا ۴۴۲.

برای تـوجّه کردن به این موضوع ابتـدا بایـد مظلومیّت امـام عصـر علیه السـلام برایمـان روشن و قطعی شود. مظلوم بودن به این است که حقـوق کسـی پایمـال شود و هرکس حقّ بیشـتری داشـته باشـد، ادای آنهـا هم سـخت تر و مشـکل تر است. در میـان مخلوقـات خداونـد حقوقی که پیـامبر اکرم صـلّی الله علیه و آله و سـلّم و عـترت پـاکش علیهم السـلام بر مـا دارنـد، از هرکس دیگری بیشتر است. تعـداد این حقوق و عمق آنها به اندازه ای است که از حدّ درک و فهم ما بالاتر می باشد. چون این حقوق هم زیـاد است و هم عمیق، رعـایت آنهـا هم لازم تر و مهم تر است. امّـا می توانیم بـا جرأت بگوییم که آنچه از این حقوق به خوبی ادا می شود در مقایسه با آنچه نمی شود، بسیار بسیار ناچیز است، تا آنجا که باید بگوییم اصلاً حقّ ایشان ادا نمی گردد. منظور این است که در کـلّ جهـان بـا توجّه به اینکه امـام عصـر علیه السـلام ولیّ نعمت همه خلایق هسـتند، آن حقوقی که از ایشان شـناخته شـده و ادا می شود، چیز قابل ذکر و توجّهی نیست. بنابراین می توانیم ادّعا کنیم که در حال حاضـر در کلّ دنیا فرد زنده ای مظلوم تر از ایشان یافت نمی شود، یعنی امام زمان علیه السلام مظلوم ترین شخص عالَم در حال حاضر هستند.

بـا توجّه به این مقـدمه، نگـاهی به ثواب یـاری کردن مظلوم بینـدازیم. به عنوان نمونه از امـام صادق علیه السـلام نقل شـده که فرمودند"

اِنَّ اللّه عَزَّ وَ جَلَّ فی عَونِ المُؤمِنِ ما کانَ المُؤمِنَ فی عَونِ أخیهِ المُؤمِنِ.(۱)

مادامی که مؤمنی مشغول یاری کردن برادر مؤمنش باشد، خداوند عزّ و جلّ مشغول یاری کردن اوست.

مؤمنی که مشغول یاری کردن برادر دینی اش است، مشـمول نصرت و یاری خداوند قرار می گیرد. حال اگر آن برادر ایمانی مورد ظلم قرار گرفته باشـد، یـاری کردن او به این است که قـدمی در راه رفع ظلم از او برداشـته شود. قطعـاً می توان گفت که دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام قدمی در راه یاری کردن امام مظلوم عالَم محسوب می شود،ل.

۱- بحارالانوار، ج۷۵، ص ۲۰، ح۱۶، به نقل از ثواب الاعمال.

چون خدای متعال دعا را مؤثّر قرار داده و بر انجام آن تأکید ورزیده است. پس کسی که تعجیل فرج مولایش را از خداوند طلب کند، در واقع قدمی در راه رفع مظلومیّت آن عزیز برداشته و مشغول یاری کردن ایشان شده است. چنین کسی طبق فرمایش امام صادق علیه السلام مشمول یاری کردن خداوند قرار می گیرد و در همه اموری که نیاز به کمک دارد، مورد رسیدگی و عنایت پروردگارش واقع می شود.

فرج دعاکننده از طریق صبر بر دینداری در زمان غیبت

۳- سومین صورت فرج برای دعاکننده در حقّ امام عصر علیه السلام این است که اهل صبر و تحمّل در سختی ها و مصیبت ها می شود. کسی که پشتوانه اش در هنگام هجوم مصائب، دعا برای تعجیل فرج مولایش است؛ به خاطر سختی ها از پا درنمی آید و همواره چشم به گشایش الهی دارد که اجابت دعاهایش می باشد. لازمه روی آوردن به دعا این است که دعاکننده حلّ مشکلات خود را از خدای متعال می طلبد و با وجود فراهم کردن مقدّمات بشری، تکیه گاهش در رفع گره ها فقط و فقط پروردگارش است. چنین شخصی هیچ گاه در زیر فشار مصائب از پای درنمی آید و به ناامیدی و یأس نمی افتد.

معمولاً در هنگام هجوم مشکلات و سختی ها، یأس و ناامیدی انسان را شکست می دهد. یعنی پیش از آنکه خود مشکلات او را از پای درآورند، شکست روحی در برابر آنها او را به زمین می زند. در این صورت کسی که پشتوانه اش نیروی لایزال الهی است، می داند که هیچ قدرتی در برابر قدرت پروردگار توان برابری ندارد. پس اگر خدا بخواهد، او بر همه سختی ها و مصائب غلبه کرده و از رویارویی با آنها پیروز و موفّق بیرون می آید. لذاست که تن به شکست نمی دهد و خود را نمی بازد و مقاوم و استوار می ایستد.

در زمان غیبت امام زمان علیه السلام، کسی که بخواهد در مسیر دین ورزی استقامت داشته باشد، به سختی ها و مشکلات زیادی مبتلا می شود. اموری که مشاهده اش برای دیگران سهل و آسان است، برای او قابل تحمّل نیست و برای حفظ دین و انجام تکالیفش خود را موظّف می داند که پای دینداری اش بایستد و در کوران حوادث بر

اعتقادات حقّه اش ثابت قدم بماند. به فرموده امام حسن عسکری علیه السلام در زمان غیبت امام عصر علیه السلام تنها کسانی از هلاکت در دین نجات پیدا می کنند که اهل دو ویژگی باشند:

۱- بر اعتقاد به امامت امام غایب ثابت قدم بمانند.

۲- اهل دعا بر تعجیل فرج آن حضرت باشند.(۱)

بنابراین دعا بر تعجیل فرج امام زمان علیه السلام نقش بسیار کلیدی و بی بدیل برای حفظ دین انسان در زمان غیبت دارد. بیشترین خطرها در این زمان متوجّه اصول دین (اعتقادات) و فروع اخلاقی و عملی (اخلاق و احکام) است. مسایل و مشکلات مادّی و دنیوی تا وقتی انسان در دینش تزلزل پیدا نکند، نمی تواند او را از پای درآورد. اگر کسی اهل دعا برای تعجیل فرج امامش بشود، یعنی این عبادت بزرگ جزء برنامه زندگی اش در طول شبانه روز قرار گیرد؛ آنگاه به لطف الهی توان پایداری در برابر هجوم آن چیزهایی که دینش را هدف گرفته اند، پیدا می کند و در برابر همه آنها مقاوم می شود و به انحراف نمی افتد. البتّه این شرط - اهل دعا برای تعجیل فرج بودن - شرط لازم برای تباه نشدن دین انسان است نه شرط کافی. باید - همان طور که حضرت امام حسن عسکری علیه السلام فرمودند - ثابت قدم بودن در اعتقاد به امامت امام غایب هم در کنار آن قرار بگیرد تا حفظ دینداری تضمین شود. پس در کنار اهتمام ورزیدن به امر دعا برای امام زمان علیه السلام نباید از اهمیّت و جایگاه منحصر به فرد امام شناسی - مطابق آنچه در کتاب و سنّت آمده - غفلت کرد. باید امامت امام علیه السلام آن گونه که خود ائمّه علیهم السلام معرّفی فرموده اند برای انسان تبیین شده و مورد اعتقاد و باور عمیق قرار گیرد. این پایه اساسی ترین پایه حفظ دین در زمان غیبت است و دعا برای تعجیل فرج و همه ویژگی های دیگر منتظران راستین امام علیه السلام نیز بر همین پایه استوار است؛ و از فروع و شاخه های آن به حساب می آید.

به هر حال کسی که در زمان غیبت اهل دعا برای تعجیل فرج مولایش است، یات.

ص: ۷۳

۱- کمال الدّین باب ۳۸، ح۱، متن این حدیث همراه با ترجمه و توضیح در پیش گفتار کتاب آمده است.

همین خواسته اش برآورده می شود که بالا-ترین آرزو و فرج برای اوست و یا اینکه به برکت همین دعا فرج و گشایش در مشکلات برایش حاصل می شود که در رأس همه آنها حفظ دین و توفیق یاری امام زمان علیه السلام می باشد. پس بالاترین فرج ها از طریق دعای در حقّ امام عصر علیه السلام برایش حاصل می گردد.

اکثار دعا بر تعجیل فرج: فرجی بزرگ برای دعاکننده

۴- علاوه بر آنچه بیان شد، با دقّت مجدّد در عبارت توقیع مبارک امام عصر علیه السلام می توانیم معنا و مصداقی لطیف برای فرج دعاکننده را از آن استنباط نماییم. ایشان فرموده اند که نفس اکثار دعا بر تعجیل فرج یعنی زیاد دعا کردن خود مصداق فرج دعا کننده است. اگر در این نکته تأمّل کنیم که حالت اکثار دعا بر تعجیل فرج چگونه در انسان پیدا می شود، به حقیقت مهمّی دست پیدا می کنیم. مسلّم است که این حالت به طور تصنّعی در کسی پیدا نمی شود و هرکس چنین حالی داشته باشد، احتیاج به تذکّر درباره دعا کردن ندارد. ما می بینیم که نوع مؤمنان در امر دعا برای تعجیل فرج احتیاج به تذکّر دیگری دارند و بسیار کم هستند افرادی که به طور خود جوش اهل این دعا هستند. معمولاً اگر کتابی در این باره بخوانیم یا وعظ و تذکّری از یک سخنران بشنویم، تا یکی دو روز یا حدّاکثر یک هفته در ما اثر می گذارد و به دعا برای حضرت اهمیّت خاص می دهیم. امّا این حال پایدار نمی ماند و کم کم اثر آن مطالعه و موعظه کم رنگ می شود تا آنجا که اگر با تذکّر مجدّدی مواجه نشویم، چه بسا دعا برای امام زمان علیه السلام را فراموش نماییم!

اگر چنین باشیم، هنوز اهل دعا بر تعجیل فرج نشده ایم و اکثار دعا در حقّ ما صادق نیست. امّا گاهی افرادی را می بینیم که در این زمینه احتیاج به تذکّر دیگری ندارند و به طور طبیعی درد دعای بر حضرت را در دل دارند و هیچ گاه از آن غافل نمی شوند. یکی از بهترین نمونه ها در این خصوص، خود مرحوم صاحب مکیال است که از مراجعه به کتاب هایش این امر روشن می شود. فقط یکی از کتاب های این بزرگوار (مکیال المکارم)- که به تصریح خود ایشان در پایان آن، ناتمام هم مانده است - شامل ۱۷۵۹

حدیث از اهل بیت علیهم السلام است که همه آنها به نحوی با موضوع دعا برای امام عصر علیه السلام ارتباط پیدا کرده است.

بیشتر این احادیث مستقیماً ناظر به امام زمان علیه السلام و دعا برای ایشان نیست، امّا توجّه و عمق معرفت و ارادت مؤلّف است که همه آنها را به موضوع دعا برای امام علیه السلام ارتباط داده است. همه این احادیث در کتب مرجع موجود بوده و بسیاری از علما و بزرگان از آنها در مباحث مختلف استفاده برده اند، امّا درصد بسیار کمی از آنها به ارتباط آن احادیث با بحث دعا برای امام عصر علیه السلام متفطّن شده اند. به عنوان مثال روایاتی که مربوط به ثواب یاری کردن مؤمن و اعانت مظلوم است، در نوع جوامع حدیثی موجود می باشد؛ امّا اینکه انسان وقتی به تعبیر «مؤمن» برمی خورد، در درجه اوّل یاد امام زمانش بیفتد و اینکه از تعبیر اعانت و یاری کردن به مصداق خاصّ دعا برای ایشان متذکّر شود، چیزی نیست که برای هرکسی اتّفاق افتد. آیا خود ما بدون تذکّر صاحب مکیال، از احادیث مربوط به یاری کردن مؤمن، به اینکه دعا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام مصداق یاری کردن ایشان است، پی می بردیم؟ چرا چنین است؟ چرا ما برای توجّه به این مطلب نیاز به تذکّر دیگری داریم ولی کسانی همچون صاحب مکیال این نیاز را نداشته اند؟

علّت آن روشن است. علّت این است که ما آن ارتباط قوی روحی و معنوی را که صاحب مکیال با امام زمان علیه السلام داشته است، نداریم و آنقدر که ایشان به یاد آن حضرت بوده، نیستیم. میزان توجّه و تذکّر انسان به یک امر بستگی کاملی به میزان و درجه معرفت و وابستگی روحی انسان با آن دارد. اگر محبّت ما به کسی زیاد باشد، به هر مناسبت و بهانه ای از او یاد می کنیم و ناخودآگاه به یادش می افتیم. اگر علاقه چندانی به او نداشته باشیم، تنها وقتی به یادش می افتیم که کسی ما را به یاد او بیندازد. چون علاقه و محبّت صاحب مکیال به امام عصر علیه السلام شدید و قوی بوده، همچون ما نیاز به تذکّر نداشته بلکه خود متذکّر دیگران بوده است. این علاقه معلول معرفت ایشان بوده که به طور طبیعی از آن تراوش می کرده است.

پس آنها که اهل زیاد دعا کردن برای امام زمان علیه السلام هستند، احتیاج ندارند که

مناسبت و بهانه ای آنها را به یاد ایشان و دعا در حقّشان بیندازد، بلکه خود بهانه می جویند تا از محبوبشان یاد کنند و در هر ظرف و موقعیّتی برای آن حضرت دعا نمایند. هرکس هم که در شعاع وجودی آنها قرار بگیرد، از تشعشعات روحی آنها خودبه خود بهره مند می شود و اگر مدّتی با آنها زندگی کند یا سخنی از آنان بشنود یا نوشته ای از ایشان بخواند، به طور موقّت به دعا برای امام زمان علیه السلام روی می آورد.

نکته دیگر در اهل دعا شدن برای امام عصر علیه السلام و زیاد دعا کردن در حقّ ایشان، مربوط به کیفیت و حال دعاست. گاهی ما دعایی را می خوانیم ولی گاهی دعا می کنیم. دعا خواندن با دعا کردن تفاوت دارد. دعا خواندن ممکن است از دل نباشد و فقط به زبان جاری شود. به تعبیری که در بعضی روایات آمده، اقبال قلبی در آن نباشد و قلب انسان در حال «لهو» یا «سهو» باشد.(1) این گونه دعا خواندن انسان را اهل دعا و اکثار در آن نمی کند و با سوز دل همراه نیست و طبق روایات، شرایط اجابت را ندارد.

برای روشن شدن مقصود به این مثال توجّه فرمایید: اگر پدر یکی از ما کسالت پیدا کند و بیماری اش شدّت بگیرد یا اینکه فرزندمان گرفتار و بیمار شود، برای رفع گرفتاری و بیماری پدر یا فرزند چگونه دعا می کنیم؟ آیا به دعا خواندن بدون سوز دل و توجّه قلبی راضی می شویم؟ آیا تا شفای او را از خدا نگیریم، از دعا برای او دست می کشیم و آرام می گیریم؟ آیا لازم است کسی ما را به لزوم دعا برای پدر یا فرزندمان تذکّر دهد؟ آیا مناسبت و شرایط خاصّی لازم داریم تا برای ایشان دعا کنیم؟

پاسخ این پرسش ها وجداناً روشن است. در آن شرایط بهانه و مناسبتی لازم نیست تا ما را به یاد دعا برای پدر یا فرزندمان بیندازد، بلکه بهانه و مناسبت را فراهم می کنیم تا برای ایشان دعا کنیم. لزومی ندارد که در مجلسی شرکت کنیم تا در آنجا به یاد دعا برای پدر یا فرزند خود بیفتیم، بلکه دنبال مجلسی می گردیم که شرایط اجابت دعا برای آنان در آن فراهم تر باشد یا اصلاً مجلسی به نیّت فراهم کردن مقدّمات دعا برای آنان تشکیل می دهیم.ا.

۱- رجوع کنید به بخش اوّل، فصل سوم، شرط اوّل از شرایط اجابت دعا.

حـال اگر واقعاً امام زمانمان را به انـدازه پـدر یا فرزنـدمان دوست می داریم، آیا برای رفع گرفتاری های ایشان در زمان غیبت آن گونه دعـا می کنیم یا به خوانـدن دعاهای بـدون سوز دل و اقبال قلبی اکتفا می کنیم؟! آیا به انجام یکسـری آداب و رسوم بدون اقبال قلبی درباره دعا برای امام عصـر علیه السلام راضی می شویم؟ آیا بدون تذکّر و یادآوری دیگران برای امامان دعا می کنیم؟ آیـا منتظر پیش آمـدن بهـانه هستیم تـا به یـاد دعا برای ایشان بیفتیم یا اینکه بهانه می جوییم تا برایش دعا کنیم؟ آیا تاکنون پیش آمـده است که چنـد دقیقه - بله فقط چند دقیقه - همه چیز خود را فراموش کنیم و فقط به این موضوع فکر کنیم که چگونه از خداونـد رفع گرفتاری های مولایمان را بگیریم و عزم خود را جزم کنیم که برای همان چنـد دقیقه با همه توان و دارایی خود، از خدا تعجیل فرج ایشان را بطلبیم؟

در وادی محبّت، هرچه محبّت پـاک تر و خالص تر باشـد، دعای در حقّ محبوب با سوز دل و اقبال قلبی بیشتر همراه است و به همین جهت تأثیرش هم بیشتر می باشد. اگر ما در انتهای زیارت آل یس خطاب به موالی خود عرضه می داریم:

مَوَدَّتی خالِصَهٌ لکم.(۱)

آیا توجّه داریم که این ادّعا چه لوازمی دارد؟ منظور از اینکه مودّت من خالص برای امام زمان علیه السـلام باشد، این است که نه تنهـا ایشـان را از هرکس و هر چیز دیگری در عـالم بیشتر دوست بـدارم، بلکه هرچیز و هرکس دیگر را هم به خـاطر ایشـان دوست داشـته بـاشم. حـال اگر کسـی واقعـاً چنین حـالی داشـته باشـد، قطعـاً دعاهایش، هم با سوز دل همراه خواهـد بود و هم استـمرار و اکثار خواهـد داشت و نیاز به تـذکّر و یادآوری دیگران هم نـدارد. ما می بینیم که نوعاً آن سوز دلی که در فراق یا گرفتاری پدر یا فرزندمان داریم، در بی خبری از امام زمان علیه السـلام و اطّلاع از گرفتاری های سخت ایشان در زمان غیبت، نـداریم و به همین دلیـل است که چنـانچه بایـد و شایـد اهـل دعا برای تعجیل فرج ایشان و اکثار در آن هم نیستیم. امّا خـدا را شاکریم که پیدایش این درجه از۷.

ص: ۷۷

۱- احتجاج طبرسی، ج۲، ص۳۱۷.

معرفت و محبّت به امام عصر علیه السلام را نعمت بسیار بزرگ الهی و بلکه بزرگ ترین نعمت او می شماریم و از اینکه این گونه نیستیم، ناراحتیم و خود را در ادای حقوق عظیم مولایمان قاصر و مقصّر می شماریم. پس بیایید با سوز دل، در خانه خداوند رابزنیم و در پیشگاه مقدّسش زار بزنیم و بنالیم و او را به حقّ مولای مظلوممان بخوانیم تا به آبروی او، چنان معرفت و محبّتی عطایمان کند که ما هم همچون صاحب مکیال اهل سوز دل برای عزیزتر از جان و مال و فرزند و پدرمان گردیم و آنگاه که آن معرفت و محبّت روزی ما شود، خودبه خود اهل دعا برای تعجیل فرج ایشان و اکثار در آن خواهیم شد و دیگر نیاز به تذکّر دیگران برای دعا در حقّ مولایمان نخواهیم داشت.

خداوندا به خاطر محبّتی که به مولای غایب از دیدگانمان داری، ما را اهل دعا برای تعجیل فرج ایشان قرار ده تا به این وسیله محبوب خود را زودتر از گرفتاری ها و سختی های زمان طولانی غیبت نجات بخشی، الهی آمین.

حال با این توضیحات تصدیق می کنیم که اگر کسی اهل اکثار در دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام گردد، همین ویژگی چه فرج بزرگی در روح و روان اوست و اگر هیچ خیر دیگری از این طریق نصیب دعاکننده نشود، همین حال او خود بزرگ ترین خیری است که خداوند نصیبتش می فرماید، به طوری که همه خیرات دیگر فرع بر آن است، زیرا همان طور که در احادیث ائمّه علیهم السلام آمده، «معرفت امام عصر علیه السلام» منشأ و منبع همه کمالات معنوی است، به طوری که اگر کسی این اکسیر اعظم را داشته باشد، همه چیز دارد و اگر نداشته باشد، هیچ چیز ندارد.(۱)

حال سخن در این است که اهل اکثار در دعا برای حضرت بودن، بهترین نشانه و ثمره درخت معرفت ایشان است. این میوه ای است که بر آن درخت می روید و اگر آن شجره طیّبه به بار بنشیند، یکی از محصولات گرانبها و شیرینش، همین حال دعا و اکثار در آن برای تعجیل فرج می باشد. پس وجود این حال، علامت به ثمر رسیدن این شجره طیّبه است که:ت.

۱- اثبات مستدلّ این مدّعا در کتاب «معرفت امام عصر علیه السلام» آمده است.

اَصلُها ثابِتٌ وَ فَرعُها فی السَّماءِ تُؤتی أَکُلَها کُلَّ حینٍ بِإذنِ رَبِّها.(۱)

حصول تقوی: فرج دیگری برای دعاکننده

۵- جنبه دیگری که آن هم فرج بزرگی برای دعاکننده در حقّ امام عصر علیه السلام به شمار می آید، این است که اگر کسی با معنایی که گفتیم اهل دعا بر تعجیل فرج امام زمان علیه السلام گردد، خواهی نخواهی از گناهان و ناپاکی ها فاصله می گیرد و بدی هایش را به تدریج کنار خواهد گذاشت. نمی توان فرض کرد که کسی از سوز دل و به انگیزه محبّت و علاقه به امامش برای تعجیل فرج ایشان به طور دائم و مستمر دعا کند، امّا در عین حال اهل فسق و فجور هم باشد. کسی که به خاطر دوری از امامش می سوزد و به درگاه الهی می نالد، این را هم می داند که یکی از موانع جدّی استجابت دعایش، گناهان اوست. بنابراین چون می داند که:

إنّما یَتَقَبَّلُ اللهُ مِنَ المُتَّقینَ.(۲)

و به خاطر محبّتی که به امامش دارد، برای تعجیل فرجش دعا می کند؛ به خود می گوید: اگر بخواهد دعایم مستجاب شود، باید اهل تقوی بشوم. لذا می کوشد و به جهاد با نفس خویش می پردازد تا معاصی و مفاسد را از خود دور کند و اهل مکارم اخلاق گردد تا از این طریق، تحقّق خواسته اش نزدیک تر شود. در واقع چون رسیدن به مطلوب و محبوبش از هر امر دیگری برایش مهم تر است، ایجاد هر مقدّمه و زمینه ای که بستر تحقّق مرادش باشد؛ برایش سهل و گوارا می گردد. از این رو اکثار در دعا برای تعجیل فرج می تواند از یک فرد خطاکار و اهل گناه، یک مؤمن متّقی و عفیف بسازد. پس اگر هم قبل از اینکه اهل دعا شود، کاستی هایی در این خصوص داشته باشد؛ به همین وسیله همه آنها رفع شده و به فضایل و کمالات اخلاقی و عملی لازم نائل خواهد شد و این خود فرج بسیار مهمّی برای اهل دعا بر تعجیل فرج و اکثار در آن می باشد.۷.

۱- ابراهیم/۲۵.

۲- مائده/۲۷.

فصل ۴- چگونگی دعا برای امام مهدی علیه السلام

اشاره

پس از آگاهی از انگیزه های دعا برای امام عصر علیه السلام و توجّه به ضرورت و آثار این عمل شریف، اکنون به بیان آدابی درباره دعا در حقّ امام زمان علیه السلام می پردازیم که رعایت آنها شرایط بهتری برای اجابت آن فراهم می سازد. بیشتر این آداب در فصل های گذشته کتاب به مناسبت موضوع آن فصل به صورت کلّی مطرح شده است. در این جا تأکید بیشتر بر رعایت آنها در خصوص دعا برای امام عصر علیه السلام می باشد و توضیحات خاصّ این موضوع مطرح می شود. ما اهمّ این آداب را ذیل ۱۰ عنوان ذکر می کنیم.

۱- یأس کامل از خلق

اوّلین شرطی که به عنوان یک ادب قلبی در دعا به پیشگاه الهی مطرح شد، ناامیدی از خلق خداست.(۱) مطابق حدیث قدسی، خدای متعال از حضرت عیسی علیه السلام خواسته بود که وقتی دعا می کند، حال غریقی را که هیچ فریادرسی ندارد، داشته باشد.(۲) به هیچکس جز خدای متعال امید نبندد، در این صورت است که هرچه از خدا بخواهد۱.

۱- رجوع شود به بخش اوّل، فصل چهارم، ادب اوّل.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۱۴، ح۱۱.

به او عطا می فرماید.(۱)

رعایت این ادب در همه دعاهای انسان هم ممکن است و هم مطلوب، چه دعا برای انجام کار بشری باشد و چه یک کار خدایی.(۲) در کارهای بشری مقدّمات اختیاری ای که بشر فراهم می کند، انتظار طبیعی برای تحقّق نتیجه را به وجود می آورد. امّا در کارهای خدایی با وجود مقدّمه چینی های بشری نتیجه ای که به دست می آید، بسیار برتر از انتظاری است که آن مقدّمات ایجاد می کند. به عنوان مثال کسی که برای قبولی در کنکور دانشگاه زحمت زیادی می کشد و پایه علمی مناسبی هم دارد، طبیعتاً هم خودش و هم دیگران انتظار دارند که رتبه اش در کنکور، رتبه بالایی باشد. برعکس کسی که سطح علمی خوبی در طول تحصیل دبیرستان و پیش دانشگاهی نداشته و تلاش زیادی هم در جهت آماده کردن خود برای شرکت در کنکور نکرده است، به روال عادی و طبیعی انتظار کسب رتبه بالایی در کنکور ندارد. این دو فرد ممکن است برای قبولی و به دست آوردن رتبه خوب در کنکور دعا کنند، امّا معمولاً حال متفاوتی در دعای خود دارند. اوّلی به دلیل شرایط خوبی که دارد، معمولاً ـ حالت ناامیدی و یأس کامل از غیر خدا را ندارد؛ ولی دومی چون اتّکای چندانی به خودش ندارد، علی القاعده امید بیشتری به دستگیری خداوند دارد. حالت انقطاع (بریدن) از خلق به سوی خداوند در وقتی که انسان دست خود را خالی می بیند، بیشتر و بهتر برایش حاصل می شود. از همین جهت است که دومی چون حسابی برای خود و تلاش هایش باز نمی کند، کسب رتبه خوب در کنکور را یک کار خدایی می بیند و با حال انقطاع بیشتری دعا می کند؛ در حالی که فرد اوّل چون خود را آنچنان نیازمند دعا احساس نمی کند، حال انقطاعش معمولاً کمتر است. البتّه سفارش ائمّه علیهم السلام این است که انسان نباید فریب فراهم بودن شرایط– به حساب ظاهری – را بخورد و این باعث.

۱- همان، ح۱۹.

۲- تعریف کار بشری و کار خدایی در کتاب «راز پنهانی و رمز پیدایی» بخش سوم، فصل سوم آمده است.

شود که بر وجود اسباب و وسائط تکیه و اتّکا ننماید. هرچه معرفت انسان به قدرت الهی بیشتر و عمیق تر باشد، حساب کمتری روی وجود شرایط و اسباب ظاهری باز می کند و در این صورت است که آن فرد اوّل هم می تواند - با داشتن معرفت صحیح - با حال انقطاع کامل به پیشگاه خداوند دعا کند.

بـا توجّه به این مثـال روشن می شود که هرچه کار خـدایی تر باشـد، حال یأس از خلق و انقطاع کامل به سوی خداونـد بهتر و راحت تر حاصـل می شود و شـرایط اجـابت دعـا زودتر فراهم می گردد. با این ترتیب می توانیم بگوییم که چون طبق آیات و روایات، ظهور امام عصـر علیه السـلام و تحقّق وعده های الهی در آن زمان یک کار خدایی و غیر بشری خواهد بود، دعا برای تعجیل فرج همراه با یأس کامل از خلق و انقطاع به سوی خداوند می باشد.

اگر انسان به الهی بودن امر ظهور حضـرت توجّه و باور عمیق پیدا کند، خود به خود برای آنچه به عنوان ادای تکلیف در زمان غیبت انجام می دهـد - با وجود اهمیّت و لزوم آن - حسابی باز نمی کند و بر آن اتّکایی نخواهد داشت. در این صورت وقتی تحقّق فرج مولایش را از خداوند می طلبد، حال غریقی را دارد که هیچ فریادرسـی برای خود نمی شناسد و امیدی به هیچ چیز و هیچکس جز خداونـد متعـال نمی بنـدد. این گونه دعـا کردن برای تعجیل فرج حال خاصّـی در فرد ایجاد می کنـد که همین حال شـرایط بهتری برای اجابت دعا فراهم می آورد. اکنون سؤال این است که آیا دعاهای ما برای تعجیل فرج امام عصر علیه السـلام این گونه است؟ چنـد درصـد شـیعیان، اهـل دعـا برای جلو افتـادن ظهور امـام علیه السـلام هسـتند و از میـان آنهـا چند درصـدشان در دعاهـای خود، چنین حـالی دارنـد؟ آیـا تـاکنون اتّفـاق افتاده است که یک دعای ما - بله فقط یک دعا - برای تعجیل فرج امام عصـر علیه السـلام همچون دعای بیچاره و درمانده ای باشد که برای شـفای بیمار سـرطانی اش - وقتی از همه اسباب و راه های عادی شفا گرفتن قطع امید کرده است - خدا را می خواند؟

متأسّفانه دوستداران امام زمان علیه السلام یا چنانچه باید، اهل دعا برای تعجیل فرج

نیستند و یا اگر هستند نوعاً با حال انقطاع کامل به سوی خداوند دعا نمی کنند. شاید یکی از عوامل مستجاب نشدن دعاهایشان، همین عدم انقطاع باشد. به هر حال خوب است در کیفیّت دعاهایمان برای حضرت تجدیدنظر جدّی کنیم و با عمق بخشیدن به باور خود، به استقبال حال یأس از خلق برویم و این ادب قلبی دعا کردن را بهتر در خود ایجاد نماییم تا امیدمان به اجابت دعاهایمان بیشتر گردد.

۲- اقبال قلبی در دعا

اشاره

دومین عملی که رعایت آن در بهتر شدن دعا برای امام عصر علیه السلام بسیار مؤثّر می باشد، اقبال قلبی در دعاست. این امر به عنوان اوّلین شرط اجابت دعا مورد بحث قرار گرفت.(۱) مقصود از اقبال قلبی این است که وقتی انسان چیزی را به زبان از خداوند طلب می کند، با روح و قلب خود نیز همان را بخواهد. اگر در همه حال قلبش متوجّه مطلوبش نیست، لااقل در هنگام دعا کردن خواسته دلش را به زبان بیاورد. مبادا فقط به زبان چیزی را بگوید امّا قلبش رو به سوی آن نداشته باشد.

در دعا برای امام عصر علیه السلام به خصوص در تعجیل فرج آن حضرت باید به رعایت این شرط توجّه کافی نماییم. آیا وقتی خداوند را می خوانیم تا فرج مولایمان را به جلو اندازد، روح و قلب ما هم این خواندن را همراهی می کند یا فقط لقلقه زبانمان است؟ معمولاً اگر تحقّق چیزی برایمان اهمیّت داشته باشد و دلبستگی روحی به آن داشته باشیم، اقبال قلبی مان در هنگام خواستن آن بیشتر و عمیق تر است. همچنین اگر نفس دعا کردن برای ما یک عمل باارزش و اساسی تلقّی شود و آن را ناچیز و کم ارزش ندانیم، در هنگام دعا اقبال قلبی بیشتری خواهیم داشت. کسی که قلباً حساب زیادی برای دعا باز نمی کند و آن را مهم و تعیین کننده اصلی نمی داند، به طور طبیعی در وقت دعا توجّه و اقبال روحی کمتری خواهد داشت.ا.

ص: ۸۳

۱- بخش اوّل، فصل سوم، شرط اوّل دعا.

اوّلین عامل مؤثّر در اقبال قلبی: مهم بودن تعجیل فرج امام عصر علیه السلام برای دعاکننده

حال بنگریم آیا تعجیل فرج امام زمان علیه السلام برای ما یک امر مهم و اساسی به حساب می آید یا خیر. اگر بخواهیم به این سئوال پاسخ درستی بدهیم، باید آن را با امور دیگری که در زندگی برایمان اهمیّت دارد، مقایسه کنیم. هرکس ببیند با توجّه به شرایط خاصّ خود، چه چیزهایی برایش در درجه اوّل اهمیّت قرار دارد. مثلاً برای عموم انسان ها شغلشان اهمیّت خاصّی دارد، چون محلّ درآمد و وسیله امر معاششان می باشد. بنابراین اموری که به اصل شغلشان یا حیثیّت شغلی شان مربوط می شود، برای آنان مهم تلقّی می شود. نشانه این اهمیّت دادن آن است که اگر کاری باعث ضربه زدن به اصل شغل آنها شود یا ایشان را از لحاظ شغلی نزد همکاران خود بی اعتبار کند، به شدّت نسبت به آن عکس العمل نشان می دهند. با این حساب طبیعی است که اگر مشکلی برای شغلشان پیدا شود، مثلاً به نحوی شغل آنها به مخاطره افتد یا حیثیّت شغلی شان لکّه دار شود، با اقبال قلبی کامل دست به دعا بلند کرده و با همه روح و جانشان از خدا رفع مشکلشان را می طلبند. تقریباً محال است که کسی گرفتاری جدّی شغلی - آن شغلی که اصل درآمدش به آن وابسته است - پیدا کند و وقتی برای رفع آن دعا می کند، حواسّش به دعایش نباشد و قلبش زبانش را همراهی نکند. چنین کسی در وقتی که دعا نمی کند هم قلبش مشغول گرفتاریش است چه برسد به زمان دعا کردن که به طریق اوّلی دلش متوجّه چیز دیگری نیست.

اکنون بیاییم مقایسه کنیم و ببینیم آیا ما دوستداران امام زمان علیه السلام گرفتاری غیبت ایشان را به اندازه گرفتاری شغل مان مهم می دانیم؟ آیا از عدم حضور علنی آن حضرت نصف اندازه ای که کسب و کارمان به مخاطره افتد، پریشان شده ایم؟ آیا به سامان نبودن اوضاع و احوال ما در غیبت مولایمان به اندازه به هم خوردن وضعیّت شغلی مان، ما را ناراحت و گرفتار کرده است؟ پاسخ ما به این پرسش ها تعیین کننده طبیعی میزان اقبال قلبی ما در دعا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام است. اگر غیبت طولانی امام عصر علیه السلام نصف یا حتّی ثلث اندازه ای که گرفتاری شغلی مان ناراحتمان می کند، پریشانمان کرده باشد، طبیعتاً در دعا برای رفع غیبت آن حضرت تا حدّی توجّه

و اقبال قلبی خواهیم داشت و اگر چنین نباشد، باید فکر دیگری به حال خود بکنیم.

فکر دیگر می تواند این باشد که از جنبه معرفتی ارتباط روحی خود رابا امام زمان علیه السلام اصلاح کنیم تا آنچه برایمان مهم نیست، اهمیّت یابد یا آنچه کمتر مهم است، اهمیّت بیشتری پیدا کند. اگر غیبت امام عصر علیه السلام برای ما نصف اندازه گرفتاری شغلی مان اهمیّت ندارد، نشانگر عدم معرفت صحیح ما به آن حضرت و جایگاه رفیع امامت در اعتقاد شیعی ماست. باید به اصلاح و تصحیح اعتقاد خود به امامت و امام علیه السلام بپردازیم. اگر در برداشتن این قدم موفّق شویم، به طور طبیعی هم اهل دعا برای امام زمان علیه السلام و تعجیل فرج ایشان خواهیم شد و هم اقبال قلبی ما در دعا محقّق می گردد. کسی که از داشتن چنین معرفت و حال روحی محروم است، در هنگام دعا اقبال قلبی کامل نخواهد داشت و تنها کاری که از دستش برمی آید این است که با تلقین فکری و روحی در وقت دعا کردن تا حدّی حال اقبال قلبی را در خود ایجاد نماید، یعنی با تمرکز دادن حواسّ خود و ایجاد شرایط مطلوب تر از جهت حال و هوای معنوی سعی کند لااقل در هنگام دعا کردن، دل و جان خود را با زبان خود همراه و هماهنگ کند. دعا با چنین حال و هوایی علاوه بر اینکه به اجابت نزدیک تر است، در روح و روان دعاکننده نیز اثر می گذارد و اتّصال قلبی او را با مطلوب خود عمیق تر و محکم تر می سازد. تکرار این کار، این اتّصال را قوی تر می سازد و اگر این گونه دعا کردن به طور منظّم در برنامه زندگی فرد قرار بگیرد، کم کم انس قلبی او با امام زمان علیه السلام بیشتر می شود و حال دعا برای تعجیل فرج آن حضرت در او دوام بیشتری پیدا می کند و آنچه برایش اهمیّت چندانی نداشت، به تدریج مهم تر و اساسی تر خواهد شد.

دومین عامل مؤثّر در اقبال قلبی: اعتقاد عمیق به تأثیر دعا در تعجیل فرج امام زمان علیه السلام

دومین عاملی که در تقویت اقبال قلبی دعاکننده برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام مؤثّر است، اعتقاد و باور عمیق او به تأثیر خاصّ دعاست. هر عاملی که انسان را در رسیدن به مقصود و مطلوبش کمک کند، دل و جان او را به سوی خود متوجّه می سازد. هرقدر تأثیر این عامل را در رساندن او به هدفش بیشتر بداند، در ایجاد آن اهتمام و

اقبـال قلبی بیشتری هم خواهـد داشت. به عنوان مثـال کسـی که بیماری دارد و به دنبال معالجه و درمان اوست، عوامل مختلفی که مؤثّر در درمان هست را می جویـد و در میان آنها هریک را که مؤثّرتر بداند، با اهتمام و توجّه بیشتری سـراغ می گیرد. هر قـدر اعتقادش به پزشک معالـج و تشـخیص و درمان گری او عمیق تر باشد، فکر و حواسّ ـش بیشتر متوّجه او می شود و با اقبال قلبی کامل تری به نسـخه پزشک دل می دهـد و به آن عمل می کنـد. حال اگر همین اعتقادی که به تأثیر درمان پزشک دارد، به دعا برای شـفای بیمارش داشـته باشد؛ همان قدر اقبال قلبی را در دعاهایش برای بهبودی آن بیمار خواهد داشت. اگر اعتقاد به تـأثیر دعا در شـفای بیمار ضـعیف شود، اقبال قلبی او در هنگام دعا کمتر و اگر این باور قوی گردد، آن اقبال قلبی هم بیشتر خواهد شد. یعنی میزان اقبال قلبی دعاکننده در دعایش بستگی به میزان باور او به تأثیر دعا در رسیدن به مقصودش دارد.

همین امر دربـاره دعـا برای تعجیل فرج امام عصـر علیه السـلام نیز ساری و جاری است. کسـی که باور چنـدانی به تأثیر دعا در جلو انـداختن ظهور آن حضـرت نـدارد، به طور طبیعی اقبال قلبی چندانی در دعاهایش برای تعجیل فرج ندارد. هرچه این باور عمیق تر شود، اقبال قلبی دعاکننده هم بیشتر می شود. بنابراین اگر کسـی - مطابق فرمایش امام صادق علیه السـلام درباره تأثیر ضجّه و گریه در تعجیل فرج - برای دعا نقش تعیین کننده و اصلی در جلو افتادن زمان ظهور امام عصر علیه السلام قائل باشد، خواه نـاخواه در هنگـام دعـا برای تعجیل فرج روح و روانش متوجّه آن است و هرگز با قلب بی توجّه و غافل (به تعبیر روایات ساه(۱) یا لاه(۲)) زبان به دعا کردن نمی گشاید.

نتیجه کلّی بحث اینکه برای ایجـاد و تقویت طبیعی اقبال قلبی در دعا برای تعجیل فرج بایـد دو عامل را تقویت کرد: اوّل اینکه وابستگی و دلبستگی روحی و معرفتی خود را به امام عصر علیه السلام و جلو افتادن فرج ایشان بیشتر کنیم و دوم اینکه اعتقاد و باور۲.

ص: ۸۶

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الاقبال علی الدّعاء، ح۱.

۲- همان، ح۲.

خویش را به تأثیر جدّی و عمیق دعا در تعجیل فرج آن حضرت تحکیم نماییم. البتّه عوامل دیگری هم می تواند در تقویت این اقبال قلبی مؤثر باشد ولی به نظر می رسد که این دو عامل نقش اساسی تری در بین بقیّه عوامل دارند.

۳- رقّت قلب

اشاره

عامـل مهمّ دیگری که در اجـابت دعـا بسـیار مؤثّر است، رقّت قلب دعاکننـده در هنگـام دعاست. در بخش اوّل کتاب با میزان تأثیر این امر در اجابت دعا تا حدّی آشـنا شدیم(۱) و دانستیم که طبق فرمایش پیامبر گرامی اسـلام صـلّی الله علیه و آله و سلّم برای اینکه زودتر خواسـته ما مسـتجاب شود، بایـد در هنگام رقّت قلب به پیشـگاه الهی دعا کنیم و به تعبیر ایشان دعا را در آن وقت مغتنم بشماریم.(۲) خود ائمّه علیهم السلام به این حقیقت تذکّر داده اند که قلب انسان همیشه در یک حال نیست، گاهی حـال رقّت دارد و گـاهی قساوت، گاهی نرم است و گاهی سـخت. البتّه افراد از این جهت یکسان نیسـتند؛ برخی رقّت قلبشان بیشتر است و برخی قلب سـخت تری دارنـد. دسـته اوّل هم به لحاظ زمانی، رقّت قلبشان طولانی تر است و هم از جهت عمق و شـدّت این رقّت، بالا-تر از دسـته دوم قرار می گیرنـد. امّـا حتّی کسـانی که عموماً و در بیشتر اوقات رقّت قلب ندارنـد، بالاخره حالاتی برایشان پیش می آیـد که به اصـطلاح دلشان می شـکند و از آن سـختی و صـعوبت قبلی خارج می شود. پس اینها هم رقّت قلب را تجربه می کننـد و بنابراین هرکس در زمان هایی دارای رقّت قلب می باشـد که اگر قدر آن را بداند می تواند در همان حال برای تعجیل فرج مولای غریبش دعا کند.

موانع پیدایش رقّت قلب در انسان

مـا می توانیم انسـان ها را از جهت رقّت قلب برای امام زمان علیه السـلام و دعا برای تعجیل فرج ایشان به درجات مختلفی رده بندی می کنیم. برخی چنان اتّصال روحی و قلبی قوی۷.

ص: ۸۷

۱- بخش اوّل، فصل سوم، شرط دوم دعا.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۱۳، ح۱۷.

با امامشان دارند که صرف یاد کردن از گرفتاری غیبت آن حضرت، دلشان را به درد می آورد و آن را نرم و رقیق می سازد. اینها مشکل چندانی برای اینکه با حال رقّت قلب برای تعجیل فرج مولایشان دعا کنند، ندارند. امّا تعداد این گونه افراد نسبت به سایرین کم و ناچیز است. بیشتر مردم به صرف توجّه کردن به ناراحتی مولایشان در زمان غیبت، حال رقّت قلب پیدا نمی کنند. امّا همین گروه در زندگی عادی خود تعلّقات خاطری دارند که به خاطر آنها قلبشان رقّت خاصّی پیدا می کند. به عنوان مثال نوع مردم در مصیبت های شخصی خود دلشکسته و منقلب می شوند. وقتی کسی عزیز خود را - پدر، مادر، فرزند یا ... - از دست می دهد، یاد و خاطره او حالت رقّت قلب را برایش ایجاد می نماید. همچنین گاهی دردها و رنج هایی که در زندگی برای انسان پیش می آید، دلش را به درد می آورد و حتّی ممکن است اشکش را درآورد. مسائل مادّی و معیشتی هم می تواند در برخی افراد چنین اثری بگذارد. اینها چیزهایی است که برای انسان های عادی - هرچند که به لحاظ ایمان و معرفت چندان مرتبه بالایی نداشته باشند - پیش می آید.

علاوه بر اینها، اهل ایمان به خاطر تعلّق خاطری که به اهل بیت علیهم السلام به خصوص حضرت سیّدالشّهداء علیه السلام دارند، در مناسبت های خاصّی که در طول سال وجود دارد - به ویژه ایّام محرّم و دهه عاشورا یا شب های احیا در ماه مبارک رمضان - در مصائب خاندان عصمت و طهارت رقّت قلب خاصّی پیدا می کنند.

از بزرگ ترین نعمت های خداوند بر ما شیعیان این است که هرچند در طول سال از یاد اهل بیت علیهم السلام غافل باشیم، امّا در ایّام مصیبت یا اعیادی مانند عید غدیر و نیمه شعبان معمولاً در مجالس عزاداری یا جشن شرکت می کنیم و به این وسیله ارتباط روحی خاصّی - هرچند گذرا و سطحی - با موالی خود پیدا می کنیم. نوعاً در مراسم عزاداری به خصوص در مصیبت امام حسین علیه السلام و سایر شهدای کربلا بر احوال خاندان وحی رقّت قلب پیدا می کنیم و بسیاری مواقع با گریه کردن دل های گناهکار خود را جلا و صفا می دهیم. به لطف خدای منّان و عنایت امام عصر علیه السلام کسانی هم که اهل برخی گناهان هستند، ارتباط روحی خود را با اهل بیت علیهم السلام به طور کامل قطع نمی کنند

و حدّاقل در روزهـای تاسوعا و عاشورا و شب های احیا و امثال آن در مجالس عزا یا جشن شـرکت می کننـد. این خود باعث می شود که پیوند با ائمّه علیهم السلام – که با انجام گناهان سست شده است – برای فرد فاسق بار دیگر برقرار شود.

استفاده از حال رقّت قلب در دعا برای تعجیل فرج

بـا این ترتیب ملاـحظه می کنیم که حـال رقّت قلب در عموم مردم در مسائل روزمرّه زنـدگی شان وجود دارد و در اهل ایمان هم این حال نسبت به خود ائمّه علیهم السـلام به صورت پراکنده و در مناسبت های خاص به چشم می خورد. حال می توانیم بفهمیم که از وجود این حال چگونه در امر دعا برای تعجیل فرج، حُسن اسـتفاده را ببریم. اگر کسی دعا در حقّ امام زمان علیه السـلام و به خصوص برای تعجیـل فرج ایشان را یک کار مهم و اساسـی بدانـد، می توانـد از رقّت قلبی که در امور دیگر خود دارد، در دعاهایش بهره مند شود.

مثلاً کسی که پدرش فوت شده یا مصیبتی قلبش را به درد آورده، اگر غافل نباشد می تواند در همان حالی که به خاطر مسائل شخصـی اش رقّت قلب پیـدا کرده، از آن حال و هوا در دعا برای تعجیل فرج امام عصـر علیه السـلام اسـتفاده کافی را ببرد. در واقع دل شکسـتگی اش را خرج امـامش کنـد و ایشـان را در دعـا بر خود مقـدّم بـدارد. همچنین کسانی که در عزای اهل بیت علیهم السـلام به ویژه مصائب سـرور شـهیدان حضـرت ابا عبدالله الحسـین علیه السلام و یاران و خانواده آن بزرگوار رقّت قلبی پیدا می کنند؛ اگر قدر حال خود را بدانند، از آن برای دعا بر تعجیل فرج امام غریب و مظلومشان بهره می برند. یعنی در همان وقتی که دلهایشـان در غم اهـل بیت علیهم السـلام شکسـته و احیاناً اشک هایشان هم جاری شـده، برای فرج مولایشان دعا می کنند و این بیشترین فایده ای است که از رقّت قلبشان نصیب ایشان می گردد.

چه خوب است که شـیعیان از این نکته غافل نباشـند و از حال و هوای معنوی خود در مسـیر جلو انداختن ظهور امام عصـر علیه السـلام اسـتفاده کننـد. برای تأمین این هـدف بایـد در مجالس عزای اهل بیت علیهم السـلام به این حقیقت توجّه داده شود که حیف است گریه ها و دل

شکستگی های افراد مقدّمه دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام قرار نگیرد. بنابراین اگر عموم افراد از این امر غافل هستند، باید کسانی که توجّه دارند تذکّر لازم را در این خصوص بدهند تا عزاداران در همان لحظاتی که رقّت قلب دارند، برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام دعا کنند. اگر مجالسی که برای عزاداری در مصیبت اهل بیت علیهم السلام به خصوص سیّدالشّهداء علیه السلام برگزار می شود، به دعا بر تعجیل فرج امام عصر علیه السلام منتهی گردد، قطعاً بیشترین بهره معنوی از آن مجالس نصیب عزاداران و سایرین خواهد شد.

یکی از مهم ترین برکات این عمل شریف، جلب دعاهای امام زمان علیه السلام در حقّ دعاکنندگان می باشد. در کتاب شریف «مکیال المکارم» یکی از آثار دعا در حقّ امام زمان علیه السلام دعای آن حضرت در حقّ دعاکننده شمرده شده و ادّله ای برای اثبات این مطلب مطرح گردیده است. سپس مؤلّف بزرگوار رؤیای صادقانه یکی از برادران صالح خود را به عنوان مؤیّد نقل فرموده که از وجود مقدّس امام عصر علیه السلام در خواب شنیده است که فرمودند:

إنّی اَدعُو لِکُلِّ مُؤمِنٍ یَدعُو لی بَعدَ ذِکرِ مَصائِبِ سَیِّدِالشُّهَداءِ فی مَجالِسِ العَزاءِ.(۱)

البتّه من دعا می کنم برای هر مؤمنی که پس از ذکر مصائب سیّدالشّهداء علیه السلام در مجالس عزاداری برای من دعا نماید.

از این رو دعای مؤمنان در مجالس روضه سیّدالشّهداء علیه السلام می تواند منشأ خیر و برکت فراوانی برای خود دعاکنندگان باشد.

نکته دیگری که به خاطر اهمیّت رقّت قلب در هنگام دعا می توان گفت این است که: گاهی انسان از متن دعایی که می خواند دلش می شکند و با سوز دل دعا می کند که اگر چنین حالی پیدا شود، بسیار خوب است. امّا در بسیاری مواقع برای بسیاری از افراد چنین حالی حاصل نمی گردد. در این صورت یکی از بهترین اسباب برای ایجاد رقّت۴.

ص: ۹۰

۱- مکیال المکارم، ج۱، ص۳۳۴.

قلب یـاد کردن از مصـائب اهـل بیت علیهم السـلام است که هم خودش یـک عبـادت بزرگ می باشـد و هم زمینه ساز اجابت دعای انسان می گردد. ما این مطلب را در بخش اوّل کتاب به مناسـبت بحث درباره «بکاء» و «تباکی» که از آداب دعا به شمار می آیند، با ذکر ادّله اش مطرح ساختیم.(۱) نتیجه اینکه از راه هـای مُجاز می توانیم رقّت قلب لازم برای اجابت بهتر دعا را در خود و دیگر دعاکنندگان ایجاد نماییم و نباید خود را از این امکان بی نصیب کنیم.

۴- تحصیل تقوی و تهذیب نفس

اشاره

مطـابق تعـالیم نورانی اهـل بیت علیهم السـلام یکی از شـرایط لازم برای اجابت دعا، تقوای دعا کننـده و پاک بودن نفس او و از آلودگی گناهـان است. مطـابق حـدیثی که در بخش اوّل کتـاب از امیرالمؤمنین علیه السـلام نقـل کردیم، علّت اجـابت نشـدن بسـیاری از دعاها، خیانت قلبی دعاکننده از هشت جهت می باشد.(۲) یکی از این جهات نداشـتن خوف واقعی از آتش غضب الهی است. خوف واقعی به فرموده امام سـجاد علیه السـلام به صرف گریستن از ترس عقوبت خدا، حاصل نمی شود؛ بلکه تنها شرطش داشـتن ورع لازم برای بازداشتن انسان از گناهان است.(۳) نبودن این چنین خوفی در انسان خیانت قلب شـمرده شده و مانع اجابت دعای انسان می گردد. همچنین است بـدزبان بودن (بـذاء) که مصـداق دیگری از ناپاکی قلب انسان می باشد. این هم یکی از موانع اجابت دعا شمرده شده است.(۴)

علاوه بر اینها اگر انسان عیوب دیگران را ببینـد ولی از عیب های خودش غافل باشـد دیگران را به خاطر چیزهایی ملامت کند که خودش به ملامت به خاطر آنها سزاوارتر است، این خصوصیّات هم می تواند مانع اجابت دعا گردد.(۵)ن.

۱- بخش اوّل، فصل چهارم، ادب پانزدهم از آداب دعا.

۲- بخش اوّل، فصل سوم، شرط دوم دعاکننده.

۳- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۳۵، ح۲۵، به نقل از عدّه الدّاعی.

۴- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۷۷، ح۱۸، به نقل از فلاح السّائل.

۵- همان، ص۳۷۶، ح۱۷، به نقل از دعائم الدّین.

این تأکیدات نشان می دهد که ما باید در کنار اهمیّت دادن به دعا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام رعایت تقوی و ورع را نیز مهم تلقّی کنیم و اگر می خواهیم دعاهایمان در حقّ مولایمان مستجاب گردد به صرف اینکه با رقّت قلب و حال و هوای معنوی برای ایشان دعا کنیم، راضی نشویم. متأسّفانه گاهی مشاهده می کنیم کسانی را که با وجود اصرار و تأکیدی که بر دعای برای حضرت - هم خودشان و هم برای دیگران - دارند، نشانه ای از تقوی و ورع در آنان نیست. برخی از روی نادانی چنین می پندارند که ارتباطی بین اجابت دعایشان با سلامت و پاکی قلبشان وجود ندارد و اصلاً ممکن نمی دانند که به خاطر ارتکاب برخی گناهان، دعاهایشان در حقّ مولایشان بی فایده باشد. گاهی نه تنها دعاکننده اهل ورع و پرهیز از گناهان نیست بلکه حتّی در هنگام دعا برای امام زمان علیه السلام و در ضمن آن هم مرتکب معصیت می شود! واقعاً شگفت آور است، آیا دعا برای تعجیل فرج همراه با موسیقی غنایی یا اختلاط نامحرمان با یکدیگر، مقبول و مستجاب است؟! چنین کسانی بدون آنکه بفهمند و بخواهند با این کارها در واقع خود را و دعا برای امام عصر علیه السلام را به مسخره و استهزاء گرفته اند، العیاذ بالله!

دعا به پیشگاه خداوند یک عبادت بسیار ارزشمند و گرانقدر است و باید مراقب بود که این عمل شریف با معصیتی آلوده نشود و خدای ناکرده به ابتذال کشیده نشود. اگر چنین مراقبتی صورت نگیرد، روح دعا از بین می رود و آنچه می ماند چیزی جز یک تابلوی ساختگی و مصنوعی از آن نیست.

پرهیز از گناه به خاطر مستجاب شدن دعا در حقّ امام زمان علیه السلام

دعاکننده برای امام زمان علیه السلام باید بداند که پرهیز نکردن از گناهان - حتّی یک گناهی که آن را کوچک می شمارد - می تواند او را از قبض دعاهایش محروم نماید. بنابراین اگر واقعاً امام خود را دوست دارد بکوشد به خاطر ایشان هم که شده، از گناهانش توبه کند و همان طور که خود ائمّه علیهم السلام سفارش فرموده اند، پیش از عرض

حاجت خود به تک تک گناهانش اعتراف نماید و تصمیم قطعی بگیرد که دیگر به سوی آنها باز نگردد.(۱)

ما اگر کسی را دوست داشته باشیم که گرفتار بلاها و مصیبت هایی باشد، همچنین بدانیم که دعایمان در رفع گرفتاری های او مؤثّر و مفید است، خودش هم از ما خواسته باشد که برایش دعا کنیم، با این همه دعا می کنیم ولی اثر نمی بینیم. سپس متوجّه می شویم که مانع استجابت دعا چیزی است که خودمان ایجادش کرده ایم و با تصمیم و اختیار خودمان قابل رفع است. اگر واقعاً آن شخص را دوست داشته باشیم و بخواهیم رفع ناراحتی و گرفتاری از او بشود، آن مانع را رفع نمی کنیم؟ آیا اگر نسبت به این امر بی خیال باشیم و در صدد رفع مانع بر نیاییم، باز هم می توانیم ادّعای دوست داشتن او را بکنیم؟ در این صورت اگر در این ادّعا دروغ نگوییم، حدّاقل این است که درجه محبّت ما به او بسیار ضعیف و ناچیز است. محال است کسی را زیاد دوست داشته باشیم و او را گرفتار ببنیم و بتوانیم با اقدام خود در جهت رفع گرفتاری اش کاری بکنیم، امّا ساکت بنشینیم.

اگر فرد راستگویی به ما بگوید که می خواهم پولی یا شغلی به شما بدهم به شرط آنکه فلان عیب را در خود اصلاح کنی یا فلان کار زشت را دیگر انجام ندهی، آیا برای رسیدن به آن پول یا شغل پردرآمد، خواسته او را برآورده نمی کنیم؟ آیا قربهً الی المال به تهذیب نفس خود نمی پردازیم؟! واقعاً عجیب است چگونه حاضرم برای بهتر شدن دنیای خود، اهل ورع و تقوی شوم؛ امّا وقتی نوبت به خدا و امام زمان علیه السلام می رسد، همّت چندانی نمی کنم و اهمیّت زیادی به رفع موانع برای رسیدن به خواسته های معنوی خودم نمی خواهم!

اکنون از خود بپرسیم: تاکنون به خاطر اینکه دعایم در حقّ امام زمانم مستجاب شود، از چند گناه دوری کرده ام؟ آیا تاکنون اتّفاق افتاده است که از ترس اجابت نشدن دعایم برای تعجیل فرج، از نگاه به نامحرم چشم بپوشم؟ یا از شنیدن موسیقی حرامل.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص ۳۲۰، ح۲۸، به نقل از فلاح السّائل.

بگذرم؟ یا از خوردن مال حرام اجتناب کنم؟ و یا ...

شیطان قطعاً از دعا برای تعجیل فرج ناخرسند استو همه تلاش خود را به کار می بندد که کسی سراغ این عبادت ارزشمند نرود و تا جایی که می تواند، کاری می کند که اهل دعا برای تعجیل فرج کمتر شوند. امّا اگر کسی از این دام شیطان بگریزد و دعا برای حضرت جزء برنامه زندگی اش قرار بگیرد، آنگاه از در دیگری وارد می شود تا دعاهایش را بی ثمر کند و آن این است که گناهانش را نزد او کوچک و ناچیز جلوه می دهد. وقتی انسان گناهش را بزرگ نشمارد و از ارتکاب آن به حال خوف نیفتد، طبیعتاً از آنها احساس پشیمانی و سرافکندگی شدید هم نمی کند و تصمیم به ترک آنها هم نمی گیرد. آن وقت چه بسا فکر کند که به سبب دعا برای امام عصر علیه السلام نزد خدا و ایشان محترم و عزیز است و حتّی در دل به خاطر دعاهایش منّتی هم سر آنها بگذارد، امّا نمی داند که همین بی تفاوت بودن نسبت به گناهان ممکن است مانع استجابت دعایش گردد و مقبول درگاه الهی قرار نگیرد.

پس بیاییم به خاطر آنکه دعاهایمان در حقّ مولایمان به اجابت نزدیک شود، به همان اندازه که به دعا کردن اهمیّت می دهیم و به آن عمل می کنیم، به تهذیب نفس خویش از آلودگی گناهان نیز اهمیّت دهیم و در کنار اصرار و الحاح در دعا برای تعجیل فرج، بر توبه از گناهان خود نیز اصرار بورزیم و به انجام هیچ معصیتی راضی نشویم. عیب های خود را بزرگ و درشت ببینیم و دیگران را به خاطر اموری که خودمان به آنها مبتلا هستیم، سرزنش نکنیم و اعتراف به تک تک گناهان و اقرار به آنها را مقدّمه دعا برای تعجیل فرج مولایمان قرار دهیم تا امیدمان به تأثیر دعاهایمان بیشتر گردد.

ذکر خاطره ای که مرحوم صاحب مکیال المکارم در کتاب شریف خود آورده، در همین خصوص شنیدنی است. ایشان از برادر ایمانی خود جناب آقا میرزا محمّد باقر فقیه ایمانی رحمه الله نقل کرده اند که ایشان در خواب (یا بین خواب و بیداری) به محضر امام حسن مجتبی علیه السلام مشرّف شده است، سپس فرمایش آن حضرت را چنین نقل به معنا می کند:

بالای منابر به مردم بگویید و ایشان را امر کنید تا (ابتدا) توبه کنند و (سپس) برای فرج حضرت حجّت علیه السلام و تعجیل در ظهور ایشان دعا کنند. این دعا مانند نماز میّت واجب کفایی نیست که با انجام دادن بعضی مردم از دیگران ساقط شود، بلکه همچون نمازهای یومیّه است که انجام آن بر فرد فرد مکلّفین واجب است.(۱)

ملاحظه می شود که در فرمایش منقول از حضرت مجتبی علیه السلام ابتدا امر به توبه و سپس دستور به دعا برای تعجیل فرج ذکر شده است. بنابراین یکی از شرایط مؤثّر در اجابت این دعای شریف، توبه از گناهان است. نکته دیگر در فرمایش امام علیه السلام واجب عینی دانستن دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام است که نشانگر اهمیّت خاصّ این عبادت بزرگ می باشد.

۵- برعهده نداشتن حقّ النّاس

طبق آموزه های ائمّه اطهار علیهم السلام یکی از شرایط لازم برای اجابت دعا، این است که حقّی از مردم برعهده دعاکننده نباشد. بودن حقّ النّاس بر گردن انسان به دو گونه متصوّر است: یا امرار معاش انسان از راه حلال نباشد که در این صورت لقمه ای که می خورد حلال نیست و یا اینکه دین و بدهی نسبت به دیگری داشته باشد که در احادیث از آن به «مظلمه» تعبیر شده است.(۲) در هر دو صورت حقّی از دیگران بر عهده فرد می باشد و همین مانع استجابت دعا می گردد.

کسی که برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام دعا می کند و این کار را نه صرفاً از سر عادت و بی انگیزه بلکه با عنایت خاص و به نیّت عرض ارادت به ساحت مقدّس مولایش انجام می دهد، قطعاً نسبت به مسأله حقّ النّاس بی تفاوت نمی باشد. او به امید اجابت برای امامش دعا می کند و وقتی بداند که بر عهده داشتن حقّ النّاس مانع به نتیجه رسیدن دعاست، سعی مکند به هر شکلی که شده آن مانع را برطرف نماید. به این ترتیب می توان گفت اهل دعا برای امام زمان علیه السلام بودن با سهل انگاری در حساب ول.

ص: ۹۵

۱- مکیال المکارم، ج۱، ص۴۳۸.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص ۳۲۱، ح ۳۱، به نقل از فلاح السّائل.

کتاب مالی قابل جمع نیست. آگاهی از احکام شرعی خمس و اجرای دقیق آن لازمه دقّت داشتن در کسب روزی حلال است. همچنین احتراز از راه های درآمدی که پاک و بی غلّ و غش نیستند، برای دوستدار امام عصر علیه السلام که به دعا برای ایشان اهمیّت می دهد، جزء ضروریّات می باشد.

متأسّفانه درصد زیادی از شیعیان را می بینیم که دقّت چندانی در چگونگی به دست آوردن مال ندارند. اگر بخواهیم مطلب روشن شود، باید مقایسه ای به عمل آوریم بین دقّتی که نوع مردم نسبت به رعایت بهداشت در خورد و خوراکشان دارند و آنچه در مورد حلال و حرام آن انجام می دهند. ملاحظه می کنیم که افراد عاقل و فهمیده در مورد غذایی که خود و خانواده شان استفاده می کنند، کمال دقّت را نسبت به رعایت امور بهداشتی آن دارند. به تاریخ مصرف آن توجّه می کنند و از خرید موادّی که به سلامت و بهداشتی بودن آن اطمینان ندارند، خودداری می نمایند. اگر احتمال دهند که برخی محصولات غذایی آلوده به میکروبی مثل وبا هستند، از خیر تهیّه آن می گذرند و اصلاً سراغش نمی روند. این دقّت ها برای مصون ماندن غذای انسان از آلودگی ها، بسیار بجا و لازم است.

امّا چند درصد از همین مردمی که با چنین دقّتی مسائل بهداشتی را زیر ذرّه بین می گیرند، نصف این دقّت را در رعایت حلال و حرام غذاهایشان به خرج می دهند؟ آیا مراقب هستند که با پول حرام غذایی برای خود و خانواده نخرند؟ آیا از موادی که احتمال راه پیدا کردن حرام در اموالشان هست، پرهیز می کنند؟ آیا اجتناب از مشتبهات را برای اطمینان از سالم ماندن از آلودگی مال حرام قبول دارند و به آن پایبند هستند؟

متأسّفانه پاسخ این پرسش ها نوعاً منفی است و ما آن دقّت نظری که در رعایت مسائل بهداشتی نسبت به غذا و غیره می بینیم، در مورد کسب روزی حلال مشاهده نمی کنیم. بسیاری از معاملاتی که بین مردم صورت می گیرد، به خاطر ناآگاهی از مسائل شرعی، آلوده به ربا دادن و ربا گرفتن است، امّا چون به این امر اهمیّت چندانی داده نمی شود، کمتر کسی درصدد یاد گرفتن احکام دقیق ربا در معاملات برمی آید. این

در حالی است که اگر احتمال ابتلاـ به وبا در موردی داده شود، همه کسانی که در معرض این ابتلا هستند به سراغ آموزش دیدن در مورد وبا و عوارض آن می رونـد. همچنین دغدغه ای که نسبت به رعایت حقّ النّاس در بسیاری از دوستان ائمّه علیهم السلام وجود دارد، بسیار کمتر از آن حدّی است که باید باشد. کسی که تعجیل در فرج مولایش را از خدا طلب می کند، می داند که ظهور آن حضرت برای پیاده شدن احکام دقیق اسلام و دین خداست و لزوم رعایت حقّ مردم در دین اسلام جایگاه ویژه و مهمّی دارد. پس طالب ظهور امام علیه السلام نمی تواند زیر بار مظالم بندگان خدا بماند و از هر طریق ممکن می کوشد تا آنها را از دوش خود بردارد. این است که نه تنها از پرداخت حقّ و حقوقی که به گردنش می باشد، فرار نمی کند بلکه به سوی آن می رود تا خود را از گرفتاری خلاص نماید. بنابراین اگر به عنوان مثال اشتباهاً پولی به حسابش ریخته شده یا ساعت اضافه کاری برایش در نظر گرفته اند، با اینکه اگر اعلام نکند کسی متوجّه نمی شود، امّا نمی تواند خود را به خوردن این جور اموال راضی کند. لذاست که بر خلاف انتظار دیگران از گرفتن آن خودداری کرده و اشتباه انجام شده را اصلاح می کند. با کمال تأسّف مشاهده می شود که اگر کسی چنین رفتاری داشته باشد، بسیاری از همکارانش با اظهار تعجّب از رفتار او ملامتش می کنند و عمل شایسته او را بر نمی تابند. آیا این برخورد صحیح است؟ آیا کسی که عمل به وظیفه شرعی اش می کند، کار صحیحی انجام نداده و دیگران نباید به او تأسّی کنند؟ چرا در بسیاری از محیط های کاری حتّی فرهنگی، به دست آوردن نفع مادّی بر حفظ ارزش های معنوی عملاًـ ترجیح دارد؟ و چرا نیّت و انگیزه الهی و عمل به وظیفه شرعی تعیین کننده اصلی در کارهای شغلی اهل ایمان نیست؟! اگر همه مؤمنان چنین نیستند، کسانی که دعا در حقّ امام عصر علیه السلام را وظیفه و عبادت خود می شمارند، قطعاً باید این گونه باشند. نتیجه مجموع بحث این است که نمی توان اهل دعا برای امام زمان علیه السلام بود و در عین حال نسبت به نحوه امرار معاش و رعایت حقّ النّاس بی تفاوت و اهل مسامحه بود. اگر امامان و تعجیل در فرج ایشان محبوبمان هست، بیاییم با دقّت هرچه بیشتر به رعایت حقوق دیگران در زندگی اهمیّت دهیم.

ص: ۹۷

۶- معرفت به امام عصر علیه السلام و شکر نعمت وجودی ایشان

یکی از آدابی که در دعا کردن وارد شده، شکر نعمت های الهی است. ما اهمیّت این مطلب را با استناد به احادیث ائمّه علیهم السلام در بخش اوّل بیان کردیم.(۱) همچنین دانستیم که یکی از موانع اجابت دعا ناشکری کردن نسبت به نعمت های الهی است.(۲)

حال بنگریم آیا در این امر کوتاهی نمی کنیم. می دانیم که بزرگ ترین و مهم ترین نعمت الهی وجود مقدّس امام عصر علیه السلام است. آیا چنانچه شایسته این نعمت عظمی است، معرفت به ایشان داریم؟ ما شیعیان چه اندازه از صفات و کمالات خدادادی ایشان آگاهیم و به آن معتقدیم؟ آیا در مراکز علمی و فرهنگی دینی، حقّ معرفت ایشان در تعلیم و تعلّم ادا می شود؟

در بحث نحوه شکرگزاری در برابر نعمت های الهی، سه رتبه از شکر مطرح می شود: قلبی، زبانی و عملی. همه این مراتب نسبت به وجود نازنین حضرت بقیّه الله ارواحنا فداه باید تحقّق یابد. امّا حقیقتاً چند درصد از شیعیان آن حضرت چگونگی همین مراتب شکرگزاری می دانند؟ متأسّفانه بسیاری از ما در این زمینه محتاج تذکّر و تنبّه هستیم. وقتی هم متذکّر می شویم، در عمل چنان اهتمام و جدیّتی که شایسته حقّ امام علیه السلام باشد، از خود نشان نمی دهیم. این در حالی است که نسبت به شکر نعمت سلامت و امنیّت شخصی خود بیش از این مقدار همّت می کنیم. شاهدش این است که اگر سلامت یا امنیّت شخصی ما در زندگی به خطر افتد، بسیار نگران می شویم و اگر بدانیم که شکر این دو نعمت بزرگ الهی به حفظ و بقای آنها می انجامد، سعی می کنیم که راه های شکرگزاری نسبت به آنها را بیاموزیم و در عمل به آن اهتمام ورزیم. امّا آیا آن اندازه که به شکر نعمت سلامت خود اهمیّت می دهیم، به نحوه سپاسگزاری از نعمت وجود اماممان می اندیشیم؟

آیا تاکنون این حقیقت را وجدان کرده ایم که امام شناس بودن ما نعمتی بالاتر ازه.

۱- بخش اوّل، فصل چهارم، ادب هفتم.

۲- بخش اوّل، فصل سوم، شرط دوم دعاکننده.

سلامت بـدن ماست؟ آیا - در مقام فرض - حاضـریم بیمار بشویم یا به گرفتاری های مادّی مبتلا بشویم. امّا معرفت و ارادتمان را به امام زمانمان از دست نـدهیم؟ واقعاً چند درصد از دعاکنندگان برای امام زمان علیه السـلام چنین معرفتی به ایشان دارند؟ نشـانه برتر دانسـتن یـک نعمت از نعمت دیگر این است که در هنگـام تضـادّ بین آنها، اوّلی را بر دومی ترجیـح دهیم. با همین معیار می توانیم تشـخیص دهیم که نعمت شناخت امام عصر علیه السلام نزد ما بر نعمت های دیگر ترجیح دارد یا خیر. در مقام سنجش این امر، بـا کمـال شـرمندگی خواهیم دیـد که برخی از دوسـتداران حضـرت - همان ها که در جشن های میلاد ایشان شـادی می کننـد و شیرینی پخش می کننـد - در عمـل نعمت هـای مـادّی و شخصـی خـود را در زنـدگی بر نعمت معرفت به امامشان ترجیح می دهند. علّت این خطا چیزی نیست جز عدم شناخت صحیح و کافی از بزرگ ترین نعمت خداوند که وجود مقدّس امام عصـر ارواحنا فداه می باشد. طبیعی است که این عدم معرفت - که نتیجه اش ادا نکردن حقّ شـکر قلبی است - بر مراتب بعـدی شـکرگزاری یعنی شـکر زبانی و عملی هم لطمه جـدّی می زند، چون روح این دو رتبه، همان شـکر قلبی کردن است.(۱)

با این توضـیحات آیا لازم نیست در کنار اهتمام به دعا برای امام زمان علیه السـلام به خصوص تعجیل فرج ایشان، انواع مراتب شکرگزاری نسبت به آن حضـرت را بیشتر بشناسیم و به آنها پایبند گردیم؟ کوتاهی در این امر هم مانع اجابت دعاهایمان می گردد و هم انگیزه و همّت ما را در امر دعا سست می نماید.

۷- الحاح و اصرار و دوری از سستی

اشاره

چنـانچه در بخش اوّل کتـاب گـذشت یکی از آداب مؤثّر دعـا در اجـابت، الحـاح و اصـرار در انجـام آن می باشـد.(۲) به یاد بیـاوریم که امـام بـاقر علیه السـلام قسم یاد کرده انـد که هرگاه بنـده مؤمنی با اصـرار چیزی را از خداونـد طلب کن، حاجتش برآورده می گردد.(۳)۳.

۱- درباره مراتب مختلف شکرگزاری می توانید به کتاب «آفتاب در غربت» مراجعه فرمایید.

۲- بخش اوّل، فصل چهارم، ادب چهاردهم.

۳- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الالحاح...، ح۳.

پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم نیز تأکید فرموده اند که با جدّ و جهد دعا کنید و از دعا کردن خسته و ملول نشوید، چرا که تا شما خسته نشوید، خداوند خسته نمی شود.(۱)

این سفارش ها نشان می دهد که خداوند می خواهد بندگانش بر در خانه او اصرار بورزند و از گدایی خسته نشوند. ممکن است چیزی را از خدا بخواهیم و خواسته ما برآورده نشود. امّا چه بسا اگر در مورد آن اصرار کنیم، حاجتمان داده شود. البتّه همان طور که اصل دعاکردن حال و انگیزه می خواهد، اصرار و الحاح در آن هم معمولاً برخاسته از حال و انگیزه درونی دعاکننده است.

عوامل مؤثّر در پیدایش حالت اصرار در دعا

انسان در خواستن چیزی که برایش بسیار مهم باشد، اصرار می ورزد و برای امور بی ارزش انگیزه اصرار ندارد. مثلًا کسی که برای رسیدن به یک نعمت مادّی همچون خانه یا قبولی در کنکور دانشگاه دعا می کند و در دعایش اصرار می ورزد، آن امور را با ارزش و مهم تلقّی می کند. اگر برای آنها اهمیّت قائل نبود، یا دعا نمی کرد یا در صورت دعا، بر آن اصرار نمی ورزید. اگر رسیدن به چیزی برای انسان مهم باشد، بدون نیاز به توصیه و سفارش، خودبه خود بر آن اصرار خواهد ورزید.

نکته دیگری که در تحقّق اصرار مؤثّر است، اعتقاد دعاکننده به تأثیر اصرار در تحقّق خواسته اش می باشد. در مورد دعا برای امام عصر علیه السلام و به خصوص تعجیل فرج ایشان باید به عملی شدن این دو عامل توجّه کافی نماییم: یکی اینکه ظهور امام عصر علیه السلام برای ما مهم و باارزش باشد و دیگر آنکه اصرار در دعا را برای تعجیل در آن مؤثّر بدانیم.

تحقّق عامل اوّل بستگی به میزان معرفت ما به مقام رفیع آن حضرت نزد خداوند دارد و اینکه ظهور ایشان مطلوب و محبوب همه انبیا و اولیای الهی بوده است. باید به این باور برسیم که عملی شدن آمال و اهداف همه مکاتب آسمانی و پیامبرانی.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۶۴، ح۸، به نقل از امالی طوسی.

بزرگ از آدم علیه السلام تا خاتم صلّی الله علیه و آله و سلّم فقط و فقط با فرج امام عصر علیه السلام محقّق می گردد و تا چنین روزی نرسد، آرزوی هیچ یک از آن برگزیدگان خداوند برآورده نمی گردد. هر چه در این زمینه به مطالعه آیات و روایات و کتابهای مفیدی که با استناد به ادلّه نقلی معتبر، این موضوع را مطرح کرده اند بپردازیم، جایگاه بلند ظهور امام زمان علیه السلام را در فرهنگ دین بیشتر باور خواهیم نمود.

برای تحقّق عامل دوم نیز باید آیات و احادیث مربوط به تأثیر اصرار در دعا را در اجابت زودتر آن، مطالعه نماییم تا این اعتقاد عمق بیشتری در وجود ما پیدا کند. در این صورت اهل اصرار و الحاح در دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام خواهیم شد.

نموده های مختلف اصرار در دعا

این اصرار دو جنبه می تواند داشته باشد: یکی تعمیم دعا در مکان ها و زمان ها و شرایط مختلف است. وقتی کسی بر خواستن چیزی اصرار داشته باشد، وقت و بی وقت آن را طلب می کند و به هر مناسبتی خواسته اش را پیش می کشد و خلاصه دنبال بهانه می گردد تا از آن سخن بگوید و تکرارش نماید. این جنبه اصرار، به کمیّت و تعداد دعاها مربوط می شود. ساده ترین مثالی که می توانیم برای این نوع اصرار در دعا برای تعجیل فرج ذکر کنیم، دعای صلوات به پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و آل او علیهم السلام همراه با درخواست تعجیل فرج برای ایشان است:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَجِّل فَرَجَهُم.

همچنین می توانیم کامل تر دعا کنیم و بگوییم:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَجِّل فَرَجَهُم بِقائِمِهِم.

و کامل تر اینکه در انتهای آن دعای:

وَالعَن اَعدائَهُم.

را بیفزاییم. این دعا با وجود سادگی، بسیار دعای مؤثّر و بافضیلتی است که در طول شبانه روز بدون مزاحمت با بسیاری از مشغله ها انجام شدنی است.

ص: ۱۰۱

جنبه دوم اصرار، به کیفیّت دعاکردن انسان برمی گردد. کسی که بر داشتن چیزی اصرار دارد، نوع درخواستش با کسی که اصرار ندارد، فرق می کند. پافشاری و تأکید او به نحوی است که جز با تحقّق مطلوبش از طلب آن دست بردار نیست و به هیچ قیمتی حاضر نیست در خانه خدا را رها کند مگر آنکه خواسته اش برآورده شود. این گونه لجبازی و یک دندگی هرچند که در برابر بندگان خدا، صفت خوبی به شمار نمی آید، امّا به تصریح امام صادق علیه السلام در پیشگاه الهی ویژگی مثبتی محسوب می شود(۱) و طبق وعده امیرمؤمنان علیه السلام هر که در کوبیدن با بی لجاجت به خرج دهد، بالاخره آن باب به رویش گشوده خواهد شد.(۲) البتّه همان طور که در بخش اوّل کتاب بیان شد،(۳) خواسته های مادّی و دنیوی را صرف نظر از ابعاد معنوی و اخروی آن نمی تواند و نباید با چنین اصراری از خدا طلب کرد، چون ممکن است خیر دعاکننده در تحقّق آن نباشد. امّا در اموری که خیر بودنشان قطعی و مسلّم است، هرگونه اصرار و الحاح ورزیدن مطلوب و پسندیده می باشد. تعجیل در فرج امام زمان علیه السلام امری است که محبوب خدا و اولیای اوست و ما یقین داریم که خواستن آن قطعاً مورد رضایت پروردگار می باشد. البتّه باید توجّه داشته باشیم که اصرار کردن در مورد آن نباید همراه با تعیین ضرب الاجل قطعی برای ظهور حضرت باشد. ما می توانیم از خدا بخواهیم که ظهور امامان را در همین سال جاری قرار دهد، یا آن را در ماه فعلی مقدّر فرماید یا اینکه تا قبل از هفته آینده ایشان را ظاهر فرماید. حتّی می توانیم دعا کنیم که ظهور ایشان همین امروز یا همین ساعت واقع شود، همه اینها مجاز است، امّا نباید چنین بگوییم که: الّا ولا بدّ باید در فلان روز یا ساعت یا هفته یا ماه یا سال و یا ... ظهور حضرت واقع شود. این گونه دعا کردن خلاف ادب بندگی و نوعی تعیین تکلیف برای خدای متعال می باشد و از حدّ اصرار و الحاح در درخواست فراتر می رود؛ بنابراین شایسته و مجاز نیست.م.

ص: ۱۰۲

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الالحاح...، ح۴.

۲- مَنِ استَدامَ قَرعَ الباب و لَج وَلَجَ (غرر الحکم و دُرر الکلم، ح۳۷۵۸).

۳- فصل پنجم.

یکی از نمودهای کیفی اصرار در دعا، قسم دادن خداوند در هنگام دعاست. کسی که بر خواستن چیزی اصرار دارد، آن را با قسم و آیه طلب می کند و به هر زبانی که شرعاً مجاز باشد خدا را قسم می دهد که خواسته اش را برآورده سازد.

یکی دیگر از جلوه های اصرار در دعا، متوسّل شدن به اسباب و وسائطی است که در پیشگاه خدا آبرو دارند و خواندن پروردگار به وساطت آنان، اجابت دعا را سریع تر و سهل تر می سازد.

توسّل به اهل بیت علیهم السلام در دعای عبرات

نمونه ای از دعای بر تعجیل فرج که در آن توسّل به ذوات مقدّسه چهارده معصوم علیهم السلام به کار رفته، دعای «عبرات» است. این دعا بنابر تحقیق از ناحیه خود امام زمان علیه السلام صادر شده و مطالعه آن شدّت گرفتاری ها و ناراحتی های حضرت را در زمان غیبت تا حدّی نشان می دهد.(۱) ما در این جا به مناسبت بحث، قسمتی از پایان دعا را که شامل توسّل به اهل بیت عصمت و طهارت از جمله خود امام عصر علیه السلام می باشد، نقل و ترجمه می کنیم:

إلهی... فَإنّی اَستَشفِعُ إلَیکَ بِکَرامَتِکَ وَ الصَّفوَهِ مِن أنامِکَ الَّذینَ لَهُم أَنشَأتَ ما یَقِلُّ وَ یُظِلُّ وَ نَزَّلتَ ما یَدِقُّ وَ یَجِلُّ.

پروردگارا... پس من آقایی و کرامتت را نزد تو شفیع قرار می دهم و نیز (شفاعت می جویم) به برگزیدگان از آفریدگانت، آنان که کوچک و بزرگ را به خاطر ایشان آفریده ای و ریز و درشت را برای آنان نازل فرموده ای.

سپس به معرّفی یک یک این شفیعان بی نظیر می پردازند و از وجود مقدّس پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم آغاز می فرمایند:

اَتَقَرَّبُ إلَیکَ بِأوَّلِ مَن تَوَّجتَهُ تاجَ الجَلالَهِ وَ اَحلَلتَهُ مِنَ الفِطرَهِ مَحَلَّت.

۱- درباره سندهای این دعای شریف و توضیح برخی از عبارات جانسوز آن در کتاب «سلوک منتظران» ص ۹۵ تا ۱۰۰ بحث مستدل و مستندی مطرح شده است.

السُّلالَهِ، حُجَّتِکَ فی خَلقِکَ وَ أمینِکَ عَلی عِبادِکَ مُحَمَّدٍ رَسُولِکَ صَلَّی اللهُ عَلَیهِ وَ آلِهِ، وَ بِمَن جَعَلتَهُ لِنُورِهِ مَغرِباً وَ عَن مَکنُونِ سِرِّهِ مُعرِباً، سَیِّدِ الأوصِیاءِ وَ إمامِ الأَتقیاءِ یَعسُوبِ الدّینِ وَ قائِدِ الغُرِّ المُحَجَّلینَ أَبِی الأئِمَّهِ الرّاشِدینَ، عَلِیٍّ اَمیرِ المُؤمِنینَ.

به تو تقرّب می جویم به واسطه اوّلین کسی که تاج بزرگی بر سرش نهادی و اصل و اساس اوّلیّه خلقت قرارش دادی، حجّت تو در میان آفریدگانت و امانت دار تو بر بندگانت حضرت محمّد، رسول تو صلّی الله علیه و آله و سلّم و نیز (به تو تقرّب می جویم) به واسطه کسی که او را محلّ غروب نور پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و آشکار کننده راز پوشیده او قرار دادی، سرور و آقای اوصیا و پیشوای متّقیان، امیر دین و رهبر پیشانی سپیدان، پدر ائمّه راشدین علیّ امیرالمؤمنین علیه السلام.

اوصافی که امام عصر علیه السلام برای جدّ شریفشان امیرالمؤمنین علیه السلام آورده اند، بسیار عمیق و زیباست.

مَن جَعَلتَهُ لِنُورِهِ مَغرِباً وَ عَن مَکنُونِ سِرِّهِ مُعرِباً.

آن کس که محلّ غروب نور پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم بوده یعنی اگر رسول گرامی صلّی الله علیه و آله و سلّم غروب فرمود، امّا در وجود مقدّس وصیّش محو شد که نفس پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم بود و کسی که آشکار کننده راز پنهان رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم بود.

پس از پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و امیر مؤمنان علیه السلام نوبت به توسّل به بانوی یگانه عالم و دو نور چشم رسول اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم می رسد، امام عصر علیه السلام مادر شریفشان و حسین علیهما السلام را چنین معرّفی می فرمایند:

وَ اَتَقَرَّبُ إلَیکَ بِخِیَرَهِ الاَخیارِ وَ اُمِّ الأَنوارِ وَ الإنسِیَهِ الحَوراءِ البَتُولِ العَذراءِ فاطِمَهَ الزَّهراءِ، وَ بِقُرَّتَی عَینِ الرَّسُولِ وَ ثَمَرَتَی فُؤادِ البَتُولِ السَّیِّدَینِ الإمامَینِ أبی مُحَمَّدٍ الحَسَنِ وَ أبی عَبدِ اللهِ الحُسَینِ.

و به سوی تو تقرّب می جویم به واسطه برگزیده برگزیدگان و مادر انوار و حضرت انسیّه حوراء، پاکیزه از هر آلودگی، فاطمه زهرا علیها السلام و به دو نور

ص: ۱۰۴

چشم رسول صلّی الله علیه و آله و سلّم و دو میوه دل حضرت بتول علیها السلام، دو آقا، دو امام، ابی محمّد الحسن علیه السلام و ابی عبدالله الحسین علیه السلام.

مادر ائمّه اطهار علیهم السلام امّ الانوار است و برگزیده شده از میان برگزیدگان، سپس سه امام بزرگوار بعدی علیهم السلام را وسیله قرار داده اند:

وَ بِالسَّجّادِ زَینِ العُبّادِ ذِی الثَّفَناتِ راهِبِ العَرَبِ عَلِیِّ بنِ الحُسَینِ، وَ بِالإمامِ العالِمِ وَ السَّیِّدِ الحاکِمِ النَّجمِ الزّاهِرِ وَ القَمَرِ الباهِرِ مَولایَ مُحَمَّدِبنِ عَلِیٍّ الباقِرِ، وَ بِالإمامِ الصّادِقِ مُبَیِّنِ المُشکِلاتِ مُظهِرِ الحَقائِقِ المُفحِمِ بِحُجَّتِهِ کُلَّ ناطِقٍ، مُخرِسِ اَلسِنَهِ أهلِ الجِدالِ مُسَکِّنِ الشَّقاشِقِ مَولایَ جَعفَرِبنِ مُحَمَّدٍ الصّادِقِ.

و (به تو تقرّب می جویم) به واسطه زیور بندگان که اعضای سجده اش از کثرت عبادت همچون زانوی شتران که روی زمین گذاشته می شود، ضخیم و سفت شده بود، راهب عرب حضرت علیّ بن الحسین علیهما السلام و به واسطه امام عالم و آقای حاکم، ستاره درخشنده و ماه خیره کننده، مولایم حضرت محمّدبن علیّ الباقر علیهما السلام و به واسطه امام راستگو، تبیین کننده مشکلات، آشکار کننده حقایق، آنکه با برهانش هر گوینده ای را مُجاب می نمود و زبان اهل مجادله را خاموش می کرد و یاوه گویی ها را فرو می نشاند، مولایم حضرت جعفربن محمّد الصادق علیهما السلام.

آنگاه در توسّل به سه امام بعدی علیهم السلام چنین عرضه داشته اند:

وَ بِالإمامِ التَّقِیِّ وَ المُخلِصُ الصَّفِیِّ وَ النُّورِ الأحمَدیِّ وَ النُّورِ الأنوَرِ وَ الضِّیاءِ الأزهَرِ مَولایَ مُوسَی بنِ جَعفَرٍ، وَ بِالإمامِ المُرتَضی وَ السَّیفِ المُنتَضی مَولایَ عَلِیِّ بنِ مُوسَی الرِّضا، وَ بِالإمامِ الأمجَدِ وَ البابِ الأقصَدِ وَ الطَّریقِ الأرشَدِ وَ العالِمِ المُؤَیَّدِ یَنبُوعِ الحِکَمِ وَ مِصباحِ الظُّلَمِ سَیِّدِ العَرَبِ وَ العَجَمِ الهادی إلَی الرَّشادِ وَ المُوَفَّقِ بِالتَّأییدِ وَ السَّدادِ مَولانا مُحَمَّدِ بنِ عَلِیٍّ الجَوادِ.

ص: ۱۰۵

و (به تـو تقرّب می جویم) به واسـطه امـام متّقی و مخلص برگزیـده و نور احمـدی صـلّی الله علیه و آله و سـلّم و نور روشـنایی بخش تر و روشـنایی درخشنده مولایم حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام و به واسطه امام مورد رضایت و شمشیر از غلاف خارج شـده، مولایم حضـرت علیّ بن موسـی الرّضا علیهم السـلام و به واسـطه امام بزرگوارتر و باب معتـدل تر و طریق هدایت کننـده تر و عـالم مورد تأییـد (خداونـد)، سرچشـمه حکمت هـا و نور تـاریکی هـا، آقـای عرب و عجم، راهنمـا به سوی طریق هدایت و کسی که (از جانب خدا) موفّق به تأیید و پشتیبانی بوده است. مولای ما حضرت محمّد بن علیّ الجواد علیهما السلام.

سپس نوبت می رسد به واسـطه قرار دادن پدر و جدّ گرامی شان که در معرّفی آن دو بزرگوار علیهما السلام چنین اظهار کرده اند:

وَ بِالإمـام مِنحَهِ الجَبّـارِ وَ والِـدِ الأئِمَّهِ الأطهارِ عَلِیِّ بنِ مُحَمَّدٍ المَولُودِ بِالعَسـکَرِ الَّذی حَـذَّرَ بِمَواعِظِهِ وَ أنـذَرَ، وَ بِالإمامِ المُنَزَّهِ عَنِ المـآثِمِ المُطَهَّرِ مِنَ المَظـالِمِ الحِبرِ العـالِمِ بَـدرِ الظَّلامـِ وَ رَبیعِ الأنـامِ التَّقِیِّ النَّقِیِّ الطّـاهِرِ الزَّکِیِّ مَولاـیَ أبی مُحَمَّدٍ الحَسَنِ بنِ عَلِیٍّ العَسکَرِیِّ.

و (به تو تقرّب می جویم) به واسـطه هـدیه (خدای) جبّار و پدر ائمّه اطهار حضـرت علیّ بن محمد علیهما السـلام تولّد یافته در میان لشـکر که با موعظه هایش انـذار و تحذیر می داد و به واسـطه امام منزّه از گناهان، پاکیزه شده از سـتم ها، بزرگمرد عالم، ماه شب چهارده در تاریکی و بهار آفریدگان، پرهیزکار پاک و پاکیزه مولایم حضرت ابومحمّد حسن بن علیّ عسکری علیهما السلام.

در پایان به آخرین وسـیله ای که امام عصـر علیه السلام به سوی خداوند تقرّب می جوید، وجود مقدّس خودشان است که نزد خداوند شفیع بزرگ مرتبه ای محسوب می شوند. ایشان خود را چنین معرّفی فرموده اند:

وَ أَتَقَرَّبُ إِلَیـکَ بِالحَفیظِ العَلیمِ الَّذی جَعَلتَهُ عَلی خَزائِنِ الأرضِ وَ الأبِ الرَّحیمِ الَّذی مَلَّکتَه أزِمَّهَ البَسطِ وَ القَبضِ، صاحِبِ النَّقیبَهِ المَیمُونَهِ وَ قاصِفِ الشَّجَرَهِ المَلعُونَهِ، مُکَلِّمِ النّاسِ فِی المَهدِ وَ الدّالِّ عَلی مِنهاجِ

الرُّشـدِ، الغائِبِ عَنِ الأبصارِ، الحاضِـرِ فِی الأمصارِ، الغائِبِ عَنِ العُیُونِ الحاضِـرِ فِی الأفکارِ، بَقِیَّهِ الأخیارِ الوارِثِ لِذِی الفَقارِ، الّذی یَظهَرُ فی بَیتِ اللهِ ذِی الأستارِ العالِمِ المُطَهَّرِ مُحَمَّدِبنِ الحَسَنِ، عَلَیهِم أفضَلُ التَّحِیّاتِ وَ اَعظَمُ البَرَکاتِ وَ اَتَمُّ الصَّلَواتِ.

و به تو تقرّب می جویم به واسـطه نگه دارنـده دانـا که او را بر گنجینه هـای زمین گماشـته ای و پـدر مهربان که اختیار دادن و گرفتن را به او سپرده ای، صاحب طبع و رأی مبارک و شـکننده شـجره ملعونه، سخن گوینده با مردم در گهواره و نشان دهنده طریق رشـد، پنهان از دیدگان، حاضـر در شـهرها، غایب از چشم ها، حاضـر در فکرها، تنها باقی مانده از برگزیدگان، و وارث ذوالفقـار (شمشـیر امیرالمؤمنین علیه السـلام)، آنکه در خانه پرده پوش خـدا آشـکار می شود، عالم معصوم محمّـد بن الحسـن علیهما السلام، برترین درودها و بزرگ ترین برکت ها و کامل ترین صلوات بر همه ایشان (چهارده معصوم) باد.

ایشان پس از واسطه قرار دادن تک تک این انوار پاک، آنان را پناه و وسیله خود به سوی خدا می خوانند:

اَللّهُمّش فَهؤلاءِ مَعاقِلی(۱) اِلَیکَ فی طَلِباتِ وَ وَسائِلی... وَلا شَفیعَ لی اِلَیکَ اَوجَهُ مَن هؤلاءِ.

خدایا اینها محلّ پناه آوردن من در خواسـته هایم و وسـیله های من هستند... و هیچ شفیعی که نزد تو آبرومندتر از اینان باشند، ندارم.

آن گاه پس از همه این واسطه قرار دادن ها با این عبارات فرج خود را از خدای متعال طلب کرده اند:

یا مَن یُجیبُ المُضطَرَّ اِذا دَعاهُ، یا راحِمَ عَبرَهِ یَعقُوبَ یا کاشِفَ ضُرِّ اَیُّوبَ اِغفِر لی وَ ارحَمنی وَانصُرنی علی القَومِ الکافِرینَ وَافتَح لی وَ۷)

۱- مَعاقِل جمع مَعقِل و به معنای مَلجأ و حِصن می باشد. (المعجم الوسیط، ج۲، ص۶۱۷)

أَنتَ خَیرُ الفاتِحینَ یا ذَا القُوَّهِ المَتینِ یا اَرحَمَ الرّاحِمینَ.(۱)

ای کسی که وقتی مضطرّ او را بخواند، اجابتش می کند، ای رحم کننده به اشک های یعقوب، ای برطرف کننده گرفتاری ایّوب، از من درگذر و به من رحم کن و مرا برای غلبه بر قوم کافر یاری فرما و پیروزی نصیبم گردان در حالی که تو بهترین پیروز کنندگانی، ای صاحب قدرت استوار، ای مهربان ترین رحم کنندگان.

ملاحظه می شود که در این دعا، توسّل به آبرومندترین شفیعان نزد خداوند یعنی اهل بیت عصمت و طهارت چه حجم معتنابهی را در بر گرفته است. این نمونه ای از دعاهای مأثور می باشد که در آن اصرار و الحاح به پیشگاه الهی از طریق واسطه و شفیع قرار دادن نزد خداوند، صورت پذیرفته است. معمولاً اگر انسان بر خواستن چیزی اصرار داشته باشد در درخواست خود واسطه و شفیع قرار می دهد و دعای عبرات یکی از روشن ترین مصادیق این گونه اصرار در دعا برای تعجیل فرج می باشد.(۲)

۸- بکاء، ضجّه، تضرّع و ابتهال

اشاره

یکی از آداب مؤثّر در اجابت دعا، داشتن حال گریه و ضجّه در هنگام آن است که در بخش اوّل کتاب توضیح داده شد.(۳) گریه معمولاً به طور مصنوعی حاصل نمی شود، و تا قلب انسان منقلب نشود، اشک از چشم سرازیر نمی گردد. بنابراین برای پیدایش حال گریه و ضجّه پیش از هر چیز باید دل را جلا و صفا داد و رابطه قلبی با امام زمان علیه السلام را استحکام بخشید تا خود به خود با یاد ایشان، چشم اشکبار شود. هرچه محبّت آن حضرت در دل انسان عمیق تر گردد، یاد و نام محبوب او را بیشتر منقلب می سازد. و به آن جا می رسد که اگر کسی از امام علیه السلام یاد کند، دوستدار ایشان ناخودآگاه گریه اش می گیرد. پس هر عملی که موجب ازدیاد محبّت به ایشان شود، حال گریه را نیز در انسان تقویت می نماید.م.

ص: ۱۰۸

۱- مهج الدّعوات، ص ۶۱۵ تا ۶۱۷.

۲- متن کامل این دعا در بخش سوم کتاب مطابق نقل مهج الدّعوات آمده است.

۳- بخش اوّل، فصل چهارم، ادب پانزدهم.

زمینه سازی برای ایجاد حال بکاء در دعا

امّا نمی توان گفت که اگر چنین حالی در کسی نیست، از خیر این ادب مؤثّر در اجابت دعا بگذرد. اگر رابطه قلبی با امام زمان علیه السلام در آن حد بالا باشد، بسیار خوب است؛ ولی اگر نبود می توان با برقرار کردن اتّصال قلبی در هنگام دعا و قبل از آن زمینه مساعدی برای گریستن موقّت ایجاد نمود. این هم بسیار کار خوبی است و خود این عمل، محبّت شخص را به مولایش تقویت می کند. قطعاً یاد کردن از حضرت و متذکّر شدن به محبّتی که ایشان نسبت به رعیّت خود دارد از طرفی، و یاد کردن از آلام و رنج های ایشان در زمان غیبت از طرف دیگر، در پیدایش حال گریه در دعاکننده می تواند مؤثّر باشد. بنابراین خوب است که انسان وقتی می خواهد برای امام زمانش دعا کند، قدری به یادآوری این احوال و اوصاف ایشان بپردازد تا قلبش اتّصال بیشتری با حضرت پیدا کند و سوز دل مقدّمه اشک ریختن شود، آنگاه با حال گریه برای مولایش دعا کند.

کار دیگری که در همین زمینه می توان انجام داد، ذکر مصائب اهل بیت علیهم السلام خصوصاً حضرت صدّیقه طاهره علیها السلام و حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام می باشد. بسیاری از دوستان اهل بیت علیهم السلام که رابطه قلبی عمیقی با امام عصر علیه السلام ندارند، نسبت به حضرت زهرای اطهر علیها السلام یا سیّدالشّهدا علیه السلام حالت خاصّ قلبی دارند که یادآوری مصائب ایشان دل آنها را زودتر منقلب می سازد. خوب است هرکس ببیند کدام یک از مصیبت های اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام برایش دردآورتر است، آنگاه در هنگام دعا برای امام زمان علیه السلام و به عنوان مقدّمه آن، به یادآوری آن مصیبت دردناک بپردازد و به این وسیله دل و چشم خویش را آماده دعا همراه با گریه برای مولایش سازد. به هر حال ائمّه علیهم السلام نور واحد هستند و یاد کردن از یکی از ایشان، به یک معنا یاد کردن از همه آنان است. ممکن است کسی در پیشینه زندگی اش توسّلی به یکی از امامان علیهم السلام داشته که خاطره ای به یاد ماندنی از آن امام علیه السلام برای او باقی گذاشته است، بطوری که یادآوری آن خاطره دلش را به یاد آن امام علیه السلام منقلب ساخته و اشکش را سرازیر می کند. چنین کسی می تواند همین حال را مقدّمه گریه و دعا برای تعجیل

ص: ۱۰۹

فرج قرار دهد.

حتّی - چنانچه در بخش گذشته آوردیم - مطابق آنچه اسحاق بن عمّار از امام صادق علیه السلام نقل کرده است(۱)، می توانیم به عنوان مقدّمه سازی برای گریه و دعا در حقّ امام زمان علیه السلام از در گذشتگان از بستگان خود یاد کنیم که با آنها رابطه عاطفی داشته ایم و یادآوری فوت ایشان ما را به گریه می اندازد، آنگاه این گریه را مقدّمه دعا برای حضرت قرار دهیم. این حدّاقل کاری است که برای پیدایش حال گریه در هنگام دعا می توانیم انجام دهیم. اگر کسی درصدد ایجاد این حال باشد، از همه این راه ها می تواند به مقصود خود برسد، مراد از «تباکی» که در برخی حالات - از جمله حاجت خواستن(۲)- به آن امر شده ایم، انجام همین جور کارهاست که بالاخره اشک انسان را در می آورد، هرچند به اندازه بال مگس باشد.

چگونگی پیدایش حال ضجّه و تضرّع

حال ضجّه و تضرّع هم برای انسان بی دلیل پیدا نمی شود، باید اتّصال روحی و قوی ترین با ائمّه اطهار علیهم السلام به خصوص حضرت بقیه الله ارواحنا فداه برقرار نمود تا در هنگام دعا برای ایشان ناله و فریاد انسان بلند شود و به خاطر تعجیل فرج آن حضرت زار بزند. برخی از زمینه سازی هایی که در مورد گریه برای حضرت بیان شد، اگر شدید شود می تواند به ضجّه و تضرّع هم منتهی گردد. فراموش نکنیم که به فرموده امام صادق علیه السلام ضجّه و بکاء در زمان غیبت امام عصر علیه السلام و درخواست تعجیل فرج ایشان - که بنی اسرائیل چهل صباح انجام دادند و نتیجه گرفتند - تأثیر به سزایی در جلو افتادن ظهور آن سرور خواهد داشت.(۳)

بنابراین علاوه بر دعا برای تعجیل فرج امام علیه السلام خود حالت گریه و ضجّه داشتن درم.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب البکاء، ح۷.

۲- همان، ح۱۰، امام صادق علیه السلام: سَل حاجَتکَ وَ تَباکَ وَلَو مِثلَ رَأسِ الذُّباب.

۳- رجوع شود به بخش دوم، فصل سوم، فایده سوم از فوائد دعاهای ما برای امام عصر علیه السلام.

فراق ایشان موضوعیّت دارد و می تواند ظاهر شدن امام غریبمان را نزدیک تر سازد. پس باید برای تحقّق چنین حالی تلاش کنیم و از راه های مشروع و صحیح - بدون افتادن در ورطه افراط یا تفریط - در جهت تحقّق بخشیدن آن قدم برداریم. از مؤثّرترین راه ها برای ایجاد این حال، تلاش برای بالا بردن معرفت و محبّت به آن حضرت از طریق انجام وظایف و تکالیفی است که یک منتظر فرج در زمان غیبت مولا-یش دارد. آشنایی با این تکالیف خود یک وظیفه است و کسی که در این امر کوتاهی کند، مانند کسی است که در آموختن مسائل شرعی مبتلا به خویش کوتاهی کرده است. بنابراین ندانستن و بلد نبودن این وظایف عذر موجّهی برای عمل نکردن به آنها - لااقل برای کسانی که آنچنان با امام زمان علیه السلام یگانه نیستند- نیست. لذا مطالبه کتبی که در این زمینه تألیف شده جزء وظایف منتظران قرار می گیرد.

اگر کسی از همین نقطه آغاز کند، هر قدمی که در این مسیر برمی دارد، باعث می شود قدم بعدی را با آگاهی بیشتری بردارد و آرام آرام به همه وظایف خود آشنا می شود و در طول این مسیر خواهد دید که روز به روز بر محبّت و ارادتش به مولایش افزوده می گردد و به آنجا خواهد رسید که حال ضجّه و بکاء در فراق محبوب بدون هیچ تکلّفی برایش حاصل می شود و آرزو می کند که فراغتی داشته باشد تا در گوشه ای بنشیند و برای مولایش سیر بگرید و خلوتی پیدا کند که بتواند دور از چشم اغیار در سوز محبّت و فراق محبوبش فریاد بزند و ضجّه کند. بنابراین پیدایش این احوال احتیاج به تشکیل دادن مجالس خاصّی که به خاطر این هدف تشکیل شود، ندارد و هر کس در خلوت خود می تواند بی سر و صدا به این حالات نائل شود. البتّه ایجاد چنین احوالی به اختیار خود انسان نیست؛ خدا و امام عصر علیه السلام هستند که با عنایت خاصّ خود دوستانشان را این گونه شیفته و مجذوب می سازند.

البتّه تشکیل دادن محافل و مجالسی - همچون مجالس روضه اهل بیت علیهم السلام - برای دعا کردن در حقّ امام عصر علیه السلام نیز بسیار مطلوب و پسندیده است و دوستان حضرت نباید از این فرصت ها غافل باشند، به خصوص که دعای جمعی - طبق احادیث

ائمّه علیهم السلام – مورد تأکید ایشان بوده است. امّا همان طور که در بخش اوّل بیان شد،(۱) در دعای جمعی و آشکار ممکن است افراد مبتلا به تظاهر و خودنمایی شوند که اگر چنین خوفی وجود داشته باشد، دعای فردی و پنهانی افضل خواهد بود. به هر حال در جمع احتمال اینکه ضجّه زدن همه افراد معلول حال طبیعی آنها نباشد و تحت تأثیر شور و حالی که در مجلس هست، به تظاهر بیفتند، وجود دارد و از کید و مکر شیطان در این گونه موارد نباید غافل شد.

گاهی شور و حال حاکم بر یک مجلس، خود باعث فریب انسان می شود و موجب پیدایش حال عُجب (خودستایی) می گردد که یکی از موانع قبولی عبادت به شمار می آید.(۲) همچنین گاهی ضجّه ها و فریادها از سویدای دل نیست و کسانی به این نیّت که مجلس را گرم کنند و شور بگیرند، داد و فریاد می زنند یا به سر و سینه می کوبند. چنین اعمالی اگر از روی ریا و خودنمایی نباشد، اشکالی ندارد امّا در عین حال با آنچه از ما خواسته اند فاصله دارد. بهتر است در پی ایجاد شور و حالی باشیم که از معرفت و محبّت عمیق به امام زمان علیه السلام نشأت گرفته باشد که خودبه خود ضجّه و بکاء را به دنبال خواهد آورد.

بکاء و ابتهال امام عصر علیه السلام در دعای عبرات

در این جا مناسب است تأمّلی داشته باشیم در اینکه خود وجود مقدّس حضرت مهدی علیه السلام با چه حالی برای تعجیل فرج خود و شیعیانشان دعا می کنند. کافی است به عنوان نمونه به قسمت هایی از دعای عبرات که در عنوان گذشته، بخش هایی از آن را نقل کردیم، توجّه نماییم تا حال آن حضرت را در دعا درک کنیم. از جمله اوّل دعا سخن از اشک و آه است. دعا با این عبارت آغاز می شود:د.

۱- بخش اوّل، فصل چهارم، ادب سیزدهم از آداب دعا.

۲- توضیح مستدلّ این مطلب را می توانید در کتاب «در ضیافت ضریح» بخش چهارم، فصل ۴ و ۵ مطالعه فرمایید.

اللّهُمَّ إنّی اَسأَلُکَ یا راحِمَ العَبَراتِ و یا کاشِفَ الزَّفَراتِ.(۱)

خدایا از تو درخواست می کنم، ای رحم کننده به اشک ها و ای برطرف کننده آه ها.

«عَبره» به معنای اشک و «زَفرَه» به معنای آه بلند است و خواندن خدا با این اوصاف نشانگر حال شدید گریه و ناله بلند امام عصر علیه السلام از ابتدای دعاست. ایشان پس از دعاهای مفصّلی که نقل آن چند صفحه طول کشیده و پیش از توسّل به انوار مقدّسه چهارده معصوم علیهم السلام، در عبارتی حال خود را در پیشگاه الهی چنین معرّفی می کنند:

هذا یا الهی تَعفیرُ خَدّی وَ ابتِهالِی فی مَسأَلَتِکَ وَ جِدّی.(۲)

این است ای خدای من، بر خاک گذاشتن گونه ام و ابتهال و جدّیتم در درخواستم.

در مورد معنای «ابتهال» در بخش اوّل کتاب با استفاده از فرهنگ لغت و احادیث اهل بیت علیهم السلام توضیح دادیم.(۳) خلاصه مطلب این شد که ابتهال به معنای لابه و التماس کردن است که همراه با اشک ریختن و بالا بردن دست ها به طرف آسمان می باشد و به تصریح ائمّه علیهم السلام تا اشک دعاکننده جاری نشود، ابتهال صدق نمی کند.(۴)

روشن است که امام زمان علیه السلام در هنگام دعا، هم حال گریه داشته اند و هم دستان مبارکشان را به نشانه اوج گدایی و مسألت از خدای منّان به بالا بلند کرده اند و هم به تصریح خودشان اصرار و جدّیّت در درخواست خود به خرج داده اند. البتّه در برخی حالات هم، گونه خود را به نشانه کمال تذلّل و خضوع در پیشگاه الهی به خاک گذاشته اند. این وضعیتی است که ایشان از حال خود در هنگام دعا ترسیم فرموده اند.۱.

۱- مهج الدّعوات، ص ۶۱۱.

۲- همان، ص ۶۱۵.

۳- بخش اوّل، فصل چهارم، در ذیل ادب پانزدهم از آداب دعا.

۴- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب الرّغبه و الرّهبه...، ح ۱.

علاوه بر این در انتهای دعا و پس از معرّفی یک یک چهارده معصوم به عنوان آبرومندترین شفیعان در درگاه خداوند عرضه داشته اند:

فَهَل بَقِیَ یا رَبِّ غیرُ أن تُجیبَ وَ تَرحَمَ مِنّی البُکاءَ وَ النَّحیبَ.(۱)

پس ای پروردگار من آیا (پس از وسیله قرار دادن این شفیعان آبرومند) چیزی جز این باقی مانده که (دعایم را) اجابت کنی و به گریه و فغان من رحم کنی؟!

«نحیب» به معنای گریه با صدای بلند است(۲) و روشن است که امام عصر علیه السلام در پایان دعا که می خواهند از کلّ آن نتیجه بگیرند، چه حالی داشته اند که خود این گونه بیان کرده اند. تعبیر «هل بَقِیَ یا رَبِّ» با زیبایی و لطافت بر این نکته دلالت دارد که: خدایا، آیا پس از این که برگزیدگان درگاهت را واسطه تقرّب به سوی تو قرار دادم، راهی جز این باقی مانده که دعایم را اجابت کنی؟ همچنین از خدای مهربان خواسته اند که به اشک ها و ناله های بنده مقرّبش رحم آورده و از وجود ایشان با نصرت و فتح خویش، رفع اضطرار فرماید.

حال خوب است اندکی تأمّل کنیم و بنگریم وقتی مولای پُر درد و رنج ما در زمان غیبتش این گونه با سوز و گداز به درگاه خداوند می نالد و برای فرجش - که فرج همه مؤمنان بلکه همه مظلومان عالم است - دعا می کند؛ ما که خود را به عنوان دوستدار ایشان و احیاناً خدمتگزار آن حضرت می شناسیم و تنها سرمایه خود را محبّت به آن حضرت می دانیم؛ آیا نباید ذرّه ای از این حال بکاء و ضجّه و ابتهال را در قلب خود احساس کنیم؟! آیا نباید هفته ای، ماهی یا لااقل سالی یک بار با درصدی از این سوز به درگاه خدا بنالیم و فرج مولای مظلوممان را از خداوند بخواهیم؟ اگر تابحال چنین تجربه ای نداشته و هیچ از این گونه حالات در خود ندیده ایم، پس وای به حال ما! چگونه منتظری هستیم که در فراق محبوبمان یک قطره اشک هم نریخته ایم و برای۱.

۱- مهج الدّعوات، ص۶۱۷.

۲- فرهنگ نوین، ص۶۹۱.

رهایی او از رنج های زمان غیبت یک بار هم آن گونه که باید نسوخته ایم و به درگاه الهی دعای با ضجّه و بکاء نداشته ایم؟! بیاییم در باقیمانده زمان غیبت آقایمان - که چه بسا زودتر از باقیمانده عمرمان به سر آید - جبران گذشته را بکنیم و خود را - همچون پیرزن کلاف به دست - با دعا برای تعجیل فرج یوسف زهرا علیها السلام جزء خریداران ایشان قلمداد کنیم.

۹- دعا در حالات مختلفی که وعده اجابتش داده شده

مطابق آنچه در بخش اوّل کتاب گذشت، در مورد بعضی افراد یا حالات خاصّی از دعا کنندگان به طور خاص وعده اجابت داده شده است.(۱) ما باید از فراهم بودن این امکان و شرایط ویژه برای دعا در حقّ امام عصر علیه السلام بهره کافی ببریم و در مواقعی که وعده اجابت داده شده، متذکّر دعا برای تعجیل فرج باشیم. در این جا به ده مورد از این شرایط اشاره می کنیم تا روشن شود که اگر کسی درصدد دعا برای مولایش باشد، از چه فرصت هایی می تواند بهره برداری مناسب بکند.

۱- اوّلین نمونه دعای فرد مؤمن است در حقّ برادر مؤمنش وقتی که به خاطر اهل بیت علیهم السلام به او مساعدت و کمکی کرده باشد.(۲) در این صورت دعای خیر انسان برای برادر دینی اش - که به او احسان نموده - مستجاب است. ملاحظه فرمایید در جایی که اگر کسی به خاطر اهل بیت علیهم السلام به دیگری نیکی کند، دعای آنکه مورد احسان واقع شده در حقّ نیکی کننده مستجاب باشد؛ دعای مؤمن در حقّ اهل بیت علیهم السلام که همه نیکی ها و خیرات از ایشان به او رسیده، به طریق اولی مستجاب خواهد بود و ما اگر برای امام عصر علیه السلام دعای خیر نماییم، در حقیقت برای همه اهل بیت علیهم السلام دعا کرده ایم؛ مهم این است که دائماً به این حقیقت متذکّر باشیم که هر خیری از هر طریقی که به ما می رسد، سرچشمه و منبع و مجرای رسیدن آن وجود مقدّس امام زمان علیه السلامی.

۱- رجوع کنید به بخش اوّل کتاب، فصل سوم، قسمت اجابت شوندگان.

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۵۶، ح۶، به نقل از امالی طوسی.

است. پس ما نباید همه واسطه ها را ببینیم و از سرچشمه و کانال اصلی فیض غافل باشیم.

۲- دعای دیگری که به فرمایش امیرالمؤمنین علیه السلام مردود نمی شود، دعای فرزند نیکوکار در حقّ پدرش است. (الوَلَدُ البارُّ لِوالِدِهِ(۱)) روشن است که به تصریح احادیث، امام زمان علیه السلام پدر دلسوز (الوالد الشّفیق(۲)) و مهربان بر رعیّت خود هستند و حقّ ایشان بر فرزندان خود از حقّ هر پدر دیگری بر فرزندش بیشتر و بالاتر است. حال اگر یکی از فرزندان ایشان در حقّ این پدر، احسان و نیکی کرده باشد؛ دعایش در حقّ او مستجاب می شود. بنابراین چه خوب است که انسان متوجّه این معنا باشد و اگر موفّق به انجام کار خیری در حقّ مولایش شد، از وعده اجابت دعا که خداوند به او داده است، برای امام زمانش استفاده کند و این فرصت را خرج ایشان کند. به یقین بهترین استفاده از این فرصت، دعا برای تعجیل فرج و رهایی حضرت از رنج ها و گرفتاری های زمان غیبت می باشد.

۳- دعای دیگری که وعده اجابتش داده شده، دعای عمره گزار (معتمر)(۳) و حج گزار (حاجّ)(۴) است. این دو، مهمان های ویژه خداوند هستند که توفیق زیارت و طواف خانه او را پیدا کرده اند. آیا دوستداران امام زمان علیه السلام که به حج یا عمره مشرّف می شوند، می دانند که چه فرصتی برای دعا در حقّ مولایشان دارند؟ چند درصد از ایشان به این موقعیّت توجّه دارند و آن را صرف دعا برای امامشان می کنند؟ حیف است که انسان این فرصت های طلایی و استثنایی را پیدا کند و از بهترین دعاها - که حتّی برای خودش بیشترین فایده ها را دارد - غافل باشد.

۴- دعای دیگری که به فرموده امام هفتم علیه السلام از پیشگاه الهی مردود نمی گردد،۱.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۴۲۳، ح ۴۰، به نقل از الارشاد مفید.
۲- اصول کافی، کتاب الحجّه، باب نادر جامع فی فضل الامام و صفاته، ح ۱.
۳- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۵۴، ح ۱، به نقل از امالی صدوق.
۴- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب من تستجاب دعوته، ح ۱.

دعای روزه دار در هنگام افطار است.(۱)

کسی که یک روز را به خاطر امتثال امر خداوند روزه گرفته است، در وقت افطار پاداشی از جانب پروردگارش دارد و آن اجابت دعایش می باشد. چه زیباست که انسان قدرشناس، این پاداش را تقدیم به مولای خود کند و برای تعجیل فرج ایشان دعا کند. اگر این مولای مهربان ببیند که یکی از دوستانش، جایزه دریافتی خود را به ایشان تقدیم کرد، آیا بهترین پاداش ها و جوایز را از خداوند برای این دوست خود طلب نمی کند؟ آیا خودش که صاحب و مالک خزائن الهی است، به بهترین وجهی احسان دوست خود را تلافی نخواهد کرد؟ و حاشا و کلّا!

۵- مورد بعدی دعای فرد بیمار است(۲)، به خصوص در حقّ کسی که به عیادت او می رود.(۳) خداوند به تلافی درد و رنجی که بیمار تحمّل می کند، وعده استجابت دعا را به او داده است. آیا وقتی بیمار می شویم، توجّه داریم که فرصتی برای دعا در حقّ امام زمان علیه السلام به دست آورده ایم که حیف است آن را در مسیر دیگری مورد استفاده قرار دهیم؟ اگر همه بیماران شیعه با توجّه به این فرصت خدادادی، دعای مستجاب خود را خرج مولایشان کنند، آیا تأثیری در تعجیل فرج ایشان نخواهد داشت؟

آیا می دانیم که طبق فرموده امیرمؤمنان علیه السلام(۴) هر مؤمنی که مریض می شود، امام زمانش هم به خاطر بیماری او بیمار می شوند؟! و اگر دعایی کند، امام زمانش به دعای او آمین می گویند؟! بیماری آن حضرت در بیماری شیعه اش همچون بیمار شدن مادر است به خاطر بیماری فرزندش که به سبب شدّت علاقه و محبّت به او، چنین می شود و قطعاً امام زمان علیه السلام برای فرزندانش از مادر در حقّ فرزند، مهربان تر و دلسوزتر هستند. حال که این پدر مهربان در بیماری فرزندش چنان رنجور می شود که خود۱.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص ۳۶۰، ح ۲۱، به نقل از الدّعوات راوندی.
۲- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب من تستجاب دعوته، ح ۱.
۳- بحارالانوار، ج ۸۱، ص۲۱۷، ح ۱۰، به نقل از ثواب الاعمال.
۴- بصائر الدّرجات، جزء ۵، باب ۱۶، ح ۱.

بیمار می گردد، آیا رسم انسانیّت و مروّت نیست که آن فرزند در هنگام بیماری به فکر پدر و مولایش باشد و برای او دعا کند، به این امید که این دعا به آمین خود او مستجاب گردد؟

نکته دیگری که توجّه به آن در این بحث مفید و سازنده است، اینکه طبق نقل جناب حسین بن روح نوبختی نایب سوم امام زمان علیه السلام در زیارت رجبیّه، شفای بیماران صرفاً به برکت اهل بیت علیهم السلام صورت می پذیرد. در همان زیارت خطاب به آن ذوات مقدّسه می خوانیم:

فَبِکُم یُجبَرُ المَهیضُ وَ یُشفَی المَریضُ.(۱)

شکستگی ها فقط به واسطه شما التیام پیدا می کند و بیماران صرفاً به سبب شما بهبودی می یابند.

این عبارات نشان می دهد که خداوند تنها صدقه سر امام عصر علیه السلام بیمار را شفا عنایت می فرماید. پس چقدر شایسته است که هر بیماری به خاطر سپاسگزاری از این واسطه نعمت، از دعا برای مولایش غفلت نکند تا مبتلا به کفران نعمت های الهی نگردد.

۶- یکی از دعاهایی که وعده اجابت آن داده شده، دعا در غیاب برادر مؤمن است. امام باقر علیه السلام فرمودند که چنین دعایی از پروردگار متعال محجوب نمی ماند و هرکس پشت سر مؤمنی برای او دعا کند، از جانب خداوند به او خطاب می شود:

و لَکَ مِثلُه.(۲)

و مانند آنچه خواسته ای برای خودت است.

کدام برادر مؤمن را سراغ داریم که ایمانش از مولایش امام زمان علیه السلام کامل تر و حقوقش بر ما بیشتر باشد؟ طبق این وعده الهی اگر کسی در غیاب آن حضرت، برای ایشان دعا کند، مشمول همان دعا از جانب خداوند خواهد شد و به فرموده پیامبر۲.

ص: ۱۱۸

۱- بحارالانوار، ج۱۰۲، ص۱۹۵.

۲- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب من تستجاب دعوته، ح۲.

اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم هیچ دعایی از دعای دیگری در حقّ برادر غائبش زودتر مستجاب نمی گردد.(۱)

بنابراین حیف است که از این فرصت برای دعا در حقّ بهترین برادر غایب خود، حضرت ولیّ عصر (عجّل الله تعالی فرجه الشّریف) استفاده نکنیم.

۷- از موارد دیگری که وعده اجابت دعا داده شده، وقتی است که به یک مؤمن فقیر کمک می شود، خداوند دعای آن نیازمند را مستجاب می فرماید.(۲) با این ترتیب هم مؤمن نیازمند و هم کسی که به او مساعدتی می کند، می توانند از این فرصت برای برآورده شدن حاجت هایشان استفاده کنند. امّا حقیقتاً چند درصد از دوستان امام عصر علیه السلام از این امکان برای دعا در حقّ ایشان بهره برداری می کنند؟ آیا وقتی به فقیری کمک می کنیم، متذکّر هستیم که به این وسیله فرصتی برای عرضه یک دعای مستجاب به پیشگاه خداوند فراهم نموده ایم؟ آیا خود آن مؤمن فقیر به این حقیقت توجّه دارد؟

۸- یکی دیگر از دعاهای مستجاب، دعای کودکی است از امّت پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم که هنوز به تکلیف نرسیده و مرتکب گناه نشده است.(۳) برخلاف آنچه گاهی مشاهده می شود که به کودکان در انجام عبادات اهمیّت چندانی داده نمی شود، در اسلام کودکانی که پدر یا مادر آنها مؤمن باشند، احترام خاصّی دارند و عباداتشان می تواند صحیح و مقبول باشد. یکی از این عبادت ها، دعای ایشان است که طبق وعده رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم پذیرفته و مستجاب می باشد.

بنابراین ما می توانیم و باید برای دعاهای کودکان امّت اسلام حساب باز کنیم و برای برآورده شدن هر حاجتی - و در صدر همه تعجیل فرج مولایمان - از آنها بخواهیم دعا کنند یا خود دعا کنیم و آنان آمین بگویند. به همین جهت لازم است با برنامه ریزی های خاصّ تربیتی، کودکان خود را پیش از سنّ بلوغ با امام زمان علیه السلامم.

ص: ۱۱۹

۱- همان، ح۷.
۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص ۳۶۰، ح ۲۰، به نقل از الجواهر کراجکی.
۳- همان، ص۳۵۷، ح۱۴، به نقل از صحیفه الرّضا علیه السلام.

به طور شایسته آشنا کنیم تا زمینه برای اینکه اهل دعا در حقّ آن حضرت شوند، برایشان فراهم گردد. چه اشکالی دارد که فرزندان ما از ابتدای سنّ فهم و درک خود، دعا برای امام زمان علیه السلام را یاد بگیرند؟ چرا کودکان شیعه سال ها پیش از سنّ تکلیف بسیاری از مسائل غیر ضروری را یاد می گیرند، امّا برنامه ای حساب شده براساس مشی تربیتی صحیح در جهت آشنایی با امام عصر علیه السلام و دعا برای آن حضرت، ندارند؟! گاهی همین کودکان از سنین طفولیّت با اسامی ورزشکاران و هنرپیشگان داخلی و خارجی آشنا هستند ولی تکالیف ابتدایی خود را نسبت به امام زمانشان نمی دانند. آیا این امر معلول تقصیر والدین و مربّیان آنان نیست؟

۹- یکی از دعاهایی که به فرموده پیامبر اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم شکّی در مستجاب شدنش نیست، دعای مسافر است.(۱) این فرصتی است که معمولاً ـ بدون هیچ زحمتی برای انسان فراهم می شود. آیا توجّه داریم که از این فرصت می توانیم برای دعا در حق امام زمان علیه السلام و تعجیل فرج ایشان استفاده کنیم؟ حقیقتاً چند درصد از شیعیان از این امکان بهره برداری کامل می کنند؟

۱۰- آخرین موردی که در این بحث اشاره می کنیم، دعای قاری قرآن است. به فرموده امام مجتبی علیه السلام هرکس قرآن تلاوت کند، دعایش مستجاب است یا فوری و سریع (عاجل) و یا در آینده (آجل)(۲). انصافاً از این همه قرائت قرآن که در میان مسلمانان انجام می پذیرد، چه تعدادی از آنها با دعای برای امام زمان علیه السلام همراه است؟ متأسّفانه اکثریّت قابل توجّه از قاریان قرآن - چون شیعه نیستند و اعتقاد صحیحی به امام عصر علیه السلام ندارند - از معرض این عبادت شریف بیرون هستند. امّا شیعیان و دوستداران آن حضرت چطور؟ آیا این قاریان، از تلاوت قرآن در جهت دعا برای تعجیل فرج مولایشان بهره کافی می برند؟ آیا به اندازه حاجات شخصی خود، به این امر اهمیّت می دهند؟ی.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۵۸، ح۱۷، به نقل از نوادر الرّاوندی.

۲- همان، ص۳۱۳، ح۱۷، به نقل از الدّعوات راوندی.

۱۰- نیابت از زندگان و مردگان

یکی از آدابی که رعایت آن در دعا برای حضرت ولیّ عصر (عجّل الله تعالی فرجه الشّریف) تأثیر بسزایی در اجابت دارد، دعا به نیابت از اهل ایمان است. نیابت در یک عمل به معنای انجام دادن آن از جانب «منوبٌ عنه» است و نیابت در عبادت یابی است در فقه که شامل بسیاری از اعمال مستحبّ عبادی - از جمله دعا - می شود. در این جا قصد مطرح کردن ادلّه جواز نیابت را نداریم، این موضوع در جای خود مورد بحث قرار گرفته(۱) و اکنون تنها نیابت از یک مصداق عبادت یعنی دعا را مدّنظر داریم.

ما می توانیم از جانب یک یا چند فرد دیگر دعا کنیم و با این کار «منوبٌ عنه» را در دعای خود شریک کنیم. این نیابت انگیزه های مختلفی دارد: گاهی می خواهیم خیری به دیگری برسانیم، از جانب او دعا می کنیم تا این عمل عبادی در نامه عمل او ثبت گردد؛ گویی خود او این عمل را انجام داده است. گاهی هم می خواهیم دعایمان به اجابت نزدیک تر شود، لذا از جانب مؤمن آبرومندی دعا می کنیم تا خداوند به خاطر او دعایمان را اجابت کند. در نیابت از دیگری فرقی بین زنده و مرده نیست چنانچه بین یک یا چند نفر هم تفاوتی وجود ندارد. می توانیم از یک یا چند فرد زنده یا مرده نیابت کنیم یا از عدّه ای که برخی از آنها مرده و برخی دیگر زنده هستند. اگر از جانب تعداد زیادی نیابت کنیم، بهره و حظّ هریک، کمتر از وقتی که فقط از یک نفر نیابت کنیم، نمی شود. با این ترتیب می توانیم بسیاری از عبادت های مستحبّی خود - از جمله دعا - را به نیابت از تعداد زیادی زن و مرد مؤمن انجام دهیم تا هم آنها را در عبادت خود شریک نماییم و به هم به خاطر آبرویی که حدّاقل برخی از آنها نزد خدا دارند، دعایمان زودتر به اجابت برسد.

دعا در حقّ امام عصر علیه السلام هم از این قاعده کلّی مستثنا نیست. اگر می خواهیم دعای ما برای مولایمان هم برای خودمان بیشتر فایده داشته باشد و هم خیر بیشتر به ت.

۱- به عنوان نمونه در کتاب «در ضیافت ضریح» بخش سوم، فصل سوم بحث مختصر و مستندی در مورد انجام عبادت به نیابت مطرح شده است.

دیگران و خود امام زمان علیه السلام برساند، خوب است که در دعاهایمان سایرین را شریک کنیم و به نیابت از آنان دعا کنیم. البتّه نیّت نیابت در عبادت باعث نمی شود که - در صورت قبولی آن - چیزی از بهره ما در عبادت کاسته شود، بلکه به دلایلی که گفتیم احتمال بهره بردن ما را بیشتر می کند. بنابراین نیابت از دیگران، ما را از زمره عاملان آن عبادت، خارج نمی سازد.

نمونه هایی از این گونه دعا کردن را در آنچه از ائمّه اطهار علیهم السلام به ما رسیده است، مشاهده می کنیم. در همین دعای عهد معروف که از وجود مقدّس امام صادق علیه السلام نقل شده و فضائل زیادی برای خواندن آن در چهل صبح ذکر فرموده اند.(۱) چنین می خوانیم: اللهمَّ بَلِّغ مَولانَا الهادِیَ المَهدِیَّ القائِمَ بِأَمرِکَ صَلَواتُ اللهِ عَلَیهِ وَ عَلی آبائِهِ الطّاهِرینَ عَنِ المُؤمِنینَ وَ المُؤمِناتِ فی مَشارِقِ الاَرضِ وَ مَغارِبِها وَ سَهلِها وَ جَبَلِها وَ بَرِّها وَ بَحرِها وَ عَنّی وَ عَن والِدَیَّ مِنَ الصَّلَواتِ زِنَةَ عَرشِ اللهِ وَ مِدادَ کَلِماتِهِ وَ ما اَحصاهُ عِلمُهُ وَ اَحاطَ بِهِ کِتابُه.(۲)

این عبارات، دعایی است در حقّ امام زمان علیه السلام که دعاکننده از خدا می خواهد که بالاترین درودها و رحمت های خود را - به اندازه عرش خدا و جوهر کلمات او و آنچه مشمول علم خدا گردیده و در کتابش گنجانده شده - بر وجود مقدّس مهدیّ قائم علیه السلام ارزانی کند. در این جا دعاکننده تصریح نموده که این درخواست را از جانب خودش و پدر و مادرش و همه مردها و زنان با ایمان در سراسر زمین - دشت و کوه و خشکی و دریا - مطرح می کند. این یک نمونه از دعایی است که دعاکننده افراد بسیار زیادی رار.

۱- امام صادق علیه السلام فرموده اند: هرکس چهل صبح این دعا را بخواند، از یاوران قائم علیه السلام باشد. اگر پیش از ظهور ایشان بمیرد، خدای متعال او را از قبرش بیرون می آورد و به ازاء هر کلمه دعا، هزار حسنه به او عطا می فرماید و هزار بدی را از او محو می سازد. (بحارالانوار، ج۵۳، ص۹۵، ح۱۱۱، به نقل از مصباح الزّائر)

۲- بحارالانوار، ج۵۳، ح۱۱۱، به نقل از مصباح الزّائر.

در عمـل خود شـریک می گردانـد و بـا این کار هم خیری به آنان می رسانـد و هم اجابت دعایش را سـهل تر و سـریع تر می سازد. هرچنـد در این دعا صـراحتاً نیابت از دیگران مطرح شـده ولی لزومی نـدارد که همیشه چنین باشد و نیابت صـرفاً با نیّت شخص تحقّق پیـدا می کنـد. همین که انسان در قلب خود از جانب یک یا چند فرد قصد نیابت کند، آثار آن بر عملش مترتّب می شود و نیازی نیست که نیّت خود را به زبان آورد.

با این ترتیب ما می توانیم در همه دعاهایی که در حقّ امام عصـر علیه السـلام به خصوص تعجیل فرج ایشان می خوانیم، قصـد نیـابت کنیم و افراد زیادی را در این عمل شـریف، شـریک خود قرار دهیم. در این کار به خصوص ذوی الحقوق خود را نباید فراموش کنیم که در رأس آنها خود امام زمان علیه السلام هستند. پس از ایشان کسانی که ما را با دین خدا و ائمّه هدی علیهم السـلام آشـنا کرده و ارادت ورزی به اهل بیت علیهم السـلام را به ما آموخته انـد، همچنین پـدر و مادر و پدران و مادرانی که اگر ایشان نبودند، خیری به ما نمی رسـید. بعد از اینها نوبت می رسد به سایر ذوی الحقوق اعم از اساتید، فرزندان، ارحام و ... . در میان ذوی الحقوق، علما و دانشمندان بزرگ شیعه که سهم وافری در ضبط معارف الهی و رساندن آن به نسل های بعدی داشـته اند - همچون علّامه کلینی و مرحوم شـیخ صدوق علّامه مجلسـی و ... - نباید فراموش شوند. به هر حال قصد نیابت باب پر برکتی است که با ورود به آن، خیرات غیر قابل وصفی نصیب انسان می گردد. انشاءالله دوستان امام زمان علیه السلام از این امکان برای زودتر اجابت شدن دعاهایشان در حقّ آن حضرت استفاده کافی ببرند.

ص: ۱۲۳

فصل ۵– دعای مأثور و غیرمأثور برای امام زمان علیه السلام

اشاره

پس از اینکه با چگونگی دعا برای امام زمان علیه السلام آشنا شدیم، اکنون در آخرین فصل این بخش اشاره ای خواهیم داشت به برخی از دعاهایی که می توانیم در حقّ مولایمان داشته باشیم. به طور کلّی دعاهای ما دو گونه هستند: یا متن و عبارت آنها عیناً از زبان یا قلم معصوم علیه السلام صادر شده و یا غیر معصومین آنها را انشا کرده اند. قسم اوّل را دعاهای مأثور می نامیم چون از ناحیه مقدّسه معصوم علیهم السلام به ما رسیده است و قسم دوم، دعاهای غیر مأثور هستند که شامل دعاهایی که خودمان - به زبان فارسی یا هر زبان دیگری - انشا می کنیم، می گردد. ابتدا به بحث درباره دعاهای غیر مأثور می پردازیم.

الف– دعاهای غیر مأثور

اشاره

اوّلین نکته این است که دعا به معنای خواندن خداست و ما مُجازیم که به هر زبانی خداوند را بخوانیم به شرط آنکه عبارات ما دالّ بر تشبیه پروردگار نباشد. تشبیه به این است که مثلاً او را جسم یا جسمانی بدانیم و تعابیری را به کار ببریم که دلالت بر جسمانیّت ذات مقدّس خداوند داشته باشد. بنابراین اگر کسی خدای خود را انسان گونه بخواند - مثلاً برای او دست و پا و گوش و زبان شبیه آنچه در انسان هاست، قائل شود - مرتکب تشبیه شده است. اگر با هر زبانی که دعا می کنیم، چنین انحرافاتی

در عباراتمان نباشد، انشاء دعا اشکالی ندارد.

البتّه نوع خوانـدن خداوند در حالات مختلف، مختلف است. گاهی می خواهیم به طور ساده بگوییم: «خدایا ظهور مولای ما را برسـان». این گونه دعـا کردن پیچیـدگی خاصّـی نـدارد و برای همگـان میسّـر و ممکن است. کـافی است از لفظی که بر ذات خداونـد دلالت می کنـد معنایی که دالّ بر تشبیه باشـد، اراده نکنند. گاهی الفاظی برای حکایت از پروردگار متعال به کار می رود که معنای تشبیهی دارنـد و دعاکننـده از روی جهل همان معنای باطل را اراده می کنـد. این جا بایـد او را متـذکّر خطایش نمود تـا از ورطه تشبیه ناخواسـته، به درآیـد. امّـا اگر بـا علم به اینکه لفظ دالّ بر تشبیه است، آن را بر خداونـد اطلاق نمایـد و همان معنای تشبیهی - مثلاً جسمانیّت - را اراده کند، مرتکب خطای نابخشودنی شده و دعایش مردود است.

پس نوع افراد عادی در دعاهایی که به زبان ساده - فارسـی، عربی و ... - می کننـد، نیاز به معلومات چنـدانی در معارف دینی ندارند. امّا اگر از این سادگی درآید و کسی بخواهد از حدّ به کار بردن الفاظی که فقط بر وجود مقدّس پروردگار دلالت می کنـد، بالاتر رود؛ باید با علوم و معارف دینی آشـنایی داشـته باشد. مثلاً اگر بخواهد در مقدّمه دعا به حمد و ثنای الهی بپردازد یا در ضمن دعا به مسائلی همچون قضا و قدر و بداء اشاره نماید، باید معنای صایح تحمید و توصیف خدا و معانی اصطلاحات خاصّ قرآنی و روایی را بداند و این کار از سـطح دانش نوع عوام بالاتر است. کسانی صـلاحیّت این گونه دعا کردن را دارند که با معارف توحیدی اهل بیت علیهم السلام آشنایی خوب و قابل قبولی دارند. این گونه افراد معمولاً در دعاهایی که انشا می کننـد از عین عبارات ائمّه علیهم السـلام یا حـدّاقل مضامین آنها اسـتفاده می کنند، چون با زبان ایشان مأنوس هسـتند و به طور معمول چیزی خارج از حوزه معارف اهل بیت علیهم السلام به زبان نمی آورند.

یکی از بهترین نمونه های این گونه دعا، دعای معروف «عالیه المضامین» است که در کتب ادعیه همچون «مفاتیـح الجنان» نقل شـده است. این دعا با اینکه مأثور از معصوم علیهم السـلام نیست امّا الفاظ آن یا عیناً الفاظ احادیث است و یا همان مضامین را - با

مختصر اختلافی در تعبیر - در بر دارد. همین ویژگی نشان می دهد که فرد یا افرادی که این دعا را انشا کرده اند، از علمای آشنا به معارف اهل بیت علیهم السلام بوده اند.

نمونه ای از این دانشمندان، مرحوم علّامه سیّدبن طاووس - متوفّای سال ۶۶۴ هجری قمری - است که میزان احاطه ایشان به ادعیه مأثور از ائمّه علیهم السلام از کتاب های ارزشمندی چون «اقبال الاعمال» و «مهج الدّعوات» و «جمال الاسبوع» پیداست، ایشان در برخی از کتابهایش دعاهایی را که خود انشا کرده، نقل نموده است.(۱)

مقایسه دعای غیرمأثور همراه با حضور قلب با دعای مأثور بدون آن

نکته ای که در مورد دعاهای غیر مأثور جالب توجّه است اینکه گاهی انسان اگر از روی مکتوبی دعایی را که از ائمّه اطهار علیهم السلام نقل شده بخواند، توجّه و حضور قلب چندانی به محتوا و مضمون آن ندارد، امّا اگر با زبان خودش متناسب با حال درونی اش دعا کند، با اقبال و رقّت قلب بیشتری همراه است. در این صورت خوب است که از حال شخصی اش برای انشاء دعا کمال استفاده را ببرد. در برخی از روایات به این نکته با بیان زیبایی اشاره کرده اند. نمونه آن روایتی است که زراره از امام صادق علیه السلام نقل کرده است. می گوید:

از امام صادق علیه السلام خواستم تا دعایی به من تعلیم فرماید.

ایشان فرمودند:

اِنَّ اَفضَلَ الدُّعاءِ ما جَری عَلی لِسانِکَ.(۲)

بهترین دعا آن چیزی است که به زبانت جاری شود.

یک احتمالی که در معنای این جمله امام علیه السلام می توان داد اینکه مراد دعایی است که انسان به اقتضای حال درونی اش به زبانش جاری می شود. آنچه به طور طبیعی به زبان می آید، از نیازی ناشی می شود که قلباً احساس می کند. به همین جهت اقبال قلبی ۱.

۱- مراجعه کنید به مهج الدّعوات ص ۵۴۱ و ۵۴۲ تحت عنوان «دعوات للمؤلّف».

۲- وسائل الشّیعه، ج۴، ص ۱۱۷۱، باب۶۲، ح ۱.

در آن وجود دارد و همین شرایط اجابت آن را بهتر فراهم می سازد. شاید - همان طور که مؤلّف کتاب «مکیال المکارم» استنباط کرده - بتوان از فرمایش امام صادق علیه السلام استفاده کرد که: دعای غیر مأثور همراه با حضور قلب از دعای مأثور بدون حضور قلب افضل می باشد.(۱)

با این ترتیب هرچند که دعای مأثور به طور مطلق از دعای غیر مأثور بهتر است، امّا شرایط روحی دعاکننده هم باید در نظر گرفته شود. اگر بتواند دعای نقل شده از ائمّه علیهم السلام را با حضور قلب بخواند، بهتر از این است که خودش دعایی انشا کند.

کسانی که معنای دعای مأثور را می فهمند و هنگام خواندن دعا همان معنا را قصد می کنند، حضور قلب بیشتری در دعا دارند نسبت به کسانی که موقع دعا خواندن چیزی از معنای آن سر در نمی آورند. اینها اگر حالی هم پیدا کنند، برخاسته از معانی دعا نیست بلکه از غیر متن دعا ناشی می شود. در این صورت با اینکه صرف خواندن دعای مأثور مصداق عبادت و امتثال فرمایش امام علیه السلام است و اگر از خیر آن بگذرند، فضیلت خواندن آن دعا را از دست می دهند، امّا از جهت دیگر وقتی با دعایی که به مقتضای حالشان به زبانشان جاری می شود، حضور قلب بیشتری پیدا می کنند و می فهمند که چه می گویند، خوب است که در کنار خواندن دعای مأثور یا - اگر کسب فضیلت آن دعا برایشان مهم نیست - به جای خواندن آن، به زبان خودشان دعا کنند و آنچه می خواهند را از پیشگاه الهی با حال خودشان درخواست نمایند.

بر این اساس، در دعا برای امام زمان علیه السلام و تعجیل فرج ایشان هم نباید از این امر غفلت شود. دعاهای زیادی در این خصوص از ائمّه اطهار علیهم السلام نقل شده که خواندن آنها - هرچند که همه معانیش را نفهمیم- مصداق عبادت و دعا برای حضرت هست؛ امّا گاهی انسان اگر به زبان و مقتضای حال خود برای امام زمان علیه السلام دعا کند، حضور قلب بیشتری پیدا می کند. گاهی انسان چیزهایی را از خدا برای امامش می خواهد که به زبان دلخواهش در دعاهای مأثور نیست یا او سراغ ندارد. این جا بهتر است یا در کنار دعاهای مأثور و یا بجای آن - بسته به اینکه بخواهد از فضیلت دعای ٠.

۱- مکیال المکارم، ج۲، ص ۶۰.

مأثور بهره منـد شود یا خیر - به همان زبانی که دوست دارد و می فهمد که چه می گوید، برای امامش دعا کند و تعجیل فرج آن حضرت را از خداوند طلب نماید.

ولی اگر انسان معانی دعاهای مأثور برای امام زمان علیه السـلام را می فهمد و می تواند با توجّه و قصد کردن مضامین آنها، با حضور قلب همـان دعاها را بخوانـد، بسـیار بهتر از این است که به زبان خودش دعا کنـد. در مجموع جمع کردن بین دو گونه دعا کردن، بهترین کار است. هم از خیر خوانـدن دعاهای مأثور نگذرد و هم اگر حال حضور قلبی در دعا به زبان خودش پیدا می کند، به آن هم در کنار دعای مأثور عمل نماید.

انسان به تعابیر مختلفی می توانـد برای تعجیل فرج مولایش دعا کند که شاید برخی از آنها در دعاهای مأثور نیامده باشد، مثلاً اینکه: «خـدایا دعای کسانی که دعا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السـلام می کننـد را مسـتجاب فرما» یا اینکه: «خدایا تعداد دعاکننـدگان برای تعجیل فرج را بیشتر کن» این گونه دعاها به صورتی که انسان به زبان خودش می تواند بگوید، در دعاهای مأثور نیامده است و بنابراین خوب است که در کنار آنها از خیر این گونه دعا کردن نگذریم.

ب– دعاهای مأثور

برتری دعاهای مأثور بر غیرمأثور

دعـای مأثور دعایی است که از ناحیه معصوم علیه السـلام به ما رسـیده و الفاظش انشای فرد عادی نیست. اگر بخواهیم خـدا را بخوانیم، به چه الفاظی بهتر است؟ آیا معصومین علیهم السـلام بهتر از دیگران خـدا را نخوانـده انـد؟ یکی از آداب بسـیار مهمّ دعا، مقدّم کردن توصـیف خدای متعال است. در این مقام ما بهتر می توانیم خدا را توصیف کنیم یا اهل بیت علیهم السلام که آنچه از توحیـد و اسـماء و صـفات پروردگـار یـاد گرفته ایم، به تعلیم ایشان است؟ ما می بینیم که صـحیح ترین و گویاترین و دلنشـین ترین مناجات ها با خـدای متعال از زبان معصومین علیهم السـلام نقل شده است. غیر ایشان نتوانسـته و نمی تواند مانند آنهـا خداونـد را بخوانـد. در بسـیاری موارد مشاهـده می کنیم که افراد دیگر در مقـام توصـیف پروردگـار مطالبی به زبان می آورند که بعضاً اشتباه است. مثلاً الفاظ، دالّ بر تشبیه

خداوند می باشد و اگر هم صحیح باشد، به یقین از خود اهل بیت علیهم السلام اخذ شده است. لذا می توانیم ادّعا کنیم که هیچکس در شناخت صحیح خدای متعال بی نیاز از تعلیم خاندان عصمت و طهارت نیست و هرکس اگر مطلب صحیحی در باب توحید و معرفه الله می گوید - چه بداند و چه نداند - آن را از سرچشمه وحی دریافت کرده و واسطه اش وجود مقدّس معصومین علیهم السلام بوده اند. این موضوع درباره فرشتگان الهی هم که:

لا یَسبِقُونَهُ بِالقَولِ وَ هُم بِاَمرِهِ یَعمَلُونَ.(۱)

فرشتگان در گفتار از خداوند سبقت نمی جویند و صرفاً به امر او عمل می کنند.

صادق است چه رسد به افراد عادی. طبق آنچه در احادیث متعدّد نقل شده است، ملائکه تسبیح و تهلیل و تحمید پروردگار را از اهل بیت علیهم السلام آموخته اند. به عنوان نمونه پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم ضمن فرمایشات مفصّلی به امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند:

... فَسَبَّحَتِ المَلائِکَهُ لِتَسبیحِنا... فَبِنَا اهتَدَوا اِلی مَعرِفَهِ (تَوحیدِ) اللهِ تَعالی وَ تَسبیحِهِ وَ تَهلیلِهِ وَ تَحمیدِهِ.(۲)

... فرشتگان به خاطر تسبیح ما، (خدا را) تسبیح کردند... پس به سبب ما به معرفت (توحید) خدای متعال و تسبیح و تهلیل و تحمید او هدایت شدند.

با این ترتیب روشن است که هیچکس در نحوه بندگی خداوند -که توصیف و تحمید او هم از مصادیق آن است - از تعالیم اهل بیت علیهم السلام بی نیاز نیست. پس قطعاً بهترین ثناها و عمیق ترین مناجات ها و دلنشین ترین دعاها را در کلمات خاندان عصمت و طهارت می توان یافت و این یکی از ادلّه ترجیح دعای مأثور بر غیر مأثور است.

جنبه دیگری که ملاک فضیلت دعای مأثور بر غیر مأثور است، ثواب هایی است۴.

۱- انبیاء/۲۷.

۲- کمال الدّین، باب۲۳، ح۴.

که بر خواندن دعای مأثور مترتّب می باشد. نوع دعاهایی که از معصومین علیهم السلام نقل شده دارای فضایلی است که برای خواندن آنها بیان شده و شرط درک آنها دانستن معانی و توجّه به محتوای آن نیست. بنابراین می توان یک دعای مأثور را فقط برای درک ثوابش قرائت کرد. البتّه اگر خواننده دعا معانی آن را بداند و در ضمن خواندن، قصد همان معانی را بکند قطعاً اولی و افضل است، ولی چنین نیست که در فرض عدم درک معانی، ثوابی بر خواندن آن مترتّب نباشد. بهترین حالت این است که انسان با عنایت به مضامین دعاهای مأثور، مطابق آنچه اهل بیت علیهم السلام فرموده اند، دعا بخواند یعنی تا آنجا که می تواند از همان ادعیه مأثوره استفاده کند و در کنار آنها با زبان و انشاء خودش هم آنچه می خواهد - به شرط صحّت - از خدایش طلب نماید. در این صورت هم فضیلت خواندن دعاهای مأثور را درک کرده و هم با حال و قلب خودش آنچه را که می خواسته به زبان آورده است.

اهتمام ائمّه طاهرین علیهم السلام به دعا در حقّ امام عصر علیه السلام

با توجّه به این مقدّمه، باید به دعاهایی که از اهل بیت علیهم السلام در خصوص امام عصر علیه السلام و تعجیل فرج ایشان وارد شده، اهمیّت خاصّی بدهیم. ما می دانیم که همه ایشان اهتمام زیادی به دعا در حقّ امام زمان علیه السلام داشته اند. خوب است به اظهارنظر یکی از والاترین صاحب نظران در این خصوص توجّه نماییم:

پوشیده نیست بر کسی که تتبع و ممارست در حالات و دعوات ائمّه طاهرین علیهم السلام داشته باشد، اینکه چه قدر اهتمام در امر دعا نمودن به حضرت صاحب الزّمان علیه السلام و مسئلت فرج آن جناب از خداوند عالمیان جلّ شأنه داشته و دارند. و اگر بخواهی اندکی بر صدق این مدّعی آگاه شوی، ملاحظه کن. دعای حضرت امیر علیه السلام را در ضمن حدیث مروی در «غیبت نعمانی» و دعای حضرت سیّدالسّاجدین علیه السلام را در روز عرفه در «صحیفه سجّادیّه» و بعد از نماز ظهر و نماز عصر روز جمعه مروی در «جمال الاسبوع»، و دعای حضرت صادق علیه السلام را به آن حضرت بعد از نماز ظهر مروی در «فلاح

السّائـل» و «بحار». و دعای آن حضـرت را صـبح بیست و یکم ماه رمضان مروی در «اقبال» و دعای حضـرت امام موسـی کاظم علیه السـلام را بعد از نماز عصـر، مروی در «فلاح السّائل» و دعای حضرت امام رضا علیه السلام را مروی در «جمال الاسبوع» و دعای امام محمّـد تقی علیه السـلام را مروی در «کافی»، و دعای امام حسن عسـکری علیه السـلام مروی در «مُهج الدّعوات»، و دعـای مروی از خود آن جناب مروی در «کمال الـدّین» و قنوت نماز ظهر جمعه مروی در «جمال الاسـبوع» و دعای بعـد از دو رکعت اولی نمـاز نـافله شب، مروی در «مصـباح المتهجّـد» و «مفتاح الفلاح» و دعای روز بیست و پنجم ماه ذی قعـده، و دعای صبحهـای روزهـای جمعه و دعـای بعـد از نمازهـای فریضه، و دعـای وقت رفتن به مسـجد در روز جمعه، و دعای افتتاح و غیر اینهـا، که ذکرش موجب طول است. بلکه از عبـارت دعـای روز عرفه، و روایت مرویّه در «جمـال الاسـبوع» در باب قنوت روز جمعه و بعض ادلّه دیگر، ظـاهر می شود که مؤمن هر دعـایی که می نمایی، بایـد ابتـدا کنـد به دعای از برای حضـرت صاحب الزّمان «عجّل الله تعالی فَرَجَهُ و ظُهورَه».(۱)

دعاهای ائمّه علیهم السـلام در حقّ امام زمان علیه السلام مضامین مختلفی دارد. عموم آنها شامل درخواست سلام و صلوات از خداونـد برای ایشان است، و در بیشتر آنها تأکید خاص بر تعجیل فرج آن حضـرت به چشم می خورد و در بسـیاری از آنها نیز برای اعوان و انصار ایشان – چه در زمان غیبت و چه ظهور – دعا کرده انـد. مهم ترین دعا در حقّ امام عصـر علیه السـلام، دعا برای تعجیـل فرج ایشـان می باشـد که به تصـریح امام صادق علیه السـلام – در دعای صـبح بیست و یکم ماه مبارک رمضان – فرج همه اولیا و برگزیدگان خدا به آن حاصل می شود. عین عبارت ایشان این است:

أسأَلُـکَ... اَن تُصَـلِّیَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ اَهـلِ بَیتِهِ وَ اَن تَـأذَنَ لِفَرَجِ مَن بِفَرَجِهِ فَرَجُ اَولِیائِکَ وَ اَصـفِیائِکَ مِن خَلقِکَ... عَجِّل ذلِکَ یا رَبَّ العالَمینَ.(۲)ن.

۱- مرحوم میرزا محمّدتقی اصفهانی، کنز الغنائم فی فوائد الدّعاء للقائم علیه السلام، ص ۷۲ و ۷۳.

۲- بحارالانوار، ج ۵۱، ص۱۳، ح۱۴، به نقل از کمال الدّین.

(خدایا) از تو می خواهم ... که بر محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم و اهل بیت او درود بفرستی و اجازه فرمایی فرج کسی را که فرج همه اولیا و برگزیدگانت از آفریدگانت به فرج اوست... ای پروردگار عالمیان در این امر تعجیل فرما.

سؤالی که در این جا به ذهن می رسد این است که: دعا برای تعجیل فرج امام دوازدهم در زمان امامان گذشته چه وجهی دارد؟ ما که در زمان غیبت ایشان به سر می بریم، وقتی برای جلو افتادن ظهور آن حضرت دعا می کنیم، معنایش این است که می خواهیم خداوند هرچه زودتر به ایشان اجازه آشکار شدن بدهد. امّا در زمان ائمّه پیشین علیهم السلام - که امام دوازدهم یا هنوز متولّد نشده بودند و یا کودکی چند ساله بودند که هنوز به امامت هم نرسیده بودند - جلو افتادن ظهور چه معنایی دارد؟

پاسخ این سؤال با اندک تأمّلی روشن می شود. امامان گذشته از زمان حیات خودشان نگران وضعیّت زمان غیبت آخرین وصیّ پیامبر خاتم صلّی الله علیه و آله و سلّم بوده اند و برای رهایی زودتر ایشان و امّتشان از رنج ها و سختی های این زمان دعا می کرده اند.

ائمّه علیهم السلام از پیشگویی های پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم که از غیبت طولانی آخرین وصیّ خود پیش از ظهورش خبر داده بودند، اطّلاع داشتند.(۱) همچنین از اینکه مدّت زمان غیبت ایشان امری قابل بداء می باشد نیز آگاه بودند. بنابراین ملاحظات، دعای ایشان برای تعجیل فرج آخرین امام علیه السلام به این منظور بوده که خداوند مدّت زمان غیبت آن حضرت را کوتاه تر کند تا هم خود ایشان و هم منتظران ظهورش رنج کمتری از دوران غیبت متحمّل شوند و وعده ای که خدا به اولیایش داده است، زودتر محقّق گردد.

دعای امام عصر علیه السلام برای تعجیل فرج خویش

باید توجّه داشت که دعاهای ائمّه علیهم السلام برای تعجیل فرج اختصاص به زمان امامان گذشته نداشته و تا زمان ظهور امام زمان علیه السلام ادامه دارد. این حقیقت را می توانیم از دو جهت توضیح دهیم: یکی اینکه خود امام عصر علیه السلام هم برای جلو افتادن ظهورشان دعا۲)

۱- به عنوان نمونه پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند: یَظهَرُ بَعدَ غَیبَهٍ طَویلَهٍ؛ پس از غیبتی طولانی ظهور می کند. (کمال الدّین، باب۲۴، ح۲)

می کنند و قطعاً هیچ فرد زنده ای در حال حاضر به اندازه خود حضرت اهتمام به این امر ندارد. دلیلی که می توانیم برای این ادّعا ارائه نماییم، این است که دعا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام یک عبادت بسیار ارزشمند و شریف است که روایات زیادی بر انجام آن تأکید کرده اند. هرکس درجه ایمانش بالاتر باشد، در عمل به این عبادت اهتمام بیشتری به خرج می دهد. روشن است که در زمان ما هیچ فرد زنده ای که ایمانش در رتبه امام عصر علیه السلام باشد، روی کره زمین یافت نمی شود. پس خود آن حضرت بیش از هرکس دیگری به این امر اهتمام دارند. برخی دعاهایی که از امام زمان علیه السلام در این خصوص نقل شده نشانگر شدّت این اهتمام است. نمونه روشن آن را در فرازهایی از دعای «عبرات» ملاحظه کردیم. نمونه دیگر در قنوت نماز ایشان نقل شده که قسمتی از آن چنین است:

فإنّکَ اللّهُمَّ قُلتَ:... «فَلَمّا آسَفُونَا انتَقَمنا مِنهُم».(۱) وَ اِنَّ الغـایَهَ عِنـدَنا قَد تَناهَت وَ إنّا لِغَضَبِکَ غاضِبُونَ وَ إنّا عَلی نَصرِ الحَقِّ مُتَعاصِبُونَ وَ اِلی وُرُودِ اَمرِکَ مُشتاقُونَ وَ لِإنجازِ وَعدِکَ مُرتَقِبُونَ وَ لِحُلولِ وَعیدِکَ بِأعدائِکَ مَتَوَقِّعُونَ.(۲)

پس خدایا تو خود فرمودی: «پس آنگاه که ما را اسفناک ساختند، ما از ایشان انتقام گرفتیم» و به راستی که مهلت و فرصت (برای ظالمان و جبّاران) نزد ما به سر آمده و ما برای خشم تو خشمگین هستیم و ما بر یاری حق، همداستان هستیم و به صدور فرمانت مشتاقیم و در انتظار تحقّق وعده ات هستیم و چشم به راه فرا رسیدن تهدیدهایت نسبت به دشمنانت هستیم.

اینکه حضرت در دعا عرضه داشته اند که مهلت ظالمان از نظر ایشان پایان یافته است، معنایش این نیست که خدای ناکرده خواسته باشند در کار خداوند پیش از صدور فرمان او، شتاب بورزند یا اینکه از قضای الهی در مورد غیبت خویش اعلامت.

ص: ۱۳۳

۱- زخرف/۵۵.

۲- مهج الدّعوات، ص ۱۵۰ و ۱۵۱، متن کامل این قنوت در بخش سوم کتاب آمده است.

عدم رضایت کنند. هیچ مؤمنی به چنین اشتباه بزرگی نمی لغزد، چه برسد به امامی که مظهر ایمان کامل و بنده بی نظیر خداوند در زمان حاضر می باشند. ایشان بیشترین و کامل ترین درجه تسلیم و رضا را نسبت به خواست خداوند و امر او دارا هستند.

این جمله حضرت در حقیقت بیان حال خود ایشان و زبان شکایت - البتّه همراه با رضایت - از دردهایی است که ایشان در این زمان دارند. وقتی به خدای خویش عرضه می دارند که فرصت از نظر ما تمام شده است، می خواهند نهایت ناراحتی و رنج خود را از غم و غصّه های خویش - البتّه به خاطر خدا و برای رضای او - بیان کنند. در ادامه عرضه داشته اند که خشم ایشان خشم خداست و در عین حال مشتاقانه منتظر صدور فرمان الهی برای ظهور خود هستند.

در دعای دیگری هم که از وجود مقدّس حضرت مهدی علیه السلام در تعجیل فرج خودشان نقل شده چنین آمده است:

یا نُورَ النّورِ یا مُدَبِّرَ الأمورِ... اجعَل لی و لِشیعَتی مِنَ الضّیقِ فَرَجاً وَ مِنَ الهَمِّ مَخرَجاً وَ اَوسع لَنَ المَنهَجَ و اَطلِق لنا مِن عِندِکَ ما یُفَرِّج.(۱)

ای نور روشنایی و ای تدبیرکننده امور ... برای من و شیعیانم گشایشی از تنگناها و راه نجاتی از ناراحتی ها قرار بده و راه (پیروزی) را برای ما وسیع گردان و از جانب خود آنچه فرج ما را برساند، بر ما ارزانی دار.

تعبیر «ضیق» به معنای تنگناها که در این دعا به کار رفته است، به خوبی حال امام علیه السلام را نشان می دهد؛ به خصوص که ایشان برای خود و شیعیانشان از خداوند خروج از تنگناها و خلاصی از غم و غصّه ها را خواسته اند و این هم اشاره ای است به این حقیقت که پدر مهربان امّت در گرفتاری ها و رنج های فرزندان خویش، مغموم و گرفتار می شوند.(۲)

دعای دیگری از آن حضرت در قنوت نمازشان نقل شده که در آن اصرار و الحاح۱.

۱- المصباح (کفعمی)، ص۳۰۵.

۲- سلوک منتظران، ص۱۳۹ تا ۱۴۱.

ایشان بر درخواست تعجیل فرج از خدای متعال واضح و روشن می باشد. ایشان در این دعا پس از حمد و ثنای الهی، خدا را به ده اسم و به آنچه پیامبران اولوالعزم علیهم السلام دعا کرده اند، می خوانند. سپس به اسمی دعا می کنند که هرکس خدا را به آن بخواند، دعایش را اجابت می کند و در انتهای دعا با عبارات مختلف فرج خود را از خداوند درخواست می نمایند:

یا مَن لا یُخلِفُ المیعادَ اَنجِز لی ما وَعَدتَنی وَاجمَع لی اَصحابی وَ صَبِّرهُم وانصُرنی علی اَعداءِکَ رَسُولِکَ ولا تُخَیِّب دَعوَتی فإنّی عَبدُکَ ابنُ عَبدِکَ ابنُ اَمَتِکَ اَسیرٌ بَینَ یَدَیکَ... .(۱)

ای آنکه خلف وعده نمی کنی، وعده ای را که به من فرموده ای، محقّق فرما و یارانم را برایم جمع کن و به آنان صبر بده و مرا (برای غلبه) بر دشمنانت و دشمنان پیامبرت یاری کن و مرا از اجابت دعایم محروم مکن، همانا من بنده تو پسر بنده ات و پسر کنیزت و اسیری در دستان تو هستم.

همان طور که مرحوم سیّدبن طاووس پس از نقل این قنوت ها اشاره کرده اند، از عبارات این دعاها حال روحی ایشان هنگام خواندن آنها برای ما روشن می شود. نتیجه اینکه تنها باقیمانده الهی - حضرت بقیّه الله ارواحنا فداه - از اهل بیت عصمت و طهارت در حال حاضر برای تعجیل فرج خودشان - که فرج همه انبیا و اولیای الهی است - همواره دعا می کنند. این یک جهت از این حقیقت است که گفتیم دعاهای ائمّه علیهم السلام تا زمان فرارسیدن وعده فرج نهایی ایشان ادامه دارد.

دعای ارواح پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و ائمّه علیهم السلام در حقّ امام عصر علیه السلام

جهت دوم این است که علاوه بر خود امام زمان علیه السلام، ارواح پاک ائمّه طاهرین علیهم السلام و رسول مکرّم اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم به همراه فرشتگان و ارواح پیامبران الهی نیز در زمان غیبت امام عصر علیه السلام برای تعجیل فرج ایشان دعا می کنند. یعنی دعا در حقّ امامت.

ص: ۱۳۵

۱- مهج الدّعوات ص ۱۵۳، متن کامل این دعا در بخش سوم کتاب آمده است.

زمان علیه السلام منحصر به افراد زنده روی کره زمین نیست، بلکه ارواح برگزیدگان و اولیای خداوند هم در این عبادت بزرگ سهیم هستند و بعید نیست که در نهایت دعاهای ایشان باعث صدور اذن ظهور از جانب خدای متعال گردد.

ذکر یک نمونه زیبا از این دعاها بسیار آموزنده است. مرحوم نعمانی در بحث نشانه های پیش از ظهور امام زمان علیه السلام به سند خود از حضرت صادق علیه السلام نقل کرده است که فرمودند:

إذا کانَ لیلَهَ الجُمُعَهِ اَهبَطَ الرَّبُّ تَعالی مَلَکاً إلی السَّماءِ الدُّنیا، فإذا طَلَعَ الفَجرُ جَلَسَ ذلِکَ المَلَکُ عَلی العَرشِ فوقَ البَیتِ المَعمُورِ، وَ نُصِبَ لِمُحَمَّدٍ وَ عَلیٍّ وَ الحَسَنِ وَ الحُسَینِ علیهم السلام مَنابِرُ مِن نُورٍ، فَیَصعَدُونَ عَلیها وَ تُجمَعُ لَهُمُ المَلائِکَهِ وَ النبیُّونَ وَ المُؤمِنُونَ، وَ تُفتَحُ أَبوابُ السَّماء، فاذا زالَتِ الشَّمسُ قالَ رَسُولُ اللهِ صلّی الله علیه و آله و سلّم: یا رَبِّ میعادَکَ الّذی وَعَدتَ بِهِ فی کِتابِکَ، وَ هُوَ هذه الآیَهُ: «وَعَدَ اللهُ الَّذینَ آمَنُوا مِنکُم وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ لَیستَخلِفَنَّهُم فِی الأرضِ کَمَا استَخلَفَ الَّذینَ مِن قَبلِهِم وَ لَیُمَکِنَنَّ لَهُم دینَهُمُ الَّذی ارتَضی لَهُم وَ لَیُبَدِّلَنَّهُم مِن بَعدِ خَوفِهِم أمناً»(۱) ثُمَّ یَقُولُ المَلائِکَهُ وَ النَبیُّونَ مِثلَ ذلِکَ، ثُمَّ یَخِرُّ مُحَمَّدٌ وَ عَلِیٌّ وَ الحَسَنُ وَ الحُسَینُ سُجَّداً، ثُمَّ یَقُولُونَ: یا رَبِّ اغضَب فإنّه قد هُتِکَ حَریمُکَ وَ قُتِلَ أصفِیاؤُکَ و اُذِلَّ عِبادُکَ الصّالِحُونَ، فَیَفعَلُ اللهُ ما یَشاءُ، و ذلِکَ یَومٌ مَعلومٌ.(۲)

وقتی شب جمعه فرا برسد، پروردگار متعال فرشته ای را به پایین ترین آسمان فرو می فرستد. هنگام طلوع فجر آن فرشته روی عرش بر فراز بیت معمور می نشیند و منبرهایی از نور باری حضرت محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم و علی علیه السلام و حسن و حسین علیهما السلام گذاشته می شود؛ آنها بالای منبر می روند و فرشتگان و پیامبران۶.

ص: ۱۳۶

۱- نور/۵۵.

۲- غیبت نعمانی، باب۱۴، ح۵۶.

و مؤمنان نزد آنان گرد آورده می شوند و درهای آسـمان گشوده می گردد. وقتی ظهر فرا می رسد پیامبر خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم عرضه می دارد: ای پروردگارم آن وعـده ای را که در کتابت داده ای، برآورده فرما و و آن این آیه است: وَعَدَ اللهُ الَّذینَ آمَنُوا... آنگاه فرشتگان و پیامبران نیز همین را می گویند، سپس حضـرت محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم و علی علیه السلام و حسن علیه السلام و حسین علیه السلام به سجده می افتند و عرضه می دارند: خداوندا غضب فرما، چرا که حرمتت را هتک نمودند و برگزیدگانت به قتل رسیدند و بندگان شایسته ات خوار و ذلیل شدند، آنگاه خداوند آنچه بخواهد انجام می دهد و این روزی است که (نزد خداوند) معلوم می باشد.

از ظاهر عبارت حدیث استفاده می شود که این دعای با اصرار در نزدیکی های ظهور امام عصر علیه السلام تحقّق می یابد و به همین جهت مرحوم نعمـانی آن را در فصـل مربوط به نشـانه هـای پیش از قیام حضـرت آورده است. بر این اساس، شب و روز جمعه ای که در این حدیث آمده، مربوط به جمعه خاصّی است که «یوم معلوم» نامیده شده است و شامل هر شب و روز جمعه نمی شود. مرحوم صاحب مکیال هم در توضیح آخرین جمله حدیث فرموده اند:

مراد زمان ظهور و استیلای حضرت صاحب الامر علیه السلام است، چنانچه در روایات دیگر تصریح شده.(۱)

به هر حـال این نمونه ای از دعاهـای ارواح پـاک پیـامبر صـلّی الله علیه و آله و سـلّم و اهـل بیت گرامی ایشـان علیهم السـلام و پیامبران و مؤمنان است که در عالم برزخ برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام به درگاه الهی عرضه می دارند. ما از آن عالم بی خبر هستیم، امّا مسلّم است که ارواح بنـدگان صالح خدا که برای انجام عبادت آزادی عمل دارند، از دعا برای تعجیل فرج کوتـاهی نمی ورزنـد. این جهت دومی است که می توانیم بگوییم دعـای اهـل بیت عصـمت و طهـارت در حقّ آخرین وصـیّ پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم تا ظهور ایشان ادامه خواهد داشت.

درسی که ما از این همه اهتمام اهل بیت علیهم السلام برای دعا در حقّ امام عصر علیه السلام۵.

۱- کنز الغنائم فی فوائد الدّعاء للقائم علیه السلام، ص۷۴ و ۷۵.

به خصوص تعجیل فرج ایشان می گیریم، این است که از انجام این عبادت ارزشمند کوتاهی نکنیم و در تأسّی به آن بزرگواران، دعاهایی که از آنان در این زمینه نقل شده را در صدر دعاهای خود برای امام زمانمان قرار دهیم.

ما در ادامه این فصل به نقل برگزیده ای از دعاهای مأثور درباره امام عصر علیه السلام می پردازیم که در مناسبت ها یا موقعیّت های خاص خوانده می شود. اینها صرفاً از باب نمونه انتخاب شده اند و غرض، توجّه کردن به گستره این دعاها و اهتمام ورزیدن به آنها در هر موقعیّت مناسبی است. این نمونه ها را در هفت عنوان دسته بندی می کنیم:

۱- دعا در قنوت نماز

اشاره

یکی از بهترین حالات انسان برای دعا کردن، حال قنوت نماز است. ابوذر غفّاری رحمه الله از رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل کرده که فرمودند:

اَطوَلُکُم قُنُوتاً فی دارِ الدُّنیا اَطوَلُکُم راحَهً یَومَ القِیامَهِ فی المَوقِفِ.(۱)

هرکدام از شما که در سرای دنیا قنوتش طولانی تر باشد، در موقف روز قیامت راحتی اش طولانی تر خواهد بود.

از ائمّه علیهم السلام دعاهای طولانی در قنوت های نمازهایشان نقل شده که در این کتاب محلّ بحث ما نیست. در صفحات گذشته به دو قنوت از امام زمان علیه السلام (عجّل الله تعالی فرجه الشّریف) اشاره کردیم که در آنها برای تعجیل فرج خود و اصحاب و یارانشان دعا کرده اند. علاوه بر اینها دعاهای مختصرتری که در همه اوقات خوانده می شود، در قنوت نباید فراموش گردد. دعای معروف:

اللّهُمَّ کُن لِوَلِیِّکَ مُحَمَّدبنِ الحَسَنِ المهَدیِّ فی هذِهِ السّاعَهِ وَ فی کُلِّ ساعَهٍ وَلیّاً وَ حافِظاً وَ قائِداً وَ ناصِراً وَ دَلیلًا وَ عَیناً حَتّی تُسکِنَهُ اَرضَکَ طَوعاً وَ تُمَتِّعَهُ فیها طَویلًا.(۲)ت.

۱- ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ص۷۲.

۲- المصباح (کفعمی)، ص۵۸۶، این دعا در فلاح السّائل، ص۴۶ و البلد الامین، ص۲۰۳ و کافی، ج۴، ص۱۶۲ و مستدرک الوسائل، ج۷، ص۴۸۳ با اختلاف بسیار جزیی در برخی الفاظ آن نیز نقل شده است.

مطابق آنچه در سندش آمده در همه اوقات خوانده می شود، پس می توانیم در قنوت نمازهای خود به خواندن آن مقیید شویم.

دعا در قنوت نماز وتر

یکی از نمازهایی که قنوتش بسیار مهم و با فضیلت است، نماز وتر می باشد که آخرین رکعت از نماز شب محسوب می شود. در صدر همه مؤمناتی که باید در قنوت نماز وتر دعایشان کرد، وجود مقدّس امام عصر علیه السلام هستند که مهم ترین دعا در حقّ ایشان دعا برای تعجیل فرجشان است.

امام باقر علیه السلام به زراره فرمودند:

قنوت در نماز وتر مانند قنوتت در روز جمعه است که در دعای قنوت می گویی:

اللّهُمَّ تَمَّ نُورُکَ فَهَدَیتَ... اللّهُمَّ اِلَیکَ نَشکُو غَیبَهَ نَبِیِّنا(۱) وَ شِدَّهَ الزَّمانِ عَلَینا وَ وُقُوعَ الفِتَنِ بِنا وَ تَظاهُرَ الَاعداءِی وَ کَثرَهَ عَدُوِّنا وَ قِلَّهَ عَدَدِنا فَفَرِّج ذلِکَ یا رَبِّ بِفَتحٍ مِنکَ تُعَجِّلُه وَ نَصرٍ مِنکَ تُعِزُّهُ وَ اِمامِ عَدلٍ تُظهِرُهُ اِلَهَ الحَقِّ رَبَّ العالَمینَ.(۲)

خدایا نور تو کامل شد پس هدایت فرمودی... خدایا تنها به تو شکایت می کنیم از غیبت پیامبرمان صلّی الله علیه و آله و سلّم و سختی زمانه بر ما و گرفتار شدنمان به فتنه ها و پشتیبانی دشمنان از یکدیگر و زیادی دشمنان و کم بودن تعدادمان، پس ای پروردگار من این مشکلات را رفع کن با پیروزیی از جانب خودت که آن را زودتر می رسانی، و یاری کردن خود آن را عزیزت.

۱- در جمال الاسبوع، ص۲۵۷ عبارت چنین است: اللهُمَّ الیکَ نَشکُو فَقدَ نَبِیِّنا وَ غَیبَهَ وَلِیِّنا.

۲- بحارالانوار، ج۸۷ ص۱۹۸، ح۶، به نقل از امالی صدوق، متن کامل این قنوت در بخش سوم کتاب آمده است.

می شماری و پیشوای عدل که او را آشکار می فرمایی. ای معبود حق، پروردگار جهانیان.

در آغاز دعا به تمام شدن نور پروردگار اشاره شده که این نور هرچه باشد، مخلوقی از مخلوقات خداست که هدایت او و به سبب آن نور صورت می گیرد. سپس در انتهای دعای قنوت از نبودن پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم در میان امّت و سختی های زمانه و زیادی دشمنان و کمی یاران شکایت کرده اند و راه نجات از این گرفتاری ها را ظهور امام عدل (پیشوای عدالت) دانسته اند. این دعا در قنوت نماز وتر خوانده می شود و پس از آن به فرموده امام باقر علیه السلام ۷۰ مرتبه با این دعا استغفار می کنند: أستَغفِرُ اللهَ وَ اَتُوبُ اِلیه سپس فرمودند:

زیاد از آتش به خدا پناه می بری و سپس از سلام دادن نماز وتر سه بار می گویی:

سُبحانَ رَبِّیَ المَلِکِ القُدُّوسِ العَزیزِ الحَکیم.

و نیز سه بار می گویی:

الحَمدُ لِرَبِّ الصَّباحِ الحَمدُ لِفالِقِ الإصباحِ.(۱)

دعای قنوت نماز جمعه

دعای قنوت دیگر مربوط به نماز جمعه است که امام رضا علیه السلام به مقاتل بن مقاتل فرمودند این گونه بخواند:

اللّهُمَّ اَصلِح عَبدَکَ وَ خَلیفَتکَ بِما اَصلَحتَ بِهِ أَنبیاءَکَ وَ رُسُلَکَ وَ حُفَّهُ بِمَلائِکَتِکَ وَ اَیِّدهُ بِرُوحِ القُدُسِ مِن عِندِکَ وَ اسلُکهُ مِن بَینِ یَدَیهِ وَ مِن خَلفِهِ رَصَداً یَحفَظُونَهُ مِن کُلِّ سُوءٍ وَ اَبدِلهُ مِن بَعدِ خَوفِهِ اَمناً یَعبُدُکَ لا یُشرِکُ بِکَ شَیئاً ولا تَجعَل لِأَحَدٍ مِن خَلقِکَ علی وَلِیِّکَ سُلطاناً وَأذَن لَهُن.

۱- همان.

فی جِهادِ عَدُوِّکَ وَ عَدُوِّهِ وَاجعَلنی مِن اَنصارِهِ إِنَّکَ علی کُلِّ شَیءٍ قَدیرٌ.(۱)

خـدایا (کار) بنـده و خلیفه ات را به آنچه (کار) پیامبران و فرسـتادگانت را اصـلاح فرمودی، اصـلاح کن و او را با فرشـتگانت بپوشان (در حمایت فرشـتگانت قرارش ده) و با روح القدس از جانب خود تأییدش فرما و از روبرو و پشت سـرش مراقبانی قرار ده که او را از (اصابت) هر بـدی محافظت کننـد و ترس او را تبـدیل به امنیّتی گردان که تو را بپرسـتد و هیچ شـرکی به تو روا ندارد و هیچ یک از آفریدگانت را بر ولیّت مسـلّط مکن و برای او اجازه جهاد با دشـمنت و دشمن خودش صادر فرما و مرا از یاران او قرار ده، همانا که تو بر هر امری توانا هستی.

۲- دعا در حال سجده

یکی از حالات بسیار مناسب برای دعا در حقّ امام عصر علیه السلام، حال سجده است. سعیدبن یسار از امام صادق علیه السلام پرسیده است که آیا در حال رکوع دعا کنم یا در حال سجده، حضرت پاسخ دادند:

اُدعُ وَ اَنتَ ساجِدٌ فإنَّ اَقرَبَ ما یَکونُ العَبدُ اِلَی اللهِ و هُوَ ساجِدٌ اُدعُ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ لِدُنیاکَ وَ آخِرَتِکَ.(۲)

در حال سـجده دعا کن زیرا نزدیک ترین حالت بنـده به خداونـد هنگام سـجده است. خـدای عزّ و جل را برای دنیا و آخرتت بخوان.

طبق این فرمایش نزدیک ترین حالت بنـده خدا حال سـجده است که باید برای دنیا و آخرتش دعا کند. چه دعایی برای دنیا و آخرت انسـان مهم تر از دعـا در حقّ امام زمان علیه السـلام و تعجیل فرج ایشان است؟ خوب است یادآور شویم که این سـنّت نیکو - دعا برای تعجیل فرج در حال سـجده - را خود امام عصـر (عجّل الله تعالی فرجه الشّـریف) در ابتدای ولادت انجام داده اند. جناب حکیمه خاتون نقل کرده است که وقتی بلافاصله پس از به۶.

ص: ۱۴۱

۱- بحارالانوار، ج۸۹، ص۲۵۱، ح۶۹، به نقل از المصباح.

۲- همان، ج۸۵، ص۱۳۱ و ۱۳۲، ح۶.

دنیا آمدن آخرین حجّت الهی، مادرش - حضرت نرجس خاتون - را دیده، چنان نوری ایشان را احاطه کرده بود که چشم توان دیدن آن را نداشت و در همین حال کودک تازه به دنیا آمده را مشاهده نموده که صورت و زانوان خود بر زمین گذارده و در حالی که انگشتان سبّابه خود را بلند فرموده، چنین می گوید:

اَشهَدُ اَن لا اِلَهَ الّا اللهُ [وَحدَه لا شَریکَ لَهُ] وَ اَنَّ جَدّی محمّداً رَسُولُ اللهِ وَ اَنَّ أبی أمیرُالمُؤمِنینَ.

سپس یک یک امامان را اسم می برد تا به خودش می رسد، سپس می گوید:

اللّهُمَّ اَنجِز لی ما وَعَدتَنی وَ اَتِمِم لی اَمری وَ ثَبِّت وَطأَتی و اَملَأِ الارضَ بی عَدلاً وَ قِسطاً.(۱)

خدایا وعده ای را که به من فرمودی، عملی کن و کار مرا برایم به اتمام برسان و گام مرا استوار بدار و زمین را به واسطه من از عدل و داد پُر فرما.

ملاحظه می کنیم که امام زمان ما اوّلین اقدامی که بلافاصله پس از تولّد خویش انجام داده اند، دعا برای فرج بوده است و این نشانگر اهمیّت خاصّ این عبادت - خصوصاً در حال سجده - نزد آن حضرت می باشد. ما هم می توانیم به آن بزرگوار تأسّی نموده و در سجده های خود - به خصوص در حال نماز - برای تعجیل فرج ایشان دعا کنیم، حدّاقلّ آن اضافه کردن دعای عَجِّل فَرَجَهُم به صلواتی است که در حال سجده - پس از ذکر سجده - می خوانیم.

۳- دعا در تعقیب نماز

اشاره

یکی از مواقع استجابت دعا، خواندن آن پس از نماز به خصوص نمازهای واجب می باشد. از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

اِنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَرَضَ عَلیکُمُ الصَّلَواتِ فی اَحَبِّ الاَوقاتِ الیهِ فاسأَلُوا۲.

ص: ۱۴۲

۱- کمال الدّین، باب۴۲، ح۲.

اللّه حَوائِجَکم عَقیبَ فَرائِضِکم.(۱)

خدای عزّ و جل نمازها را در بهترین زمان ها نزد خود، بر شما واجب فرمود، پس رفع نیازهای خود را به دنبال نمازهای واجب خود از خداوند بخواهید.

البتّه بنابر بعضی روایات، پس از ادای هر فریضه دیگر غیر از نماز هم، خداوند وعده اجابت دعا داده است.(۲) امّا بحث ما فعلاً در خصوص دعا پس از نماز می باشد. تعقیب نماز به دعا، ذکر، تلاوت قرآن و هر عمل خوب دیگری مانند گریه برای خدا گفته می شود که بلافاصله پس از ادای نماز انجام شود. نباید کار دیگری بین نماز و تعقیب آن فاصله بیندازد به صورتی که در نگاه بیننده، مشغول به غیر نماز و تعقیب تلقّی شود. بنابراین اگر در حال سفر نیست، باید در محل نماز خود بنشیند و به دعا و امثال آن بپردازد. اگر مصلّای خود را ترک کند و سپس دعا نماید، تعقیب صدق نمی کند. البتّه لازم نیست حتماً دعاهای مأثور خوانده شود، بلکه هر دعایی به هر زبانی می توان کرد، امّا خواندن دعاهای منقول از ائمّه علیهم السلام افضل می باشد.(۳)

علاوه بر تشویق های فراوانی که نسبت به خواندن تعقیبات نماز صورت گرفته، در برخی احادیث دعا نکردن پس از ادای نماز مذمّت شده است. به عنوان نمونه از نبیّ اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل شده که فرمودند:

اِذا فَرَغَ العَبدُ مِنَ الصَّلاهِ وَلَم یَسأَلِ اللّه تَعالی حاجَتَهُ یَقُولُ اللّهُ تَعالی لِمَلائِکَتِهِ انظُروا اِلی عَبدی فَقَد اَدّی فَریضَتی وَلَم یَسأَل حاجَتَهُ مِنّی کأنّه قَدَ استَغنی عَنّی خُذُوا صَلاتَه فَاضرِبُوا بِها وَجهَه.(۴)

اگر بنده از نماز فارغ شود و (رفع) نیاز خود را از خدای متعال درخواست نکند، خداوند متعال به فرشتگانش می گوید: نگاه کنید به بنده من، واجب مرا ادا۸.

ص: ۱۴۳

۱- بحارالانوار، ج۸۵ ح۱۵، به نقل از عدّه الدّاعی.

۲- همان، ص۳۲۲، ح ۱۰، به نقل از المحاسن.

۳- العروه الوثقی، ج ۱، ص۷۰۳.

۴- بحارالانوار، ج۸۵ ص۳۲۵، ح۱۸.

کرده و (رفع) حاجت خود را از من نخواسته است، گویی خود را از من بی نیاز احساس می کند. نمازش را بگیرید و آن را به صورتش بزنید.

زدن نماز به صورت نمازگزار کنایه از پذیرفته نشدن آن نماز است. این حدیث هشداری است به اینکه انسان نباید نسبت به دعا کردن پس از نماز بی اعتنا باشد. حدّاقلّ آن فرستادن صلوات بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و اهل بیت ایشان علیهم السلام است که دعای بسیار مهم و شریفی است و نباید از خواندن آن بعد از نماز غفلت نمود. امّا دوستداران امام عصر علیه السلام از این موقعیّت ویژه که به طور عادی روزی پنج بار برایشان پیدا می شود، فرصت مغتنمی می یابند تا برای بزرگ ترین و مهم ترین حاجت خود و دیگران - که در رأس آنها وجود مقدّس امام زمان علیه السلام است - دعا کنند. حیف است که مؤمنان این همه فرصت طلایی را از دست بدهند و کاری برای تعجیل فرج مولایشان انجام ندهند.

در احادیث ائمّه علیهم السلام تعقیبات متعدّد مفصّلی در همین خصوص نقل شده که ما در این کتاب به برخی از آنها اشاره می کنیم و علاقمندان به مطالعه بیشتر را به کتاب شریف «مکیال المکارم» رجوع می دهیم.(۱)

تعقیب اوّل برای نماز واجب

۱- اوّلین مورد دعایی است که از حضرت جواد الائمّه علیه السلام نقل شده و شامل دعاهای مفصّلی در حقّ امام زمان علیه السلام می باشد:

رَضیتُ بِاللهِ رَبّاً، وَ بِالإسلامِ دیناً، وَ بِالقُرآنِ کِتاباً، وَ بِمُحَمَّدٍ صلّی الله علیه و آله و سلّم نَبِیّاً، وَ بِعَلِیٍّ علیه السلام وَلِیّاً، وَ الحَسَنِ وَ الحُسَینِ وَ عَلیِّ بنِ الحُسَینِ وَ مُحَمَّدِبنِ عَلِیٍّ وَ جَعفَربنِ مُحَمَّدٍ وَ مُوسَی بنِ جَعفَرٍ وَ عَلِیِّ بنِ مُوسی وَ مُحَمَّدِبنِ عَلِیٍّ وَ عَلِیِّ بنِ مُحَمَّدٍ وَ الحَسَنِ بنِ عَلِیٍّ وَ الحُجَّهِ بنِ الحَسَنِ بنِ عَلِیٍّ علیهم السلام أئِمَّهً، اللّهُمَّ وَلِیُّکَ الحُجَّهُ، فاحفَظهُ مِن بَینِ یَدَیهِ وَ مِن خَلفِهِ وَ عَن یَمینِهِ وَ عَن شِمالِهِ وَ مِن فَوقِهِ وَ مِن تَحتِهِ، وَ امدُد لَهُ فی عُمرِهِ، وَاجعَلهُ القائِمَ بِأَمرِکَ،۴.

ص: ۱۴۴

۱- مکیال المکارم، ج۲، باب ششم، ص۲ تا ۱۴.

المُستَنصِرَ لِدینِکَ، وَ أرِهِ ما یُحِبُّ، وَ تَقَرُّ بِهِ عَینُهُ، فی نَفسِهِ وَ ذُرِّیَّتِهِ وَ فی أهلِهِ وَ مالِهِ، وَ فی شیعَتِهِ وَ فی عَدُوِّهِ، وَ أرِهِم مِنهُ ما یَحذَرُونَ، وَ أرِهِ فیهِم ما یُحِبُّ، وَ تَقَرُّبِهِ عَینُهُ، وَاشفِ بِهِ صُدُورَنا وَ صُدُورَ قَومٍ مُؤمِنینَ.(۱) به خداوند به عنوان پروردگار و اسلام به عنوان دین و قرآن به عنوان کتاب (آسمانی) و حضرت محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم به عنوان پیامبر و حضرت علی علیه السلام به عنوان ولیّ (خدا) و به حضرات حسن و حسین و علیّ بن الحسین و محمّد بن علی و جعفربن محمّد و موسی بن جعفر و علیّ بن موسی و محمّد بن علی و علیّ بن محمّد و حسن بن علی و حجّه بن الحسن بن علی علیهم السلام به عنوان امامان (از جانب خدا) راضی و خشنود شدم. خداوندا ولیّ خود حضرت حجّت علیه السلام را از پیش رو و از پشت و از راست و چپ و بالا و پایین (یعنی از هر جهت) حفظ فرما و عمر ایشان را طولانی گردان و او را قیام کننده به امرت و یاری جوینده برای دینت قرار ده و به او آنچه دوست دارد و باعث چشم روشنی اش - در مورد خودش و فرزندان و اهل و مال و شیعیان و دشمنانش - می شود، نشان بده و به دشمنان حضرت از ایشان چیزی را که از آن می ترسند، نشان بده و به خود آن حضرت در مورد دشمنانش چیزی را که مورد علاقه او و باعث چشم روشنی اش هست، بنما و به سبب آن حضرت دل های ما و دلهای اهل ایمان را شفا ببخش.

ملاحظه می شود که در این دعا چه دعاهای زیبایی در حقّ امام عصر علیه السلام از زبان امام نُهم علیه السلام صادر شده است.

تعقیب دوم برای نماز واجب

۲- مورد دوم تعقیبی است که مداومت بر خواندن آن آثار و برکات خاصّی دارد. یکی از این برکات، تشرّف پیدا کردن خدمت حضرت ولیّ عصر (عجّل الله تعالی فرجه الشّریف) می باشد. اصل حدیث مطابق نقل مرحوم ابونصر طبرسی چنین است:.

۱- من لا یحضره الفقیه، ج۱، ص۳۲۷، ح ۹۶۰.

رُوِیَ اَنَّ مَن دَعا بِهذا الدُّعاءِ عَقیبَ کُلِّ فریضَهٍ و واظَبَ عَلی ذلِکَ عاشَ حَتّی یَمَلَّ الحَیاهَ وَ یَتَشَرَّفَ بِلِقاءِ صاحِبِ الأمرِ عَجَّلَ اللهُ فَرَجَه وَ هو: «اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحمّدٍ اللهُمَّ اِنَّ رَسُولَکَ الصّادِقَ المُصَدَّقَ صَلَواتُکَ عَلیهِ وَ آلِهِ قالَ: إنَّکَ قُلتَ: ما تَرَدَّدتُ فی شَیءٍ أنَا فاعِلُه کَتَرَدُّدی فی قَبضِ رُوحِ عَبدِیَ المُؤمِنِ یَکرَهُ المَوتَ وَ أنَا اَکرُهُ مَساءَتَهُ اللّهُمَّ فَصَلِّ عَلی مُحمَّدٍ وَ آل مُحَمَّدٍ وَ عَجِّل لِاَولیائِکَ الفَرَجَ وَ النَّصرَ وَ العافِیَهَ وَلا تَسُؤنی فی نَفسی ولا فی ...» قالَ: وَ تَذکُرُ مَن شِئتَ.(۱)

روایت شده که هرکس این دعا را بعد از هر نماز واجب بخواند و نسبت به آن مراقبت داشته باشد، چندان زندگی کند که از زنده بودن ملول گردد و به دیدار صاحب الامر (عجّل الله تعالی فرجه) مشرّف شود و دعا این است: خدایا بر محمّد و آل محمّد صلوات فرست. خداوندا همانا فرستاده راستگو و مورد تأیید تو - که صلوات تو بر او و خاندانش باد- فرمود که تو فرموده ای: من - در اموری که خودم انجام دهنده اش هستم - (از اراده خود) برنگشته ام (صرف نظر نکرده ام) آن چنان که در مورد قبض روح بنده مؤمنم (از اراده خود) بر می گردم (صرف نظر می کنم)، او از مرگ کراهت دارد در حالی که من از ناراحتی او کراهت دارم. خداوندا پس بر محمّد و آل محمّد صلوات فرست و هرچه زودتر گشایش و یاری و عافیت را برای اولیای خود برسان و مرا در مورد خودم و ... ناراحت مگردان. فرمود: و (غیر از خودت) هرکه را می خواهی ذکر کن.

در این دعای شریف، یک حدیث قدسی از زبان پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل شده که احترام و ارزش بنده مؤمن را نزد خداوند به خوبی روشن می سازد. خدای متعال می فرماید: گاهی اراده من به قبض روح بنده مؤمنم تعلّق می گیرد، امّا خود او از مرگ کراهت دارد. در این صورت چون من هم از ناراحتی او کراهت دارم، از اراده۴

۱- مکارم الاخلاق، ص۲۸۴.

خود برمی گردم.(۱) و لـذا او را – با حال کراهت از مرگ – قبض روح نمی کنم. بنابراین خداونـد – مطابق آنچه در احادیث دیگر بحث «تردّد» آمده است – یا فعلاً مرگ او را به تأخیر می اندازد و یا این که کراهت او را با ارسال گل های خوشبویی – که آنها را استشمام می کند – از بین می برد و با میل و رغبت خودش، او را می میراند.

با توجّه به این حدیث قدسی، وقتی می گوییم: «لا تَسُؤنی فی نَفسی» مقصود این است که: «خداوندا مرا – با وجود کراهت از مرگ – قبض روح مکن چون خودت فرمودی که از ناراحتی مؤمن کراهت داری» و وقتی می گوییم: «لا تَسؤنی فی نفسی ولا فی ...» یعنی همین کار (قبض روح نکردن با وجود کراهت از مرگ) را در حقّ شخص یا اشخاص دیگری که در این دعا ذکر می کنم، انجام بـده. به همین جهت است که فرموده انـد: اگر کسـی مواظبت بر خوانـدن این دعا کند، از زنده ماندن خسته و ملول می شود. مقصود این است که در هنگـام قبض روحش، از مرگ کراهت نـدارد بلکه بـا میـل و رغبت خودش از دنیا می رود. همچنین چون بنده مؤمن آرزوی درک محضر امام عصر (عجّل الله تعالی فرجه) و یاری رساندن به ایشان را دارد، از خدا تعجیل در فرج آن حضـرت را تقاضا می کنـد و خـدای متعال هم لطف فرموده و او را – اگر هنوز زمان ظهور نرسیده باشد – قبـل از مرگ به شـرف لقای محبوبش می رسانـد و این دعا در حقّ هرکس که مستجاب شود، همین آثار و برکات را خواهد داشت.(۲).۷

ص: ۱۴۷

۱- «تَرَدَّ» بر وزن «تَفعَّل» و به معنای مطاوعه و پـذیرش «ردّ» است. یعنی کراهت مؤمن از مرگ به عنوان «ردّ= برگرداندن» تلقّی می شود که خداونـد این ردّ را می پـذیرد و مؤمن را بـا وجود کراهتش از مرگ قبض روح نمی کنـد. در کتاب های لغت در معنـای تردّد، «تَراجَعَ» تعبیر کرده انـد. (لسـان العرب، ج۶، ص۱۳۳ و المعجـم الوسـیط، ص۳۳۸) و «تَراجَعَ القَوم: رَجَعَوا اِلی مَحَلِّهم» (لسان العرب، ج۶، ص۱۰۷) به همین جهت در ترجمه حدیث، «تردّد» را به «برگشتن و صرف نظر کردن از اراده خود» معنا نمودیم.

۲- راز پنهانی و رمز پیدایی، ص۱۱۶ و ۱۱۷.

تعقیب سوم در نمازهای واجب

۱- سومین تعقیب نماز که شامل دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام می باشد، در حدیثی از امام صادق علیه السلام نقل شده که، فرمودند:

اِنَّ مِن حُقُوقِنا علی شیعَتِنا اَن یَضَعُوا بَعدَ کُلِّ فَریضَهاَیدِیَهُم عَلی اَذقانِهِم وَ یَقُولُوا ثَلاثَ مَرّاتٍ: یا رَبَّ مُحمَّدٍ عَجِّل فَرَجَ آلِ مُحمَّدٍ صلّی الله علیه و آله و سلّم، یا رَبَّ مُحَمَّدٍ احفَظ غَیبَهَ مُحمَّدٍ صلّی الله علیه و آله و سلّم، یا رَبَّ مُحَمَّدٍ انتَقِم لِاِبنَهِ مُحَمَّدٍ صلّی الله علیه و آله و سلّم.(۱)

یکی از حقوق ما بر شیعیانمان این است که پس از ادای هر نماز واجب دستان خود را بر چانه هایشان بگذارند و سه بار بگویند: ای پروردگار محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم فرج آل محمّد علیهم السلام را زودتر برسان، ای پروردگار محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم غیبت محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم را حفظ فرما، ای پروردگار محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم انتقام دختر محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم را بگیر!

دعاهای مختصر زیبایی است که در آن تعجیل فرج امام زمان علیه السلام به تعابیر مختلف درخواست شده است. انتقام حضرت صدّیقه اطهر علیها السلام که مظلومانه به شهادت رسیدند، به دست مبارک فرزندش امام مهدی علیه السلام صورت خواهد پذیرفت؛ پس دعا برای انتقام خون شهیده مظلومه حضرت زهرای مرضیّه علیها السلام در حقیقت دعا برای فرج امام زمان علیه السلام می باشد.

تجدید عهد با امام عصر علیه السلام بعد از نماز واجب

۴- تعقیب دیگری که پس از ادای نمازهای واجب خوانده می شود، تجدید عهدی است با امام عصر علیه السلام که شامل دعاهای زیبایی در حقّ آن حضرت، و برای خود دعا کننده می باشد. متن کامل این دعا مطابق نقل مرحوم علّامه مجلسی از امام صادق علیه السلام چنین است:ن.

۱- مکیال المکارم، ج۲، ص۷، ح۱۰۴۸، به نقل از کتاب جمال الصّالحین.

بسم الله الرّحمن الرّحیم

اللّهُمَّ بَلِّغ مَولانـا صـاحِبَ الزَّمـانِ أَینَما کانَ وَ حَیثُما کانَ مِن مَشارِقِ الأَرضِ وَ مَغارِبِها وَ سَـهلِها وَ جَبَلِها عَنّی و عَن والِدَیَّ وَ عَن وُلـدی وَ إخوانَی التَّحِیَّهَ وَ السَّلامَ عَدَد خَلقِ اللهِ وَ زِنَهَ عَرشِ اللهِ وَ ما أَحصاهُ کِتابُهُ وَ أَحاطَ عِلمُهُ اللّهُمَّ إِنّی اُجَدِّدُ لَهُ فی صَبیحَهِ هذَا الیَوم وَ مـا عِشتُ فیهِ مِن أَیّامِ حَیـاتی عَهـداً وَ عَقـداً وَ بَیعَهً لَهُ فی عُنُقی لا أَحُولُ عَنها وَلا أَزُولُ اللّهُمَّ اجعَلنی مِن أَنصارِهِ وَ نُصّارِهِ الـذّابّینَ عَنهُ وَ المُمتَثِلینَ لِأَوامِرِهِ وَ نَواهیهِ فِی أَیّامِهِ وَ المُستَشـهَدینَ بَینَ یَدَیهِ اللّهُمَّ فَإِن حالَ بَینی وَ بَینَهُ المَوتُ الَّذی جَعَلتَهُ عَلی عِبـادِکَ حَتمـاً مَقضِیّاً فَأَجرِجنی مِن قَبری مُؤتَزِراً کَفَنی شاهِراً سَـیفی مُجَرِّداً قَناتی مُلَبِّیاً دَعوَهَ الـدّاعی فِی الحاضِرِ وَ البادی اللّهُمَّ أَرِنِی الطَّلعَهَ الرَّشِیدَهَ وَ الغُرَّهَ الحَمیدَهَ وَاکحَل بَصَری بِنَظرَهٍ مِنّی إِلَیهِ وَ عَجِّل فَرَجَهُ وَ سَـهِّل مَخرَجَهُ اللّهُمَّ اشدُد أَزرَهُ وَ قَوِّ ظَهرَهُ وَ طَوِّل عُمرَهُ اللّهُمَّ اعمُر بِهِ بِلادِکَ وَ أَحیِ بِهِ عِبـادَکَ فَإِنَّکَ قُلتَ وَ قَولُکَ الحَقُّ ظَهَرَ الفَسـادُ فِی البَرِّ وَ البَحرِ بِمـا کَسَبَت أَیـدِی النّاسِ فَأَظهِرِ اللّهُمَّ لَنا وَلِیَّکَ وَابنَ بِنتِ نَبِیِّکَ المُسـمّی بِاسمِ رَسُولِکَ صَلَواتُکَ عَلیهِ وَ آلِهِ حَتّی لا یَظفَرَ بِشَیءٍ مِنَ الباطِلِ إِلّا مَزَّقَهُ وَ یُحِقَّ اللهُ الحَقَّ بِکَلِمـاتِهِ وَ یُحَقِّقَهُ اللّهُمَّ اکشِف هـذِهِ الغُمَّهَ عَن هـذِهِ الأُمَّهِ بِظُهُورِهِ إِنَّهُم یَرَونَهُ بَعیـداً وَ نَراهُ قَریباً وَ صَلَّی اللهُ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ.

از حضرت صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

هرکس بعد از هر نماز واجب این دعا را بخواند، حضرت امام «م ح م د» بن الحسن – علیه و علی آبائه السّلام – را در بیداری یا در خواب خواهد دید.(۱)

دیدن آن حضرت در خواب یا در بیداری باعث ازدیاد معرفت و محبّت انسان بهی.

۱- بحارالانوار، ج۸۶، ص۶۱، ح۶۹، به نقل از اختیار ابن الباقی.

آن بزرگوار می گردد.

این چهـار نمونه از تعقیبات مشترکه است که پس از هر نماز واجب برای تعجیل فرج مولایمان خوانـده می شود. علاوه بر اینها تعقیبات مخصوصه ای هم از اهل بیت علیهم السلام نقل شده که اختصاص به بعضی از نمازهای واجب یومیّه دارد. ما به نمونه هایی از این دعاها هم اشاره می کنیم:

تعقیب نماز ظهر

۵- یکی از این تعقیبات مخصوص نماز ظهر است که امام صادق علیه السـلام بعد از ادای نماز ظهر در حالی که دستان خود را به سوی آسمان بلند کرده بودند، چنین دعا فرمودند:

أی سـامِعَ کُـلِّ صَوتٍ أی جـامِعَ کُلِّ فَوتٍ أی بارِئَ کُلِّ نَفسٍ بَعـدَ المَوتِ أی باعِثُ أی وارِثُ أی سَـیِّدَ السّادَهِ أی إلهَ الآلِهَهِ أی جَبّارَ الجَبابِرَهِ أی مَلِکَ الدُّنیا وَ الآخِرَهِ أی رَبَّ الأربابِ أی مَلِکَ المُلُوکِ أی بَطّاشُ أی ذَا البَطشِ الشَّدِیدِ أَی فَعّالاً لِما یُرِیدُ أَی مُحصِیَ عَـدَدِ الاَنفاسِ وَ نَقلِ الاَقـدام أَی مَنِ السِّرُّ عِنـدَهُ عَلانِیَهٌ أَی مُبـدِئُ أَی مُعیـدُ أسأَلُکَ بِحَقِّکَ عَلی خِیَرَتِکَ مِن خَلقِکَ وَ بِحَقِّهِمُ الَّذی أَوجَبتَ لَهُم عَلی نَفسِکَ أَن تُصَـلِّیَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ أَهلِ بَیتِهِ وَ أَن تَمُنَّ عَلیَّ السّاعَهَ بِفَکاکِ رَقَبَتی مِنَ النّارِ وَ أَنجِز لِوَلِیِّکَ وَابـنِ نَبِیِّکَ الّـداعی إلَیـکَ بِإذنِکَ وَ أَمینِکَ فی خَلقِکَ وَ عَینِکَ فِی عِبـادِکَ وَ حُجّتِکَ عَلی خَلقِکَ عَلیهِ صَلَواتُکَ وَ بَرَکاتُکَ وَعـدَهُ اللّهُمَّ أَیِّدهُ بِنَصرِکَ وَ انصُـر عَبـدَکَ وَ قَوِّ أَصـحابَهُ وَ صَبِّرهُم وَافتَح لَهُم مِن لَدُنکَ سُـلطاناً نَصـیراً وَ عَجِّل فَرَجَهُ وَ أمکِنهُ مِن أَعداءِکَ وَ أَعداءِ رَسُولِکَ یا أَرحَمَ الرّاحِمینَ.(۱)ل.

۱- همان، ص۶۲، ح۱، به نقل از فلاح السّائل.

ای شنونده هر صدا، ای جمع آورنده همه فوت شدگان،(۱) ای آفریننده هرکس بعد از مرگ، ای مبعوث کننده، ای ارث برنده، ای آقای آقاها، ای معبود معبودان،(۲) ای قدرتمندی که بر همه جبّاران مسلّط هستی، ای پادشاه دنیا و آخرت، ای صاحب اختیار همه صاحب اختیاران، ای پادشاه پادشاهان، ای قدرتمند بسیار توانا، ای آنکه می توانی (هرکس و هرچه را بخواهی) با قدرت اخذ کنی، ای انجام دهنده هرچه را بخواهی، ای احاطه کننده بر تعداد نَفَس ها و جابجایی قدم ها، ای آنکه رازها برای او آشکار و عیان است، ای به وجود آورنده، ای خلق کننده مجدّد (در قیامت)، از تو به حقّی که بر برگزیدگان از آفریدگانت داری و به حقّی که برای آنان بر خودت واجب کرده ای، می خواهم که بر محمّد و آل محمّد که اهل بیت او هستند درود بفرستی و در همین ساعت با آزاد کردن گردن من از آتش منّت گذاری و وعده (ظهور) او را برای ولیّت و پسر پیغمبرت - که به اجازه تو به سوی تو دعوت می کند- و امانت دار تو در میان آفریدگانت و چشم تو در بین بندگانت و حجّت تو بر آفریدگانت- که صلوات و برکات تو بر او باد - محقّق فرمایی. خدایا او را با یاری کردن خود تأیید نما و بنده ات را یاری کن و یارانش را قوی گردان و به آنان صبر عطا فرما و برای آنان از جانب خودت راه سلطه پیروز کننده ای را باز گردان و در فرج او تعجیل فرما و او را بر دشمنانت و دشمنان پیامبرت مسلّط کن، ای ارحم الرّاحمین.

راوی وقتی دعای حضرت را شنید، پرسید:

فدایتان شوم، آیا برای خودتان دعا نکردید؟

حضرت فرمودند:

قَد دَعَوتُ لِنُورِ آلِ مُحَمَّدٍ صلّی الله علیه و آله و سلّم و سابِقِهِم وَ المُنتَقِمِ بِأَمرِ اللهِ مِن اَعداءِهِم.د.

۱- به نظر مرحوم شیخ بهایی منظور از «فوت» در عبارت دعا، «فائت» است و ما در ترجمه چنین معنایی را در نظر گرفتیم. (بحارالانوار، ج۸۶، ص۶۳، به نقل از بیان علّامه مجلسی)

۲- مقصود چیزهایی هستند که به غلط به عنوان معبود گرفته شده اند.

برای نور آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم و سبقت گیرنده آنان و آنکه به امر خداوند از دشمنان آنان انتقام می گیرد، دعا کردم.

با این تعابیر راوی متوجّه می شود که مقصود امام صادق علیه السلام، آخرین وصیّ پیامبر خاتم صلّی الله علیه و آله و سلّم بوده که منتقم خون همه اهل بیت علیهم السلام است. لذا می پرسد که ظهور ایشان چه وقت خواهد بود. امام می فرمایند:

اِذا شاءَ مَن لَهُ الخَلقُ وَ الاَمرُ.(۱)

هر وقت کسی که آفرینش و امر کردن به دست اوست، بخواهد.

ملاحظه می شود که امام صادق علیه السلام برای معرّفی امام عصر علیه السلام چه تعابیر زیبا و عمیقی به کار برده اند. «نور آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم» بسیار تعبیر عجیبی است. آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم همگی نورند و نور همه آفرینش هم از ایشان است. آن چه وجود مقدّس و مطهّری است که نور این انوار نامیده شده است؟ ما از درک عظمت این نور الهی قطعاً عاجزیم امّا می دانیم که هرچه بر معرفت ما نسبت به آن حضرت افزوده شود، به ادراک مقام نورانی ایشان یک قدم نزدیک تر می شویم. هرچند که هیچ گاه ایشان را چنانچه هستند، نخواهیم شناخت امّا از آنچه می توانیم برسیم - البتّه به لطف و عنایت خودشان - هم نباید چشم بپوشیم.

تعبیر «سابقهم» نیز برای ما - به طور قطعی - قابل درک نیست. حضرتش بر سایر آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم در چه چیزی سبقت گرفته اند؟ شاید مراد این باشد که ایشان اوّلین فرد از آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم هستند که وعده های الهی - که در آیه ۵۵ سوره نور(۲) آمده است - به دست ایشان محقّق خواهد شد و بقیّه اهل بیت علیهم السلام پس از ایشان در هنگام رجعت، ادامه دهندگان راهشان خواهند بود. این احتمالی است که به ذهن ما می رسد، اگر معنای دیگری موردنظر امام صادق علیه السلام بوده است، نمی دانیم. صفت سومی که برای امام زمان علیه السلام به کار برده اند معنایش روشن است که توضیح داده شد. می بینیم که امام..

۱- بحارالانوار، ج۸۶، ص۶۲، به نقل از فلاح السّائل.

۲- وَعَدَ اللهُ الَّذینَ آمَنُوا مِنکُم وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ لَیَستَخلِفَنَّهُم فِی الاَرضِ...

صادق علیه السلام در تعقیب نماز ظهر خود، برای تعجیل در فرج امام دوازدهم علیه السلام به صراحت دعا فرموده اند.

تعقیب نماز عصر

۶- تعقیب دیگر اختصاص به نماز عصر دارد که از زبان مبارک امام هفتم علیه السلام درباره دعا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام صادر شده است. متن دعا این است:

أَنتَ اللهُ لا اِلهَ اِلّا أَنتَ الاَوَّلُ وَ الآخِرُ وَالظّاهِرُ وَ الباطِنُ وَ أنتَ اللهُ لا إلهَ اِلّا أَنتَ إِلَیکَ زیادَهُ الاَشیاءِ وَ نُقصانُها وَ أَنتَ اللهُ لا إلهَ إلّا أنتَ خَلَقتَ خَلقَکَ بِغَیرِ مَعُونَهٍ مِن غَیرِکَ وَلا حاجَهٍ إلَیهِم وَ أنتَ اللهُ لا إلهَ إلّا أَنتَ مِنکَ المَشِیَّهُ وَ إِلَیکَ البَداء أَنتَ اللهُ لا إلهَ إلّا أَنتَ قَبلَ القَبلِ وَ خالِقُ القَبلِ أَنتَ اللهُ لا إلهَ إلّا أَنتَ بَعدَ البَعدِ وَ خالِقُ البَعدِ أَنتَ اللهُ لا إلهَ إلّا أَنتَ تَمحُو ما تَشاءُ وَ تُثبِتُ وَ عِندَکَ أُمُّ الکِتابِ أَنتَ اللهُ لا إلهَ إلّا أَنتَ غایَهُ کُلِّ شَیءٍ وَ وارِثُهُ أَنتَ اللهُ لا إلهَ إلّا أَنتَ لا یَعزُبُ عَنکَ الدَّقیقُ وَلا الجَلیلُ أَنتَ اللهُ لا إلهَ إلّا أَنتَ لا تَخفی عَلَیکَ اللُّغاتُ وَلا تَتَشابَهُ عَلَیکَ الأَصواتُ کُلَّ یَومٍ أنتَ فی شَانٍ لا یَشغَلُکَ شَأنٌ عَن شَأنٍ عالِمُ الغَیبِ وَ أخفی دَیّانُ یَوم الدِّینِ مُدَبِّرُ الأمُورِ باعِثُ مَن فَی القُبُورِ مُحیِی العِظامَ وَ هِیَ رَمیمٌ أسأَلُکَ بِاسمِکَ المَکنُونِ المَخزُونِ الحَیِّ القَیُّومِ الَّذی لا یُخَیِّبُ مَن سَأَلَکَ بِهِ أَسأَلُکَ أَن تُصَلِّیَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَن تُعَجِّلَ فَرَجَ المُنتَقِمِ لَکَ مِن أَعدائِکَ وَ أَنجِز لَهُ ما وَعَدتَهُ یا ذَا الجَلالِ وَ الإِکرامِ.(۱)

تو خدایی هستی که جز تو - که اوّل و آخر و ظاهر و باطنی - معبودی نیست و تو خدایی هستی که جز تو معبودی نیست، زیادی و کمی همه چیز تنها بهل.

ص: ۱۵۳

۱- بحارالانوار، ج۸۶، ص۸۱، ح۸، به نقل از فلاح السّائل.

دست توست و تو خدایی هستی که جز تو معبودی نیست، آفریدگان خود را بدون کمک گرفتن از غیر خودت و بدون نیازی به آنها خلق کردی و تو خدایی هستی که جز تو معبودی نیست، خواستن (مشیّت) از تو است و اختیار بداء هم با تو است. تو خدایی هستی که جز تو معبودی نیست، پیش از قبل بوده ای و خالق قبل هستی. تو خدایی هستی که جز تو معبودی نیست، پس از بعد خواهی بود و خالق بعد هستی. تو خدایی هستی که جز تو معبودی نیست، آنچه را که بخواهی محو و (آنچه را بخواهی) اثبات می کنی و امّ الکتاب نزد تو است.

تو خدایی هستی که جز تو معبودی نیست، غایت هرچیز و وارث آن هستی، تو خدایی هستی که جز تو معبودی نیست، ریز و درشتی از تو پوشیده نمی باشد. تو خدایی هستی که جز تو معبودی نیست، زبان ها (ی مختلف) از تو مخفی نمی ماند و صداها (ی گوناگون) برایت اشتباه نمی شود. هر روز در کار (جدید) هستی که هیچ کاری تو را از کار دیگر باز نمی دارد، دانای به غیب و (امور) مخفی تر هستی، حاکم روز جزا، تدبیر کننده امور، برانگیزاننده اهل قبور، زنده کننده استخوان های پوسیده هستی. از تو می خواهم به اسم پوشیده و محفوظ خودت که (آن اسم) حیّ قیوم است، همان (اسمی) که هرکس به آن از تو بخواهد، دست خالی نمی ماند، از تو می خواهم که بر محمّد و آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم درود بفرستی و در فرج انتقام گیرنده خودت از دشمنانت تعجیل فرمایی و آنچه را به او وعده داده ای، محقّق فرما ای صاحب جلالت و اکرام.

راوی می گوید در بغداد خدمت امام هفتم علیه السلام رسیدم که پس از اتمام نماز عصر، در حالی که دستان خود را به سوی آسمان بلند کرده بودند، این دعا را خواندند. از ایشان پرسیدم:

برای چه کسی دعا فرمودید؟

فرمودند:

ذاکَ المَهدِیُّ مِن آلِ مُحَمَّدٍ صلّی الله علیه و آله و سلّم ... بِأبی المُنتَدَحُ البَطنَ المَقرُونُ الحاجِبَینِ اَحمَشُ السّاقَینِ بَعیدٌ ما بَینَ المَنکِبَینِ اَسمَرُ اللَّونِ یَعتَورُهُ مَعَ

سُمرَتِهِ صُفرَهٌ مِن سَهَرِ اللَّیلِ بِأَبی مَن لَیلَهَ یَرعَی النُّجُومَ ساجِداً وَ راکِعاً بِأَبی مَن لا یَأخُذُه فِی اللهِ لَومَهُ لائِمٍ مِصباحِ الدُّجی بِأَبی القائِمُ بِأَمرِاللهِ.(۱)

او مهدی از آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم است... پدرم فدای آن کشیده شکم، پیوسته ابرو، باریک ساق، چهار شانه، گندمگونی که زردی ناشی از شب زنده داری به آن آمیخته شده است. پدرم فدای آنکه شب خود را در حال سجود و رکوع به مراقبت از ستارگان می گذراند. پدرم فدای کسی که در راه خدا ملامت هیچ ملامت کننده ای در او اثر نمی گذارد. چراغ تاریکی ها، پدرم فدای قیام کننده به امر خداوند.

در این چند سطر امام هفتم علیه السلام چهار بار تعبر «بِأَبی...» را در مورد فرزندشان حضرت بقیه الله ارواحنا فداه به کار برده اند. بسیار قابل تأمّل است که حجّم معصوم خداوند که خود مقام امامت عظمی داشته اند، در حقّ یک امام دیگر چنین سخن بگویند. یعنی پدرشان را - که ایشان هم امام بوده اند - فدای آخرین وصیّ پیامبر خاتم صلّی الله علیه و آله و سلّم بدانند. اوصافی هم که برای معرّفی این تنها باقیمانده الهی به کار برده اند، قابل توجّه است. گویی حضرتش را می دیدند که با چه سیمای زیبایی به عبادت می پردازند. آنچه امام موسی بن جعفر علیهما السلام فرموده اند، بیان حال فعلی امام زمان ماست که سال های سال بلکه قرن های طولانی چنین بوده اند. اکنون ۱۱۶۸ سال(۲) از این حالات مهدی آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم می گذرد که شب زنده داریش صورت مبارکش را به رنگ گندمی مایل به زرد درآورده و هر شب در حال عبادت خدا از ستارگان آسمان مراقبت و محافظت می فرماید. آری آسمان و ستارگانش، بلکه همه ساکنان آسمان، بالاتر، همه عالم هستی تحت رعایت و عنایت آن وجود گرامی اداره می شود. اگر عنایت او نباشد، کیان هستی به هم می ریزد و سنگ روی سنگ بند نمی شود. آیا عالمد.

ص: ۱۵۵

۱- همان.

۲- اکنون سال ۱۴۲۸ هجری قمری است که از سال ۲۶۰ هجری قمری که حضرتش به امامت رسیده اند، ۱۱۶۸ سال می گذرد.

هستی به طفیل او نیست؟ پس همه زمینیان باید فدای او گردند، چون همگان طفیلی او زنده اند و از نعمت های الهی به واسطه او بهره می برند. چقدر زیباست که وقتی این تعقیب نماز عصر را می خوانیم، به یاد داشته باشیم که گوینده آن پدرش را فدای حضرت ولیّ عصر علیه السلام می دانست. آن موعود منتظر چه عظمتی دارد که جدّ شریفش این گونه در حقّش سخن می گوید؟! اما جان ناقابل ما در مقایسه با نَفس شریف امام صادق علیه السلام ارزشی ندارد که قابل ذکر باشد. باید از حضرتش ملتمسانه بخواهیم که به فضل و کرم خویش لیاقت فدا شدن در آستان مقدّسش را عطایمان فرماید و آرزوی شهادت در رکابشان را به دل هایمان نگذارد.

سال های سال است که وقتی یاد و خاطره اصحاب با وفای سیّدالشّهداء علیه السلام را می خوانیم و می شنویم، آرزو می کنیم که: ای کاش همراه آنان بودیم و به رستگاری عظیم نائل می شدیم. فرمایش امام هشتم علیه السلام را به ریّان بن شبیب خوانده ایم و باور کرده ایم که فرمود:

اِن سَرَّکَ اَن یَکونَ لَکَ مِنَ الثَّوابِ مِثلُ ما لِمَنِ استُشهِدَ مَعَ الحُسَینِ علیه السلام فَقُل مَتی ما ذَکَرتَه: یا لَیتَنی کُنتُ مَعَهُم فَأَفُوزَ فَوزاً عَظیماً.(۱)

اگر خوشحال می شوی از اینکه پاداش کسانی را که در رکاب حسین علیه السلام به شهادت رسیده اند، ببری، هرگاه او را یاد کردی بگو: ای کاش من با آنان بودم، پس به رستگاری بزرگ می رسیدم.

هربار که این جمله را به زبان آوردیم، وارث حسین علیه السلام در نظرمان مجسّم شد که همچون جدّ شریفش در زمان غیبت، غریب و تنها مانده و «هَل مِن ناصِرٍ یَنصُرُنی» سر می دهد. پیش خود گفتیم: آیا می شود جان ناقابل ما لیاقت فدا شدن در پیش روی نور آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم را بیابد؟ آیا ممکن است آن عزیز زهرا علیها السلام ما را در زمره فدائیانش بپذیرد؟ هرچه به خود می نگریم، هیچ گونه شایستگی برای آنکه در درگاهش پذیرفته شویم، نمی بینیم. از خود ناامید می شویم امّا از کرم و بزرگواری مولایمان نه، به اینم.

ص: ۱۵۶

۱- بحارالانوار، ج۴۴، ص۲۸۶، ح۲۳، به نقل از عیون اخبار الرّضا علیه السلام.

دلخوشیم که مولایمان همان گونه که جدّش با حرّبن یزید ریاحی رفتار کرد، دست رد بر سینه ما نزد و توبه مان را بپذیرد. حرّ وقتی خود را میان بهشت و جهنّم مخیّر دید و تصمیم گرفت که خود را از جهنّم نجات داده و بهشتی شود، در حالی که دستانش را بر سر گذارده بود، سوار بر اسب به سوی مولایش آمد و با دل شکسته و تائب عرضه داشت:

اللّهُمَّ اِلیکَ اَنبتُ فَتُب عَلَیَّ فَقَد اَرعَبتُ قُلُوبَ اَولِیاءِکَ وَ اَولادِ بِنتِ نَبِیِّکَ.

خدایا به سوی تو بازگشتم، پس توبه ام را بپذیر که من دل های دوستانت و فرزندان دختر پیامبرت را لرزاندم.

آنگاه به امام حسین علیه السلام عرضه داشت:

جُعِلتُ فِداکَ أنا صاحِبُکَ الَّذی حَبَسَکَ عَنِ الرُّجُوعِ وَ جَعجَعَ بِکَ وَ ما ظَنَنتُ اَنَّ القَومَ یَبلُغُونَ مِنکَ ما اَری وَ أَنا تائِبٌ اِلَی اللهِ تَعالی فَهَل تَری لی مِن تَوبَةٍ؟

فدایت گردم، من همان کسی هستم که در کنارت قرار گرفت و مانع بازگشت شما شد و کار را بر شما تنگ کرد و من گمان نمی کردم که این قوم نسبت به شما به این جا که می بینم، برسند (قصد جان شما را بکنند) و من اکنون به سوی خدا بازگشته ام، آیا جای توبه برای من می بینی؟!

حرّ چنان خود را شرمنده و سرافکنده می دید که با نگاه به گذشته اش، کاملاً از خود ناامید بود، لذا گفت من توبه کارم، امّا آیا جای توبه برای من وجود دارد؟! این اظهار، نشانگر کمال ناامیدی او از خودش بود که دقیق ترین معنای توبه همین است. گاهی انسان به زبان توبه می کند، امّا از خودش ناامید نیست و در برخی زوایای قلبش هنوز اتّکای به خود وجود دارد؛ این توبه کامل نیست. توبه کامل وقتی است که انسان هیچ امیدی – بله واقعاً هیچ امیدی – به خودش و کارهایش نداشته باشد. در این حالت است که اتّکای انسان فقط و فقط به فضل و لطف خدای متعال خواهد بود و در چنین حالی مشمول رحمت واسعه الهی واقع می گردد. حرّ به همین نقطه رسیده بود که از

همه چیز خود ناامید بود حتّی توبه اش! پیش خود نمی گفت که چون توبه کرده ام، پس لیاقت این را دارم که خدا مرا ببخشاید و امام حسین علیه السلام مرا بپذیرد. لذا به بهترین بیان به حضرت عرضه داشت که آیا جای توبه برای من می بینید؟

این جا بود که آقایی مولا روح تازه ای در کالبد حرّ دمید و او را برای جانفشانی در رکاب سرور جوانان بهشت مهیّا نمود. حضرت با مهربانی و رأفت تمام به او فرمودند:

نَعَم یَتُوبُ اللهُ عَلَیک.

آری، خداوند توبه تو را می پذیرد.

آنگاه حرّ اجازه خواست که چون نخستین کسی بود که راه بر امام علیه السلام بست، اوّلین شهید پیش روی آن حضرت باشد. حسین علیه السلام اجازه فرمودند و حرّ پس از جهادی زیبا که گروهی از شجاعان و پهلوانان دشمن را به هلاکت رساند، به شهادت رسید و بدن شریفش را خدمت ابی عبدالله علیه السلام آوردند. حضرت در حالی که خاک را از روی صورت او پاک می کردند، فرمودند:

أنتَ الحُرُّ کما سَمَّتکَ اُمُّکَ حُرّاً فی الدُّنیا وَ الآخِرَه.(۱)

تو آزاد هستی همان طور که مادرت تو را حرّ نامید در دنیا و آخرت.

اینچنین بود که حرّ به آرزویش که فدا کردن جان به پیشگاه حجّت زمان بود، رسید. ما هم با ناامیدی کمال از گذشته خود به امام زمانمان عرضه می داریم: آقا جان ما هرچند که راه به روی شما نبستیم و در مقابل شما علناً جبهه نگرفتیم، امّا می دانیم که با گناهان خود و ناشکری هایی که نسبت به همه نعمت های الهی - و در صدر آنها نعمت وجود و معرفت خود شما - داشته ایم، دل پاک و مقدّس شما را آزرده خاطر نمودیم و بر خلاف انتظار شما عمل کردیم. به همین جهت لیاقت فدا کردن جان های خود را در رکاب شما نداریم. امّا هر بار که خاطره شهدای کربلا را می خوانیم یا می شنویم و غربت و مظلومیّت شما مهدی آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم را می بینیم، دلمان به درد می آید و آرزو می کنیم که همچون حرّ بتوانیم با فدا کردن جان ناقابل۴.

۱- اللّهوف علی قتلی الطّفوف، ص۱۰۳ و ۱۰۴.

خود، مرهمی بر درد بی کسی و غربت شما باشیم و به این وسیله از شرمندگی گذشته های خود به در آییم، آیا شما ما را می پذیرید و اجازه دفاع از وجود مقدّستان را به ما می دهید؟ آیا توبه ما به پیشگاه خداوند مقبول است؟ به زبان حال و مقال خدمتتان عرضه می داریم:

هَل تَری لی مِن تَوبَهٍ؟

و از حضورتان انتظار داریم که همچون جدّ بزرگوارتان - که از گذشته حرّ صرف نظر کردند - اعمالی را که موجبات آزردگی خاطر شما را در گذشته فراهم کرده است، به روی ما نیاورید و بزرگوارانه اجازه جانفشانی در پیشگاهتان را عطایمان فرمایید. این بزرگ ترین آرزوی ما در زندگی مان است.

تعقیب نماز صبح و ظهر

۷- یکی دیگر از تعقیبات نمازهای واجب که در آن دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام مطرح شده، دعای بسیار مهمّ صلوات بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و اهل بیت ایشان علیهم السلام به همراه درخواست تعجیل فرج برای آنان است. از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

مَن قالَ بَعدَ صَلاهِ الفَجرِ وَ بَعدَ صَلاهِ الظُّهرِ: اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَجِّل فَرَجَهُم لَم یَمُت حَتّی یُدرِکَ القائِمَ مِن آلِ مُحَمَّدٍ صلّی الله علیه و آله و سلّم.(۱)

هرکس بعد از نماز صبح و نماز ظهر بگوید: «اللهمّ صلِّ علی محمّد و آل محمّدٍ و عجّل فرجهم» نمی میرد مگر آنکه قائم آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم را درک نماید.

این دعای شریف را در هر زمانی می توان خواند و در عین کوتاهی، فضیلت فوق العاده ای دارد، امّا در مورد تعقیبات نماز صبح و ظهر، به خصوص وارد شده است. بنابراین در این دو حالت به نیّت ورود هم می توان این دعا را خواند. وعده ای که امامن.

۱- بحارالانوار، ج۸۶، ص۷۷، ح۱۱، به نقل از جنّه الامان.

صادق علیه السلام برای این عمل ارزشمند فرموده اند، همان آرزویی است که همه اولیای الهی در طول تاریخ از خداوند درخواست می کرده اند. درک زمان ظهور امام زمان علیه السلام و توفیق یاری ایشان بزرگ ترین پاداشی است که منتظران آن حضرت از خدا می طلبند و از فضل پروردگار بعید نیست که به خاطر انجام یک عمل به ظاهر ساده و آسان (گفتن اللهمّ صلّ علی محمّد و آل محمّد و عجّل فرجهم پس از نماز صبح و ظهر) این پاداش عظیم و آرزوی بسیار مهم را برآورده سازد. ارزش یک عمل به حجم ظاهری آن مربوط نمی شود.

تعقیب دو رکعت اوّل نماز شب

۸- علاوه بر تعقیبات نمازهای واجب، پس از نمازهای مستحبّی هم دعا برای تعجیل مولایمان بسیار پسندیده و مطلوب است. در این جا به ذکر یک نمونه از تعقیبات نمازهای نافله اکتفا می کنیم. این دعا پس از دو رکعت اوّل نماز شب (یا هر دو رکعت نماز شب(۱)) خوانده می شود. متن دعا مطابق نقل مرحوم علّامه مجلسی این است:

اللّهُمَّ اِنّی أسألُکَ وَ لَم یُسأَل مِثلُکَ، أنتَ مَوضِعُ مَسأَلَهِ السّائِلینَ، وَ مُنتَهی رَغبَهِ الرّاغِبینَ، أَدعُوکَ وَ لَم یُدعَ مِثلُکَ، وَ أرغَبُ إلَیکَ وَلَم یُرغَب اِلی مِثلِکَ، أنتَ مُجیبُ دَعوَهِ المُضطَرّینَ، وَ أَرحَمُ الرّاحِمینَ، أسأَلُکَ بِأَفضَلِ المَسائِلِ وَ أَنجَحِها وَ أَعظَمِها، یا اَللّهُ یا رَحمنُ یا رَحیمُ، بِاَسماءِکَ الحُسنی، وَ بِأَمثالِکَ العُلیا، وَ نِعَمِکَ الَّتی لا تُحصی، وَ بِأَکرَمِ أَسماءِکَ عَلَیکَ، وَ أَحَبِّها اِلَیکَ، وَ أَقرَبِها مِنکَ وَسیلَهً، وَ أَشرَفِها عِندَکَ مَنزِلَهً، وَ أَجزَلِها لَدَیکَ ثَواباً، وَ أَسرَعِها فِی الاُمُورِ اِجابَهً، وَ بِاسمِکَ المَکنُونِ الأکبَرُ الأعَزِّ الأجَلِّ الأعظَمِ الاَکرَمِ، الَّذی تُحِبُّهُ وَ تَهواهُ، وَ تَرضی عَمَّن دَعاکَ بِهِ، فَاستَجَبتَ لَهُ دُعاءَهُ، وَ حَقٌّ عَلَیکَ أن لا تَحرِمَ سائِلَکَ، وَلا۱.

۱- بنا به نقل علّامه مجلسی از مرحوم کفعمی در المصباح، ص۵۱.

تَرَدَّهُ، وَ بِکَلِّ اسم هُوَ لَکَ فِی التَوراهِ وَ الاِنجیلِ وَ الزَّبُورِ وَ الفُرقانِ العَظیم، وَ بِکَلِّ اسم دَعاکَ بِهِ حَمَلَهُ عَرشِکَ، وَ مَلائِکَتِکَ وَ أَنبِیاءُکَ وَ رُسُلُکَ وَ أَهلُ طاعَتِکَ مِن خَلقِکَ، أن تُصَلِّیَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ، وَ أَن تُعَجِّلَ فَرَجَ وَلِیِّکَ وَ ابنِ وَلِیِّکَ، وَ تُعَجِّلَ خِزیَ أعدائِهِ.(۱)

ملاحظه می شود که پس از حمد و ثنای خداوند و خواندن او به اسامی مختلف، تعجیل در فرج ولیّ خدا و فرزند ولیّ خدا که همانا وجود مقدّس بقیّه الله الاعظم ارواحنا فداه است را از پروردگار متعال طلب می نماییم.

ما این هشت نمونه از تعقیبات نمازهای واجب و مستحب را که شامل دعا بر تعجیل فرج امام عصر علیه السلام می باشد، نقل کردیم تا میزان اهتمام ائمّه طاهرین علیهم السلام به این امر روشن شود.

۴- دعا در زمان های مناسب

اشاره

علاوه بر دعاهایی که در قنوت و سجده نماز و تعقیبات آن در حقّ امام عصر علیه السلام وارد شده، مناسبت های زمانی خاصّی هم وجود دارد که باید در آنها به دعا برای آن وجود مقدّس اهمیّت خاصّی قائل شویم.

دعا در صبح و شام

۱- اوّلین مناسبت زمانی برای دعا در حقّ امام زمان علیه السلام، ابتدا و انتهای هر روز است. مرحوم میرزا محمّد تقی فقیه احمد آبادی مؤلّف کتاب ارزشمند «مکیال المکارم فی فوائد الدّعاء للقائم علیه السلام» تعبیر زیبای در بیان ضرورت این دعا دارند. می فرماید:

آیا غلامان و خادمان را نمی بینی که هر صبح و شام برای اظهار خدمت و شکر نعمت نزد ارباب و آقای خود حاضر می شوند؟ ما سزاوارتر از آنان به اینّد

۱- در «جمال الصّالحین» دنباله دعا چنین است: وَ تَجعَلَنا مِن أصحابِهِ وَ أَنصارِهِ وَ تَرزُقَنا بِهِ رَجاءَنا وَ تَستَجیبَ بِهِ دُعاءَنا. بحارالانوار، ج۸۷، ص۲۴۵، ح۵۵، به نقل از مصباح المتهجّد

عمل هستیم، چون می دانیم که همه انواع نعمت ها و احسان هایی که خدای عزّ و جل بر ما ارزانی داشته تنها و تنها به برکت مولایمان صاحب الزّمان علیه السلام می باشد. پس شایسته است که خود را با همه وجود در هر صبح و شام در محضر ایشان حاضر نمایی و بدانی که او تو را می بیند و صدایت را می شنود، هر چند که تو او را نمی بینی و بر امو کسانی که دوستشان دارد، اهتمام خاص دارد.(۱)

آری دور از رسم انصاف و شکر نعمت است که ما صبح و شام از ولیّ نعمت خود یاد نکنیم، با اینکه می دانیم او همواره به ما توجّه دارد و از یادمان نمی برد و دعایمان می کند. اگر دعاها و رعایت های ایشان در حقّ ما نبود، قطعاً به گرفتاری های سخت مبتلاـ می شدیم یا دشمنان ریشه کنمان می کردند. این حقیقتی است که در متن فرمایش خود امام علیه السلام به صراحت آمده است.(۲) همچنین در توقیع شریف خود به دوستانشان اطمینان داده اند که با دعاهای خود از آنان محافظت می فرمایند.(۳) پس آیا رسم انسانیّت و مروّت نیست که ایشان را از یاد نبریم و ابتدا و انتهای هر روز برای حضرتش دعا کنیم؟

ائمّه طاهرین علیهم السلام از روی لطف و عنایتی که به شیعیان خود داشته اند، رسم وفا و شکر گزاری را به آنان آموخته اند و دعا برای امام مسلمانان را - در هر زمان - مورد تأکید قرار داده اند. نمونه ای از آن دعایی است که امام صادق علیه السلام تعلیم فرموده و در ابتدای آن چنین تأکید کرده اند:

مَهما تَرَکتَ مِن شَیءٍ فَلا تَترُک اَن تَقُولَ فی کُلِّ صَباحٍ وَ مَساءٍ.

هرچه را ترک کردی، این را ترک مکن که در هر صبح و شام بگویی.

ملاحظه می شود که اهتمام زیادی نسبت به این دعا به خرج داده اند. در این جا به۵.

۱- مکیال المکارم، ج۲، ص۲۷، آنچه ذکر شد ترجمه متن کتاب است.
۲- احتجاج طبرسی، ج۲، ص۳۲۳، مراجعه کنید به فصل اوّل از بخش دوم همین کتاب ذیل عنوان: دعا برای امام عصر علیه السلام به خاطر تلافی کردن احسان ایشان.
۳- احتجاج طبرسی، ج۲، ص۳۲۴ و ۳۲۵.

قسمت هایی از آن اشاره می کنیم و متن کامل آن را در بخش پایانی کتاب نقل می کنیم:

اللّهُمَّ احفَظ اِمامَ المُسلِمینَ بِحِفظِ الایمانِ وَانصُرهُ نَصراً عَزیزاً وَ افتَح لَهُ فَتحاً یَسیراً وَاجعَل لَهُ وَ لَنا مِن لَدُنکَ سُلطاناً نَصیراً اللّهُمَّ العَن فُلاناً و فلاناً وَ الفِرَقَ المُختَلِفَهَ عَلی رَسُولِکَ وَ وُلاهِ الأمرِ بَعدَ رَسُولِکَ وَ الاَئِمَّهِ مِن بَعدِهِ وَ شِیعَتِهِم...(۱)

خدایا امام مسلمانان را با حفظ ایمان محافظت فرما و او را چنان یاری کن که پیروز گردد و برایش فتح آسانی قرار ده و او و ما را به سلطنت حمایت شده ای برسان. خدایا فلانی و فلانی (غاصبان خلافت) و فرقه هایی که (از مسیر صحیح خلافت) پراکنده شده و با پیامبرت و صاحبان امر (امامت) پس از پیامبرت و امامان بعد از او و شیعیانشان مخالفت کردند، همگی را از رحمت خود دور کن.

می بینیم که حضرت صادق علیه السلام دعا در حقّ امام زمان علیه السلام و تعجیل فرج ایشان را همراه با لعن بر اوّلین کسانی که با رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم در امر خلافت اختلاف کردند، تعلیم فرموده اند. این دعای شریف به سفارش امام صادق علیه السلام یک بار ابتدای روز و یک بار هم انتهای آن باید خوانده شود. شایسته است که دوستان امام عصر علیه السلام قرائت این دعا را به همراه دعای شریف عهد - که آن هم از امام صادق علیه السلام روایت شده است - پس از ادای نماز صبح و خواندن تعقیباتش، ترک نکنند.

پیدا کردن فرصت برای دعا

ممکن است انسان تصوّر کند که فرصت خواندن این دعا را دوبار در روز ندارد، در این صورت باید به سه نکته توجّه کند: اوّل اینکه اگر انسان به انجام کاری اهتمام داشته باشد، در عمل می بیند که وقتش را پیدا می کند. ما اگر اوقاتی را که در شبانه روز بدون توجّه و برنامه ریزی به بطالت می گذرانیم، حساب کنیم: روشن می شود که زمان۳.

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب القول عند الاصباح و الإمساء، ح۲۳.

زیادی برای دعا کردن در اختیار داریم که از آن استفاده کامل نمی بریم. بنابراین با برنامه ریزی دقیق و صحیح خواهیم توانست که از اوقات تلف شده خود استفاده های بهتر ببریم. یکی از راه های آن خواندن همین نوع دعاهاست که در عمل بیش از ۳ تا ۵ دقیقه طول نمی کشد. آیا در شبانه روز به اندازه دو تا پنج دقیقه یعنی ده دقیقه زمان تلف شده نداریم تا آن را به دعای برای امام زمان علیه السلام اختصاص دهیم؟!

نکته دوم: در این دعا و امثال آن خیرات زیادی برای خود می خواهیم و از قضا و قدر شر به خدا پناه می بریم. اگر حقیقتاً دعا به پیشگاه الهی را در جلب خیرات و رفع شرور مؤثّر می دانیم، باید چنین بیندیشیم که خواندن این ادعیه ما را از صرف وقت و امکانات زیادی که ممکن است صرف معالجه بیماری ها و رفع گرفتاری ها شود، بی نیاز می کند. کسی که به این دعاها اعتقاد دارد، یقین پیدا می کند که با خواندن آنها می تواند خود را از بسیاری بلاها بیمه کند و به این وسیله از عمر گرانقدر خود استفاده بیشتری بنماید.

نکته سوم اینکه اگر حقیقتاً وقت کافی برای خواندن همه دعاها در هر روز - صبح و شام - نداریم، به کلّی آنها را کنار نگذاریم. اگر در صبح وقت دعا خواندن داریم و شب فرصت نداریم، دعای صبح را ترک نکنیم. یا اگر در شب این فرصت را داریم و صبح وقت نداریم، دعای شب را بخوانیم. همچنین اگر یک یا چند روز فرصت دعا خواندن پیدا نکردیم، در یک روز که این فرصت را پیدا می کنیم، از خواندن آن غفلت نورزیم. به این ترتیب قطعاً در طول هفته فرصت حدّاقل یک یا چند بار دعا خواندن را پیدا خواهیم کرد و هرگز چنین نمی شود که هفته ها و ماه ها بگذرد و یک بار هم دعای سفارش شده امام صادق علیه السلام - در صبح و شام - را نخوانده باشیم.

دعای عهد روزانه

دعای دیگری که صبح هر روز به عنوان تجدید بیعت با وجود مقدّس امام عصر علیه السلام خوانده می شود، دعایی است که به دعای عهد معروف می باشد. این دعا سفارش شده

امام صادق علیه السلام است که در فضیلت خواندن آن فرموده اند:

هرکس چهل صبح با این عهد به پیشگاه خداوند دعا کند، از یاوران قائم ما خواهد بود. پس اگر پیش از قیام ایشان بمیرد، خدای متعال او را از قبرش بیرون می آورد و به ازای هر کلمه (این دعا ثواب) هزار کار خوب به او عطا می فرماید و هزار بدی را از او محو می سازد.(۱)

این دعای شریف در کتب مختلف دعا از جمله کتاب گرانقدر «مفاتیح الجنان» اثر ماندگار مرحوم حاج شیخ عبّاس قمی نقل شده است. باید توجّه داشت که خواندن این دعا باید جزء برنامه روزانه دوستداران حضرت باشد که در هر صبحگاه پیمان خود را با امام زمانشان تازه و نو می کنند. برخی تصوّر می کنند که با خواندن چهل روز این دعا، وظیفه شان را نسبت به آن انجام داده اند، چنین نیست. حقوق امام زمان علیه السلام بسیار بزرگ تر از آن است که ما در طول عمر خود فقط چهل روز با ایشان تجدید عهد کنیم و در حقّ آن حضرت دعا نماییم. درست است که پس از خواندن چهل روز - البتّه به شرط قبولی آن - امید داریم که بشارت امام صادق علیه السلام نصیب ما بشود، امّا از طرف دیگر به خاطر خطاها و گناهانی که هر روز در معرض انجامش هستیم، از حبط شدن اثر آن می ترسیم.(۲) بنابراین هر روز صبح آن را تکرار می کنیم بلکه لااقل یکی از دعاهای چهل روزه ما مورد قبول درگاه الهی قرار بگیرد و آثار و برکات آن به طور کامل شامل حالمان بشود.

دعا در شب و روز جمعه

۲- دومین مناسبت زمانی برای دعا در حقّ امام عصر علیه السلام شب ها و روزهای جمعه هر هفته است. اگر بیشتر افراد - به خصوص آقایان - در طول روزهای میانی هفته، مشغول کار و تلاش هستند و باید با اهتمام ورزیدن به امر دعا فرصت لازم را برای آن به وجود آورند، امّا در تعطیلی آخر هفته این فرصت به سادگی فراهم است. شب و روز».

ص: ۱۶۵

۱- بحارالانوار، ج۱۰۲، ص۱۱۱ و ۱۱۲، به نقل از مصباح الزّائر.

۲- درباره حبط اعمال و جدّی بودن خطر آن رجوع کنید به کتاب «در ضیافت ضریح».

جمعه بهترین وقت برای عبادت و بندگی خداست. دعا هم یکی از بهترین مصادیق عبادت می باشد که در این زمان باید حقّش ادا گردد. احادیث زیادی در فضیلت شب و روز جمعه وارد شده که به برخی از آنها اشاره می کنیم. از حضرت صادق علیه السلام منقول است که فرمودند:

ما طَلَعَتِ الشَّمسُ بِیَومٍ اَفضَلَ مِن یَومِ الجُمُعَهِ.(۱)

خورشید در روزی بهتر از روز جمعه طلوع نمی کند.

از رسول گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نیز نقل شده که در فضیلت روز جمعه چنین فرمودند:

یَومُ الجُمُعَهِ سَیِّدُ الاَیّامِ وَ اَعظَمُ عِندَ اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِن یَومِ الأضحی وَ یَومِ الفِطر.(۲)

روز جمعه آقای همه روزهاست و نزد خدای عزّ و جل از روز (عید) قربان و روز (عید) فطر بزرگ تر است.

همچنین از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمودند:

اِنَّ اللهَ اختارَ الجُمُعَهَ فَجَعَلَ یومَها عیداً وَاختارَ لَیلَها فَجَعَلَها مِثلَها... فَلَیلَهُ الجُمُعَهِ اَفضَلُ اللَّیالی وَ یَومُها اَفضَلُ الاَیّامِ.(۳)

خداوند جمعه را برگزید پس روزش را عید قرار داد و شبش را برگزید پس آن را همچون روزش قرار داد... پس شب جمعه بهترین شبها و روزش بهترین روزهاست.

با این فضیلتی که شب و روز جمعه دارد، باید انسان حدّاکثر بهره برداری را از برکات آنها بکند و حقّ آنها را به خوبی ادا نماید. هرچه معرفتمان به برکات شب و روز جمعه بیشتر شود، استفاده بهتری از آنها خواهیم برد. عالم بزرگوار مرحوم آیه الله حاج میرزا محمّد تقی موسوی اصفهانی (فقیه احمدآبادی) سال ها پیش از۸.

۱- بحارالانوار، ج۸۹، ص۲۷۳، ح۱۹، به نقل از عدّه الدّاعی.

۲- همان، ص۲۶۷، ذیل ح۵، به نقل از الخصال.

۳- همان، ص۲۸۲، ذیل ح۲۸.

تألیف مکیال المکارم» کتاب مفصّلی به زبان فارسی تألیف نموده انـد که نام آن را «ابواب الجنّات فی آداب الجمعات» نهاده اند. ایشان انگیزه خود را در این کار در ابتدای مقدّمه آن چنین بیان داشته اند:

چون حضـرت رسول الله صلّی الله علیه و آله و سلّم از جانب حضرت پروردگار غفّار از فرط شفقت و رحمت در هر هفته یک شـب و یـک روز را که شب و روز جمعه باشـد از برای امّت خـود عیـد قرار دادنـد و آن شب و روز را سیّد روزهـا و شب ها خواندند که بندگان در آن تهیّه سـفر آخرت نمایند و از اعمالی که در شش شبانه روز سابق مرتکب شده اند استعفا و استغفار جویند و به ارتکاب اعمال شایسـته مشـغول شوند نه آنکه بیش از پیش مشـغول عصـیان و نافرمانی شوند (و در این زمان امر بر عکس شـده، بعضـی مردم ایّام هفته را به کسب مشـغول و شب و روز جمعه را به جهت معاصـی می گذراننـد، غافـل از آنکه عقابش مضاعف است و بعضـی دیگر لااقل به بیهوده می گذرانند و به کارهای لغو طی می کنند) لهذا این حقیر سراپا تقصیر، تصـمیم عزم نمودم که کتـابی تـألیف نمایم جامع که مشـتمل باشـد بر فضایل و خصایص شب و روز جمعه و اعمال آن، شاید مؤمنی بدان عمل نماید و آن موجب آمرزش گناهان این عاصی و ذخیره روز تنگدستی و درماندگی بوده باشد.(۱)

آنچه از ایشـان نقل کردیم مسـتند به احادیث ائمّه طاهرین علیهم السـلام است. به عنوان نمونه از امام صادق علیه السـلام چنین نقل شده است:

اِجتَنِبُوا المَعاصِـیَ لَیلَهَ الجُمُعَهِ فَاِنَّ السَّیِّئَهَ مُضاعَفَهٌ وَ الحَسَنَهَ مُضاعَفَهٌ وَ مَن تَرَکَ مَعصِیَهَ اللهِ لَیلَهَ الجُمُعَهِ غَفَرَ اللهُ لَهُ کُلَّ ما سَلَفَ فیه وَ قیـلَ له: اِستَأنِفِ العَمَـلَ وَ مَن بـارَزَ اللهَ لَیلَهَ الجُمُعَهِ بِمَعصِـیَهٍ اَخَـذَهُ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِکُلِّ ما عَمَلِ فی عُمرِهِ وَ ضاعَفَ عَلَیهِ العَـذابَ بِهذِهِ المَعصِیَهِ.(۲)۸.

۱- ابـواب الجنّـات فی آداب الجمعـات (آییـن جمعه)، ص ۱۰ و ۱۱. خوب است بـدانیم که مؤلّف گرانقـدر، این کتـاب ۵۰۰ صفحه ای را در سنّ ۲۵ سالگی نوشته اند (رحمه الله علیه).

۲- بحارالانوار، ج۸۹، ص۲۸۳، ذیل ح ۲۸.

شب جمعه از گناهـان بپرهیزیـد زیرا (عقـاب) گناه (در آن) چنـد برابر و (پاداش) کار خوب هم چنـد برابر است. و هرکس در شب جمعه نافرمانی خدا را ترک نماید، خداوند هرچه در گذشـته اش مرتکب شده را می بخشاید و به او گفته می شود: عمل را از نو شـروع کن و هرکس در شب جمعه با گناهش به مخالفت با خـدا برخیزد، خدای عزّ و جل او را به خاطر همه گناهانی که در طول عمرش انجام داده، مؤاخده می کند و به سبب همین گناه (شب جمعه) چند برابر عذابش می نماید.

با این توضـیحات باید قدر شب و روز جمعه را بیشتر بدانیم و بار سفر آخرت خود را در این اوقات ببندیم. حال که کار خوب در این زمـان هـا چنـد برابر حسـاب می شود، دعا برای تعجیل فرج مولای مهربانمان هم فضـیلت فوق العاده ای پیـدا می کنـد. خوب است بدانیم که روز جمعه را در برخی احادیث، روز ظهور امام زمان علیه السـلام دانسـته اند. از امام صادق علیه السـلام نقل شده که فرمودند:

یَخرُجُ قائِمُنا اَهلَ البَیتِ یَومَ الجُمُعَهِ... وَ ما مِن عَمَلٍ اَفضَلَ یَومَ الجُمُعَهِ مِنَ الصَّلَواتِ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ.(۱)

قائم ما اهل بیت علیهم السـلام در روز جمعه ظهور می کند... و هیچ عملی در روز جمعه از فرستادن صلوات بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و آل ایشان بهتر نیست.

البتّه چون وقت ظهور امـام عصـر علیه السـلام از امور بداءپـذیر است، به طور قطعی نمی توانیم روز آن را پیش بینی نماییم؛ امّا آنچه طبق این حـدیث شـریف مقـدّر شده، ظهور در روز جمعه است که اگر در آن بداء صورت نپذیرد، همان واقع می گردد. در روزی که این قدر فضـیلت دارد، هیچ عملی مهم تر از فرسـتادن صـلوات بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و عترت ایشان علیهم السـلام نیست. حـال اگر این عبـادت گرانقـدر بـا دعا برای تعجیل فرج ایشان همراه شود، عظمت بی نظیری پیـدا خواهد نمود. از امام صادق علیه السلام منقول است که فرمودند:ل.

۱- همان، ص۲۶۸، ح۷، به نقل از الخصال.

در روز قیامت، خدای متعال همه روزها را مبعوث می فرماید و روز جمعه را همچون عروس دارای کمال و جمال پیشاپیش همه آنها مبعوث می فرماید... آنگاه جمعه برای هرکس که در آن بر محمّد و آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم زیاد صلوات فرستاده باشد، شفاعت می کند.

راوی می پرسد: منظور از زیاد چه تعداد است و در چه وقت از اوقات روز جمعه صلوات فرستادن بهتر است؟ حضرت فرمودند:

بعد از عصر صد بار صلوات بفرستد.

مرحوم سیّدبن طاووس منظور از عصر را در فرمایش امام علیه السلام نماز عصر دانسته اند. راوی می پرسد: چگونه این صلوات را بفرستم، می فرمایند:

صد بار می گویی: اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحمَّدٍ وَ عَجِّل فَرَجَهُم.(۱)

به این ترتیب یکی از بهترین عبادت های روز جمعه برای دوستداران امام عصر علیه السلام انجام همین عمل شریف در فرمایش امام صادق علیه السلام می باشد. شبیه همین تکلیف برای شب های جمعه نیز وارد شده است. مرحوم شیخ الطّائفه ابوجعفر طوسی در کتاب «مختصر المصباح» در بیان وظایف شب جمعه می فرماید:

صد بار یا هر تعداد که می توانی در صلوات بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم می گویی:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمّدٍ وَ عَجِّل فَرَجَهُم وَ اَهلِك عَدُوَّهُم مِنَ الجِنِّ وَ الاِنسِ مِنَ الاوَّلینَ وَ الآخِرینَ.(۲)

یکی دیگر از دعاهای وارد در روز جمعه، دعای ندبه است که مضامین آن شامل اظهار شوق دیدار امام غایب و درخواست تعجیل فرج ایشان با تعابیر مختلف می باشد. البتّه دعاهای شب و روز جمعه در حقّ امام عصر علیه السلام و تعجیل فرج ایشان فراوان است. ما در این جا به معرّفی یک دعای دیگر اکتفا کرده و علاقمندان را به منابع ۱.

۱- جمال الاسبوع، فصل ۴۷، ح۷، ص۲۷۷.
۲- مکیال المکارم، ج۲، ص۳۱.

مفصّل تر در این خصوص ارجاع می دهیم.(۱)

این دعا را جناب شیخ عثمان بن سعید عمروی اوّلین نایب امام عصر علیه السلام املا فرموده است که با توجّه به مقام نیابت خاصّه ایشان می توانیم آن را دعای مأثور از معصوم علیهم السلام تلقّی کنیم. مرحوم سیدبن طاووس در خصوص این دعا می فرماید:

اگر نسبت به خواندن همه آنچه در تعقیبات عصر روز جمعه آوردیم، عذری داشتی، مبادا در خواندن این دعا سستی بورزی. هر آینه این امر را از فضیلت های اختصاصی خداوند در حقّ خود می دانیم، پس بر آن اعتماد کن.(۲)

البتّه در سند دعا اشاره ای به اینکه در روز جمعه خوانده شود، وجود ندارد و خود مرحوم سیّد این دعا را جزء اعمال روز جمعه قرار داده است. متن کامل این دعا مطابق نقل مرحوم سیّدبن طاووس در بخش سوم کتاب آمده است.

آخرین فرصت دعا در روز جمعه مربوط به دقایق پایانی آن می شود که به فرموده پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم هرکس در آن وقت از خدا طلب خیری نماید، دست خالی نمی ماند. حضرت صدّیقه طاهره علیها السلام از پدر بزرگوارشان نقل فرموده اند که فرمود:

اِنَّ فی الجُمُعَهِ لَساعَهً لا یُراقِبُها (لا یُوافِقُها) رَجُلٌ مُسلِمٌ یَسأَلُ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ فیها خَیراً إلّا اَعطاهُ إیّاهُ.

در روز جمعه زمانی است که هیچ مسلمانی از آن مراقبت نمی کند (یا با آن هماهنگ نمی شود) که از خدای عزّ و جل در آن زمان خیری طلب نماید، مگر آنکه (خدا) آن را عطایش فرماید.

حضرت زهرای اطهر علیها السلام می پرسند:

آن زمان کدام ساعت است؟

پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند:

اِذا تَدَلّی نِصفُ عَینِ الشَّمسِ لِلغُرُوبِ.

هنگامی که نیمی از قرص خورشید در افق مغرب ناپدید می شود.۵.

۱- به عنوان نمونه کتاب نجم الثّاقب، باب ۱۱ و جمال الاسبوع.

۲- جمال الاسبوع، ص۳۱۵.

به همین جهت حضرت فاطمه علیها السلام به غلام خویش می فرمودند که از روی بلندی ها مراقب باشد، هرگاه نیمی از قرص خورشید در افق مغرب ناپدید می شود، ایشان را خبر نماید تا حضرتش دعا فرمایند.(۱)

زمانی که پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم معیّن فرمودند، چند دقیقه بیشتر نیست، امّا به قدری اهمیّت دارد که حضرت زهرای مرضیّه علیها السلام غلام خود را برای تعیین آن به روی بلندی می فرستادند تا این فرصت از دستشان نرود. این چند دقیقه درست پیش از زمان غروب کامل خورشید است که می توان از خداوند طلب خیر نمود. کدام خیری از تعجیل فرج مولایمان بالاتر است که در این زمان محدود از پیشگاه الهی درخواست شود؟

دعا در عصر روز دوشنبه و پنجشنبه

۳- از دیگر زمان های مناسب دعا در حقّ امام عصر علیه السلام به خصوص برای تعجیل فرج ایشان، عصر روز دوشنبه و روز پنجشنبه هر هفته است. این دو وقت، زمان هایی هستند که اعمال امّت خدمت پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم و ائمّه طاهرین علیهم السلام و به طور خاص محضر بقیّه الله الاعظم ارواحنا فداه عرضه می شود. این حقیقت در قرآن کریم و احادیث اهل بیت علیهم السلام به صراحت مطرح شده است. در این جا نیاز به بحث تفصیلی نیست.(۲) به اجمال اشاره می شود که قرآن کریم از اینکه اعمال بندگان به رؤیت خدا، رسول و مؤمنان خاص می رسد، به صراحت خبر می دهد و می فرماید:

وَ قُلِ اعمَلُوا فَسَيَرَى اللهُ عَمَلَكُم وَ رَسُولُهُ وَ المُؤمِنونَ.(۳)

و (ای پیامبر) بگو عمل کنید که خدا و رسولش و مؤمنان، عمل شما را می بینند.۵.

۱- معانی الاخبار، ص۳۹۹ و ۴۰۰، ح۵۹.
۲- تفصیل این بحث در کتاب «آفتاب در غربت»، بخش دوم، فصل دوم، تحت عنوان «۷- شاهد خدا بر خلق» آمده است.
۳- برائت/۱۰۵.

در تفسیر این آیه شریفه احادیث متعدّدی دلالت می کند بر اینکه همه اعمال بندگان در فواصل مختلف بر پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم و ائمّه طاهرین علیهم السلام - که مقصود از مؤمنان در آیه فوق هستند - عرضه می شود. از زمان های عرضه اعمال روزهای دوشنبه و پنجشنبه هر هفته است. مرحوم سیّدبن طاووس از جدّ شریفش شیخ ابوجعفر طوسی در تفسیر آیه فوق چنین نقل کرده است:

رُوِیَ فی الخَبَرِ اَنَّ الاَعمالَ تُعرَضُ علی النَّبیِّ صلّی الله علیه و آله و سلّم فی کُلِّ اثنَینِ وَ خَمیسٍ فَیعلَمُها وَ کَذلِکَ تُعرَضُ علی الاَئِمَّهِ صلّی الله علیه و آله و سلّم فَیَعرِفُونَها وَ هُمُ المَعنِیُّونَ بِقَولِهِ «وَ المُؤمِنُونَ».(۱)

در حدیث آمده است که همه اعمال در هر دوشنبه و پنجشنبه خدمت پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم عرضه می گردد و ایشان از آنها آگاه می شوند و همچنین بر امامان علیهم السلام عرضه می شود، پس آنها هم از اعمال آگاه می گردند و منظور از «المؤمنون» در آیه قرآن تنها ائمّه علیهم السلام هستند.

احادیث متعدّدی بر وقوع این مطلب دلالت می کند که در ذیل آیه ۱۰۵ سوره برائت و آیات دیگری از قرآن - از جمله آیه ۳۳ سوره انفال - آمده است. جالب این جاست که پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم و جانشینانش به خاطر رأفت و لطف شدید به امّت خویش، وقتی از پرونده اعمال آنان آگاه می شوند، برای بدی هایشان از خدا طلب مغفرت می کنند. حضرت باقرالعلوم علیه السلام از خود پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل فرموده اند که ایشان چنین فرمودند:

... لِأنَّ اَعمالَکُم تُعرَضُ عَلَیَّ کُلَّ اثنَینِ وَ خَمیسٍ فما کانَ مِن حَسَنٍ حَمِدتُ اللهَ علیهِ وَ ما کانَ مِن سَیِّیءٍ استَغفَرتُ لَکُم.(۲)

... چون در هر دوشنبه و پنجشنبه اعمال شما بر من عرضه می شود. پس به خاطر کارهای خوبتان خداوند را می ستایم و برای کارهای بدتان (از خدا) طلب مغفرت می نمایم.۴.

۱- محاسبه النّفس، ص ۱۶ و ۱۷.

۲- تفسیر کنز الدّقائق، ج۵، ص۳۳۴.

مرحوم سیّدبن طاووس این مطلب را از منابع اهل سنّت نیز نقل کرده و آن را مورد اتّفاق فریقین دانسته است.(۱) چون ائمّه طاهرین علیهم السلام در همه شؤون - به جز نبوّت - جانشین پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم هستند، همین استغفار برای امّت گناهکار برای آنان نیز اثبات می شود، علاوه بر اینکه بعضاً تصریحاتی نسبت به این مطلب دارند. به عنوان نمونه امام هشتم علیه السلام به شخصی به نام موسی بن سیّار فرمودند:

ای موسی بن سیّار! آیا نمی دانی که اعمال شیعیان ما در هر صبح و شام بر همگی ما امامان عرضه می شود؟ آنگاه اگر تقصیری در رفتار آنها باشد، از خداوند می خواهیم که از سر تقصیراتشان بگذرد و اگر کار خوبی داشته باشند، از خدا می خواهیم که از آنها قدردانی فرماید؟(۲)

البتّه هیچ منافاتی بین این حدیث و احادیث گذشته وجود ندارد. عرضه اعمال بر امامان علیهم السلام می تواند به صورت های مختلف و در زمان های مختلف باشد و همه آنها با هم قابل جمع هستند. قدر مسلّم این است که ائمّه علیهم السلام به پیروی از پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم، چنان محبّتی به امّت خویش - یعنی شیعیان - دارند که وقتی اعمال بد آنان را در پرونده اعمالشان می بینند، برای آمرزش گناهانشان دست به دعا بلند می کنند و برای آنها طلب مغفرت می نمایند. این کاری است که امام عصر علیه السلام نیز درباره دوستانش انجام می دهد. یعنی با هر روز و یا حدّاقل روزهای دوشنبه و پنجشنبه وقتی نامه اعمال ما به دست مبارکشان می رسد و کارهای بدمان ایشان را ناراحت می کند، برایمان طلب مغفرت می فرمایند.

مرحوم سیّدبن طاووس می فرمایند:

شیعه روایت کرده است که زمان عرضه اعمال در این دو روز (دوشنبه و پنجشنبه) هنگام پایان یافتن روز (یعنی پیش از غروب) است.(۳)

با این ترتیب ما اطمینان داریم که حدّاقل هفته ای دو روز - روزهای دوشنبه و ۷.

ص: ۱۷۳

۱- محاسبه النّفس، ص ۱۸ و ۱۹.

۲- بحارالانوار، ج۴۹، ص۹۹.

۳- جمال الاسبوع ص۱۱۷.

پنجشنبه – پیش از غروب، پرونده اعمال ما خدمت مولایمان عرضه می گردد و ایشان از حال یک یک ما آگاه می شوند. سپس برای پاک شدن ما از آلودگی گناهانی که در چند روز گذشته مرتکب شده ایم، به پیشگاه الهی دعا می کنند.

حال که چنین است، آیا رسم جوانمردی و مروّت نیست که ما هم – حدّاقل در این دو وقت – به یاد ولیّ نعمتمان باشیم و چون ایشان را به خاطر کارهای زشت خود ناراحت کرده ایم، در صدد جلب رضایت حضرتش برآییم؟ ما می دانیم چه چیزی مولایمان را بیش از هر چیز دیگر خوشحال می کند، آری هیچ چیز به اندازه مژده ظهور، امامان را مسرور و شاد نمی کند. پس آیا بهترین عمل در آن زمان ها، دعا برای سلامتی و تعجیل فرج ایشان نیست؟ پس چرا به این فکر نیستیم و فراموشمان می شود؟! به این فرمایش حضرت امام صادق علیه السلام توجّه فرمایید:

اِذا کانَ یَومُ الخَمیسِ عِندَ العَصرِ اَهبَطَ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَلائِکَةً مِنَ السَّماءِ اِلَی الاَرضِ مَعَها صَحائِفُ مِن فِضَّةٍ بِأَیدیهِم اَقلامٌ مِن ذَهَبٍ تَکتُبُ الصَّلاةَ عَلی مُحَمَّدٍ صلّی الله علیه و آله و سلّم عِندَ غُرُوبِ الشَّمسِ.(۱)

در روز پنجشنبه هنگام عصر، خدای عزّ و جلّ فرشتگانی را از آسمان به زمین فرو می فرستد که با آنها برگ هایی از نقره و در دستانشان قلم هایی از طلاست، (با این قلم های طلایی روی آن برگ های نقره ای) هنگام غروب خورشید صلوات بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم را می نویسند.

بنابراین آیا شایسته نیست که این صلوات ها را با دعای بر تعجیل فرج اهل بیت علیهم السلام قرین کنیم تا به این وسیله قدمی کوتاه در راه شکر نعمت ولایت و محبّت ائمّه طاهرین به خصوص امام غریب و غایبمان برداشته باشیم؟ این دعا در هنگام غروب روز پنجشنبه به خصوص وارد شده است. مطابق نقل مرحوم سیّدبن طاووس جزء تکالیف مستحبّی انسان در روزهای پنجشنبه این است که هزار بار این گونه صلوات بفرستد:۲.

۱– محاسبه النّفس، ص۲۲.

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَجِّل فَرَجَهُم.

و در روایت دیگری فرموده اند که صد بار به این صورت صلوات بفرستد:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَجِّل فَرَجَهُم وَ اَهلِك عُدُوِّهُم مِنَ الجِنِّ وَ الإِنسِ مِنَ الاوَّلینَ وَ الآخِرینَ.(۱)

این همان دعای شریفی است که برای روز جمعه به خصوص پس از نماز عصر به آن سفارش شده است.

اهتمام به دعای صلوات همراه با درخواست تعجیل فرج اهل بیت علیهم السلام در روزهای پنجشنبه آخر هر ماه قمری تأکید بیشتری دارد، زیرا مطابق روایات، پرونده اعمال هر ماه در آخرین پنجشنبه آن به پیشگاه خداوند عرضه می شود تا مورد بررسی قرار گیرد و مورد قبول یا رد واقع شود. از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

آخِرُ كُلِّ خَمیسٍ فِی الشَّهرِ تُرفَعُ فیهِ اَعمالُ الشَّهرِ.(۲)

پایان هر پنجشنبه در ماه، اعمال آن ماه (به درگاه خداوند) بالا می رود.

از این روایت و شبیه آن بر می آید که اعمال هرکس به صورت ماهانه بالا می رود تا نسبت به پذیرفته شدن یا نشدن کارهای خوب و آمرزیده شدن یا نشدن کارهای بد مورد رسیدگی قرار گیرد. کسی که در طول یک ماه گناهانی مرتکب شده و نمی داند که خداوند آنها را آمرزیده است یا خیر، همچنین نمی داند که کارهای خویش در این ماه مقبول درگاه الهی قرار گرفته یا خیر، می تواند با جلب رضایت امام انس و جانّ حضرت بقیّه الله الاعظم ارواحنا فداه خود را رو سپید کند و همه کوتاهی های یک ماه گذشته را جبران نماید و چه کاری بهتر از دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام در جلب خشنودی ایشان؟!

البتّه چه خوب است که همراه با این دعا صیغه استغفار را - به صورتی که دستور داده اند - از اعماق جانش به زبان جاری کند به این امید که این استغفار با استغفار امامع.

ص: ۱۷۵

۱- جمال الاسبوع، ص۱۲۱.

۲- محاسبه النّفس، ص۲۴، به نقل از علل الشّرایع.

زمان علیه السلام برای او- یا آمین آن بزرگوار – همراه شده و به آبروی آن عزیز به هدف اجابت برسد. مستحب است انسان در پایان روز پنجشنبه این گونه استغفار نماید:

اَستَغفِرُ اللهَ الَّذی لا اِلهَ اِلّا هُوَ الحَیُّ القَیُّومُ وَ اَتُوبُ الیه تَوبَهَ عَبدٍ خاشِعٍ خاضِعٍ مِسکینٍ مُستَکینٍ مُستَجیرٍ لا یَستَطیعُ لِنَفسِهِ صَرفاً وَلا عَدلاً وَلا نَفعاض وَلا ضَرّاً وَ لا حَیاهً وَلا مَوتاً وَ لا نُشُوراً وَ صَلَّی اللهُ عَلی مُحَمَّدٍ وَ عِترَتِهِ الطَّیِّبینَ الطّاهِرینَ الأبرارِ وَ سَلَّمَ تَسلیماً کَثیراً.(۱)

دعا در روز عید غدیر

اشاره

۴- چهارمین مناسب زمانی برای دعا در حقّ امام عصر علیه السلام به خصوص تعجیل فرج ایشان روز عید غدیر است. این عید به یقین بزرگ ترین عید مسلمانان است که آن را حق «عیدالله الاکبر» نامیده و امام صادق علیه السلام قسم خورده اند که خداوند روزی که حرمتش بالاتر از روز غدیر باشد، نیافریده است.(۲)

عظمت این روز به خاطر آن است که در آن عهد و پیمان الهی – که همان عهد امامت و ولایت ائمّه طاهرین علیهم السلام است – به همه جهانیان تا روز قیامت اعلام گردیده و از همه انسان ها در هر نسلی بر عمل به آن پیمان الهی، بیعت خواسته شده است. همه مخاطبان غدیر تا روز رستاخیز موظّفند که با قول و عمل خویش بر وفا به این عهد خداوند، پیمان ببندند و مولویّت موالی خویش را با جان و دل گردن نهند. هرچند پیمان غدیر به همه امامان – اعم از گذشتگان و امام حاضر – مربوط می شود، امّا از یک جهت می توان گفت که عصاره و نتیجه ولایت و مولویّت همه امامان پیشین در وجود مقدّس آخرین باقی مانده از خاندان عصمت و طهارت متجلّی شده است. بنابراین بیعت با ایشان در روز عید غدیر، بیعت با همه جانشیان پیامبر خاتم صلّی الله علیه و آله و سلّم به شمار می آید. لذا می توانیم مهم ترین عمل را در عید غدیر بیعت با امام۶.

ص: ۱۷۶

۱- محاسبه النّفس، ص۲۳.

۲- اقبال الاعمال، ص۴۷۶.

زمان علیه السلام به عنوان ولیّ امر و صاحب اختیار مطلق از جانب پروردگار بشماریم و آن را روز تجدید عهد با آن حضرت بنامیم. با این توضیح مختصر روشن می شود که دعا در حق امام عصر علیه السلام در روز غدیر و به خصوص درخواست تعجیل فرج ایشان - که فرج همه اهل بیت علیه السلام است - از خداوند چه اهمیّت خاصّی دارد. اگر نگاهی به دعاهای مأثور در این روز شریف بیندازیم به این اهمیّت بیشتر پی خواهیم برد.

یکی از زیباترین دعاها در عید غدیر دعایی است که مرحوم سیّدبن طاووس از جناب شیخ مفید رضوان الله علیه نقل فرموده است. اوّل دعا چنین است:

اللّهُمَّ إنّی أسأَلُکَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ نَبِیِّکَ وَ عَلِیٍّ وَلِیِّکَ وَ الشَّأنِ وَ القَدرِ الَّذی خَصَصتَهُما بِهِ دونَ خَلقِکَ... .

خدایا به حقّ محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم پیامبرم و علیّ ولیّت و شأن و منزلتی که در بین خلایقت به ایشان اختصاص داده ای، از تو می خواهم ... .

در آخر دعا هم آمده است:

اللّهُمَّ فَرِّج عَن اَهلِ بَیتِ مُحَمَّدٍ نَبِیِّکَ وَاکشِف عَنهُم وَ بِهِم عَنِ المُؤمِنینَ الکُرُباتِ. اللّهُمَّ املَأِ الاَرضَ بِهِم عَدلاً کَما مُلِئَت ظُلماً وَ جَوراً وَ اَنجِز لَهُم ما وَعَدتَهُم إنَّکَ لا تُخلِفُ المیعادَ.(۱)

خدایا بر خاندان محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم پیامبرت فرج و گشایش ده و از آنها و از مؤمنان به سبب آنها، محنت ها و غم ها را برطرف ساز. خداوندا زمین را به وسیله آنها پر از عدل کن همچنان که از ظلم و جور پر شده است و آنچه به ایشان وعده فرموده ای تحقّق بخش، همانا که تو خلف وعده نمی کنی.

ملاحظه می شود که در این فراز از دعا، درخواست فرج اهل بیت علیهم السلام - و به واسطه آنان فرج همه مؤمنان - از خدای متعال مطرح شده است. عمل دیگری که در روز عید غدیر بر انجام آن تأکید شده، شامل دعایی از قول امام صادق علیه السلام است که در آن تقاضای یاری کردن امام منتظر و قائم آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم مطرح می باشد. متنل.

۱- بحارالانوار، ج۹۸، ص۳۱۹ و ۳۲۱، به نقل از اقبال الاعمال.

فرمایش امام ششم علیه السلام چنین است:

صَومُ یوم غَدیرِ خُمٍّ یَعدِلُ صِیامَ عُمرِ الدُّنیا لَو عاشَ اِنسانٌ عُمرَ الدُّنیا ثُمَّ لو صامَ ما عَمَرتِ الدُّنیا لَکانَ لَهُ ثَوابُ ذلِکَ وَ صِیامُهُ یَعدِلُ عِندَ اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِأَةَ حَجَّهٍ وَ مِأَةَ عُمرَهٍ وَ هُوَ عیدُ اللهِ الأکبَرُ وَ ما بَعَثَ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ نَبیّاً إلّا وَ تَعَیَّدَ فی هذَا الیَومِ وَ عَرَفَ حُرمَتَهُ وَ اسمُهُ فی السَّماءِ یَومُ العَهدِ المَعهُودِ وَ فِی الاَرضِ یَومُ المِیثاقِ المَأخُوذِ وَ الجَمعِ المَشهُودی... .

روزه عید غدیر خم معادل روزه عمر دنیاست. اگر انسانی به اندازه عمر دنیا می زیست سپس همه عمر دنیا را روزه می گرفت، همان قدر ثواب داشت و روزه عید غدیر نزد خدای عزّ و جل با صد حج و صد عمره برابری می کند و آن بزرگ ترین عید خداوند است و خدای عزّ و جل هیچ پیامبری را مبعوث نکرده، مگر آنکه این روز را عید گرفته است و برای آن احترام خاصّ قائل بوده است. نام آن در آسمان روز عهد شناخته شده و در زمین روز پیمان ستانده شده و جمع مشهود است.

سپس اضافه فرمودند:

هرکس نیم ساعت پیش از ظهر دو رکعت نماز به خاطر شکر خدای عزّ و جل بجا آورد و در هر رکعت آن ده بار سوره حمد و ده بار سوره قدر و ده بار آیه الکرسی را بخواند، نزد خدای عزّ و جل با صد هزار حج و صد هزار عمره برابری می کند و هیچ حاجتی از حاجت های دنیا و آخرت را از خدای عزّ و جل درخواست نمی کند - هر حاجتی باشد - مگر آنکه خدای عزّ و جل به برآورده شدن آسان و بی دردسر آن حکم می فرماید.

آنگاه در پایان فرمایشات خود، دعایی را تعلیم فرمودند که پس از آن دو رکعت نماز خوانده شود. قسمت پایان این دعا چنین است:

اللّهُمَّ اِنّی اَسأَلُکَ بِالحَقِّ الَّذی جَعَلتَهُ عِندَهُم و بِالَّذی فَضَّلتَهُم عَلَی العالَمینَ جَمیعاً اَن تُبارِکَ لَنا فی یومِنا هذَا الَّذی اَکرَمتَنا فیهِ بِالوَفاءِ لِعَهدِکَ الَّذی عَهِدتَ اِلَینا وَ المیثاقِ الَّذی واثَقتَنا بِهِ مِن مُوالاهِ اَولیائِکَ وَ

البَرائَهِ مِن اَعدائِکَ وَ تَمُنَّ عَلینا بِنعمَتِکَ وَ تَجعَلَهُ عِندَنا مُستَقَرّاً ثابِتاً وَلا تَسلُبَناهُ اَبَداً ولا تَجعَلَهُ عِندَنا مُستودَعاً فَاِنَّکَ قُلتَ: «فَمُستَقَرٌّ وَ مُستَودَعٌ» فاجعَلهُ مُستَقَرّاً ثابِتاً وَارزُقنا نَصرَ دینِکَ مَعَ وَلِیٍّ هادٍ مِن اَهلِ بَیتِ نَبِیِّکَ قائِماً رَشیداً هادیاً مَهدِیّاً مِنَ الضَّلالَهِ اِلَی الهُدی وَاجعَلنا تَحتَ رایَتِهِ وَ فی زُمرَتِهِ شُهَداءَ صادقینَ مَقبُولینَ فی سَبیلِکَ وَ عَلی نُصرَهِ دینِکَ.(۱)

خداوندا از تو می خواهم به حقّی که نزد آنان (خاندان پیامبر) قرار داده ای و به آنچه بر تمام جهانیان برتریشان بخشیده ای که این روز را بر ما مبارک گردانی، همان روزی که ما را در آن گرامی داشته ای، به خاطر وفا به عهدی که از ما خواسته ای و پیمانی که از ما گرفته ای - پیمان دوستی و پیروی اولیایت و بیزاری از دشمنانت ... و [از تو می خواهم] با لطف خود بر ما منّت نهی و آن را نزد ما ماندنی و ثابت بداری و هرگز از ما نگیری و نزد ما امانت قرار ندهی که تو فرموده ای: «پس [ایمانی] ماندنی است و [ایمانی] به ودیعه گذاشته شده» پس آن را ماندنی و ثابت بدار و یاری رساندن به دینت را روزی ما فرما به همراه ولیّ هدایت کننده ای از خاندان پیغمبرت، آن هنگام که به ارشاد قیام کند و هدایتگر هدایت شده از گمراهی به سوی راه راست باشد. و ما را زیر پرچم و در گروه او، شهیدان راستینی قرار بده که در راه تو و به خاطر یاری دینت، پذیرفته درگاهت می شوند.

پس از اتمام دعا فرمودند:

سپس حاجت های دنیوی و اخروی خود را بخواه که قسم بخدا، قسم بخدا، قسم بخدا همه آنها در این روز برآورده می شود. (۲)

ملاحظه می شود که در این دو دعای روز غدیر، فرج اهل بیت علیهم السلام و توفیق یاری و همراهی با قائم آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم و شهادت در این راه مسألت شده است. معلوم می شود که روز غدیر، روز یاد کردن از حضرت مهدی موعود عجّل الله تعالی فرجه الشّریف و قیام•.

۱- اقبال الاعمال، ص ۴۸۰.

ایشان و درخواست فرج آن حضرت از خداست.

دعای ندبه در عید غدیر

شاهـد دیگر بر این امر آن است که دعای ندبه جزء اعمال این روز مبارک شـمرده می شود. این دعا - همان طور که از نامش پیداست - نشانگر حال گریه و ناله در فراق حضـرت مهدی علیه السـلام و اظهار شوق برای دیدار ایشان و دعا برای تعجیل در فرجشـان می باشـد. این دعـای شـریف در روز جمعه نیز - که عیـد بزرگ مسـلمانان است - خوانـده می شـود. به نظر مرحـوم صدرالاسلام همدانی:

از جمله خواصّ خوانـدن این دعـای مبـارک آن است که در هر مکـانی و موضـعی که خوانـده شود بـا حضور قلب و اخلاص کامل و ملتفت مضامین عالیه فائقه و عبارات و اشارات نامیه رائقه آن بودن، توجّه و التفات مخصوص حضـرت صاحب العصـر و الزّمـان (ارواحنا فـداه) در آن مکان و محل، بلکه حضور به هم رسانیـدن آن حضـرت است در آن مجلس، چنانچه در بعض مواضع و موارد اتّفاق افتاده.(۱)

آری با شـرایطی که این بزرگوار فرمودنـد، تشـرّف به محضـر حضـرت بقیّه الله ارواحنا فداه در هنگام خواندن دعای ندبه بعید نیست. این دعا شامل زیارات امام علیه السلام نیز هست، لذا پس از خواندن آن نماز زیارت وارد شده است.

نمونه ای از تشـرّفات به محضـر امام عصـر علیه السـلام در هنگام زیارت و دعای نـدبه، داسـتانی است که جناب حجّه الاسـلام والمسلمین حاج آقا محمود میردامادی از مرحوم آقای میرجهانی نقل فرموده است. ایشان می گوید:

من از مرحوم عالم متّقی و وارسـته آقای میرجهانی قدّس سـرّه شـنیدم که فرمودند: یک سالی از طرف آیه الله اصفهانی (رحمه الله علیه) برای شـیعیان سامراء کمک هایی بردم. شـبها در حرم مطهّر می ماندم و اذان صـبح به سرداب امام زمان (عج) مشرّف می شدم. آن روزها برق نبود، چراغهای مختصری بود که۷.

۱- پیوند معنوی، ص۱۹۷.

انسان به سختی می توانست از آن استفاده کند.

پلّه های سرداب و داخل سرداب هم نور خیلی کمی داشت، شب جمعه ای در حرم مطهّر به دعا و زیارت مشغول بودم، و اذان صبح که هنوز هوا تاریک بود به طرف سرداب حرکت نمودم. ولی آن روز برخلاف روزهای گذشته پله های سرداب را روشن یافتم، تعجّب کردم، این نور از کجاست؟

داخل سرداب شدم، دیدم مثل روز روشن است، اصلاً سابقه نداشت سرداب این اندازه روشن باشد، بر شگفت من افزوده شد. در این حال متوجّه شدم، آقای جوانی که بسیار نورانی هستند، مشغول نماز می باشند. من هم در کناری مشغول نافله شدم. گویا محلّی که من ایستاده بودم کمی جلوتر از محلّ نماز ایشان بود، لذا وقتی از نماز فارغ شدند، به من فرمودند: «جلوی امامت نایست نماز بخوان»، من بی اختیار در حالی که جذب این جوان نورانی شده بودم خودم را به کناری کشیدم و عقب ایستادم.

نماز صبح را خواندم، و با شوق به دعای ندبه پرداختم رسیدم به جمله: «عَرَجتَ بِروحِهِ الی سَمائِكَ» آقا فرمودند: «عرجت به» بخوان – عرجت بروحه – از معصوم نرسیده است.

بدون چون و چرا و بحث طلبگی، خواندم «عرجت به الی» و بعد کم کم رسیدم به جملات مربوط به امام زمان (عج) و آباء ایشان، این الحسنُ، این الحسینُ، این ابناءُ الحُسَینِ صالحٌ بعدَ صالحٍ... این بقیّه الله... حال خوشی داشتم، اشک می ریختم و در طلب امام زمان می سوختم، امّا نمی دانستم در جوار او نشسته ام و خدمتش مشرّف شده ام و به زیارتش نائل گشته ام.

بعد از دعا به نماز ایستادم، در نماز به فکرم رسید، این آقا امام زمان هستند، به دلیل:

۱- نوری که سرداب را احاطه کرده است و این نور از ایشان است.

۲- فرمودند: جلوی امامت نایست نماز بخوان، و این صراحت دارد بر اینکه ایشان امام زمان بوده اند.

۳- فرمودند: «عرجت به بخوان» و من بدون چون و چرا پذیرفتم، و این احاطه ولایت حضرت بود بر قلب من که مباحثه نکردم.

خلاصه در نماز یقین کردم که ایشان امام زمان (عج) می باشند، نماز را تمام کردم و قصد کردم به پای ایشان بیفتم و دامنشان را بگیرم و عرض ادب و محبّت نمایم ولی تا رو بر گرداندم ایشان را ندیدم.

گریه کردم، آقا را صدا زدم، دیگر خبر نیافتم از پلّه ها آمدم بالا، از خادم پرسیدم، سیّد را ندیدی؟

گفت: کدام سیّد؟ اوّلین کسی که وارد سرداب شده تو هستی و من از دیگری خبر ندارم.

فهمیدم او امام زمان (عج) را ندیده است، و زیارت حضرت فقط نصیب من شده است.(۱)

دعا در عید فطر و قربان

اشاره

۵ و ۶- دو مناسبت دیگر برای دعا در حقّ امام عصر علیه السلام و تعجیل فرج ایشان، دو عید بزرگ دیگر مسلمانان یعنی عید فطر و عید قربان است. به طور کلّی مسلمانان چهار عید بزرگ دارند که عبارتند از: غدیر، جمعه، فطر و قربان. محور و قطب همه این اعیاد وجود مقدّس بقیّه الله الاعظم ارواحنا فداه است که جای خالی ایشان در زمان غیبت، در این چهار مناسبت بیشتر حس می شود. خواندن دعای شریف ندبه نیز در هر چهار روز مستحب است.(۲) ممکن است این سؤال به ذهن خطور نماید که روز عید چه مناسبتی با ندبه و گریه دارد و چرا خواندن دعایی که سراسر سوز و آه و ناله است، در اعیاد بزرگ اسلامی توصیه شده است؟

خوب است پاسخ این پرسش را از بیان امام صادق علیه السلام بشنویم که فرمودند:

مامِن عیدٍ لِلمُسلِمینَ اَضحی وَلا فِطرٍ إلّا وَ هُوَ یُجَدِّدُ لِآلِ مُحمَّدٍ فیهِ حُزناً.

هیچ عید قربان و فطری برای مسلمانان نیست مگر اینکه برای آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم غم و اندوهی را تازه می کند.۴.

ص: ۱۸۲

۱- سه رساله درباره حجّه بن الحسن العسکری (عج)، ص ۳۴ و ۳۵.

۲- بحارالانوار، ج۱۰۲، ص۱۰۴.

راوی می گوید: پرسیدم چرا چنین است؟ فرمودند:

لِاَنَّهُم یَرَونَ حَقَّهُم فی یَدِ غَیرِهِم.(۱)

چون ایشان حقّ خود را در دست غیر خود می بینند.

حقّ اهل بیت علیهم السلام این است که همه اهل دنیا (نه فقط شیعیان بعضی کشورهای خاص) - اعم از مسلمان و غیر مسلمان - ایشان را به عنوان ولیّ نعمت خود بشناسند و به آنان در همه امورشان - به خصوص مسائل دینی - رجوع نمایند. اعیاد بزرگ اسلامی بهترین فرصت برای تجلّی ولایت و محبّت مردم دنیا با امام زمانشان و تجدید بیعت با آن بزرگوار است. امّا در زمان غیبت آن حضرت نه فقط مردم جهان، بلکه اکثریّت مسلمانان هم - که به دلیل عدم آشنایی با تشیّع، معرفتی نسبت به امام زمانشان ندارند- هیچ گونه حقّی برای ایشان قائل نیستند و هیچ یادی هم از آن بزرگوار نمی کنند. خود اهل بیت علیهم السلام هم از این بابت - البتّه به خاطر امّتشان نه خودشان - ناراحت و غمگین می شوند و این روزهای عید زنده کننده غم و اندوه حضرات معصومین علیهم السلام می باشد. از همین جهت است که به تعبیر مرحوم صاحب مکیال شایسته است مؤمنان در این اعیاد ظهور امام عصر علیه السلام را با اصرار و الحاح از خداوند طلب نمایند تا به این وسیله حزن و اندوه را از دل های پاک اهل بیت علیهم السلام بزدایند.(۲)

عدم توفیق کامل مسلمانان برای عید فطر و قربان

جهت دیگری که دعا برای تعجیل فرج مولای غریبمان را در عید فطر و قربان مؤکّد می سازد، توجّه به این حقیقت است که طبق روایات متعدّد از اهل بیت عصمت و طهارت، تا منتقم خون ابی عبدالله الحسین علیه السلام ظهور نفرماید هیچ عید فطر و قربانی برای همه مسلمانان منشأ خیر و برکت کامل نخواهد شد. به نمونه ای از این احادیث در بیان امام صادق علیه السلام توجّه فرمایید:۵.

۱- اصول کافی، ج۴ (فروع)، ص ۱۷۰، باب النّوادر، ح۲.

۲- مکیال المکارم، ج۲، ص۳۵.

لَمّا ضُرِبَ الحُسَینُ بنُ عَلِیٍّ علیهما السلام بِالسَّیفِ ثُمّش ابتَدَرَ لِیَقطَعَ رَأسَهُ نادی مُنادٍ مِن قِبَلِ رَبِّ لِعِزَّهِ تَبارَکَ وَ تَعالی مِن بُطنانِ العَرشِ فَقالَ: اَلا اَیَّتُها الاُمَّهُ المُتَحَیِّرَهُ الظّالِمَهُ بَعدَ نَبِیِّها: لا وَفَّقَکُمُ اللهُ لِاَضحی وَلا فِطرٍ.

وقتی حسین بن علی علیهما السلام با شمشیر ضربه خوردند، سپس (قاتل ایشان) آمد تا سر (مقدّس) آن بزرگوار را (از تن) جدا نماید، ندا دهنده ای از جانب پروردگار عزّت تبارک و تعالی از داخل عرش ندا در داد و گفت: آگاه باشید ای امّت سرگردان ستمگر پس از پیامبرشان: خداوند شما را برای (عید) قربان و فطر موفق نگرداند.

آنگاه امام صادق علیه السلام فرمودند:

لا جَرَمَ وَاللهِ ما وُفِّقُوا ولا یُوَفَّقُونَ اَبَداً حَتّی یَقُومَ ثائِرُ الحُسَینِ علیه السلام.(۱)

قسم به خدا یقیناً موفّق نشده اند و هرگز موفّق نخواهند شد، تا اینکه خونخواه حسین علیه السلام قیام فرماید.

علّامه بزرگوار مجلسی رحمه الله در بیان معنای عدم توفیق مسلمانان برای فطر و قربان چند احتمال مطرح فرموده اند. یک احتمال که برداشت اکثریّت علما بوده این است که در بسیاری از زمان ها هلال ماه شوّال و ذیحجّه به صورت قطعی تشخیص داده نمی شود و به همین جهت روز عید فطر و قربان مشتبه می گردند.

احتمال دیگری که خود علّامه مجلسی آن را ظاهرتر دانسته اند این است که این حکم به عامّه (اهل سنّت) اختصاص دارد.(۲)

این عدم موفقیّت هر معنایی داشته باشد، قدر مسلّم این است که در سطح دنیا همه مسلمانان جهان از بهره برداری کامل از برکات این عیدهای مبارک محروم می مانند تا اینکه منتقم خون ابی عبدالله الحسین علیه السلام ظهور فرماید و انتقام آن خون پاک را بگیرد. از این رو مهم ترین و بزرگ ترین عبادت در روز عید فطر و قربان دعا۸.

۱- بحارالانوار، ج۴۵، ص۲۱۷، ح۴۲، به نقل از الامالی صدوق.

۲- همان، ص۲۱۷ و ۲۱۸.

برای تعجیل فرج خونخواه سیّدالشّهداء علیه السلام می باشد تا با ظهورش عید واقعی را برای مسلمانان - بلکه همه مردم دنیا - به ارمغان آورد. بسیار دور از انصاف است که این اعیاد گرامی بر مسلمانان بگذرد و یاد مناسب امام منتظرمان در این روزها صورت نپذیرد. راستی مسلمانان در این ۱۱۶۸ سال غیبت آن عزیز در عید فطر و قربان چقدر به یاد امامشان بوده و برای تعجیل فرج ایشان دعا کرده اند؟!

دو نمونه از دعاهای مأثور در روز عید

توجّه به مضامین برخی از دعاهای مأثور در این اعیاد شریف تذکّر دهنده خوبی برای این موضوع است. از حضرت باقرالعلوم علیه السلام نقل شده که فرمودند:

وقتی آماده خارج شدن (برای ادای نماز جمعه یا عید) شدی، این دعا را بخوان.

ابتدای دعا طبق نقل مرحوم سیّدبن طاووس چنین است:

اللّهمَّ مَن تَهَیَّأَ فی هذَ الیَومِ... .

در فراز بعدی دعا ذکر صلوات پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم و اوصیای ایشان علیهم السلام - با ذکر اسامی هرکدام - مطرح می شود تا اینکه به حضرت صاحب الزّمان علیه السلام منتهی می گردد، آنگاه در دعا برای ایشان چنین می گوییم:

اللّهمَّ افتَح لَنا فَتحاً یَسیراً وانصُرهُ نَصراً عَزیزاً اللّهمَّ اَظهِر به دینَکَ و سُنَّهَ رَسُولِکَ حَتّی لایَستَخفِیَ بِشَیءٍ مِنَ الحَقِّ مَخافَهَ اَحَدٍ مِنَ الخَلقِ.

خدایا ما را به آسانی پیروز بفرما و او را به گونه ای یاری کن که شکست پیدا نکند. خدایا دینت و سنّت پیامبرت را به سبب او آشکار گردان تا اینکه هیچ حقّی را به خاطر ترس از خلق مخفی نگه ندارد.

اللّهمَّ إنّا نَرغَبُ اِلَیکَ فی دَولَهٍ کَریمَهٍ تُعِزُّ بِها الإسلامَ وَ اَهلَهُ وَ تُذِلُّ بِها النِّفاقَ وَ اَهلَهُ وَ تَجعَلُنا فیها مِنَ الدُّعاهِ اِلَی طاعَتِکَ وَ القادَهِ اِلی سَبیلِکَ وَ تَرزُقُنا بِها کَرامَهَ الدُّنیا وَ الآخِرَهِ... .

خداوندا ما به سویت رغبت می جوییم در دولت کریمه ای که به سبب آن اسلام و اهلش را عزیز می گردانی و نفاق و اهلش را ذلیل می فرمایی و ما را در آن (دولت) در زمره دعوت کنندگان به سوی فرمانبرداریت و هدایت کنندگان به راهت قرار می دهی و به سبب آن (دولت) کرامت دنیا و آخرت را روزی ما می فرمایی ... .

اینها بهترین دعاهایی است که برای خودمان در دولت کریمه حضرت بقیه الله ارواحنا فداه می توانیم داشته باشیم. آنگاه فرمودند:

ثُمَّ تَدعُو اللهَ لَهُ وَ عَلی عَدُوِّهِ وَ تَسأَلُ حاجَتَکَ.(۱)

سپس به پیشگاه خداوند برای او دعای خیر می کنی و دشمن او را نفرین می کنی و حاجت خود را درخواست می نمایی.

دعای دیگری که در روز عید فطر هنگام رفتن برای ادای نماز وارد شده از حضرت امام علیّ بن موسی الرّضا علیهما السلام است. قسمتی از این دعای شریف که در خصوص حضرت مهدی موعود «عجّل الله تعالی فرجه الشّریف می باشد، چنین است:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی وَلِیِّکَ المُنتَظِرِ اَمرَکَ المُنتَظِرِ لِفَرَجِ اَولِیاءِکَ اللّهُمَّ اشعَب بِهِ الصَّدعَ وَ ارتُق بِهِ الفَتقَ وَ اَمِت بِه الجَورَ وَ اَظهِر بِهِ العَدلَ وَ زَیِّن بِطُولِ بَقاءِهِ الاَرضَ وَ اَیِّدهُ بِنَصرِکَ وَانصُرهُ بِالرُّعبِ.(۲)

خداوندا بر ولیّت که منتظر امرت و منتظر فرج دوستانت است، درود بفرست. خدایا اختلاف و شکاف را به وسیله او اصلاح و ترمیم فرما و ظلم را به دست او بمیران و عدل را به وجود او آشکار گردان و زمین را با ماندن طولانی اش مزیّن کن و او را با یاری خود، تأیید و با ترس و وحشت یاری فرما.

می بینیم که امام هشتم علیه السلام با این دعاها یاد امام عصر علیه السلام را از همان زمان تاکنون زنده نگه داشته اند.ت.

۱- اقبال الاعمال، ج۱، ص ۲۸۰، متن کامل دعا در بخش سوم کتاب آمده است.

۲- همان، ص۲۸۴، متن کامل دعا در بخش سوم کتاب آمده است.

دعا در روز عرفه

۷- یکی از روزهای سال که دعا در آن بسیار سفارش شده، روز عرفه یعنی نهم ذیحجّه بخصوص عصر آن است. امام صادق علیه السلام این روز را یکی از اعیاد مسلمانان و «یومُ دعاءٍ و مسألهٍ» خوانده اند(۱) و مهم ترین عمل در آن دعا کردن است به گونه ای که روزه آن هم در صورتی مستحب است که شخص از دعا کردن ناتوان نشود.(۲) در این روز دعاهای متعدّدی از ائمّه طاهرین علیهم السلام وارد شده که دارای مضامین بسیار بلند و پرمحتوایی است و در بیشتر آنها دعاهای زیبایی در حقّ امام عصر علیه السلام وارد شده است. ما به چند نمونه از این دعاها اشاره می کنیم.

در یکی از این دعاها که از زبان حضرت سیّدالسّاجدین علیه السلام نقل شده، چنین می خوانیم:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ فَرِّج عَن آلِ مُحَمّدٍ... وَ اَنجِز لَهُم ما وَعَدتَهُم وَ بَلِّغنی فَتحَ آلِ مُحَمَّدٍ... اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اَصلِح لَنا اِمامَنا وَ استَصلِحهُ وَ اَصلِح عَلی یَدَیهِ وَ آمِن خَوفَهُ وَ خَوفَنا عَلَیهِ واجعَلهُ اللّهُمَّ الَّذی تَنتَصِرُ بِهِ لِدینِکَ... .

خداوندا بر محمّد و آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم درود بفرست و برای آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم فرج و گشایش برسان ... و آنچه را به ایشان وعده فرموده ای محقّق کن و مرا به (زمان) پیروزی آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم برسان... خدایا بر محمّد و آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم درود بفرست و (امر فرج) امام ما را برای ما اصلاح بفرما و او را (برای انجام رسالت هایش) شایسته قرار ده و به دستان او صلاح را جاری فرما و ترس او و ترس ما را بر او، به امنیّت مبدّل ساز و او را همان کسی قرار بده که به سبب او دینت را پیروز می کنی ... .

اللّهُمَّ املَأ الاَرضَ بِهِ عَدلاً وَ قِسطاً کَما مُلِئَت ظُلماً وَ جَوراً وَ امنُن بِهِخ.

ص: ۱۸۷

۱- بحارالانوار، ج۹۷، ص۱۲۴، به نقل از مجالس الشّیخ.

۲- همان، ص۲۱۲، به نقل از مجالس الشّیخ.

عَلی فُقَراءِ المُسلِمینَ وَ اَرامِلِهِم وَ مَساکینِهِم وَاجعَلنی مِن خِیارِ مَوالیهِ وَ شِیعَتِهِ اَشَدِّهِم لَهُ حُبّاً وَ اَطوَعِهِم لَهُ طَوعاً وَ اَنفَذِهِم لِأَمرِهِ وَ اَسرَعِهِم اِلی مَرضاتِهِ وَ اَقبَلِهِم لِقَولِهِ وَ اَقوامِهِم بِأَمرِهِ وَ ارزُقنِی الشَّهادَةَ بَینَ یَدَیهِ حَتّی اَلقاکَ وَ أَنتَ عَنّی راضٍ.(۱)

خدایا زمین را به سبب او پر از عدل و داد فرما همان طور که از ظلم و جور پر شده است و به وسیله او بر مسلمانان فقیر و نیازمند (یا بیوه زنان) و بیچارگان آنها منّت بگذار و مرا از بهترین پیروان و شیعیان او قرار ده که بیشترین محبّت را نسبت به او دارند و مطیع ترین کس در برابر اویند و امر او را بهتر از دیگران اطاعت می کنند و سریع تر (از دیگران) به (کسب) خشنودی او می شتابند و نسبت به سخن او پذیرنده تر (از دیگران) و در برابر امرش عامل تر هستند و شهادت پیش روی او را روزیم بفرما تا تو را در حالی که از من راضی و خشنود هستی، ملاقات نمایم.

ملاحظه فرمایید که چه دعاهای زیبایی از زبان مبارک امام سجّاد علیه السلام نسبت به خود امام عصر علیه السلام و دوستداران ایشان صادر شده است. ابتدا فرج آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم را از خدا طلب کرده و آرزو نموده اند که پیروزی آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم را درک نمایند. تحقّق این آرزو می تواند در زمان رجعت ائمّه طاهرین علیهم السلام - از جمله حضرت سجّاد علیه السلام - باشد که ادامه دهنده حکومت عدل جهانی امام عصر علیه السلام هستند. سپس از آخرین وصیّ پیامبر خاتم صلّی الله علیه و آله و سلّم به عنوان «امامَنا» یاد کرده اند. این تعبیر عظمت مقام حضرت مهدی موعود عجّل الله تعالی فرجه الشّریف را نشان می دهد که حجّت معصوم خداوند ایشان را پیشوای خود خوانده اند.

در فراز بعدی دعا پس از درخواست پر شدن زمین از عدل و داد به دست امام عصر علیه السلام و منّت گذاشتن خداوند بر بیچارگان و نیازمندان به وسیله آن حضرت، از خدا خواسته اند که در زمره بهترین شیعیان و دوستداران ایشان باشند و در پایان همل.

ص: ۱۸۸

۱- بحارالانوار، ج۹۸، ص۲۳۴، به نقل از اقبال الاعمال.

شهادت در پیش روی آن حضرت را از خداوند درخواست نموده اند. این دعاها بهترین و زیباترین آرزوهای یک مؤمن منتظر را بیان می دارد که در روز عرفه از خدایش طلب نماید.

دعای دیگری که در روز عرفه از وجود مبارک امام صادق علیه السلام نقل شده، دعای مفصّلی است که مرحوم سیّدبن طاووس آورده است. این دعای شریف دارای مضامین بسیار عالی و پرمحتواست که دو قسمت از آن شامل دعا در حقّ حضرت ولیّ عصر عجّل الله تعالی فرجه الشّریف می باشد. یکی از این موارد چنین است:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحمّدٍ وَ آلِ مُحمّدٍ الَّذینَ اَذهَبتَ عَنهُمُ الرِّجسِ وَ طَهَّرتَهُم تَطهیراً اللّهُمَّ افتَح لَهُم فَتحاً یَسیراً وانصُرهُم نَصراً عَزیزاً وَاجعَل لَهُم مِن لَدُنکَ سُلطاناً نَصیراً اللّهُمَّ مَکِّن لَهُم فِی الاَرضِ وَاجعَلهُم اَئِمَّةً وَاجعَلهُمُ الوارِثینَ اللّهُمَّ اَرِهِم فی عَدُوِّهِم ما یَأمُلُونَ وَ اَرِ عَدُوَّهُم مِنهُم ما یَحذَرُونَ اللّهُمَّ اجمَع بَینَهُم فی خَیرٍ وَ عافِیَةٍ اللّهُمَّ عَجِّلِ الرَّوحَ وَ الفَرَجَ لِآلِ مُحمَّدٍ... .(۱)

در پایان همین دعا چنین می خوانیم:

اللّهُمّش یا رَبِّ نَشکُو غَیبَةَ نَبِیِّنا عَنّا وَ قِلَّةَ ناصِرِنا و کَثرَةَ عَدُوِّنا وَ شِدَّةَ الزَّمانِ عَلَینا وَ وُقُوعَ الفِتَنِ بِنا وَ تَظاهُرَ الخَلقِ عَلَینا اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ افرُج ذلِکَ بِفَرَجٍ مِنکَ تُعَجِّلُهُ وَ ضُرٍّ تَکشِفُه وَ حَقٍّ تُظهِرُهُ اللّهُمَّ ابعَث بِقائِمِ آلِ مُحَمَّدٍ صلّی الله علیه و آله و سلّم لِلنَّصرِ لِدینِکَ وَ اِظهارِ حُجَّتِکَ وَ القِیامِ بِأَمرِکَ وَ تَطهیرِ اَرضِکَ مِن أَرجاسِها بِرَحمَتِکَ یا اَرحَمَ الرّاحِمینَ...(۲)

در این قسمت دعا هم به طور مشخّص از قائم آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم یاد شده و فرج کّلی ول.

۱- بحارالانوار، ج۹۸، ص۲۴۵، به نقل از اقبال الاعمال.

۲- همان، ص۲۵۵، به نقل از اقبال الاعمال.

نهایی به دست مبارک ایشان برای پاک شدن زمین از هر آلودگی درخواست شده است.

سومین دعایی که در این جا از آن یاد می کنیم، از زبان حضرت زین العابدین علیه السلام در روز عرفه صادر شده و دعای چهل و هفتم از صحیفه مبارکه سجّادیّه می باشد. قسمتی از این دعا اختصاص به امام حیّ و حاضر در هر زمان دارد که در عصر ما بر وجود مبارک حضرت بقیّه الله ارواحنا فداه منطبق می گردد. این فراز دعا چنین آغاز می شود:

اللّهُمَّ إنَّکَ اَیَّدتَ دینَکَ فِی کُلِّ اَوانٍ بِإمامٍ اَقَمتَهُ عَلَماً لِعِبادِکَ وَ مَناراً فی بِلادِکَ بَعدَ اَن وَصَلتَ حَبلَهُ بِحَبلِکَ وَ جَعَلتَهُ الذَّریعَهَ اِلی رِضوانِکَ وَ افتَرَضتَ طاعَتَهُ وَ حَذَّرتَ مَعصِیَتَهُ وَ اَمَرتَ بِامتِثالِ اَوامِرِهِ وَ الاِنتِهاءِ عِندَ نَهیِهِ وَ اَلّا یَتَقَدَّمَهُ مُتَقَدِّمٌ وَلا یَتَأَخَّرَ عَنهُ مُتَأَخِّرٌ فَهُوَ عِصمَهُ اللّائِذینَ وَ کَهفُ المُؤمِنینَ وَ عُروَهُ المُتَمَسِّکینَ وَ بَهاءُ العالَمینَ.(۱)

خدایا تو دینت را در هر زمانی با امامی تأیید فرمودی که او را برای بندگانت به عنوان نشانه و در سرزمین هایت به عنوان راهنما اقامه نمودی، پس از آنکه ریسمان او را به ریسمان خود وصل کردی و او را وسیله (کسب) خشنودی خود قرار دادی و فرمانبری از او را واجب نمودی و از نافرمانی او برحذر داشتی و به اطاعت از دستوراتش و پرهیز از منهیّاتش امر فرمودی و به اینکه هیچکس از او جلو نیفتد و عقب نماند (امر کردی) پس او پناه دهنده به پناهندگان و مأمن اهل ایمان و دستاویز محکم چنگ زنندگان و نور با شکوه جهانیان است.

به دنبال این قسمت دعاهایی در حقّ این امام گرانقدر و بی نظیر مطرح فرموده اند که بیشتر آنها درخواست فرج برای ایشان است. سپس دعا در حقّ دوستان و پیروان ایشان آغاز می شود که آنها هم بسیار پرمحتوا و نغز است. ما برای رعایت اختصار از نقل و ترجمه فرازهای دیگر این دعای شریف خودداری می کنیم و خوانندگان۷.

ص: ۱۹۰

۱- صحیفه سجّادیّه، دعای ۴۷.

محترم را به صحیفه مبارکه سجّادیّه ارجاع می دهیم.

نتیجه ای که از نقل این سه نمونه دعا برای امام عصر علیه السلام در روز عرفه می گیریم، این است که مؤمنان در ایّام عرفه - به خصوص در دوران غیبت امامشان - نباید از خواندن این دعاها غفلت نمایند. بسیار دور از انصاف است که در روز عرفه - که این همه تأکید بر دعا به پیشگاه الهی صورت گرفته - دعا برای امام زمانمان را فراموش کنیم و تنها به فکر خودمان باشیم. هرچند که اگر خیر و صلاح دنیا و آخرت خودمان را هم می خواهیم بهترین راهش دعا در حقّ امام غریبمان است. به هر حال توجّه به اهمیّت دعا برای امام علیه السلام در روز عرفه توفیق انسان را در انجام آن بیشتر و بهتر می سازد.

دعا در ماه مبارک رمضان

۸- در بین ماه های قمری، ماه مبارک رمضان برتری خاصّی بر دیگر ماه ها دارد. به همین جهت است که این ماه به خداوند منسوب و «شهر الله» نامیده شده است. از پیامبر گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم نقل است که فرمودند:

شَهرُ رَمَضانُ شَهرُ اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ هُوَ شَهرٌ یُضاعِفُ اللهُ فیهِ الحَسَناتِ وَ یَمحُو فیه السَّیِّئاتِ... ولا یَکُونَنَّ شَهرُ رَمَضانَ عِندَکُم کَغَیرِه مِنَ الشُّهُورِ فإنَّ لَهُ عِندَ اللهِ حَرمَهً وَ فَضلاً عَلی سائِرِ الشُّهُورِ.(۱)

ماه رمضان ماه خدای عزّ و جل است و آن ماهی است که خداوند در آن (پاداش) خوبی ها را چند برابر می کند و بدی ها را در آن از بین می برد... و نباید ماه رمضان نزد شما مانند سایر ماه ها باشد، زیرا آن (ماه) نزد خداوند احترام و فضیلتی خاصّ بر سایر ماه ها دارد.

روشن است که در یک چنین ماهی دعا در حقّ امام عصر علیه السلام که عبادت بسیار بزرگی است، فضیلت فوق العاده ای پیدا می کند و آثار و برکات آن چندین برابر ماه هایه.

۱- بحارالانوار، ج۹۶، ص ۳۴۰، ح۵، به نقل از فضائل الاشهر الثّلاثه.

دیگر می شود. از فضایل خاصّ ماه مبارک رمضان فرمایش امام هشتم علیه السلام است که فرمودند:

مَن اَعـانَ فیهِ مُؤمِناً اَعانَهُ اللّهُ تَعالی علی الجَوازِ علی الصِّـراطِ یَومَ تَزِلُّ فیه الاَقـدامُ... وَ مَن نَصَـرَ فیهِ مَظلُوماً نَصَـرَهُ اللّهُ عَلی کُلِّ مَن عاداهُ فی الدُّنیا وَ نَصَرَهُ یَومَ القِیامَهِ عِندَ الحِسابِ وَ المیزانِ.(۱)

هرکس در ماه رمضان مؤمنی را کمک کند، خدای متعال در روزی که قدم ها روی صراط می لغزد، برای عبور از آن کشمکش می کند... و هرکس در آن (ماه) مظلومی را یاری کند، خداوند در دنیا بر همه کسانی که با او دشمنی می کنند، یاریش می نماید و در روز قیامت هنگام محاسبه و سنجش اعمال نیز یاریش می کند.

نکته ای که- با الهام از فرمایش مرحوم صاحب مکیال در کتاب ارزشمندشان - از این حدیث شریف استفاده می توان کرد این است که دعا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السلام از مصادیق اعانت (کمک) و نصرت (یاری) ایشان است. وقتی کمک کردن به مؤمن چنان فضیلتی دارد، کدام مؤمن از وجود مقدّس امام عصر علیه السلام بالاتر یافت می شود که بتوان با دعا در حقّ ایشان یاریش کرد؟ همچنین اگر یاری مظلوم، پاداش های عظیم دنیوی و اخروی دارد، کدام مظلومی از مولای غریبمان حضرت بقیّه الله الاعظم علیه السلام مظلوم تر یافت می شود که بتوان به یاری ایشان شتافت؟ این جاست که برخی از برکات دعا در حقّ آن عزیز در ماه مبارک رمضان برایمان روشن تر می گردد.

اگر کسی بخواهد از این فرصت طلایی برای دعا در حقّ مولایش بهره مند گردد، می تواند از خواندن دعاهای مأثور در این ماه شریف کمال استفاده را ببرد. ما در این جا به بیان فهرستی از مهم ترین ادعیه ماه مبارک رمضان که شامل دعا برای امام عصر علیه السلام است، اکتفا می کنیم و خوانندگان محترم را به کتب و منابع خاصّ آنها ارجاع می دهیم.

اوّلین دعایی که در ابتدای ماه مبارک از حضرت امام صادق علیه السلام نقل شده شامله.

۱- بحارالانوار، ج۹۶، ص۳۴۱، ح۵، به نقل از فضائل الاشهر الثّلاثه.

مناجات های با خدای متعال است و قسمتی از آن هم دعا در حقّ امام زمان علیه السلام و درخواست خدمتگزاری در دولت کریمه آن بزرگوار می باشد، عرضه می داریم:

اللّهُمَّ إنّا نَرغَبُ إِلَیکَ فی دَولَهٍ کَریمَهٍ... اللّهُمَّ إنّا نَشکُو اِلَیکَ غَیبَهَ نَبِیِّنا وَ کَثرَهَ عَدُوِّنا... .(۱)

این عبارات بسیار شبیه عبارات دعای افتتاح است که از وجود مقدّس امام عصر علیه السلام صادر شده است.

در قسمت دیگری از این دعای شریف، نام مقدّس چهارده معصوم علیهم السلام به صراحت ذکر شده و از آخرین وصیّ حضرت خاتم الانبیاء صلّی الله علیه و آله و سلّم تحت عنوان «الحجّه القائم بالحقّ» یاد شده است.(۲)

دومین دعایی که خواندن آن در ماه مبارک رمضان بسیار مورد تأکید قرار گرفته، دعای افتتاح می باشد. این دعایی است که نایب دوم امام عصر علیه السلام جناب محمّدبن عثمان بن سعید عمروی در دفتری نوشته و به خواندن آن مقیّد بود. راوی دعا می گوید: در ابتدای آن چنین نوشته بود:

تَدعُو بِهذَا الدُّعاءِ فی کُلِّ لَیلَهٍ مِن شَهرِ رَمَضانَ فَإنَّ الدُّعاءَ فی هذَا الشَّهرِ تَسمَعُهُ المَلائِکَهُ وَ تَستَغفِرُ لِصاحِبه.(۳)

این دعا را در هر شب ماه رمضان می خوانی، زیرا در این ماه فرشتگان دعا را می شنوند و برای صاحب آن طلب مغفرت می نمایند.

ظاهر عبارت دلالت می کند بر اینکه این عبارت فرمایش امام زمان علیه السلام به نایب خاصّ خود باشد و اصل دعا هم از خود حضرت است. این دعا را مرحوم محدّث قمّی اعلی الله مقامه الشّریف در کتاب مستطاب مفاتیح الجنان ذکر فرموده و شامل دعاهای۸.

۱- بحارالانوار، ج۹۷، ص۳۳۲، به نقل از اقبال الاعمال.
۲- این دعای شریف را مرحوم علّامه مجلسی در کتاب گرانقدر بحارالانوار، ج۹۷، از ص ۳۲۶ تا ص ۳۴۰، به نقل از اقبال الاعمال سیّدبن طاووس نقل فرموده است.
۳- اقبال الاعمال، ج۱، ص۵۸.

زیبایی در حقّ امام زمان علیه السلام از جمله درخواست تعجیل فرج ایشان می باشد.

سومین دعا مربوط به روزهای ماه مبارک رمضان است. این دعای شریف هم در کتاب مفاتیح الجنان به طور کامل - البتّه با مختصر اختلافی در برخی از تعابیر - نقل شده و با این عبارت آغاز می گردد:

اللّهُمَّ هذا شَهرُ رَمَضانَ.

برخی از عبارات دعا که به وجود مقدّس حضرت مهدی عجّل الله تعالی فرجه الشّریف مربوط می شود، این است:

یا رَبَّ مُحَمَّدٍ صلّی الله علیه و آله و سلّم وَ آلِ مُحَمَّدٍ صلّی الله علیه و آله و سلّم اغضَبِ الیَومَ لِمُحَمَّدٍ و لِاَبرارِ عِترَتِهِ... أنتَ خلیفَهُ محمَّدٍ وَ ناصِرُ محمَّدٍ وَ مُفَضِّلُ محمّدٍ اسأَلُکَ أن تُصَلِّیَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اَن تَنصُرَ خَلیفَهَ محمّدٍ وَ وَصِیَّ مُحمّدٍ و القائِمَ بِالقِسطِ مِن اَوصِیاءِ محمّدٍ... .(۱)

ای پروردگار محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم و آل محمّد امروز به خاطر محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم و نیکان از عترتش غضب فرما... تو جانشین محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم و یاری کننده محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم و برتری دهنده محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم هستی، از تو می خواهم که بر محمّد و آل محمّد درود بفرستی و جانشین محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم و وصیّ محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم و به پا دارنده عدل از اوصیای محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم را یاری فرمایی.

روشن است که نتیجه غضب خداوند به خاطر پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم و عترت پاکش، اذن ظهور به آخرین وصیّ پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم می باشد و اینکه خداوند را خلیفه و جانشین محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم می خوانیم، به این جهت است که انتقام گیرنده از دشمنان او و عترت پاکش خود خداست و این انتقام به ظهور حضرت بقیّه الله ارواحنا فداه واقع می شود.

چهارمین دعا در ماه مبارک رمضان که در حقّ حضرت ولیّ عصر عجّل الله تعالی فرجه الشّریف می باشد، مربوط به شب ششم این ماه شریف است. قسمتی از دعا این است:ل.

۱- بحارالانوار، ج۹۸، ص۱۰۴، به نقل از اقبال الاعمال.

اَسأَلُکَ اَن تُصَلِّیَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اَن تُعَجِّلَ فَرَجَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ فَرَجنا بِفَرَجِهِم.(۱)

پنجمین دعا در ماه رمضان، به روز هشتم این ماه مبارک مربوط است که قسمتی از آن چنین است:

اَسأَلُکَ اَن تُصَلِّیَ عَلی مُحمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اَن تُعَجِّلَ فَرَجَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ فَرَجی مَعَهُم وَ فَرَجَ کُلِّ مُؤمِنٍ وَ مُؤمِنَهٍ.(۲)

ششمین دعا در ماه مبارک مربوط به شب دوازدهم ماه رمضان است. در این دعا تعجیل فرج آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم همراه با عافیت از خداوند درخواست شده است.(۳)

هفتمین دعا در ماه مبارک اختصاص به روز سیزدهم این ماه دارد. این دعا در کتاب شریف بحارالانوار علّامه مجلسی و نیز کتاب مکیال المکارم به طور کامل از کتاب اقبال الاعمال مرحوم سیّدبن طاووس نقل شده است. (۴) دعای دیگری هم برای روز سیزدهم ماه مبارک نقل شده که علاقمندان می توانند به کتاب اقبال الاعمال مرحوم سیّدبن طاووس رجوع نمایند.(۵)

دعای هشتم در این خصوص مربوط به روز هجدهم ماه مبارک رمضان است که مرحوم علّامه مجلسی از کتاب اقبال الاعمال نقل فرموده است.(۶)

پس از روز هجدهم ماه مبارک رمضان، از شب نوزدهم بحث مربوط به شب قدر مطرح می شود که بهترین شب سال است و اختصاص تام به وجود مقدّس امام عصر علیه السلامل.

۱- بحارالانوار، ج۹۸، ص۲۴.

۲- همان، ص۲۸، به نقل از اقبال الاعمال.

۳- همان، ص۳۴.

۴- همان، ص۳۷ و مکیال المکارم، ج۲، ص۴۳ و ۴۴.

۵- متن این دعا در کتاب صحیفه مهدیّه، باب پنجم، عنوان دهم، به نقل از کتاب اقبال الاعمال آمده است.

۶- بحارالانوار، ج۹۸، ص۴۹ و صحیفه مهدیّه، باب پنجم، عنوان یازدهم، به نقل از اقبال الاعمال.

دارد. ما در این کتاب قصد توضیح این مطلب را نداریم و از خدای منّان توفیق انجام این خدمت را در مجالی مستقل طلب می کنیم. در این جا می خواهیم توجّه خوانندگان محترم را به وسعت ادعیه مربوط به امام زمان علیه السلام در روزها و شب های ماه مبارک رمضان جلب نماییم تا انشاء الله همگی با ایمان و انگیزه قوی تری به این عبادت شریف (دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام) به خصوص در ماه رمضان بپردازیم. به همین جهت فهرست وار گزارشی از برخی دعاهای مربوط به امام زمان علیه السلام در این ماه ارائه می دهیم.

دعای نُهم در ماه مبارک رمضان، دعایی است که امام صادق علیه السلام در صبح روز بیست و یکم آن ماه خوانده اند. حمّادبن عثمان نقل می کند که نماز صبح روز بیست و یکم ماه رمضان را به آن حضرت اقتدا نمودیم. ایشان در رکعت اوّل سوره حمد و سوره قدر را تلاوت فرمودند و در رکعت دوم، حمد و قل هو الله احد را خواندند. پس از ادای نماز و تعقیبات آن به سجده رفتند و زمان طولانی در سجده بودند و دعایی خواندند که در ضمن آن از خداوند به اسامی مختلف، فرج قائم آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم را درخواست نمودند. این دعا را مرحوم صاحب مکیال در کتاب شریف خود به طور کامل نقل فرموده(۱) و ما در بخش سوم کتاب متن آن را مطابق نقل مرحوم علّامه مجلسی خواهیم آورد.

دهمین و آخرین دعایی که در ماه مبارک رمضان نقل می کنیم، مربوط به شب بیست و سوم این ماه است که به تصریح برخی روایات، شب قدر می باشد. دعایی که در این شب گرانقدر بسیار مورد تأکید قرار گرفته، دعای معروف اللّهُمَّ کُن لِوَلِیِّکَ... می باشد، این دعا در سندهای متعدّد شیعی، با اختلاف اندکی در برخی الفاظش ذکر شده و ما آن را مطابق نقل مرحوم علّامه کلینی در کتاب شریف کافی در این جا می آوریم.(۲) محمّد بن عیسی با اسناد خود از ائمّه طاهرین علیهم السلام نقلت.

ص: ۱۹۶

۱- مکیال المکارم، ج۲، ص ۴۴ و ۴۵.

۲- لازم به تذکّر است که مقاله بسیار خوبی درباره بررسی سندی این دعا در فصل نامه انتظار، شماره ۱۸، از آقای حمید احمدی جلفایی به چاپ رسیده که مطالعه آن مفید است.

کرده که فرمودند:

تُكَرِّرُ فى لَيلَهِ ثَلاثٍ وَ عَشرينَ مِن شَهرِ رَمَضانَ هذَا الدُّعاءَ ساجِداً وَ قائِماً وَ قاعِداً وَ عَلى كُلِّ حالٍ وَ فِى الشَّهرِ كُلِّهِ وَ كَيفَ اَمكَنَكَ وَ مَتى حَضَرَكَ مِن دَهرِكَ تَقُولُ بَعدَ تَحميدِ اللهِ تَبارَكَ وَ تَعالى وَ الصَّلاهِ على النَّبِيِّ صلّى الله عليه و آله و سلّم: اللّهُمَّ كُن لِوَلِيِّكَ فُلانِ بنِ فُلانٍ فى هذِهِ السّاعَهِ وَ فى كُلِّ ساعَهٍ وَلِيّاً وَ حافِظاً وَ ناصِراً وَ دليلاً وَ قائِداً وَ عَوناً وَ عَيناً حَتّى تُسكِنَهُ اَرضَكَ طَوعاً وَ تُمَتِّعَهُ فيها طَويلاً.(۱)

در شب بیست و سوم ماه رمضان این دعا را در حال سجده و ایستاده و نشسته و در هر حالتی تکرار می کنی، همچنین در همه ماه (رمضان) و هر طوری که برایت امکان پذیر بود و در هر زمانی از عمرت، پس از بیان حمد خدای تبارک و تعالی و درود فرستادن بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم، می گویی: اللّهمّ کن لولیّك... .

ملاحظه می شود که در نقل کافی اسم مبارك امام زمان علیه السلام ذکر نشده و روشن است که این امر چه از ناحیه خود ائمّه علیهم السلام باشد یا از جانب راویان، به خاطر مصالحی همچون تقیّه و امثال آن بوده است و در بعضی نقل های دیگر - همچون نقل مرحوم کفعمی در المصباح - به نام مبارك امام علیه السلام و نام پدرشان و لقب «المهدی» تصریح شده است. به هر حال این امر هیچ اشکالی در دلالت حدیث بر وجود مقدّس حضرت مهدی علیه السلام وارد نمی سازد.

همچنین اختلاف مختصری که در برخی کلمات دعا یا ترتیب بیان آنها با آنچه مشهور است وجود دارد نیز، اصل اعتبار آن را مخدوش نمی سازد. ما می توانیم این دعا را به هر یک از صورت هایی که نقل شده، به قصد ورود بخوانیم.(۲)ت.

ص: ۱۹۷

۱- کافی، ج۴، ص۱۶۲، ح۴.

۲- طرق مختلف نقل این دعا در مقاله «بررسی سندی دعای سلامت امام زمان علیه السلام» در شماره ۱۸ فصل نامه انتظار آمده است.

با رجوع به منابع مختلفی که این دعا را نقل کرده اند روشن می شود که بهترین وقت خواندن آن، شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان در حالات مختلف است که بر تکرار آن نیز تأکید فرموده اند. البتّه همان طور که از متن حدیث برمی آید، در هر زمان دیگری نیز می توانیم این دعا را بخوانیم.

قابل ذکر است که همین دعا به صورت کامل تری هم در برخی منابع نقل شده که عمل به آن می تواند بهره دعاکننده را در شب قدر و زمان های دیگر بیشتر و بهتر گرداند. ما این متن را در بخش سوم کتاب مطابق آنچه مرحوم علّامه مجلسی از اقبال الاعمال سیّدبن طاووس نقل کرده،(۱) ذکر خواهیم کرد.

این ده مورد از دعا برای امام عصر علیه السلام را در ماه مبارک رمضان به صورت بسیار فشرده نقل کردیم تا روشن شود که یک مؤمن منتظر چگونه می تواند از برکات این ماه خدا برای تقرّب بیشتر به پروردگارش از طریق انجام بهترین عبادت (دعا در حقّ مولای غریبش) استفاده کامل ببرد.

دعا در شب و روز نیمه شعبان

۹- شب نیمه شعبان یادآور میلاد اوّلین و آخرین امید همه انبیا و اولیای الهی است، علاوه بر آنکه به خودی خود دارای فضایل خاصّی می باشد. امام صادق علیه السلام فرمودند که از پدرشان درباره فضیلت شب نیمه شعبان پرسیدند. ایشان چنین اظهار فرمودند:

هِیَ اَفضَلُ لَیلَهٍ بَعدَ لَیلَهِ القَدرِ فیها یَمنَحُ اللهُ تَعالی العِبادَ فَضلَهُ وَ یَغفِرُ لَهُم بِمَنِّهِ فَاجتَهِدُوا فِی القُربَهِ اِلَی اللهِ فیها فإنَّها لَیلَهٌ آلَی اللهُ تَعالی عَلی نَفسِهِ اَن لا یُرُدَّ سائِلاً له فیها مالَم یَسأَل مَعصِیَهً... .(۲)ی.

۱- بحارالانوار، ج۹۷، ص۳۴۹.

۲- همان، ص۸۵، ح۵، به نقل از امالی طوسی.

آن شب بهترین شب پس از شب قدر است که خدای متعال فضل خویش را به بندگان عنایت می فرماید و آنها را از روی منّت خویش می آمرزد. پس در تقرّب جستن به سوی خداوند در آن بکوشید، زیرا آن شبی است که خدای متعال به ذات مقدّسش سوگند خورده است که هیچ سؤال کننده ای را در آن رد نکند مادام که معصیتی را درخواست نکند... .

وعده ای که در این حدیث شریف مطرح شده این است که هیچ سائلی مادام که از خدا معصیتی را درخواست نکند، دست خالی نمی ماند. اگر قرار باشد که در شب نیمه شعبان دعای ما رد نشود و از درگاه خداوند ناامید برنگردیم، چه درخواستی مهمتر از رفع غیبت امام غایبمان وجود دارد که آن را از پروردگار طلب نماییم؟ اگر در هیچ شب و روزی در سال به یاد مولایمان نیستیم، لااقل در سالگرد میلادش جای خالی اش را حس کنیم و در کنار جشن و سرورها به خود آییم و از خود سؤال کنیم: چرا تاکنون کاری برای تعجیل فرجش انجام نداده ایم؟ آیا نُقل و شیرینی تنها درد غیبت امامман را التیام می بخشد؟ آیا چراغانی ها غم هزار و صد و هفتاد ساله مولایمان را از بین می برد؟! به چه دل خوش کرده ایم که اینقدر غافل هستیم؟! چرا دردمان نمی آید؟! چرا فکری برای اینکه خداوند زودتر اماممان را برساند، نمی کنیم؟

اگر به تک تک ما علاقمندان به امام عصر علیه السلام - که در نیمه شعبان به خاطر سالروز میلادش جشن می گیریم - بگویند که خداوند تصدّق سر آن آقای مهربان، در شب میلادش یک دعای هرکدام از شما را مستجاب می فرماید و این همان وعده امام باقر علیه السلام است، در این صورت چند درصد از ما دوستان آن حضرت این دعای مستجاب را برای تعجیل فرج ایشان می خواهیم؟ آیا این امر را بر درخواست منافع شخصی خود ترجیح می دهیم؟ اگر واقعاً چنین است، خوشا به حالمان و گوارای وجودمان! ولی اگر چنین نیست وای به حالمان وافّ بر ما به خاطر این همه ناسپاسی از مهربانی های مولایمان که هرچه داریم از اوست ولی فراموشش میکنیم و آنگاه که در رحمت الهی به سوی ما گشوده می شود، به یاد فرج او نیستیم. به هر حال واقعاً مصداق قطعی ناشکری این است که در شب نیمه شعبان هم برای تعجیل در فرج مولایمان دعا

و اصرار نکنیم. این دعا می تواند به هر زبانی و بیانی مطرح شود، امّا دعای بسیار زیبایی از بزرگان محدّثین شیعه برای شب نیمه شعبان نقل شده که باید با تأمّل و حضور قلب کافی خوانده شود. خواندن این دعا به تصریح مرحوم شیخ طوسی در شب نیمه شعبان مستحب است.(۱) متن دعا در کتاب های متعدّدی از جمله مفاتیح الجنان مرحوم شیخ عبّاس قمّی اعلی الله مقامه الشّریف آمده و در سال های اخیر شرح نسبتاً جامعی بر آن نگاشته شده است.(۲) ابتدای آن چنین است:

اللّهُمَّ بِحَقِّ لَیلَتِنا هذِهِ وَ مُوعُودِها.

دعای روز دحوالارض

۱۰- یکی از مناسبت های مهمّ زمانی برای دعا در حقّ حضرت ولیّ عصر عجّل الله تعالی فرجه الشّریف، روز بیست و پنجم ماه ذیقعده می باشد که آن را روز «دحو الارض» می نامند. «دحو» به معنای بسط و گسترش دادن است و مراد از دحو الارض گسترش دادن زمین از زیر خانه کعبه است که نشانگر ابتدای خلقت زمین می باشد. فضایلی برای این روز نقل شده از جمله اینکه روزه آن ثواب روزه شصت ماه را دارد.(۳) دعای بسیار پرمحتوایی در این روز وارد شده که شامل درخواست تعجیل فرج حضرت بقیّه الله ارواحنا فداه می باشد. قسمتی از این دعای شریف چنین است:

اللّهُمَّ وَ عَجِّل فَرَجَ اَولیاءِکَ و اردُد عَلَیهِم مَظالِمَهُم وَ اَظهِر بِالحَقِّ قائِمَهُم وَاجعَلهُ لِدینِکَ مُنتَصِراً وَ بِأَمرِکَ فی اَعداءِکَ مُؤتَمراً اللهُمَّ احفُفهُ بِمَلائِکَهِ النَّصرِ وَ بِما اَلقَیتَ عَلَیهِ مِنَ الأمرِ فی لَیلَهِ القَدرِ مُنتَقِماً لَکَ حتّی تَرضی وَ یَعُودَ دینُکَ بِهِ وَ عَلی یَدَیهِ جَدیداً غَضّاً و یَمحَضَ الحَقَّ ۱.

۱- المصباح المتهجّد، ص۷۷۳.

۲- کتاب «سوگند به نور شب تاب» اثر محقّق دانشمند جناب آقای سیّد مجتبی بحرینی.

۳- بحارالانوار، ج۹۷، باب ۶۳، ح ۱.

مَحضاً وَ یَرفِضَ الباطِلَ رَفضاً.(۱)

و خـدایا در فرج اولیـای خود تعجیـل فرمـا و حقوق از دست رفته آنـان را به ایشـان بـاز گردان و قـائم ایشـان را با حقّ آشـکار گردان و او را پیروز کننده دینت قرار ده و امر خود را به سـبب او در حقّ دشـمنانت نافذ قرار ده. خدایا او را با فرشـتگان یاری دهنـده و اموری که در شب قدر به او القا فرموده ای احاطه فرما، تا انتقام تو را (از دشـمنانت) بگیرد تا اینکه راضـی و خشـنود شوی و دینت به واسطه او و به دست او تازه و نو شود و حقّ را خالص گرداند و باطل را برای همیشه کنار گذارد.

چه خوب است که دوستداران حضرت از خواندن این دعای شریف در این روز عزیز غفلت ننمایند.

دعا در روز عاشورا

۱۱- از روزهـایی که تعلّق خـاص به وجود مقـدّس امام زمان علیه السـلام دارد، روز دهم محرّم الحرام یعنی عاشورای حسـینی علیه السـلام است. در حدیثی از حضـرت باقر العلوم علیه السلام نقل شده که فرمودند: مؤمنان در روز عاشورا وقتی یکدیگر را ملاقات می کنند، با این عبارات به هم تسلیت بگویند:

عَظَّمَ اللهُ اُجُورَنا بِمُصابِنا بِالحُسَـینِ علیه السّـلام وَ جَعَلَنا و ایّاکُم مِنَ الطّالِبینَ بِثارِهِ مَعَ وَلیِّهِ الاِمامِ المَهـدیِّ مِن آلِ مُحمّدٍ صـلَّی الله علیه و آله.(۲) خداوند پاداش های ما را به خاطر مصـیبتمان به جهت (امام) حسـین علیه السـلام بزرگ بدارد و ما و شـما را از خونخواهان آن حضرت به همراه ولیّش امام مهدی علیه السلام از آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم قرار دهد.

«ثار» به معنای خون است و «طلب ثار» یعنی خونخواهی. وقتی کسی به ناحق۹.

ص: ۲۰۱

۱- البلد الامین، ص۲۴۳.

۲- کامل الزّیارات، باب ۷۱، ح۹.

کشته می شود، اولیای دم او صاحبان خونش هستند که از طرف خداوند حقّ انتقام گرفتن از قاتل ظالم را دارند. خدای متعال در قرآن کریم می فرماید:

مَن قُتِلَ مَظلُوماً فَقَد جَعَلنا لِولیِّهِ سُلطاناً.(۱)

هرکس مظلوم کشته شود، برای ولیّ او (نسبت به قاتل) سلطه قرار دادیم.

نکته ای که باید مورد توجّه قرار گیرد این است که انتقام خون ابی عبدالله الحسین علیه السلام یک امر الهی است و جنبه تصفیه حساب و تشفّی خاطر شخصی برای هیچکس ندارد، یعنی این انتقام گرفتن مانند انتقام هایی که بعضی افراد در دنیا - به خاطر بغض و کینه مادّی شخصی - از یکدیگر می گیرند، نیست و صرفاً جنبه الهی دارد و در حقیقت یک کار خدایی است نه بشری.

خداوند: طالب خون حسین علیه السلام

با این توضیح می توانیم ادّعا کنیم که اوّلین ولیّ دم سیّدالشّهداء علیه السلام در حقیقت خود خداوند است. ما به معنای واقعی کلمه خدای متعال را طالب حقیقی خون ابی عبدالله الحسین علیه السلام می دانیم. در برخی از احادیث قدسی هم به این معنا تصریح شده که انتقام گیرنده از قاتل آن حضرت خود خداوند است. پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم فرمودند:

وقتی حضرت موسی علیه السلام برادرش هارون را از دست داد، از خدا برای او طلب مغفرت نمود. خداوند متعال در پاسخ به موسی علیه السلام وحی فرمود:

یا موسی لَو سَألتَنی فی الأَوَّلینَ وَ الآخِرینَ لَاَجَبتُکَ ما خَلا قاتِلِ الحُسَینِ بنِ عَلیٍّ بنِ اَبی طالبٍ علیهما السلام فَإنّی أنتَقِمُ لَهُ مِن قاتِلِه.(۲)

ای موسی اگر درباره اوّلین و آخرین از من چیزی بخواهی، تو را اجابت می کنم جز قاتل حسین بن علیّ بن ابی طالب علیهما السلام که من از قاتلش انتقام می گیرم.

ملاحظه می شود که خداوند متعال خود را انتقام گیرنده خون ابی عبدالله۹.

ص: ۲۰۲

۱- اسراء/۳۳.

۲- عیون اخبار الرّضا علیه السلام، ج۲، ص۴۷، ح۱۷۹.

الحسین علیه السلام معرّفی فرموده و شاید وجه تسمیه آن حضرت به «ثارالله» همین مطلب باشد.(۱) در زیارت روز عاشورای آن حضرت - که الفاظش حدیث قدسی است - خطاب به ایشان می گوییم:

السّلامُ عَلَیکَ یا ثارَ اللهِ وَابنَ ثارِهِ.(۲)

با این عنایت تعبیر «ثار الله» یعنی خونی که صاحب و مالکش خداست، همان معنایی که از ولیّ دم اراده می شود. البتّه تعبیر «ابن ثاره» هم دلالت دارد بر اینکه مالك و ولیّ خون به ناحقّ ریخته امیرالمؤمنین علیه السلام هم خود خداست.

با این ترتیب اضافه کلمه «ثار» به «الله» از قبیل اضافه یک چیز به مالك و صاحب اختیار آن است و لذا در ترجمه فارسی آن به «خون خدا» باید توجّه شود که معنای نادرستی از آن برداشت نشود. پس خدای متعال اوّلین طالب خون مطهّر سیّدالشّهداء علیه السلام است.

امام عصر علیه السلام: خونخواه ابی عبدالله الحسین علیه السلام

دومین خونخواه، آن کسی است که خداوند به دست او از کشندگان سیّدالشّهداء علیه السلام خونخواهی می فرماید. این وجود مقدّس را خدای متعال در زمان های مختلف معرّفی کرده است. یکی از این مواقع، عصر روز عاشورای سال ۶۱ هجری بود که امام صادق علیه السلام در این مورد چنین فرمودند:

لمّا کانَ مِن اَمرِ الحُسَینِ علیه السلام ما کانَ ضَجَّتِ المَلائِکَهُ اِلَی اللهِ بِالبُکاءِ وَ قالَت یا رَبِّ هذَا الحُسَینُ علیه السلام صَفِیُّکَ وابنُ بِنتِ نَبِیِّکَ... فَاَقامَ اللهُ ظِلَّ القائِمِ علیه السلام وَ قالَ بِهذا اَنتَقِمُ لِهذا.(۳)۷.

۱- این نکته را مرحوم صاحب مکیال المکارم در جلد دوم کتابش، ص ۴۵۸، تذکّر فرموده اند رحمه الله علیه.
۲- کامل الزّیارات، باب ۷۱، ح۹.
۳- اللّهوف علی قتلی الطّفوف، ص ۱۲۷.

وقتی کار حسین علیه السلام تمام شد (به شهادت رسید) فرشتگان گریه کنان به ضجّه در آمدند و عرضه داشتند: پروردگارا این حسین علیه السلام برگزیده تو و پسر دختر پیامبرت است!... پس خداوند نور قائم علیه السلام را اقامه فرمود و گفت: به این (قائم) انتقام این (شهید) را می گیرم.

طبق این حدیث شریف و امثال آن که مکرّر در فرمایشات اهل بیت علیهم السلام آمده است، حضرت مهدی موعود عجّل الله تعالی فرجه الشّریف از جانب خدای متعال طالب خون جدّ شهیدش می باشد و خداوند عمل این بنده برگزیده و معصومش را به خود نسبت داده است.

مؤمنان: طلب کنندگان خون امام حسین علیه السلام

امّا طالب خون مقدّس سیّدالشّهداء علیه السلام فقط خدا و امام زمان علیه السلام نیستند، بلکه در مرتبه سوم، یاران و اصحاب قائم علیه السلام می باشند که به همراه مولایشان به خونخواهی از سرور شهیدان عالم قیام می کنند. مطابق آنچه در احادیث آمده، شعار امام عصر علیه السلام در هنگام ظهور و شعار یاران ایشان «یا لَثاراتِ الحُسَین» است. امام صادق علیه السلام در توصیف یاران حضرت بقیّه الله ارواحنا فداه فرمودند:

یَتَمَنَّونَ اَن یُقتَلُوا فی سَبیلِ اللهِ شِعارُهُم یا لَثاراتِ الحُسَینِ علیه السلام ... بِهِم یَنصُرُ اللهُ اِمامَ الحَقِّ.(۱)

آرزو می کنند که در راه خدا کشته شوند، شعارشان «یا لَثارات الحسین» است... خداوند بوسیله ایشان امام حقّ را یاری می فرماید.

شعار «یا لثارات الحسین» نشانگر این حقیقت است که طلب خون امام حسین علیه السلام در رأس اهداف قیام جهانی حضرت مهدی عجّل الله تعالی فرجه الشّریف می باشد.

حال اگر کسی توفیق طلب خون مطهّر سیّدالشّهداء علیه السلام را پیدا کند، می تواند خود را پس از خدا و ائمّه طاهرین علیهم السلام ولیّ دم امام حسین علیه السلام بداند. چنین کسی می تواند۲.

۱- بحارالانوار، ج۵۲، ص۳۰۸، ح۸۲.

خون آن حضرت را به خود منسوب کرده و بگوید: «ثاری» و مقصودش این باشد که او خود صاحب و ولیّ دم مولای شهیدش حضرت حسین بن علی علیهما السلام است. به این عبارت زیبا از زیارت عاشورا توجّه فرمایید:

اَسأَلُهُ... اَن یَرزُقَنی طَلَبَ ثاری مَعَ اِمامٍ مَهدِیٍّ ظاهِرٍ ناطقٍ مِنکُم.(۱)

از او (خداوند) درخواست می کنم ... که طلب خون خودم را همراه با امام مهدی (یا هدایت شده) آشکار و ناطق از شما (اهل بیت علیهم السلام) روزیم نماید.

اینکه کلمه «ثار» به یاء متکلّم اضافه شده می تواند به این معنا باشد که زائر امام حسین علیه السلام، خود را صاحب خون آن حضرت و یکی از اولیای دم ایشان می شناسد و از خداوند می خواهد که آرزوی خونخواهی آن حضرت را نصیبش فرماید.

حقیقت مهمّی که به ما مؤمنان اجازه می دهد خود را ولیّ دم ابی عبدالله الحسین علیه السلام بدانیم، این است که طبق بیانات نورانی ائمّه طاهرین، امام علیه السلام پدر واقعی همه مؤمنان هستند و کسی که پدرش مظلومانه به قتل رسیده است، می تواند خود را صاحب خون به ناحق ریخته پدر بداند. یا چنین اعتقادی است که هر مؤمن امام شناس می تواند خون مطهّر سیّدالشّهداء علیه السلام را به خود منسوب نماید و تعبیر «طلب ثاری» را در زیارت عاشورا به کار ببرد.

اکنون سؤال این است که: آیا این خونخواهی به زمان ظهور امام عصر علیه السلام اختصاص دارد یا تحقّق آن در زمان غیبت ایشان هم امکان پذیر است؟

نکته زیبا و لطیفی که در کتاب ارزشمند «مکیال المکارم» مطرح شده، پاسخ خوبی به این پرسش می باشد. خلاصه فرمایش ایشان این است که انجام هر عملی که اسباب خونخواهی سیّدالشّهداء علیه السلام را فراهم نماید، مصداق طلب کردن خون آن حضرت است و با این همه تأکیدی که بر دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام و تأثیر آن در جلو افتادن ظهور ایشان صورت گرفته، قطعاً این دعا مصداق طلب خون سیّدالشّهداء علیه السلام خواهد بود.(۲)۵

ص: ۲۰۵

۱- بحارالانوار، ج ۱۰۱، ص ۲۹۵.

۲- مکیال المکارم، ج ۱، ص ۴۹۵.

بـا این توضـیحات روشن می شـود دعـایی که – به تعلیم امـام بـاقر علیه السـلام – مؤمنـان در روز عـاشورا به عنـوان تسـلیت به یکـدیگر می گوینـد، چه دعای با عظمت و عجیبی است. وقتی می گوییم: عَظَّمَ اللهُ اُجُورَنا بِمُصابِنا بِالحُسَـینِ علیه السـلام... در حقیقت خود را به خـاطر آنچه بر ابی عبـدالله الحسـین علیه السـلام گذشـته است، مصـیبت زده و صاحب عزا می دانیم، لـذا هر مؤمنی دیگری را در تحمّـل این مصـائب مأجور دانسـته و از خداونـد بزرگـداشت این اجر را طلب می کنـد. و وقتی اضافه می کنیم:

وَ جَعَلَنا وَ اِیّاکُم مِنَ الطّالِبینَ بِثارِهِ مَعَ وَلِیِّهِ الامامِ المَهدیِّ مِن آلِ مُحَمَّدٍ صلّی الله علیه و آله و سلّم.

بزرگ ترین آرزوی خود را در زمـان ظهور امام عصـر علیه السـلام از خداونـد مسألت می کنیم. امّا با توجّه به نکته پیش گفته می توانیم در همین روز عـاشورا طلب کردن خون سیّدالشّـهداء علیه السـلام را جـامه عمـل بپوشانیم و این کار با دعا بر تعجیل فرج منتقم ابی عبدالله الحسین علیه السلام محقّق می شود.

به فرمایش صاحب مکیال المکارم، اگر دعا برای تعجیل فرج امام زمان علیه السـلام هیچ ثوابی جز همین فضـیلت نداشته باشد، از جهت فضل و شـرف کفایت می کنـد و چگونه چنین نباشد، در حالی که فضـیلت طلب خون سیّدالشّـهداء علیه السـلام قابل احصا و پاداش آن قابل محاسبه نیست؟!(۱)

بهترین عمل در روز عاشورا

علاوه بر این خوب است بدانیم که بنابر برخی از روایات روز عاشورا به عنوان روز ظهور امام زمان علیه السـلام مشـخّص شده است. از امام صادق علیه السلام منقول است که فرمودند:

یَقُومُ فی یَومِ عاشوراءَ وَ هُوَ الیَومُ الَّذی قُتِلَ فیهِ الحُسَینُ بنُ عَلیٍّ علیهما السلام.(۲)۹.

۱- همان، ص ۴۵۷.

۲- ارشاد مفید، ج۲، ص ۳۷۹.

(قائم علیه السلام) در روز عاشورا – همان روزی که حسین بن علی علیهما السلام در آن کشته شدند – قیام می کند.

در این حدیث روز عاشورا به عنوان روز قیام امام عصر علیه السلام مقدّر شده، امّا در عین حال به سبب بدایی بودن زمان ظهور، این تقدیر الهی دست خدا را نمی بندد و روز آن قابل تغییر می باشد. با این وجود امید ما به قیام حضرت مهدی علیه السلام در روز عاشورا به خاطر این حدیث شریف زیاد است و این خود انگیزه دیگری برای دعا در حقّ آن حضرت و درخواست تعجیل در فرجشان می باشد.

با مراجعه به اعمالی که ائمّه طاهرین علیهم السلام برای روز عاشورا تعیین فرموده اند، می بینیم که تأکید زیادی بر دعای تعجیل فرج با بیانی که حاکی از سوز دل آن بزرگواران است، به چشم می خورد. ما در این جا به نمونه ای از این دعاها اشاره می کنیم. عبدالله بن سنان می گوید: روز عاشورا به محضر آقایم امام جعفر صادق علیه السلام شرفیاب شدم. ایشان را با رنگ و رویی گرفته و ظاهری غمگین یافتم در حالی که از چشمان مبارکشان اشک همچون دُر سرازیر بود. عرض کردم: ای پسر رسول خدا! گریه شما به خاطر چیست؟ خداوند چشمانتان را گریان نکند. ایشان به من فرمودند:

آیا غافل هستی؟ نمی دانی که در یک چنین روزی حسین بن علی علیهما السلام به شهادت رسید؟!

آنگاه پس از بیان مطالبی فرمودند:

در یک چنین ساعتی از روز عاشورا جنگ از خاندان رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم برطرف گردید و آتش آن خاموش شد در حالی که سی نفر از آنها در میان عزیزانشان به زمین افتاده بودند که این امر بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم گران و سخت بود و اگر ایشان آن روز در دنیا زنده بودند، به خاطر آنان عزادار بودند.

این جا امام صادق علیه السلام چنان گریستند که محاسن شریفشان به اشک های چشمشان تر شد. سپس در ادامه فرمایشات خود به عبدالله بن سنان فرمودند:

بهترین عملی که می توان در این روز انجام دهی این است که لباس های پاک بپوشی و دکمه های آن را نبندی و آستین های آن را تا آرنج بالا بزنی، درست

مانند مصیب دیدگان؛ سپس به یک زمین خالی و متروکه یا جایی که کسی ترا نبیند یا به یک منزل خالی یا مکان خلوتی می روی در اواسط روز (حوالی ظهر)؛ آنگاه چهار رکعت نماز با رکوع و سجود نیکو می خوانی که پس از هر دو رکعت آن سلام می دهی. در رکعت اوّل سوره حمد و «قل یا ایّها الکافرون» و رکعت دوم حمد و «قل هو الله احد»، دو رکعت بعدی، رکعت اوّل حمد و سوزه احزاب و رکعت دوم حمد و سوره «اذا جاءک المنافقون» یا هرچه از قرآن میسّر شد، می خوانی. سپس سلام می دهی و رو به سوی قبر و مرقد شریف حسین علیه السلام می کنی و قتلگاه ایشان و فرزندان و نزدیکانش را در نظر خود مجسّم می کنی و به ایشان سلام می دهی و درود می فرستی و کشندگان او را لعنت می کنی و از کارهایشان بیزاری می جویی، خدای عزّ و جلّ به سبب این اعمال، تو را به درجات بالای بهشت می رساند و گناهانت را می ریزد. سپس از مکانی که هستی - هرجا که باشد - قدم هایی بر می داری و در حال حرکت می گویی:

إنّا لِلّهِ و إنّا الیه راجِعُونَ رِضیً بِقَضائِهِ وَ تَسلیماً لِاَمرِهِ.

و باید در این کارها حالت غم و اندوه داشته باشی و ذکر خدای سبحان و کلمه استرجاع (اِنّا للهِ و اِنا الیهِ راجِعونَ) را زیاد داشته باش، پس وقتی همه این کارها را انجام دادی، در محلّی که نماز خواندی بایست و بگو:

اللّهُمَّ عَذِّبِ الفَجَرَهَ الَّذینَ شاقُّوا رَسُولَکَ... .

در چند قسمت از این دعا، درخواست تعجیل فرج برای آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم مطرح شده که به برخی از آنها اشاره می کنیم:

اللّهُمَّ وَ عَجِّل فَرَجَ آلِ مُحمَّدٍ... وافتَح لَهُم فَتحاً یَسیراً وَ اَتِح لَهُم رَوحاً وَ فَرَجاً قَریباً... .

آنگاه دست هایت را بالا بگیر و به حال قنوت بخوان:

... اللّهُمَّ اِنَّ سُنَّتَکَ ضائِعَهٌ وَ اَحکامَکَ مُعَطَّلَهٌ وَ عِترَهَ نَبِیِّکَ فی الاَرضِ

ص: ۲۰۸

هائِمَهٌ اللهُمَّ فَأَعِنِ الحَقَّ وَ أَهلَهُ وَ اقمَعِ الباطِلَ وَ اَهلَه وَ مَنَّ عَلَینا بالنَّجاهِ... وَ عَجِّل فَرَجَنا وانظِمهُ بِفَرَجِ اَولِیاءِکَ... .

خدایا به سنّت تو عمل نمی شود و احکامت تعطیل است و عترت پیامبرت در زمین سرگردانند، خدایا پس حقّ و اهلش را یاری فرما و باطل و اهلش را ریشه کن نما و با نجات دادن (ما) بر ما منّت بگذار ... و در فرج ما تعجیل فرما و آن را با فرج دوستانت مرتّ کن (یعنی با فرج ما فرج دوستانت را هم برسان)... .

اللّهُمَّ وَضاعِف صَلَواتِکَ وَ رَحمَتَکَ وَ بَرَکاتِکَ عَلی عِترَهِ نَبِیِّکَ العِترَهِ الضّائِعَهِ الخائِفَهِ المُستَذَلَّهِ ... وَاجعَل لَهُم ایّاماً مَشهُودَهً وَ اَوقاتاً مَحمُودَهً مَسعُودَهً یُوشِکُ فیها فَرَجُهُم وَ تُوجِبُ فیها تَمکینَهُم و نَصرَهُم کَما ضَمِنتَ لِاَولِیاءِکَ فی کِتابِکَ المُنزَلِ فإنَّکَ قُلتَ وَ قَولُکَ الحَقُّ: وَعَدَ اللهُ الَّذینَ آمَنُوا مِنکُم وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ... .(۱)

خدایا و صلوات و رحمت و برکات خود را بر عترت پیامبرت، همان عترتی که حقّشان ادا نمی گردد و در حال ترس زندگی می کنند و نزد دیگران ذلیل انگاشته می شوند... و برای ایشان روزگاری که شاهدش باشند و زمان های نیکو و سعادتمند را قرار بده که فرج آنها در آن ایّام نزدیک باشد و آنها را (برای اجرای دین) قدرت بدهی و یاری فرمایی همان طور که به اولیای خود در کتاب نازل شده ات ضمانت فرموده ای و گفته ای در حالی که گفتارت حقّ است: وَعَدَ اللهُ الَّذینَ آمَنُوا... .

پس از اتمام دعای در حال قنوت، فرمودند:

صورت خود را بر زمین (خاک) بگذار و بگو:

... فَعَجِّل یا مَولایَ فَرَجَهُم وَ فَرَجَنا بِهِم فَإنَّکَ ضَمِنتَ اِعزازَهُم بَعدَ الذِّلَّهِ... .۵.

ص: ۲۰۹

۱- نور/۵۵.

پس ای مولای من در فرج ایشان (عترت پیامبرت) و فرج ما به سبب ایشان تعجیل فرما چرا که تو عزیز داشتن ایشان را پس از ذلّت ضمانت فرموده ای. سپس فرمودند:

سَرَت را به سوی آسمان بلند کن و بگو:

أعُوذُ بِکَ مِن اَن اَکُونَ مِنَ الَّذینَ لا یَرجُونَ اَیّامَکَ فَأَعِذنی یا إلهی بِرَحمَتِکَ مِن ذلِکَ.

به تو پناه می برم از اینکه جزء کسانی باشم که امید به روزگارت (روزگار غلبه اولیای خدا بر دشمنانش) ندارند، پس با رحمت خود مرا از اینکه این گونه باشم، پناه بده.

امام علیه السلام در پایان فرمایش خویش فضایل فراوانی برای کسی که این نماز و دعا را بخواند، بیان فرمودند،(۱) مرحوم علّامه مجلسی پس از نقل این حدیث شریف می فرماید: مرحوم سیّدبن طاووس عین آن را در «مصباح الزّائر» نقل فرموده امّا در کتاب «اقبال الاعمال» حدیث عبدالله بن سنان را به صورت دیگری نقل کرده است. سپس ایشان نقل دوم را هم از سیّد آورده است تا هرکس بتواند به هرکدام که خواهد عمل کند یا به خاطر رعایت احتیاط به هر دو عمل نماید.(۲)

نقل دوم مرحوم سیّد شامل هزار بار لعن قاتل سیّدالشّهداء علیه السلام است که در نقل اوّل چنین چیزی نبود. امّا دعاهایی که شامل درخواست تعجیل فرج قائم آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم هست یا عیناً و یا با عباراتی شبیه نقل اوّل، در آن آمده است. یکی از تعابیری که در این نقل دوم متفاوت با اوّلی است، این است که وقتی تعجیل فرج اهل بیت علیهم السلام را از خدا خواسته اند، چنین دعا کرده اند:

وَعَجِّل فَرَجَنا بِالقائِمِ علیه السلام ... .(۳)ل.

۱- بحارالانوار، ج۱۰۱، ص۳۰۳ تا ۳۰۷، به نقل از المصباح شیخ طوسی.

۲- همان، ص۳۰۹.

۳- بحارالانوار، ج۱۰۱، ص۳۱۱، به نقل از اقبال الاعمال.

به هر حال هر دو نقل مستند و معتبر است و به هر یک عمل شود مناسب است، کسی هم که اهل احتیاط باشد، می تواند به هر دو عمل کند. ما اعمال مربوط به هر دو را در بخش سوم به طور کامل ذکر خواهیم کرد.

نکات مهمّی در این حدیث شریف وجود دارد که برای دوستداران حضرت بقیّه الله الاعظم ارواحنا فداه قابل تأمّل می باشد. یکی از این نکات اوصافی است که برای عترت پاک پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم به کار رفته است. یکجا «عِترَه نَبِیِّکَ فی الاَرضِ هائِمَهٌ» تعبیر کرده اند، یعنی سرگردان بودن عترت در زمین. جای دیگر عبارت «الضّائِعَه الخائِفَه المستَذَّه» را به کار برده اند، یعنی عترتی که حقوقشان تضییع شده و با ترس زندگی می کنند و دیگران آنان را ذلیل می انگارند. اینها اوصاف اهل بیت پاک پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم پیش از ظهور قائم ایشان علیه السلام است و خود امام زمان علیه السلام که تنها باقی مانده از این عترت برگزیده الهی هستند، بیش از ۱۱۷۰ سال است که با این وضعیّت روزگار می گذرانند. شاید بتوان گفت که ایشان در هر عاشورای این سال های طولانی به فرمایش جدّشان امام صادق علیه السلام عمل کرده و از خداوند با همین عبارات سوزناک تعجیل فرجشان را درخواست کرده اند. در حقیقت در هر روز عاشورا مصیبت های آن حضرت تازه شده و غم و غصّه های قلب مبارکشان بیشتر و شدیدتر می گردد. با این وضعیّت آیا دوستان ایشان نباید همّ و غمّ خود را در مناسبت های مختلف سال به خصوص ایّام عاشورای حسینی، بر دعا برای تعجیل فرج محبوبشان متمرکز کنند و مجالس عزاداری حضرت ابی عبدالله الحسین علیه السلام را به مجالس گریه و ضجّه برای رفع حزن و اندوه امام خائف خود تبدیل نمایند؟ راستی اگر ذرّه ای از غم جانسوزی که مولایمان در عاشورای حسینی متحمّل می شود را درک می کردیم، همه خواسته های خود را فراموش می کردیم و با دل های داغدار در مصیبت شهدای کربلا فقط برای ظهور منجی عالم دعا می کردیم!

ص: ۲۱۱

۵- دعا در مکان های مناسب

اشاره

همان طور که در بخش اوّل کتاب گذشت، همه مکان ها از جهت امکان استجابت دعا یکسان نیستند و برخی از آنها به خاطر شرافتی که دارند، بر دیگر مکان ها برتری دارند. ما در این جا به ذکر نمونه های محدودی از این امکنه اکتفا می نماییم.

دعا در مسجدالحرام

۱- یکی از بهترین مکان ها برای استجابت دعا مسجدالحرام در کنار خانه کعبه می باشد. در این مکان مقدّس مولای غریبمان فرج خود را از خداوند درخواست نموده است. از نایب دوم آن حضرت جناب محمّد بن عثمان عمروی نقل شده که ایشان آخرین بار امام علیه السلام را در کنار کعبه مشاهده نموده در حالی که این گونه دعا می فرمودند:

اللّهُمَّ اَنجِز لی ما وَعَدتَنی.(۱)

خدایا آنچه وعده ام فرموده ای، برایم محقّق فرما.

چنانچه در گذشته بیان گردید، از بهترین موقعیّت های کنار کعبه، گرفتن پرده آن همراه با چسباندن خود به «مستجار» یا «ملتزَم» می باشد که حضرت رضا علیه السلام درباره آن فرمودند:

...قِف عِندَ المُستَجارِ وَ تَعَلَّق بِاَستارِ الکَعبَهِ وادعُ اللهُ کثیراً وَ اَلِحَّ عَلَیهِ وَ سَل حَوائِجَ الدُّنیا وَ الآخِرَهِ فإنّه قَریبٌ مُجیبٌ.(۲)

نزد مستجار بایست و خود را به پرده های کعبه بیاویز و بسیار خدا را بخوان و بر آن اصرار کن و نیازهای دنیا و آخرت را طلب کن که او (خداوند) نزدیک و اجابت کننده است.

طبق این فرمایش، کنار مستجار محلّ دعای کثیر و اصرار بر آن است که امکانم.

۱- کمال الدّین، باب ۴۳، ح۹.

۲- بحارالانوار، ج۹۹، ص۱۹۶، ح۸، به نقل از فقه الرّضا علیه السلام.

اجابت آن بسیار بالاست. نایب خاصّ حضرت، جناب محمّد بن عثمان عمروی می گوید:

امام زمان علیه السلام را – در حالی که خود را در مستجار به پرده های کعبه آویخته بودند – دیدم که چنین دعا می کردند:

اللّهُمَّ انتَقِم لی مِن اَعدائِی.(۱)

خدایا انتقام مرا از دشمنانم بگیر.

این نایب بزرگوار حضرت که دو بار ایشان را در حال دعا برای تعجیل فرج کنار کعبه مشاهده نموده، قبل از سال ۲۶۷ هجری قمری به سفارت امام علیه السلام منصوب شده و تا حدود ۴۰ سال این مقام را واجد بوده است.(۲) از آن سال ها تاکنون که نزدیک به ۱۱۰۰ سال می گذرد علی القاعده این امر استمرار داشته و می توان با احتمال قریب به یقین ادّعا کرد که آن امام بزرگوار در این یازده قرن مکرّر در کنار کعبه برای تعجیل فرجشان دعا کرده اند. چه خوب است که اگر برای یکی از دوستان ایشان امکان تشرّف به بیت الله الحرام پیدا شد، در کنار مستجار با تأسّی به خود امام علیه السلام، برای جلو افتادن ظهور ایشان با حالت اصرار و الحاح دعا کند و ولیّ نعمت خویش را فراموش ننماید.

نقطه دیگری از مسجدالحرام که بر دعا در آن تأکید زیادی صورت گرفته، حِجر اسماعیل به خصوص زیر ناودان کعبه است که امام هشتم علیه السلام درباره آن فرموده اند:

... تَعَمَّد تَحتَ المیزابِ وَادعُ عِندَهُ کثیراً.(۳)

... زیر ناودان را قصد کن و نزد آن زیاد دعا کن.

پیش از هرکس، نواده بزرگوار امام رضا علیه السلام یعنی وجود مقدّس حضرت مهدی عجّل الله تعالی فرجه الشّریف به این سفارش عمل کرده اند. ابونعیم انصاری ایشان را داخل حجر اسماعیل زیر ناودان در حال سجده مشاهده نموده که چنین دعا می کردند:م.

۱- کمال الدّین، باب ۴۳، ح ۱۰.
۲- حدیث دو سفیر، ص ۸۱.
۳- بحارالانوار، ج۹۹، ص ۲۳۰، ح۴، به نقل از فقه الرّضا علیه السلام.

عُبیدُکَ بِفِناءِکَ سائِلُکَ بِفِناءِکَ یَسأَلُکَ ما لا یَقدِرُ علیه غَیرُکَ.(۱)

بنده کوچکت به درگاهت آمده، گدای تو به درگاهت آمده، از تو چیزی را می خواهد که غیر تو بر انجام آن قدرت ندارد.

ببینـد با چه لحن خاکسارانه و زیبایی از خداونـد طلب ظهورش را کرده است. آنچه هیچکس جز خداوند قدرت بر انجامش را نـدارد، در درجه اوّل اذن ظهور خود ایشـان می باشـد. این اجـازه فقـط در یـد قـدرت خداونـد است و تا او نخواهـد، امام علیه السـلام اقـدام به قیام نمی فرمایـد. پس اگر از خـدا چیزی را می خواهیم که فقط به دست او انجام شدنی است، باید بدانیم که اجازه ظهور حضرت از اهمّ مصادیق آن است.

امیدواریم خداوند منّان به لطف خویش به همه ما توفیق دعا بر تعجیل فرج - با همین الفاظی که خود حضـرت دعا کرده اند - زیر ناودان حجر اسماعیل عطا فرماید تا همنوا با آن گرامی به استقبال قیام با شکوهش به در خانه کعبه برویم.

دعا در سرزمین عرفات

۲- مکـان دیگری که برای اسـتجابت دعا بسـیار مناسب و مطلوب است، سـرزمین مقـدّس عرفات می باشـد که حجّاج بیت الله الحرام در روز نُهم ذیحجّه از ظهر تا غروب در آن وقوف می کنند. این مکان به خصوص در عسـر روز عرفه مناسبت کاملی با دعـا بر تعجیل فرج امام عصـر علیه السـلام دارد. به برخی از این دعاها پیش از این (در مناسـبت روز عرفه) اشاره کردیم. آنچه اکنون یـادآوری می کنیم این است که بنـابر برخی احادیث، وجود مقـدّس امام علیه السـلام در مواقف حـج (از جمله عرفات) حضور دارند(۲) و در این صورت دعای حاجیان در حضور مولایشان برای تعجیل در فرج ایشان با حال و هوای خاصّـی همراه می شود. نقل ماجرای تشرّف یکی از شیفتگان حضرت به محضرشان در عرفات بسیار شنیدنی است:).

۱- بحارالانوار، ج۹۹، ص۱۹۵، ح۷، به نقل از کمال الدّین.

۲- اصول کـافی، کتـاب الحجّه، بـابٌ فی الغیبه، ح۱۲ (نحوه دلالـت این حـدیث شـریف بر مـدّعای مورد بحث در کتـاب «راز پنهانی و رمز پیدایی»، ص ۳۰ آمده است).

جناب حجّه الاسلام آقای قاضی زاهدی گلپایگانی گفت: من در تهران از جناب آقای حاج محمّد علی فشندی که یکی از اخیار تهران است، شنیدم که می گفت: من از اوّل جوانی مقیّد بودم که تا ممکن است گناه نکنم و آن قدر به حج بروم تا به محضر مولایم حضرت بقیّه الله روحی فداه مشرّف گردم. لذا سالها به همین آرزو به مکّه معظّمه مشرّف می شدم.

در یکی از این سالها که عهده دار پذیرایی جمعی از حجّاج هم بودم، شب هشتم ماه ذیحجّه با جمیع وسائل به صحرای عرفات رفتم تا بتوانم یک شب قبل از آنکه حجّاج به عرفات می روند، من برای زوّاری که با من بودند، جای بهتری تهیّه کنم. تقریباً عصر روز هفتم وقتی بارها را پیاده کردم و در یکی از آن چادرهایی که برای ما مهیّا شده بود مستقر شدم (و ضمناً متوجّه گردیده بودم که غیر از من هنوز کسی به عرفات نیامده) یکی از شرطه هایی که برای محافظت چادرها آنجا بود نزد من آمد و گفت: تو چرا امشب این همه وسایل را به این جا آورده ای، مگر نمی دانی ممکن است سارقین در این بیابان بیایند و وسایلت را ببرند؟! به هر حال حالا که آمده ای باید تا صبح بیدار بمانی و خودت از اموالت محافظت بکنی.

گفتم: مانعی ندارد، بیدار می مانم و خودم از اموالم محافظت می کنم. آن شب در آنجا مشغول عبادت و مناجات با خدا بودم و تا صبح بیدار ماندم تا آنکه نیمه های شب بود که دیدم سیّد بزرگواری که شال سبز به سر دارد، به در خیمه من آمد و مرا به اسم صدا زد و گفت: حاج محمّد علی سلامٌ علیکم، من جواب دادم و از جا برخاستم. او وارد خیمه شد و پس از چند لحظه جمعی از جوانها که هنوز تازه مو از صورتشان بیرون آمده بود مانند خدمتگزار به محضرش رسیدند. من ابتدا مقداری از آنها ترسیدم ولی پس از چند جمله که با آن آقا حرف زدم، محبّت او در دلم جای گرفت و به آنها اعتماد کردم، جوانها بیرون خیمه ایستاده بودند ولی آن سیّد داخل خیمه شده بود. او به من رو کرد و فرمود: حاج محمّد علی خوشا به حالت، خوشا به حالت. گفتم: چرا؟ فرمود: شبی در بیابان عرفات بیتوته کرده ای که جدّم حضرت سیّدالشّهداء

ابا عبدالله الحسین علیه السلام هم در این جا بیتوته کرده بود. گفتم: در این شب چه باید بکنیم؟

فرمود: دو رکعت نماز می خوانیم، پس از حمد یازده قل هو الله بخوان. لذا بلند شدیم و این کار را با آن آقا انجام دادیم، پس از نماز آن آقا یک دعایی خواند، که من از نظر مضامین مثلش را نشنیده بودم. حال خوشی داشت، اشک از دیدگانش جاری بود، من سعی کردم که آن دعا را حفظ کنم، آقا فرمود: این دعا مخصوص امام معصوم است و تو هم آن را فراموش خواهی کرد. سپس به آن آقا گفتم ببینید من توحیدم خوب است؟ فرمود: بگو. من هم به آیات آفاقیه و انفسیّه به وجود خدا استدلال کردم و گفتم: معتقدم که با این دلایل خدایی هست. فرمود: برای تو همین مقدار از خداشناسی کافی است. سپس اعتقادم را به مسئله ولایت برای آن آقا عرض کردم. فرمود: اعتقاد خوبی داری. بعد از آن سؤال کردم که: به نظر شما الآن امام زمان علیه السلام در کجاست؟ حضرت فرمود: الآن امام زمان در خیمه است.

سؤال کردم روز عرفه که می گویند حضرت ولیّ عصر علیه السلام در عرفات است در کجای عرفات می باشند؟ فرمود: حدود جبل الرّحمه. گفتم: اگر کسی آنجا برود آن حضرت را می بیند؟ فرمود: بله او را می بیند ولی نمی شناسد.

گفتم: آیا فردا شب که شب عرفه است حضرت ولیّ عصر عجّل الله تعالی فرجه الشّریف به خیمه های حجّاج تشریف می آورند و به آنها توجّهی دارند؟

فرمود: به خیمه شما می آید، زیرا شما فردا شب به عمویم حضرت ابوالفضل علیه السلام متوسّل می شوید. در این موقع آقا به من فرمودند: حاج محمّد علی چایی داری؟ (ناگهان متذکّر شدم که من همه چیز آورده ام ولی چایی نیاورده ام). عرض کردم: آقا اتّفاقاً چایی نیاورده ام و چقدر خوب شد که شما تذکّر دادید زیرا فردا می روم و برای مسافرین چایی تهیّه می کنم.

آقا فرمودند: حالا چایی با من و از خیمه بیرون رفتند مقداری که به صورت ظاهر چایی بود ولی وقتی دَم کردیم به قدری معطّر و شیرین بود که من یقین کردم آن چایی از چایی های دنیا نمی باشد آوردند و به من دادند. من از

آن چایی خوردم. بعد فرمودند: غذایی داری بخوریم؟ گفتم: بلی نان و پنیر هست. فرمودند: من پنیر نمی خورم. گفتم: ماست هم هست. فرمودند: بیاور، من مقداری نان و ماست خدمتش گذاشتم. او از آن نان و ماست میل فرمود. سپس به من فرمود: حاج محمّد علی به تو صد ریال (سعودی) می دهم، تو برای پدر من یک عمره بجا بیاور.

عرض کردم: چشم. اسم پدر شما چیست؟ فرمود: اسم پدرم سیّد حسن است. گفتم: اسم خودتان چیست؟

فرمودند: سیّد مهدی (پول را گرفتم) و در این موقع آقا از جا برخاست که برود، من بغل باز کردم و او را به عنوان معانقه در بغل گرفتم، وقتی خواستم صورتش را ببوسم، دیدم خال سیاه بسیار زیبایی روی گونه راستش قرار گرفته، لبهایم را روی آن خال گذاشتم و صورتش را بوسیدم.

پس از چند لحظه که او از من جدا شد، من در بیابات عرفات هرچه این طرف و آن طرف را نگاه کردم کسی را ندیدم. یک مرتبه متوجّه شدم که او حضرت بقیّه الله ارواحنا فداه بوده بخصوص که او اسم مرا می دانست، فارسی حرف می زد، نامش مهدی بود پس امام حسن عسکری بود!

بالاخره نشستم و زار زار گریه کردم، شرطه ها فکر می کردند که من خوابم برده و سارقین اثاثیه مرا برده اند، دور من جمع شدند؛ به آنها گفتم شب است، مشغول مناجات بودم گریه ام شدید شد.

فردای آن روز که اهل کاروان به عرفات آمدند من برای روحانی کاروان قضیّه را نقل کردم، او هم برای اهل کاروان جریان را شرح داد، در میان آنها شوری پیدا شد.

اوّل غروب شب عرفه نماز مغرب و عشا را خواندیم بعد از نماز با آنکه من به آنها نگفته بودم که آقا فرموده اند: فردا شب من به خیمه شما می آیم زیرا شما به عمویم حضرت عبّاس علیه السلام متوسّل می شویم، خود به خود روحانی کاروان روضه حضرت ابوالفضل علیه السلام را خواند، شوری برپا شده و اهل کاروان حال خوبی پیدا کرده بودند ولی من دائماً منتظر مقدم مقدّس حضر

بقیّه الله روحی و ارواح العالمین لتراب مقدمه الفدا بودم.

بالأخره نزدیک بود روضه تمام شود که من حوصله ام سر آمد. از میان مجلس برخاستم و از خیمه بیرون آمدم، دیدم حضرت ولیّ عصر روحی فداه بیرون خیمه ایستاده اند و به روضه گوش می دهند و گریه می کنند، خواستم داد بزنم و به مردم اعلام کنم که آقا این جاست. با دست اشاره کردند که چیزی نگو و در زبان من تصرّف فرمودند که من نتوانستم چیزی بگویم، من این طرف در خیمه ایستاده بودم و حضرت بقیّه الله روحی فداه آن طرف خیمه ایستاده بودند و هر دومان بر مصائب حضرت ابوالفضل علیه السلام گریه می کردیم و من قدرت نداشتم که حتّی یک قدم به طرف حضرت ولیّ عصر علیه السلام حرکت کنم. وقتی روضه تمام شد آن حضرت هم تشریف بردند.(۱)

دعا در حرم مطهّر سامرّا و سرداب

۳- سومین مکان مقدّس برای دعا در حقّ حضرت ولیّ عصر عجّل الله تعالی فرجه الشّریف حرم مطهّر شهر مقدّس سامرّا است. این صحن و سرای ملکوتی منزل شخصی و خانه ملکی امام غریبان است که از پدران گرامی شان به ارث برده اند. هرچند که جای جای کره خاکی ملک طلق آن حضرت می باشد و همه ساکنان زمین مهمانان آن کریم به شمار می آیند، امّا حرم مطهّر سامّرا اختصاص بیشتری به آن عزیز دارد. این اختصاص از چند جهت است: یکی اینکه آنجا خانه پدری آن بزرگوار می باشد که در آن به دنیا آمده و بزرگ شده اند و طبیعتاً خاطرات زیادی از دوران کودکی خود در آن منزل دارند که تعلّق خاطرایشان را به آن مکان مقدّس بیشتر می کند. دوم اینکه مرقد مطهّر پدر و جدّ بزرگوار و نیز مادر گرامی شان در آن حرم شریف می باشد که به همین جهت قطعاً می توان گفت حضرتش برای زیارت قبور پدر و جدّ و مادرشان در آن مکان مکرّر حاضر شده و می شوند. سوم اینکه سرداب مطهّر ایشان در آن صحن و سراست۶.

۱- کرامات الحسینیّه، ج۲، ص۱۹۱ تا ۱۹۶.

که در منابع تاریخی معتبر به عنوان یکی از محل های عبادت آن بزرگوار به ثبت رسیده و مورد علاقه خاصّ ایشان بوده و هست.

یکی از شیفتگان و دلدادگان آن عزیز سفر کرده که مقتدای بسیاری از امام شناسان زمان غیبت محسوب می شود، عالم بزرگوار شیعه و آن یگانه ای است که به سبب اُنس با حضرت بقیّه الله ارواحنا فداه، صدای ایشان برایش آشنا بود. او نقل می کند که در شب چهارشنبه سیزدهم ماه ذیقعده سال ۶۳۸ هجری قمری در سامرّا، به هنگام سحر، صدای دعای امام خود را شنیدم و آنچه به خاطرم ماند، این دعا بود:

وَ اَبقِهِم (أحیِهِم) فی عِزِّنا وَ مُلکِنا وَ سُلطانِنا وَ دَولَتِنا.(۱)

و آنان را در روزگار عزّت و پادشاهی و سلطنت و دولت ما باقی (زنده) بدار.

مرحوم سیّدبن طاووس عبارات قبل از این دعا را نقل نکرده تا روشن شود حضرت درباره چه کسانی دعا فرموده اند، امّا علی القاعده مرجع ضمیر «هُم» در عبارات ایشان، برخی یا همه دوستانشان هستند.

نقل دیگری هم از مرحوم سیّد مشهور است که علّامه میرزا حسین نوری آن را چنین حکایت فرموده است:

در ملحقات کتاب «انیس العابدین» مذکور است که نقل شده از ابن طاووس که او شنید در سحر در سرداب مقدّس از صاحب الامر علیه السلام که آن جناب می فرمود:

اللّهُمَّ اِنَّ شیعَتَنا خُلِقَت مِن شُعاعِ اَنوارِنا... وَ قَد فَعَلُوا ذُنُوباً کَثیرهً اتّکالاً عَلی حُبِّنا وَ وِلایَتِنا... .

امّا مؤلّف بزرگوار کتاب «نجم الثّاقب» پس از این نقل، می فرماید:

مؤلّف گوید: عبارت این دعا در مصنّفات جمله از متأخّرین از علّامه مجلسی و معاصرین به نحو دیگر نقل شده و در رساله «جنّه المأوی» اشکال کردم در صحّت نسبت اصل این واقعه به جهت نبودن آن در مصنّفات صاحب۴.

۱- مهج الدّعوات، ص۵۲۴.

واقعه و مؤلّفات متأخّرین از او و کتب علّامه مجلسی و محدّثین معاصرین او بلکه احتمال دادم در آنجا این کلام مأخوذ باشد از کلام شیخ رجب برسی در «مشارق الانوار» ... و عصر او قریب عصر سیّد است و چنانچه از سیّد چنین عبارتی شایع بوده، او اولی بود به نقل از آن به جهت کثرت حرص او بر این مطالب و اطّلاع او بر شواهد بر آنها، اگرچه این نسبت بعید نیست از مقام سیّد.(۱)

برخی از عبارات دعای منقول در این حکایت با مضامین احادیث ائمّه علیهم السلام تطبیق می کند و برخی جملات آن به معنای ظاهرش مطابقت کامل با فرمایشات اهل بیت علیهما السلام ندارد،(۲) امّا صرف نظر از این امر با توجّه به تشکیک علّامه نوری رحمه الله در اسناد حکایت به جناب سیّد، دلیل کافی برای صحّت این نقل به طور قطعی وجود ندارد. البتّه همان طور که خود علّامه فرموده است، شنیدن دعای امام عصر علیه السلام از جناب سیّدبن طاووس استبعادی ندارد، بنابراین در عین آنکه به طور قطعی نمی توانیم انتساب این حکایت را به مرحوم سیّد نفی کنیم، امّا دلیل معتبری هم برای این اسناد نداریم. آنچه خود آن بزرگوار در کتاب «مهج الدّعوات» آورده همان است که نقل شد و از آن کثرت و شدّت علاقه پدر دلسوز امّت امام عصر علیه السلام به دوستان و شیعیانشان به خوبی فهمیده می شود.

اکنون سخن در این است که ما به دعا کردن امام عصر علیه السلام در حقّ دوستانشان یقین داریم و از مکان هایی که قطعاً محلّ دعای ایشان می باشد، سرداب مقدّس و حرم مطهّر عسکریّین علیهما السلام است. پس آیا شکر نعمت های بیکران امام زمان علیه السلام بر ما - که دعای حضرت تنها یکی از این نعمت هاست - اقتضا نمی کند که اگر روزی به آن صحن و سرای ملکوتی راه یافتیم، بیشترین همّ خود را برای دعا در حقّ ایشان به خصوص تعجیلد!

۱- نجم الثّاقب، ص ۴۵۴ تا ۴۵۶.

۲- نکته محلّ تأمّل این است که شیعیان معمولاً به خاطر اتّکال به محبّت و ولایت اهل بیت علیهم السلام دست به ارتکاب گناه نمی زنند، هرچند که در صورت انجام گناه امیدشان به شفاعت ائمّه علیهم السلام است امّا نه اینکه از ابتدا به سبب تکیه بر ولایت ایشان مرتکب گناه شوند، این دو نکته با هم تفاوت دارند!

فرجشان اختصاص دهیم؟

دعاهایی که به خواندن آنها در حرم و سرداب مطهّر سامرّا نقل شده، به خوبی شدّت اهتمام به این موضوع را می رساند. یک نمونه از این دعاها در پایان زیارتی است که برای هر دو امام بزرگوار - امام هادی و امام عسکری علیهما السلام - با هم نقل شده است. در این زیارت که از معصومین علیهم السلام نقل شده پس از درخواست انتقام الهی از ستمکاران در حقّ آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم:

اللّهُمَّ العَن ظالِمی آلِ مُحمَّدٍ حَقَّهُم وَانتَقِم مِنهُم... .

خدایا ستمکاران به حقوق آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم را از رحمت خود دور کن و از آنان انتقام بگیر... .

عرضه می داریم:

اللّهُمَّ عَجِّل فَرَجَ وَلِیِّکَ وابنِ وَلِیِّکَ وَاجعَل فَرَجَنا مَعَ فَرَجِهِم یا اَرحَمَ الرّاحِمینَ.(۱)

خدایا فرج ولیّت و پسر ولیّت را نزدیک فرما و فرج ما را با فرج ایشان (اهل بیت علیهم السلام) قرار بده، ای ارحم الرّاحمین.

نمونه دیگر در اواخر زیارت حضرت نرجس خاتون علیها السلام آمده است که عرضه می داریم:

اللّهمَّ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ صَلِّ عَلی مُحمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَجِّل لَهُم بِانتِقامِکَ.(۲)

خدایا بحقّ محمّد و آل محمّد بر محمّد و آل محمّد درود بفرست و انتقام گیری خود برای ایشان (از دشمنانشان) را تعجیل بفرما.

انسان وقتی خود را در کنار قبر پدر و مادر امام زمانش می بیند، حیفش می آید که برای تعجیل فرج یگانه فرزندشان که سال ها - بلکه قرن ها - در انتظار اذن خداوندر.

۱- کامل الزّیارات، باب ۱۰۳، ح ۱.

۲- بحارالانوار، ج ۱۰۲، ص ۷۱، به نقل از مصباح الزّائر.

برای ظهورش است، دعـا نکنـد. ما یقین داریم که پاها و بـدن مطهّر آن یگانه امام و ذخیره خداونـد روی زمین بارها و بارها – در طـول بیش از یـازده قرن – کنـار مرقـد مطهّر حضـرت نرجس خـاتون را مبـارک کرده است و چه فرصت خوبی است برای عاشقان ولیّ عصر عجّل الله تعالی فرجه الشّریف که به آن مکان مقدّس تبرّک جویند و سر و صورت خود را به زمینی که عطر مولا از آن به مشام می رسد، معطّر نمایند.

راستی چه زیبـاست که انسـان بتوانـد جـای پاهای امامش را بوسه زنـد و حال که از دیـدار روی نازنینش محروم است، روح و بـدن خود را بـا عطر و بوی محبوبش در کنار قبر مادرش صـیقل دهـد. امّا و هزار امّا، اکنون بیش از یک سال است که دسـت های پلیـد و خبیث دشـمنان امام عصـر علیه السـلام قبور جـدّ و پـدر و مادر ایشان را به مخروبه تبـدیل کرده و در حقیقت منزل شخصی امام علیه السلام را ویران ساخته است.(۱)

چقـدر تلـخ است تحمّـل این مصـیبت برای دوسـتان حضـرت و چقـدر غریب است این بزرگواری که محـلّ زیـارت خودش و مشـتاقانش به این حالت اسـفبار در آمـده است. راستی می توان باور کرد که نقطه دلخوشـی امام غریبمان – که برای زیارت و خواندن فاتحه و قرآن و نماز هر سال و هر ماه و چه بسا هر هفته و هر روز به آن رفت و آمد داشته و دارند – چنین بی رحمانه تخریب شود و اشک از چشـمان آن غایب مصـیبت دیده سرازیر نگردد؟ جایی که دوستداران ایشان به خاطر این غم، گریان و نالان شوند، خود آن بزرگوار چه حالی دارند؟!ن.

۱- این حادثه فجیع و جانگداز در صـبح روز چهارشنبه ۲۳ محرّم الحرام سال ۱۴۲۷ هجری قمری مصادف با سوم اسفند ۱۳۸۴ هجری شمسـی رخ داده و همه مسـلمانان واقعی را به عزا نشانده است. و با کمال تأسّف همان دسـتان خبیث و ناپاک، گلدسته های باقیمانـده از آن حرم شـریف را در روز چهارشـنبه ۲۷ جمـادی الاولی سال ۱۴۲۸ قمری مصـادف با ۲۳ خرداد مـاه ۱۳۸۶ شمسی تخریب نمودند و به فاصله اندکی (در ماه جمادی الثنای ۱۴۲۸ مصادف با تیر ماه ۱۳۸۶) مناره ساعت آن صحن مقدّس را نیز بـا موشـک هـدف قرار دادنـد تا به گمان باطل خود، هیـچ اثری از آن حریم ملکوتی باقی نگذارنـد! خداونـدا به کوری چشـمان این دشـمنان قسم خـورده، هرچه زودتر بـا ظهور صـاحب این بارگـاه قـدس، شـکوه و عظمـتی بیش از پیش به آن جا ببخش. الهی آمین.

بیش از یک سال است که دیگر پابوسی حرم شریف سامرّا برای دوستان امام عصر علیه السلام میسّر نیست و آرزوی زیارت قبور شریف امام هادی علیه السلام و حضرت عسکری علیه السلام و حضرت نرجس خاتون و حکیمه خاتون - که هر چهار قبر در یک ضریح شش گوشه جای داشتند - داغی بر دل شیعیان گذاشته و پس از گذشت این مدّت هنوز بازسازی آن حرم شریف امکان پذیر نشده است.

امّا همین جا متذکّر می شویم که اگر در مصیبت تخریب حرم مطهّر سامرّا عزادار هستیم - که باید باشیم - فراموش نکنیم که امام زمان علیه السلام به خاطر تخریب ایمان یک جوان شیعه نیز عزادار و غمناک می شوند. اگر یکی از دوستان آن حضرت در این وانفسای زمان غیبت، از مسیر دین خارج شود و به انحراف عقیدتی یا فساد اخلاقی مبتلاـ گردد، قطعاً مولا و پدر مهربانش مصیبت زده می گردد و چه بسا در غم از دست رفتن ایمان او چشمان مبارکشان گریان شود!

آری گوهر ایمان چنان نزد خدا و امام زمان علیه السلام ارزشمند است که بعید نیست غصّه از دست رفتن یک مؤمن به اندازه تخریب حرم شریف عسکریّین علیهما السلام - بلکه بیش از آن - آقایمان را رنج بدهد! پس بیاییم و در کنار اقامه عزا به خاطر ویران شدن حرم سامرّا، برای برخی از جوانانی که به دلایل مختلف ایمانشان سست و گاهی از مسیر ولایت اهل بیت علیهم السلام خارج می شوند، عزا بگیریم و آنها که می توانند، کاری و تلاشی و اقدامی برای دستگیری از این یتیمان امام عصر علیه السلام در دوران دوری از پدرشان انجام دهند. بگذریم.

پس از زیارت حرم مطهّر نوبت به انجام اعمال سرداب مقدّس می رسد که مشحون از زیارت و دعا در حقّ امام زمان علیه السلام به خصوص درخواست تعجیل فرج ایشان می باشد. البتّه سرداب هم از آسیب ویرانگری دست های آلوده دشمنان حضرت در امان نمانده و امکان داخل شدن و انجام اعمالش هنوز پیدا نشده است.

امّا اگر انشاءالله به زودی زود این امکان فراهم شود، خواهیم توانست اذن دخول ورود به داخل سرداب را بخوانیم و سپس از آستانه در و پلّه های آن بوسه زنان پایین

برویم و خود را به عرصه آن برسانیم و پس از ادای دو رکعت نماز، دعای زیبایی را که مرحوم محدّث قمّی در کتاب شریف مفاتیح الجنان نقل فرموده، بخوانیم و به خدای خود عرضه بداریم:

... اللّهُمَّ طالَ الاِنتِظارُ وَ شَمِتَ بِنا الفُجّارُ وَ صَعُبَ عَلَینَا الاِنتِصارُ... .(۱)

... خدایا انتظار به طول انجامید و بدکاران ما را شماتت نمودند و پیروزی بر ما مشکل شد ... .

این دردهای دل را فقط باید به خداوند گفت، آن هم در زمانی که توفیق زیارت سرداب مطهّر پیدا شده است و هم از او خواست تا هرچه زودتر به درد دوری ما از امامان و تحمّل شماتت های دشمن پایان بخشد. آخرین عملی که مرحوم محدّث قمّی برای سرداب مقدّس بیان فرموده، خواندن دعای: «اللّهُمَّ عَظُمَ البَلاءُ» است که از منتهای بزرگی بلا و شدّت مصیبت دعاکننده حکایت می کند. به هر حال از بهترین مکان ها برای دعا در حقّ حضرت ولیّ عصر عجّل الله تعالی فرجه الشّریف، حرم مطهّر عسکریّین علیهم السلام و سرداب مقدّس امام عصر علیه السلام می باشد.

دعا در حرم مطهّر رضوی

۴- یکی دیگر از مکان های مقدّس که دعا در حقّ امام زمان علیه السلام مورد تأکید می باشد، حرم مطهّر رضوی علیه السلام است. ثواب های عجیبی برای زیارت امام هشتم علیه السلام در مشهد مقدّس نقل شده که تنها به یکی از آنها اشاره می کنیم. احمدبن محمّدبن أبونصر بزنطی می گوید:

در نوشته ابوالحسن الرّضا علیه السلام دیدم که فرموده بود:

اَبلِغ شیعَتی اَنَّ زِیارَتی تَعدِلُ عِندَ اللهِ اَلفَ حَجَّهٍ.

به شیعیانم ابلاغ کنید که زیارت من نزد خداوند با هزار حج برابری می کند.

خدمت امام جواد علیه السلام عرض کردم: هزار حج؟ ایشان فرمودند:ر.

۱- بحارالانوار، ج۱۰۲، ص۱۰۳، به نقل از مصباح الزّائر.

إی وَاللهِ وَ الفَ الفِ حَجَّهٍ لِمَن زارَه عارِفاً بِحَقِّهِ.(۱)

آری، قسم به خدا و هزار هزار حج برای هرکس که او را با معرفت به حقّش زیارت کند.

در یکی از زیارت های امام هشتم علیه السلام که از زبان معصومین علیهما السلام نقل شده، به چهارده معصوم علیهم السلام درود می فرستیم و در صلوات بر آخرین وارث نبیّ خاتم صلّی الله علیه و آله و سلّم چنین می خوانیم:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی حُجَّتِکَ وَ وَلِیِّکَ وَ القائِمِ فی خَلقِکَ صَلاهً نامِیَهً باقِیَهً تُعَجِّلُ بِها فَرَجَهُ وَ تَنصُرُه بِها وَ تَجعَلُنا مَعَهُ فی الدُّنیا وَ الآخِرَه.(۲)

خدایا بر حجّت و ولیّت و قیام کننده در میان آفریدگانت درود بفرست، درودی بالنده و پایدار که به سبب آن فرج ایشان را تعجیل فرمایی و یاریش نمایی و ما را در دنیا و آخرت با او همراه گردانی.

همین عبارات دعا شامل بهترین درخواست ها از خداوند برای خودمان است. همراهی با امام عصر علیه السلام در دنیا و آخرت بالاترین آرزوی همه منتظران و دوستداران ایشان می باشد و کسی که امام هشتم علیه السلام را زیارت می کند، باید به مضامین این دعاها توجّه کرده و قدر آنها را بداند.

دعا در زیر قبّه سیّدالشّهداء علیه السلام

۵- در بخش اوّل کتاب جایگاه منحصر به فرد حائر حسینی علیه السلام را در استجابت دعا روشن ساختیم و دانستیم که گاهی خود ائمّه طاهرین (همچون امام صادق علیه السلام) کسی را اجیر می کردند تا برای برآوردن حاجتشان (مثلاً شفای بیماریشان) در کنار قبر سیّدالشّهداء علیه السلام دعا کند.(۳) با این ترتیب زائر امام حسین علیه السلام باید از فرصت به دست آمده۲.

۱- کامل الزّیارات، باب ۱۰۱، ح۹.

۲- همان، باب ۱۰۲، ح۲.

۳- وسائل الشّیعه، ج۱۰، ص۴۲۱ و ۴۲۲، ح۲.

در سفر زیارت کربلا حدّاکثر بهره برداری را برای دعا در حقّ مولای مظلوم و غریبش بنماید و در آن حائر شریف، دعای بر تعجیل فرج امام عصر علیه السلام را در رأس خواسته هایش قرار دهد.

اگر بخواهیم حقیقت مطلب را بدانیم، باید بگوییم همه ما همچون اجیرانی هستیم که با خرج مولایمان به زیارت جدّ شریفش مشرّف شده ایم. در این ادّعا هیچ گونه مسامحه و مجامله ای نیست. همه امکانات ما برای سفر به کربلای معلّی به یمن وجود مبارک امام عصر علیه السلام مهیّا شده و اگر الطاف خاصّ آن بزرگوار بر ما نبود، توفیق زیارت مرقد شریف سیّدالشّهداء علیه السلام را پیدا نمی کردیم. از سلامت و عافیت جسمانی گرفته تا امنیّت جانی و تمکّن مالی و بسیاری از شرایط دیگر که اگر یکی از آنها نبود، موفّق به این سفر زیارتی نمی شدیم؛ همه اینها را مدیون عنایت ویژه مولای محبوبمان هستیم. پس ما باید خود را اجیرانی از جانب آن حضرت بدانیم که با امکاناتی که خود ایشان در اختیارمان نهاده، به کربلای معلّی مشرف می شویم.

در این صورت آیا حقّ مضاعف ایشان بر ما این نیست که برای رفع گرفتاری ها و پایان یافتن آلام و مصیبت های آن بزرگوار، در کنار قبر جدّش سیّدالشّهداء علیه السلام دست به دعا بلند کنیم؟ ما که می دانیم تحمّل رنج غیبت برای ایشان چقدر سخت و ناگوار است، آیا مُجازیم که با بی تفاوتی از کنار غم های عزیز زهرا علیها السلام بگذریم و از فرصت به دست آمده در حائر حسینی، برای دعا در حقّ ایشان استفاده نکنیم؟ آری باید غیرت به خرج دهیم و حاجات مولایمان - که در رأس آنها تعجیل فرج ایشان است - را بر نیازهای شخصی خودمان مقدّم کنیم و از خداوند به هر زبانی که می دانیم، رفع نگرانی های تنها باقی مانده الهی - بقیّه الله الاعظم علیه السلام - را درخواست نماییم. هر دعایی - چه مأثور و چه غیر مأثور - در کنار قبر مطهّر سیّدالشّهداء علیه السلام طبق وعده هایی که ائمّه طاهرین علیهم السلام داده اند، مستجاب است. پس چه به عربی و چه فارسی می توانیم در آن مکان مقدّس برای مولای پنهان از دیدگان خود دعا کنیم.

جالب این است که در متن زیارت ها و دعاهای مأثور در حائر حسینی، جملاتی یافت می شود که شامل دعا برای تعجیل در فرج امام زمان علیه السلام با عباراتی بسیار گویا و

عمیق است. به عنوان نمونه زیـارتی را جنـاب ابوحمزه ثمـالی از آقا امام صادق علیه السـلام برای جـدّ بزرگوارش سیّدالشّـهداء علیه السـلام نقـل کرده که شایـد در بین زیـارت هـای مـأثور از ائمّه علیهم السـلام طولانی ترین آنها باشـد. این زیارت به طور کامل در کتاب شـریف «کامل الزّیارات» نقل شده و اعمالی را معرّفی نموده که زائر امام حسـین علیه السـلام از هنگامی که در وطن خود قصد زیارت کربلا را می کند، می تواند انجام دهد.(۱)

در اواخر این زیارت معتبر، امام صادق علیه السلام می فرمایند:

سپس گونه های صورت خود را روی قبر می گذاری و می گویی:

اللّهُمَّ رَبَّ الحُسَینِ اِشفِ صَدرَ الحُسَینِ علیه السلام.

خدایا ای پروردگار حسین علیه السلام، قلب حسین علیه السلام را شفا بخش.

اللّهُمَّ رَبَّ الحُسَینِ اُطلُب بِدَمِ الحُسَینِ علیه السلام.

خدایا ای پروردگار حسین علیه السلام از حسین علیه السلام خونخواهی کن.

اللّهُمَّ رَبَّ الحُسَینِ اِنتَقِم مِمَّن رَضِیَ بِقَتلِ الحُسَینِ علیه السلام.

خدایا ای پروردگار حسین علیه السلام از هرکس که به کشته شدن حسین علیه السلام راضی شده، انتقام بگیر.

اللّهُمَّ رَبَّ الحُسَینِ اِنتَقِم مِمَّن خالَفَ الحُسَینَ علیه السلام.

خدایا ای پروردگار حسین علیه السلام از هر که با حسین علیه السلام مخالفت نموده انتقام بگیر.

اللّهُمَّ رَبَّ الحُسَینِ اِنتَقِم مِمَّن فَرِحَ بِقَتلِ الحُسَینِ علیه السلام.(۲)

خدایا ای پروردگار حسین علیه السلام از هرکس که از کشته شدن حسین علیه السلام خوشحال شده انتقام بگیر.

روشن است که اجابت همه این دعاها تنها و تنها با ظهور ولیّ دم سیّدالشّهداء علیه السلام۳.

ص: ۲۲۷

۱- از خدای منّان به آبروی سیّدالشّهداء علیه السلام می خواهیم که توفیق معرّفی کامل این حدیث ابوحمزه ثمالی را در کتابی مستقل به نویسنده در آینده نزدیک عنایت فرماید.

۲- کامل الزّیارات، باب ۷۹، ح۲۳.

– امام عصر علیه السلام – محقّق می گردد. پس هر یک از این دعاها در حقیقت درخواست تعجیل در فرج مولای مظلوممان است. امیدواریم اکنون که به لطف و عنایت ائمّه طاهرین علیهم السلام، طاغوت عراق سرنگون و راه کربلا برای مشتاقان زیارت سیّدالشّهداء علیه السلام باز شده است، زائران با معرفت با دعاهایشان در آن حرم مطهّر، ظهور مولای غریبمان را به جلو بیندازند و به زودی شاهد تحقّق وعده خداوند در این خصوص باشیم.

دعا در مشاهد مشرّفه

۶- علاوه بر حرم امام رضا علیه السلام در مشهد مقدّس و حائر شریف حسینی در کربلای معلّی، مشاهد مشرّفه سایر چهارده معصوم علیهم السلام نیز مکان های بسیار مناسب برای دعا در حقّ امام عصر علیه السلام هستند. از مضجع شریف نبوی در مدینه منوّره و قبر ناپیدای حضرت سیّده فاطمه علیها السلام در آن حرم شریف گرفته تا کنار قبور ویران شده چهار امام هُمام – حضرات امام مجتبی علیه السلام و زین العابدین علیه السلام و امام باقر علیه السلام و امام جعفر صادق علیه السلام – همچنین حرم با صفای امیرالمؤمنین علیه السلام در نجف اشرف و نیز کنار قبور حضرت موسی الکاظم علیه السلام و جواد الائمّه علیه السلام در کاظمین، همگی مصادیق این آیه مبارکه قرآن کریم هستند که می فرماید:

فی بُیُوتٍ اَذِنَ اللهُ اَن تُرفَعَ وَ یُذکَرَ فیها اسمُه... .(۱)

در خانه هایی که خداوند اجازه داده که عالی مقام باشند و در آنها نام او یاد شود... .

در این خانه های الهی، دعا برای امام عصر علیه السلام اثر و نتیجه بیشتری دارد. از اینها گذشته در حرم حضرت ابوالفضل العبّاس علیه السلام و حرم حضرت مسلم بن عقیل در کوفه و نیز کنار قبر خواهر گرامی سیّدالشّهداء علیه السلام عقیله بنی هاشم علیها السلام و همچنین حرمت.

ص: ۲۲۸

۱- نور/ ۳۶، توضیح اینکه مشاهد مشرّفه ائمّه طاهرین علیهم السلام مصادیق این آیه کریمه هستند در کتاب «در ضیافت ضریح» آمده است.

باصفای حضرت رقیّه علیها السلام در دمشق و نیز حرم مطهّر حضرت معصومه علیها السلام در قم، دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام نباید مورد غفلت و فراموشی قرار بگیرد. در مرتبه بعد هر مکان مقدّسی که بدن یکی از امام زادگان مدفون است یا کنار قبور علما و بزرگان تشیّع که آبرومندان درگاه اهل بیت علیهم السلام هستند، موقعیّت های خوبی برای دعا در حقّ امام عصر علیه السلام به شمار می آیند.

دعا در مساجد کوفه، سهله و ...

۷- همه مساجد در روی کره خاکی، خانه های خداوند هستند که عبادت در آنها بسیار مطلوب و مؤثّر است و یکی از بزرگ ترین عبادت ها، دعاست، آن هم در حقّ تنها باقی مانده از اوصیای پیامبر خاتم صلّی الله علیه و آله و سلّم. در میان مساجد، برخی انتساب خاصّی با امام عصر علیه السلام دارند که لزوم دعا برای ایشان در آن مساجد مؤکّد می شود. مسجد کوفه و مسجد سهله از مساجدی هستند که افراد شایسته در آنها مکرّر خدمت امام زمانشان مشرّف شده اند. علاقه خاصّ امام علیه السلام به این دو مکان مقدّس روشن و واضح است. از امیرالمؤمنین علیه السلام در فضیلت مسجد کوفه نقل شده که فرمودند:

لَيَأتِيَنَّ عليهِ زَمانٌ يَكُونُ مُصَلَّى المَهدىِّ مِن وُلدى وَ مُصَلّى كُلِّ مُؤمِنٍ... تَقَرَّبُوا اِلَى اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِالصَّلاهِ فيه وَ ارغَبُوا اليه فى قَضاءِ حَوائِجِكُم... .(۱)

یقیناً خواهد آمد زمانی که مسجد کوفه مصلّای (حضرت) مهدی از اولاد من و مصلّای هر مؤمنی می شود... با نماز خواندن در آن به سوی خدای عزّوجلّ تقرّب جسته و برای برآورده شدن نیازهایتان به سوی آن رغبت نمایید.

مطابق احادیث ائمّه علیهم السلام ادای هر نماز واجب در مسجد کوفه ثواب یک حج و هر نماز مستحبّی ثواب یک عمره دارد.(۲)ت.

۱- بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص ۳۹۰، ح ۱۴، به نقل از امالی صدوق.

۲- همان، ص ۳۹۹، ح ۴۵، به نقل از کامل الزّیارات.

علاوه بر نماز، آنچه در بحث دعا اهمیّت دارد، عمل به سفارش امیرالمؤمنین علیه السلام است که مسجد کوفه را مکان مناسبی برای برآورده شدن حاجات دانستند. طبیعی است که بزرگ ترین حاجت دوستان امام عصر علیه السلام در دوران غیبت، تعجیل فرج ایشان است، بنابراین حقّ آن است که در پس ادای نمازهای مربوط به هریک از مقام ها و ستون های مسجد کوفه، مهم ترین حاجتی که از خدا درخواست می کنین سلامت و تعجیل فرج امامان باشد.

در فضیلت مسجد سهله نیز احادیث متعدّدی از ائمّه طاهرین علیهم السلام نقل شده است. ابوبصیر از امام صادق علیه السلام نقل کرده که فرمودند:

یا أبا محمَّدٍ کأنّی اَری نُزُولَ القائِمِ علیه السلام فی مَسجِدِ السَّهلَهِ بِأَهلِهِ وَ عِیالِهِ.

ای ابامحمّد گویی فرود آمدن قائم علیه السلام را در مسجد سهله همراه با اهل و عیال خود می بینم.

سپس تصریح فرمودند که این مسجد شریف منزل امام عصر علیه السلام - پس از ظهور - خواهد بود همان طور که منزل حضرت ادریس و ابراهیم خلیل بوده و خداوند هیچ پیامبری را مبعوث نکرده مگر آنکه در این مسجد نماز گزارده است. سپس فرمودند:

و ما صَلّی فیه اَحَدٌ فَدَعَا اللهَ بِنِیَّهٍ صادِقَهٍ اِلّا صَرَفَهُ اللهُ بِقَضاءِ حاجَتِهِ.(۱)

و هیچکس در آن نماز نمی گزارد که خدا را صادقانه بخواند، مگر آنکه خداوند او را با برآوردن حاجتش بر می گرداند.

منتظران امام عصر علیه السلام اگر روزی توفیق نماز خواندن در مسجد سهله را یافتند، مهم ترین حاجت خود که تعجیل در فرج مولایشان می باشد را فراموش نمی کنند و در آن مکان مقدّس بر این خواسته خویش اصرار می ورزند.

دو مسجد دیگر هم در نزدیکی مسجد سهله وجود دارد که به نام دو برادر وفادار به امیرالمؤمنین علیه السلام نامگذاری شده است. یکی از آنها مسجد صعصعه بن صوحان و دیگری مسجد زیدبن صوحان است که دعا برای امام عصر علیه السلام در هر دو مکان بسیار۷.

۱- بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص۴۳۶، ح۷.

مناسب و بجاست. اعمال مربوط به این مساجد را مرحوم محدّث قمّی در کتاب شریف مفاتیح الجنان نقل فرموده است. علاوه بر این مساجد، مسجد جمکران در نزدیکی شهر مقدّس قم می باشد که مورد عنایت خاصّ امام عصر علیه السلام بوده و هست. حقّ این است که اگر انسان موفّق به ادای نمازهای این مسجد مقدّس شد، مهم ترین حاجت خود را رفع غم و غصّه های امام زمان علیه السلام با اذن ظهورش از جانب خداوند، قرار دهد و برای آن حضرت مقدّم بر دیگران دعا نماید.

۶- دعاهای غیر مقیّد به زمان یا مکان خاص

اشاره

علاوه بر دعاهای مأثوری که در مناسبت های خاص وارد شده، دعاهای بسیار دیگری هم درباره امام عصر علیه السلام وجود دارد که مقیّد به زمان یا مکان خاصّی نیستند و در هر موقعیّتی می توان با خواندن آنها تعجیل در فرج حضرت ولیّ عصر علیه السلام را از خدا درخواست نمود. ما در این مجال به سه نمونه از این دعاها اشاره می کنیم و بخش دوم کتاب را با همین بحث خاتمه می دهیم.

ذکر صلوات بر حضرت زهرا علیها السلام

اوّلین مورد دعایی است که تحت عنوان صلوات بر حضرت صدّیقه زهرا علیها السلام از امام حسن عسکری علیه السلام نقل شده و راوی، متن آن را با املای آن حضرت نوشته است. این صلوات ها مربوط به هر یک از چهارده معصوم علیهم السلام می باشد که متن هریک در کتاب شریف «مفاتیح الجنان» به طور کامل آمده است. در قسمتی از صلوات مربوط به حضرت فاطمه اطهر علیها السلام چنین می خوانیم:

اللّهُمَّ کُنِ الطّالِبَ لَها مِمَّن ظَلَمَها و استَخَفَّ بِحَقِّها.

خدایا خودت طالب (خون) او از ستمکارانش و سبک شمارندگان حقّش باش.

اللّهُمَّ وَ کُنِ الثّائِرَ لَها بِدَمِ اَولادِها.(۱)۷.

ص: ۲۳۱

۱- جمال الاسبوع، ص۲۹۷.

خدایا خودت خونخواه او به سبب خون (به ناحقّ ریخته) فرزندانش باش.

روشن است که خونخواهی خداوند از کسانی که به حضرت زهرا علیها السلام و فرزندان پاکش ستم روا داشتند، جز با ظهور منتقم ایشان - حضرت بقیّه الله اروحنا فداه - محقّق نمی شود. پس این دعاها در حقیقت دعا برای تعجیل در فرج منجی عالم می باشد.

دعای امام رضا علیه السلام در حق حضرت صاحب الزّمان علیه السلام

دومین مورد دعایی است که «یونس بن عبدالرّحمن» از حضرت امام رضا علیه السلام نقل کرده که ایشان به خواندن آن در حقّ حضرت صاحب الزّمان علیه السلام سفارش فرموده اند. این دعا را مرحوم سیّدبن طاووس به دو صورت از حضرت رضا علیه السلام روایت کرده(۱) و مرحوم محدّث قمّی هم در «مفاتیح الجنان» به نقل از «المصباح» شیخ آورده است. آنچه محدّث قمّی نقل فرموده بیشتر با نقل اوّل مرحوم سیّدبن طاووس (در کتاب جمال الاسبوع) هماهنگی دارد هرچند که مطابقت کامل با آن ندارد. ضمناً این دعا در «مفاتیح الجنان» جزء اعمال روز جمعه آمده است ولی در نقل مرحوم سیّد، دعا اختصاص به زمان خاصّی ندارد و در هر موقعیّتی خوانده می شود. به هر حال چون دعا بسیار دعای جامع و کاملی است، نباید از خیر خواندن آن گذشت و به هرکدام از روایاتی که نقل شده می توان عمل کرد. ما در بخش سوم کتاب، نقل دوم مرحوم سیّد را که مفصّل تر از نقل اول ایشان است، به طور کامل ذکر می کنیم تا خوانندگانی که بخواهند علاوه بر آنچه در مفاتیح الجنان مرحوم شیخ عبّاس قمی آمده، نقل دیگر آن را بخوانند، برایشان امکان پذیر گردد و علاقمندان به خواندن نقل اول مرحوم سیّد را به کتاب ارزشمند «جمال الاسبوع» ارجاع می دهیم. ضمناً مؤلّف کتاب «مکیال المکارم فی فوائد الدّعاء للقائم علیه السلام» نیز در باب هفتم کتاب، هر دو نقل مرحوم سیّد را ذکر فرموده است.(۲)ت.

۱- جمال الاسبوع ص ۳۰۷ تا ۳۱۴.

۲- مکیال المکارم، ج۲، ص۷۳ تا ۸۰، علاوه بر منابع ذکر شده، نقل دوم دعا در کتاب «راز و نیاز منتظران» از ص ۴۱ تا ۴۶ هم آمده است.

صلوات ابوالحسن ضرّاب اصفهانی

سومین مورد دعایی است که به صلوات ابوالحسن ضرّاب اصفهانی معروف است. راوی حدیث می گوید:

در سال دویست و هشتاد و یک هجری قمری با عدّه ای از همشهری های اهل تسنّن عازم سفر حج شدیم، چون به مکّه مشرّفه رسیدیم یکی از آنها پیشقدم شد، و در کوچه ای - که میان بازار لیل بود - برای ما خانه ای اجاره نمود. آنجا خانه حضرت خدیجه علیها السلام بود که به خانه امام رضا علیه السلام مشهور شده بود. در آن خانه پیرزن گندمگونی زندگی می کرد، چون فهمیدم که آن خانه معروف به دارالرّضا علیه السلام است، از پیرزن پرسیدم: تو چه نسبتی با صاحبان این خانه داری؟ و این خانه چرا دارالرّضا علیه السلام نامیده شده؟

گفت: من از دوستان اهل بیت علیهم السلام هستم، و این خانه، خانه امام علیّ بن موسی الرّضا علیهما السلام است که امام حسن عسکری علیه السلام مرا در این خانه ساکن نموده است، و من از خدمتگزاران آن حضرت بودم.

چون این سخن را از او شنیدم با او مأنوس شدم، و این راز را از رفقای مخالف عقیده خودم پنهان کردم.

مدّتی که در آنجا بودیم برنامه ما چنین بود که موقعی که شب از طواف خانه خدا بر می گشتیم در ایوان خانه می خوابیدیم؛ و درب خانه را می بستیم و پشت آن سنگ بزرگی - که از سنگینی آن را می غلطانیدیم- می گذاشتیم.

در آن ایوانی که ما می خوابیدیم شب های متعدّد نوری را مثل نور مشعل می دیدم، نیز می دیدم که درب خانه باز می شد بدون اینکه کسی از ما درب را باز کند. شخصی متوسّط القامه و گندمگون متمایل به زرد لاغر اندام را دیدم که در چهره او اثر سجده نمایان بود، دو پیراهن و عبای نازکی روی آن بر تن کرده و نعلینی قوس دار پوشیده بود، وارد می شد و به اتاقی که پیرزن در

آن بود بالا می رفت، و پیرزن به ما می گفت: دخترم در اتاق است و به کسی اجازه نمی داد که به طرف آن اتاق برود.

هنگامی که از پلّه ها بالا می رفت نوری را می دیدم که بر ایوان می تابید، بعد همان نور را در آن اتاق می دیدم بدون اینکه چراغی ببینم.

همراهان من هم این نور را می دیدند و گمان می کردند که آن شخص شوهر موقّت دختر پیرزن می باشد و می گفتند: این علوی ها ازدواج موقّت را جایز می دانند، و این به گمان خودشان حرام بود.

ما او را می دیدیم که از آن در داخل و خارج می شد ولی سنگ پشت در به همان حالتی بود که ما گذاشته بودیم، و ما از ترس اسباب و اثاثیه خود، در را می بستیم، و کسی نبود که در را باز کند یا ببندد، ولی آن شخص داخل می شد و خارج می شد و سنگ به همان صورت پشت در بود تا وقتی که می خواستیم خارج شویم کنار می گذاشتیم.

چون این جریان را دیدم قلبم به طپش افتاد و در وجودم هیبتی احساس کردم. به آن پیرزن ملاطفت نمودم و دوست داشتم قضیّه آن شخص را بدانم، به او گفتم: فلانی! دوست دارم بدون اطّلاع دوستانم و محرمانه سؤالی از شما بپرسم امّا نمی توانم، چون دیدی رفقایم نیستند بیا تا در مورد مسئله ای از تو سؤال کنم.

او در جواب من بلافاصله گفت: من هم می خواهم رازی را با تو در میان بگذارم، امّا تا حال به خاطر رفقای تو فرصتی پیش نیامده است.

گفتم: می خواهی چه بگویی؟

گفت: به تو می گوید - و کسی را نام نبرد-: با رفقا و شرکای خود خشونت و درشتی نکن، و با آنان خصومت و نزاع مکن، زیرا آنها دشمنان تو هستند و با آنان مدارا کن.

گفتم: چه کسی این سخن را می گوید؟ گفت: من می گویم.

از هیبتی که از او در دلم افتاده بود جرأت نکردم دوباره سؤال را تکرار کنم، گفتم: منظورت کدام رفقای من است؟ خیال می کردم منظورش رفقایی بود

که با آنها به حج مشرّف شده بودم.

گفت: شرکایی که در شهر تو (اصفهان) و با تو در یک خانه هستند.

ابتّه میـان من و آنها بگو مگویی در امر دین شـده بود که از من سـخن چینی و سعایت کرده بودنـد، و من به همین جهت فرار کردم و مدّتی به صورت مخفیانه زندگی می کردم، متوجّه شدم که منظور آن پیرزن، همان ها بودند.

به پیرزن گفتم: تو چه ارتباطی با امام رضا علیه السلام داری؟

گفت: من خدمتگزار حضرت امام حسن عسکری علیه السلام بودم.

چون به این مطلب یقین کردم بـا خود گفتم: خوب است از حضـرت غـائب صـلوات الله علیه از او سؤال کنم؟ و گفتم: تو را به خدا، آیا با چشمهای خودت او را دیده ای؟

گفت: ای برادر! من او را به چشم خـود ندیـده ام، من (از سـامرا) خـارج شـدم در حـالی که خواهرم بـاردار بود و امـام حسـن (عسـکری) علیه السـلام به من مژده داد که در آخر عمرم او را خـواهم دیـد و فرمـود: برای او چنـان خـواهی بـود که برای من هستی... .

اکنون امـام علیه السـلام نـامه ای همراه بـا سـی دینـار به دست یـک مرد خراسـانی - که زبان عربی را خوب نمی دانـد - برایم فرستاده اند و به من دستور داده اند که امسال به حج مشرّف شوم. من به شوق دیدار امام عصر علیه السلام آمده ام.

در این لحظه به دلم افتاد که آن شخصـی که بعضـی از شب ها به آن خانه می آید خود امام علیه السـلام است، ده درهم سالم که یک سـکّه رضویّه (به نام امام رضا علیه السـلام) در بین آنها بود همراه داشـتم و نـذر کرده بودم که آنها را در مقام ابراهیم علیه السـلام بیندازم، آنها را بیرون آورده و به آن پیرزن دادم و با خود گفتم: اگر اینها را به فرزندان حضرت زهرا علیها السلام بدهم بهتر است از اینکه در مقام ابراهیم علیه السلام بیندازم و ثوابش بیشتر است.

به او گفتم: این پول ها را به مسـتحقّین از اولاد حضـرت فاطمه علیها السلام بده، و نیّتم این بود که شخصی را که دیده ام خود آقاست و این خانم پول ها را به ایشان خواهد داد.

پول ها را گرفت و به اتاق بالا رفت، پس از زمانی آمد و گفت: او می فرماید: ما در آنها حقّی نداریم، در همان مکانی که نیّت کرده ای (مقام ابراهیم) قرار بده، ولی این سکّه رضویّه نزد ما باشد و عوض آن را از ما بگیر، و در آن مکانی که نذر کرده ای بینداز.

همان طور که فرموده بود انجام دادم و با خودم گفتم: این همان است که مأمور بودم از طرف او انجام بدهم، یعنی حضرت حجّت صلوات الله علیه است.

سپس نسخه ای از توقیعی که به سوی قاسم بن علاء در آذربایجان صادر شده بود همراه من بود، به او گفتم: این نسخه را به کسی که توقیعات حضرت امام غائب صلوات الله علیه را دیده نشان می دهی؟

گفت: بده به من، من می شناسم.

نسخه را به او دادم و گمان کردم که آن پیرزن می تواند خوب بخواند.

گفت: این جا نمی توانم بخوانم، رفت به اتاق سپس آمد و گفت: این توقیع صحیح است، و در آن توقیع چنین نوشته شده بود: مژده می دهم شما را به مژده ای که به کسی نداده ام.

آنگاه گفت: او به تو می فرماید: هرگاه به پیامبرت صلوات بفرستی چگونه صلوات می فرستی؟ گفتم: می گویم:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ، وَ بارِک عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ، کَاَفضَلِ ما صَلَّیتَ وَ بارَکتَ وَ تَرَحَّمتَ عَلی اِبراهیمَ وَ آلِ اِبراهیمَ، اِنَّکَ حَمیدٌ مَجیدٌ.

گفت: نه، چون خواستی صلوات بفرستی به همه آنها صلوات بفرست و هر کدام را نام ببر، گفتم: آری.

چون فردا شد آن پیرزن آمد همراه خود دفتر کوچکی داشت، گفت: ایشان به تو می فرمایند: چون خواستی بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم صلوات بفرستی طبق این نسخه بر او و بر اوصیای او صلوات بفرست.

نسخه را گرفتم، و اکنون به آن عمل می کنم.

چند شب دیدم که او از اتاق پایین می آید و نور چراغ همچنان روشن است و

من در را می گشودم و دنبال آن نور می رفتم ولی کسی را نمی دیدم فقط آن نور را مشاهده می کردم، تا اینکه وارد مسجد (الحرام) می شد.

گروهی از مردم شهرهای مختلف را می دیدم که به در این خانه می آمدند، برخی نامه هایی به آن پیرزن می دادند، و پیرزن نیز نوشته هایی به آنها می داد، و با همدیگر حرف می زدند، ولی من سخنان آنها را نمی فهمیدم، و برخی از آنها را هنگام بر گشت در راه دیدم، تا اینکه وارد بغداد شدم.(۱)

این دعای زیبا که از ناحیه خود امام زمان علیه السلام می باشد، در کتاب «مفاتیح الجنان» ضمن اعمال روز جمعه ذکر شده ولی چنانچه مرحوم صاحب مکیال فرموده، شایسته است که در هر زمانی بر خواندن آن مراقبت و مداومت صورت گیرد.(۲) امّا مرحوم سیّدبن طاووس در مورد این صلوات می فرماید:

اگر به خاطر عذری تعقیب عصر روز جمعه را ترک کردی، هرگز این صلوات را ترک مکن، به جهت چیزی که خداوند - جلّ جلاله - ما را به آن آگاه نموده است.(۳)

مرحوم صاحب مکیال درخصوص فرمایش سیّد می فرماید:

از سفارش سیّد استفاده می شود که از طرف مولای ما حضرت صاحب الزّمان عجّل الله تعالی فرجه امری درخصوص خواندن این صلوات به ایشان رسیده است و همین نشانه صحّت روایت آن است.(۴)

با وجود این تأکیدها لزوم اهتمام دوستداران امام عصر علیه السلام به خواندن این دعای شریف روشن می شود. بهتر است حدّاقل در عصر روز جمعه، ذکر این صلوات ترک نشود.۳.

۱- صحیفه مهدویّه)با اعمال اصلاحات در ترجمه(، به نقل از مصباح المتهجّد، ص ۴۶۰ و البلدالامین ص ۱۲۰ و المصباح ص ۷۲۵ و دلائل الامامه ص ۵۴۹ و جمال الاسبوع ص ۳۰۱.

۲- مکیال المکارم، ج۲، ص۷۳.

۳- جمال الاسبوع، ص ۳۰۱.

۴- مکیال المکارم، ج ۲، ص ۷۳.

۷- دعای عهد با امام زمان علیه السلام

آخرین دعایی که در این فصل معرّفی می کنیم، دعای مأثوری از امام محمّد باقر علیه السلام است که به جابربن یزید جعفی فرمودند:

هرکس در طول عمرش یک بار این دعا را بخواند، دعایش در جلد عبودیّت نوشته می شود و در دفتر حضرت قائم علیه السلام بالا می رود. پس هر زمان که قائم ما (اهل بیت علیهم السلام) قیام کند، او را به نام خودش و نام پدرش می خواند. سپس این نوشته به او داده می شود و به او گفته می شود: این نوشته - همان عهدی که در دنیا با ما بستی - را بگیر و این فرمایش خدای عزّ و جلّ است که:

اِلّا مَنِ التَّخَذَ عِندَ الرَّحمنِ عَهداً.(۱)

و دعا را با طهارت می خوانی، می گویی:

اللّهُمَّ یا إلهَ الآلِهَهِ، یا واحِدُ یا اَحِدُ، یا آخِرَ الآخِرینَ، یا قاهِرَ القاهِرینَ، یا عَلِیُّ یا عَظیمُ، أنتَ العَلِیُّ الأعلی، عَلَوتَ فَوقَ کُلِّ عُلُوٍّ. هذا یا سَیِّدی عَهدی وَ اَنتَ مُنجِزُ وَعدی، فَصِل یا مَولایَ عَهدی وَانجِز وَعدی، آمَنتُ بِکَ (وَ) أسأَلُکَ بِحِجابِکَ العَرَبِیِّ وَ بِحِجابِکَ العَجَمِیِّ وَ بِحِجابِکَ العِبرانِیِّ وَ بِحِجابِکَ السِّریانِیِّ وَ بِحِجابِکَ الرُّومِیِّ وَ بِحِجابِکَ الهِندیِّ، وَ اَثبِتِ مَعرِفَتَکَ بِالعِنایَهِ الأُولی فَإنَّکَ أنتَ اللهُ لا تُری وَ أنتَ بِالمَنظَرِ الأعلی.

وَ أتَقَرَّبُ إلَیکَ بِرَسُولِکَ المُنذِرِ صَلَّی اللهُ عَلَیهِ وَ آلِهِ،

وَ بِعَلِیٍّ أمیرالمُؤمِنینَ صَلَواتُ اللهِ عَلَیهِ الهادِی،

وَ بِالحَسَنِ السَّیِّدِ وَ بِالحُسَینِ الشَّهیدِ سِبطَی نَبِیّیکَ،

وَ بِفاطِمَهَ البَتُولِ،

وَ بِعَلِیٍّ بنِ الحُسَینِ زَینِ العابِدینَ ذِی الثَّفَناتِ،۷.

۱- مریم/۸۷.

وَ مُحَمَّدِبنِ عَلِیٍّ الباقِرِ عَن عِلمِکَ.

وَ بِجَعفَرِبنِ مُحَمَّدٍ الصّادِقِ الَّذی صَدَّقَ بِمیثاقِکَ وَ بِمیعادِکَ،

وَ بِمُوسَی بنِ جَعفَرٍ الحَصُورِ القائِمِ بِعَهدِکَ،

وَ بعَلِیِّ بنِ مُوسَی الرِّضا الرّاضی بِحُکمِکَ،

وَ بِمُحَمَّدِبنِ عَلِیٍّ الحِبرِ الفاضِلِ المُرتَضی فِی المُؤمِنینَ،

وَ بِعَلِیِّ بنِ مُحَمَّدٍ الأمینِ المُؤتَمَنِ هادِی المُستَرشِدینَ،

وَ بِالحَسَنِ بنِ عَلِیٍّ الطّاهِرِالزَّکِیِّ خَزانَهِ الوَصِیِّینَ،

وَ أتَقَرَّبُ إلَیکَ بِالإمامِ القائِمِ العَدلِ المُنتَظَرِ المَهدِیِّ إمامِنا وَابنِ إمامِنا صَلَواتُ اللهِ عَلَیهِم أجمَعینَ.

یا مَن جَلَّ فَعَظُمَ وَ [هُوَ] أهلُ ذلِکَ فَعَفا وَ رَحِمَ، یا مَن قَدَرَ فَلَطُفَ، أشکُو إلَیکَ ضَعفی وَ ما قَصُرَ عَنهُ أمَلی مِن تَوحیدِکَ وَ کُنهِ مَعرِفَتِکَ، وَ أتوجّه إلَیکَ بِالتَّسمِیَهِ البَیضاءِ، وَ بِالوَحدانِیَّهِ الکُبری الَّتی قَصُرَ عَنها مَن أدبَرَ وَ تَوَلّی، وَ آمَنتُ بِحِجابِکَ الاعظَمِ وَ بِکَلِماتِکَ التّامَّهِ العُلیَا الَّتی خَلَقتَ مِنها دارَ البَلاءِ وَ أحلَلتَ مَن أحبَبتَ جَنَّهَ المَأوی.

وَ آمَنتُ بِالسّابِقینَ وَ الصِّدیقینَ أصحابِ الیَمینِ مِنَ المُؤمِنینَ [وَ] الَّذینَ خَلَطُوا عَمَلاً صالِحاً وَ آخَرَ سَیِّئاً، ألّا تُوَلِّیَنی غَیرَهُم وَلا تُفَرِّقَ بَینی وَ بَینَهُم غَداً، إذا قَدَّمتَ الرِّضا بِفَصلِ القَضاءِ.

آمَنتُ بِسِرِّهِم وَ عَلانِیَتِهِم وَ خَواتیمِ أعمالِهِم، فَإنَّکَ تَختِمُ عَلَیها إذا شِئتَ.

یا مَن أتحَفَنی بِالاِقرارِ بِالوَحدانِیَّهِ وَ حَبانی بِمَعرِفَهِ الرُّبُوبِیَّهِ وَ خَلَّصَنی مِنَ الشَّکِّ وَ العَمی، رَضیتُ بِکَ رَبّاً وَ بِالاَصفِیاءِ حُجَجاً وَ بِالمَحجُوبینَ أنبِیاءَ وَ بِالرُّسُلِ أدِلّاءَ وَ بِالمُتَّقینَ أُمَراءَ وَ سامِعاً لَکَ مُطیعاً.(۱).

ص: ۲۳۹

۱- مهج الدّعوات، ص ۵۹۸ تا ۶۰۰.

بخش سوم: برخی دعاهای مأثور برای امام عصر عجّل اللّه تعالی فرجه الشّریف

اشاره

ص: ۲۴۰

در ایـن بخش به ذکر متـون برخی از دعاهـایی می پردازیم که در بخش گذشـته آنهـا را معرّفی نمـودیم. هـدف از انعقـاد این بخش ساده کردن زمینه دعا برای خوانندگانی است که دسترسی آسانی به مراجع و منابع اصلی این دعاها ندارند.

ص: ۲۴۱

۱– دعای عبرات

متن کامل دعای عبرات از خود امام عصر علیه السلام مطابق نقل مرحوم سیّدبن طاووس در کتاب شریف «مهج الدّعوات» چنین است:

اللّهُمّش إنّی أسألُکَ یا راحِمَ العَبَراتِ وَ یا کاشِفَ الزَّفَراتِ، أنتَ الَّذی تَقشَعُ سَحابَ المِحَنِ وَ قَد أمسَت ثِقالاً وَ تَجلُو ضَبابَ الفِتَنِ وَ قَد سَحَبَت أذیالاً، وَ تَجعَلُ زَرعَها هَشیماً وَ بُنیانَها هَدیماً وَ عِظامَها رَمیماً، وَ تَرُدُّ المَغلُوبَ غالِباً وَ المَطلُوبَ طالِباً وَ المَقهُورَ قاهِراً وَ المَقدُورَ عَلَیهِ قادِراً.

فَکَم یا إلهی مِن عَبدٍ ناداکَ: رَبِّ إنّی مَغلُوبٌ فَانتَصِر، فَفَتَحتَ مِن نَصرِکَ لَهُ أَبوابَ السَّماءِ بِماء مُنهَمِرٍ وَ فَجَّرتَ لَهُ مِن عَونِکَ عُیُوناً فَالتَقَی الماءُ عَلی أمرٍ قَد قُدِرَ، وَ حَمَلتَهُ مِن کِفایَتِکَ عَلی ذاتِ ألواحٍ وَ دُسُرٍ.

یا مَن إذا وَلَجَ العَبدُ فی لَیلٍ مِن حَیرَتِهِ بَهیمٍ وَلَم یَجِد لَهُ صَریخاً یَصرُخُهُ مِن وَلِیٍّ حَمیمٍ وَجَدَ مِن مَعُونَتِکَ صَریخاً مُغیثاً وَ وَلِیّاً یَطلُبُهُ حَثیثاً، یُنجیهِ مِن ضیقِ أمرِهِ وَ حَرَجِهِ وَ یُظهِرُ لَهُ أعلامَ فَرَجِهِ.

ص: ۲۴۲

اَللّهُمَّ فَیـا مَن قُـدرَتُهُ قـاهِرَهً وَ نَقِمـاتُهُ قاصِـمَهٌ لِکَلِّ جَبّارٍ دامِغَهٌ لِکَلِّ کَفُورٍ خَتّارٍ، أسأَلُکَ نَظرَهً مِن نَظَراتِکَ رَحیمَهً تُجلی بِها ظُلمَهً عاکِفَهً مُقیمَهً فی عاهَهٍ جَفَّت مِنهَا الضُّرُوعُ وَ تَلِفَت مِنهَا الزُّرُوعُ وَانهَلَّت مِن أجلِهَا الدُّمُوعُ وَاشـتَمَلَ لَها عَلَی القُلُوبِ الیَأسُ وَ جَرَت بِسَبَبِها الأنفاسُ.

إلهی فَحِفظاً لِغَرائِسَ غَرسُها وَ شُربُها بِیَدِ الرَّحمانِ وَ نَجاتُها بِدُخُولِ الجِنانِ أن تَکونَ بِیَدِ الشَّیطانِ تُحَزُّ وَ بِفَأسِهِ تُقطَعُ وَ تُجَزُّ.

إلهی فَمَن أولی مِنکَ بِأن یَکُونَ عَن حَریمِکَ دافِعاً وَ مَن أجدَرُ مِنکَ بِأن یَکُونَ عَن حِماکَ مانِعاً.

إلهی إنَّ الأمرَ قَد هالَ فَهَوِّنهُ وَ خَشُنَ فَأَلِنهُ وَ إنَّ القُلُوبَ کاعَت فَطَمِّنها وَ النُّفُوسَ ارتاعَت فَسَکِّنها.

إلهی إلهی تَـدارَک أقـداماً زَلَّت وَ أَفکـاراً(۱) فی مَهـامِهِ الحَیرَهِ ضَـلَّت إن رَأَت جَبرَکَ عَلی کَسـیرِها وَ إطلاقَکَ لِأسـیرِها وَ إجارَتَکَ لِمُستَجیرِها، أجحَفَ الضُّرُّ بِالمَضـرُورِ وَ لَبّی داعِیَهُ بِالوَیلِ وَ الثُّبُورِ. فَهَل تَدَعُهُ یا مَولایَ فَریسَهً لِلبَلاءِی وَ هُوَ لَکَ راجٍ؟! أم هَل یَخُوضُ لُجَّهَ الغَمّاءِ وَ هُوَ إلَیکَ لاجٍ؟

مَولایَ إن کُنتُ لا أشُقُّ عَلی نَفسی فِی التُّقی وَلا أبلُغُ فی حَملِ أعباءِ الطّاعَهِ مَبلَغَ الرِّضا، وَلا أنتَظِمُ فی سِلکِ قَومٍ رَفَضُوا الـدُّنیا، فَهُم خُمصُ البُطُونِ مِنَ الطَّوی، ذُبُلُ الشِّفاهِ مِنَ الظَّماءِ، عُمشُ العُیُونِ مِنَ البُکاءِ، بَل أتَیتُکَ بِضَعفٍ مِنَ العَمَلِ وَ ظَهرٍ ثَقیلٍ بِالخَطَأِ وَ الزَّلَلِ وَ نَفسٍ لِلرّاحَهِ مُعتادَهٍ وَ لِدَواعِی الشَّرِّ مُنقادَهٍ..

۱- فی البحار: أفهاماً.

أَفَما يَكفينى يا رَبِّ وَسيلَةً إلَيكَ وَ ذَريعَةً لَدَيكَ أَنَّنى لِأولياءِ دينِكَ مُوالٍ وَفى مَحَبَّتِهِم مُغالٍ وَ لِجِلبابِ البَلاءِ فيهِم لابِسٌ وَ لِكِتابِ تَحَمُّلِ العَناءِ بِهِم دارِسٌ؟ أما يَكفينى أن أرُوحَ فيهِم مَظلُوماً وَأغدُو مَكظُوماً وَ أقضِىَ بَعدَ هُمُومٍ هُمُوماً وَ بَعدَ وُجُومٍ وُجُوماً؟ أما عِندَكَ يا مَولاىَ بِهذِهِ حُرمَةٌ لا تَضيعُ وَ ذِمَّةٌ بأدناها تُقتَنَعُ؟ فَلِمَ لا تَمنَعُنى يا رَبِّ وَها أنَا ذا غَريقٌ، وَ تَدَعُنى هكَذا وَ أنَا بِنارِ عَدُوّى(١) حَريقٌ؟

مَولاىَ أتَجعَلُ أولِياءَكَ لِأعداءِكَ طَرائِدَ وَ لِمَكرِهِم مَصائِدَ وَ تُقَلِّدُهُم مِن خَسفِهِم قَلائِدَ؟ وَ أنتَ مالِكُ نُفُوسِهِم لَو قَبَضتَها جَمَدُوا، وَ فى قَبضَتِكَ مَوادُّ أنفاسِهِم لَو قَطَعتَها خَمَدُوا، فَما يَمنَعُكَ يا رَبِّ أن تَكشِفَ بَأسَهُم وَ تَنزِعَ عَنهُم فى حِفظِكَ لِباسَهُم، وَ تُعرِيَهُم مِن سَلامَةٍ بِها فى أرضِكَ يَسرَحُونَ وَ فى مَيدانِ البَغيِ عَلى عِبادِكَ يَمرَحُونَ؟!

إلهى أدرِكنى وَ لَمّا يُدرِكنِىَ(٢) الغَرَقُ وَ تَدارَكنى وَ لَمّا غَيَّبَ شَمسِىَ الشَّفَقُ.

إلهى كَم مِن خائِفٍ التَجَأ إلى سُلطانٍ فَآبَ عَنهُ مَحفُوفاً بِأمنٍ وَ أمانٍ! أفَأَقصُدُ أعظَمَ مِن سُلطانِكَ سُلطاناً؟ أم أوسَعَ مِن إحسانِكَ إحساناً؟ أم أكثَرَ مِنَ اقتِدارِكَ اقتِداراً؟ أم أكرَمَ مِنِ انتِصارِكَ انتِصاراً؟ ما عُذرى إلهى إذا حُرِمتُ فى حُسنِ الكِفايَةِ نائِلَكَ؟ وَ أنتَ الَّذى لا يُخَيِّبُ آمِلُكَ وَلا يُرَدُّ سائِلُكَ.

إلهى إلهى أينَ رَحمَتُكَ الَّتى هِىَ نُصرَةُ المُستَضعَفينَ مِنَ الأنامِ؟ وَ أينَ أينَ كِفايَتُكَ الَّتى هِىَ جُنَّةُ المُستَهدَفينَ لِجَورِ الأيّامِ؟ إلَىَّ إلَىَّ بِها يا رَبِّ،ى.

ص: ۲۴۴

١- فى البحار: عدوِّك.

٢- فى البحار: يدركنى.

نَجِّنی مِنَ القَومِ الظّالِمینَ إنّی مَسَّنِیَ الضُّرُّ وَ أَنتَ أرحَمُ الرّاحِمینَ.

مَولایَ تَری تَحَیُّری فی أمری وَانطِوایَ عَلی حُرقَهِ قَلبی وَ حَرارَهِ صَدری، فَجُد لی یا رَبِّ بِما أنتَ أهلُهُ فَرَجاً وَ مَخرَجاً وَ یَسِّر لی نَحوَ الیُسرِ مَنهَجاً، وَاجعَل مَن یَنصِبُ الحِبالَهَ لی لِیَصرَعَنی بِها صَریعاً فیما مَکَرَ، وَ مَن یَحفِرُ لِیَ البِئرَ لِیُوقِعَنی فیها واقِعاً فیما حَفَرَ.

وَاصرِف عَنّی شَرَّهُ وَ مَکرَهُ وَ فَسادَهُ وَ ضُرَّهُ ما تَصرِفُهُ عَنِ القَومِ المُتَّقینَ. إلهی عَبدُکَ عَبدُکَ أجِب دَعوَتَهُ، وَ ضَعیفُکَ ضَعیفُکَ فَرِّج غُمَّتَهُ، فَقَدِ انقَطَعَ بِهِ کُلُّ حَبلٍ إلّا حَبلُکَ وَ تَقَلَّصَ عَنهُ کُلُّ ظِلٍّ إلّا ظِلُّکَ. مَولایَ دَعوَتی هذِهِ إن رَدَدتَها أینَ تُصادِفُ مَوضِعَ الإجابَهِ وَ مَخیلَتی هـذِهِ إن کَذَّبتَها أینَ تُلاقی مَوضِعَ الإصابَهِ؟ فَلا تَرُدَّ عَن بابِکَ مَن لا یَعرِفُ غَیرَهُ باباً، وَلا تَمنَع دُونَ جَنابِکَ مَن لا یَعرِفُ سِواهُ جَناباً.

إلهی إنَّ وَجهاً إلَیکَ بِرَغبَتِهِ تَوَجَّهَ فَالرّاغِبُ خَلیقٌ بِأن لا تُخَیِّبَهُ وَ إنَّ جَبیناً لَکَ بِابتِهالِهِ سَجَدَ حَقیقٌ أن یَبلُغَ المُبتَهِلُ ما قَصَدَ، وَ إنَّ خَدّاً لَدَیکَ بِمَسأَلَتِهِ تَعَفَّرَ جَدیرٌ أن یَفُوزَ السّائِلُ بِمُرادِهِ وَ یَظفَرَ. هـذا (یا) إلهی تَعفیرُ خَدّی وَ ابتِهالی فی مَسأَلَتِکَ وَ جِدّی، فَلَقِّ رَغَباتی بِرَحمَتِکَ قَبُولاً وَ سَهِّل إلَیَّ طَلِباتِ بِرَأفَتِکَ وُصُولاً، وَ ذَلِّل لی قُطُوفَ ثَمَرَهِ إجابَتِکَ تَذلیلاً.

إلهی وَ إذا قامَ ذُو حاجَهٍ فی حاجَتِهِ شَفیعاً فَوَجَدتَهُ مُمتَنِعَ النَّشجاحِ مُطیعاً، فإنّی أستَشفِعُ إلَیکَ بِکَرامَتِکَ وَ الصَّفوَهِ مِن أنامِکَ(۱) الَّذینَ لَهُم(۲) أنشَأتَ ما یَقِلُّ وَ یُظِلُّ وَ نَزَّلتَ ما یَدِقُّ وَ یَجِلُّ.م.

۱- فی البحار: أنبیاءک.

۲- فی البحار: بهم.

أَتَقَرَّبُ إلَیکَ بِأَوَّلِ مَن تَوَّجتَهُ تاجَ الجَلالَهِ وَ أحلَلتَهُ مِنَ الفِطرَهِ مَحَلَّ السُّلالَهِ، حُجَّتِکَ فی خَلقِکَ وَ أمینِکَ عَلی عِبادِکَ مُحَمَّدٍ رَسُولِکَ صَلَّی اللهُ عَلَیهِ وَ آلِهِ، وَ بِمَن جَعَلتَهُ لِنُورِهِ مَغرِباً وَ عَن مَکنُونِ سِرِّهِ مُعرِباً، سَیِّدِ الأوصیاءِ وَ إمامِ الأتقِیاءِ یَعسُوبِ الدّینِ وَ قائِدِ الغُرِّ المُحَجَّلینَ أبِی الأئِمَّهِ الرّاشِدینَ، عَلِیٍّ أمیرِ المُؤمِنینَ.

وَ أَتَقَرَّبُ إلَیکَ بِخِیَرَهِ الأخیارِ وَ أُمِّ الأنوارِ وَ الإنسِیَّهِ الحَوراءِ البَتُولِ العَذراءِ فاطِمَهَ الزَّهراءِ، وَ بِقُرَّتَی عَینِ الرَّسُولِ وَ ثَمَرَتَی فُؤادِ البَتُولِ السَّیِّدَینِ الإمامَینِ أبی مُحَمَّدٍ الحَسَنِ وَ أبی عَبدِاللهِ الحُسَینِ.

وَ بِالسَّجّادِ زَینِ العُبّادِ ذِی الثَّفَناتِ راهِبِ العَرَبِ عَلِیِّ بنِ الحُسَینِ، وَ بِالإمامِ العالِمِ وَ السَّیِّدِ الحاکِمِ النَّجمِ الزّاهِرِ وَ القَمَرِ الباهِرِ مَولایَ مُحَمَّدِبنِ عَلِیٍّ الباقِرِ، وَ بِالإمامِ الصّادِقِ مُبَیِّنِ المُشکِلاتِ مُظهِرِ الحَقائِقِ المُفحِمِ بِحُجَّتِهِ کُلَّ ناطِقٍ، مُخرِسِ ألسِنَهِ أهلِ الجِدالِ مُسَکِّنِ الشَّقاشِقِ مَولایَ جَعفَرِبنِ مُحَمَّدٍ الصّادِقِ.

وَ بِالإمامِ التَقِیِّ وَ المُخلِصِ الصَّفِیِّ وَ النُّورِ الأحمَدِیِّ وَ النُّورِ الأنوَرِ وَ الضِّیاءِ الأزهَرِ مَولایَ مُوسَی بنِ جَعفَرٍ، وَ بِالإمامِ المُرتَضی وَ السَّیفِ المُنتَضی مَولایَ عَلِیِّ بنِ مُوسَی الرِّضا، وَ بِالإمامِ الأمجَدِ وَ البابِ الأقصَدِ وَ الطَّریقِ الأرشَدِ وَ العالِمِ المُؤَیَّدِ یَنبُوعِ الحِکَمِ وَ مِصباحِ الظُّلَمِ سَیِّدِ العَرَبِ وَ العَجَمِ الهادی إلَی الرَّشادِ وَ المُوَفَّقِ بِالتَّأییدِ وَ السَّدادِ مَولانا مُحَمَّدِبنِ عَلِیٍّ الجَوادِ.

وَ بِالإمامِ مِنحَهِ الجَبّارِ وَ والِدِ الأئِمَّهِ الأطهارِ عَلِیِّ بنِ مُحَمَّدٍ المَولُودِ بِالعَسکَرِ الَّذی حَذَّرَ بِمَواعِظِهِ وَ أَنذَرَ، وَ بِالإمامِ المُنَزَّهِ عَنِ المَآثِمِ المُطَهَّرِ مِنَ المَظالِمِ الحِبرِ العالِمِ بَدرِ الظَّلامِ وَ رَبیعِ الأنامِ التَّقِیِّ النَّقِیِّ

الطّاهِرِ الزَّکِیِّ مَولایَ أبی مُحَمَّدٍ الحَسَنِ بنِ عَلِیٍّ العَسکَرِیِّ.

وَ أتَقَرَّبُ إلَیکَ بِالحَفیظِ العَلیمِ الَّذی جَعَلتَهُ عَلی خَزائِنِ الأرضِ وَ الأبِ الرَّحیمِ الَّذی مَلَّکتَهُ أزِمَّهَ البَسطِ وَ القَبضِ، صاحِبِ النَّقیبَهِ المَیمُونَهِ وَ قاصِفِ الشَّجَرَهِ المَلعُونَهِ، مُکَلِّمِ النّاسِ فی المَهدِ وَ الدّالِّ عَلی مِنهاجِ الرُّشدِ، الغائِبِ عَنِ الاَبصارِ، الحاضِرِ فِی الأمصارِ الغائِبِ عَنِ العُیُونِ الحاضِرِ فی الأفکارِ، بَقِیَّهِ الأخیارِ الوارِثِ لِذِی الفَقارِ، الَّذی یَظهَرُ فی بَیتِ اللهِ ذِی الأستارِ العالِمِ المُطَهَّرِ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ، عَلَیهِم أفضَلُ التَّحِیّاتِ وَ أعظَمُ البَرَکاتِ وَ أتَمُّ الصَّلَواتِ.

اَللّهُمَّ فَهؤُلاءِ مَعاقِلی إلَیکَ فی طَلِباتی وَ وَسائِلی، فَصَلِّ عَلیهِم صَلاهً لایَعرِفُ سِواکَ مَقادیرَها وَلا یَبلُغُ کَثیرُ الخَلائِقِ صَغیرَها، و کُن لی بِهِم عِندَ أحسَنِ ظَنّی، وَ حَقِّق لی بِمَقادیرِکَ تَهیِئَهَ التَّمَنّی.

إلهی لا رُکنَ لی أشَدُّ مِنکَ فَآوی إلی رُکنٍ شَدیدٍ، وَلا قَولَ لی أسَدُّ مِن دُعائِکَ فُاستَظهِرُکَ بِقَولٍ سَدیدٍ، وَلا شَفیعَ لی إلیکَ أوجَهُ مِن هؤُلاءِ فَآتیکَ بِشفیعٍ وَدیدٍ. فَهَل بَقِیَ یا ربِّ غَیرُ أن تُجیبَ وَ تَرحَمَ مِنّی البُکاءَ وَ النَّحیبَ؟

یا مَن لا إلهَ سِواهُ، یا مَن یُجیبُ المُضطَرَّ إذا دَعاهُ، یا راحِمَ عَبرَهِ یَعقُوبَ، یا کاشِفَ ضُرِّ أیُّوبَ، اِغفِرلی وَ ارحَمنی وَ انصُرنی عَلَی القَومِ الکافِرینَ، وَافتَح لی وَ أنتَ خَیرُ الفاتِحینَ، یا ذَا القُوَّهِ المَتینِ یا أرحَمَ الرّاحِمینَ.(۱)۷.

ص: ۲۴۷

۱- مهج الدّعوات، ص ۶۱۱ تا ۶۱۷.

۲- دعای قنوت امام عصر علیه السلام

متن دعای قنوت امام زمان علیه السلام که در آن با سوز دل برای تعجیل فرج خویش دعا کرده اند، چنین است:

اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ، وَ أَکرِم أولیائِکَ بِإنجازِ وَعدِکَ، وَ بَلِّغهِم دَرَکَ ما یَأمُلُونَهُ مِن نَصرِکَ، وَ اکفُف عَنهُم بَأسَ مَن نَصَبَ الخِلافِ عَلَیکَ وَ تَمَرَّدَ بِمَنعِکَ عَلی رُکُوبِ مُخالَفَتِکَ، وَاستَعانَ بِرِفدِکَ عَلی فَلِّ حَدِّکَ، وَ قَصَدَ لِکَیدِکَ بِأَیدِکَ، وَ وَسِعتَهُ حِلماً لِتَأخُذَهُ عَلی جَهرَهٍ، وَ تَستَأصِلَهُ(۱) عَلی غِرَّهٍ.

فَإنَّکَ اللّهُمَّ قُلتَ وَ قَولُکَ الحَقُّ: «حَتّی إذا أَخَذَتِ الأرضُ زُخرُفَها وَ ازَّیَّنَت وَ ظَنَّ أهلُها أَنَّهُم قادِرونَ عَلَیها أتاها أمرُنا لَیلًا أو نَهاراً فَجَعَلناها حَصیداً کَأن لَم تَغنَ بِالأَمسِ. کَذلِکَ نُفَصِّلُ الآیاتِ لِقَومٍ یَتَفَکَّرُونَ»(۲)، وَ قُلتَ: «فَلَمّا آسَفُونَا انتَقَمنا مِنهُم»،(۳) وَ إنَّ الغایَهَ عِندَنا قَد تَناهَت، وَ إنّا لِغَضَبِکَ غاضِبُونَ وَ إنّا عَلی نَصرِ الحَقِّ مُتَعاصِبُونَ، وَ إلی وُرُودِ أمرِکَ مُشتاقُونَ، وَلِإنجازِ وَعدِکَ مُرتَقِبُونَ، وَ لِحُلُولِ وَعیدِکَ بِأعدائِکَ مُتَوَقِّعُونَ.

اَللّهُمَّ فَأذَن بِذلِکَ وَ افتَح طُرُقاتِهِ، وَ سَهِّل خُرُوجَهُ وَ وَطِّئ مَسالِکَهُ، وَ اشرَع شَرایِعَهُ و أَیِّد جُنُودَهُ وَ أعوانَهُ، وَ بادِر بأسَکَ القَومَ الظّالِمینَ، وَ ابسُط سَیفَ نَقِمَتِکَ عَلی أعدائِکَ المُعانِدینَ، و خُذ بِالثّارِ إنّکَ جَوادٌ مَکّارٌ.(۴)۱.

ص: ۲۴۸

۱- فی البحار: أو تستأصله.

۲- یونس/۲۴.

۳- الزّخرف/۵۵.

۴- مهج الدّعوات، ص ۱۵۰ و ۱۵۱.

۳- دعای دیگر امام عصر علیه السلام در قنوت

متن دعای دیگری که امام زمان علیه السلام در قنوت نمازشان خوانده اند، چنین می باشد:

اَللّهُمّش مالِکَ المُلکِ تُؤتِی المُلکَ مَن تَشاءُ وَ تَنزِعُ المُلکَ مِمَّن تَشاءُ وَ تُعِزُّ مَن تَشاءُ وَ تُـذِلُّ مَن تَشاءُ، بِيَـدِکَ الخَيرُ إنَّکَ عَلی کُلِّ شَیءٍ قَديرٌ، يـا ماجِـدُ يـا جَوادُ يا ذَالجَلالِ وَ الاِکرامِ، يا بَطّاشُ يا ذَا البَطشِ الشَّديـدِ، يا فَعّالاً لِما يُريـدُ، يا ذَا القُوَّهِ المَتينِ، يا رَؤُوفُ يا رَحيمُ يا لَطيفُ، يا حَیُّ حينَ لا حَیَّ.

أسألُکَ(۱) بِاسـمِکَ المَخزُونِ المَکنُونِ الحَیِّ القَيُّوم الَّذِی اسـتَأثَرتَ بِهِ فی عِلمِ الغَيبِ عِنـدَکَ وَلَم يَطَّلِع عَلَيهِ أحَدٌ مِن خَلقِکَ، وَ أسألُـکَ بِاسـمِکَ الَّذی تُصَوِّرُ بِهِ خَلقَـکَ فِی الأرحامِ کَيفَ تَشاءُ وَ بِهِ تَسُوقُ إلَيهِم أرزاقَهُم فی أطباقِ الظُّلُماتِ مِن بَينِ العُرُوقِ وَ العِظامِ.

وَ أَسألُکَ بِاسمِکَ الَّذی ألَّفتَ بِهِ بَينَ القُلُوبِ أولِيائِکَ وَ ألّفتَ بَينَ الثَّلجِ وَ النّارِ، لا هذا يُذيبُ هذا ولا هذا يُطفِئُ هذا، وَ أَسألُکَ بِاسـمِکَ الَّذی کَوَّنتَ بِهِ طَعمَ المِياهِ، وَ أسألُکَ بِاسـمِکَ الَّذی أجرَيتَ بِهِ الماءَ فی عُرُوقِ النَّباتِ بَينَ أطباقِ الثَّری، وَ سُـقتَ الماءَ إلی عُرُوقِ الأشجارِ بَينَ الصَّخرَهِ الصَّمّاءِ، وَ أَسألُکَ بِاسِمِکَ الَّذی کَوَّنتَ بِهِ طَعمَ الثِّمارِ وَ أَلوانَها.

وَ أسألُکَ بِاسـمِکَ الَّذی بِهِ تُبـدِئُ وَ تُعيـدُ، وَ أسألُکَ بِاسـمِکَ الفَردِ الواحِـدِ المُتَفَرِّدِ بِالوَحدانِيَّهِ المُتَوَحِّدِ بِالصَّمَدانِيَّهِ، وَ أسألُکَ بِاسـمِکَ الَّذی فَجَّرتَ بِهِ الماءَ مِنَ الصَّخرَهِ الصَّمّاءِ، وَ سُقتَهُ مِن حَيثُ شِئتَ، وَ أسألُکَ بِاسِمِکَ الَّذی خَلَقتَ بِهِ خَلقَکَ وَ رَزَقتَهُم کَيفَ شِئتَ وَ کَيفَ شاؤُوا.

يا مَن لا يُغَيِّرُهُ الأيّامُ وَ اللَّيالی، أدعُوکَ بِما دَعاکَ بِهِ نُوحٌ حينَ ناداکَ، ک.

ص: ۲۴۹

۱- فی البحار: اللّهمّ أسألک.

فأنجيتَهُ وَ مَن مَعَهُ وَ أهلَكتَ قَومَهُ، وَ أدعُوکَ بِما دَعاکَ إبراهیمُ خَلیلُکَ حینَ ناداکَ، فأَنجَیتَهُ وَ جَعَلتَ النّارَ عَلَیهِ وَ سَلاماً، وَ أدعوکَ بِما دَعاکَ بِهِ مُوسی کَلیمُکَ حینَ ناداکَ، فَفَرَقتَ (فَلَقتَ یا فَفَلَقتَ) لَهُ البَحرَ، فَأنجَیتَهُ وَ بَنی إسرائیلَ وَ أغرَقتَ فِرعَونَ وَ قَومَهُ فِی الیَمِّ، وَ ادعُوکَ بِما دَعاکَ بِهِ عیسی رُوحُکَ حینَ ناداکَ، فَنَجَّیتَهُ (فَأَنجَیتَه) مِن أعدائِهِ وَ إلَیکَ رَفَعتَهُ، وَ أدعُوکَ بِما دَعاکَ حَبیبُکَ وَ صَفِیُّکَ وَ نَبِیُّکَ مُحَمَّدٌ صلّی الله علیه و آله، فَاستَجَبتَ لَهُ، وَ مِنَ الأحزابِ نَجَّیتَهُ وَ عَلی أعدائِکَ نَصَرتَهُ وَ أسأَلُکَ بِاسمِکَ الَّذی إذا دُعیتُ بِهِ أجَبتَ.

یا مَن لَهُ الخَلقُ وَ الأمرُ، یا مَن أحاطَ بِکُلِّ شَیءٍ عِلماً وَ (یا مَن) أحصی کُلَّ شَیءٍ عَدَداً یا مَن لا تُغَیِّرُهُ الأیّامُ وَ اللَّیالی، وَلا تَتَشابَهُ عَلَیهِ الأصواتُ وَلا تَخفی عَلَیهِ اللُّغاتُ، وَلا یُبرِمُهُ إلحاحُ المُلِحّینَ، أسألُکَ أن تُصَلِّیَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آل مُحَمَّدٍ خِیَرَتِکَ مِن خَلقِکَ، فَصَلِّ عَلَیهِم بِأفضَلِ صَلَواتِکَ، وَ صَلِّ عَلی جَمیعِ النَّبِیّینَ وَ المُرسَلینَ، الَّذینَ بَلَّغُوا عَنکَ الهُدی وَ عَقَدُوا لَکَ المَواثیقَ بِالطّاعَهِ، وَ صَلِّ عَلی عِبادِکَ الصّالِحینَ.

یا مَن لا یُخلِفُ المیعادَ، أنجِزلی ما وَعدتَنی وَ اجمَع لی أصحابی وَ صَبِّرهُم، وَ انصُرنی عَلی أعدائِکَ وَ أعداءِ رَسُولِکَ، وَلا تُخَیِّب دَعوَتی، فَإنّی عَبدُکَ ابنُ عَبدِکَ ابنُ أمَتِکَ أسیرٌ بَینَ یَدَیکَ.

سَیِّدی أنتَ الَّذی مَنَنتَ عَلَیَّ بِهذَا المَقامِ، وَ تَفَضَّلتَ بِهِ عَلَیَّ دُونَ کَثیرٍ مِن خَلقِکَ، أَسألُکَ أن تُصَلِّیَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أن تُنجِزُ لی ما وَعَدتَنی، إنَّکَ أنتَ الصّادِقُ وَلا تُخلِفُ المیعاد، وَ أنتَ عَلی کُلِّ شَیءٍ قَدیرٌ.(۱)۳.

ص: ۲۵۰

۱- مهج الدّعوات، ص ۱۵۱ تا ۱۵۳.

۴- دعای قنوت نماز وتر

متن دعایی که زراره از حضرت باقرالعلوم علیه السلام در قنوت نماز وتر نقل کرده، چنین است:

اللّهُمَّ تَمَّ نُورُکَ فَهَدَیتَ فَلَکَ الحَمدُ رَبَّنا وَ بَسَطتَ یَدَکَ فَأَعطَیتَ فَلَکَ الحَمدُ رَبَّنا وَ عَظُمَ حِلمُکَ فَعَفَوتَ فَلَکَ الحَمدُ رَبَّنا وَجهُکَ أَکرَمُ الوُجُوهِ وَ جِهتُکَ خَیرُ الجِهَاتِ وَ عَطِیَّتُکَ أَفضَلُ العَطِیَّاتِ وَ أَهنَأَهَا تُطَاعُ رَبَّنا فَتَشکُرُ وَ تُعصی رَبَّنا فَتَغفِرُ لِمَن شِئتَ تُجِیبُ المُضطَرَّ وَ تَکشِفُ الضَّرَّ وَ تَشفِی السَّقِیمَ وَ تُنجِی مِنَ الکَربِ العَظِیمِ لَا یَجزِی بِآلائِکَ أَحَدٌ وَ لَا یُحصِی نَعماءَکَ قَولُ قَائِلٍ اللَّهُمَّ إِلَیکَ رُفِعَتِ الأَبصارُ وَ نُقِلَتِ الأَقدَامُ وَ مُدَّتِ الأَعنَاقُ وَ رُفِعَتِ الأَیدِی وَ دُعِیتَ بِالأَلسُنِ وَ تُحُوکِمَ إِلَیکَ فِی الأَعمالِ رَبَّنَا اغفِر لَنَا وَ ارحَمنا وَ افتَح بَینَنا وَ بَینَ خَلقِکَ بِالحَقِّ وَ أَنتَ خَیرُ الفاتِحینَ اللَّهُمَّ إِلَیکَ نَشکُو غَیبَهَ نَبِیِّنا(۱) وَ شِدَّهَ الزَّمَانِ عَلَینَا وَ وُقُوعَ الفِتَنِ بِنَا وَ تَظَاهُرَ الأَعداءِ وَ کَثرَهَ عَدُوِّنا وَ قِلَّهَ عَدَدِنا فَفَرِّج ذلِکَ یا رَبِّ بِفَتحٍ مِنکَ تُعَجِّلُهُ وَ نَصرٍ مِنکَ تُعِزُّهُ وَ إِمامِ عَدلٍ تُظهِرُهُ إِلهَ الحَقِّ رَبَّ العالَمینَ.(۲)

پس از خواندن دعای فوق ۷۰ بار أستَغفِرُ اللهَ وَ اَتُوبُ اِلیه را در قنوت وتر می گویی و از آتش زیاد به خدا پناه می بری (به عنوان مثال هفت بار می گویی: هذا مَقامُ العائِذِ بِکَ مِنَ النّارِ) و پس از سلام نماز وتر سه بار سُبحانَ رَبِّیَ المَلِکِ القُدُّوسِ العزیزِ الحَکیمِ و سه بار الحَمدُ لِرَبِّ الصَّباحِ اَلحَمدُ لِفالِقِ الاِصباحِ می گویی.ق.

ص: ۲۵۱

۱- در نسخه جمال الاسبوع، ص ۲۵۷، چنین آمده است: اللّهُمَّ اِلَیکَ نَشکُو فَقدَ نَبِیِّنا وَ غَیبَهَ وَلِیِّنا.

۲- بحارالانوار، ج۸۷، ص۱۹۸، ح۶، به نقل از مجالس صدوق.

۵- دعای صبح و شام

متن دعـایی که امام صادق علیه السـلام برای خوانـدن در صـبح و شام سـفارش اکیـد فرموده انـد، مطابق نقل مرحوم کلینی در کتاب شریف کافی چنین است:

اللّهُمَّ إنّی أَصبَحتُ أَستَغفِرُکَ فِی هَذَا الصَّباحِ وَ فِی هـذَا الیَوم لِأَهلِ رَحمَتِکَ وَ أَبرَأُ إلَیکَ مِن أَهلِ لَعنَتِکَ اللّهُمَّ إنّی أَصبَحتُ أَبرَأُ إلَیکَ فی هـذَا الیَوم وَ فِی هـذَا الصَّباحِ مِمَّن نَحنُ بَینَ ظَهرانَیهِم مِنَ المُشرِکینَ وَ مِمّا کانُوا یَعبُدُونَ إنَّهُم کانُوا قَومَ سَوءٍ فاسِقینَ، اللّهُمَّ اجعَل مَا أَنزَلتَ مِنَ السَّماءِ إلَی الأَرضِ فی هـذَا الصَّباحِ وَ فِی هـذَا الیَوم بَرَکَهً عَلَی أَولیائِکَ وَ عِقاباً عَلی أَعدائِکَ اللّهُمَّ والِ مَن والاکَ وَ عادِ مَن عاداکَ اللّهُمَّ اختِم لی بِالأَمنِ وَ الإیمانِ کُلَّما طَلَعَت شَمسٌ أَو غَرَبَت اللّهُمَّ اغفِر لی وَ لِوالِدَیَّ وَ ارحَمهُما کَما رَبَّیانی صَغِیراً اللّهُمَّ اغفِر لِلمُؤمِنینَ وَ المُؤمِناتِ وَ المُسلِمینَ وَ المُسلِماتِ الأَحیاءِ مِنهُم وَ الأَمواتِ اللّهُمَّ إنَّکَ تَعلَمُ مُنقَلَبَهُم وَ مَثواهُمُ اللّهُمَّ احفَظ إمامَ المُسلِمینَ بِحِفظِ الإیمانِ وَ انصُرهُ نَصراً عَزیزاً وَ افتَح لَهُ فَتحاً یَسیراً وَ اجعَل لَهُ وَ لَنا مِن لَدُنکَ سُلطاناً نَصِیراً اللّهُمَّ العَن فُلاناً وَ فُلاناً(۱) وَ الفِرَقَ المُختَلِفَهَ عَلی رَسُولِکَ وَ وُلاهِ الأَمرِ بَعدَ رَسُولِکَ وَ الأَئِمَّهِ مِن بَعدِهِ وَ شِیعَتِهِم وَ أَسأَلُکَ الزِّیادَهَ مِن فَضلِکَ وَ الإِقرارَ بِما جاءَ مِن عِندِکَ وَ التَّسلیمَ لِأَمرِکَ وَ المُحافَظَهَ عَلی ما أَمَرتَ بِهِ لا أَبتَغی بِهِ بَدَلاً وَلا أَشتَری بِهِ ثَمَناً قَلیلاً اللّهُمَّ اهدِنِی فِیمَن هَدَیتَ وَ قِنِی شَرَّ مَا قَضَیتَ إنَّکَ تَقضِی وَ لَا یُقضی عَلَیکَ وَ لَا یَذِلُّ مَن والَیتَ، تَبارَکتَ وَ تَعالَیتَ، سُبحانَکَ رَبَّ البَیتِ تَقَبَّل مِنِّی دُعائی وَ ما تَقَرَّبتُ بِهِ إلَیکَ مِن خَیرٍ فَضاعِفهُ لِی أَضعافاً [مُضَاعَفَهً] کَثِیرَهً وَ آتِنا مِند.

ص: ۲۵۲

۱- به جای فلان و فلان نام اوّلین و دومین دشمن اهل بیت علیهم السلام برده می شود.

لَدُنکَ [رَحمَهً وَ] أَجراً عَظیماً، رَبِّ ما أَحسَنَ مَا ابتَلَیتَنی وَ أَعظَمَ ما أَعطَیتَنی وَ أَطوَلَ ما عافَیتَنی وَ أَکثَرَ ما سَتَرتَ عَلَیَّ فَلَکَ الحَمدُ یَا إِلهی کَثِیراً طَیِّباً مُبارَکاً عَلَیهِ؛ مِلءَ السَّماواتِ وَ مِلءَ الأَرضِ وَ مِلءَ ما شاءَ رَبِّی کَما یُحِبُّ وَ یَرضی وَ کَما یَنبَغی لِوَجهِ رَبِّی ذِی الجَلالِ وَ الإِکرامِ.(۱)

۶- دعای «اللهمَّ عَرِّفنی نَفسَکَ...»

این دعا را مرحوم سیّد بن طاووس با سندهایش از علّامه شیخ طوسی نقل فرموده که از ناحیه مقدّس خود امام زمان علیه السلام توسّط نایب اوّل ایشان املا شده و اختصاص به زمان خاصّی ندارد. امّا مرحوم سیّد سفارش اکید به خواندن آن پس از تعقیبات نماز عصر روز جمعه فرموده است:

اَللّهُمَّ عَرِّفنی نَفسَکَ فَإنَّکَ إن لَم تُعَرِّفنی نَفسَکَ لَم أعرِفکَ وَ لَم أعرِف رَسُولَکَ اَللّهُمَّ عَرِّفنی رَسُولَکَ فَإنَّکَ إن لَم تُعَرِّفنی رَسُولَکَ لَم أعرِف حُجَّتَکَ، اَللّهُمَّ عَرِّفنی حُجَّتَکَ فَإنَّکَ إن لَم تُعَرِّفنی حُجَّتَکَ ضَلَلتُ عَن دینی، اَللّهُمَّ لا تُمِتنی میتَهً جاهِلِیَّهً وَ لا تُزِغ قَلبی بَعدَ إذ هَدَیتَنی، اَللّهُمَّ فَکَما هَدَیتَنی لِوِلایَهِ(۲) مَن فَرَضتَ طاعَتَهُ عَلَیَّ مِن وُلاهِ أمرِکَ بَعدَ رَسُولِکَ صَلَواتُکَ عَلَیهِ وَ آلِهِ، حَتّی والَیتُ وُلاهَ أمرِکَ أمیرَ المُؤمِنینَ وَ الحَسَنَ وَ الحُسَینَ وَ عَلِیّاً وَ مُحَمَّداً وَ جَعفَراً وَ مُوسی وَ عَلِیّاً وَ مُحَمَّداً وَ عَلِیّاً وَ الحَسَنَ وَ الحُجَّهَ القائِمَ المَهدِیَّ صَلَواتُکَ عَلَیهِم أجمَعینَ، اَللّهُمَّ ثَبِّتنی عَلی دینِکَ وَ استَعمِلنی بِطاعَتِکَ، وَ لَیِّن قَلبی لِوَلِیِّ أمرِکَ وَ عافِنی مِمَّا امتَحَنتَ بِهِ خَلقَکَ، وَ ثَبِّتنی عَلی طاعَهِ وَلِیِّ أمرِکَ الَّذی سَتَرتَهُ عَن خَلقِکَ فَبِإذنِکَ غابَ عَن بَرِیَّتِکَ، وَ أمرَکَ یَنتَظِرُ وَ أنتَ العالِمُ غَیرُ مُعَلَّمٍ.

ص: ۲۵۳

۱- اصول کافی، کتاب الدّعاء، باب القّول عند الاصباح و الإمساء، ح۲۳.

۲- فی اکمال الدین: هدیتنی بولایه.

بِالوَقتِ الَّذی فیهِ صَلاحُ أمرِ وَلِیِّکَ فِی الإذنِ لَهُ بِإظهارِ أمرِهِ وَ کَشفِ سِرِّهِ، وَ صَبِّرنی عَلی ذلِکَ حَتّی لا اُحِبَّ تَعجیلَ ما أَخَّرتَ وَ لا تَأخیرَ ما عَجَّلتَ، وَ لا أَکشِفَ عَمّا سَتَرتَ(١) وَ لا أَبحَثَ عَمّا کَتَمتَ،(٢) وَلا أُنازِعَکَ فی تَدبیرِکَ، وَلا أَقُولَ: لِمَ وَ کَیفَ وَ ما بالُ وَلِیِّ الأَمرِ(٣) لا یَظهَرُ وَ قَدِ امتَلَأَتِ الأَرضُ مِنَ الجَورِ، وَ أُفَوِّضَ أُمُوری کُلَّها إِلَیکَ.

اَللّهُمَّ إِنّی أَسأَلُکَ أَن تُرِیَنی وَلِیَّ أَمرِکَ ظاهِراً نافِذَ الأَمرِ(۴)، مَعَ عِلمی بِأَنَّ لَکَ السُّلطانَ وَ القُدرَهَ وَ البُرهانَ وَ الحُجَّهَ وَ المَشِیَّهَ وَ الحَولَ وَ القُوَّهَ فَافعَل ذلِکَ بی وَ بِجَمیعِ المُؤمِنینَ حَتّی نَنظُرَ إِلی وَلِیِّکَ صَلَواتُکَ عَلَیهِ وَ آلِهِ، ظاهِرَ المَقالَهِ، واضِحَ الدَّلالَهِ، هادِیاً مِنَ الضَّلالَهِ، شافِیاً مِنَ الجَهالَهِ، وَ أَبرِز یا رَبِّ مُشاهَدَتَهُ(١) وَ ثَبِّت قَواعِدَهُ، وَ اجعَلنا مِمَّن تَقَرُّ عَینُهُ بِرُؤیَتِهِ وَ أَقِمنا بِخِدمَتِهِ وَ تَوَفَّنا عَلی مِلَّتِهِ وَ احشُرنا فِی زُمرَتِهِ، اَللّهُمَّ أَعِذهُ مِن شَرِّ جَمیعِ ما خَلَقتَ وَ بَرَأتَ وَ ذَرَأتَ وَ أَنشَأتَ وَ صَوَّرتَ، وَ احفَظهُ مِن بَینِ یَدَیهِ وَ مِن خَلفِهِ وَ عَن یَمینِهِ وَ عَن شِمالِهِ وَ مِن فَوقِهِ وَ مِن تَحتِهِ، بِحِفظِکَ الَّذی لا یَضیعُ مَن حَفِظتَهُ بِهِ، وَ احفَظ فیهِ رَسُولَکَ وَ وَصِیَّ رَسُولِکَ صَلّی الله علیه و آله و سلّم. اَللّهُمَّ وَ مُدَّ فی عُمرِهِ وَ زِد فی أَجَلِهِ وَ أَعِنهُ عَلی ما وَلَّیتَهُ(٢) وَ استَرعَیتَهُ، وَ زِد فی کَرامَتِکَ لَهُ، فَإِنَّهُ الهادِی المَهدِیُّ وَ القائِمُ المُهتَدِی، الطّاهِرُ التَّقِیُّ الزَّکِیُّ النَّقِیُّ الرَّضِیُّ المَرضِیُّ الصّابِرُ الشَّکُورُ المُجتَهِدُ،(٣) اَللّهُمَّ وَ لا تَسلُبنَا الیَقینَ لِطُولِ الأَمَدِ فی غَیبَتِهِ وَ انقِطاعِ خَبَرِهِ عَنّا، وَ لا ر.

١- فی اکمال الدّین: مشاهده.

٢- فی اکمال الدّین: اَولَیتَهُ.

٣- فی اکمال الدّین: المجتهد الشکور.

تُنسِـنا ذِكرَهُ وَ اِنتِظـارَهِ وَ الإيمـانَ بِهِ وَ قُوَّهَ اليَقينِ فِى ظُهُورِهِ وَ الـدُّعاءَ لَهُ وَ الصَّلاـهَ عَلَيهِ، حَتّى لاـ يُقَنِّطَنا طُولُ غَيبَتِهِ مِن [ظُهُورِهِ وَ] قِيامِهِ، وَ يَكُونَ يَقينُنا فى ذلِكَ كَيَقينِنا فِى قِيامِ رَسُولِ اللهِ صلّى الله عليه و آله و سلّم وَ ما جاءَ بِهِ مِن وَحيِکَ وَ تَنزيلِکَ، وَ قوِّ قُلُوبَنا عَلَى الإيمـانِ بِهِ حَتّى تَسـلُکَ بِنـا عَلى يَـدَيهِ مِنهـاجَ الهُـدى وَ المَحَجَّهَ العُظمى وَ الطَّريقَهَ الوُسـطى، وَ قَوِّنـا عَلى طاعَتِهِ وَ ثَبِّتنا عَلى مُتابَعَتِهِ، وَ اجعَلنا فى حِزبِهِ وَ أَعوانِهِ وَ أَنصارِهِ وَ الرّاضـينَ بِفِعلِهِ، وَ لا تَسلُبنا ذلِکَ فى حَياتِنا وَلا عِندَ وَفاتِنا حَتّى تَتَوَفّانا وَ نَحنُ عَلى ذلِکَ لا شاكّينَ وَلا ناكِثينَ وَلا مُرتابينَ وَلا مُكَذِّبينَ.

اَللّهُمَّ عَجِّل فَرَجَهُ وَ أَيِّدهُ بِالنَّصرِ، وَ انصُـر ناصِريهِ وَ اخذُل خاذِليهِ، وَ دَمدِم عَلى مَن نَصَبَ لَهُ وَ كَذَّبَ بِهِ، وَ أَظهِر بِهِ الحَقَّ، وَ أَمِت بِهِ الجَورَ، وَ استَنقِذ بِهِ عِبـادِکَ المُؤمِنينَ مِن الـذُّلِّ، وَ انعَش بِهِ البِلادَ، وَ اقتُل بِهِ جَبابِرَهَ الكَفَرَهِ(١)، وَ اقصِم بِهِ رُؤُوسَ الضَّلالَهِ، وَ ذَلِّل [بِهِ] الجَبّارينَ وَ الكافِرينَ، وَ أَبِر بِهِ المُنافِقينَ وَ النّاكِثينَ وَ جَميعَ المُخالِفينَ وَ المُلحِـدينَ، فى مَشارِقِ الأَرضِ وَ مَغارِبِها وَ بَرِّها وَ بَحرِها وَ سَهلِها وَ جَبَلِها، حَتّى لا تَدَعَ مِنهُم دَيّاراً وَلا تُبقِىَ لَهُم آثاراً، وَ طَهِّر مِنهُم بِلادَکَ وَ اشفِ مِنهُم صُدُورَ عِبادِکَ، وَ جَدِّد بِه مَا امتَحى مِن دينِکَ، وَ أَصلِح بِهِ ما بُدِّلَ مِن حُكمِکَ وَ غُيِّرَ مِن سُنَّتِکَ، حَتّى يَعُودَ دِينُکَ بِهِ وَ عَلى يَدَيهِ غَضّاً جَديداً صَحيحاً، لا عِوَجَ فيهِ وَ لا بِـدعَهَ مَعَهُ، حَتّى تُطفِئَ بَعَـدلِهِ نيرانَ الكافِرينَ، فَإِنَّهُ عَبـدُکَ الَّذى استَخلَصـتَهُ لِنَفسِکَ وَ ارتَضَـيتَهُ لِنُصـرَهِ دينِکَ وَ اصـطَفَيتَهُ بِعِلمِکَ وَ عَصَـمتَهُ مِنَ الذُّنُوبِ وَ بَرَّأتَهُ مِنَ العُيُوبِ وَ أَطلَعتَهُ عَلَى الغُيُوبِ وَ أَنعَمتَ عَلَيهِ وَ طَهَّرتَهُ مِنَ الرِّجسِ وَ نَقَّيتَهُ مِنَ الدَّنَسِ، اَللّهُمَّ فَصَلِّ عَلَيهِ).

١- الكفر (خ ل).

وَ عَلی آبائِهِ الأئِمَّهِ الطّاهِرینَ، وَ عَلی شیعَتِهِ(۱) المُنتَجبینَ، وَ بَلِّغهُم مِن آمـالِهِم أَفضَلَ ما یَأمَلُونَ، وَ اجعَل ذلِکَ مِنّا خالِصاً مِن کُلِّ شَکٍّ وَ شُبهَهٍ وَ رِیاءٍ وَ سُمعَهٍ، حَتّی لانُریدَ بِهِ غَیرَکَ وَلا نُطلُبَ بِهِ إلّا وَجهَکَ.

اَللّهُمَّ إنّا نشـکُو إلَیکَ فَقَد نَبِیِّنا وَ غَیبَهَ وَلِیِّنا(۲)، وَ شَـدَّهَ الزَّمانِ عَلَینا وَ وُقُوعَ الفِتَنِ بِنا وَ تَظاهُرَ الأَعـداءِ [عَلَینا] وَ کَثرَهَ عَـدُوِّنا وَ قِلَّهَ عَدَدِنا، اَللّهُمَّ فَفَرِّج(۳) ذلِکَ بِفَتحٍ مِنکَ تُعَجِّلُهُ وَ نَصرٍ مِنکَ تُعِزُّهُ وَ إمامِ عَدلٍ تُظهِرُهُ، إلهَ الحَقِّ رَبَّ العالَمینَ، اَللّهُمَّ إنا نَسأَلُکَ أَن تَأذَنَ لِوَلِیِّکَ فِی إظهارِ عَدلِکَ فِی عِبادِکَ وَ قَتلِ أَعدائِکَ فِی بِلادِکَ حَتّی لا تَدَعَ لِلجَورِ یا رَبِّ دِعامَهً إلّا قَصَـمتَها، وَلا بَقِیَّهً(۴) إلّا أَفنَیتَها، وَلا قُوَّهً إلّا أَوهَنتَها، وَلا رُکناً إلّا هَـدَمتَهُ، وَلا حَـدّاً إلّا فَلَلتَهُ، وَلا سِـلاحاً إلّا أَکلَلتَهُ، وَ لا رایَهً إلّا نَکَّسـتَها، وَلا شُـجاعاً إلّا قَتَلتَهُ، وَلا جَیشاً إلّا خَذَلتَهُ، وَارمِهِم یا رَبِّ بِحَجَرِکَ الدّامِغِ، وَ اضرِبهُم بِسَیفِکَ القاطِعِ وَ بَأسِکَ الَّذی لا تَرُدُّهُ عَنِ القَومِ المُجرِمینَ، وَ عَـذِّب أَعـدائَکَ وَ أَعـداءَ دینِـکَ وَ أَعـداءَ رَسُولِـکَ صَـلَواتُکَ عَلَیهِ وَ آلِهِ، بِیَـدِ وَلِیِّکَ وَ أَیـدی عِبادِکَ المُؤمِنینَ، اَللّهُمَّ اکفِ وَلِیَّکَ وَ حُجَّتَکَ فِی أَرضِکَ هَولَ عَـدُوِّهِ وَ کَیدَ مَن کادَهُ،(۵) وَ امکُر بِمَن مَکَرَ بِهِ، وَ اجعَـل دائِرَهَ السُّوءِ عَلی مَن أَرادَ بِهِ سُوءً، وَ اقطَع عَنهُـم مـادَّتَهُم وَ اَرعِب لَهُ قُلُوبَهُم وَ زَلزِل [لَهُ] أَقـدامَهُم، وَ خُـذهُم جَهرَهً وَ بَغتَهً، وَ شَـدِّد عَلَیهِم عَـذابَکَ،(۶) وَ اَخزِهِـم فی عِبادِکَ وَ العَنهُم فی بِلادِکَ، وَ أَسکِنهُم أَسفَلَ نارِکَ، وَ أَحِط بِهِم أَشَدَّ.

۱- فی اکمال الدّین: شیعتهم.

۲- فی الاصل: غیبه نبیّنا و فقد ولیّنا، آنچه از متن آمده از نسخه اکمال الدین است.

۳- فی اکمال الدّین: فافرج.

۴- فی اکمال الدّین: بتیّه.

۵- فی اکمال الدّین: کد من کاده.

۶- فی البحار: عقابَکَ.

عَذابِکَ، وَ أَصلِهُم ناراً وَ احشُ قُبُورَ مَوتاهُم ناراً، وَ أَصلِهُم حَرَّ نارِکَ، فَإِنَّهُم أَضاعُوا الصَّلاهَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَواتِ وَ أَضَلُّوا عِبادِکَ.(۱)

اَللّهُمَّ وَ أَحیِ بِوَلِیِّکَ القُرآنَ، وَ أَرِنا نُورَهُ سَرمَداً لا ظُلمَهَ فیهِ، وَ أَحیِ [بِهِ] القُلُوبَ المَیِّتَهَ وَ اشفِ بِهِ الصُّدُورَ الوَغِرَظَ وَ اجمَع بِهِ الأَهواءَ المُختَلِفَهَ عَلَی الحَقِّ، وَ أَقِم بِهِ الحُدُودَ المُعَطَّلَهَ وَ الأَحکامَ المُهمَلَهَ، حَتّی لا یَبقی حَقٌّ إِلّا ظَهَرَ وَ لا عَدلٌ إِلّا زَهَرَ، وَ اجعَلنا یا رَبِّ مِن أَعوانِهِ وَ مُقَوِّیَهِ سُلطانِهِ وَ المُؤتَمِرینَ لِأَمرِهِ وَ الرّاضِینَ بِفِعلِهِ وَ المُسَلِّمینَ لِأَحکامِهِ، وَ مِمَّن لا حاجَهَ بِهِ إِلَی التَّقِیَّهِ مِن خَلقِکَ، أَنتَ یا رَبِّ الَّذی تَکشِفُ الضُّرَّ وَ تُجیبُ المُضطَرَّ إِذا دَعاکَ وَ تُنجی مِنَ الکَربِ العَظیمِ، فَاکشِفِ الضُّرَّ عَن وَلِیِّکَ وَ اجعَلهُ خَلیفَتَکَ(۲) فِی أَرضِکَ کَما ضَمِنتَ لَهُ، اَللّهُمَّ وَ لا تَجعَلنی مِن خُصَماءِ آلِ مُحَمَّدٍ علیهم السلام، وَلا تَجعَلنی مِن أَعداءِ آلِ مُحَمَّدٍ علیهم السلام، وَلا تَجعَلنی مِن أَهلِ الحَنَقِ وَ الغَیظِ عَلی آلِ مُحَمَّدٍ علیهم السلام، فَإِنّی أَعُوذُ بِکَ مِن ذلِکَ فَأَعِذنی، وَ أَستَجیرُ بِکَ فَأَجِرنی، اَللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اجعَلنی بِهِم فائِزاً عِندَکَ فِی الدُّنیا وَ الآخِرَهِ وَ مِنَ المُقَرَّبینَ، آمینَ رَبَّ العالَمینَ.(۳)

۷- دعای عید غدیر

دعای مربوط به روز عید غدیر، دعایی است که پس از دو رکعت نماز پیش از ظهر - به ترتیبی که در بخش دوم کتاب آمده است - خوانده می شود. متن کامل دعا مطابق نقل مرحوم سیّدبن طاووس در کتاب «اقبال الاعمال» چنین است:۹.

ص: ۲۵۷

۱- فی اکمال الدّین و البحار: أذلّوا عبادک.

۲- خلیفه (خ ل).

۳- جمال الاسبوع، ص ۳۱۵ تا ۳۱۹.

رَبَّنا إِنَّنا سَمِعنا مُنادِياً يُنادِی لِلإِيمانِ أَن آمِنُوا بِرَبِّكم فَآمَنّا رَبَّنا فَاغفِر لَنا ذُنُوبَنا وَ كَفِّر عَنّا سَيِّئاتِنا وَ تَوَفَّنا مَعَ الأَبرارِ رَبَّنا وَ آتِنا ما وَعَدتَنا عَلی رُسُلِکَ وَلا تُخزِنا يَومَ القِيامَهِ إِنَّکَ لا تُخلِفُ المِيعادَ اللَّهُمَّ إِنِّی أَشهَدُ وَ كَفی بِکَ شَهِيداً وَ أُشهِدُ مَلائِكَتَکَ وَ حَمَلَهَ عَرشِکَ وَ سُكّانَ سَماواتِکَ وَ أَرضِکَ بِأَنَّکَ أَنتَ اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ المَعبُودُ الَّذی لَيسَ مِن لَدُن عَرشِکَ إِلَی قَرارِ أَرضِکَ مَعبُودٌ يُعبَدُ سِواکَ إِلَّا باطِلٌ مُضمَحِلٌّ غَيرَ وَجهِکَ الكَرِيم لا إِلهَ إِلّا أَنتَ المُعبُودُ لا مَعبُودُ سِواکَ تَعالَيتَ عَمّا يَقُولُ الظّالِمُونَ عُلُوّاً كَبِيراً وَ أَشهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبدُکَ وَ رَسُولُکَ وَ أَشهَدُ أَنَّ عَلِيّاً أَمِيرُ المُؤمِنِينَ وَ وَلِيُّهُم وَ مَولاهُم وَ مَولایَ رَبَّنا إِنَّنا سَمِعنا النِّداءَ وَ صَدَّقنَا المُنادِیَ رَسُولَکَ صَلّی اللهُ عليه و آله و سلّم إِنادی نِداءً عَنکَ بِالَّذی أَمَرتَهُ أَن يُبَلِّغَ عَنکَ ما أَنزَلتَ إِلَيهِ مِن مُوالاهِ وَلِیِّ المُؤمِنِينَ وَ حَذَّرتَهُ وَ أَنذَرتَهُ إِن لَم يُبَلِّغ أَن تَسخَطَ عَلَيهِ وَ أَنَّهُ إِذا بَلَّغَ رِسالاتِکَ عَصَمتَهُ مِنَ النّاسِ فَنادی مُبَلِّغاً وَحيَکَ وَ رِسالاتِکَ أَلا مَن كُنتُ مَولاهُ فَعَلِیٌّ مَولاهُ وَ مَن كُنتُ وَلِيَّهُ فَعَلِیٌّ وَلِيُّهُ وَ مَن كُنتُ نَبِيَّهُ فَعَلِیٌّ أَمِيرُهُ رَبَّنا قَد أَجَبنا دَاعِيَکَ النَّذِيرَ المُنذِرَ مُحَمَّداً عَبدَکَ الَّذی أَنعَمتَ عَلَيهِ وَ جَعَلتَهُ مَثَلاً لِبَنی إِسرائيلَ رَبَّنا آمَنّا وَ اتَّبَعنا مَولانَا وَ وَلِيَّنا وَ هَادِيَنا وَ دَاعِيَنا وَ دَاعِیَ الأَنام وَ صِراطَکَ السَّوِیَّ المُستَقِيمَ وَ حُجَّتَکَ البَيضاءَ وَ سَبِيلَکَ الدّاعِیَ إِلَيکَ عَلی بَصِيرَهٍ هُوَ وَ مَنِ اتَّبَعَهس وَ سُبحانَ اللهِ عَمّا يُشرِكُونَ بِوِلايَتِهِ وَ بِأَمرِ رَبِّهِم بِاتِّخاذِ الوَلائِجِ مِن دُونِهِ فَاشهَد يا إِلهی أَنَّ الإِمامَ الهادِیَ المُرشِدَ الرَّشِيدَ عَلِیّ بن أَبی طالِبٍ عليه السلام أَميرَ المُؤمِنِينَ الَّذی ذَكَرتَهُ فِی كِتابِکَ فَقُلتَ وَ إِنَّهُ فی أُمِّ الكِتابِ لَدَينا لَعَلِیٌّ حَكِيمٌ اللّهُمَّ فَإِنّا نَشهَدُ بِأَنَّهُ عَبدُکَ الهادی مِن بَعدِ نَبِيِّکَ النَّذِيرِ المُنذِرِ وَ الصِّراطُ المُستَقِيمُ وَ إِمامُ المُؤمِنِينَ وَ قائِدُ الغُرِّ المُحَجَّلِينَ وَ حُجَّتُکَ البالِغَهُ وَ لِسانُکَ المُعَبِّرُ عَنکَ فی خَلقِکَ وَ القائِمس

بالقِسطِ بَعدَ نَبیِّکَ وَ دَیّانُ دینِکَ وَ خازِنُ عِلمِکَ وَ عَیبَهُ وَحیِکَ وَ عَبدُکَ وَ أَمینُکَ المَأمُونُ المَأخُوذُ میثاقُهُ مَعَ میثاقِکَ وَ میثاقِ رُسُلِکَ مِن خَلقِکَ وَ بَریَّتِکَ بِالشَّهادَهِ وَ الإِخلاصِ بِالوَحدانِیَّهِ بِأَنَّکَ أَنتَ اللهُ لا إِلهَ إِلّا أَنتَ وَ مُحَمَّدٌ عَبدُکَ وَ رَسُولُکَ وَ عَلیٌّ أَمیرُ المُؤمِنینَ وَ جَعَلتَ الإِقرارَ بِوِلایَتِهِ تَمامَ تَوحیدِکَ وَ الإِخلاصَ لَکَ بِوَحدانِیَّتِکَ وَ إِکمالَ دینِکَ وَ تَمامَ نِعمَتِکَ عَلی جَمیعِ خَلقِکَ فَقُلتَ وَ قَولُکَ الحَقُّ الیَومَ أَکمَلتُ لَکُم دِینَکُم وَ أَتمَمتُ عَلَیکُم نِعمَتی وَ رَضیتُ لَکُمُ الإِسلامَ دیناً فَلَکَ الحَمدُ عَلی ما مَنَنتَ بِهِ عَلَینا مِنَ الإِخلاصِ لَکَ بِوَحدانِیَّتِکَ وَ جُدتَ عَلَینا بِمُوالاهِ وَلیِّکَ الهادی مِن بَعدِ نَبیِّکَ النَّذیرِ المُنذِرِ وَ رَضیتَ لَنَا الإِسلامَ دیناً بِمَولانَا وَ أَتمَمتَ عَلَینا نِعمَتَکَ بِالَّذی جَدَّدتَ لَنا عَهدَکَ وَ میثاقَکَ وَ ذَکَّرتَنا ذَلِکَ وَ جَعَلتَنا مِن أَهلِ الإِخلاصِ وَ التَّصدیقِ لِعَهدِکَ وَ میثاقِکَ وَ مِن أَهلِ الوَفاءِ بِذلِکَ وَ لَم تَجعَلنا مِنَ النّاکِثینَ المُکَذِّبیِّنَ وَ الجاحِدینَ بِیَومِ الدّینِ وَ لَم تَجعَلنا مِنَ المُغَیِّرینَ وَ المُبَدِّلینَ وَ المُحَرِّفینَ وَ المُبَتِّکینَ آذانَ الأَنعامِ وَ المُغَیِّرینَ خَلقَ اللهِ وَ مِنَ الَّذین استَحوَذَ عَلَیهِمُ الشَّیطانُ فَأَنساهُم ذِکرَ اللهِ وَ صَدَّهُم عَنِ السَّبیلِ وَ الصِّراطِ المُستَقیم.

و بسیار بگو:

اللّهُمَّ العَنِ الجاحِدینَ وَ النّاکِثینَ وَ المُغَیِّرینَ وَ المُبَدِّلینَ الَّذینَ یُکَذِّبُونَ بِیَومِ الدّینِ مِنَ الأَوَّلینَ وَ الآخِرینَ.

سپس بگو: لا

اللّهُمَّ لَکَ الحَمدُ عَلی نِعمَتِکَ عَلَینا بِالَّذی هَدَیتَنا إِلی مُواهِ وُلاهِ أَمرِکَ مِن بَعدِ نَبیِّکَ وَ الأَئِمَّهِ الهادینَ الَّذینَ جَعَلتَهُم أَرکاناً لِتَوحیدِکَ وَ أَعلامَ الهُدی وَ مَنارَ التَّقوی وَ العُروَهَ الوُثقی وَ کَمالَ دینِکَ وَ تَمامَ نِعمَتِکَ وَ مَن بِهِم وَ بِمُوالاتِهِم رَضیتَ لَنَا الإِسلامَ دیناً رَبَّنا فَلَکَ الحَمدُ آمَنّا بِکَ وَ

صَدَّقنا بِنَبِيِّكَ الرَّسُولِ النَّذيرِ المُنـذِرِ وَ التَّبعنَا الهادِیَ مِن بَعدِ النَّذيرِ المُنذِرُ وَ والَينا وَلِيَّهُم وَ عادَينا عَدُوَّهُم وَ بَرِئنا مِنَ الجاحِدينَ وَ النّاكِثينَ وَ المُكَذَّبينَ بِيَومِ الـدّينِ اللّهُمَّ فَكَما كانَ مِن شَأنِکَ يَا صادِقَ الوَعـدِ يا مَن لا يُخلِفُ المِيعادَ يا مَن هُوَ کُلَّ يَومٍ فی شأنٍ إن أَتمَمتَ عَلَينا نِعمَتَکَ بِمُوالاةِ أَولِيائِکَ المَسؤُولِ عَنهُم عِبادُکَ فَأَنّشکَ قُلتَ ثُمَّ لَتُسئَلُنَّ يَومَئِذٍ عَنِ النَّعيمِ وَ قُلتَ وَ قِفُوهُم إنَّهُم مَسؤُولُونَ وَ مَنَنتَ بِشَهادَةِ الإخلاصِ لَکَ بِوِلايَةِ أَولِيائِکَ الهُداةِ مِن بَعدِ النَّذيرِ المُنذِرِ السِّراجِ المُنيرِ وَ أَكمَلتَ لَنَا الدّينَ بِمُوالاتِهِم وَ البَراءَةِ مِن أَعدائِهِم وَ أَتمَمتَ عَلَينَا النِّعَمَ بِالَّذی جَدَّدتَ لَنا عَهدَكَ وَ ذَكَّرتَنا ميثاقَكَ المَأخُوذَ مِنّا فِی مُبتَدَءَ خَلقِکَ إيّانا وَ جَعَلتَنا مِن أَهلِ الإجابَةِ وَ ذَكَّرتَنَا العَهدِ وَ الميثاقَ وَ لَم تُنسِنا ذِکرَکَ فَإنَّکَ قُلتَ وَ إذ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنی آدَمَ مِن ظُهُورِهِم ذُرِّيَتَهُم وَ أَشهَدَهُم عَلی أَنفُسِهِم أَلَستُ بِرَبِّكُم قالُوا بَلی شَهِدنا بِمَنِّكَ بِأَنَّكَ أَنتَ اللهُ لا إلهَ إلّا أَنتَ رَبُّنا وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبدُکش وَ رَسُولُکَ نَبِيُّنا وَ أَنَّ عَلِيّاً أَميرُ المُؤمِنينَ وَلِيُّنا وَ مَولانا وَ شَهِدنا بِالوِلايَةِ لِوَلِيِّنا وَ مَولانا مِن ذُرِّيَّةِ نَبِيِّكَ مِن صُلبِ وَلِيِّنا وَ مَولانا عَلِیِّ بنِ أبی طالِبٍ أَميرِ المُؤمِنينَ عَبدِكَ الَّذی أَنعَمتَ عَلَيهِ وَ جَعَلتَهُ فِی أُمِّ الكِتابِ لَدَيکَ عَلِيّاً حَكيماً وَ جَعَلتَهُ آيَةً لِنَبِيِّكَ وَ آيَةً مِن آياتِکَ الكُبرَی وَ النَّبَأَ العَظيمَ الَّذی هُم فيهِ مُختَلِفُونَ وَ النَّبَأَ العَظيمَ الَّذی هُم عَنهُ مُعرِضُونَ وَ عَنهُ يَومَ القِيامَةِ مَسئُولُونَ وَ تَمامَ نِعمَتِکَ الَّتی عَنها يُسأَلُ عِبادُکَ إذ هُم مَوقُوفُونَ وَ عَنِ النَّعيمِ مَسئُولُونَ اللّهُمَّ وَ كَما كانَ مِن شَأنِکَ ما أَنعَمتَ عَلَينا بِالهِدايَةِ إلی مَعرِفَتِهِم فَلَيَكُم مِن شَأنِکَ أَن تُصَلِّیَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَن تُبارِکَ لَنا فی يَومِنا هـذَا الَّذی ذَكَّرتَنا فيهِ عَهدَكَ وَ ميثاقَكَ وَ أَكمَلتَ لَنا دِينَنا وَ أَتمَمتَ عَلَينا نِعمَتَکَ وَ جَعَلتَنا بِنِعمَتِکَ مِن أَهلِ الإجابَةِ وَ الإخلاصِ بِوَحدانِيَّتِکَ وَ مِن أَهلِ الإيمانِ وَ

التَّصديقِ بِولايَهِ أَولِيائِکَ وَ البَراءَهِ مِن أَعدائِکَ وَ أَعداءِ أَولِيائِکَ الجاحِدينَ المُکَذِّبينَ بِيَومِ الدّينِ فَأَسأَلُکَ يا رَبِّ تَمامَ ما أَنعَمتَ عَلَينا وَ لا تَجعَلنا مِنَ المُعانِدينَ وَلا تُلحِقنا بِالمُکَذِّبينَ بِيَومِ الدّينِ وَ اجعَل لَنا قَدَمَ صِدقٍ مَعَ المُتَّقينَ وَ اجعَل لَنا مِن لَدُنکَ رَحمَهً وَ اجعَل لَنا مِنَ المُتَّقينَ إماماً إِلى يَومِ الدّينِ يَومَ يُدعى كُلُّ أُناسٍ بِإِمامِهِم وَ اجعَلنا فِى ظِلِّ القَومِ المُتَّقينَ الهُداهِ بَعدَ النَّذيرِ المُنذِرِ وَ البَشيرِ الأَئِمَّهِ الدُّعاهِ إِلَى الهُدى وَ لا تَجعَلنا مِنَ المُكَذِّبينَ الدُّعاهِ إِلَى النّارِ وَ هُم يَومَ القِيامَهِ وَ أَولِياؤُهُم مِنَ المَقبُوحينَ رَبَّنا فَاحشُرنا فِى زُمرَهِ الهادِى المَهدِىِّ وَ أَحيِنا ما أَحيَيتَنا عَلَى الوَفاءِ بِعَهدِکَ وَ ميثاقِکَ المَأخُوذِ مِنّا عَلى مُوالاهِ أَولِيائِکَ وَ البَراءَهِ مِن أَعدائِکَ المُكَذِّبينَ بِيَومِ الدّينِ وَ النّاكِثينَ بِميثاقِكَ وَ تَوَفَّنا عَلى ذلِکَ وَ اجعَل لَنا مَعَ الرَّسُولِ سَبيلاً وَ أَثبِت لَنا قَدَمَ صِدقٍ فِى الهِجرَهِ إِلَيهِم وَ اجعَل مَحيانا خَيرَ المَحيا وَ مَماتَنا خَيرَ المَماتِ وَ مُنقَلَبَنا خَيرَ المُنقَلَبِ عَلى مُوالاهِ أَولِيائِکَ وَ البَراءَهِ مِن أَعدائِکَ حَتّى تَوَفّانا وَ أَنتَ عَنّا راضٍ قَد أَوجَبتَ لَنَا الخُلُودَ فِى جَنَّتِکَ بِرَحمَتِکَ وَالمَثوى فِى جِوارِکَ وَ الإِنابَهَ إِلى دارِ المُقامَهِ مِن فَضلِکَ لا يَمَسُّنا فيها نَصَبٌ وَلا يَمَسُّنا فيها لُغُوبٌ رَبَّنا إِنَّکَ أَمَرتَنا بِطاعَهِ وُلاهِ أَمرِکَ وَ أَمَرتَنا أَن نَكُونَ مَعَ الصّادِقينَ فَقُلتَ أَطيعُوا اللهَ وَ أَطيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِى الأَمرِ مِنكُم وَ قُلتُ يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَ كُونُوا مَعَ الصّادِقينَ رَبَّنا سَمِعنا وَ أَطَعنا رَبَّنا ثَبِّت أَقدامَنا وَ تَوَفَّنا مَعَ الأَبرارِ مُسلِمينَ مُصَدِّقينَ لِأَولِيائِکَ وَلا تُزِغ قُلُوبَنا بَعدَ إِذ هَدَيتَنا وَ هَب لَنا مِن لَدُنکَ رَحمَهً إِنَّکَ أَنتَ الوَهّابُ رَبَّنا آمَنّا بِکَ وَ صَدَّقنا نَبِيَّکَ وَ والَينا وَلِيَّکَ وَ الأَولِياءَ مِن بَعدِ نَبِيِّکَ وَ وَلِيَّکَ مَولَى المُؤمِنينَ عَلِىَّ بنَ أَبى طالِبٍ صَلَواتُ اللهِ عَلَيهِ وَ الإِمامَ الهادِىَ مِن بَعدِ الرَّسُولِ النَّذيرِ المُنذِرِ وَ السِّراجِ المُنيرِ رَبَّنا فَكَما

کـانَ مِن شأنِـکَ أن جَعَلتَنـا مِن أهـلِ الوَفـاءِ بِعَهـدِکَ بِمَنِّکَ عَلَینـا وَ لُطفِـکَ لَنـا فَلیَکُن مِن شأنِکَ أن تَغفِرَ لَنا ذُنُوبَنا وَ تُکَفِّرَ عَنّا سَیِّئاتِنـا وَ تَوَفَّنـا مَعَ الأَبرارِ رَبَّنـا وَ آتِنا ما وَعَـدتَنا عَلی رُسُـلِکَ وَ لا تُخزِنا یَومَ القِیامَهِ إنَّکَ لا تُخلِفُ المیعادَ رَبَّنا آمَنّا بِکَ وَ وَفَینا بِعَهدِکَ وَ صَدَّقنا رُسُلَکَ وَ اتَّبَعنا وُلاهِ الأمرِ مِن بَعدِ رُسُلِکَ وَ والَینا أولیاءَکَ وَ عادَینا أعداءَکَ فَاکتُبنا مَعَ الشّاهِدینَ وَ احشُرنا مَعَ الأَئِمَّهِ الهُـداهِ مِن آلِ مُحَمَّدٍ الرَّسُولِ البَشـیرِ النَّذیرِ آمَنّا یـا رَبِّ بِسِـرِّهِم وَ عَلانِیَتِهِم وَ شاهِـدِهِم وَ غائِبِهِم وَ مَشاهِـدِهِم وَ بِحَیِّهِم وَ مَیِّتِهِم وَ رَضِـینا بِهِ أئِمَّهً وَ سـادَهً وَ قـادَهً لا نَبتَغی بِهِم بَدَلاً وَلا نَتَّخِـذُ مِن دُونِهِم وَلائِـجَ أبَـداً رَبَّنا فَأَحیِنا ما أحیَیتَنا عَلی مُوالاتِهِم وَ البَراءَهِ مِن أعدائِهِم وَ التَّسلیمِ لَهُم وَ الرَّدِّ إلَیهِم وَ تَوَفَّنا إذا تَوَفَّیتَنا عَلَی الوَفاءِ لَکَ وَ لَهُم بِالعَهدِ وَ المیثاقِ وَ المُوالاهِ لَهُمُ وَ التَّصدیقِ وَ التَّسـلیمِ لَهُم غَیرَ جاحِدینَ وَ لا ناکِثینَ وَ لا مُکَذِّبینَ اللّهُمَّ إنّی أسأَلُکَ بِالحَقِّ الَّذی جَعَلتَهُ عِندَهُم وَ بِالَّذی فَضَّلتَهُم عَلَی العالَمینَ جَمیعـاً أن تُبـارِکَ لَنـا فی یَومِنـا هـذَا الَّذی أکرَمتَنـا فیهِ بِالوَفـاءِ لِعَهـدِکَ الَّذی عَهِـدتَ إلَینـا وَ المیثـاقِ الَّذی وَاثَقتَنا بِهِ مِن مُوالاهِ أولِیائِـکَ وَ البَراءَهِ مِن أعـدائِکَ وَ تَمُنَّ عَلَینا بِنِعمَتِکَ وَ تَجعَلَهُ عِنـدَنا مُسـتَقَرّاً ثابِتاً وَ لا تَسـلُبناهُ [تَسـلُبناهُ] أبَـداً وَ لا تَجعَلَهُ [تَجعَلَهُ] عِنـدَنا مُسـتَودَعاً فَإنَّکَ قُلتَ فَمُسـتَقَرٌّ وَ مُسـتَودَعٌ فَاجعَلهُ مُسـتَقَرّاً ثابِتـاً وَ ارزُقنا نَصـرَ دینِکَ مَعَ وَلِیٍّ هادٍ مِن أهلِ بَیتِ نَبِیِّکَ قائِماً رَشـیداً هادیـاً مَهـدیّاً مِنَ الضَّلالَـهِ إلَی الهُـدَی وَ اجعَلنا تَحتَ رایَتِه وَ فی زُمرَتِهِ شُـهَداءَ صادِقینَ مَقتُولینَ فی سَبیلِکَ وَ عَلی نُصـرَهِ دینِکَ.(۱)ل.

۱- بحارالانوار، ج۹۸، ص۳۰۳ تا ۳۰۷، به نقل از اقبال الاعمال.

۸– دعای عید فطر، قربان و جمعه

ابوحمزه ثمالی نقل می کند که امام باقر علیه السلام فرمودند: وقتی آماده خارج شدن (برای ادای نماز جمعه یا عید فطر یا قربان) شدی، این دعا را بخوان:

اللّهُمَّ مَن تَهَیَّأ فی هذَا الیَوم أَو تَعَبَّأ أَو أعَدَّ وَ استَعَدَّ لِوِفادَهٍ إلَی مَخلُوقٍ رَجاءَ رِفدِهِ وَ جَائِزَتِهِ وَ نَوافِلِهِ فَإلَیکَ یا سَیِّدی کانَت وِفادَتی وَ تَهیئَتی وَ إعدادِی وَ استِعدادِی رَجاءَ رِفدِکَ وَ جَوائِزِکَ وَ نَوافِلِکَ اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ عَبدِکَ وَ رَسُولِکَ وَ خیرَتِکَ مِن خَلقِکَ وَ عَلی أَمیرِ المُؤمِنینَ وَ وَصیِّ رَسُولِکَ وَ صَلِّ یا رَبِّ عَلی أَئِمَّهِ المُؤمِنینَ الحَسَنِ وَ الحُسَینِ وَ عَلیٍّ وَ مُحَمَّدٍ وَ جعفرٍ وَ موسی وَ علیٍّ وَ محمّدٍ وَ عَلیٍّ وَ الحسنِ وَ الحجّهِ صاحِبِ الزّمان علیهم السلام.

پس می گویی:

اللّهُمَّ افتَح لَهُ فَتحاً یَسیراً وَ انصُرهُ نَصراً عَزیزاً اللّهُمَّ أَظهِر بِهِ دینَکَ وَ سُنَّهَ رَسُولِکَ حَتّی لا یَستَخفی بِشَیءٍ مِنَ الحَقِّ مَخافَهَ أَحَدٍ مِنَ الخَلقِ اللّهُمَّ إنّا نَرغَبُ إلَیکَ فی دَولَهٍ کَریمَهٍ تُعِزُّ بِهَا الإسلامَ وَ أَهلَهُ وَ تُذِلُّ بِهَا النِّفاقَ وَ أَهلَهُ وَ تَجعَلُنا فیها مِنَ الدُّعاهِ إلی طاعَتِکَ وَ القادَهِ إلی سَبیلِکَ وَ تَرزُقُنا بِها کَرامَهَ الدُّنیا وَ الآخِرَهِ اللّهُمَّ ما أَنکَرنا مِن حَقٍّ فَعَرِّفناهُ وَ مَا قَصُرنا عَنهُ فَبَلِّغناهُ.

آنگاه فرمودند:

و در حقّ آن حضرت دعا می کنی و دشمن او را نفرین می نمایی و حاجت خود را می خواهی و آخرین کلام تو این عبارت باشد:

اَللّهُمَّ استَجِب لَنا اللّهمَّ اجعَلنا ممَّن یُذَکَّرُ فَیَذکُرُ.

ص: ۲۶۳

۹– دعای عید فطر

متن دعای منقول از امام هشتم علیه السلام که برای روز عید فطر، هنگام رفتن برای ادای نماز عید، وارد شده چنین است:

اللّهُمَّ إِلَیکَ وَجَّهتُ وَجهِیَ وَ إِلَیکَ فَوَّضتُ أَمری وَ عَلَیکَ تَوَکَّلتُ اللهُ أَکبَرُ کَما هَدانا اللهُ أَکبَرُ إِلهُنا وَ مَولانا اللهُ أَکبَرُ عَلی ما أَولانا وَ حُسنِ ما أَبلانا اللهُ أَکبَرُ وَلِیُّنا الَّذی اجتَبانا اللهُ أَکبَرُ رَبُّنَا الَّذی بَرَأَنا اللهُ أَکبَرُ الَّذی أَنشَأَنَا اللهُ أَکبَرُ الَّذی بِقُدرَتِهِ هَدانا اللهُ أَکبَرُ الَّذی خَلَقَنا فَسَوّانا اللهُ أَکبَرُ الَّذی بِدینِهِ حَبانا اللهُ أَکبَرُ الَّذی مِن فِتنَتِهِ عافانا اللهُ أَکبَرُ الَّذی بِالإِسلامِ اصطَفانا اللهُ أَکبَرُ الَّذی فَضَّلَنا بِالإِسلامِ عَلی مَن سِوانا اللهُ أَکبَرُ وَ أَکبَرُ سُلطاناً اللهُ أَکبَرُ وَ أَعلی بُرهاناً اللهُ أَکبَرُ وَ أَجَلُّ سُبحاناً اللهُ أَکبَرُ وَ أَقدَمُ إِحساناً اللهُ أَکبَرُ وَ أَعَزُّ أَرکاناً اللهُ أَکبَرُ وَ أَعلی مَکاناً اللهُ أَکبَرُ وَ أَسنی شَأناً اللهُ أَکبَرُ ناصِرُ مَنِ استَنصَرَ اللهُ أَکبَرُ ذُو المَغفِرَهِ لِمَنِ استَغفَرَ اللهُ أَکبَرُ الَّذی خَلَقَ وَ صَوَّرَ اللهُ أَکبَرُ أَماتَ وَ أَقبَرَ اللهُ أَکبَرُ الَّذی إِذا شاءَ أَنشَرَ اللهُ أَکبَرُ وَ أَعلی وَ أَکبَرُ اللهُ أَکبَرُ اللهُ أَکبَرُ وَ أَقدَسُ مِن کُلِّ شَیءٍ وَ أَطهَرُ اللهُ أَکبَرُ رَبُّ الخَلقِ وَ البَرِّ وَ البَحرِ اللهُ أَکبَرُ کَما یُحِبُّ رَبُّنا أَن یُکَبَّرَ اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ عَبدِکَ وَ رَسُولِکَ وَ نَبِیِّکَ وَ صَفِیِّکَ وَ نَجیبِکَ وَ أَمینِکَ وَ حَبیبِکَ وَ صَفوَتِکَ مِن خَلقِکَ وَ خَلیلِکَ وَ خاصَّتِکَ وَ خیرَتِکَ مِن بَرِیَّتِکَ اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ عَبدِکَ وَ رَسُولِکَ الَّذی هَدَیتَنا بِهِ مِنَ الضَّلالَهِ وَ عَلَّمتَنا بِهِ مِنَ الجَهالَهِ وَ بَصَّرتَنا بِهِ مِنَ العَمی وَ أَقَمتَنا بِه عَلی المَحَجَّهِ العُظمی وَ سَبیلِ التَّقوی وَ کَما أَرشَدتَنا وَ أَخرَجتَنا بِهِ مِنَ الغَمَراتِ إِلی جَمیعِ الخَیراتِ وَ أَنفَذتَنا بِهِ مِن شَفا جُرُفِ الهَلَکاتِ اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ أَفضَلَ وَ أَکمَلَ وَ أَشرَفَ وَ أَکبَرَ وَ أَطهَرَ وَ أَطیَبَ وَ أَتَمَّ وَ أَعَمَّ وَ أَزکی وَ أَنمی وَ أَحسَنَ وَ أَجمَلَ ما صَلَّیتَ عَلی أَحَدٍ مِنَ العالَمینَ اللّهُمَّ

ص: ۲۶۴

شَرِّف بُنیانَهُ وَ عَظِّم بُرهانَهُ وَ أَعلِ مَکانَهُ وَ کَرِّم فِی القیامَهِ مَقامَهُ وَ عَظِّم عَلی رُؤُوسِ الخَلائِقِ حالَهُ اللّهُمَّ اجعَل مُحَمَّداً وَ آلَ مُحَمَّدٍ یومَ القِیامَهِ أَقرَبَ الخَلقِ مِنکَ مَنزِلَهً وَ أَعلاهُم مِنکَ مَکاناً وَ أَفسَحَهُم لَدَیکَ مَنزِلَهً وَ مَجلِساً وَ أَعظَمَهُم عِندَکَ شَرَفاً وَ أَرفَعَهُم مَنزِلاً اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ الأَئِمَّهِ المُهتَدینَ وَ الحُجَجِ عَلی خَلقِکَ وَ الأَدِلّاءِ عَلی سَبیلِکَ وَ البابِ الَّذی مِنهُ تُؤتی وَ التَّراجِمَهِ لِوَحیِکَ کَما سَنُّوا سُنَّتَکَ النّاطِقینَ بِحِکمَتِکَ وَ الشُّهَداءِ عَلی خَلقِکَ اللّهُمَّ صَلِّ عَلی وَلِیِّکَ المُنتَظِرِ أَمرَکَ المُنتَظَرِ لِفَرَجِ أَولیائِکَ اللّهُمَّ اشعَب بِهِ الصَّدعَ وَ ارتُق بِهِ الفَتقَ وَ أَمِت بِهِ الجَورَ وَ أَظهِر بِهِ العَدلَ وَ زَیِّن بِطُولِ بَقائِهِ الأَرضَ وَ أَیِّدهُ بِنَصرِکَ وَ انصُرهُ بِالرُّعبِ وَ قَوِّ ناصِرَهُم وَ اخذُل خاذِلَهُم وَ دَمدِم عَلی مَن نَصَبَ لَهُم وَ دَمِّر عَلی مَن غَشَّهُم وَ اقصِم بِهِم رُؤُوسَ الضَّلالَهِ وَ شارِعَهَ البِدَعِ وَ مُمیتَهَ السُّنَّهِ وَ المُتَعَزِّزینَ بِالباطِلِ وَ أَعِزَّ بِهِمُ المُؤمِنینَ وَ أَذِلَّ بِهِمُ الکافِرینَ وَ المُنافِقینَ وَ جَمیعَ المُلحِدینَ وَ المُخالِفینَ فی مَشارِقِ الأَرضِ وَ مَغارِبِها یا أَرحَمَ الرّاحِمینَ اللّهُمَّ فَصَلِّ عَلی جَمیعِ المُرسَلینَ وَ النَّبِیِّینَ الَّذینَ بَلَّغُوا عَنکَ الهُدی وَ اعتَقَدُوا لَکَ المَواثیقَ بِالطّاعَهِ وَ دَعَوُا العِبادَ إِلَیکَ بِالنَّصیحَهِ وَ صَبَرُوا عَلی ما لَقُوا مِنَ الأَذی وَ التَّکذیبِ فی جَنبِکَ اللّهُمَّ وَ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ عَلَیهِم وَ عَلی ذَرارِیِّهِم وَ أَهلِ بُیُوتاتِهِم وَ أَزواجِهِمُ الطّاهِراتِ وَ جَمیعِ أَشیاعِهِم وَ أَتباعِهِم مِنَ المُؤمِنینَ وَ المُؤمِناتِ وَ المُسلِمینَ وَ المُسلِماتِ الأَحیاءِ مِنهُم وَ الأَمواتِ وَ السَّلامُ عَلَیهِم جَمیعاً فی هذِهِ السّاعَهِ وَ فی هذَا الیَومِ وَ رَحمَهُ اللهِ وَ بَرَکاتُهُ اللّهُمَّ اخصُص أَهلَ بَیتِ نَبِیِّنا مُحَمَّدٍ المُبارَکینَ السّامِعینَ المُطیعینَ لَکَ الَّذینَ أَذهَبتَ عَنهُمُ الرِّجسَ وَ طَهَّرتَهُم تَطهیراً بِأَفضَلِ صَلَواتِکَ وَ نَوامی بَرَکاتِکَ وَ السَّلامُ عَلَیهِ وَ عَلَیهِم وَ رَحمَهُ اللهِ وَ بَرَکاتُهُ.

ضمناً فرمودند:

اگر نتوانستی قبل از نماز همه دعا را بخوانی، مقدار باقی مانده را پس از نماز قضا کن.(۱)

۱۰- دعای صبح روز بیست و یکم ماه رمضان

امام صادق علیه السلام در صبح روز بیست و یکم ماه مبارک رمضان پس از ادای نماز صبح، در حال سجده این دعا را خواندند:

لا إلهَ إلّا أَنتَ مُقَلِّبُ القُلُوبِ وَ الأَبصارِ لا إلهَ إلّا أَنتَ خالِقُ الخَلقِ بِلا حاجَهٍ فیکَ إلَیهِم لا إلهَ إلّا أَنتَ مُبدِئُ الخَلقِ لا یَنقُصُ عَن مُلکِکَ شَیءٌ لا إلهَ إلّا أَنتَ باعِثُ مَن فِی القُبُورِ لا إلهَ إلّا أَنتَ مُدَبِّرُ الأُمُورِ لا إلهَ إلّا أَنتَ دَیّانُ الدّینِ وَ جَبّارُ الجَبابِرَهِ لا إلهَ إلّا أَنتَ مُجرِی الماءِ فِی الصَّخرَهِ الصَّمّاءِ لا إلهَ إلّا أَنتَ مُجرِی الماءِ فِی النَّباتِ لا إلهَ إلّا أَنتَ مُکَوِّنُ طَعمِ الثِّمارِ لا إلهَ إلّا أَنتَ مُحصی عَدَدِ القَطرِ وَ ما تَحمِلُهُ السَّحابُ لا إلهَ إلّا أَنتَ مُحصی عَدَدِ ما تَجری بِهِ الرّیاحُ فِی الهَواءِ لا إلَهَ إلّا أَنتَ مُحصی ما فِی البِحارِ مِن رَطبٍ وَ یابِسٍ لا إلهَ إلّا أَنتَ مُحصی ما یَدِبُّ فی ظُلُماتِ البِحارِ وَ فی أَطباقِ الثَّری أَسأَلُکَ بِاسمِکَ الَّذی سَمَّیتَ بِهِ نَفسَکَ أَوِ استَأثَرتَ بِه فی عِلمِ الغَیبِ عِندَکَ وَ أَسأَلُکَ بِکُلِّ اسمٍ سَمّاکَ بِهِ أَحَدٌ مِن خَلقِکَ مِن نَبیٍّ أَو صِدّیقٍ أَو شَهیدٍ أَو أَحَدٍ مِن مَلائِکَتِکَ وَ أَسأَلُکَ بِاسمِکَ الَّذی إذا دُعیتَ بِهِ أَجَبتَ وَ إذا سُئِلتَ بِه أَعطَیتَ وَ أَسأَلُکَ بِحَقِّکَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَهلِ بَیتِه صَلَواتُکَ عَلَیهِم وَ بَرَکاتُکَ وَ بِحَقِّهِمُ الَّذی أَوجَبتَهُ عَلی نَفسِکَ وَ أَنَلتَهُم بِه فَضلَکَ أَن تُصَلِّیَ عَلی مُحَمَّدٍ عَبدِکَ وَ رَسُولِکَ الدّاعی إلَیکَ بِإذنِکَ وَ سِراجِکَ السّاطِعِ بَینَه.

۱- بحارالانوار، ج۹۱، ص۱۶ تا ۱۸، ح۴، به نقل از اقبال الاعمال و البلد الامین والجنّه.

عِبـادِکَ فی أَرضِـکَ وَ سَـمائِکَ وَ جَعَلتَهُ رَحمَهً لِلعـالَمینَ وَ نُوراً اسـتَضاءَ بِهِ المُؤمِنُونَ فَبَشَّرَنـا بِجَزیـلِ ثَوابِکَ وَ أَنـذَرَنا الأَلیمَ مِن عِقابِکَ أَشهَدُ أَنَّهُ قَد جاءَ بِالحَقِّ وَ صَدَّقَ المُرسَلینَ وَ أَشهَدُ أَنَّ الَّذینَ کَذَّبُوهُ ذائِقُوا العَذابِ الأَلیم أَسأَلُکَ یا اللهُ یا اللهُ یا اللهُ یا رَبّاه یا رَبّاه یا رَبّاه یا سَـیِّدی یا سَیِّدی یا سَیِّدی یا مَولایَ یا مَولایَ یا مَولایَ أَسأَلُکَ فی هذِهِ الغَداهِ أَن تَصَلِّیَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَن تَجعَلَنی مِن أَوفَرِ عِبـادِکَ وَ سَائِلیـکَ نَصـیباً وَ أَن تَمُنَّ عَلَیَّ بِفَکـاکِ رَقَبَتی مِنَ النّـارِ یا أَرحَمَ الرّاحِمینَ وَ أَسأَلُکَ بِجَمیعِ ما سَأَلتُکَ وَ مـا لَم أَسأَلُکَ مِن عَظیمِ جَلالِکَ ما لَو عَلِمتُهُ لَسَأَلتُکَ بِهِ أَن تُصَـلّیَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ أَهلِ بَیتِهِ وَ أَن تَأذَنَ لِفَرَجِ مَن بِفَرَجِهِ فَرَجُ أَولیائِـکَ وَ أَصـفیائِکَ مِن خَلقِکَ وَ بِه تَبیـدُ الظّالِمینَ وَ تُهلِکُهُم عَجِّل ذلِکَ یا رَبَّ العالَمینَ وَ أَعطِنی سُؤلی یا ذَا الجَلالِ وَ الإِکرامِ فی جَمیعِ مـا سَأَلتُکَ لِعاجِلِ الـدُّنیا وَ آجِلِ الآخِرَهِ یـا مَن هُوَ أَقرَبُ إِلَیَّ مِن حَبـلِ الوَریـدِ أَقِلنی عَثرَتی وَ اقلِبنی بِقَضاءِ حَوائِجی یـا خـالِقی وَ یـا رازِقی وَ یـا بـاعِثی وَ یـا مُحییَ عِظامی وَ هِیَ رَمیمٌ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ استَجِب لی دُعائی یا أَرحَمَ الرّاحِمین.(۱)

۱۱- دعای شب بیست و سوم ماه رمضان

صـورت کامـل تری از دعـای «اللّهُمَّ لِوَلِیِّکَ...» که در شب ۲۳ مـاه مبـارک رمضان و هر زمان دیگری خوانـده می شود، چنین است:

پس از تمجید خداوند و صلوات بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلّم و آل ایشان می گویی:

اللّهُمَّ کُن لِوَلِیِّکَ القـائِمِ بِأَمرِکَ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ المَهـدیِّ عَلَیهِ وَ عَلی آبـائِه أَفضَـلُ الصَّلاهِ وَ السَّلامِ فی هـذِهِ السّاعَهِ وَ فی کُلِّ ساعَهٍ وَلیّاً وَ۸.

۱- بحارالانوار، ج۹۸، ص۱۵۷ و ۱۵۸.

حافِظاً وَ قائِداً وَ ناصِراً وَ دَليلًا وَ مُؤَيِّداً حَتّى تُسكِنَهُ أَرضَكَ طَوعاً وَ تُمَتِّعَهُ فيها طُولاً وَ عَرضاً وَ تَجعَلَهُ وَ ذُرِّيَّتَهُ مِنَ الأئِمَّهِ الوارِثينَ اللّهُمَّ انصُرهُ وَ انتَصِر بِهِ وَ اجعَلِ النَّصرَ مِنكَ عَلى يَدِه وَ اجعَلِ النَّصرَ لَهُ وَ الفَتحَ عَلى وَجهِهِ وَ لا تُوَجِّهِ الأَمرَ إِلى غَيرِهِ اللّهُمَّ أَظهِر بِهِ دينَكَ وَ سُنَّهَ نَبِيِّكَ حَتّى لا يَستَخفى بِشَىءٍ مِنَ الحَقِّ مَخافَهَ أَحَدٍ مِنَ الخَلقِ اللّهُمَّ إِنّى أَرغَبُ إِلَيكَ فى دَولَهٍ كَريمَهٍ تُعِزُّ بِهَا الإِسلامَ وَ أَهلَهُ وَ تُذِلُّ بِهَا النِّفاقَ وَ أَهلَهُ وَ تَجعَلُنا فيها مِنَ الدُّعاهِ إِلى طاعَتِكَ وَ القادَهِ إِلى سَبيلِكَ وَ آتِنا فِى الدُّنيا حَسَنَهً وَ فِى الآخِرَهِ حَسَنَهً وَ قِنا عَذابَ النّارِ وَ اجمَع لَنا خَيرَ الدّارَينِ وَ اقضِ عَنّا جَميعَ ما تُحِبُّ فيهِما وَ اجعَل لَنا فى ذلِكَ الخِيَرَهَ بِرَحمَتِكَ وَ مَنِّكَ فى عافِيَهٍ آمينَ رَبَّ العالَمينَ وَ زِدنا مِن فَضلِكَ وَ يَدِكَ المَلأى فَإِنَّ كُلَّ مُعطٍ يُنقُصُ مِن مِلكِهِ وَ عَطاؤُكَ يَزيدُ فى مِلكِكَ.(۱)

۱۲- دعا در روز عاشورا

حدیثی که عبدالله بن سنان در مورد اعمال روز عاشورا از امام صادق علیه السلام نقل کرده و ما قسمت هایی از آن را در بخش دوم کتاب آوردیم، شامل دعاهایی است که متون آنها را در این جا عیناً نقل می کنیم. می گوید: پس از خواندن چهار رکعت نماز- به ترتیبی که بیان شد - و ابلاغ سلام و درود به حضرت ابی عبدالله الحسین علیه السلام و فرزندان و نزدیکان ایشان و پس از لعن کشندگان ایشان، قدم هایی به عنوان «سعی» از مکانی که هستی حرکت می کنی و اذکاری را که گفته شد به زبان می آوری. سپس در مکان نماز خود می ایستی و می گویی:

اللّهُمَّ عَذِّبِ الفَجَرَهَ الَّذينَ شاقُّوا رَسُولَكَ وَ حارَبُوا أَولياءَكَ وَ عَبَدُوا غَيرَكَ وَ استَحَلُّوا مَحارِمَكَ وَ العَنِ القادَهَ وَ الأَتباعَ وَ مَن كانَ مِنهُم فَخَبَّ وَ أَوضَعَ مَعَهُم أَو رَضِىَ بِفِعلِهِم لَعناً كَثيراً اللّهُمَّ وَ عَجِّل فَرَجَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ل.

۱- بحارالانوار، ج۹۷، ص۳۴۹، به نقل از اقبال الاعمال.

اجعَل صَلَواتِکَ عَلَیهِم وَ استَنقِذهُم مِن أَیدِ المُنافِقینَ وَ المُضِلّینَ وَ الکَفَرَهِ الجاحِدینَ وَ افتَح لَهُم فَتحاً یَسیراً وَ أَتِح لَهُم رُوحاً وَ فَرَجاً قَریباً وَ اجعَل لَهُم مِن لَدُنکَ عَلی عَدُوِّکَ وَ عَدُوِّهِم سُلطاناً نَصیراً.

سپس دو دست خود را بالا بگیر و در حالی که به دشمنان آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم اشاره می کنی، به حالت قنوت، بخوان:

اللهُمَّ إنَّ کَثیراً مِنَ الأُمَّهِ ناصَبَتِ المُستَحفَظینَ مِنَ الأَئِمَّهِ وَ کَفَرَت بِالکَلِمَهِ وَ عَکَفَت عَلَی القادَهِ الظَّلَمَهِ وَ هَجَرَتِ الکِتابَ وَ السُّنَّهَ وَ عَدَلَت عَنِ الحَبلَینِ اللَّذَینِ أَمَرتَ بِطاعَتِهِما وَ التَّمَسُّکِ بِهِما فَأَماتَتِ الحَقَّ وَ حادَت عَنِ القَصدِ وَ مالَأَتِ الأَحزابَ وَ حَرَّفَتِ الکِتابَ وَ کَفَرَت بِالحَقِّ لَمّا جاءَها وَ تَمَسَّکَت بِالباطِلِ لَمّا اعتَرَضَها فَضَیَّعَت حَقَّکَ وَ أَضَلَّت خَلقَکَ وَ قَتَلَت أَولادَ نَبِیِّکَ وَ خِیَرَهَ عِبادِکَ وَ حَمَلَهَ عِلمِکَ وَ وَرَثَهَ حِکمَتِکَ وَ وَحیِکَ اللهُمَّ فَزَلزِل أَقدامَ أَعدائِکَ وَ أَعداءَ رَسُولِکَ وَ أَهلَ بَیتِ رَسُولِکَ اللّهُمَّ وَ أَخرِب دِیارَهُم وَ افلُل سِلاحَهُم وَ خالِف بَینَ کَلِمَتِهِم وَ فُتَّ فی أَعضادِهِم وَ أَوهِن کَیدَهُم وَ اضرِبهُم بِسَیفِکَ القاطِعِ وَ ارمِهِم بِحَجَرِکَ الدّامِغِ وَ طُمَّهُم بِالبَلاءِ طَمّاً وَ قُمَّهُم بِالعَذابِ قَمّاً وَ عَذِّبهُم عَذاباً نُکراً وَ خُذهُم بِالسِّنینَ وَ المَثُلاتِ الَّتی أَهلَکتَ بِها أَعداءَکَ إِنَّکَ ذُو نَقِمَهٍ مِنَ المُجرِمینَ اللّهُمَّ إِنَّ سُنَّتَکَ ضائِعَهٌ وَ أَحکامَکَ مُعَطَّلَهٌ وَ عِترَهَ نَبِیِّکَ فِی الأَرضِ هائِمَهٌ اللّهُمَّ فَأَعِنِ الحَقَّ وَ أَهلَهُ وَ اقمَعِ الباطِلَ وَ أَهلَهُ وَ مُنَّ عَلَینا بِالنَّجاهِ وَ اهدِنا إِلَی الإِیمانِ وَ عَجِّل فَرَجَنا وَ انظِمهُ بِفَرَجِ أَولِیائِکَ وَ اجعَلهُم لَنا وُدّاً وَ اجعَلنا لَهُم وَفداً اللّهُمَّ وَ أَهلِک مَن جَعَلَ یَومَ قَتلِ ابنِ نَبِیِّکَ وَ خیَرَتِکَ عیداً وَ استَهَلَّ بِهِ فَرَحاً وَ مَرَحاً وَ خُذ آخِرَهُم کَما أَخَذتَ أَوَّلَهُم وَ أَضعِفِ اللّهُمَّ العَذابَ وَ التَّنکیلَ عَلی ظالِمی أَهلِ بَیتِ نَبِیِّکَ وَ أَهلِک أَشیاعَهُم وَ قادَتَهُم وَ أَبِر حُماتَهُم وَ جَماعَتَهُم اللّهُمَّ وَ

ضاعِف صَلَواتِکَ وَ رَحمَتَکَ وَ بَرَکاتِکَ عَلی عِترَهِ نَبِیِّکَ العِترَهِ الضّائِعَهِ الخائِفَهِ المُستَذَلَّهِ بَقِیَّهِ مِنَ الشَّجَرَهِ الطَّیِّبَهِ الزّاکِیَهِ المُبارَکَهِ وَ أَعلِ اللّهُمَّ کَلِمَتَهُم وَ أَفلِج حُجَّتَهُم وَ اکشِفِ البَلاءَ وَ اللَّأواءَ وَ حَنادِسَ الأَباطیلِ وَ العَمی عَنهُم وَ ثَبِّت قُلُوبَ شیعَتِهِم وَ حِزبِکَ عَلی طاعَتِکَ وَ وِلایَتِهِم وَ نُصرَتِهِم وَ مُوالاتِهِم وَ أَعِنهُم وَ امنَحهُمُ الصَّبرَ عَلَی الأَذی فیکَ وَ اجعَل لَهُم أَیّاماً مَشهُودَهً وَ أَوقاتاً مَحمُودَهً مَسعُودَهً یُوشِکُ فیها فَرَجُهُم وَ تُوجِبُ فیها تَمکینَهُم وَ نَصرَهُم کَما ضَمِنتَ لِأَولِیائِکَ فی کِتابِکَ المُنزَلِ فَإِنَّکَ قُلتَ وَ قَولُکَ الحَقُّ وَعَد اللهُ الَّذین آمَنُوا مِنکُم وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ لَیَستَخلِفَنَّهُم فِی الأَرضِ کَمَا استَخلَفَ الَّذینَ مِن قَبلِهِم وَ لَیُمَکِّنَنَّ لَهُم دِینَهُمُ الَّذی ارتَضی لَهُم وَ لَیُبَدِّلَنَّهُم مِن بَعدِ خَوفِهِم أَمناً یَعبُدُونَنی لایُشرِکُونَ بی شَیئاً اللّهُمَّ اکشِف غُمَّتَهُم یا مَن لا یَملِکُ کَشفَ الضُّرِّ إِلّا هُوَ یا واحِدُ یا أَحَدُ یا حَیُّ یا قَیُّومُ وَ أَنا یا إِلهی عَبدُکَ الخائِفُ مِنکَ وَ الرّاجِعُ إِلَیکَ السّائِلُ لَکَ المُقبِلُ عَلَیکَ اللّاجی إِلی فِنائِکَ العالِمُ بِأَنَّهُ لا مَلجَأَ مِنکَ إِلّا إِلَیکَ فَتَقَبَّلِ اللّهُمَّ دُعائی وَ استَمِع یا إِلهی عَلانِیَتی وَ نَجوایَ وَ اجعَلنی مِمَّن رَضیتَ عَمَلَهُ وَ قَبِلتَ نُسُکَهُ وَ نَجَّیتَهُ بِرَحمَتِکَ إِنَّکَ أَنتَ العَزیزُ الکَریمُ اللّهُمَّ وَ صَلِّ أَوَّلاً وَ آخِراً عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ بارِک عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ارحَم مُحَمَّداً وَ آلَ مُحَمَّدٍ بِأَکمَلِ وَ أَفضَلِ ما صَلَّیتَ وَ بارَکتَ وَ تَرَحَّمتَ عَلی أَنبیائِکَ وَ رُسُلِکَ وَ مَلائِکَتِکَ وَ حَمَلَهِ عَرشِکَ بِلا إِلهَ إِلّا أَنتَ اللّهُمَّ وَ لا تُفَرِّق بَینی وَ بَینَ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَواتُکَ عَلَیهِ وَ عَلَیهِم وَ اجعَلنی یا مَولایَ مِن شیعَهِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ فاطِمَهَ وَالحَسَنِ وَ الحُسَینِ وَ ذُرِّیَّتِهِمُ الطّاهِرَهِ المُنتَجَبَهِ وَ هَب لِیَ التَّمَسُّکَ بِحَبلِهِم وَ الرِّضا بِسَبیلِهِم وَ وَ الأَخذَ بِطَریقَتِهِم إِنَّکَ جَوادٌ کَریمٌ.

سپس صورت خود را بر زمین (خاک) بگذار و بگو:

یـا مَن یَحکُمُ مـا یَشاءُ وَ یَفعَـلُ مـا یُریـدُ أَنتَ حَکَمتَ فَلَکَ الحَمـدُ مَحمُوداً مَشـکُوراً فَعَجِّل یا مَولایَ فَرَجَهُم وَ فَرَجَنا بِهِم فَإِنَّکَ ضَمِنتَ إِعزازَهُم بَعـدَ الـذِّلَّهِ وَ تَکثیرَهُم بَعدَ القِلَّهِ وَ إِظهـارَهُم بَعـدَ الخُمُولِ یـا أَصـدَقَ الصّادِقینَ وَ یا أَرحَمَ الرّاحِمینَ فَأَسأَلُکَ یا إِلهی وَ سَیِّدی مُتَضَـرِّعاً إِلَیـکَ بِجُودِکَ وَ کَرَمِـکَ بَسـطَ أَمَلی وَ التَّجـاوُزَ عَنّی وَ قَبُولَ قَلیـلِ عَمَلی وَ کَثیرِهِ وَ الزّیادَهَ فی أَیّامی وَ تَبلیغی ذلِـکَ المَشـهَدَ وَ أَن تَجعَلَنی مِمَّن یُـدعی فَیُجیبُ إِلی طـاعَتِهِم وَ مُوالاتِهِم وَ نَصـرِهِم وَ تَرِیَنی ذلِکَ قَریباً سَـریعاً فی عافِیَهٍ إِنَّکَ عَلی کُلِّ شَیءٍ قَدیرٌ.

سپس سرت را به سوی آسمان بلند کن و بگو:

أَعُوذُ بِکَ مِن أَن أَکُونَ مِنَ الَّذینَ لا یَرجُونَ أَیّامَکَ فَأَعِذنی یا إِلهی بِرَحمَتِکَ مِن ذلِکَ.

آنگاه فرمودند:

ای ابن سـنان این عمل از چقـدر حـج و چقـدر عمره مسـتحبّی که مال خود را برای ادای آنها خرج کنی و بـدنت را به زحمت بیندازی و از خانواده و فرزندانت جدا شوی، بافضیلت تر است!(۱)

۱۳- دعای دیگر در روز عاشورا

نقل دیگری از عبدالله بن سنان در مورد اعمال خاصّ روز عاشورا رسیده که آن را نیز در این جا می آوریم. می گوید: در روز عاشورا خـدمت مولایم ابی عبدالله جعفربن محمّد علیهما السـلام رسـیدم در حالی که رنگ (چهره) ایشان تغییر کرده و اشـک هایشان همچون درّ بر گونه هایشان سرازیر بود. عرض کردم: ای آقای من! گریه شما به خاطر۷

۱- بحارالانوار، ج ۱۰۱، ص ۳۰۴ تا ۳۰۷.

چیست؟ خداوند چشمانتان را گریان نکند. ایشان به من فرمودند:

آیا نمی دانی که در یک چنین روزی حسین علیه السلام به شهادت رسیده است؟!

آنگاه پس از بیان مطالبی فرمودند:

ای عبدالله بن سنان، بهترین عملی که می توانی در این روز انجام دهی این است که لباس های پاکی بپوشی و دکمه های آن را باز نگه داری و آستین هایش را تا آرنج بالا بزنی و پاهایت را برهنه کنی. سپس به یک زمین خالی که هیچکس تو را نبیند یا داخل خانه ات می روی در اواسط روز (حوالی ظهر) و چهار رکعت نماز با دو سلام می خوانی. در رکعت اوّل حمد و «قل یا ایّها الکافرون» و رکعت دوم حمد و «قل هو الله احد» و رکعت سوم حمد و سوره احزاب و رکعت چهارم حمد و منافقین را می خوانی. سپس سلام می دهی و رو به سوی قبر ابی عبدالله علیه السلام می کنی و قتلگاه ایشان را پیش روی خود مجسّم می نمایی و ذهن و بدن خود را (از هر فکر و عمل دیگری) فارغ می سازی و حواسَت را کاملاً جمع می کنی. سپس بر قاتل آن حضرت هزار بار لعنت می فرستی. به ازای هر لعنتی هزار کار خوب برایت نوشته می شود و هزار کار بد از نامه اعمالت محو می گردد و هزار درجه در بهشت بالا می روی. سپس از محلّی که در آن نماز خواندی، هفت بار سعی می کنی (قدم بر می داری) و در هر بار از سعی خود، هفت بار می گویی:

إنّا لِلّهِ وَ إنّا اِلیهِ راجِعُونَ رِضیّ بِقَضاءِ اللهِ وَ تَسلیماً لِاَمرِه.

و حال تو در ضمن انجام این کار حال مادر فرزند مرده غمگین و متأسّف باشد که حزن و اندوه در او دیده می شود. وقتی از انجام این کار فراغت یافتی، در همان محلی که نماز خوانده بودی، می ایستی و هفت بار می گویی: اللّهُمَّ عَذِّبِ الَّذینَ حارَبُوا رُسُلَکَ وَ شاقُّوکَ وَ عَبَدُوا غَیرَکَ وَ استَحَلُّوا مَحارِمَکَ وَ العَنِ القادَهَ وَ الأَتباعَ وَ مَن کانَ مِنهُم وَ مَن رَضِیَ بِفِعلِهِم لَعناً کَثیراً.

سپس می گویی:

اللّهُمَّ فَرِّج عَن أَهلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَ عَلَيهِم أَجمَعينَ وَ استَنقِذهُم مِن أَيدِى المُنافِقينَ وَ الكُفّارِ وَ الجاحِدينَ وَ امنُن عَلَيهِم وَ افتَح لَهُم فَتحاً يَسيراً وَ اجعَل لَهُم مِن لَدُنكَ عَلى عَدُوِّكَ وَ عَدُوِّهِم سُلطاناً نَصيراً.

آنگاه در حال قنوت بگو:

اللّهُمَّ إِنَّ الأُمَّهَ خالَفَتِ الأَئِمَّهَ وَ كَفَرُوا بِالكَلِمَهِ وَ أَقامُوا عَلَى الضَّلالَهِ وَ الكُفرِ وَ الرَّدى وَ الجَهالَهِ وَ العَمى وَ هَجَرُوا الكِتابَ الَّذى أَمَرتَ بِمَعرِفَتِهِ وَ الوَصِىَّ الَّذى أَمَرتَ بِطاعَتِهِ فَأَماتُوا الحَقَّ وَ عَدَلُوا عَنِ القِسطِ وَ أَضَلُّوا الأُمَّهَ عَنِ الحَقِّ وَ خالَفُوا السُّنَّهَ وَ بَدَّلُوا الكِتابَ وَ مَلَكُوا الأَحزابَ وَ كَفَرُوا بِالحَقِّ لَمّا جاءَهُم وَ تَمَسَّكُوا بِالباطِلِ وَ ضَيَّعُوا الحَقَّ وَ أَضَلُّوا خَلقَكَ وَ قَتَلُوا أَولادَ نَبِيِّكَ صلّى الله عليه و آله و سلّم وَ خيَرَهَ عِبادِكَ وَ أَصفيائِكَ وَ حَمَلَهِ عَرشِكَ وَ خَزَنَهِ سِرِّكَ وَ مَن جَعَلتَهُمُ الحُكّامَ فى سَماواتِكَ وَ أَرضِكَ اللّهُمَّ فَزَلزِل أَقدامَهُم وَ أَخرِب دِيارَهُم وَ اكفُف سِلاحَهُم وَ أَيدِيَهُم وَ أَلقِ الإختِلافَ فيما بَينَهُم وَ أَوهِن كَيدَهُم وَ اضرِبهُم بِسَيفِكَ الصّارِمِ وَ حَجَرِكَ الدّامِغِ وَ طُمَّهُم بِالبَلاءِ طَمّاً وَ ارمِهِم بِالبَلاءِ رَمياً وَ عَذِّبهُم عَذاباً شَديداً نُكراً وَ ارمِهِم بِالغَلاءِ وَ خُذهُم بِالسِّنينَ الَّذى أَخَذتَ بِها أَعداءَكَ وَ أَهلِكهُم بِما أَهلَكتَهُم بِه اللّهُمَّ وَ خُذهُم أَخذَ القُرى وَ هِىَ ظالِمَهٌ إِنَّ أَخذَهُ أَليمٌ شَديدٌ اللّهُمَّ إِنَّ سُبُلَكَ ضائِعَهٌ وَ أَحكامَكَ مُعَطَّلَهٌ وَ أَهلَ نَبِيِّكَ فِى الأَرضِ هائِمَهٌ كَالوَحشِ السّائِمَهُ اللّهُمَّ أَعلِ الحَقَّ وَ استَنقِذِ الخَلقَ وَ امنُن عَلَينا بِالنَّجاهِ وَ اهدِنا لِلإِيمانِ وَ عَجِّل فَرَجَنا بِالقائِمِ عليه السلام وَاجعَلهُ لَنا رِدءاً وَ اجعَلنا لَهُ رِفداً اللّهُمَّ وَ أَهلِكَ مَن جَعَلَ قَتلَ أَهلِ بَيتِ نَبِيِّكَ عيداً وَ استَهَلَّ فَرَحاً وَ سُرُوراً وَ خُذ آخِرَهُم بِما أَخَذتَ بِهِ أَوَّلَهُم اللّهُمَّ أَضعِفِ البَلاءَ وَ العَذابَ وَ التَّنكيلَ عَلَى الظّالِمينَ مِنَ الأَوَّلينَ وَ الآخِرينَ وَ عَلى

ظالِمی آلِ بَیتِ نَبِیّکَ صلّی الله علیه و آله و سلّم نَکالاً وَ لَعنَةً وَ أَهلِک شیعَتَهُم وَ قادَتَهُم وَ جَماعَتَهُم اللّهُمَّ ارحَمِ العِترَةَ الضّائِعَةَ المَقتُولَهَ الذَّلیلَهَ مِنَ الشَّجَرَهِ الطَّیّبَهِ المُبارَکَهِ اللّهُمَّ أَعلِ کَلِمَتَهُم وَ أَفلِج حُجَّتَهُم وَ ثَبّت قُلُوبَهُم وَ قُلُوب شیعَتِهِم عَلی مُوالاتِهِم وَ انصُرهُم وَ أَعِنهُم وَ صَبِّرهُم عَلَی الأَذی فی جَنبِکَ وَ اجعَل لَهُم أَیّاماً مَشهُورَةً وَ أَیّاماً مَعلُومَةً کَما ضَمِنتَ لِأَولیائِکَ فی کِتابِکَ المُنزَلِ فَإِنَّکَ قُلتَ وَعَدَ اللهُ الَّذینَ آمَنُوا مِنکُم وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ لَیَستَخلِفَنَّهُم فِی الأَرضِ کَما استَخلَفَ الَّذینَ مِن قَبلِهِم وَ لَیُمَکِّنَنَّ لَهُم دِینَهُمُ الَّذی ارتَضی لَهُم وَ لَیُبَدِّلَنَّهُم مِن بَعدِ خَوفِهِم أَمناً اللّهُمَّ أَعلِ کَلِمَتَهُم یَا لا إلهَ إلّا أَنتَ یا لا إلهَ إلّا أَنتَ یَا لا إلهَ إلّا أَنتَ یا أَرحَمَ الرّاحِمینَ یا حَیُّ یا قَیُّومُ فَإِنّی عَبدُکَ الخائِفُ مِنکَ وَ الرّاجِعُ إِلَیکَ وَ السّائِلُ لَدَیکَ وَ المُتَوَکِّلُ عَلَیکَ وَ اللّاجی بِفِنائِکَ فَتَقَبَّل دُعائی وَ اسمَع نَجوایَ وَ اجعَلنی مِمَّن رَضیتَ عَمَلَهُ وَ هَدَیتَهُ وَ قَبِلتَ نُسُکَهُ وَ انتَجَیتَهُ بِرَحمَتِکَ إِنَّکَ أَنتَ العَزیزُ الوَهّابُ أَسأَلُکَ یا اللهُ بِلا إلهَ إلّا أَنتَ أَلّا تُفَرِّقَ بَینی وَ بَینَ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الأَئِمَّهِ صَلَواتُ اللهِ عَلَیهِم أَجمَعینَ وَ اجعَلنی مِن شیعَهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ.

در این قسمت اخیر فرمودند:

آل محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم را یکی یکی اسم می بری تا به حضرت قائم علیه السلام برسی.

یعنی به عنوان مثال باید در دعا چنین گفت:

و اجعَلنی مِن شیعَهِ مُحَمَّدٍ وَ عَلیٍّ وَ فاطِمَةَ وَ الحَسَنِ وَ الحُسَینِ وَ عَلِیِّ بنِ الحُسَینِ وَ مُحَمَّدِبنِ عَلیٍّ وَ جَعفَربنِ مُحمَّدٍ وَ مُوسَی بنِ جَعفَرٍ وَ عَلیِّ بنِ مُوسی و محمَّدِبنِ عَلیٍّ وَ عَلیِّ بنِ مُحمَّدٍ وَ الحَسَنِ بنِ عَلیٍّ وَ الحُجَّهِ القائِمِ المَهدیّ علیه السلام.

وَ أَدخِلنی فیما أَدخَلتَهُم فِیه وَ أَخرِجنی مِمّا أَخرَجتَهُم مِنهُ.

ص: ۲۷۴

سپس گونه های خود را بر زمین (خاک بگذار و بگو:

یا مَن یَحکُمُ بِما یَشاءُ وَ یَعمَلُ ما یُریدُ أَنتَ حَکَمتَ فی أَهلِ بَیتِ مُحَمَّدٍ ما حَکَمتَ فَلَکَ الحَمدُ مَحمُوداً مَشکُوراً وَ عَجِّل فَرَجَهُم وَ فَرَجَنا بِهِم فَإِنَّکَ ضَمِنتَ إِعزازَهُم بَعدَ الذِّلَّهِ وَ تَکثیرَهُم بَعدَ القِلَّهِ وَ إِظهارَهُم بَعدَ الخُمُولِ یا أَرحَمَ الرّاحِمینَ أَسأَلُکَ یا إِلهی وَ سَیِّدی بِجُودِکَ وَ کَرَمِکَ أَن تُبلِغَنی أَمَلی وَ تَشکُرَ قَلیلَ عَمَلی وَ أَن تَزیدَنی فی أَیّامی وَ تُبلِغَنی ذلِکَ المَشهَدَ وَ تَجعَلَنی مِنَ الَّذین دُعِیَ فَأَجابَ إِلی طاعَتِهِم وَ مُوالاتِهِم وَ أَرِنی ذلِکَ قَریباً سَریعاً إِنَّکَ عَلی کُلِّ شَیءٍ قَدیرٌ.

سپس فرمودند:

سرت را بلند کن که این عمل از یک حج و یک عمره بافضیلت تر است.(۱)

۱۴- دعای امام رضا علیه السلام

متن دعایی که امام رضا علیه السلام به یونس بن عبدالرّحمن درباره امام عصر علیه السلام تعلیم دادند، مطابق نقل دوم مرحوم سیّد بن طاووس در کتاب «جمال الاسبوع» چنین است:

اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ادْفَعْ عَنْ وَلِیِّکَ وَ خَلیفَتِکَ وَ حُجَّتِکَ عَلی خَلْقِکَ وَلِسانِکَ المُعَبِّرِ عَنْکَ بِإِذْنِکَ النّاطِقِ بِحِکْمَتِکَ وَعَیْنِکَ النّاظِرَهِ فی بَرِیَّتِکَ وَشاهِداً(۲) عَلی عِبادِکَ، الجَحْجاحِ الُمجاهِدِ المُجتَهِدِ عَبدِکَ العائِذِ بِکَ اللّهُمَّ وَأَعِذْهُ مِنْ شَرِّ ما خَلَقْتَ وَ ذَرَأتَ وَ بَرَأْتَ وَأَنْشَأْتَ وَ صَوَّرْتَ وَاحفَظْهُ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ وَ عَنْ یَمِینِهِ وَ عَنْ شِمالِهِ وَ مِنْ فَوْقِهِ وَ مِنْ تَحْتِهِ بِحفْظِکَ الَّذِی لا یَضِیعُ مَنْ حَفظْتَهُ بِهِ وَاحْفَظْ فِیهِ رَسُولَکَ وَآباءَهُ أَئِمَّتِکَ وَدَعائِمِ دِینِکَ د.

۱- بحارالانوار، ج۱۰۱، ص ۳۰۹ تا ۳۱۲.

۲- ظاهراً باید الشاهد صحیح باشد.

صَلَواتُکَ عَلَيهِم أجمَعينَ وَاجْعَلْهُ فِی وَدِيعَتِکَ الَّتِی لا تَضِيعُ وَ فِی جِوارِکَ الَّذِی لا يُحْتَقَرُ(۱) وَ فِی مَنْعِکَ وَ عِزِّکَ الَّذِی لا يُقْهَرُ وَآمِنْهُ بِأَمانِکَ الوَثِيقِ الَّذِی لا يُخْذَلُ مَنْ آمَنْتَهُ بِهِ وَاجْعَلْهُ فِی كَنَفِكَ الَّذِی لا يُضامُ مَنْ كانَ فِيهِ وَ انصُرهُ بِنَصرِکَ العَزِيزِ وَ أَيِّدْهُ بِجُنْدِکَ الغالِبِ وَ قَوِّهِ بِقُوَّتِکَ وَأَرْدِفْهُ بِمَلائِكَتِکَ اللّهُمَّ والِ مَنْ والاهُ وَ عادِ مَن عاداهُ، وَ أَلْبِسْهُ دِرْعَکَ الحَصِينَةَ وَحُفَّهُ بِمَلائِكَتِکَ حَفّاً اَللَّهُمَّ وَ بَلِّغْهُ أَفْضَلَ ما بَلَّغْتَ القائِمِينَ بِقِسْطِكَ مِنْ أَتْباعِ النَّبِيِّينَ اللَّهُمَّ اشْعَبْ بِهِ الصَّدْعَ وَارْتُقْ بِهِ الفَتْقَ وَأَمِتْ بِهِ الجَوْرَ وَأَظْهِرْ بِهِ العَدْلَ وَزَيِّنْ بِطُولِ بَقائِهِ الأَرْضَ وَأَيِّدْهُ بِالنَّصْرِ وَانْصُرْهُ بِالرُّعْبِ وَ افتَح لَهُ فَتحاً يَسيراً وَ اجعَل لَهُ مِن لَدُنکَ عَلی عَدُوِّکَ وَ عَدُوِّهِ سُلطاناً نَصيراً. اللّهُمَّ اجعَلهُ القائِم المُنتَظَرَ، وَ الإمامَ الَّذی بِهِ تَنتَصِرُ وَ أَيِّدهُ بِنَصرٍ عَزيزٍ وَ فَتحٍ قَريبٍ وَ وَرِّثهُ مَشارِقَ الأَرضِ وَ مَغارِبَها اللّاتی بارَكتَ فيها وَ أَحيِ بِهِ سُنَّةَ نَبِيِّکَ صَلَواتُکَ عَلَيهِ وَ آلِهِ حَتّی لا يَستَخفَی بِشَیءٍ مِنَ الحَقِّ مَخافَةَ أَحَدٍ مِنَ الخَلقِ وَ قَوِّ ناصِرَهُ وَاخْذُلْ خاذِلَهُ وَدَمْدِمْ عَلی مَنْ نَصَبَ لَهُ وَدَمِّرْ عَلی مَنْ غَشَّهُ اللّهُمَّ وَاقتُلْ بِهِ جَبابِرَةَ الكُفْرِ وَعُمُدَهُ وَدَعائِمَهُ وَ القُوّامَ بِهِ وَاقْصِمْ بِهِ رُؤُوسَ الضَّلالَهِ وَشارِعَهَ البِدَعَهِ وَمُمِيتَهَ السُّنَّهِ وَمُقَوِّيَهَ الباطِلِ وَأَذْلِلْ بِهِ الجَبّارِينَ، وَأَبِرْ بِهِ الكافِرِينَ وَ المُنافِقِينَ وَ جَمِيعَ المُلْحِدِينَ حَيثُ كانُوا وَ أَينَ كانُوا مِن مَشارِقِ الأَرْضِ وَمَغارِبِها وَبَرِّها وَبَحْرِها وَسَهْلِها وَجَبَلِها حَتّی لا تَدَعَ مِنْهُمْ دَيّاراً(۲) وَلا تُبْقِیَ لَهُمْ آثاراً اَللَّهُمَّ وَ طَهِّرْ مِنْهُمْ بِلادَکَ وَاشْفِ مِنْهُمْ عِبادَکَ وَأعِزَّ بِهِ المُؤْمِنِينَ وَأَحْيِ بِهِ سُنَنَ المُرْسَلِينَ وَدارِسَ حُكْمِ ت.

۱- در بحارالانوار «لا يُخفَرُ» آمده است.

۲- در بحارالانوار «دِساراً» آمده است.

النَّبِيِّينَ، وَجَدِّدْ بِهِ مَا مُحِيَ مِنْ دِينِكَ وَبَدِّلْ مِنْ حُكْمِكَ حَتّى تُعِيدَ دِينَكَ بِهِ وَعَلى يَدَيْهِ غَضّاً جَدِيداً صَحِيحاً مَحْضاً لا عِوَجَ فِيهِ وَلا بِدْعَةَ مَعَهُ حَتّى تُنِيرَ(۱) بِعَدْلِهِ ظُلَمَ الجَوْرِ وَتُطْفِئَ بِهِ نِيرانَ الكُفْرِ وَتُظهِرَ(۲) بِهِ مَعاقِدَ الحَقِّ وَمَجْهُولَ العَدْلِ وَ تُوضِحَ بِهِ مُشكِلاتِ الحُكمِ اللَّهُمّش وَ إِنَّهُ عَبْدُكَ الَّذِى اسْتَخْلَصْتَهُ لِنَفْسِكَ وَاصْطَفَيْتَهُ مِن خَلقِكَ وَ اصطَفَيتَهُ عَلى عِبادِكَ وَائْتَمَنْتَهُ عَلى غَيْبِكَ وَعَصَمْتَهُ مِنَ الذُّنُوبِ وَبَرَّأْتَهُ مِنَ العُيُوبِ وَطَهَّرْتَهُ مِنَ الرِّجْسِ وَ صَرَّفتَهُ عَنِ الدَّنَسِ وَ سَلَّمتَهُ مِنَ الرَّيبِ اللَّهُمَّ فَإِنّا نَشْهَدُ لَهُ يَوْمَ القِيامَهِ وَيَوْمَ حُلُولِ الطّامَّهِ أَنَّهُ لَمْ يُذْنِبْ وَ لَم يَأتِ حُوباً وَلَمْ يَرْتَكِبْ لَكَ مَعْصِيَهً وَلَمْ يُضَيِّعْ لَكَ طاعَهً وَلَمْ يَهْتِكْ لَكَ حُرْمَهً وَلَمْ يُبَدِّلْ لَكَ فَرِيضَهً وَلَمْ يُغَيِّرْ لَكَ شَرِيعَهً وَأَنَّهُ الإمام التَّقيُّ الهادِى المَهْدِيُّ الطّاهِرُ النَّقِيُّ الوَفِيُّ الرَّضِيُّ الزَّكِيُّ اَللَّهُمَّ فَصَلِّ عَلَيهِ وَ عَلى آبائِهِ وَ أَعْطِهِ فِى نَفْسِهِ وَ وُلدِهِ وَأَهْلِهِ وَذُرِّيَّتِهِ وَ أُمَّتِهِ وَ جَمِيعِ رَعِيَّتِهِ ما تُقِرُّ بِهِ عَيْنَهُ وَتَسُرُّ بِهِ نَفْسَهُ وَتَجْمَعُ لَهُ مُلْكَ المُمْلَكاتِ كُلِّها قَرِيبِها وَبَعِيدِها وَعَزِيزِها وَذَلِيلِها حَتّى يَجْرِيَ حُكْمُهُ عَلى كُلِّ حُكْمٍ وَيَغْلِبَ بِحَقِّهِ عَلى كُلِّ باطِلٍ اَللَّهُمَّ وَ اسْلُكْ بِنا عَلى يَدَيْهِ مِنْهاجَ الهُدى وَالمَحَجَّهَ العُظْمى وَالطَّرِيقَهَ الوُسْطَى الَّتِى يَرْجِعُ إِلَيْهَا الغالِى وَيَلْحَقُ بِهَا التّالِى اللّهُمَّ وَقَوِّنا عَلى طاعَتِهِ وَثَبِّتْنا عَلى مُشايَعَتِهِ وَامْنُنْ عَلَيْنا بِمُتابَعَتِهِ وَاجْعَلْنا فِى حِزْبِهِ القَوّامِينَ بِأَمْرِ الصّابِرِينَ مَعَهُ الطّالِبِينَ رِضاكَ بِمُناصَحَتِهِ حَتّى تَحْشُرَنا يَوْمَ القِيامَهِ فِى أَنْصارِهِ وَأَعْوانِهِ وَمُقَوِّيَهِ سُلْطانِهِ اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَاجْعَلْ ذلِكَ كُلَّهُ مِنّا لَكَ خالِصاً مِنْ كُلِّ شَكٍّ وَشُبْهَهٍ وَرِياءٍ ت.

۱- در بحارالانوار «تُبَيِّنَ» آمده است.

۲- در بحارالانوار «تطهّر» آمده است.

وَسُـمْعَهٍ حَتّى لاـ نَعْتَمِـدَ بِهِ غَيْرَکَ وَلاـ نَطْلُبَ بِهِ إلّـا وَجْهَـکَ وَحَتّى تُحِلَّنـا مَحَلَّهُ وَتَجْعَلَنـا فِی الجَنَّهِ مَعَهُ وَلاـ تَبتَلِنا فی أَمرِهِ بِالسَّأَمَهِ وَالکَسَلَ وَ الفَترَهِ وَ الفَشَلِ وَاجْعَلْنا مِمَّنْ تَنْتَصِـرُ بِهِ لِدِینِکَ وَتُعِزُّ بِهِ نَصْـرَ وَلِیِّکَ وَلا تَسْتَبْدِلْ بِنا غَیْرَنا فَإنَّ اسْتِبْدالَکَ بِنا غَیْرَنا عَلَیْکَ یَسِـیرٌ وَهُوَ عَلَیْنـا کَبیرٌ إِنَّکَ عَلى کُلِّ شَیءٍ قَـدیرٌ اللَّهُمَّ وَ صَـلِّ عَلی وُلاهِ عُهُودِهِ وَبَلِّغْهُمْ آمالَهُمْ وَزِدْ فِی آجالِهِمْ وَانصُـرهُمْ وَتَمِّمْ لَهُمْ(۱) ما أَسْنَدْتَ اِلَیْهِمْ مِنْ أَمْرِدینِکَ وَ اجعَلنا لَهُمْ أَعْواناً وَعَلى دِینِکَ أَنْصاراً وَ صَلِّ عَلى آبائِهِ الطّاهِرِینَ الأئِمَّهِ الرّاشِدینَ اللّهُمَّ فَـإنَّهُمْ مَعـادِنُ کَلِماتِـکَ وَ خُزّانُ عِلمِـکَ وَ وُلاـهُ أَمرِکَ وَ خالِصَـتُکَ مِن عِبـادِکَ وَ خیَرَتُـکَ مِن خَلقِـکَ وَ أَولِیاؤُکَ وَ سَـلائِلُ أَولیـاءِکَ وَ صِـفوَتُکَ وَ أَولاـدُ أَصـفیاءِکَ صَـلَواتُکَ وَ رَحمَتُکَ و بَرَکاتُکَ عَلَیهِم أَجمَعینَ اللّهُمَّ وَ شُـرَکاؤُهُ فی أَمرِهِ وَ مُعاوِنُوهُ عَلی طاعَتِکَ الَّذینَ جَعَلتَهُم حِصـنَهُ وَ سِـلاحَهُ وَ مَفزَعَهُ وَ أُنسَهُ الَّذینَ سَـلَوا عَنِ الأَهلِ وَ الأَولادِ وَ تَجافَوُا الوَطَنَ وَ عَطَّلُوا الوَثیرَ مِنَ المِهادِ قَد رَفَضُوا تِجاراتِهِم وَ أَضَـرُّوا بِمَعایِشِـهِم وَ فَقَـدُوا فی أَنـدیَتِهِم بِغَیرِ غَیبَهٍ عَن مِصـرِهِم وَ حالَفُوا البَعیدَ مِمَّن عاضَدَهُم عَلی أَمرِهِم وَ خالَفُوا القَریبَ مِمَّن صَدَّ عَن وِجهَتِهِم وَ ائتَلَفُوا بَعدَ التَّدابُرِ وَ التَّقاطُعِ فی دَهرِهِم وَ قَطَعُوا الأَسـبابَ المُنتَّصِـلَهَ بِعاجِلِ حُطامٍ مِنَ الـدُّنیا فَاجعَلهُمُ اللّهُمَّ فی حِرزِکَ وَ فی ظِـلِّ کَنَفِـکَ وَ رُدَّ عَنهُم بَأسَ مَن قَصَـدَ إِلَیهِم بِالعَـداوَهِ مِن خَلقِـکَ وَ أَجزِل لَهُم مِن دَعوَتِکَ مِن کِفایَتِکَ وَ مَعُونَتِکَ لَهُم وَ تَأییدِکَ وَ نَصـرِکَ إِیّاهُم ما تُعینُهُم بِهِ عَلی طاعَتِکَ وَ أَزهِق بِحَقِّهِم باطِلَ مَن أَرادَ إِطفاءَ نُورِکَ وَ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ املأ بِهِم کُلَّ أُفُقٍ مِنَ الآفاقِ وَ قُطرٍ مِنَ الأَقطارِ قِسطاً ت.

۱- در بحارالانوار «له» آمده است.

وَ عَدلاً وَ رَحمَهً(۱) وَ فَضلاً وَ اشکر لَهُم عَلی حَسَبِ کَرَمِکَ وَ جُودِکَ وَ ما مَنَنتَ بِهِ عَلَی القائِمینَ بالقِسطِ مِن عِبادِکَ وَ اذخَر لَهُم مِن ثَوابِکَ ما تَرفَعُ لَهُم بِهِ الدَّرَجاتِ إِنَّکَ ما تَشاءُ وَ تَحکُمُ مَا تُرِیدُ آمینَ رَبَّ العالَمین.(۲)ت.

۱- در بحارالانوار «مَرحَمَةً» آمده است.

۲- این دعای شریف در بحارالانوار، ج۹۵، از ص ۳۳۲ تا ۳۳۶، به نقل از جمال الاسبوع ذکر شده است.

فهرست منابع

۱- قرآن کریم

۲- البلد الامین، تقی الدین ابراهیم بن علی عاملی کفعمی، چاپ سنگی.

۳- ابواب الجنّات فی آداب الجمعات (آئین جمعه)، سیّد محمّد تقی موسوی اصفهانی، قم: مدرسه الامام المهدی علیه السلام، ۱۳۶۳ شمسی.

۴- الاحتجاج، ابو منصور احمد بن ابی طالب الطبرسی، نجف اشرف: دار النعمان، ۱۳۸۶ قمری.

۵- الارشاد، شیخ مفید، قم: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید، ۱۴۱۳ قمری.

۶- اقبال الاعمال، سیّدبن طاووس، تهران: دارالکتب الاسلامیّه، ۱۳۶۷ شمسی.

۷- اقرب الموارد، سعید شرتونی.

۸- البرهان فی تفسیر القرآن، سیّد هاشم حسینی بحرانی، قم: دارالکتب العلمیّه، ۱۳۳۴ شمسی.

۹- التّفسیر، ابو نضر محمّد بن مسعود بن عیّاش سمرقندی، تهران: المکتبه العلمیّه الاسلامیّه، ۱۳۸۰ قمری.

۱۰- التّوحید، شیخ صدوق، بیروت: دارالمعرفه.

۱۱- التّهذیب، شیخ طوسی، تهران: دارالکتب الاسلامیّه، ۱۳۶۲ شمسی.

۱۲- بحارالانوار، محمّدباقر مجلسی، تهران: المکتبه الاسلامیّه، ۱۳۹۷ قمری.

۱۳- بصائر الدّرجات، ابوجعفر محمّدبن حسن صفّار، بیروت: مؤسّسه النعمان، ۱۴۱۲ قمری.

۱۴- پیوند معنوی با ساحت قدس مهدوی، صدرالاسلام همدانی، تهران: انتشارات بدر، ۱۳۶۱ شمسی.

۱۵- تفسیر کنز الدّقائق و بحر الغرائب، شیخ محمّد بن محمّد رضا قمّی مشهدی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۷ شمسی.

۱۶- تفسیر نور الثّقلین، عبد علی بن جمعه العروسی الحویزی، قم: المطبعه العلمیّه، ۱۳۸۲ قمری.

۱۷- تنبیه الخواطر و نزهه النّواظر، ورّام بن ابی فراس، قم: مکتبه الفقیه (افست نسخه دارالتعارف بیروت، ۱۳۷۶ قمری).

۱۸- ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، شیخ صدوق، قم: انتشارات اخلاق، ۱۳۷۷ شمسی.

۱۹- جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع، سیّدبن طاووس، تهران: آفاق، ۱۳۷۱ شمسی.

۲۰- حدیث بندگی و دلبردگی، عبدالکریم سروش، تهران: مؤسّسه فرهنگی صراط، ۱۳۷۸ شمسی.

۲۱- حدیث دو سفیر، سیّد مجتبی بحرینی، تهران: مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر، ۱۳۸۳ شمسی.

۲۲- راز پنهانی و رمز پیدایی، دکتر سیّد محمّد بنی هاشمی، تهران: انتشارات نیک معارف، ۱۳۸۴ شمسی.

۲۳- سلوک منتظران، دکتر سیّد محمّد بنی هاشمی، تهران: مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر، ۱۳۸۳ شمسی.

۲۴- سه رساله درباره حجّه بن حسن العسکری (عج)، محمّد باقر مجلسی، با مقدّمه سیّد محمود میردامادی، اصفهان: کانون پژوهش، ۱۴۱۶ قمری.

۲۵- شرح فصوص الحکم (متن: ابن عربی، شرح: قیصری)، انتشارات بیدار، ۱۳۶۳ شمسی.

۲۶- صحیفه کامله سجّادیّه، امام زین العابدین علیه السلام، دفتر نشر الهادی، ۱۳۷۶ شمسیم.

۲۷- صحیفه مهدویّه، ترجمه محمّد حسین رحیمیان، قم: دارالثقلین، ۱۳۷۹ شمسی.

۲۸- العروه الوثقی، سیّد محمّد کاظم طباطبایی یزدی، تهران: المکتبه العلمیّه الاسلامیّه، ۱۳۵۸ شمسی.

۲۹- عیون اخبار الرّضا علیه السلام، شیخ صدوق، تهران: انتشارات جهان.

۳۰- غرر الحکم و درر الکلم، عبدالواحدبن محمّد آمدی، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸ شمسی.

۳۱- الغیبه، ابن ابی زینب محمّد بن ابراهیم نعمانی، تهران: مکتبه الصدوق.

۳۲- فرهنگ نوین (ترجمه القاموس العصری)، سیّد مصطفی طباطبایی، تهران: انتشارات کتابفروشی اسلامیّه، ۱۳۵۸ شمسی.

۳۳- فلاح السّائل. سیّدبن طاووس، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیّه قم.

۳۴- الکافی، محمّد بن یعقوب کلینی، تهران: دارالکتب الاسلامیّه، ۱۳۴۸ شمسی.

۳۵- کامل الزّیارات، جعفربن محمّد بن قولویّه قمی، قم: نشر الفقاهه، ۱۴۱۷ قمری.

۳۶- کرامات الحسینیّه علیه السلام، جلد ۲، علی میرخلف زاده، قم: انتشارات مهدی یار، ۱۳۷۹ شمسی.

ص: ۲۸۱

۳۷- کمال الدّین و تمام النّعمه، شیخ صدوق، تهران: دارالکتب الاسلامیّه، ۱۳۹۵ قمری.

۳۸- کنز الغنائم فی فوائد الدّعاء للقائم علیه السلام (همراه با «نورالابصار» و «سراج القبور»)، سیّد محمّد تقی موسوی اصفهانی، اصفهان: انتشارات مشعل، ۱۳۸۰ شمسی.

۳۹- لسان العرب، ابن منظور، بیروت: دار صادر، ۲۰۰۰ میلادی.

۴۰- اللّهوف علی قتلی الطّفوف، سیّد بن طاووس، تهران: انتشارات جهان، ۱۳۴۸ شمسی.

۴۱- مثنوی، جلال الدّین محمّد بلخی رومی، تهران: کتابفروشی اسلامیّه، ۱۳۳۸ شمسی.

۴۲- مجمع البحرین، طریحی، تهران: انتشارات المکتبه المرتضویّه، ۱۳۹۵ قمری.

۴۳- محاسبه النّفس، سیّد بن طاووس، تهران: المکتبه المرتضویه، ۱۳۵۱ شمسی.

۴۴- مرآه العقول، محمّد باقر مجلسی، تهران: دارالکتب الاسلامیّه، ۱۳۶۹ شمسی.

۴۵- مستدرک الوسائل، میرزا حسین نوری، قم: مؤسّسه آل البیت علیهم السلام، ۱۴۰۸ قمری.

۴۶- المصباح، کفعمی، قم: انتشارات رضی، ۱۴۰۵ قمری.

۴۷- مصباح المتهجّد، شیخ طوسی، مؤسسه فقه الشّیعه، ۱۴۱۱ قمری.

۴۸- معانی الاخبار، شیخ صدوق، بیروت: دارالمعرفه، ۱۳۹۹ قمری.

۴۹- المعجم الوسیط، ابراهیم مصطفی و ... استانبول: المکتبه الاسلامیّه، ۱۳۹۲ قمری.

۵۰- مفاتیح الجنان، شیخ عبّاس قمّی.

۵۱- المفردات فی غریب القرآن، راغب اصفهانی، تهران: المکتبه المرتضویّه، ۱۳۷۳ قمری.

۵۲- مکارم الاخلاق، حسن بن فضل طبرسی، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۲ قمری.

۵۳- مکیال المکارم، سیّدمحمّد تقی موسوی اصفهانی، قم: المطبعه العلمیّه، ۱۳۹۷ قمری.

۵۴- من لایحضره الفقیه، شیخ صدوق، قم: جامعه مدرّسین حوزه علمیّه، ۱۴۱۳ قمری.

۵۵- منهاج الصّالحین، آیه الله سیستانی، قم: انتشارات ستاره، ۱۴۱۶ قمری.

۵۶- مهج الدّعوات، سیّدبن طاووس، تهران: مؤسسه آفاق، ۱۳۸۰ شمسی.

۵۷- نجم الثّاقب، میرزا حسین نوری، قم: انتشارات مسجد مقدّس جمکران، ۱۳۷۷ شمسی.

۵۸- نهج البلاغه، صبحی صالح، بیروت: ۱۳۸۷ قمری.

۵۹- وسائل الشّیعه الی تحصیل مسائل الشّریعه، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۳۸۹ قمری.

دیگر آثار مؤلف

۱- گوهر قدسی معرفت، قطع رقعی، ۲۳۲ صفحه

۲- معرفت امام عصر علیه السلام، قطع وزیری، ۴۳۲ صفحه

۳- شمیم آشنایی، قطع رقعی، ۲۲۴ (خلاصه کتاب معرفت امام عصر علیه السلام)

۴- آفتاب در غربت

* شکر نعمت، قطع رقعی، ۱۱۶ صفحه

* نعمت آفتاب قطع رقعی، ۲۴۰ صفحه

* غربت آفتاب قطع رقعی، ۱۳۶ صفحه

* یاری آفتاب قطع رقعی، ۱۷۶ صفحه

۵- آشنای غریب، قطع رقعی، ۳۲۰ (خلاصه کتاب آفتاب در غربت)

۶- سلوک منتظران، قطع رقعی، ۳۴۴ صفحه

۷- راز پنهانی و رمز پیدایی، قطع وزیری، ۳۹۲ صفحه

۸- پیمان غدیر، قطع رقعی، ۶۴ صفحه

۹- بیعت با مهدی علیه السلام، قطع رقعی، ۱۶۰ صفحه

۱۰- کتاب عقل (۳-۱)، قطع وزیری، ۵۵۰ صفحه

۱۱- در ضیافت ضریح، قطع وزیری، ۴۷۶ صفحه

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹